

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU'NUNVE
RUS DIŞ POLİTİKASI'NIN DÖNÜŞÜMÜNDEENERJİNİN ROLÜ**

Doktora Tezi

Mühdan SAĞLAM

Ankara, 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU'NUN VE
RUS DIŞ POLİTİKASI'NIN DÖNÜŞÜMÜNDE ENERJİNİN ROLÜ**

Doktora Tezi

Mühdan SAĞLAM

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Erel TELLAL

Ankara, 2021

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU'NUN VE
RUS DIŞ POLİTİKASI'NIN DÖNÜŞÜMÜNDE ENERJİNİN ROLÜ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erel TELLAL

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı İmzası

- 1- Prof.Dr. Erel Tellal
- 2- Prof.Dr. Çınar Özen
- 3- Doç.Dr. Pınar Bedirhanoğlu
- 4- Doç.Dr. Volkan Özdemir
- 5- Dr. Öğretim Üyesi Özge Özkoç

Tez Savunma Tarihi: 26 Mayıs 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Erel Tellal danışmanlığında hazırladığım “Rusya Federasyonu’nun ve Rus Dış Politikası’nın Dönüşümünde Enerjinin Rolü (Ankara, 2021)” doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza:

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	İ
KISALTMALAR.....	İV
TABLO VE HARİTALAR LİSTESİ	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDAN 21. YÜZYILA PETROLÜN

EKONOMİ POLİTİK DÖNÜŞÜMÜ

I. KÜRESEL POLİTİKADA PETROLÜN YERİ	20
A) Büyük Kıpışma: ABD Avrupa'ya Karşı	23
B) Çatışmadan Uzlaşmaya: Yedi Kız Kardeşin Doğuşu.....	27
C) Yeni Dünya Düzenine İtirazlar ve OPEC	33
D) OPEC'ten Günümüze Petrol Piyasası	39
II. PETROL FİYATLARININ DÖNÜŞÜMÜ	41
A) Fiziksel Piyasada Fiyatların Belirlenmesi.....	43
B) Finansallaşma ve Petrol Fiyatları	46
III. DEĞİŞEN PETROL PİYASASI DİNAMİKLERİ VE ÜRETİCİ ÜLKELER	50
B) Üretici ve Tüketici Ülkeler Arasındaki İlişkiler.....	54
C) Üretici Ülkelerle Enerji Şirketleri Arasındaki İlişkiler	55

İKİNCİ BÖLÜM

MOSKOVA'YA KALAN MİRAS: KURTARICI

POLİTİKALARDAN ŞOK TERAPİYE

I. SSCB'Yİ AYAĞA KALDIRMA GİRİŞİMİ: GORBAÇOV DÖNEMİ.....	61
A) Glasnost.....	62
B)Perestroyka	64
II. KAPİTALİZMİN YERLEŞMESİ VE KAOS DÖNEMİ (1991-1999).....	68
A) Gelişmiş Devlet Olma Rehberi: Şok Terapi	68
B) Sermaye Aktarımı Ve Sınıfsal Dönüşüm Aracı: Özelleştirme.....	72
C) Özelleştirme ve Enerji Varlıklarının Durumu	77
D) Güçsüz Devlet Etkisiz Demokrasi: Yeltsin Dönemi Siyasal Manzara	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SİSTEMDEN KOPMADAN, ÖZGÜN KALMA PUTİN DÖNEMİ
EKONOMİ-POLİTİK DÖNÜŞÜM

I. RUSYA TARZI KAPİTALİZM.....	90
A) Devletin Piyasaya Dönüşü ve Ekonomik Reformlar	92
B) Devlet İş Dünyası İlişkileri	94
C) Kamulaştırma-El Koyma Operasyonları ve Enerji Varlıkları.....	97
D) Ekonomi Kurallarının Değişimi.....	103
II. EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜ	104
A) 2008 FİNANSAL KRİZİ VE EKONOMİ.....	105
B) Ekonomik Yaptırımların ve Petrol Şokunun Gölgesinde 2014 Krizi	110
C) Yaptırımların Ekonomiye Etkisi	110
D) Petrol Şokunun Ekonomisiye Etkisi	112
E) Çifte Kriz Karşında Enerji Varlıklarının Durumu.....	115
III.SİYASAL DÖNÜŞÜM.....	120
A) Federe Bölgelerin Merkeze Tabi Kılınması.....	121
B) Siyasi Partiler Yasası ve Seçim Kanunu Değişiklikleri	124
C) Duma'dan Yerel Meclislere: Egemen Demokrasi .....HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.	
D) Medyada Kremlin Kuralları Dönemi	131

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
YENİ YÖNLER YENİ ARAYIŞLAR
RUS DIŞ POLİTİKASI

I. RUS DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK GÖSTEREN İLKELER.....	136
A) BM Düzeni ve Uluslararası Hukuk	136
B) Toprak Bütünlüğü ve Egemenlik	137
C) Büyük Güç Olarak Kalma	139
D) Çok Kutuplu Dünya Düzeni.....	139
E) Çok Yönlü Dış Politika ve Yeni İşbirliği Formu.....	140
F) Ulusal Çıkar ve Pragmatizm.....	141
II. ESKİ SOVYET COĞRAFYASI	142
A) Güvenlik Boyutu	142
B) Ekonomik Boyut	144
İ) Bağımsız Devletler Topluluğu ve Serbest Ticaret Anlaşmaları	145
İi) Gümrük Birliği: Rusya, Belarus Kazakistan	146
İii) Avrasya Ekonomik Topluluğu (AvET).....	147

III. RUSYA-BATI İLİŞKİLERİ	148
A) Rusya-ABD İlişkileri	148
B) Avrupa Birliği İle İlişkiler	157
IV. RUSYA-ASYA PASİFİK İLİŞKİLERİ	160
A) Rusya-Çin İlişkileri	161
İ) Küresel Düzene Dönük Yaklaşımlar	162
İi) İlişkilerin Ekonomik İzdüşümü	163
İii) Siyasi İlişkilerde Sınırlı Ortaklık.....	165
İv) ŞİÖve Orta Asya'da Rusya Çin Dengesi.....	167
B) Dengeleme Politikası: Japonya ve Hindistan	169
İ) Rusya-Japonya İlişkileri	169
İi) Rusya-Hindistan İlişkileri.....	174
V. RUSYA-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ	177
A) Güvenlik Boyutu	180
B) Ekonomi Boyutu	181

BEŞİNCİ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASI'NDA ENERJİ BOYUTU

I. ENERJİ BELGELERİNDE DIŞ POLİTİKA	184
II. ENERJİ İLİŞKİLERİ VE DIŞ POLİTİKA	190
A) AB Politikasında Petrolün Yeri.....	190
B) Orta Asya Enerji İlişkileri	194
C) Yükselen Pazar Asya Pasifik ve Etki Alanı Aracı Olarak Petrol	200
İ) Rusya-Çin Enerji İlişkileri: Asya'da Etkin Tedarikçi Olma Çabası.....	202
İi) Rusya-Japonya Enerji İlişkileri	207
İii) Rusya-Hindistan Enerji İlişkileri.....	211
D) OPEC+ve Rusya Ortadoğu Enerji İlişkileri	214
SONUÇ	219
KAYNAKÇA	230
ÖZET	294
ABSTRACT	295

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AIIB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
AvET	Avrasya Ekonomi Topluluğu
Bcm	Milyar metreküp
Bdp	Milyon varil/günlük
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BP	British Petroleum
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EIA	ABD Enerji Bilgi Dairesi
ESBC	Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri
GB	Gümrük Birliği
GUAM	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	Uluslararası Para Fonu
IOCs:	Uluslararası Petrol Şirketleri
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NOCs	Ulusal Petrol Şirketleri

OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OPEC+	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü, Rusya, Azerbaycan, Kazakistan
RBI	Yol ve Kuşak İnisiyatifi
RF	Rusya Federasyonu
RFMB	Rusya Federasyonu Merkez Bankası
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
Trm	Trilyon metre küp
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TABLO VE HARİTALAR LİSTESİ

TABLolar LİSTESİ

TABLO1. RUSYA FEDERASYONU'NDA DEVLETİN 1993-2013 ARASINDAKİ PETROL ÜRETİMİ.....	101
TABLO 2. 2007-2010 RUSYA MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜMÜ	105
TABLO 3. RUSYA'NIN 2005-2018 ARASINDAKİ PETROL VE DOĞAL GAZ ÜRETİM VE İHRACATI.....	109
TABLO 4. RUSYA FEDERAL BÜTÇE GELİRLERİNDE PETROL VE DOĞAL GAZ GELİRLERİNİN MİKTARI	112
TABLO 5. PETROL FİYATLARI VE RUSYA BÜTÇE DENGESİ	113
TABLO 6. RUSYA'NIN ORTADOĞU ÜLKELERİYLE 2018 YILI TİCARETİ	181
TABLO 7. PETROL VE GAZ SEKTÖRÜNDE TEKNOLOJİ VE MALZEMEDE DIŞA BAĞIMLILIK	187

HARİTA LİSTESİ

HARİTA 1: ORTA ASYA PETROL HARİTASI	195
---	------------

GİRİŞ

Devletlerin dış politikalarının ardındaki dinamikleri açıklayabilmek için devletlerin içinde yer aldığı küresel siyasi ve iktisadi sistemi ve bu sistem içindeki devletlerin sahip olduğu somut imkanları ve kısıtlamaları anlamak önem arz etmektedir. Devlet ve sistem devingen durumda olup, dönüşen kavramlardır. Devlet ve sistem arasındaki ilişki, uluslararası ilişkiler disiplini başta olmak üzere çeşitli disiplinlerce incelenmektedir. Uluslararası ilişkiler açısından devletin dönüşümü ve sistemdeki değişim dış politikada devletlerin davranışları üzerinden doğrudan etkiye sahiptir. Örneğin iki kutupluluğun baskın olduğu Soğuk Savaş döneminde hem blokların öncüsü devletlerin hem bu bloklarda yer alan devletlerin hem de bu blokların ikisine de dahil olmayan devletlerin bu farklı nitelikleri, yani sistemdeki yerleri dış politikalarında doğrudan karşılık bulmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde hem küresel sistemdeki dönüşüm hem de devletlerin ulusal düzeydeki dönüşümü dış politikalarındaki strateji ve yönelimleri üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Bununla beraber ana akım uluslararası ilişkiler teorileri, devleti, sistemi ve iki düzey arasındaki ilişkiyi küresel sistemin ekonomi politik niteliğini yadsıyan bir mercekle ele almaktadır. Oysa kapitalizmin ekonomi-politik, toplumsal ilişkiler ve üretim dinamiklerindeki şekillendirici etkisi dikkate alındığında, incelemeye tabi tutulan devletin dış politikası, sistemin karakteri, sistemin devletle ve devletin sistemle kurduğu ilişkiden doğrudan etkilenmektedir. Devlet-sistem ilişkisine bu tür bütünsel bir siyasi-iktisadi çerçeveden bakan bu tez, Rusya'nın dünyanın sayılı enerji ihracatçılarından biri olmasını, bu ülkenin hem küresel sistemle kurduğu ilişkinin, hem ulusal düzeyde devlette yaşanan dönüşümün ve hem de dış politikasının anlaşılmasında temel başlangıç noktası olarak ele alacaktır.

Uluslararası sistemde, SSCB'nin ardılıyeni bir devlet olarak yola koyulan Rusya'da 1990'lardan tezin inceleme aralığı olan 2018'e kadarki süreçte, ekonomi, siyaset ve dış politikanın şekillenmesinde enerji kaynakları kritik bir rol oynamıştır. SSCB'nin enerji zengini bir ülke olmasının getirdiği miras, 1990'larda Rusya iç siyaseti ve toplum yaşamında eşitsizliğin yaygın bir biçimde yaşanmasına neden olan oligarklaşma üzerinde de belirleyicidir. 1992-1997 arasındaki Şok Terapi politikaları uyarınca Rusya'da gerçekleştirilen özelleştirme süreci içinde enerji şirketlerinin el değiştirmesi, el değiştirmede ödenen bedel ve ihale şartları bu açıdan önemlidir. 2000'de başlayan Putin iktidarıyla birlikte ise, enerji kaynaklarının merkezde olduğu yeni bir strateji yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde yönetimin stratejik ilan ettiği bazı sektörlerde devletin hisse oranını artırmaya dönük yeni bir politika uygulamaya

başlamıştır. Söz konusu politikanın en önemli örneklerinden biri, 2003'te Rusya'nın en büyük petrol şirketlerinden biri olan Yukos'a devletin vergi borçları sebebiyle el koymasıyla yaşanmıştır. Yukos operasyonu bir yandan 1990'larda alışık olunan siyasetin oligarklarca esir alınmasına son vermenin mesajı olurken, diğer yandan devletin enerji piyasası başta olmak üzere piyasaya bir aktör olarak dönüşünün en önemli örneğini sunmuştur. Yukos'un 2005'te bir devlet şirketi olan Rosneft'in kontrolüne geçmesi, Rusya'da petrol ve doğal gaz sektöründe devletin kontrolündeki enerji şirketlerinin devletin destek ve teşvikiyle bizzat piyasayı kontrol etmesinin önünü açmıştır.

Rusya'nın önde gelen petrol şirketlerinden olan ve zamanın Rus oligarklarından Mikhail Hadarkovski'nin mülkiyetindeki Yukos'a 2003'te el konulması Rusya'da yeni bir ekonomi politiğin hayat bulduğuna kanıt sunarken, bu örnek Moskova'nın pek çok kapitalist merkezden sert eleştiriler almasına neden olmuştur. Devletin özel mülkiyeti gaspı olarak nitelenen bu eylem sonrasında Rusya gelen eleştirileri dikkate alarak piyasa dinamiklerine en azından kağıt üzerinde uyumlu görünen bir stratejiyle hareket etmeye başlamış ve açık bir şekilde el koyma, malın gaspı gibi Rusya'nın küresel kapitalizmle ilişkisini riske atan eylemlerden kaçınmaya başlamıştır. Bu durumun en açık örneği, yine Rosneft'in bir başka petrol şirketini alma sürecinde görülmüştür. Rosneft 2013'te, ülkedeki en büyük petrol şirketlerinden biri olan TNK-BP'yi satın olarak konumunu perçinlemeye devam etmiştir, ancak bunu yaparken, şirketin ortaklarının hızla ödemelerini yapmış, dahası BP'ye hisselerini devretmesi karşılığında Rosneft'ten % 19.5'lik hisse vermiştir. Rosneft'in bu süreçteki politikaları piyasadan hiçbir eleştiri almadığı gibi, makul de bulunmuştur. Küresel piyasa aktörleri, Rusya'nın enerji stratejisinde devletin görünür biçimde hakim olmasını zaman zaman eleştirmiş olmakla beraber, enerji zengini ülkelerin bu tür politikalarında genellikle yaptıkları gibi, büyük bir tepki vermemişlerdir. Küresel piyasa kurallarıyla uyumlu bir yol izlediğinde sorun çıkmadığını fark eden Rusya şirketlerinden Rosneft 2016'da bünyesine Basneft'ide katarak büyümesine devam etmiştir.

Rosneft'in 2019 verilerine göre, şirket Rusya'daki petrol üretiminin % 40'nı küresel petrol üretiminin ise % 6'sını tek başına gerçekleştirmektedir. Nitekim aynı şirket tek başına Rusya federal bütçesine 2018'de 2,5 trilyon ruble katkı sunan en büyük petrol şirkettir.¹ Rusya bütçesine katkı yapan ikinci en büyük şirket 1,8 trilyon ruble ile

---

¹ "Major Oil and Gas companies' Federal Budget Contribution in Russia in 2018", *Statista*, 27 Şubat 2020, <https://www.statista.com/statistics/1096073/russia-energy-companies-contribution-to-the-federal-budget/> (11 Haziran 2020).

Gazprom'dur.2005-2018 arasında Rusya federal bütçesine enerji kaynaklarının katkısı yüzde 50 ile yüzde 35 arasında değişmiştir. Örneğin 2018'deki 15,258 trilyon rublelik bütçedeki gelir kaleminin yaklaşık 9 trilyon rublesi enerji gelirlerinden sağlanmıştır.² Bu nokta, özellikle 2018'de Rusya bütçesinin bel kemiğini petrol ve doğal gazın oluşturduğu ortaya koymaktadır. Bu dönem aralığında bütçeden dış ticarete Rusya'da enerji alanında devletin hissesinin çoğunluğuna sahip olduğu şirketler, devletin ekonomide uyguladığı politika ve siyasal dönüşüm konusunda da önemli ipuçları sunmaktadır.

Rus ekonomisinde petrol başta olmak üzere enerji kaynaklarının oynadığı bu kritik rol, devlet-piyasa ilişkilerinin gelişimini anlamak açısından da önemlidir. 2000'lerden itibaren Rusya'da devlet dikey entegre şirketlerle (üretimden dağıtımına tüm ara kademeleri elinde tutan şirket modeli) ulusal piyasada baskın bir aktör haline gelmiştir.1990'lara damgasını vuran sert özelleştirme politikalarıyla devletin piyasadaki adım adım silinmesi hedeflenmişken, 2015'te devletin piyasada sahip olduğu payın % 55'e çıkmış olması bunun önemli bir göstergesidir.³ Benzer biçimde Rusya işgücü piyasasının yüzde 30'u da 2015 yılı itibariyle yine doğrudan devlet kontrolünde olan alanlarda çalışmaktadır.⁴Yine, 2005'te özel bankaların Rusya bankacılık sektöründeki payı % 70 iken, bu pay 2015'te % 50'ye gerilemiştir.⁵ Bankacılıkta devletin yükselişi, devlet kontrolünde olan şirketlerin kolayca kredi almasını sağlayarak kendi sektörlerinde büyümelerini sağlamıştır. Bu dönemde devlet, sadece kendi payını artırarak piyasayı kontrol etmemiş aynı zamanda özellikle enerji sektöründe Lukoil, gaz sektöründe Novatek gibi iktidara yakın şirketlerle piyasayı kontrol etmeye devam etmiştir.

Rusya ekonomisinde devletin, belirli sektörlerde doğrudan kontrolü eline alması ya da kendisine yakın isimlerin yükselişine zemin yaratması Rusya'daki kapitalizmin ve devletin tanımlanması çabalarında esas alınan önemli bir referans noktasıdır. Öncelikle, devlet Rusya'da piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başından berigenel olarak sermaye birikim sürecinin, özel olarak da enerji piyasasının doğrudan ya da dolaylı olarak kurucu öznesi olmuştur. Bununla beraber devlet, bu kurucu statüsünü piyasaya lehine

---

² "Federal Budget's Oil and Gas Revenue in Russia 2005-2020", Statista, 26 Şubat 2021, <https://www.statista.com/statistics/1028682/russia-federal-budget-oil-and-gas-revenue/> (11 Haziran 2021).

³ Petre Aven, "1990s: Back to the USSR?", *The World Today* 71, Chatham House, n. 3, Haziran 2015, s. 14.

⁴ A.g.y.

⁵ Simeon Djankov, "Russia's Economy under Putin: From Crony Capitalism to State Capitalism", *Peterson Institute for International Economy Policy Brief*, n. 15, 2015, s. 3.

geriletmekte, korumakta ya da yeniden piyasa aleyhine perçinlemektedir ki, bütünsel ekonomi-politik analiz için bu gidiş-gelişlerin özellikle enerji sektörünün Rus ekonomisinde oynadığı kritik rol bağlamında yorumlanması büyük önem taşımaktadır. Bu tür bir yorumlama için öncelikle, Rusya'daki kapitalist değişim sürecinin genel küresel bağlamını oluşturan ve neoliberalizm olarak da anılan 1980-2000 arasındaki ekonomi doktrini içinde devlet sorunsalına odaklanmak, daha sonra ise genel kanaate göre 2008'den sonra görünür olan ancak temellerinin 2000'de başladığı söylenen yeni devlet kapitalizmi konusunu bu neoliberal çerçeve içinde yeniden düşünmek gerekmektedir. Rusya'nın bu iki dönüşüm dinamiğine referansla nerede durduğunun anlaşılması, takip eden bölümlerdeki analizler açısından önemlidir.

1970'lerin ortasında küresel kapitalist sistemde ortaya çıkan kriz, sermaye ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuş ve sermaye birikimine yönelik sorunlara geçici de olsa çare bulunabilmesi için ekonomi-politik yeni bir teorik çerçeve ve bir yeniden yapılanma programı olarak Neoliberalizm giderek hakim bir paradigma olarak öne çıkmıştır.⁶ Neoliberalizm, temelde klasik liberalizmin güncellenmesiyle yeni bir ekonomi politikasının hayata geçirilmesi fikrine dayanır.⁷ Bununla beraber neoliberalizm, sadece ekonomik bir ajanda olmaktan öte sosyal ve siyasal alanda da sarsıcı dönüşümler içeren bir öğretilerdir. Yaklaşımına göre, insan refahının artması için özel mülkiyetin güçlendirilmesi, serbest piyasanın toplumsal ilişkilerde baskın bir statüsü elde etmesi ve bireysel girişiminin önünün açılması gerekmektedir.⁸ Neoliberalizmin savunucuları, insan refahını tehdit eden unsurların başında ise, bireysel değil ortak kararlar üzerine kurulu yapı ve yönetim şekillerinin geldiğini savunur.⁹ Devlet müdahalesine atfedilen bu olumsuz rol, devletin yetkilerinin tırpanlanmasının önünü açar ve bunun yerine etkin bir piyasaya mekanizması ve serbest girişimle özgürlük arasında doğrudan ilişki kurulur.¹⁰ Serbest ticaret, özelleştirme, fiyat serbestleştirilmesi, kamu ölçeğinin daraltılması, esnek emek piyasası düzenlemeleri neoliberalizmin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Bütçe açığının sosyal harcamalarda kesintiler yapılarak azaltılması ve kemer sıkma politikaları, söz konusu ekonomik doktrinin sıklıkla başvurduğu uygulamalar ve hedefler arasında yer almaktadır.¹¹ Krizle enflasyon arasında güçlü bir korelasyon kurulduğu için, sıkı para politikası ve faiz uygulamaları

⁶ John Holloway ve Sol Picciotto, "Sermaye, Kriz ve Devlet", *Devlet Tartışmaları: Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru*, (Ed) Simon Clarke, Çev. İbrahim Yıldız, Ütopya Yayınları, İstanbul, 2004, s. 162.

⁷ Davit Kotz, "Globalization and Neoliberalism", *Rethinking Marxism*, c. 12, n. 2, Ağustos 2002, s. 65.

⁸ A.g.y.

⁹ A.g.y.

¹⁰ David Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, Çev. Aylin Onocak, İstanbul, Sel Yayınları, 2015, s. 30.

¹¹ Luc Boltanski ve Eve Chiapello, *The New Spirit of Capitalism*, Londra, Verso Books, 2017, s. 52.

yoluyla enflasyonla mücadele edilmesi ekonomik refaha ulaşmanın ilk adımı olarak görülür.¹²

Simon Clarke'a göre neoliberalizmi farklı kılan dikkat çekici unsur, onun dünyayı olduğu gibi ele alması değil, nasıl olması gerektiğine odaklanmasıdır.¹³ Ancak, bu yaklaşım dünyanın gelişimi için bir model sunmaktan da uzaktır. Kafasındaki sermaye odaklı modeli küresel ölçekte hayata geçirmek için sosyal, siyasal ve entelektüel birikimi seferber eder.¹⁴ Neoliberal yeniden yapılanma sürecinin olmazsa olması kabul edilen politikaların hayata geçirilmesi açısından devlete kritik bazı yükümlülükler atfedilmiştir. Bu yükümlülükleri incelemeden önce doktrinin devlet kavramına yüklediği anlama bakmak gerekir. Kapitalist devletin ortaya çıkışı, üretim ve tüketimin ayrışmasından doğar. Bu noktada devletin ilk işlevi, üretim ve tüketimin dolayımı olarak değişimini korumaktır.¹⁵ Neoliberalizme göre devlet, meta ilişkilerinin yaygınlaşmasını güdümlleyen bir araçtır. Üretim ilişkilerine sıkı sıkıya bağlı olan devletin dönüşümü üretim tarzındaki çelişkilerden ve o ona kadar içinde geliştiği biçimlerin sınırlarının zorlanmasıyla açığa çıkar.¹⁶ Bununla beraber, liberal uğrak ulus-devlet odaklı iken, neoliberalizm ulus devleti sorgular ve çözülmesi yönünde tutum alır. Ancak, neoliberalizmin devlete ilişkin duruşu, asıl devletin üstlenmesini beklediği yükümlülüklerde belirginleşir. Neoliberal yaklaşım, ulus devletin korumacı ve müdahaleci tavrının küresel refahın geliştirilmesi açısından engel oluşturduğu varsayımına yaslanmakla beraber, devletin ortadan kaldırılmasının bu durumun aksini garanti altına almayacağını da kabul eder.¹⁷ Bu noktada devletin ortadan kaldırılması değil, sistemdeki yenilenme uyarınca konumunun dönüştürülmesi salık verilir. Chris Harman, neoliberalizm devlet ilişkisine dair yaygın inancın aksine devletin piyasadan geri çekilmediği söyleyerek devletin ortadan kaldırılmadan dönüşüme uğratıldığına dönük argümana destek olur.¹⁸ Harman'a göre kapitalist ülkelerdeki kamu harcamalarına mercek tutulduğunda söz konusu iddianın yanlışlığı kolayca görülebilir. İngiltere'de Margaret Thatcher döneminde sendikalar gücü sınırlandıran kanun tasarıları çıkarılması ve 1984–85 Madenci Grevlerinde kolluk gücünün kullanılması örneklerinin

---

¹² A.g.y., s. 55.

¹³ Clarke, a.g.y, 2005, s. 58.

¹⁴ A.g.y.

¹⁵ John Holloway ve Sol Picciotto, "Sermaye, Kriz ve Devlet", *Devlet Tartışmaları: Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru*, (Ed) Simon Clarke, Çev. İbrahim Yıldız, İstanbul, Ütopya Yayınları, 2004, s. 153.

¹⁶ Wolfgang Streeck, *How Will Capitalism End ?*, Londra, Verso Books, 2016, s. 24.

¹⁷ Clarke, a.g.y., 2001, s. 88.

¹⁸ Chris Harman, "Neoliberalizmi Yorumlamak", *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*, (Eds.)Gülsüm Akalın, Uğur Selçuk Akalın, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2009, s. 85.

gösterdiği gibi, devlet müdahaleleri neoliberal dönemde sermaye birikiminin krizlerinin önünün kesilmesi ve kriz kurtarma operasyonları açısından elzemdir.¹⁹Başka bir ifadeyle, devleti tanımlayan temel unsurlar, neoliberal politikaların uygulanması sürecinde şekillenir. Örneğin, sermayenin önündeki gümrük vergileri ve vergi düzenlemeleri gibi engellerin kaldırılması ve serbest dolaşım neoliberalizm için hayatidir. Ulusal çıkar alanları haricinde (nasıl tanımlandığı devletten devlete değişkenlik gösterir) mal ve sermaye hareketi üzerindeki devlet egemenliği devletin rızasıyla küresel piyasaya bırakılır. Bu yüzden devletler sermayenin önündeki engellerin kaldırılması ve piyasaların küresel alışverişe açılması için çeşitli platformlar aracılığıyla müzakerelerde bulunurlar.

Neoliberalizmin duraklarından birisi olduğu kapitalizm, kendinden önceki sistemlerden farklı olarak emek sömürüsü için askeri veya siyasi gücün doğrudan baskısına ihtiyaç duymaz.²⁰ Bunun temel nedeni işçi sınıfının mülke ve üretim araçlarına doğrudan erişiminin olmamasıdır. Yani bu sınıf yaşayabilmek için emek gücünü ücret karşılığında satmak zorundadır. Yine de tüm kapitalist devletler gibi, neoliberal devletin de işçilerin kolektif bir kalkışmasını bastırması gerekir. Ancak burada sermaye gücüyle baskı aygıtlarına sahip devlet arasındaki ayırım görünürde devam eder. Bu çerçevede devlet, kurumsal düzenlemeleri hayata geçiren ve bunun gardiyanlığını üstlenen bir mekanizma olarak konumlandırılır.

Teorik anlamda Neoliberal devlet, güçlü özel mülkiyet hakları, hukuka bağlılık, serbest piyasa ve özgür ticari kurumları savunmalıdır. Dahası vatandaşlarının ifade özgürlüğü ve seçim haklarını korumalıdır.²¹ Sermayenin kalkınmasının tüm toplumun kalkınmasına olanak sağlayacağı varsayımı çerçevesinde devlete sermayeyi kalkındırma yöntem ve uygulamalarını hayata geçirmesi salık verilir.²² İş çevrelerinin ve şirketlerin söz konusu serbest piyasa kurumları içerisinde faaliyet göstermesi temel bir ticari fayda olarak görülür. Fikri mülkiyet haklarının korunmasıyla teknolojik gelişme teşvik edilmelidir, çünkü bu yolla herkesin hayat standardı yükselecektir.

Neoliberal yeniden yapılanmanın devletle kurduğu ilişkide ondan ilk beklentisi, sermayenin gücünün perçinlenmesi ve sınıf konsolidasyonu için güvenilir bir iş ortamı sunmasıdır. Bu beklentinin ardında neoliberalizme özgü olmayan kapitalist bir dinamik

---

¹⁹ A.g.y., s. 86.

²⁰ A.g.y., s. 26.

²¹ Harvey, a.g.y., 2015, s. 72.

²² A.g.y., s. 73.

vardır: İş ve yatırım için istikrar ve öngörülebilirlik. Bu noktada Neoliberal devlet, baskıcı gücüyle desteklediği ayrıntılı bir yasal ve kurumsal yapıyla sermaye için öngörülebilir ve uygun bir iş ortamı sunmaya çalışmalıdır.²³ İyi bir yatırım ve iş ikliminin, yasaların herkese eşit uygulanması, kurumsallaşma ve öngörülebilirlik gibi nötr olan yanları vardır, ancak emeğin ve çevrenin metalaşması gibi sermaye yanlısı tarafları da mevcuttur.

Devletin neoliberal dönemde üstlenmesi gereken ikinci görev, neoliberal ekonominin en önemli ayaklarından finansallaşmaya yöneliktir. Devlet, finans kurumlarının kar kaygılarını halkın refahına ve çevre kalitesine tercih eder. Benzer bir durum şirketler için de geçerlidir. Servetin bir organizasyon biçimi olan şirketler, kapitalist sınıfın gücünün perçinlenmesinin bir aracıdır. Bunun için devletler gerektiğinde bu şirketlere ayrıcalık tanır, borçlarını siler ve uluslararası borçları için kefil olur. Bu pratikler ortak bir zemine yaslanmakla beraber, devletlerin uygulamadaki farklılıkları ve karmaşık yapısı içinde bu ortak zemini tespit etmek zorlaşır.

Küresel sistemin değinilen yeni formu ve devletten beklentileri dikkate alındığında iki birim arasında bazı sınırlandırıcı dinamiklerin olduğu görülür. Devletin sınıfsal karakteri, küresel olarak belirlenir, ancak devletin siyasi istikrarı ulusal unsurlarca şekillenir. Bu süreçte devlet, iç üretimde sermaye kesimlerinin üretkenliğini garanti altına alarak, ulusal gelirleri ve devlet gelirlerini güvenceye almaya çalışır. Yani devlet kapitalist üretkenliğin mobilizasyonunda özerk hareket eder.²⁴

Kapitalizmin zıtlık ve çelişkilerle dolu yapısı devletin ulusal formunu belirler. Sermaye birikimi, üretici güçlerin sınırsız geliştirilmesiyle sermayeni dünyanın geneline hammadde ve pazar kaygılarıyla yayılmasını temel alır. Kapitalist genişleme, dünya ölçeğinde bariyerlerin kaldırılmasıyla bir süre daha yayılabilir. Ancak bu genişleme dalgası tarihsel sınırlarına ulaştığında kriz yeniden yüzeye çıkar.²⁵

Ulus devlet, kapitalist birikimin çelişkilerinden miras alınan sorunları tek başına çözememesine rağmen sermayenin ulusal üretkenliğini genişletecek şekilde iç üretimi ve birikimi artırma kapasitesine sahiptir. Bununla birlikte, burada devletin hem kabiliyeti hem de gücü sınırlıdır. Bir devletin sınırları, o devletin iç birikim koşulları,

---

²³ Wood, *a.g.y.*, 2014, s. 33.

²⁴ Clarke, *a.g.y.*, s. 80

²⁵A.g.y.

ulusal formu ve daha önemlisi küresel birikimin dinamiklerini şekillendiren uluslararası yapıyla belirlenir.

Simon Clarke'a göre, neoliberal döneme kadar, uluslararası kapitalizmle devlet arasındaki ilişki, devletin aleyhine olacak şekilde sistemin daha belirleyici olduğu bir perspektifle ilerlemiş, bu dönemdeyse pekişmiştir. Neoliberalizmin, bir politika ve söylem olarak hegemonik hale gelmesiyle beraber, kurumsal reform ve düzenlemeler 1990'larda "Washington Uzlaşısı" adıyla ortak bir noktada birleştirilmiş ve bütün dünyaya yayılmıştır. Birçok kanıt istikrarsız coğrafi gelişim olduğunu gösterse de, Kuzey Kore gibi birkaç istisnai devlet hariç, hiçbir yer tam anlamıyla sürecin dışında kalamamıştır. Ayrıca angajman kuralları, (uluslararası ticareti yöneten) DTÖ ve (uluslararası finansı yöneten) IMF aracılığı ile belirlenmekte ve neoliberalizm, küresel kurallar dizisi olarak ortaya çıkmaktadır. Yani, bu yeni kapitalist birikim modeli, kural ve hukukunu devlete dayatabilmiştir.²⁶

Bu noktadan hareketle devlet-neoliberalizm ilişkisi konusunda şu söylenebilir, Neoliberalizm içeride sermayenin varlığını güçlendirecek şekilde devletlerin yardımıyla uluslararası boyutta sermayeye yeni üretim alan ve pazarlarının yine devlet eliyle teşvik edilmesini ve kolaylaştırılmasını sağlar. Devletten temel beklentiler bu unsurlar olsa da, sistemin iç çelişkisi gereği devletlerin uygulamaları arasında ciddi farklılıklar vardır.

Temel özellikleri ve devletle sistemle ilişkileri ele alınan neoliberalizm, 1990'larda Rusya, Türkiye, Polonya gibi ülkelerin yanı sıra Latin Amerika'da büyük bir hızla uygulanmıştır. Devletlerin uygulamalarında tek bir şablon olmamakla beraber, özelleştirme, fiyat serbestisi, enflasyonist politika, devletin küçülmesi gibi pratikler değinilen adreslerin tamamında uygulanmıştır. 1990'ların sonundaysa Washington Uzlaşısına dayanan reçeteyi uygulayan ülkelerin genelinde ekonomik kriz ve krizle beraber yıllara yayılan toplumsal eşitsizlik, gelir adaletsizliği netleşmiştir. Ortaya çıkan bu pratikler bu doktrine yönelik eleştirilerin sertleşmesine neden olmuş, hatta bu politikanın uygulayıcısı kurumlardan özellikle Uzlaşının yoksulluğu azaltmadaki başarısızlığı dile getirilmiştir. Aynı dönemde ekonomik büyümesi dikkat çeken Çin'in başarısı alternatif modeller konusunda yeni bir uygulamanın da yol göstericisi olmuştur. Çin modeli olarak da bilinen Pekin Uzlaşısı diğer ülkeler tarafından birebir uygulanmasa da uygulayacakları ekonomi modeli açısından değerlendirmeye alınmıştır.

---

²⁶ A.g.y.

Çin kapitalizmi²⁷, devlet kapitalizmi²⁸ veya otoriter kapitalizm²⁹ olarak isimlendirilen ve Pekin Uzlaşmasıyla görünür olan model, piyasa mekanizmalarını dışlamayan bir *hibrit* (karma) yapıya sahiptir.³⁰ Piyasaya mekanizmasının yanında, devlet kapitalizmi denmesini haklı kılan unsur, devletin kalkınma ve ekonomi politikasında üstlendiği roldür. Otoriter kapitalizmde devlet, kapitalist birikimin oluşmasında ve sürdürülmesinde yürütücü görevi üstlenir. Ekonomik kararlar ve bunların uygulanması sürecinde devlet gayri resmi ya da resmi ilişkilerle piyasa aktörleriyle ilişki kurar. Dahası siyasi iktidarın öncelik verdiği ve stratejik/ulusal çıkar olarak tanımlanan bazı alanlarda devlet mülkiyeti sürer ya da devlet kamulaştırma pratikleriyle bunu sağlamaya çalışır. Bu noktada ortaya çıkan modelde, neoliberalizmin piyasaya müdahalesi sınırlandırılan, özelleştirme pratikleriyle mümkün mertebe sahanın dışına itilen, piyasanın işleyişinin devamını sağlayan bakıcı devlet yerine piyasada aktör olan bir devlet vardır. Devletin piyasayla ilişkisinde dikkat çeken bir diğer unsur, sadakat bağı üzerinden seçilen bazı isim ve grupların devlet desteği, teşviki ve vergi affı gibi politikalarından daha fazla yararlanmasıdır. Dahası devlet, ilişki kurduğu belirli piyasa aktörleriyle dış politika ve iç politikadaki öncelikler konusunda işbirliği yapar, burada belirleyici taraf, piyasa aktörü olmasının yanında cezalandırma ve düzenleme gücüne sahip olan devlettir. Bu durumun yansıması, belirli bir özerkliğe sahip olan düzenleyici kurumların engel olarak görülmesidir.

Otoriter kapitalizm gücün küçük bir elit grupta kaldığı, sermaye birikimini hiyerarşiye bağlayan ve ekonomik rantı yüksek olan sektörlerin ön plana çıkmasını sağlar. Devletin ekonomik üretim ve bölüşüm sürecinde üstlendiği bu aktif rol, bu modelin devlet kapitalizmi olarak isimlendirilmesinin gerekçesidir. Benzer biçimde devlet, yasaklama ve teşvik politikası araçlarıyla hangi sektörlerin destekleneceği, hangilerinin geri planda kalacağı, yabancı yatırım politikasının şartlarını düzenleyerek neoliberalizmde görülen serbestleşme politikasını, şartsız kabul etmek yerine yeniden düzenler.³¹ Buna örnek olarak, Rusya'da enerji başta olmak üzere bazı alanlarda yabancı ortaklıklarda yabancı ortağın sahip olacağı payın % 25 ile sınırlandırılması verilebilir.

Değinilen modelin piyasa mekanizmalarını tamamen dışlamaması, fiyatların birkaç sektör haricinde arz talep dengesine göre belirlenmesi, kamulaştırmanın yanında

²⁷ Christopher A. McNally, "China's Remergence and the International Political Economy", World Politics, c. 64, n. 4, Ekim 2012, s. 749.

²⁸ Simeon Djankov, "Russia's Economy under Putin: From Crony Capitalism to State Capitalism", Peterson Institute for International Economics Policy Brief, Eylül 2015, s.3.

²⁹ Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Otoriter Kapitalizmin: Değişen Küresel Dengeler ve Demokrasi'nin Geleceği Üzerine", *İktisat ve Toplum*, n. 120, Ekim 2020, s. 42.

³⁰ McNally, a.g.y., s. 750.

³¹ Öniş ve Kutlay, a.g.y., s. 46.

yer yer özelleştirme pratiklerinin sürdürülmesi, devletin bazı şirketleri kamulaştırmak yerine kendisine sadık olduğunu düşündüğünü isimlerde tutması, toplu bir kamulaştırmadan kaçınması söz konusu modeli 1970’lerde görünen devlet kapitalizmi modellerinden ayırmaktadır.³² Bu yeni devlet kapitalizminin bir diğer özelliği, küresel kapitalizme eklenirken, neoliberal modelden farklı özellikler taşımakla beraber, sisteme meydan okumaktan uzak olmasıdır. Otoriter kapitalizmde devlet, neoliberal devletten farklı olmakla beraber, özel mülkiyeti hukukla garanti altına alır, yatırım ve işbirliği alanlarında kendi hukuku yerine tahkim süreçlerini kabul eder, parasal disiplin ve ödemeler dengesinde uluslararası kurumların ve kuralların varlığını tanır. Dahası Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası gibi Bretton Wood Sistemiyle ortaya çıkan liberal düzenin disipline edici kurumlarına üyeliği reddetmez, ancak BRICS gibi alternatif oluşumları da ya kurar ya da katılımcı olabilir.³³ Küresel ilişkilerinde birikim modelinde küresel rezerv birimi olarak görülen doların varlığını kabul eder. Bu çerçevede bu modelin liberal düzene doğrudan meydan okuduğunu iddia etmek güçtür.

Ekonomik ve küresel sistemle ilişkisi aktarılan bu devlet kapitalizmine otoriter denmesinin nedeni, siyasi yapının örgütleniş şeklidir.³⁴ Neoliberal kapitalizm, uygulandığı pek çok ülkede demokrasi ve demokratik kurumların en azından kağıt üzerinden varlığını dikkat çekmiş ve nihai hedef olarak burayı görmüştür. Buna karşın Pekin Uzlaşısı’nda da görüldüğü gibi bu yeni modelde demokrasi bir öncelik olarak ele alınmaz, devlet bu noktada özgür bırakılır. Genel biçimde modelin örneğini sunan ülkelerde görünüşte seçimlerin düzenli yapıldığı, çok partili bir yapının olduğu ancak baskın bir partinin varlığı uyarınca bürokrasiden yerel yönetimlere kadar seçimlerin kazanımın belli olduğu rekabetçi otoriterlik ya da tek bir partinin siyasi hayatı şekillendirdiği örgütlenme vardır.³⁵ Yönetici parti ya da elitin bu sistemde varlığını sürdürmesini sağlayan en önemli stratejiyse toplumun refahının artırılması ya da belirli noktada tutulmasıyla rızanın üretilmesidir. Bir başka anlatımla, yatırım, sosyal destek, istihdam gibi alanlarda devletin yer yer sosyal devlete varan pratikler uygulayarak iktidarını konsolide etmesidir. Dolayısıyla ekonomik düzeyde liberal düzene meydan okumaktan geri görünen bu model, siyasi olarak demokrasi yerine otoriter yapıları

---

³² A.g.y.

³³Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, “Otoriter Kapitalizmin: Değişen Küresel Dengeler ve Demokrasi’nin Geleceği Üzerine”, *İktisat ve Toplum*, n. 120, Ekim 2020, s. 44. Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, “The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order”, *Alternatives: Global, Local, Political*, c. 45, n. 3, 2020, s. 125.

³⁴ Öniş ve Kutlay, a.g.y., s. 44.

³⁵ A.g.y.

teşvik edici bir niteliğe sahip olduğu, liberal düzenin siyasi hedefi demokrasiye meydan okur, onu sarsar.³⁶

Kısaca özellikleri aktarılan iki ekonomik yaklaşımın da Rusya'nın dönüşümünde karşılığı vardır. SSCB'nin dağılmasının ardında IMF ve Dünya Bankası yol göstericiliğinde 1997'deki Asya Krizi'ne kadar Rusya'da Şok Terapi adıyla neoliberal politikalar uygulanmıştır. SSCB'den kalan ekonomik yapının hızla dönüşmesini odağa alan bu reçetede özelleştirme, serbestleşme, gümrük düzenlemeleri, devlet piyasa dengesi, fiyatların serbest piyasaya bırakılması ve siyasi sistemin dönüştürülmesi denenmiştir. Söz konusu modelin detayları tez çalışmasının ikinci bölümünde detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Bununla beraber bu kısımda söylemek gerekir ki Şok Terapi yalnızca Rusya'nın içsel dönüşümünü değil, kapitalist dinamikler uyarınca küresel kapitalist sisteme hammadde ihracatçısı bir ülke olarak eklenmesini öngörmüştür. Sonuç olarak 1999'a gelindiğinde özelleştirme programı sonucunda devletin özellikle petrol başta olmak üzere SSCB ekonomisinde de önemli olan sektörlerdeki payı yüzde 20'lere kadar gerilerken devletin yerini iktidarla eşit bir ilişki kuran ve iktidarın politikalarına yol verecek kadar güçlenen, Rusya'nın petrol, enerji, değerli metaller, medya, telekomünikasyon gibi sektörleri değerlerinin çok altında meblağlarla ele geçiren oligarklara bırakmıştır. Devletin bıraktığı boşluğun oligarklarca doldurulması, siyaset ile iş dünyası arasındaki iç içe geçmiş yapı; güvenlik sorunundan toplumsal eşitsizliğe ve bölünme senaryolarına uzanan bir Rusya bırakmıştır. Dolayısıyla 1992-1997 arasında uygulanan neoliberal reçete Rusya'da yıkımın nedenidir.

2000'de ülkede Putin yönetimiyle beraber siyasi yapı ve ekonomideki dönüşümün temelinde 1990'larda Rusya'nın uyguladığı modelin sonuçları ve alternatif arayışı etkili olmuştur. 2000'den 2018'e kadar süren dönüşüm sürecinde Rusya, piyasayı tamamen dışlamayan hatta bazı sektörlerde (otomotiv gibi) özelleştirme pratiklerinin sürdüğü, fiyatların genel olarak arz talep dengesine göre belirlendiği, stratejik olarak tanımlanan sektörlerde devletin doğrudan şirket alımlarıyla veya kendine yakın isimleri bu alanda tutmasıyla yeni bir model uygulamaya sokulmuştur. Devlet kapitalizmi uygulayan Rusya bir yandan piyasayı karşısına alırken, bir yandan da onu öncelemektedir. Bu noktada Rusya'da devlet-piyasa ilişkileri nasıl anlaşılabilir? Rusya'da, piyasa düzenine karşı hareket eden bir devlet mi, yoksa onun talep ve önceliklerini dikkate alan bir devlet mibulmaktadır?

---

³⁶ Öniş ve Kutlay, *a.g.y.*, s. 46.

Bu çalışma bu sorulara Rusya'nın enerji bağımlılığı çerçevesinde yanıt bulmaya çalışacaktır. Bunu yaparken özellikle petrol sektöründeki gelişmelere odaklanacaktır. Rusya'nın hikayesi başka sektör ve alanlar üzerinden de anlatılabilir, ancak çalışmada enerjiye odaklanılmasının nedeni, petrol sektörünün 1991'den 2018'e kadar küresel sistem ile Rusya ilişkilerinin belirlenmesinde ve Rusya ekonomisi ve siyasetinde etkin bir rol üstlenmesidir.

Tez çalışmasında petrolün siyasi iktisadı üzerinden bir inceleme yapılacak olmasının nedeni, petrol sektörünün, Rusya'nın gücünün kurulması sürecinde hem değişen devlet yapısının hem de dış politikasındaki imkan ve sınırlılıkların anlaşılmasında vaz geçilmez bir konuma sahip olmasıdır. Günümüzde Rusya'da ortaya çıkan otoriter kapitalizm ve rekabetçi otoriterlik Rusya'nın küresel kapitalizme eklenme sürecinde ortaya çıkan bir sonuçtur. İki kavramla aktarılan bu durum, Rusya'nın kendine has dinamikleri ve tarihsel yapısı ya da Putin'in politika tercihleri üzerinden incelendiğinde kapitalizme eklenme süreci gölgede kalmakta, bu sürecin ortaya çıkardığı sonuçlar da Rusya'nın özgünlüğüne hasredilmektedir. Bu tez, Rusya ekonomisi ve siyasetinde ortaya çıkan otoriterleşme sürecinin, bu dinamiklerin yanı sıra Moskova'nın değişen küresel pozisyonuyla ilişkili olduğunu iddia etmektedir. "Rusya'da değinilen süre zarfında devletin dönüşümünün ve dış politikasının anlaşılmasında enerji kaynakları, özellikle de petrol, bir mercekle olarak kullanılabilir mi?" sorusu tez çalışmasının temel sorusudur ve bu çalışma bu soruya.

Rusya'nın kömür, doğal gaz ve nükleer enerji gibi alanlarda da baskın olmasına karşın çalışmada petrolün odağa alınmasının uluslararası ve ulusal üç gerekçesi vardır. Bunların ilki, uluslararası enerji ilişkilerinde petrolün üstlendiği hayati roldür. Şöyle ki BP Enerji Görünümü 2019 raporuna göre havacılık, demiryolu ve kara yolu ulaşımda petrol türevi yakıtların payı % 94'tür.³⁷ Petrolün ulaşım ve nakliye sektöründeki payının, doğal gaz ve diğer alternatif enerji kaynaklarının kullanımı senaryosuna karşın 2040'ta ancak % 80'e kadar gerileyebileceği öngörülmektedir.³⁸ Petrolün bir meta olarak 19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar olan zaman diliminde basit bir enerji kaynağı olmasının ötesinde petrol zengini ülkelerle enerji talebi içinde olan pazarlarla kurdukları ilişki, doğrudan kapitalist sistemin dönüşüyle paralellik taşır. Petrol ihracatçılarının kaynaklara ulaşmada kullandığı araçlar, bu araçlarla üretici ülkeler arasındaki ilişkiler,

³⁷ "BP Energy Outlook: 2019 Edition", *BP*, 14 Şubat 2019, <https://www.bp.com/en/global/corporate/news-and-insights/press-releases/bp-energy-outlook-2019.html> (4 Mart 2019).

³⁸ A.g.y., s. 45.

petrolün küresel enerji pazarına temini, fiyatlandırma mekanizması, bu mekanizmaya karşı yükselen sesler, üretici ülkelerle tüketiciler arasında uluslararası örgütlerin kurulmasına varan restleşmeler ve çıkar arayışları, enerji zengini ülkelerde küresel sistemle devlet arasında kurulan ilişkinin anlaşılmasında önemli bir gösteren işlevi üstlenmektedir. İkincisi uluslararası dinamiklerin yanında Rusya açısından petrolün üstlendiği hayati roldür. Örneğin bir bütün olarak Rusya federal bütçesinin 2018’de %46’sı enerji kaynaklarının gelirleriyle sağlanmıştır. Benzer biçimde toplam ihracatta enerji ve enerji ürünleri tüm ihracatın üçte ikisini oluşturmaktadır.³⁹ Bununla beraber veriler dikkatli bir incelemeye tabi tutulduğunda Rusya’nın ihracatında petrol ve petrol ürünlerinin payının % 50’si olması, diğer enerji kaynaklarının payının % 10-15 arasında değişmesi petrolün inceleme nesnesi olarak seçilmesinin temel gerekçesidir.⁴⁰ Petrolün hem Rusya hem de küresel ilişkilerdeki bu baskın rolü, enerji zengini ülkelerin sahip olduğu petrol kaynaklarını kullanma şekil ve yöntemleriyle dış politikaları arasında bir ilişkinin oluşmasına neden olmaktadır. Rusya’nın dünyadaki en büyük üç petrol üreticisinden biri olması⁴¹, petrol ihracatı bakımından dünyadaki en önemli ikinci ülke olması, petrol fiyatlarının, petro-kimyanın ve petrol politikalarının genel olarak enerji politikalarının seyrinde üstlendiği rol dikkate alınarak tezin odağında Rusya’nın petrol politikası yer alacaktır. Bununla beraber, Rusya’nın önemli bir doğal gaz ihracatçısı olması gerçeği uyarınca gerektiğinde dış politikaya etki ettiği oranda (örneğin 10 milyar metreküpü aşan ihracat oranı ya da bir merkeze alternatif bir boru hattı inşası) doğal gaza da yer verilecektir. Son olarak, petrol ve petrolün siyasi iktisadı, özellikle buradan gelen gelirlerin değerlendirme şekli, Rusya’da iktidarın gücüne ve devamlılığına etki eden bir sosyal sözleşme unsurdur. Açıklamak gerekirse, Rusya enerjiden gelen gelirlerinin bir kısmını ulusal bütçesini finanse etmekte kullanırken kalan kısmını rezerv fonunda olası bir kriz veya kötü senaryoya karşı biriktirmektedir. Enerjiden gelen gelirler, bütçenin kurulmasında vergi yükünü hafifletmekte, maaşların belirli bir seviyede tutulmasını sağlamakta, ekonomik kriz döneminde enflasyon, faiz, işsizlik, borçlanma gibi alanlarda devletin hareket kabiliyetini güçlendirmektedir. Rusya’nın 2000-2006 arasında enerji gelirleriyle önce Paris Kulübü’ne olan 22 milyar dolarlık

---

³⁹ “Share of Energy Products in Total Exports in Russia from 2006 to 2019 by Destination”, *Statista*, 2020, <https://www.statista.com/statistics/1049155/russia-energy-products-share-in-exports-by-destination/> (23 Mayıs 2020).

⁴⁰ Siddi, *a.g.y.*, 2018, s. 1555.

⁴¹ D. Elagina, “Proved Oil Reserves in Russia From 1995 to 2019”, *Statista*, 17 Haziran 2020, <https://www.statista.com/statistics/447360/proved-oil-reserves-in-russia/> (20 Haziran 2020).

borcunu kapatması⁴², eş anlı olarak emeklilik maaşları, çalışan maaşları, konut desteği, kreş desteği gibi sosyal güvence gibi alanlarda toplum lehine düzenlemeler yapmasında petrol fiyatlarının 2000-2008 arasında 100 doların üzerinde seyretmesi etkili olmuştur.⁴³ İlerleyen dönemde de süren bu durum, Rusya’da siyasi iktidar ile toplum arasındaki sosyal sözleşmede enerji, petrol gelirlerinin rol üstlendiğini gösterir. Başka bir anlatımla emekli maaşlarının düzenli ödenmesi ve enflasyona karşı korunması, sanayide iş imkanlarının sağlanması ve sağlık güvencesi gibi temel başlıklar, Rusya’da otoriterlik artmasına karşın Putin yönetimi ve partisi Birleşik Rusya’yı ayakta tutan şarttır. Bu şartın yerine getirilmesini sağlayansa bütçeye yüklü bir katkı sunan enerji gelirleridir.

Altı çizilen unsurlar uyarınca bu çalışmada Rusya’nın ve dış politikasının dönüşümünde petrol kaynakları bir role sahip midir? “Rusya’nın 2000’de başlayan siyasal ve ekonomik dönüşümünde enerji kaynakları nasıl bir role sahiptir?” “Rusya’nın enerji zengini bir ülke olması dış politika alanındaki ikili ve çoklu ilişkilerinde etkili midir?” temel sorularına yanıt aranacaktır. Soruların yol göstericiliğinde bu tez, 1990’lardan günümüze kadar olan dönüşüm sürecinde dünya kapitalizmine bir hammadde ve doğal kaynakzengini ülke olarak eklenilen Rusya’nın hem ulusal dönüşümünde hem de dış politikasında genel olarak enerji kaynaklarının, özel olarak da petrolün etkili olduğu iddia etmektedir.

Temel eksen bu şekilde çizilen bu çalışmada, bu araştırma sorularının yanıtlanabilmesi için öncelikle küresel kapitalist sistemin tarihsel dönüşümlerine mercek tutulacaktır. Küresel kapitalist sistemde enerji kaynaklarının üstlendiği rol ve sistemle olan etkileşiminin anlaşılması Rusya’ya dönük verilecek bütünlüklü bir açıklamaiçin zorunludur. Bu doğrultuda petrol başta olmak üzere küresel enerji piyasasındaki yapı, enerji kaynaklarının niteliği, tüketici ve üreticilerin sahip olduğu örgütlenmeler, kurulan işbirlikleri ve bunların sınırları tezin birinci bölümünde ele alınacaktır. Bu bölüm yalnızca Rusya açısından değil, enerji ihracatçısı ülkelerin izlediği politika ve pratiklerinin yaslandığı dinamik ve faktörlerin anlaşılması için de genel bir çerçeve sunma amacı taşıyacaktır.

---

⁴² “Oil income helps Russia pay off entire debt to Paris Club - Business - International Herald Tribune”, *The New York Times*, 21 Nisan 2006, <https://www.nytimes.com/2006/08/21/business/worldbusiness/21iht-russdebt.2549983.html> (10 Haziran 2021). Joanna Chung, Russia early on Paris Club Repayment, *Financial Times*, 5 Temmuz 2005, <https://www.ft.com/content/daa0077c-ed83-11d9-9ff5-00000e2511c8> (10 Haziran 2021).

⁴³ I V Terentieva, “Reforming the Pension System of the Russian Federation”, *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*, n. 272, 2019, s. 3. Linda J Cook ve Martin K. Dimitrov, “The Social Contract: Evidence from Communist State Economies”, *Europe-Asia Studies*, c. 69, n. 1, 2017, s. 9.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde 1991-2000 arası Rusya’da kapitalizmin yerleşmesi küresel sistemde yaşanan dönüşüm ışığında Rusya’daki pratiği incelenecektir. Bu çerçevede Şok Terapi, bunun Rusya’da sınıfsal yapı, devletin küresel sistemle kurduğu ilişki, özelleştirme, vergi politikası ve enerji uygulamaları ele alınacaktır. Tezin bu bölümünde “Rusya 1991-2000 arasındaki dönüşümünde küresel kapitalist sistemle ulusal özgünlüklerini birleştirebilmiş midir?”, “Rusya’da uygulanan kapitalist model başarıya ulaşmış mıdır?”, “Uygulanan modellerle küresel kapitalist sistemin Rusya’ya biçtiği rol arasında bir ilişki var mıdır?”, “Uygulamadaki sorunların görmezden gelinmesinde etkili olan faktörler nelerdir?” sorularına yanıt aranacaktır. “SSCB’nin dağılmasından 2000’e kadar Rusya’da uygulanan ekonomi politikası nasıl bir siyasal modelle desteklenmiştir” sorusu tezin ikinci bölümünün yönlendirici bir diğer sorusudur. Bu çerçevede “bölgesel yönetimlerin merkezi iktidarla kurduğu ilişki, anayasa yazım süreci, kabul edilen anayasa, Duma’nın yetkisi, devlet başkanına verilen iktidarın sınırı, siyasal sistemde siyaset dışı aktörlerin etkinliği, siyasal partiler, medya, sınıfsal yapı bu bölümde ele alınacak ve Rusya’da uygulanan siyasal rejimin türü nedir?” sorusuna cevap verilecektir.

Üçüncü bölüm, 2000-2018 arasında Rusya ekonomisi ile sosyal ve sınıfsal yapısında yaşanan dönüşümüne ışık tutacaktır. Bölüm boyunca yanıtı aranan “Rusya bu dönemde küresel sistemle ilişkisinin sınırlarını sınırları nasıl tanımlanmış, bu süreçte küresel sistemde yaşanan dönüşüm Rusya’nın pratiklerini nasıl etki etkilemiştir, petrol kaynakları nasıl bir role sahiptir? sorularıdır. Bu soruların yol göstericiliğinde Rusya’da 1990’lardan ciddi sapmalar içeren bir pratiği içermesi bağlamında 2000-2008 dönemi, Rusya’da kamulaştırma politikası, sınıfsal yapının yeniden örgütlenmesi, petrol fiyatlarının Rusya ekonomisine etkisi ve sistemin içinde kalarak uygulanan ekonomik model incelenecektir. Küresel kapitalist krizin Rusya’da yarattığı etki ve bunun Rusya ekonomik, sınıfsal ve sosyal yapısına etkisi 2008-2012 dönemi başlığıyla ele alınacaktır. Rusya’ya bölgesel düzeyde yaptırım uygulandığı, petrol fiyatlarında en büyük şoklarından birinin yaşandığı dönem ve bunun Rusya’nın ulusal ve küresel ekonomik ilişkilerine etkisi, 2000’lerin başında kurduğu modellerle farklılaşması ve sınırları 2012-2018 arası ekonomik dönüşüm başlığı altında incelenecektir. Ekonomik dönüşümün yanında Rusya’da siyasal sistem, iktidar lehine olacak şekilde bu süreçte devinimini sürdürmüştür. Bu çerçevede 2000-2018 arasında Rusya siyasi partilerinin durumu, reform politikası, bunun Duma’nın gücüne etkisi, medyanın iktidarla kurduğu ilişki, Rusya’nın bölgeleriyle merkez arasındaki güç paylaşımı ve yükselen otoriter

eğilimlerin küresel kapitalist sistemdeki izdüşümüne mercek tutulacaktır. Çizilen çerçeve içerisinde “Bir bütün olarak Putin döneminde ekonomik ve siyasi olarak petrol kaynaklarının kolaylaştırıcılığında küresel sistemle bağlarını koparmış mıdır, yoksa bu bağlar güncel yöntemlerle yenilenmiş midir?, Putin dönemiyle birlikte Rusya’da ekonomisi ve siyasi yapısı nasıl tanımlanabilir? Sorularına yanıt aranacaktır.

Tez çalışmasının dördüncü bölümü Rus dış politikasının dönüşümüne eğilmekte ve Rus dış politikasına yön veren temel faktörlere ışık tutmaya çalışacaktır. Rusya’nın 1990’lardan 2018’e kadar AB, ABD, NATO, Avrasya gibi bölgelerdeki faaliyetleri bütünlüklü bir biçimde süregiden ilişkiler olarak ele alınacak, bu ilişkilerin dinamikleri, kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı yönleriyle incelenecektir. 2000’lerden itibaren Rusya’nın Asya başta olmak üzere etkileşimi artmaya başlamıştır. Değinilen unsur uyarınca 2000-2018 arasında Çin, Hindistan ve Japonya ile Rusya ilişkileri ortaya konacaktır. Enerji zengini bir devlet olarak Rusya’nın diğer enerji ihracatçılarıyla kurduğu ilişki incelendiğinde etkileşimin en yüksek olduğu bölgenin Ortadoğu olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda “Rusya’nın Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Irak, Suriye gibi ülkelerle 2014’ten sonra hızlanan işbirliğinin nedeni nedir?”, “Rus dış politikasının temel ilkeleri ve ikili ilişkileri dikkate alındığında Rusya, küresel kapitalist sistemin çizdiği çerçevenin dışında yer almış mıdır?”, “Moskova’nın dış politikada ve sistemle ilişkisinde petrolün rolü nedir?” soruları merkeze alınarak ilişkilerin ekonomik siyasi, küresel dinamikleri değerlendirilecektir.

Son bölümdeyse Rusya petrol üretimi ve kaynaklarının diğer devletlerle ilişkilerine etkisine odaklanılacaktır. “Rusya’nın petrol rezerv ve üretimi enerji belgelerinde nasıl ele alınmaktadır?”, “Petrol ve diğer enerji kaynaklarına ulaşmak için gerekli ihtiyaçlar Rusya’nın küresel sistemle bağını nasıl etkilemektedir?”, “Petrol başta olmak üzere enerji kaynakları Rusya’nın ikili ilişkilerine ve dış politikasına olumlu etkilemekte midir?”, “Enerji kaynakları ve bunlara dönük vizyon Rus dış politikasında karşılık bulmakta mıdır?” sorularına yanıt verilecektir. Değinilen sorular, enerji kaynaklarının durumu ve Rusya’nın dış politikasındaki hedeflerle enerji strateji belgeleri arasındaki ilişki 2030, 2035 için Enerji Strateji Belgeleri’nin incelenmesi ışığında değerlendirilecektir. Enerji strateji belgelerinin yol göstericiliğinde Rusya’nın enerji ihracatçısı statüsünü sürdürmesi için ihtiyaçları, bunun dış politikadaki karşılığı genel bir çerçevede ele alınacaktır. Beşinci bölümün son kısmında Rusya enerji belgeleri, enerji kaynaklarına yönelik ihtiyaçları uyarınca AB, Orta Asya, Asya ve Ortadoğu ile kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin dış politikaya yansımalarına

odaklanılacak, bölgesel ve küresel düzlemde petrol kaynaklarının Rusya'nın sistemdeki konumuna, bütünleşme ve ayrışmasına fayda ve yükü analiz edilecektir.

Bu tezde betimleyici analiz yöntemi kullanılacaktır. Çalışmada Rusya dış politikası ve enerji politikasında etkili olan kurumların belgeleri, raporları, bağımsız araştırmalar, konuya ilişkin yazılmış kitap, makale, konferans metinleri, podcastler, videolar, veri setleri, söyleşilerden faydalanılacaktır. Araştırma sorusu uyarınca Rusya'nın siyasi, ekonomik, dış politikası ve enerji politikasında etkili olan faktörler tematik çerçevede başlıklara ayrılarak gruplandırılacaktır. Araştırmanın güvenilirliği ve argümanların kanıtlanması için konu başlığına göre veriler toplanacak, bölümlere göre organize edilerek açıklanacak ve neden sonuç ilişkisi uyarınca yorumlanacaktır. Araştırmanın kapsamlı ve tarafsız bir şekilde yapılması için Rusya'dan akademisyenlerin çalışmalarının yanı sıra küresel ölçekte bu alana katkı veren kitap, kitap bölümü, podcast, rapor ve makalelerden faydalanılacaktır. Benzer biçimde çalışma açısından önemli olduğu düşünülen siyasi temsilci ve liderlerin, bakanların, şirketlerin konferans metinleri, konuşmaları, kitapları, makalelerinden yararlanılacaktır. Araştırma konusu kapsamında yasa tasarıları, ilgili bakanlık verileri, çeşitli devletlerin resmi kurumlarının veri ve raporları, merkez bankası raporları, dış politika konseptleri, enerji strateji belgeleri resmi kaynak olarak ele alınacak ve Rusya ve ilgili devletlerin kurumlarının internet sitelerinden veya yönlendirdikleri sitelerden edinilecektir. Belli başlı enerji şirketlerinin yanı sıra verilerin bir kısmı OPEC ve ABD Enerji Dairesi analiz ve çalışmalarından temin edilmiştir. Bununla beraber petrol rezervleri, üretim oranları gibi veriler, yalnızca ilgili şirketlerden değil, BP, *OilandGasJournal* ve Uluslararası Enerji Ajansı indeksleri gözetilerek kullanılacaktır.

Belirlenen unsurlar, sorular ve bölümlendirme ışığında bu tez çalışması, genel yapısı uyarınca neoliberal ekonomi modelinden alternatif bir modele geçen enerji zengini bir devletin devlet ile sistem arasındaki yönlendirici dinamikleri işaret etmeyi, içsel dönüşümündeki önemli kurak ve uygulamaları seçilen Rusya örneğinin tarihsel geçmişini dışlamadan ele almayı amaçlamaktadır. Söz konusu niteliğiyle tez çalışması iki açıdan özgündür. Çalışmada Rusya enerji ve dış politikasının oluşum ve pratiklerinde devlet ile sistem etkileşimini kapitalist dinamiklerin etkisini gözetmesi ilk özgünlük nedenidir. Tezin ikinci özgünlüğü, iki düzey arasındaki ilişkiyi incelerken petrolü bir bağlantı noktası olarak kavramsallaştırması, bu doğrultuda ortaya çıkan imkan ve sınırları enerji perspektifinin katkısıyla değerlendirmesinden kaynaklanır. Değinilen özgünlük ve kapsam uyarınca çalışma, petrolün ulusal ölçekte hem de küresel

ölçekte etkisini gözeterek, Rusya dış politikası ve petrol politikasının devlet, sistem, küresel ilişki ağı, devletin özerklik sınırlarını etkisini ele alacak şekilde ve enerji çalışmalarıyla uluslararası ilişkiler literatürüne belirlenen sınırlar uyarınca mütevazı bir katkı yapmayı hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDAN 21. YÜZYILA PETROLÜN EKONOMİ POLİTİK DÖNÜŞÜMÜ

19. yüzyılda gaz yağı olarak yolculuğuna başlayan 20. yüzyılın başında benzin olarak araçlarda kullanımı çerçevesinde değeri perçinlenen petrol, küresel politika, ekonomi, uluslararası ilişkiler, işletme, jeopolitik, finans ve enerji araştırmalarının en önemli inceleme nesnelereinden biri olmuştur. Örneğin rezervler ve bunların niteliği, petrol üreten ülkelerin küresel politikadaki yeri, petrol şirketleri ve bunların kapitalist sistemle ilişkisi sık sık mercek tutulan temel uğraklar arasında yer almıştır. Petrolün gün geçtikçe daha yoğun ilgi çektiği ve geniş bir perspektifle ele alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni söz konusu metanın küresel ilişki ağı ve ekonomide etkin olacak parametrelerden birisi haline gelmesidir. *Fortune* dergisinin en büyük 500 şirket 2016 yılı sıralamasında beş petrol şirketinin ilk onda yer alması ve bu sayının neredeyse on yıllardır bu şekilde devam etmesi, petrolün önemi ve küresel ekonomi-petrol ilişkisinin boyutlarını ortaya koyan önemli bir göstergedir.⁴⁴

Rusya dünyadaki sayılı petrol rezervine sahip ülkelerinden biridir. Petrol üretiminin yanı sıra bu metanın ham ya da çeşitli ürünlere dönüştürülere Rusya dünyadaki petrol ihracatında üçüncü sırada yer almaktadır. Petrol rezervlerinin işletilmesi, bu bağlamda kurulan ortaklıklar, küresel petrol sisteminin dinamikleri Rusya gibi petrol ihracatının toplam ihracatında % 50'e yakın paya sahip olduğu bir devlet için bazı sınırlar ve imkanlar yaratmaktadır. Yine petrol sisteminin dinamikleri Rusya enerji şirketleriyle uluslararası enerji şirketlerinin kurucuları ortaklıkların seyrine etki eder. Petrolün küresel piyasada fiyatlanma dinamikleri, petrolün satılacağı para birimi, üretici ve tüketici ülkelerin oluşturduğu devletler arası nitelikteki örgütlenmeler, her ihracatçı gibi Rusya'nın da göz önüne alması gereken bazı kriterleri beraberinde getirmektedir. Bu noktadan hareketle tez çalışmasının bu bölümünde petrolün siyasi iktisadi dönüşümüne ve kısa biçimde petrolün küresel olarak gelişimine ışık tutulacak, ardından üretici ülkeler ile kapitalist sistem arasındaki ilişki, finansallaşma, fiyatlandırma, üretim dinamikleri ve ekonomiye olan etkisi, üretici ülkelerin değişen petrol piyasası dinamikleri ışığındaki politikaları ele alınacaktır. Böylece Rusya'nın petrol ihracatçısı

---

⁴⁴ "Global 500", *Fortune*, <http://fortune.com/global500/> (28 Haziran 2017). Dergide sıralanan petrol şirketleri sırasıyla, China National Petroleum, Sinopec Group, Royal Dutch Shell, Exxon Mobil ve BP'dir.

ve üreticisi olarak içinde hareket ettiği sistemin dinamiklerinin anlaşılmasına katkı sunulacaktır. Dahası Moskova'nın uyguladığı otoriter bir devlet kapitalizminin sınırlarının görülmesi açısından genel bir projeksiyon sunacak ve bu bölüm, hem Rusya'nın ulusal dönüşümünde hem de dış politikasında petrolün oynadığı dönüştürücü rolün anlaşılması açısından zemin yaratacaktır.

I. KÜRESEL POLİTİKADA PETROLÜN YERİ

Ana akım petrol literatürünün iddia ettiğinin aksine, petrolün insanlık tarafından kullanımı 19. yüzyılın son çeyreğine değil, milattan öncelere gitmektedir. Hint ve Pers kaynaklarındaki referanslar bu kanıyı doğrular görünmektedir.⁴⁵ Bununla beraber petrolün yaygın bir ticari meta haline geldiği dönem, 19. yüzyılın ortalarından itibaren. 1840'larda dünyanın farklı bölgelerinde petrolden gaz yağı üretimi için çalışmalar yürütülmüş olmakla beraber, modern anlamdaki ilk petrol kuyusu söz konusu dönemde Rus Çarlığı sınırları içinde olan Bakü'de Nobel Kardeşlerin sahip olduğu Nobel Petrol şirketi tarafından açılmıştır.⁴⁶

"Pennsylvania RockOilCompany" tarafından 1859'da ABD'nin Pensilvanya eyaletinde ekonomik kar odaklı ilk petrol araması gerçekleştirilmiştir.⁴⁷ Bununla beraber 1900'lerin başında kömür dünya enerji ihtiyacının %72'sini tek başına karşıyorken, petrolün bunun içindeki payı yalnızca %2'dir.⁴⁸

ABD içerisinde petrolün gaz yağı olarak kullanımının gittikçe yaygınlaşmasıyla Teksas, Kaliforniya, New York ve Pensilvanya bölgesindeki üretim ve kuyu sayısında tarihte görülmemiş bir artış yaşanmıştır. Öyle ki söz konusu durum sadece dönemin ulusal gazetelerinde değil, tarih kitaplarında da "Büyük Amerikan Fıskırması" olarak isimlendirilmiştir.⁴⁹ ABD'deki büyük petrol patlamasıyla küresel enerji ve politikalarına etkileriyle yer edinecek Standart Oil (Exxon Mobil), GulfOilCooperation (Körfez Petrol), Tesaco, Chevron gibi şirketler bu dönemde kurulmuş ve güçlerini üretimdeki paylarıyla perçinlemişlerdir.⁵⁰

---

⁴⁵Tim Di Muzio, *Carbon Capitalism: Energy and Social Reproduction and World Order*, London- New York, Rowman Littlefield International, 2015,s. 12.James G. Speight, *An Introduction to Petroleum Technology, Economics and Politics*, Massachusetts, Scivener Publishing, 2011, s. 4.

⁴⁶ Daniel Yergin, *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Çev. Kamuran Tunçay, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, 2014, s. 55.

⁴⁷David Howard Davis, *Energy Politics*, 4th Edition, New York, St. Martin's Press, 1993, s. 63.

⁴⁸ Ag.y.

⁴⁹ Yergin, a.g.y., 2014, s. 83.

⁵⁰ A.g.y., ss. 90-91.

ABD tarihi açısından petrolün ortaya çıkışı ve kullanımı, küresel petrol politikalarının seyri ve uygulamalarına dair önemli bir yol haritası sunmaktadır. Dahası söz konusu dönem StandardOil'in hikayesiyle özdeş ilerlediği için bu noktada StandardOil konusundaki kısa gelişmelere yakından bakmak yerinde olacaktır. Standard'ı yeniden incelemeninse iki önemli nedeni vardır. İlk olarak, Rockefeller ailesi tarafından kurulan StandardOil, ABD'deki en önemli petrol şirketi olarak 1850–1911 arasında dikkat çeker, şirketin politika ve stratejileri ve buna yönelik devlet müdahalesi yalnızca ABD tarihi açısından değil, uluslararası petrol tarihi açısından da önemli bir aşamayı temsil eder. Üstelik bu çalışmanın kapsamı içinde yer alan enerji şirketleri-devlet-küresel sistem- ilişkisinin de sınırlarını gösterir. İkincisi, StandardOil sadece ABD içerisinde değil, diğer ülkelerde de ABD'deki uygulamalara benzer ancak daha sert politikalar hayata geçirmiştir. Dolayısıyla Standard hem ABD iç pazarında hem de küresel piyasada uygulanan petrol politikalarının amiral gemisi özelliğini taşımaktadır. Öyle ki Standard'ın küresel rakipleri, Shell, RoyalDutchCompany hamle yaparken New York'tan gelecek yanıt ve politikaya göre hareket etmek zorunda kalmıştır.⁵¹

StandardOil Şirketler Grubunun sahibi Rockefeller, 1800'lerin ikinci yarısından itibaren 50 yıl boyunca petrol endüstrisini büyük ölçüde kontrol altında tutmuştur. StandardOil kuruluş aşamasından itibaren, ABD içerisinde petrol sektöründe üretim, dağıtım ve rafineri ayağını elinde bulunduracak biçimde dikey olarak örgütlenmiştir.⁵² 19. yüzyılın başlarında Rockefeller'in StandardOil karteli, ABD iç piyasasındaki ham petrolün % 87'sini, rafinelerin % 82'sini ve pazarın % 85'ini elinde bulunduruyordu.⁵³ Ayrıca 37 alt şirketi olan StandardOil petrol bölgelerinde arama-çıkarma teçhizatı, boru hatları ve taşıma tankerlerini de tek elde toplamıştır.⁵⁴

Standardın bu tavrı ve uygulamaları, kapitalizmin tekelleşme eğilimi ve anonim şirketlerin ortaya çıkışının bu eğilime etkisini inceleyen Rudolf Hilferding'in öngörü ve analizini haklı çıkarmıştır. Finans Kapital isimli eserinde Hilferding, anonim şirketler ile bankalar arasındaki ilişkiyi ele aldığı bölümde şunu ifade eder: "Kapitalizme içkin olan yoğunlaşma ve merkezileşme anonim şirketler ve banka atılımıyla hız kazanır..."

---

⁵¹ David A. Shepard, "Receiving the "History of Standard Oil Company (New Jersey)", *Proceedings of the Business History Conference Series*, c. 1, 1973, s. 158.

⁵² Henrietta Larson, "Writing History of Standard Oil Company (New Jersey)", *Proceedings of the Business History Conference Series*, c.1, 1973, s. 151.

⁵³ Simon Pirani, *Burn Up*, Londra, New York, Pluto Press, 2018, s. 30.

⁵⁴ Larson, a.g.y., s. 153.

Rekabetçi ortamda ekonomik ve teknolojik üstünlüğe sahip firmalar yavaş yavaş pazarın kontrolünü ele geçirirler...”⁵⁵

Standard'ın hikayesi de tam bu şekilde olmuştur. Şirket, aşamalı olarak üretim kapasitesini artırırken kendisine rakip olabilecek şirketleri yasal/ yasa dışı yollarla bünyesine katmış, bağımsız üretim yapan şirketlerin petrolünü satın alırken fiyatın belirleyicisi olarak da görülmüştür.⁵⁶ Tıpkı günümüzde kullanılan petrol varillerinin standardını belirlemesi gibi StandardOil, ABD içerisinde ham ve işlenmiş petrolün fiyatını belirleyen otorite konumunda yer almıştır.

Standard'ın bu gücü ve otoritesinin ABD ile sınırlı olmadığı söylenmelidir. Söz konusu dönemde sayıları çok fazla olmamakla beraber, dönemin diğer petrol şirketlerinin temel politik stratejisi StandardOil'in hamlelerini kollamak üzerine kurulmuştur. Örneğin Bakü'deki Rus petrollerini Avrupa'ya satan Nobel ve RotschildBankacılık'ın Rus Çarlığı'yla yaptığı imtiyaz anlaşması gereği Rus petrollerine Asya ve Asya Pasifik pazarına ulaştıran Shell, bu süreçte Standard'ın kendisini yutmasından veya düşük fiyatla piyasaya petrol satarak batırılmaktan korkmuş ve buna uygun bir politikayla hareket etmişlerdir.⁵⁷

Standard'ın ulusal ve uluslararası pazarda gittikçe tekelleşmesi, ABD içerisinde tröstü yasaklayan 1890 tarihli ShermanAct anti-tröst yasasının uygulanmasına zemin yaratmıştır.⁵⁸ Yasa uyarınca yapılan soruşturmada, 1906'da StandardOil suçlu bulunmuş ve bünyesinde, resmi olarak yer alan 60 şirketi dağıtması istenmiştir.⁵⁹StandardOil kendisine dava açıldığı dönemde tröst konusunda daha esnek olan New Jersey'e şirketin büyük bir kısmını taşımıştır. New York'ta kalan şirketin diğer varlığı Mobil isimli şirketin bünyesine katılırken, Kaliforniya'daki varlıklarından Chevron doğmuştur. StandardOil New Jersey ise daha sonra Exxon adını almıştır.⁶⁰StandardOil'in anti-tröst yasasıyla dağıtılması, yalnızca petrol tarihi açısından değil,

---

⁵⁵ Rudofl Hilferding, *Finans Kapital*, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul, Belge Yayınları, 1995, s. 278.

⁵⁶ Yergin, *a.g.y.*, s. 96.

⁵⁷ Geoffrey Jones, *Multinationals and Global Capitalism: From Nineteenth Century to the Twenty-first Century*, New York, Oxford University Press, 2005, s. 48.

⁵⁸Tröstlerin ekonomide olumsuz etkiler yaratması nedeniyle kongreye sunulan Sherman Act, tröst karşıtı yasa, federal ve eyalet düzeyinde Standard Oil başta olmak üzere tröstlerin dağıtılması konusunda savcılara yetki vermiştir. Sherman Act'ın detayları için bkz: “Legal Information Institute, Sherman Anti-Trust Act”, *Cornell Law School*, https://www.law.cornell.edu/wex/sherman_antitrust_act (20 Mayıs 2017).

⁵⁹ Yergin, *a.g.y.*, 2014, s. 32.

⁶⁰ Patta, *a.g.y.*, s. 148.

kapitalist sistemde tröstlerle devlet arasındaki ilişkiye ışık tutması açısından da kayda değerdir.⁶¹

Standard'ın petrol üretimindeki egemenliği, 20. yüzyıl başlarında aşınmaya başlamış ve üreticilerine petrol sağlayan Texaco, Gulf gibi ciddi şirketler ABD pazarındaki konumlarını güçlendirmeye başlamışlardır.⁶² Bunun yanında 1900'lerin başında ABD pazarına yeni şirketlerin katılması, 1920'ler boyunca ABD dış politikasına yönelik tartışmaların fitilini ateşlemiştir. RoyalDutch Petrol, Standart Oil of New Jersey'in ABD'de yaşadığı sıkıntılı süreci gözeterek piyasada gücünü perçinlemiştir. Dahası petrol taşımacılığı yapan Shell Transport ile RoyalDutch şirketi birleşerek 1907'de RoyalDutch Shell ismini seçmiştir.⁶³ Birinci Dünya Savaşı'nın başında şirket, gücünün en yüksek noktasına ulaşmıştır.⁶⁴ Bu şirket, değinilen dönemde ABD pazarında yeteri kadar güçlü olmamakla beraber, dünyadaki petrolün %75'ni üretmiştir. RoyalDutch Shell'in StandardOil of New Jersey aleyhine büyümesi, dahası ABD piyasasında da Standart Oil ve ABD'li firmalara meydan okuması devam etmekle beraber, küresel düzeyde yeni kaynak ve pazar arayışlarını da sürdürmüştür.

Petrol tarihi açısından diğer önemli bir kırılma, gaz yağı konusunda piyasanın doygunluğa ulaşmasıyla Texas gibi bölgelerden çıkan ağır petrolden bu nedenle yeteri kadar verim alınamamasıyla yaşanmıştır. İşte bu noktada Henry Ford'un araba yapımına hız vermesi ve Shell'in Rus petrollerini Asya-Pasifik pazarına taşıırken gemilerde yakıt olarak kullanması günümüzdeki yaygın kullanım biçiminin önünü açmıştır: Petrolün benzin ve mazot olarak ulaştırmada kullanımı. İtten yanmalı motor mekanizmasının araçlarda kullanımıyla petrol üretimi arasında doğrudan bir ilişki oluşmuş, her ikisi birbirini besler hale gelmiştir.⁶⁵ Petrol piyasasında 1914'te küresel düzeyde faaliyeti olan beş şirket, Rus Çarlığıyla ABD'den oluşan iki üretici vardır.⁶⁶

a) Büyük Kapanma: ABD Avrupa'ya Karşı

I. Dünya Savaşı sonrası süreçte, petrol keşfi çalışmalarına savaş öncesi dönemde başlanan Ortadoğu'da en azından İran ve Irak'ta petrol rezervi olduğu kesinleşmiştir. Söz konusu dönemde ABD ile İngiltere arasında 1920'lerin sonuna kadar devam eden

---

⁶¹ Jones, *a.g.y.*, s. 51.

⁶² Patt, *a.g.y.*, s. 149.

⁶³ Louis Turner, "The Oil Majors in the World Politics", *International Affairs*, c. 52, n. 3, 1976, s. 371. Jones, *a.g.y.*, s. 49.

⁶⁴ *A.g.y.*

⁶⁵ Dag Harald Claes, *The Politics of Oil Producer Cooperation*, Oxford, Westview Press, 2001, s. 37.

⁶⁶ Speight, *a.g.y.*, s. 15.

petrol pazarı kazanma rekabeti başlamıştır.⁶⁷ Petrol özelinde, devletlerin doğrudan karşı karşıya gelmesinden ziyade çekişmenin enerji şirketleri arasında yaşandığı söylenebilir. Bu çekişmenin belli başlı aktörleri; RoyalDutch Shell, Gulf ve Mobil, StandardOil of New Jersey, Texaco olmuştur.⁶⁸ Söz konusu çekişmeye İngiltere'nin çıkarları uyarınca Ortadoğu'da etkin olma ve tekel oluşturma amacıyla kurulan bugünkü British Petroleum (BP), o dönemki adıyla Anglo-PersianOilCompany de katılmıştır.⁶⁹

Anglo-PersianOilCompany, İran Şahı'nın 1889'da verdiği geniş petrol arama imtiyazından yararlanmaya başlamış ve bu imtiyaz ilişkisini 1901'de anlaşmaya dökerek İran'da petrol arama imtiyazı elde etmiştir.⁷⁰ Şirket, İran'da ilk petrol yatağını 1908'de Mescidi Süleyman'da keşfetmiştir.⁷¹

İngiltere'nin iki büyük enerji şirketine karşı ABD iç piyasasında güçlü olan başta StandardOil New Jersey (Exxon) olmak üzere etkili birkaç Amerikan şirketi 1920'li yıllarda dünya pazarlarını ele geçirmek için mücadele etmeye başlamışlardır.⁷² Bu süreçte Avrupalı şirketlerle ABD'li şirketler pazar açısından bir farklılaşma söz konusudur. Şöyle ki, 1920'lere kadar Amerikan şirketleri üretimlerinin büyük kısmını ABD'nin içinden sağlamış ve Avrupa pazarında kendi petroleri üzerinden etkin olmuşlardır. Buna karşın Avrupa şirketleri Kıta'da petrol rezervleri kısıtlı olduğu için arayışlarını dışa yöneltmiş ve geniş coğrafyalarda petrol üretimi yapmaya koyulmuşlardır.⁷³ ABD ve Avrupa'yı rekabete götüren sebepse I. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'de yerli yatakların tükeneceği korkusu ve bunun sonucunda yaşanan petrol kıtlığı olmuştur. Bu nedenle dış piyasaya yönelen ABD'li şirketler, İngiliz şirketlerinin, ABD dışındaki yatakların birçoğunu ellerinde tutması gerçeğiyle karşılaşmışlardır. Başlıca mücadele alanının Meksika, Venezüella ve I. Dünya Savaşı sonrası enerji rekabeti zeminine dönüşen Ortadoğu olduğu bu rekabette, ABD'li şirketler söz konusu dönemde net bir enerji politikasına sahip olmayan devlete baskı yapmaya ve küresel pazarda destek istemeye başladılar.⁷⁴ Dolayısıyla büyük ABD'li

---

⁶⁷ William Stivers, "International Politics and Iraqi Oil, 1918-1928: A Study in Anglo-American Diplomacy", *The Business History Review*, c. 55, n. 4, 1982, s. 523.

⁶⁸ Peter J. Hugill, "The American Challenge to British Hegemony, 1861-1947", *Geographical Review*, c. 99, n. 3, 2009, s. 411.

⁶⁹ Gökhan Bolat, "Anglo Persian Oil Company'den British Petroleum'a: İngiltere'nin İran'daki Petrol Macerası", *International Journal of History Studies*, c. 5, n. 2, 2013, s. 64.

⁷⁰ Bolat, *a.g.y.*, ss. 59-60.

⁷¹ Simon Bromley, "The United States and the Control of World Oil", *Government and Opposition*, c. 40, n. 2, 2005, s. 240.

⁷² Yergin, *a.g.y.*, s. 81.

⁷³ Claes, *a.g.y.*, s. 39.

⁷⁴ Tyler Priest, "The Dilemmas of Oil Empire", *The Journal of American History*, c. 99, n. 1, 2012 s. 237.

enerji şirketleri ile devlet arasında 1920'lerde yaşanan gelişmelere kısaca bakmak ABD'nin 1945'ten sonraki politikasının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

ABD açısından petrol ve dış politika ilişkisini ortaya koyan ilk adım, enerji alanındaki Açık Kapı Politikası'yla (*Open Door Policy*) atılmıştır.⁷⁵ Açık Kapı Politikası, ABD'nin çıkarlarını korumak için 19. yüzyıl sonunda başka devletler üzerinde baskı ve yönlendirmeye uzanan politikalarını içerir. Bu politikanın mimarı, dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Hay'dır. Bu politikaya göre ekonomik bakımdan bir ülke, tek bir devletin kendine özel etki bölgesi olarak kalmamalı, bütün devletlerin faydalanmasına, daha açık bir ifadeyle sömürülmesine, açık tutulmalıdır.⁷⁶ Açıkçası ABD, sömürde eşitlik talep etmektedir. Nitekim 19-20. yüzyıllarda ABD ve İngiltere arasında petrol alanında yaşanan rekabetin arka planında da bu politika yatmaktadır.⁷⁷ ABD söz konusu dönemde bu politikayı perçinleyecek şekilde dış pazarlarda hızla petrol arama sürecine dahil olurken, kendisinden daha önce dış pazarlarda etkin olan Hollanda'nın, İngiltere'nin ve şirketlerin ABD'de petrol aramasını kısıtlamıştır.⁷⁸

I. Dünya Savaşı ve sonrasında petrol alanında dinamikler yeniden şekillendirmiştir. Savaşı her ne kadar İngiltere, Fransa ve savaşa sonradan katılan ABD'nin olduğu blok kazansa da ekonomik göstergeler dikkate alındığında savaşın asıl kazananı ABD olmuştur.⁷⁹ Savaştan kısa süre sonra, ABD uluslararası politikada bankacılık ve sanayi çıkarlarıyla önemli güçler arasındaki yerini almıştır. Bu durum dünyanın ekonomik gücü olarak İngiltere'nin statüsünü kaybettiğini gösterirken, yeni gücün yükselişiyse bir dizi çatışma üzerine şekillenecektir.⁸⁰

Savaşın ertesinde özellikle 1920'lerin başında İngiltere'nin dünya sistemini kontrol etmekte kullandığı deniz ve karaları denetleme, finans ve bankacılık üzerinde egemenlik ve son olarak hammadde akışını yönlendirmeye dayanan üç ayaklı stratejisi ABD'nin özellikle finans ve bankacılık alanında küresel etkisini arttırmasıyla beraber sarsılmaya başlamıştır.⁸¹ Londra'nın yıllarca sadık öğrencileri gibi hareket eden New

---

⁷⁵Stephen J. Randall, *United States Foreign Oil Policy Since World War I*, Montreal-Kingston, McGill Queens's University Press, 2001, s. 1.

⁷⁶Merip Report, "Open Door in the Middle East", *MERIP*, n. 31, 1974, s. 4.

⁷⁷ Davis, *a.g.y.*, s. 69.

⁷⁸ A.g.y., s. 20.

⁷⁹ Strivers, *a.g.y.*, s. 28.

⁸⁰ William Engdahl, *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*, Pluto Press, 2005, s. 50.

⁸¹A.g.y., s. 52.

York (Wall Street) yatırımcıları, artık İngiltere'nin her dediğini yapmayacaklarını adeta ilan etmişlerdir.⁸²

Avrupa her ne kadar I. Dünya Savaşı'nda galip devletlerin buyruklarıyla yeniden hizaya sokulmuşsa da savaşın kazananları dahil kıta ekonomik olarak adeta enkaza dönmüştür.⁸³ Tam da bu nedenle savaşın getirdiği ortaklaşmayı savaş sonunda da sürdürmekten çekinmeyen müttefik devletlerin neredeyse tamamı iflas eden ekonomilerini onarmak için New York bankalarından kredi talebinde bulunmaya başlamıştır.⁸⁴

Aynı dönemde finans alanında dünyanın yeni süper gücünün ayak sesleri duyulmaya başlamış olsa da İngiltere gelecekte küresel siyasette petrole sahip olanın dünyaya şekil vereceğini düşünmüştür. Bunun için de I. Dünya Savaşı'nın bir diğer galibi ve küçük ortağı Fransa ile ABD'nin bulunmadığı ve Ortadoğu petrolünün paylaşımına dayanan bir dizi gizli görüşmeye imza atmıştır.⁸⁵ Yeniden şekillendirilen Ortadoğu haritasında İngiltere'nin iki büyük petrol şirketi Anglo-PersianOilCompany (APOC)⁸⁶ ile RoyalDutch Shell ve Fransa'nın en büyük devlet şirketi FrançaisedesPetroles (Total) 1920'de San Remo'da toplanmıştır.⁸⁷ ABD'nin dışlandığı bu toplantıda Ortadoğu'da kimin ne kadar petrol alacağınaiki devletin başbakanları Lloyd George ile AlexandreMillerandkarar vermiştir.⁸⁸

Bu anlaşmaya göre, Fransa Irak petrolünün % 25'lik hissesi karşılığında Musul da dahil Irak'ın Milletler Cemiyeti (MC) çatısı altında İngiltere mandasına bırakılmasını kabul etmiştir.⁸⁹ Böylece açık bir biçimde Mezopotamya'nın % 75'lik kısmının İngiliz petrol şirketlerince şekillendirilmesine karar verilmiştir.⁹⁰ Buna karşılıksa Irak petrolünün % 25'lik hissesinin yanında Lübnan ve Suriye de Fransa'nın kontrolüne verilerek, Irak petrolünün Suriye üzerinden aktarımıyla Fransa'nın daha fazla kazanç

⁸² Harold James ve Diana D. Kunz, *European International Economic Relations, 1918-1945: A Guide to Research and Research Materials*, Delaware, Scholarly Resources Inc, 1992, s. 43.

⁸³ Fraser Cameron, "The Impact of the First World War and Its Implications for Europe Today", *Heinrich Böll Stiftung*, 8 Temmuz 2014, <https://www.boell.de/en/2014/07/08/impact-first-world-war-and-its-implications-europe-today> (20 Nisan 2017).

⁸⁴ A.g.y.

⁸⁵ Luigi Scazzieri, "Britain, France, and Mesopotamian Oil, 1916–1920", *Diplomacy & Statecraft*, c. 26, n. 1, 2015, s. 24.

⁸⁶ Anglo-Persian Oil Company, 1908'de kurulmuş olup, ilk olarak 1938'de Anglo-Iranian Oil Company, 1954'te ise ikinci kez isim değiştirerek British Petroleum Company (BP) olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: "About BP", *BP*, <http://www.bp.com/en/global/corporate/about-bp/our-history/history-of-bp.html> (2 Haziran 2017).

⁸⁷ Resul Yavuz, "Effects of the Decisions of San Remo Conference on Syria and Iraq", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 32, n. 2, 2017, s. 570.

⁸⁸ Scazzieri, *a.g.y.*, s. 32.

⁸⁹ Martin William Gibson, *British Strategy and Oil: 1914-1923*, University of Glasgow, (yayınlanmamış doktora tezi), 2012, s. 46.

⁹⁰ "Anglo-French Oil Agreement is Out", *TheNew York Times*, 24 Temmuz 1920, https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1920/07/24/103464089.pdf?pdf_redirect=true&ip=0.

elde etmesi sağlanmıştır.⁹¹ Dahası anlaşma uyarınca Bolşevik Rusya ve Romanya ile kurulacak ilişkilerde işbirliği öngörülmüştür. Dolayısıyla San Remo Anlaşması küresel enerji politikasında Fransa'nın İngiltere'nin yanında yer almasına zemin yaratmıştır.⁹²

San Remo'da Ortadoğu kaynaklarının İngiltere ve Fransa arasında paylaşılması nedeniyle, ABD'li şirketler yönlerini Meksika ve Venezüella'ya çevirmek zorunda kalmışlardır. Ancak 1928'de imzalanan Kırmızı Hat Anlaşmasıyla⁹³ bu şirketler yönlerini Ortadoğu'ya çevirmiştir.⁹⁴ Bu atılımla 1940'larda ABD dünya petrol üretiminin % 43'nü elinde bulundurur duruma gelmiştir.⁹⁵

Henüz 20. yüzyılın başlarından olmasına karşın San Remo Anlaşması devletlerle şirketler arasındaki bağı göstermesi açısından kritik özellikler taşır. Şöyle ki 21. yüzyıl enerji tartışmalarında özellikle neoliberal dönüşümle birlikte devletlerin şirketlerle olan organik bağlarını en aza indirmeleri beklenmektedir. Hatta bu nitelikleri taşımayan şirket ve devletler sıklıkla eleştiri yağmuruna tutulmaktadır. Ancak I. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler dikkatli bir biçimde incelendiğinde, kapitalistleşme sürecinde neredeyse her devletin özellikle enerji şirketleriyle doğrudan ilişki içinde olduğu görülmektedir. Yani tarihsel bir inceleme yapıldığında, devletlerin küresel politikada başat bir konum kazanmasında enerji şirketlerinin sponsorlukları genel anlamda belirleyici olmuştur. Dahası söz konusu dönemde yapılan anlaşma, petrolün 20. yüzyılda kapitalist sistemle kurulacak bağda ve statüdeki etkisini göstermiştir.

b) Çatışmadan Uzlaşmaya: Yedi Kız Kardeşin Doğuşu

ABD ile İngiltere'nin I. Dünya Savaşı öncesinde giriştikleri petrol mücadelesinin en sert örneği 1920'de ABD'nin San Remo Anlaşması'ndan dışlanarak Ortadoğu petrollerinden mahrum bırakılmasıyla yaşanmıştır. Bununla beraber İngiltere'nin New York bankalarına olan bağımlılığı iki büyük güç arasındaki bu çıkar çatışmasının getirdiği yıkım sonucunda tarafların tavırlarını değiştirmesine neden

---

⁹¹ Rob Johson, "The First World War and the Middle East," *Asian Affairs*, c. 48, n. 3, 2017, s. 473.

⁹²Gibson, *a.g.y.*, s. 47.

⁹³ Kırmızı Hat Anlaşması, Irak ve Körfez bölgesi başta olmak üzere Ortadoğu petrollerinde hangi ülkenin şirketlerinin ne kadar hisseyle yer alanacağını düzenleyen anlaşmadır. Anlaşmanın başlıca tarafları ABD, İngiltere ve Fransa'nın petrol şirketleridir. Detay için bkz: Edward Peter Fitzgerald, *Compagnie Française des Pétroles and the Defense of the Red Line Regime in Middle Eastern Oil, 1933-36*, *Business and Economic History*, c. 20, 1991, ss. 117-126. William Stivers, "A Note on the Red Line Agreement", *Diplomatic History*, c. 7, n. 1, 1983, ss. 23-24.

⁹⁴ William Stivers, "A Note on the Red Line Agreement", *Diplomatic History*, c. 7, n. 1, 1983, s. 23.

⁹⁵ Neveen Abdelrehim, Josephine Maltby ve Steven Toms, "Oil and Middle East Politics: The Case of British Petroleum (BP) and Shell in the Suez Crisis", *Economic History Society Working Papers*, n. 13026, 2013, s. 5.

olmuştur. Ayrıca I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan petrol kıtlığının 1925'lerde yerini petrol bolluğuna bırakması sonrasında şirketlerin karlarında yaşanan düşüş de anlaşmayı kolaylaştırmıştır. Bu tutum değişikliği 1927'de yapılan bir anlaşmayla sadece iki devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin miladı olmakla kalmamış, ayrıca küresel bir kartel oluşumunun temel belgesini oluşturmuştur.⁹⁶ 1927'de RoyalDutch Shell'in üst düzey yöneticisi Sör Henry Detroign'in İskoçya'daki Achnocarry'de İngiltere adına Shell ve APOC ABD adına Rockefeller'in New Jersey StandardOilCompany Başkanı WalterTeogle, Fransa adına da theCompagnieFrançaisedesPétroles (CFP, daha sonra Total) katıldığı bir görüşmeyle resmiyete dökülmüştür.⁹⁷ Taraflar arasındaki bu anlaşma 1928'de "olduğu gibi kabul edilerek" Achnocarry Sözleşmesi olarak resmiyet kazanmıştır. Bu anlaşmayla Amerikan ve İngiliz petrol devleri, pazar bölüşümü, hisse dağılımı, gizli fiyat politikası gibi konularda mutabakata varmıştır. Söz konusu bu anlaşma taraf devletlerce "Kırmızı Hat (RedLine) Anlaşması" olarak onaylanmıştır.⁹⁸ Modern zamanların en büyük kartel anlaşmasıyla dünyadaki petrol kaynakları bugünkü adlarıyla Exxon, BP, Shell, Golf, Texaco, Chevron ve Mobil kontrolüne bırakılmıştır.⁹⁹ Söz konusu bölüşüm anlaşması dikkate alındığında iki ülkeden yedi şirket, yani yaygın kullanımıyla "yedi kız kardeş"ler, küresel petrol politikasını şekillendiren bir kartelev dönüşmüştür.

Kırmızı Hat ve San Remo anlaşmalarının uygulandığı bölge Ortadoğu'dur. Bu noktadan hareketle söz konusu anlaşmaların uygulanış biçimini ve devlet-şirket arasındaki ilişkiyi açıklamak için buradaki gelişmeleri kısaca ele almak yerinde olacaktır.

Enerji şirketleri-devlet ilişkisine çarpıcı bir örnek, İran'ın 1947 yılına ait imtiyaz anlaşmasında güncelleme talep etmesiyle yaşanmıştır. İran Ulusal Hükümeti 1947'de kaynaklarını kontrol eden AIOC'dan gelirlerinde % 50'lik oranlarında artış talep etmiştir. Bu talebe meşruiyet kazandırmak için de Venezüella hükümetiyle ABD'li StandardOil arasındaki % 50'lilik bölüşüm anlaşması örnek gösterilmiştir. Zira İran hükümeti yaptığı hesaplar sonucunda AIOC'nun kendilerine yıllık 36 milyon dolar yani şirket gelirinin yalnızca % 8'lik kısmını verdiğini sonucuna ulaşmıştır. İran hükümeti

---

⁹⁶ Toyin Falola, Ann Genova, *The Politics of the Global Oil Industry: An Introduction: United States*, Westport, Praeger Publishers, 2005, s. 40.

⁹⁷ A.g.y.

⁹⁸ J.H. Bamberg, "The Anglo-Iranian Years, 1928", *The History of the British Petroleum Company*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, ss. 528-34 detaylı bilgi için bkz: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/energy/achnacarry.htm> (2 Haziran 2014). Engdahl, a.g.y, ss. 75-76.

⁹⁹ "Milestones in the History of U.S. Foreign Relations", *the US Department of State-Office of the Historian*, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/red-line> (10 Temmuz 2017).

şayet teklifleri kabul edilirse gelirlerini 1948’de 100 milyon dolara çıkarabileceğini ummaktaydı.¹⁰⁰ Ancak İran hükümetinin bu talebi Londra tarafından sıcak karşılanmadığı gibi, üstüne görüşmelerin uzatılması yolu tercih edilmiştir.

İran’ın petrolde daha fazla pay talebi 1948’den sonra da sürmüştür. 1949 Ulusal Seçimlerinde Muhammed Musaddık’ın Ulusal Cephesi altı sandalye kazandı. Dr. Musaddık’ın seçimler boyunca kampanyasının temel vaadi İran petrolünün millileştirilmesiydi. Bu çerçevede mecliste kurulan Petrol Komisyonu’nun başına da Musaddık getirildi. Bu komisyon iki talepte bulunmuştur: İran petrollerinden % 50’lik pay ve Şirket yönetiminde İranlı uzmanlara yer verilmesi. Söz konusu taleplerin sıralandığı dönemden yani 1949’dan 1951’de kadar İran’da ulusal hükümetler art arda yönetimden düşerken AIOC İran’ın bu taleplerine kulak tıkamayı tercih etmiştir.¹⁰¹ 1951’de İran Ulusal Hükümeti’nin başına Musaddık’ın gelmesiyle beraber dünya tarihine etki eden iki dinamik sahnede ilk defa bu kadar net görülmüştür. Birincisi, Musaddık Hükümeti’nin 28 Nisan 1951’de tazminat karşılığında İran petrolerini millileştirmesi üzerine Yedi Kız Kardeşler’in petrol piyasasındaki gücünü gösterircesine İran’a sert bir biçimde iki yıl boyunca uyguladıkları ambargodur. İkincisi, İran’ın hisse arttırma taleplerine, AIOC’daki % 53’lük hissenin hükümetin kontrolünde olmasına karşın, İngiltere özel bir şirketin politikalarına karışmayacağını söyleyerek neredeyse savaşa neden olacak bir politika izlemiştir.¹⁰²

İlk olarak Musaddık, görüşmeler sonucunda uygun görülen tazminat karşılığında petrolerini millileştireceğini ilan etmiştir.¹⁰³ AIOC bu öneriyi sadece reddetmemiş, aynı zamanda diğer altı petrol şirketiyle beraber uluslararası piyasada İran’dan herhangi bir şekilde petrol alan ülke ve şirketlerin ciddi tazminatla cezalandırılacağını ilan etmiştir.¹⁰⁴ Söz konusu ambargonun İran ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkisinin en iyi göstergesi yıllık 400 milyon dolar civarında olan ihracat gelirinin 2 milyon dolara kadar düşmesidir.¹⁰⁵ Nitekim Yedi Kız Kardeşler’in İran’la herhangi bir anlaşmaları olmamasına rağmen millileştirilen petrolün satışına ambargo uygulama gerekçeleri yasal dayanaktan yoksundur. Ayrıca bu ambargoyla, 1950’ye kadar en yüksek üretimi

---

¹⁰⁰ Engdahl, *a.g.y.*, s. 133.

¹⁰¹ Alptuğ Kuduoglu, “İran’da Musaddık Dönemi: 1951-1953”, *İran Çalışmaları Dergisi*, c. 2, n. 2, 2019, s. 43.

¹⁰² Steve Marsh, “The Special Relationship and the Anglo-Iranian Oil Crisis”, 1950-4, *Review of International Studies*, c. 24, n. 4, 1998, s. 538.

¹⁰³ Marsh, *a.g.y.*, s. 539.

¹⁰⁴ David S. Painter, “Oil and the American Century”, *Journal of American History*, c. 99, n. 1, 2012, s. 28.

¹⁰⁵ Kuduoglu, *a.g.y.*, s. 45.

yapan İran'ın yerine Irak ve Körfez bölgesinin geçmesi bu şirketlerin ikame petrol bulunmalarındaki gücünü gösterir.¹⁰⁶ Bu güç ve ambargo, İran gibi kaynakları millileştirme eğiliminde olabilecek muhtemel Ortadoğu devletlerine verilmiş gözdağıdır.¹⁰⁷

20. yüzyılda İran'a ilişkin politik yaptırımlar ve uygulanan strateji aynı zamanda devlet çıkarlarıyla şirket çıkarlarının içiçeliğini gösteren önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki 1951'e kadar AIOC ile bağı olduğu bilindiği halde İngiliz hükümeti devlet çıkarları uyarınca şirket politikalarının özerk olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸ Ancak millileştirme sonrasında İngiliz çıkarlarının zedelendiğini düşünen hükümet, İran yakınlarına kara kuvvetlerini konuşlandırmayı, İran'a yönelik ekonomik yaptırımlar uygulamayı hızla devreye sokmuştur.¹⁰⁹ Neredeyse İran ile savaşın eşğine gelmesinde halihazırda petrolün millileştirilmesinden başka bir neden gösterilememektedir. Dolayısıyla İngiliz hükümetinin bu tutumunda "Anglo-Iranian Şirketi'nin zararına olanın İngiltere'nin zararına olduğu" kanısının hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Ortadoğu coğrafyasında sınırlar tayin edilirken burada petrol kaynaklarının bölüşümünün belirleyici olduğu söylenebilir. Dahası doğrudan bağımsızlık verilen ya da manda rejimi altında bulunan ülkelerde, büyük güçler geri planda durmuş ve petrol şirketleri neredeyse hükümet kurmak ve düşürmek konusunda profesyonelleşmişlerdir. Ancak gerekli durumlarda şirketlerle simbiyotik ilişkisi¹¹⁰ olan devletler sürece müdahale etmekten çekinmemiştir. Nitekim Muhammed Musaddık'ın İran petrolerini millileştirmesiyle beraber, hem İngiltere hem de ABD için sorunun merkezine Musaddık yerleştirilmiştir.¹¹¹ Nihayetinde Musaddık'ın ABD, CIA, İngiltere, İran istihbarat örgütü Savak ve içeriden destek olan muhaliflerinin gizli operasyonlarıyla tutuklanmasından kısa süre sonra, Şah ülkeye iktidarı devralmak için geri dönmüş ve 1954'te İran ile yabancı devletlerden oluşan bir konsorsiyumla müzakereler

---

¹⁰⁶ Mars, a.g.y., s. 541.

¹⁰⁷ Mostafa T. Zahrani, "The Coup That Changed the Middle East: Mossadeq v. The CIA in Retrospect" *World Policy Journal*, c. 19, n. 2, 2002, s. 97.

¹⁰⁸ Painter, a.g.y., s. 36.

¹⁰⁹ Shiva Balaghi, "Silenced Histories And Sanitized Autobiographies: The 1953 CIA Coup in Iran", *Biography*, c. 36, n. 1, 2013, s. 72.

¹¹⁰ Biyolojide simbiyoz beslenme olarak geçen kavram, ortak beslenme olarak da isimlendirilir. Bu yaşam formunda iki canlı tek bir organizma gibi birbirleriyle yardımlaşarak bir arada yaşar. Uluslararası ilişkiler literatüründe simbiyoz beslenme genellikle devlet ve şirketlerin birbiriyle yardımlaşarak gelişmesine atıf yapacak şekilde simbiyotik ilişki olarak kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: <http://biyodoc.com/Ekoloji-simbiyoz-beslenme-mutaalizm-kommensalizm-protokooperasyon.html> (10 Haziran 2017).

¹¹¹ John W. Limbert, *Negotiation with Iran: Wrestling the Ghosts of History*, The United States Institute of Peace, 2009, s. 61.

başlamıştır.¹¹² 1954'te yapılan anlaşmaya göre İran petrollerinin % 40'lık hissesi BP (AIOC)'ye, % 40'ı beş ABD'li şirkete (% 8'lik hisse), % 14'ü Shell'e ve kalan % 6'sı Total'e bırakılmıştır.¹¹³Bu anlaşma ve hisse dağılımı dikkate alındığında, hem Ortadoğu hem dünya tarihinin seyri açısından üç noktada kritik bir eşğin geçildiği söylenebilir. İlk olarak, İran petrollerinin göstermelik sahibi İran devleti gibi lanse edilse de petrol kaynakları için yeni bir bölüşüme gidilmiştir. Böylece İran üzerinden, tüm petrol kaynağı sahibi devletlere büyük güçlerin eylemlerinin uzanabileceği boyut gösterilmiştir. İkincisi, yapılan yeni bölüşüm anlaşması dikkate alındığında ABD'li enerji şirketleri Ortadoğu'daki petrol pastasındaki paylarını artırmış ve Yedi Kız Kardeşler anlaşmasının sonlandığını ve ABD yüzyılının başladığını adeta ilan etmişlerdir.¹¹⁴ Son olarak, İngiltere'nin ABD yardımı olmaksızın İran sorununu çözmemesi, ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında yükselen konumu hakkında önemli ipuçları sunar.¹¹⁵

Benzer biçimde San Remo'daki anlaşma gereği, İngiltere'nin kontrolünde bulunan Irak'ta ilk petrol üretimi 1928'de gerçekleşmiştir.¹¹⁶ Ancak buradaki üretim, Irak hükümeti ve bir konsorsiyum olan Irak Petrol Şirketi(IOC) arasındaki anlaşmazlık nedeniyle düşük seviyede kalmıştır. IOC'daki hisse dağılımı 1972'ye kadar Körfez Bölgesini kontrol eden enerji şirketlerinin resmini ortaya koyması ve model oluşturması sebebiyle önemlidir. İran'da Musaddık sonrasında uygulanan modelin neredeyse öncülü olan IOC dağılımında İngiltere'nin AIOC'si ve RoyalDutch Shell toplam % 50'lik hissesi, % 25 ABD'li şirketler (Esso,-SOCONY- Mobil) ve kalan % 25'lik hisse de Fransa'nın FrançaisedesPetroles (Total) vardır.¹¹⁷ Her ne kadar İngiltere, bu bölüşümde aslan payını almış olsa da dünyadaki en önemli petrol şirketinden beşinin bu anlaşmada bulunması dünyadaki dağılımın kontrol edilmesi açısından çok önemli bir göstergedir. Irak Ulusal hükümeti, 1961'de IOC'nun gözden geçirilmesini ve Irak hükümetinin payının arttırılmasını talep etmiştir,¹¹⁸ ancak Irak'ta millileştirme 1972'de gerçekleştirilebilmiştir.¹¹⁹

Petrol siyaseti, özellikle iki savaş arası dönemde İngiltere'nin Ortadoğu politikasının en belirleyici unsuru olmuştur. Irak ile İran dışında Arap yarımadasında

---

¹¹²A.g.y., s. 62.

¹¹³ Giacomo Luciani, "Oil and Political Economy in the International Relations of the Middle East", *International Relations of the MiddleEast*, 2005, s. 83.

¹¹⁴ A.g.y., s. 85.

¹¹⁵ Painter, *a.g.y.*, s. 37.

¹¹⁶ Luciani, *a.g.y.*, s. 83.

¹¹⁷ A.g.y., s. 86.

¹¹⁸ Kees Van Der Pijl, *Küresel Rekabetler*, Çev. Kâmil Kurtul, Ankara, İmge Yayınevi, 2014, s. 169.

¹¹⁹ A.g.y., s. 170.

Arap emirliklerinin oluşturulması fikri bu dönemde düşünölmeye başlanmış ve bağımsız bir Suudi Arabistan'ın varlığı ve yayılma endişesinden beslenmiştir.

İlk olarak Suudi Arabistan'daki gelişmeler incelendiğinde İngiltere'nin gerek başarısız diplomatik hamleleri gerek Yedi Kız Kardeşlerle yapılan anlaşma gereği Suudi Arabistan'a çok fazla ilgi göstermediği söylenebilir.¹²⁰ İngiltere'den doğan boşluksa ABD'li firmalarca kapatılmıştır. Suudi Krallığı petrol alanındaki ilk imtiyazı 1933'te StandardOil of California'ya tanımıştır, ardından bu oluşum ArabianAmericanOilCompany (ARAMCO) adını almıştır.¹²¹ ARAMCO petrolü 1938'daDahran'da çıkarmaya başlamış olmakla beraber, kendi kapasitesi yetmediği için ABD Dış Dışişleri Bakanlığı'ndan yardım istemiş ve tıpkı İngiltere gibi ABD hükümeti de Chevron'a ortak bulmak için ilişkili olduğu diğer büyük şirketleri bölgeye göndermiştir. SoCalTexaco bu arayışa cevap veren firma olurken, onu StandardOil of New Jersey(Esso) ve Mobil takip etmiştir. Böylece ARAMCO, üç büyük ABD şirketi ve Suddi Arabistan'ın katılımıyla meydana gelmiştir. Diğer büyük ortakların Texaco'nun yanında üretim sürecine katılmasıyla beraber Suudi Arabistan ilk büyük çaplı üretimini II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirmeye başlamıştır.¹²²

Abu Dhabi ve Kuveyt için de benzer bir durum geçerlidir. Anglo-Iranian diğer bölgelerde olduğu gibi burada da petrol üretimini gerçekleştiren konsorsiyumda % 50'lik paya sahip olmuş, kalan hisseleri Amerikan Golf Oil (Chevron) almıştır.¹²³

Genel olarak Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler dikkate alındığında ABD ile İngiltere'nin 1928'de yürürlüğe giren "Kırmızı Hat Antlaşması"yla uyumlu hareket ettiği görölmektedir. Sanayileşen ekonomilerin önemli girdisi petrol, yedi büyük şirket üzerinden ellerinde bulunduran bu iki büyük gücün kontrolüne geçmiştir. Bu durumda, bu iki gücün bir yandan küresel kapitalizmin seyrine hükmettiklerini bir yandan da Ortadoğu'daki sınırların çizilmesi ve anlaşmazlıkların petrol üretiminin istikrarı için bilinçli olarak tırmandırdıklarını söylemek gerekir.¹²⁴Luciani'ye göre, özellikle Suudi Arabistan'a yönelik politikalar bu durumun en net örneğini oluşturmaktadır. Osmanlı'dan bağımsızlık kazanmak için İngiltere ile işbirliği içindeki Suud Ailesi, savaş sonrasında bağımsızlığını kazanmakla beraber, kendisine çok yakın Arap

---

¹²⁰ Burton I. Kaufman, "Review: Oil, Security, and America's Involvement in the Mideast in the 1940s", *Reviews in American History*, c. 9, n. 1, 1981, s. 134.

¹²¹"History of Aramco", Saudi Aramco,<http://www.saudiaramco.com/en/home/about/history/1930s.html> (10 Temmuz 2017).

¹²² William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s. 501.

¹²³ Luciani, *a.g.y.*, s. 85.

¹²⁴ Anand Toprani, "The French Connection: A New Perspective on the End of the Red Line Agreement, 1945-1948", *Diplomatic History*, c. 36, n. 2, 2012, s. 262.

emirliklerinin kuruluşuna engel olamamıştır.¹²⁵ Özellikle Birleşik Arap Emirlikleri, Katar gibi devletler olası bir Suudi yayılmasını önlemek, daha da önemlisi İngiltere ve diğer büyük güçlerin petrol konusunda hayati çıkarları olduğu Irak'a yönelik bir birleşme ihtimalini bertaraf etmek için bilinçli bir biçimde kurulmuşlardır.¹²⁶ Zira Irak ve Suudi Arabistan'ın gerek konumları gerekse sahip oldukları petrol rezervleri pek çok Batılı güç için hayati bir önem taşımaktadır.¹²⁷ Dolayısıyla her iki ülkenin birleşmesi ufak bir anlaşmazlıkta petrol üretiminin durması anlamına gelecekken, ayrıştırılmış petrol zengini ülkenin varlığı, aynı zamanda ikame bir modelin uygulanmasını sağlamıştır.¹²⁸ ABD ve İngiltere tarafından Ortadoğu'da öncelikle sınırların belirlenmesinde kullanılan ardından çok uluslu şirketlerin himaye edilmesiyle küresel kapitalizmin yönünü tayin etmeye varan bu yöntem, 1973'te tüm dünyayı etkisi altına alan ve petrol üreticilerinin seslerinin duyulmasını sağlayan petrol krizinin de en önemli nedenidir.

c) Yeni Dünya Düzenine İtirazlar ve OPEC

1950'lerde ABD ve İngiltere dört koldan şirketleri üzerinden küresel sistemi kontrol altına almışsa da çokuluslu şirketler kârlarını katlarken petrol sahibi ülkeler kendi durumlarında ilerleme olmamasına itirazlar yükselmeye başlamıştır. Bu bağlamda Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) kökenleri de Ortadoğu ve Latin Amerika'da 1950'lerin sonlarında bir akım olarak yaşanan ulusal bağımsızlık mücadelelerinde aranmalıdır.¹²⁹

Millileştirme hareketleri olarak anılan bu süreçte İran Musaddık önderliğinde hak arayışına girmişse de Yedi Kız Kardeşler toplu bir eylem planıyla İran'ı ekonomik iflasın eşiğine getirerek adeta diğer üreticilere gerekli gözdağını vermişlerdir. Bununla beraber, savaş sonrasında kolonyalizme karşı isyan seslerinin yükselmesi, daha adil bir düzen arayışı petrol üreticisi ülkelere cesaret vermiştir.¹³⁰ İran deneyimi, üreticilerin tek başına değil, bir blok olarak hareket ederlerse başarı elde edebileceklerinin farkına

---

¹²⁵ Luciani, *a.g.y.*, s. 86.

¹²⁶ Rory Miller ve Harry Verhoeven, "Overcoming Smallness: Qatar, The United Arab Emirates and Strategic Realignment in the Gulf", *International Politics*, n. 57, 2020, s. 4.

¹²⁷ Kaufman, *a.g.y.*, s. 133.

¹²⁸ A.g.y., s.134.

¹²⁹ John Caldwell, "Shoring up the OPEC Front", *New Zealand International Review*, c. 9, n. 1, 1984, s. 13.

¹³⁰ "Brief History", *OPEC*, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (10 Haziran 2017).

varmalarını sağlamıştır.¹³¹ Nitekim, bu çerçevede Irak'ta beş büyük petrol üretici bir araya gelmiş ve petrol piyasası için yeni bir dönemin kapısını aralamıştır.

OPEC'e giden yolun ilk taşları Venezüella'da döşenmiştir. OPEC'in güçlenmesinde rolü yadsınmaz olan Venezüella'daki gelişmelerdir. Venezüella'da 20. yüzyılın başlarında petrolün bulunmasıyla birlikte, büyük enerji şirketleri ülkeye akın etmişlerdir.¹³² Özellikle Caracas'ın kuzey komşusu ABD'li enerji şirketleri buraya yönelen öncülerdir. Bugün dahi ABD'nin en büyük tedarikçisi olan Venezüella, 1950'lerde ABD'nin petrol rezervlerinin yarısı kadar keşfedilmiş rezerve sahiptir.¹³³ Bununla beraber, 1940'larda Venezüella'da enerji şirketleri Ortadoğu'da uyguladıklarından daha makul bir teklif önermiş ve petrol gelirlerini hükümetle yarı yarıya paylaşmışlardır.¹³⁴ Bunda, ülkeyi aralıklarla neredeyse 20 yıl boyunca yöneten ve ülke petrolünü özellikle ABD'li enerji şirketlerine iktidarı için yok pahasına veren JuanVicenteGómez'in ölümünün ardından gelen hükümetin petrol politikaları etkili olmuştur. Gómez'in ardından iktidara gelen yeni hükümet hisse oranlarını % 50'nin üzerine taşımak istemiştir.¹³⁵ Bunun için de ilk elden millileştirilen yabancı şirketlerin isimleri değiştirilmiştir. Benzer biçimde bu hızlı adımlarda StandardOil of New Jersey (Exxon)'un Suudi Arabistan'dan aldığı ham petrolün fiyatını tek taraflı olarak düşürmesi de etkili olmuştur. Büyük şirketlere tek başlarına karşı koyamayacaklarını Musaddık'a yönelik görünür darbe ve diğer operasyonlardan deneyimleyen Venezülla Dışişleri Bakanı JuanPerezAlfonzo, Bağdat'taki Arap Ülkeleri Petrol toplantısına katılır ve böylece çok uluslu şirketlere karşı blok halinde hareket etmelerini sağlayacak olan OPEC'in temelleri atılmış olur.¹³⁶

Millileştirme konusunda üreticileri cesaretlendiren bir diğer gelişme1956'da Mısır lideri Nasır'ın dikkat çekici bir adım atarak Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinde yaşanmıştır.¹³⁷Nasır'ın bu adımının arka planında post-kolonyal dönemde Mısır'ı kalkındırma çabası vardır. Açıklamak gerekirse, Mısır uzun süre İngiltere'nin egemenliği altında kaldıktan sonra bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak ülke ekonomik

---

¹³¹ A.g.y.

¹³² Annegret Mähler, *Oil in Venezuela: Triggering Violence or Ensuring Stability? A Context-sensitive Analysis of the Ambivalent Impact of Resource Abundance*"German Institute for Global and Area Studies (GIGA), 2009, s. 13.

¹³³ Davis, a.g.y., ss. 99-100.

¹³⁴ A.g.y.

¹³⁵ Randall, a.g.y. , s. 263

¹³⁶ Davis, a.g.y., s. 101.

¹³⁷ Çağrı Erhan ve Ömer Kürkcüoğlu, "1945-1960 Batı Bloğu Ekseninde Türkiye: Ortadoğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, (Ed) Baskın Oran , 10. Baskı, 2001, İstanbul, İletişim Yayınları, ss. 627-629.

olarak az gelişmişliğinden bir şey kaybetmemiştir. Mali olarak ülkesini kalkındırmak isteyen Nasır, Basra Körfezi'ndeki petrolün taşındığı, Kanal Şirketinin kontrolünde olan Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini duyurmuştur. Bunun üzerine İngiltere ile Fransa ve İsrail ile gizli bir anlaşma yaparak Mısır'a saldırmıştır. Ancak SSCB'nin Londra ve Paris'i kanaldan çekilmedikleri takdirde nükleerle güç kullanmakla tehdit etmesi, bunun yanında ABD'nin Sovyetlerin tehdidine sessiz kalması sonucunda Fransa ve İngiltere, Süveyş'ten çekilmek zorunda kalmıştır. İşgalin son bulmasıyla Süveyş Kanalı Nasır tarafından millileştirilmiştir.¹³⁸

Süveyş Krizi'nde hem ABD'nin hem de SSCB'nin ortak bir tutum benimsemesinde SSCB'nin sürece dahil olmasının etkisi olduğu gibi, Basra Körfezi'nden petrol çıkaran ABD'li şirketlerin bundan zarar etmesini önleme gayreti vardır. Zira Süveyş Krizi'nin uzaması durumunda petrol akışı bir süreliğine de olsa durmuş olacaktır. Dahası, Washington için açıkça emperyalist amaçlarla Süveyş'in işgaline göz yumulması, SSCB'nin bölgedekiprestijini artırmıştır. Süveyş Krizi'nin bir diğer önemli sonucu, Nasır'ın Fransa ve İngiltere karşısında başarı kazanmasıyla beraber, sömürge konumunda bulunan halkların bağımsızlık hareketlerini cesaretlendirmesi olmuştur.¹³⁹ Ancak durum enerji politikaları açısından değerlendirildiğinde, 1950'lerden itibaren dalgalar halinde yayılan millileştirme süreçlerinin Ortadoğu devletleri için önemli bir cesaret kaynağı olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴⁰

Venezüella'da StandardOil of New Jersey liste fiyat politikasıyla tek taraflı olarak fiyatları belirlerken, Ortadoğu'da BP benzer bir uygulamada bulunmuş ve dahası petrol aldığı ülkelerde fiyat indirimine gitmiştir.¹⁴¹ Söz konusu bu uygulama petrol tarihi içerisinde liste fiyatları dönemi olarak adlandırılmaktadır. Dev enerji şirketleri, listeler halinde hangi ülkeden ham petrolü hangi fiyattan alacaklarını duyurmaktaydılar. Üretici ülkeler küresel piyasadaki fiyatlara da şirketlerin kendilerine ödeyeceği meblağa da müdahale edemeyecek durumda yer almışlardır. Bu durum karşısında Suudi Arabistan temsilcisi Abdullah Tarikî Venezüella Dışişleri Bakanı Alfonzo ile görüşmelerini sıklaştırmış ve bu görüşmeler sonucunda Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) 1960'da kurulmuştur.¹⁴² Ortadoğu'daki önemli petrol üreticisi ülkeleri (Suudi Arabistan, Venezüella, İran, Irak, Kuveyt) bir araya getiren bu

---

¹³⁸ A.g.y.

¹³⁹ OPEC, a.g.y.

¹⁴⁰ OPEC, a.g.y.

¹⁴¹ Davis, a.g.y, s. 101.

¹⁴² Randall, a.g.y., s. 264.

oluşum,kurulduğunda dünya petrol rezervlerinin % 80'ini kontrol etmekteydi. OPEC'e üye olan devletlerin en önemli talepleri, üretim fiyatlarının ani düşüşlerini önlemek ve istikrarı sağlamak için bir mekanizmanın kurulmasıdır.¹⁴³

Üretici ülkelerin bu taleplerinin ardında çok uluslu şirketlerce belirlenen liste fiyat sistemine olan güvensizlik yatmaktadır. Şöyle ki, çok uluslu şirketler, neredeyse tüm üretici ülkelerde, ham petrol için belirli bir fiyat belirliyor ve çıkarılan petrol karşılığında belirlenen liste fiyatı üzerinden kaynak sahibi ülkeye ödeme yapmışlardır. Hali hazırda var olan bu sistemin tek taraflı bir biçimde şirketlerin inisiyatifinde olmasından üretici ülkeler rahatsızken, buna bir de StandardOil of New Jersey'in 1959'da liste fiyatta hiçbir sebep yokken % 7'lik indirim gitmesi, bunu BP'nin takip etmesi ve son olarak indirilmiş liste fiyatları üzerinden üretici ülkeye ödenen toplam ücrette de % 10'luk bir indirim yapılması OPEC üyesi ülkelerin bu uygulamayı sonlandırmayı ilk öncelik olarak gündemlerine almalarının temel gerekçesi olmuştur.¹⁴⁴ Bir başka ifadeyle, kaynakların sahibi ev sahibi ülkenin,ülkesindepetrol arama ve çıkarma yetkisini belirli bir şirkete vermesinin yanında, imtiyaz sözleşmeleri uyarınca ev sahibinin alacağı ödemede şirketlerin belirlediği fiyatlar üzerinden yapılmıştır. Yani ev sahibi ülke petrol üretiminden fiyata kadar hiçbir konuda söz sahibi değildir.¹⁴⁵

Bununla beraber, OPEC ilk kurulduğunda karşısında olduğu çok uluslu şirketler ve onların bağlı olduğu devletlerin yeterince dikkatini çekememiştir. Hatta 1960'ların ortalarına kadar OPEC düşük profilli bir oluşum olarak ele alınabilir.¹⁴⁶Bu iddianın bir diğer kanıtı OPEC'in kurulmasında öncü rol üstlenen Alfonzo'nun 1963'te görevinden ayrılırken, OPEC'in yeteri kadar etkili olmadığını ifade etmesidir..¹⁴⁷ Örgütün ikinci amacı, üye devletlerin çıkarlarının en iyi şekilde korunması için petrol politikalarını tek şemsiye altında toplama ve aralarında birlik sağlamadır.¹⁴⁸

OPEC her ne kadar enerji şirketlerinin kartellerini dağıtma konusunda bir inisiyatif olarak hareket etmiş ve oluşumun düşük petrol fiyatlarına bir meydan okuma

---

¹⁴³ A.g.y.

¹⁴⁴OPEC bu talebi ortaya koyarken, özellikle afişe fiyat sistemine önemli eleştiriler getirmiştir. Afişe fiyat sisteminde şirketler belirledikleri fiyattan petrol üretim masrafını düşüyor ve geri kalanını üretici ülkeye ödüyordu. Dolayısıyla afişe fiyat üzerindeki en küçük dalgalanma ekonomileri sıkı sıkıya petrol gelirlerine bağlı olan üretici ülkeleri çok zor durumda bırakabiliyordu. Nitekim 1959'da afişe fiyatlarda yapılan indirim sonucunda üretici ülkelerin gelirlerinde % 15'lik bir düşüş yaşanmıştır. Demir, a.g.y., s. 233.

¹⁴⁵Demir, a.g.y, s. 234.

¹⁴⁶Claes, a.g.y., s. 63.

¹⁴⁷“The Devil's Excrement: Is Oil Wealth A Blessing or A Curse?”, *The Economist*, 22 Mayıs 2003, <http://www.economist.com/node/1795921> (4 Haziran 2017).

¹⁴⁸ OPEC, a.g.y.

çabası olmuşsa da bu konuda büyük bir başarı elde edememiştir. Bununla beraber, I. Dünya Savaşından sonra hızla “yedi kız kardeşler” tarafından uygulanan imtiyaz sözleşmelerinde dönüşüm sağlayabilmiştir.¹⁴⁹

Petrol endüstrisinde önemli bir kırılma yaratan bir diğer karar, 1966’da üreticilerin münhasıran petrol fiyatını belirlemesine dönüktür. Üreticilerin petrol üretilmesinde daha fazla söz sahibi olabilmelerini sağlayacak şekilde şirketler ile yapılan imtiyaz sözleşmelerinde katılımcı olarak yer alabilmelerinin önünü açmaktadır. Bu durum üreticilerle çok uluslu şirketler arasında daha önce yapılan anlaşmaların yeniden masaya yatırılmasına olanak tanımıştır.¹⁵⁰

OPEC kurulduktan sonra bile büyük petrol endüstrisi üzerinde yeteri kadar etkili olamamış, yine de hem üretici ülkeler hem de uluslararası petrol şirketlerinin çıkarına katkı sunmuştur.¹⁵¹ Bunu da iki uygulamayla gerçekleştirmiştir. Uluslararası şirketler değişen düzenlemelere rağmen üretici ülkelerde yürüttükleri faaliyetlerine aralıksız devam etmişlerdir.¹⁵² Üretici ülkelerse sadece vergi toplamaktan ibaret olan konularından sıyrılarak petrol fiyatlarının belirlenmesinde sözü geçen müzakereciler olmuştur.¹⁵³ OPEC’in etkisinin hissedildiği gelişmeler somut olaylar üzerinden gösterilecek olursa akla gelen en etkili gelişmenin anlaşmayla biten Tahran Konferansı olduğu söylenebilir.

1970’te Caracas’ta petrolden alınan verginin artırılması için uluslararası şirketlerle masaya oturma kararına varılmıştır. Bu karardan bir yıl sonraysa Ocak 1971’te Tahran’da petrol şirketleriyle OPEC üyeleri arasında bir konferans düzenlenmiştir. Müzakereler sonucunda üretici ülkeler petrol fiyatını 0.35 dolar artırmış ve vergi oranını % 50’den % 55’e çıkarmıştır.¹⁵⁴ Tahran Anlaşması’nın bir diğer önemli maddesi, petrol fiyatlarının dünyadaki enflasyon uyarınca yıllık olarak düzenlenmesidir. Bununla beraber 1971 ve 1973’te doların devalüasyona uğraması sonucunda üretici ülkeler görüşme trafiğini hızlandırmıştır.

Özellikle 1973’teki devalüasyon sonrasında petrol şirketleriyle üretici ülkeler arasındaki işbirliği ve fiyat politikalarının istikrar seyri bir kez daha bozulmuştur. OPEC

---

¹⁴⁹Fadhil Chalabi, “ History of OPEC”, *Encyclopedia of Energy Volume 4*, (Der)James Cleveland, California, Elsevier Academic Press, 2004, s. 756.

¹⁵⁰ Turner, *a.g.y.*, s. 376.

¹⁵¹ A.g.y.

¹⁵² A.g.y., s. 375.

¹⁵³ A.g.y.

¹⁵⁴ Demir, *a.g.y.*, s. 235. Chalabi, *a.g.y.*, s. 756.

üyeleri, özellikle dolarda meydana gelen değişimden sadece enerji şirketlerinin kâr elde ettiğini, buna karşın üretici ülkelerin yararına olan bir gelişmenin olmadığını toplantılarında açıkça ifade etmiş ve yeni görüşme taleplerini bu gerekçeyle temellendirmişlerdir.¹⁵⁵Buna karşın petrol şirketlerinin kazançlarından bir kısmının üretici ülkelere aktarılmasını hedefleyen Ekim 1973'teki Viyana Görüşmeleri'nde yeniden fiyat artırma masaya yatırılrsa da toplantıdan bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine OPEC üyeleri tarihi bir karar olarak enerji şirketleri olmaksızın fiyat artırma yolunu seçmiştir. Nitekim 16 Ekim 1973'te Kuveyt'teki toplantı sonucunda petrol fiyatları % 70 artırılarak varili 5, 40 dolara yükseltilmiştir.¹⁵⁶ Fiyat yükseltme, 1973 Ekimi'ndeki Arap-İsrail Savaşı nedeniyle ABD ile Hollanda'ya uygulanan ambargoyla birleşince, yıkım sancıları çeken Bretton Woods sisteminin çökmesini sağlayan küresel ekonomik kriz doruk noktasına ulaşmıştır.

Her ne kadar OPEC'in Arap üyelerinin uyguladığı ambargonun finansal krize neden olduğu iddia edilse de aslında gerçek tam tersi biçimde işlemiştir. ABD'nin 1971'de dolar altın standarından çekilmesinin¹⁵⁷ ardından petrol krizi yaşanmıştır.

OPEC 1973'te petrol üretimini düşürüp, ABD ve Hollanda başta olmak üzere Batı'ya giden sevkiyatı askıya almıştır.¹⁵⁸Kısıtlamanın arzda yarattığı dar boğaza karşın, OPEC petrol fiyatlarını artırmıştır. Arz sıkıntısı, fiyat artışıyla birleştiğinde petrol fiyatları ciddi biçimde yükselişe geçmiştir ve arz azalmasına rağmen talep sabit kaldığı

---

¹⁵⁵ Theodore H. Moran, "Managing an Oligopoly of Would-Be Sovereigns: The Dynamics of Joint Control and Self-Control in the International Oil Industry Past, Present, and Future", *International Organization*, c. 41, n. 4, 1987 s. 577.

¹⁵⁶ Demir, a.g.y., s. 236.

¹⁵⁷ 1945'te Batı Blokunca uygulanmaya başlanan bu sistem, temelde 1 ons altının 35 dolara karşılık gelmesine dayanmaktaydı. Söz konusu eşitlemede ABD'nin elini güçlendiren en önemli faktörse, New York Federal Bankası'nın elinde bulundurduğu altın rezerviydi. Dönem boyunca ABD'ye göre, uzun süre devletler ne kadar dolar stoklarsa da elde tutulan altın rezerviyle güvence sağlanmış olacaktı. Özetle Bretton Woods sistemi dünya genelindeki dolar stokunun ABD'nin elindeki altın miktarını geçmemesine dayanıyordu. Ancak 1960'lardan itibaren ulusal ekonomilerin hızla gelişmesiyle beraber ABD elindeki doların % 60'lık kısmını kaybetme eşiğine geldi. Bunun yanında söz konusu dönemde en önemli altın rezervlerinin Güney Afrika ve SSCB'nin elinde olması altın alımına gidilmesinin önündeki en büyük engeldi. Uluslararası piyasada dolara yönelik devalüasyon sesleri yükselmeye başlamış olmasına karşın, hem Kennedy hem Johnson Yönetimi bu öneriyi sıcak bakmamışlardı. Ara çözüm olarak altın yerine geçen Özel Çekme Hakları kağıtları piyasaya sürülse de 1970-1971 arasında ekonomik olarak girilen durgunluk doları daha da kırılganlaştırdı. Bank of England'ın elindeki dolarların altına çevrilmesiyle beraber de sistem çözülmeye başladı. Nihayetinde sistemdeki bu tıkanmanın gündelik hayatta da karşılık bulmasıyla beraber Nixon yönetimi 1971'de ilk olarak altın sisteminden vazgeçildiğini ifade etti ve dolar altın karşısında devalüe edildi ve her ülke para basma konusunda belirli serbesti elde etti. Detay için bkz: Harold James, "The Multiple Contexts of Bretton Woods", *Oxford Review of Economic Policy*, c. 28, n. 3, 2012, ss. 411-430. David Hammes ve Douglas Wills, "Black Gold: The End of Bretton Woods and the Oil-Price Shocks of the 1970s", *The Independent Review*, c. 9, n. 4, 2005, ss. 501-511.

¹⁵⁸ Charles Issawi, "The 1973 Oil Crisis and After", *Journal of Post Keynesian Economic*, c. 1, n. 2, 1978-1979, s. 3.

için fiyatlar inanılmaz biçimde yükselişe geçmiştir.¹⁵⁹ Buna Bretton Woods sistemindeki tıkanma ve finans krizinin eklenmesiyle 1980'lerin başına kadaryüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlık devletlerin en büyük korkusu haline gelmiştir.

d) OPEC'ten Günümüze Petrol Piyasası

OPEC günümüzde küresel petrol üretiminin yaklaşık % 40'ını, küresel rezervinse %79.4'ünü elinde bulundurmaktadır.¹⁶⁰ 1973 Krizi sonrasında petrol piyasasını derinden etkileyen önemli faktörler ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1974'te fiyatların aşırı yükselmesi hem tüketicilerin üretici ülkelere olan güvenini sarmış hem de alternatif enerji kaynaklarına yönelme hız kazanmıştır.¹⁶¹ Bu anlamda doğal gaz hızla pazar payını artırmış ve nükleer enerjiye yönelim başlamıştır.¹⁶² Dahası OECD içinde koordinasyon, üreticilerin birlikte hareket etmesi karşısında tüketicileri birleştirme, enerji verilerinin şeffaflaştırılması ve talebin koordineli biçimde yürütülebilmesi için 1974'te Paris'te Uluslararası Enerji Ajansı kurulmuştur.¹⁶³

Küresel ekonomi politikte yaşanan dönüşümler yavaş yavaş petrol sektörüne de yansımaya başlamıştır. Bir yandan ham petrol finansal piyasalarda işlem görmeye başlarken bir yandan da OPEC dışı üreticilerin petrol piyasasındaki görünürlüğü artmıştır. Nitekim 1982'de ilk defa OPEC dışı üreticiler OPEC'le aynı üretim düzeyini yakalamıştır.¹⁶⁴ OPEC ile çok uluslu enerji şirketleri arasındaki ilişki üretici ülkeler lehinde bir seyir izlemiştir. Üretici ülkelerin neredeyse tamamı kendi devlet/ulusal şirketleriyle çok uluslu şirketler aracılığıyla ilişki kurmaya başlamıştır.

Söz konusu dönemde küresel olarak petrol fiyatları büyük oradan üretim ve tüketim odaklı fiziksel piyasalarda belirlenmiştir. 1979 İran İslam Devrimi, küresel piyasada güçlü bir üreticinin piyasaya petrol verememesine neden olmuştur.¹⁶⁵ Ardı sıra 1980-1988 yıllar arasında temelinde Şatt-ül Arap su yolu anlaşmazlığı olan İran-İrak Savaşı küresel arzın %10 azalmasına ve 1978'de 14 dolar olan petrol fiyatlarının

---

¹⁵⁹ A.g.y., s. 4.

¹⁶⁰ "What Drives Crude Oil Prices: Supply OPEC", *US Energy Information Administration*, <https://www.eia.gov/finance/markets/crudeoil/supply-opec.php> (20 Şubat 2021).

"Share of OPEC of World Crude Oil Reserves 2018", *OPEC*, https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (20 Şubat 2021).

¹⁶¹ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs*, c. 85, n. 2, 2006, s. 78.

¹⁶² Brenda Shaffer, *Energy Politics*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2009, s. 8.

¹⁶³ "History of International Energy Agency", *International Energy Agency*, <https://www.iea.org/about/history/> (15 Temmuz 2017).

¹⁶⁴ Shaffer, a.g.y., s. 8.

¹⁶⁵ James D. Hamilton, "History of Oil Shocks", *Routledge Handbook of Major Events in Economic History*, Randall Parker, Robert Whaples (Eds), Routledge, 2013, s. 16-17.

1981’de 35 dolara çıkmasına neden olmuştur.¹⁶⁶ Irak’ın 1990’da Kuveyt’i işgali de benzer bir etki yapmıştır.¹⁶⁷

1991’de SSCB’nin dağılmasıyla birlikte, petrol piyasasına Rusya, Kazakistan, Azerbaycan gibi yeni üreticiler katılmıştır. Bu durum OPEC’in kartel nitelikli yapısının gücünde azalmaya neden olmuştur. Eski SSCB ülkeleri OPEC dışındaki üreticilerin yalnızca sayısını değil, üretim ve rezerv oranını da artmıştır.¹⁶⁸

Devlet şirket ilişkilerindeki dönüşüm, SSCB’nin yıkılmasıyla yeni bir aşamaya taşınmıştır. Neoliberal politikalar 1990’larda enerji sektöründe de en sert biçimde uygulanmıştır. Benzer biçimde 2000’lerdeki karşı adımlar da yine aynı sektörde görülmüştür. Neoliberal reçetelerin temel önceliği olan devletin küçültülmesi, yabancı yatırımların önünün açılması ve özelleştirme politikaları Rusya ve Latin Amerika’da hızla uygulanmaya sokulmuştur. Böylece 1970’lerde üretici ülkelerin millileştirmeyle kontrollerine aldıkları rezerv ve üretim dinamiği OPEC dışı ve bazı OPEC üyelerinde yeniden çokuluslu şirketlerin lehine olacak şekilde değişmiştir. Bunun yanında sadece yabancı şirketler değil, ulusal temelde de enerji kaynaklarını kontrol eden özel şirketler çarpıcı bir yükseliş yakalamıştır. Bununla beraber, özellikle Ortadoğu’da devlet şirketleri ve bunların çokuluslu şirketlerle sınırlı ortaklığa dayanan anlaşmaları da aynı dönemdeki paralel gerçekliklerdir. Yani 1990’lar genel olarak bir yandan petrol fiyatlarının fiziksel piyasa-finansal piyasa, ancak ağırlıklı olarak fiziksel piyasanın baskın olduğu biçimde ilerlemiştir. Bunun yanında da neoliberalizmle beraber, çokuluslu şirketlerin yeni pazarlardaki gücü perçinlenmiştir.

2000’lerin başında küresel petrol sisteminde yaşanan değişim üç faktör çerçevesinde ele alınabilir: Neoliberalizmin içinde kalarak ancak Washington Uzlaşısından farklı yöntemlerle ilerleme, ulusal şirketlerin Rusya başta olmak üzere rağbet kazanması ve finansal piyasaların fiyatların belirlenmesindeki payının artması.¹⁶⁹ Söz konusu faktörler kısaca şöyle özetlenebilir: İlk olarak IMF ve DB öncülüğünde uygulanan ekonomi reçeteleri 1997-1998 krizinde bu reçeteleri uygulayan ülkelerin ekonomilerinin çöküşüyle hem tepki çekmiş, hem de alternatif ekonomik modelleri gündeme getirmiştir. Teorik tartışmalar pratikte Rusya, Venezüella, Azerbaycan,

---

¹⁶⁶ “Why the Oil Price Keeps Rising?”, *BBC News*, 9 Haziran 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7431805.stm> (15 Temmuz 2017).

¹⁶⁷ Hamilton, *a.g.y.*, s. 17.

¹⁶⁸ Matthew Huber, “Refined Politics: Petroleum Products, Neoliberalism, and the Ecology of Entrepreneurial Life”, *Journal of American Studies*, c. 46, n. 2, 2012, s. 301.

¹⁶⁹ Paul Stevens, “National Oil Companies and International Oil Companies in The Middle East: Under The Shadow of Government and The Resource Nationalism Cycle”, *The Journal of World Energy Law & Business*, c. 1, n. 1, 2008, s. 7.

Malezya, Brezilya gibi ülkelerdeki hibrit uygulamalarla karşılık bulmuştur.¹⁷⁰ Bunun yanı sıra ABD'nin 2001 Afganistan, 2003 Irak işgalleriyle artan petrol fiyatları, devletlerin millileştirmeye yönelmesini hızlandırmıştır. Böylece ulusal enerji şirketleri yeniden görünür olmaya başlamıştır. Bu dönemde petrol piyasası açısından dikkat çeken bir diğer gelişme, belirgin bir biçimde finansallaşmanın petrol piyasasında hissedilmesidir. Daha önce fiziksel piyasanın daha belirgin biçimde şekillendirdiği fiyatlarda sermaye piyasalarının rolüartmaya başlamıştır.¹⁷¹

2008'de ABD'de emlak piyasasında finansallaşma ve aşırı büyüme sonucunda yaşanan finansal kriz sonrası petrol piyasasındaki hareketlenme artmaya başlamıştır. Ancak 2010'dan sonra petrol piyasasına şu faktör etki etmiştir: Teknolojik gelişmeyle daha önce ulaşılamayan rezervlere ulaşılmaya başlanmış, bu da rezerv miktarını artırmıştır. Yani arz sıkıntısına dönük endişesinin azalmaya başlamıştır. Yine teknolojik atılımla beraber, geleneksel petrol üretimine alternatif olarak ABD'de kayaç petrolünün (*shale/tightoil*) ortaya çıkmasıdır.¹⁷² Bu durum ABD'nin 2014 itibariyle güçlü bir ihracatçı olarak piyasaya dönmesini sağlamıştır.¹⁷³ Bunun yanında özellikle hidro-karbonların yarattığı kirlilik küresel iklim kaygılarını perçinlemiş, diğer dönemlerden farklı olarak küresel düzeyde iklim ve çevresel kaygılar ciddi anlamda muhatap bulmaya başlamıştır.¹⁷⁴ Bu durum, sadece emisyon anlaşmalarının önünü açmamış, AR-GE ile fiyatı daha erişebilir olan yenilebilir enerji kaynaklarının pazar payının artmasına neden olmuştur.¹⁷⁵ Yeni koşullar karşısında sadece tüketici ülkeler değil, üreticiler de (daha fazla petrol ihracı ve çevresel kaygılarla) yenilenebilir kaynaklara yönelmişlerdir. Benzer biçimde çokuluslu petrol şirketlerinin de bu sektöre yavaş yavaş kaydığı görülmüştür.¹⁷⁶

II. PETROL FİYATLARININ DÖNÜŞÜMÜ

Petrolün tüketiminin yaygınlaşması, sanayi ve ulaşımda önemli bir girdi haline gelmesi, kapitalist sistemin dönüşümleri çerçevesinde petrol fiyatlarını belirleyen

---

¹⁷⁰ Hiber, *a.g.y.*, s. 308.

¹⁷¹ Morgan Downey, *Oil 101*, New York, Wooden Table Press, 2009, s. 329.

¹⁷² Alexandra Phillips, "The US Shale Boom: Geopolitical Ramifications of a Changing Energy Market", *Harvard International Review*, c. 35, n. 4, 2014, s. 6.

¹⁷³ Ellen Scholl, "The Shale Boom: How Did It Happen?", *The Future of Shale: The US Story and Its Implications*, Atlantic Council, 2019, s. 7.

¹⁷⁴ Andrew Hopkins, "From Climate Pariah to Climate Saviour? What the Petroleum Industry Can Do About Climate Change", *The Australia Institute Discussion Paper*, 2016, s. 11.

¹⁷⁵ Peter F. Varadi, "Twilight of the Gods of Oil", *Journal of the Washington Academy of Sciences*, c. 102, n. 1, 2016, s. 45.

¹⁷⁶ Daniel Yergin, *Enerjinin Geleceği: Petrol, Doğalgaz ve Elektrik*, çev. Ümit Şensoy, İstanbul, Optimist Yayınları, 2014, s. 12.

unsurların da değişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda petrolün satış şekli ve satışın hangi para birimi üzerinden yapıldığı işlemekteolansistemin ve dinamiklerinin anlaşılması açısından önemlidir. Dahası petrol fiyatlarındaki dönüşüm ve buna etki neden faktörler üreticilerin dönemsel güçlerini ve stratejilerini ortaya koymasından önemli ipuçları sunar.

Kıymetli ve stratejik bir meta olan petrolün fiyatının neden ayrı bir alt başlık altında ele alındığı beş nedenle açıklanabilir: İlk olarak, 2018 BP Enerji Raporuna göre küresel enerji talebinin % 33'üne yakını hala petrolden sağlanmaktadır.¹⁷⁷ Yani petrol hala ihtiyaç duyulan önemli bir metadır. Bu noktadan hareketle, petrol fiyatlarında meydana gelen iniş ve çıkışlar ilk olarak küresel makroekonomik performansı etkiler. İkincisi, petrol piyasası küresel olarak dünyadaki en büyük sektörlerden birisidir. Devletlerin yanında arama, keşif, sondaj, nakliye ve damıtma basamaklarında yüzlerce enerji şirketi faaliyet halindedir. Şirketlerin gelecek projeksiyonu ve kârları petrol fiyatlarının seyrinden etkilenir. Üçüncüsü, petrol fiyatları şirketlerin yanında hem üretici hem de tüketici devletleri vergiler, cari açık, bütçe gelir ve giderleri, borçlanma gibi üzerinden etkiler. Örneğin petrol fiyatlarının 2014'ten itibaren ivmeli düşüşü Rusya, Suudi Arabistan ve Venezüella'da bütçe daralması ve ekonomik küçülmeye neden olmuştur. Dördüncüsü, etkileri ve niteliği aşağıda açıklanacak olan finansallaşmayla beraber petrolün borsa üzerinden satışa sunulmasıdır. Buysa doğrudan alıcı ve satıcıların yanında pek çok yatırımcının petrolü yatırım aracı olarak görmesine ve ona yönelmesine neden olmuştur.¹⁷⁸ Bu durum, fiyatlarda meydana gelen değişikliklerden irili ufaklı tüm yatırımcıların etkilenmesine zemin yaratır. Son olarak, petrol küresel olarak dolar üzerinden satışa sunulan bir metadır. Petrol fiyatlarının seyri dolar rezervine olan talebi ve dolayısıyla doların küresel gücüne etki edebilmektedir. Bunun dolaylı etkisi ABD ekonomisine yani küresel ekonomiye yansımaktadır.

Petrol fiyatlarının düşük ya da yüksek seyretmesi, sektörün kendi içindeki devinimi belirlemesi açısından önemlidir. Şöyle ki fiyatların belirli dönemlerdeki ortalaması (genelde 5-10 yıllık periyodlar) sektörün yatırım, üretim, alternatif kaynaklara yönelme gibi dinamikleri etkiler ve bunlar döngü olarak adlandırılır.¹⁷⁹ Düşük fiyatın hakim olduğu döngüde üreticiler üretimde artışa gitmedikleri gibi

---

¹⁷⁷ "BP Energy Report 2018", BP, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/energy-outlook-2017/bp-energy-outlook-2017.pdf>, s. 17. (10 Temmuz 2017)

¹⁷⁸ Ivan Diaz Rainey, Helen Roberts ve David H. Lont, "Crude Inventory Accounting and Speculation in Physical Oil Market", *Energy Economics*, 2017, www.dx.doi.org/10.1016/j.eneco.2017.03.029, s.2.

¹⁷⁹ Shaffer, a.g.y., s. 15.

kesintiye de yönelebilirler.¹⁸⁰ Yatırımlar açısından da aşağı yönlü bir grafikten bahsedilebilir.¹⁸¹ Benzer durum alternatif kaynak arayışında da görülür. Petrol erişilebilir fiyat bandında olduğunda alternatif kaynaklara yönelim azalır. 1973 sonrasında fiyatların aniden yükselmeye başlaması karşısında nükleer ve doğal gazla rağbetin gösterilmesi bu durumun en bilinen örneğidir.¹⁸² Yüksek fiyat döngüsünün hakim olduğu dönemlerdeyse tersi bir durum söz konusudur.

Petrol fiyatlarını belirleyen mekanizmalar ve bunların anlaşılması hem üretici ülkelerin politikalarını açıklamak hem de petrol üzerinden küresel enerji dinamiklerine ışık tutmak açısından hayattır. Bu çerçevede petrol fiyatlarının belirlenmesinde rol oynayan faktörler iki alt başlıkta ele alınacaktır: Fiziksel piyasalar ve finansal piyasalar.

a) Fiziksel Piyasada Fiyatların Belirlenmesi

Petrol fiyatları denildiğinde 1980'lere kadar akıllara gelen mekanizma fiziksel piyasalardır. Bunun nedeni ise söz konusu piyasayı oluşturan etmenlerin gündelik ve yaygın petrol bilgisini içermesidir. Fiziksel piyasa temelde petrolün niteliği, üretimi, arz-talep, küresel ve bölgesel gelişmeler üzerinden fiyatların belirlendiği, yani doğrudan fiziksel ve somut gerçeklerin fiyatları belirlediği piyasadır.¹⁸³

Fiziksel piyasada fiyatlara etki eden ilk faktör petrolün niteliğidir. Ham petrol işlenmiş olana göre daha az değerli bir metadır. Petrolün temelde değerlendirildiği kısım damıtma süreciyle ortaya çıkan ürünler ve bunların piyasa için önemidir.¹⁸⁴ Örneğin petrolden jet yakıtı mı yoksa asfalt mı üretileceği, petrolün kimyasal yan ürünlerinin ne olduğu bu anlamda önceliklidir. İşte bu noktada söz konusu damıtma işlemine etki eden temel faktörlere petrolün türünü ve kalitesini belirleyen etmenlere kısaca değinmek yerinde olacaktır. Temelde ham petrolden benzin, jet yakıtı, propan ve çeşitli petro-kimya ürünleri üretilebilir. Ancak hangi ham petrol türünün ne kadar oranda söz konusu ürünler için elverişli olduğu iki temel kritere göre belirlenir ve petrol buna göre isimlendirilir: Yoğunluk ve sülfür oranı.¹⁸⁵

---

¹⁸⁰ Irene Henriques, "The Effect of Oil Price Volatility on Strategic Investment", *Energy Economics*, c. 33, n. 1, 2010, s. 80.

¹⁸¹ Rainey, Roberts ve Lont, *a.g.y.*, s. 3.

¹⁸² Shaffer, *a.g.y.*, s. 33.

¹⁸³ Paul Robinson, "Petroleum and Its Products", *Handbook of Industrial Chemistry and Biotechnology*, James A. Kent (Ed.), New York, Springer, 2012, s. 712.

¹⁸⁴ Robinson, *a.g.y.*, s. 713.

¹⁸⁵ *I need to know: An Introduction to the Oil Industry & OPEC*, 2. Baskı, Viyana, OPEC, s.18.

Fiziksel piyasada fiyatta etkili olan ikinci unsur, petrolün bulunduğu bölge ve coğrafyanın özelliğidir.¹⁸⁶ Petrolün bulunduğu bölge, söz konusu metanın belirli merkezlere taşınması açısından fiyat üzerinde etkili olur. Coğrafik özelliklerse yerin altında bulunan bu metaya ulaşım kolaylığı, gerekli teknolojik yatırım ve bir varil petrolün çıkarılma masrafının, yani kuyu başı fiyatının hesaplanması açısından önemlidir. Örneğin Suudi Arabistan coğrafi olarak petrole ulaşılması kolay bir zeminde yer aldığı için petrol fiyatları 10 doların altına inene kadar üretim yapabilecek güçtedir.¹⁸⁷ Buna karşın Kanada 41 doların altındaki bir fiyat bandına üretim yapmaz ya da böyle bir durumda zarar eder.

Fiyatlar üzerinde etkili olan üçüncü faktör, küresel, bölgesel ekonomik ve politik gelişmelerdir. Söz konusu gelişmelerin fiyatlara etkisi arz-talep üzerinden belirlenir. Örneğin 1990-1991 Birinci Körfez Savaşı döneminde fiyatlar artmış, 2003 Irak işgali ve sonrasında petrol tarihinde ilk defa 100 doların üzerine çıkmıştır.¹⁸⁸

Petrol fiyatlarını etkileyen son ve dördüncü dinamik arz-talep dengesidir. Bu noktada üretimde sıkıntı çıkması gibi teknik sebeplerle olabileceği gibi siyasi sebeplerle de gerçekleşebilir. Örneğin 1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasında OPEC'in bazı üyeleri ABD ve Hollanda'yı protesto etmek için üretimde kesintiye gitmiştir.¹⁸⁹ Başta Suudi Arabistan olmak üzere OPEC'in bazı üyelerinin aldığı bu kararlar beraber piyasada petrol Eylül 1973'te varil başı 3 dolardan satılmış, yıl sonunda 11 dolardan alıcı

Yoğunluk (Gravity), ham petrolden ısıtma yakıtı ve jet yakıtı ürünlerin üretilme kapasitesini belirler. Petrolün yoğunluğunun ölçülmesinde The American Petroleum Institute Gravity (API) standardı kullanılır. Gravity üzerinden petrol hafif, orta, ağır ve ekstra ağır olarak kategorize edilir. Yüksek gravity hafif petrol demek olup, piyasa fiyatı açısından en makbul olanıdır. 30 derece ve üstü gravity hafif petrol (*light crude*), 22-30 arası orta (*medium*), 22-8 arası ağır (*heavy*), 8'den düşük ekstra ağır (*extra-heavy*) petrol türü olarak ele alınır. Bu kategoriler içerisinde hafif petrol (*light crude*) değinilen ürünlerin elde edilmesi için en elverişli olanıdır.

Detaylı bilgi için bkz: James A. Kent, "Petroleum and Its Products", *Riegel's Handbook of Industrial Chemistry*, New York, Spinger, 2015, s. 511, "Definition of API Gravity", *Business Dictionary*, <http://www.businessdictionary.com/definition/API-gravity.html> (11 Temmuz 2017).

Sülfür oranı, ham petrolün kalitesine ilişkin diğer bir göstergedir. Sülfür ham petrolün saflığını azaltan bir maddedir ve ham petroldeki yüksek sülfür miktarı verimi azaltır. % 5'lik değer altında sülfür içeren petrole sweet crude % 5'in üstündekine olana *sour crude* denilmekte olup, *sweet crude* üretimi daha kolay olduğu için nedeniyle en fazla tercih edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz.: *Understand Crude Oil and Production Market*, American Petroleum Institute, 2014, s. 13.

¹⁸⁶ Robinson, a.g.y., s. 722.

¹⁸⁷ Alanna Petroff, "What It Costs to Produce a Barrel of Oil", *CNN Money*, 24 Kasın 2015, <http://money.cnn.com/2015/11/24/news/oil-prices-production-costs/index.html> (20 Haziran 2017).

¹⁸⁸ Raymond Hinnebusch, The US Invasion of Iraq: Explanations and Implications, *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, c. 16, n. 3, 2007, s. 215.

¹⁸⁹ Charles Issawi, "The 1973 Oil Crisis and After", *Journal of Post Keynesian Economics*, c. 1, n. 2, 1978, s. 5.

bulmuştur.¹⁹⁰ Benzer biçimde 1979-1981 (İran İslam Devrimi) arasında fiyatlar 13 dolardan 34 dolara yükselmiştir.¹⁹¹ Özellikle arz-talep dengesine göre OPEC'in almış olduğu üretim kesintisi kararları, küresel bir üretim sıkıntısı karşısında *swing* üretici¹⁹² olarak Suudi Arabistan'ın üretimi artırması gibi faktörler duruma örnek olarak verilebilir. Siyasi olanın dışında örneğin büyük bir ekonomik kriz karşısında üretimin düşmesi, beraberinde petrole olan talebi artırarak fiyatların yükselmesine neden olabilir. Ters durumda, yani küresel ve bölgesel ekonomilerin üretim tabanlı büyümesi bu metaya olan talebi arttıracak için fiyatlar yukarı yönlü seyredebilir.

Fiziksel piyasa üzerinden etkili olan son faktör, teknolojik değişim ve yatırım politikasıdır. Teknolojik yatırımın fiyatlar üzerinde dolaylı olarak iki etkisi bulunur. İlk olarak, ulaşılması güç rezervlere ulaşarak ya da daha önce keşfedilmemiş kaynakları bularak arzın artışı sağlar. İkincisi, kaynaklara ulaşım maliyetini azaltarak daha ucuz kaynak arzının önünü açar. Söz konusu duruma verilebilecek en iyi örnek, 2000'lerden bu yana ABD'nin kayaç petrolü ve gazı (shale-tightoil/gas) alanında dünyanın en büyük enerji ithalatçısından üreticisine dönüşmesidir.¹⁹³ Teknolojik gelişme ve AR-GE yatırımlarıyla öncelikle ABD'li üreticiler kayda değer oranda petrol ve gaz rezervine ulaşmıştır. Dahası ilk başladığında hayli maliyetli olan bu uygulama petrol fiyatlarındaki düşüş karşısında teknolojik yatırımla 2017'de 40 dolara üretilebilir hale gelmiştir.

Fiziksel piyasada etkili olan başlıca faktörleri ele aldıktan sonra, fiyat kontrolünde etkili olan aktörleri kısaca açıklamak gerekir. İlk olarak, petrol sektörü tarihi dikkate alındığında ABD'deki sistematik üretim döneminden OPEC'in etkin bir yönlendirici olmasına kadar geçen sürede asıl olarak enerji şirketlerinin fiyatları belirlediği söylenmelidir. Daha önce değinilen dinamikler dikkate alınarak liste fiyat uygulamasıyla satışlar yapılmaktadır. Firmalar arası rekabette de fiyat kullanılan

---

¹⁹⁰ Giuliano Garavini, "Completing Decolonization: The 1973 'Oil Shock' and the Struggle for Economic Right", *The International History Review*, c. 33, n. 33, 2011, s. 480.

¹⁹¹ John Ilewellyn, Betsy Hansen, and Preston Ilewellyn, *The Changing Face of the Oil Industry White Paper 2013*, ABD, Puma Energy, 2013, s. 9.

¹⁹² *Swing* Üretici (*Producer*) piyasayı etkileyebilecek oranda arz ve depolama gücüne sahip olan üretici demektir. Bu üretici, arz kıtlığı ya da bolluğu durumunda üretimi artırıp/azaltarak arz-talebi dengeler. Ancak bu kadar gücü elinde bulunduran söz konusu üretici piyasası kendi lehine manipüle etmede de arz gücünü kullanabilir. Günümüzün *swing* üreticisi olarak Suudi Arabistan'ı göstermek mümkündür. Detay için bkz: <https://www.arcenergyinstitute.com/defining-the-swing-producer/> (10 Temmuz 2017).

¹⁹³ ABD'nin 2005'ten itibaren petrol ve gaz üretiminde dikkate değer bir yükseliş söz konusudur. Konu hakkındaki detaylı bilgi için bkz: ABD Enerji Bilgi Dairesi, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=27612>, (2 Temmuz 2017).

araçlardan biri olmuştur. OPEC'in etkin bir güç olmaya başlamasıyla, özellikle 1973 krizi ertesinde, üreticilerin fiyatları belirleme gücü artmıştır.

Fiyatları belirleyen aktörler değişiklik göstermekle birlikte fiziksel piyasa temelli petrol yapısı 1983'e değin etkin olmuştur. 1983 itibariyle petrol fiyatlarının New York NYMEX borsasında vadeli işlemler kategorisinde işlem görmesi paralelinde finansal piyasa fiyatların belirlendiği mekanizma olarak fiziksel piyasasının yanında sürece dahil olmuştur. 2000'lere kadar fiziksel ve finansal piyasaların belirleyiciliği sürerken, 2000'lerin ortalarından itibaren finansal piyasalar, fiyatların en önemli belirleyicisi haline gelmiştir.¹⁹⁴ Söz konusu durumu ve temel dinamikleri anlayabilmek için petrolün finansallaşma sürecini detaylı olarak incelemek ufuk açıcı olacaktır.

b) Finansallaşma ve Petrol Fiyatları

1980'ler itibariyle ekonomik ve politik reçete olarak uygulamaya sokulan neoliberal politikaların en önemli unsurlarından birini finansallaşma oluşturmaktadır. Artı değer üretiminden ziyade yeni alanların ya da var olanların genişletilerek borsalar ve bankalar aracılığıyla sisteme dahil edilmesiyle kâr üretimden değil, dolaşımdan olan paradan sağlanır. Bir başka anlatımla finansallaşma, sermaye birikiminin giderek üretim temelli ekonominin bilindik alanından uzaklaşması ve kısa erimli, yüksek risk taşıyan ve büyük kârlar sağlayan hisse senetlerine yoğunlaşmasıdır.¹⁹⁵ Kısaca, finansallaşma temelde kazancın üretimden dolaşıma kaydırılması ve yeni alanların söz konusu alana dahil edilerek menkulleşmesi yani yeni yatırım aracı haline dönüşmesidir. Bunun da çeşitli yolları mevcuttur. Bu bağlamda türev piyasaları duruma örnek olarak verilebilir. Temelde türev araçlarının ortaya çıkması küresel ekonomide risk faktörünün gelişmesiyle yakından ilişkilidir. Bu çerçevede 1980'lerden itibaren finansallaşmanın ağ gibi sardığı alanlardan birisi de petrol sektörü olmuştur.¹⁹⁶ Nitekim sektör bir süre sonra finansallaşmayı imleyecek şekilde piyasa kelimesiyle anılmaya başlanmıştır. Petrol kontratlarının 1983'te New York Emtia Borsası'nda (NYMEX) satışa çıkarılmasından kısa süre sonra türev piyasalarda da petrol sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır.

---

¹⁹⁴ Volkan Özdemir, "Petrol Fiyatları Neden Düşüyor? Önümüzdeki Dönem Piyasa Analizi", *EPPEN*, 22 Ekim 2014, <http://www.eppen.org/index.php?sayfa=Yorumlar&link=&makale=141>, 12 Temmuz 2017.

¹⁹⁵ Jamal Bouoiyour, Refk Selmi, Syed Jawad Hussain Shahzad and Muhammad Shahbaz, "Response of Stock Returns to Oil Price Shocks: Evidence from Oil Importing and Exporting Countries", *Journal of Economic Integration*, c. 32, n. 4, 2017, s. 917.

¹⁹⁶ Lutz Kilian, "Oil Price Shocks: Causes and Consequences", *Annual Review of Resource Economics*, c. 6, 2014, s. 136.

Petrolün finansallaşmasının vardığı boyutu en açık biçimde ortaya koyan gelişme, reel petrol üretimiyle borsada işlem gören arasında yaşanmaktadır. 2015 yılının son çeyreğinde küresel reel talep ile finansal olarak işlem gören “kağıt petrol” arasındaki uçurumda açığa çıkar. 2015’in son çeyrek verileri uyarınca, fiziki piyasadaki günlük petrol talebi aşağı yukarı günlük 94.5 milyon varildir. Öte yandan finansal piyasalarda işlem gören sanal petrolün yani kağıt üstünde olanın miktarı günlük 1.4 milyar varildir.¹⁹⁷ Dolayısıyla petrol ticareti söz konusu olduğunda ‘fiziki’ piyasanın en az 14 katı kadar petrol finansal piyasada işlem görmektedir.¹⁹⁸

Petrol pirinç, kahve gibi borsadaki yatırım politikaları çerçevesinden artık günlük olarak şekillenir hale gelmiştir. Ancak sermaye piyasalarının fiziksel piyasalarla eş belirlenime yükselmesini ivmelendiren yine de 1990’lardır. 1990’lar neoliberal reçetelerin küresel ölçekte hızla uygulamaya sokulurken, petrol cephesinde serbest yatırım(hedge) fonlarına¹⁹⁹ yani risk fonları üzerinden yatırımlar petrolü sermaye ve finansal hareketlere daha bağımlı kılmıştır.²⁰⁰ 1990’larda petrol üreticisi ve yatırımcıları proje giderleri için belirli bir fiyat ya da fiyat aralığını öngörü açısından talep etmekteydi.²⁰¹ Buysa vadeli opsiyon işlerinde risk dağılımı esas olacak şekilde hedge fonlarına yatırımı artırmıştır. Bu adımla birlikte de petrol endüstrisinde arz-talep esaslı fiziksel faktörler ve sermaye hareketleri fiyatları tayin eden iki temel yapı haline gelmiştir.²⁰²

Petrol sözleşmelerinin menkul kıymetleşme öncesindeki sözleşme mantığı, belirli bir alıcı ile satıcı arasında belirli bir vade, kalite ve fiyattan petrolün istenen noktaya teslimine dayanmıştır. Buradaki satıcı da alıcı da gerçekten petrol ticaretinin özneliydi. Buna karşın petrolün menkul kıymetleştirilmesiyle, aslında petrol sözleşmeleri, fiziksel teslimin, yani petrol kullanım talebinin ötesine geçmiştir. Yatırımcıyı petrol sözleşmelerine yönlendiren petrole olan ihtiyacından ziyade,

---

¹⁹⁷ Özdemir, a.g.y., 2014.

¹⁹⁸ Bassam Fattouh, Lutz Kilian and Lavan Mahadeva, “The Role of Speculation in Oil Markets: What Have We Learned So Far”, *The Energy Journal*, c. 34, n. 3, 2013, s. 13-14.

¹⁹⁹ Serbest Yatırım Hedge Fonu: Belirli kısıtlamaları en aza indirgenmiş, mümkün olduğunca esnek yatırım stratejisi izlenebilen bir yatırım fonu türünü ifade etmektedir. Hedge fonların normal yatırım fonlarından temel farkı, açığa satış yapabilme ve borçlanabilme (borç alınan kaynakla yatırım yapabilme) olanaklarıdır. Bununla birlikte hedge fonlar sayesinde yatırımcı, kısa ve uzun pozisyon alabilmekte, arbitraj stratejileri uygulayabilmekte, değerinin altında fiyatlanmış bir menkul kıymeti aynı anda hem alıp hem satabilmekte, opsiyonlara veya tahvillere yatırım yapabilmekte ve düşük risk altında yüksek getiri elde etme imkanı taşıyan her türlü piyasada yatırım yapabilmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Serbest Yatırım Fonları, , Uzman Para Milliyet, <https://uzmanpara.milliyet.com.tr/terimler-sozlugu/serbest-yatirim-fonu-hedge-fon/> (20 Ağustos 2019).

²⁰⁰ Kilian, a.g.y., s. 138.

²⁰¹ Özdemir, a.g.y., 2014.

²⁰² Özdemir, a.g.y., 2014.

sermayesini değerlendirmek için sözleşmeleri birer yatırım aracı olarak görmesidir.²⁰³ Söz konusu durumun en çarpıcı örneği 2011’de yaşanmıştır. 2011’de gelecek döneme ait (genelde altı ay vadeli) sözleşmelerin % 50’den fazlası bunun ticaretini yapmayan, petrol hisselerini yatırım aracı olarak görenlerin elindeydi.²⁰⁴ Dahası türev piyasalarında söz konusu kontratların gün içerisinde onlarca defa el değiştirmesi de finansal olarak fiyatları etkilemektedir. Bir başka anlatımla, yatırımcıların risk algısı ve spekülasyon fiyatların belirlenmesinde etkili olur.²⁰⁵ Dahası petrol fiyatlarını belirli bir düzeyde tutmak için üretici ülkelerin de finansal araçlar üzerinden tıpkı yatırımcılar gibi petrolü bir yatırım aracı olarak görmesi, durumu daha da karmaşıklştırmaktadır.

Petrol piyasasındaki spekülasyonun vardığı düzey, Emtia Türevleri Komisyonu 2006 araştırma raporunda açığa çıkar. Rapora göre, fiyatların 60 dolar dolayında seyrettiği dönemde spekülasyonun rolü 25 dolar dolayındadır. Yani 35 dolar olması gereken ham petrol, finansal spekülasyon sebebiyle 25 dolar daha yukarıdan satışa çıkmıştır.²⁰⁶ Üstelik geçen zaman söz konusu spekülasyon oranında artış sağlamıştır.

Finansal olarak petrol fiyatları üzerinde etkili olan bir diğer faktör dolar kurudur. Küresel olarak petrol, Amerikan doları üzerinden satılmaktadır. Özellikle finansallaşmanın petrol piyasasını içine katmasıyla beraber, petrol fiyatlarıyla dolar arasında bir korelasyon olduğu anlaşılmıştır. Petrol ile dolar arasındaki ilişkiyi ele almadan önce, ABD güçlü bir üretici olmamasına karşın petrolün neden dolar üzerinden satıldığını açıklamak küresel ekonomik sistemle petrol ilişkisinin anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Petrol, 1970’lerin ortasına kadar dolar yerine, alıcı ülkeyle satıcı arasında belirlenen altınaendekli satılıyordu. Ancak 1945 sonrasında ABD’nin Bretton Woods’la küresel ekonomik sistemin dominant aktörü haline gelmesi, Washington’un para biriminin küresel rezerv birimine dönüşmesinin önünü açmıştır. 1971’deki devalüasyona kadar, 35 dolar bir ons altına denk gelecek şekilde sabitlenen kur, Nixonyönetiminin kararıyla dalgalanmaya bırakılmış ve dolar altın eşleşmesi kaldırmıştır. Tim DiMuziro’ya göre, bu kararda doların zaten *de facto* rezerv birimi

---

²⁰³ Ümit Akçay ve Ali Rıza Güngen, *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, Ankara, Notabene Yayınları, 2. Baskı, 2016 s. 59.

²⁰⁴ Marek Kolodziej, Robert K. Kaufmann, Nalin Kulatilka ve diğerleri, “Crude Oil: Commodity or Financial Asset?”, *Energy Economics*, 2014, n. 46, s. 216.

²⁰⁵ Jer Yuh Wan ve Chung-Wei Kao, “Interaction between Oil and Financial Markets: Do Conditions Financial Stress Matter?”, *Energy Economics*, n. 52, 2015, s. 160.

²⁰⁶ Feyzullah Yeğin, *Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler Araştırma Raporu*, Ankara, SPK Araştırma Dairesi, Temmuz 2010, s. 21,

olması ve en önemli borsalardan birisi olan Wall Street'in bundan etkilenmeyeceği görüşü etkili olmuştur.²⁰⁷

OPEC'in en önemli üyesi Suudi Arabistan öncülüğünde, petrol satışının dolarla yapılmasının 1975'te kabul edilmesi ABD dolarının güçlenmesinin de itici unsurudur.²⁰⁸ Tim Muziro'ya göre, petroldeki bu durum ABD'nin finansal hegemonyasını dört açıdan güçlendirir. Birincisi, kalkınmakta olan devletlerin pek çoğu ekonomik kalkınma için gerekli petrolden faydalanmıştır. Buysa petrole ulaşmak isteyen her tüketicinin kasasında dolar bulundurmasını gerekli kılar.²⁰⁹ Yani petrol ticareti, dolara sahip olmayı gerektirir. İkincisi, petrol tüketicileri dolara sahip olmak için küresel ticarete daha fazla mal ihraç etmek durumunda kalır.²¹⁰ Buysa ABD'nin öncelediği serbest ve küresel ticaretin perçinlenmesi anlamına gelir. Üçüncüsü, ABD halihazırda altınla bağıni kopardığı ve yalnızca kendi hazinesi tarafından basılan dolarla ihtiyacı kadar petrol alabilir hale gelir.²¹¹ Dünyada ABD'den başka hiçbir ülke Amerikan doları basmadığı için bu petrol piyasasında ve küresel ticarete ABD'yi ayrıcalıklı kılar. Son olarak, üretici ülkeler ekonomi, finans ve sanayi konusunda cılız yapılara sahip olduğu için ellerindeki dolar rezervlerini Batı bankalarında değerlendirmektedir. Böylece ABD küresel olarak kendi liderliğindeki ekonomi ve sosyal politikaların hayata geçmesi için söz konusu mevduatları borç ya da bağış olarak üçüncü dünya ülkeleri başta olmak üzere dağıtmıştır. Böylelikle ihtiyacı olan dolar rezervine ulaşmakta sorun yaşamamıştır. Durumu daha açıklayıcı kılan 1974 verilerine gidildiğinde, OPEC üyeleri bu dönemde 95 milyar dolar kâr elde etmişlerdir. Ancak bunun sadece 35 milyarını kendi ülkelerinde tutarken/harcarken 60 milyar dolarlık kısmı, yani % 66'sını ABD ve İngiltere Bankaları, hükümet tahvilleri ve ticari hisse senetlerine yatırmışlardır.²¹² Buysa petrol üreticilerinin gelirlerinin ABD'nin finansal hegemonyasının saç ayaklarından birisi haline gelmesine neden olmuştur. Dahası petrol fiyatları dolardaki oynaklığa karşı hassaslık kazanmıştır. Dolar ile petrol fiyatları arasındaki doğrusal ilişki, çeşitli çalışmalarda farklılık göstermekle beraber, genel olarak bu ilişkinin negatif yönlü olduğu, yani dolar güçlenirken petrol fiyatlarının düştüğü, dolar zayıfladığında fiyatların yukarı yönlü eğim gösterdiği söylenebilir.

---

²⁰⁷ Muziro, a.g.y., s. 123.

²⁰⁸ Bülent Gökay, "Introduction: How Oil Fuels World Politics", *The Politics of Oil: A Survey*, (Ed) Bülent Gökay, Londra, New York, Routledge, 2006, s. 7.

²⁰⁹ Muziro, a.g.y., s.123.

²¹⁰ A.g.y.

²¹¹ A.g.y..

²¹² Muziro, a.g.y., s. 215.

Petrol fiyatlarının gün geçtikçe sermaye ve finansal tahakkümle belirlenir bir nitelik kazanması petrol sektörü içerisinde aktör sayısından yatırım modeline, kâr beklentisine kadar pek çok dinamiği yeniden biçimlendirmiştir.²¹³ Ancak söz konusu dinamiklerin ve dönüşümün etkilediği en önemli özne, üretici ülkeler ve onların devlet şirketlerinin kapitalist sistemde konuşlanma biçimidir.²¹⁴ Üreticiler genel olarak bazı stratejilerini güncellemek durumunda kalmıştır. Üretici ülkelerin petrolün menkulleşmesi etrafında edindikleri yeni stratejilere değinmek çalışmanın konusu olan Rusya'nın küresel sistemle kurduğu ilişkide petrolün ve şirketlerinin anlaşılması için hayati önemdedir.

III. DEĞİŞEN PETROL PİYASASI DİNAMİKLERİ VE ÜRETİCİ ÜLKELER

Petrol sektörü tıpkı diğer sektörler gibi dinamik ve küresel gelişmelerle etkileşim içindedir, ancak diğer sektörlerden farklı olarak petrol piyasasının dinamikleri ve dışarıdan faktörlerin etkisine de açıktır. Arz-talep dengesinde meydana gelen değişim, örneğin yeni aktörlerin piyasaya girişi, teknolojik gelişmeler, gün geçtikçe etkisi artan iklim değişikliği sorunu, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimdeki artış, finansallaşma paralelinde yatırımlarda ortaya çıkan çeşitlilik ve sektörün spekülasyona karşı kırılganlığı gibi faktörler petrol politikalarını ve bunun en önemli aktörleri olan enerji şirketlerini yakından ilgilendirmektedir. Dahası söz konusu aktörler, bu dinamikleri dikkate alarak yeni koşullara uyum göstermek durumunda kalmaktadır. Örneğin Rusya, ürettiği petrol miktarıyla en fazla üretim yapan ilk üç ülke arasında yer almaktadır.²¹⁵ Buysa Rusya'nın petrol piyasasında yaşanan gelişmelerden doğrudan etkilenmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede petrol sektöründe yaşanan dönüşüm faktörlerini ve bunların üretici ülkelere etkisini incelemek Rusya enerji politikasını açıklayabilmek açısından önemlidir.

a) Üretici Ülkeler Arası İlişkiler

Üretici ülkeleri, petrol gelirlerinin artışından doğrudan faydalanır, buysa ülkelerin birlik içinde hareket etmelerine neden olur. Genel anlamda büyük bir kriz çıktığında bu tarz eğilimlerin OPEC ve OPEC dışı üreticiler arasında yaşandığı

²¹³ Leif Rosenberger, "The Strategic Importance of the Global Oil Market", *The Letort Papers*, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2015, ss. 1-2.

²¹⁴ Gökay, a.g.y., s. 10.

²¹⁵ N. Sönnichsen, "Leading Oil Producing Countries In 2018", *Statista*, 21 Mayıs 2020, <https://www.statista.com/statistics/264767/countries-with-the-largest-oil-production/> (10 Haziran 2020).

görülmektedir. Ancak ortak noktaları petrol üretmek olmakla beraber söz konusu ülkelerin aynı pazarlarda rekabet ettikleri ve her birinin kendisinden alım yapılmasını sağlamaya çalıştığı görülmüştür.²¹⁶ Söz konusu dinamiklerin de etkisiyle üretici ülkeler arasındaki ilişkiler sınırlı işbirliği, pazar rekabeti, tarihsel ve ideolojik hesaplaşma ile teknolojik rekabet olmak üzere dört boyutla ele alınabilir.

Sınırlı işbirliği belirli faktörler ışığında tüm üreticileri etkileyen durumlarda ortaya çıkar. Söz konusu durumun en net örneği 2014 itibariyle ABD'nin kayaç petrolü üretimi ve finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler çerçevesinde fiyatların düşük seyri karşısında hem OPEC içinde hem de OPEC dışında üretici ülkelerin karşılaştığı ekonomik darboğazı aşmak için fiyatları makul bir seviyeye çekme girişiminde görülmüştür.²¹⁷ Rusya başta olmak üzere pek çok OPEC dışı ülke, OPEC'in aldığı üretimi kısma kararına katılarak fiyatlara etki etmeye çalışmıştır.²¹⁸ Ancak üretici ülkelerin birbirinden farklı ekonomik düzeyleri ve hedefleri olduğu için her zaman bu işbirliği zemini yakalanamamaktadır. Örneğin 2015'te OPEC'in daha yoksul üyeleri OPEC'e üretim kesintisi çağrısı yapmış, ancak pazar payını korumanın fiyatların seyrinden önemli olduğunu düşünen Suudi Arabistan bu kararın hayata geçirilmesine engel olmuştur.²¹⁹ Benzer biçimde OPEC dışı üreticiler kesintiye gitmeyeceklerini ilan etmişlerdir.²²⁰ Ancak fiyatlar pek çok üreticiyi yatay kesecek şekilde düştüğünde, Ocak 2016'da 30 doların altına inmesi gibi, OPEC ve diğer üreticilerin birlikte hareket ettiği görülmüştür.²²¹

Üreticiler arasında işbirliğinin görünür olduğu bir diğer alan, kayaç gazı üreticilerine karşı geleneksel üreticilerin bir araya gelmesinde görülür. Bir araya gelmede pazar payını yeni üreticilerden koruma ve teknolojik devrimle piyasaya daha ucuz petrol verilmesine engel olma etkilidir.²²² Üreticiler arasında genel anlamda işbirliğinden ziyade sınırlı işbirliği kavramının tercih edilmesinin nedeni, ideolojik,

---

²¹⁶ William Watts, "This Nasty Oil Rivalry Is Why A Genuine Output Freeze Is A Long Shot," *Market Watch*, 16 Nisan 2016, <https://www.marketwatch.com/story/this-nasty-oil-rivalry-is-why-a-genuine-output-freeze-is-a-long-shot-2016-04-14> (17 Mayıs 2017).

Dina Khrennikova, "Russia's Oil Rivalry With Saudis Masks the Bigger Iranian Threat", *Bloomberg*, 12 Kasım 2015, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-11-12/russia-s-oil-rivalry-with-saudis-masks-the-bigger-iranian-threat> (17 Mayıs 2017).

²¹⁷ "OPEC Üretimi Kısmak İçin Anlaştı", *Dünya*, 30 Kasım 2016, <https://www.dunya.com/finans/haberler/opecin-kkritik-toplantisi-bugun-yapilacak-haberi-339922> (23 Temmuz 2017).

²¹⁸ A.g.y.

²¹⁹ James Henderson, "Room For Cynicism And Hope In Russia's Deal With OPEC", *Oxford Energy Comment*, The Oxford Institute for Energy Studies Publication, 1 Aralık 2016, s. 3.

²²⁰ Nicholas Trickett, "Russia-Saudi Arabia Oil Cooperation: The Rise of OPEC+?", *Russia Political Economy Project*, Foreign Policy Research Institute, Kasım 2018, s. 11.

²²¹ Matt Egan, "Oil Crashes To 30 Dollars A Barrel", *CNN Money International*, <http://money.cnn.com/2016/01/12/investing/oil-prices-below-30/index.html> (23 Temmuz 2017).

²²² Trickett, a.g.y, s. 11.

tarihsel, ekonomik ve jeopolitik önceliklerin ülkelerin politikalarını etkilemesidir. Örneğin OPEC her ne kadar Aralık 2016'dan bu yana üretimde kesinti kararı almışsa da kendi üyelerinin bir kısmının buna uymadığı, bunu da ekonomik gerekçelerle açıkladıkları görülmektedir.²²³ Yani belirli bir şemsiyenin altındaki ülkeler arasında dahi uyumun yakalanma oranı çok düşüktür.

Petrol üreticileri arasındaki ilişkileri belirleyen bir diğer etmen pazar rekabetidir. Açıklamak gerekirse, petrol ihraç eden ülkeler ellerindeki petrolün türüne göre belirli pazarlarda alıcı bulmaya çalışır ve buraya yoğunlaşırlar.²²⁴ Bu noktada gelişmiş pazarlar ve ekonomilerle hızla ilişki kurmak üreticilerin temel hedefi olur. Pazarda üreticinin tercih sebebi, teslimatın eksiksiz ve zamanında yapılması, herhangi politik bir gerilimde dahi arzın kesintisiz devam etmesidir.²²⁵ Nitekim her üretici bu unsurlara dikkat ederek güvenilir bir ortak görüntüsü çizmekten kaçınır. Üreticiler, petrol arzının başka üreticilerce artırılması, küresel düzeyde fiyatların düşme ihtimali gibi riskleri dikkate alarak, etkin oldukları pazarları korumak ve yeni pazarlar elde etmek için çabalar.²²⁶ Suudi Arabistan'ın 2014'te petrol fiyatlarının hızla düşmeye başlamasıyla arzı kısması beklenirken, “pazar payımızı korumak zorundayız” açıklaması üreticilerin pazarını koruma refleksine dönük örneklerdendir.²²⁷ Bu örnekte Riyad, ABD’li kayaç petrolü üreticilerinin arzı artırması karşısında pazarını korumayı öncelememiş ve fiyatların düşüşünün neden olduğu kayba karşı “önce pazar payım” demiştir.²²⁸ Benzer bir durum Avrupa pazarında etkin iki üretici Rusya ile Suudi Arabistan arasında da yaşanmıştır. İki üretici ekonomik güçleri yettiği ölçüde bu pazarda arzlarını kısmayarak birbirlerine karşı pazar paylarını korumaya çalışmıştır.²²⁹ Ancak şunu belirtmek gerekir ki, üretici ülkeler pazar paylarını sadece belirli bir pazara girişle sağlamazlar. Bunun için söz konusu pazarda etkin olan şirketlerle işbirliği, yatırım ortaklığı, kredi desteği, üretim

---

²²³ Anjil Raval, “Nigeria and Libya Push OPEC Production Higher”, *Financial Times*, 13 Haziran 2017, <https://www.ft.com/content/acb164fa-5027-11e7-bfb8-997009366969> (23 Temmuz 2017).

²²⁴ Andrew P. Morriss & Roger E. Meiners, “Competition in Global Oil Markets: A Meta-Analysis and Review”, *Our Energy Policy*, <https://www.ourenergypolicy.org/wp-content/uploads/2014/06/oil-markets.pdf> (20 Ekim 2017).

²²⁵ Henderson, *a.g.y.*, s. 6.

²²⁶ “Saudis Iranians Slug It Out For Oil Market”, *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/timdaiss/2016/08/10/saudis-iranians-slug-it-out-for-oil-market-share/#219a37bf3768> (28 Haziran 2017).

²²⁷ Bassam Fattouh ve Amrita Sen, “OPEC Deal or No Deal? This is Not the Question”, *Oxford Energy Comment*, The Oxford Institute for Energy Studies Publication, Ekim 2016, s. 3

²²⁸ *A.g.y.*

Nick Cunningham, “Why Saudi Arabia Won't Cut Oil Production”, *CNN Money*, 23 Aralık 2015, <http://money.cnn.com/2015/08/28/investing/saudi-arabia-wont-cut-oil-opec/index.html> (25 Temmuz 2017).

²²⁹ Selina Williams, Summer Said and Benoît Faucon, “Russia and Saudi Arabia Battle for Control of European Oil Market”, *The Wall Street Journal*, 1 Aralık 2015, <https://www.wsj.com/articles/russia-and-saudi-arabia-battle-for-control-of-european-oil-market-1448947982> (20 Kasım 2017).

sektöründe beraber çalışma gibi projeler de yürütürler. Hatta petrolün sadece gemilerle değil, boru hatlarıyla taşınması konusunda farklı şirketlerin projeye dahil edilmesiyle söz konusu şirketlerin kendi lehlerine piyasada faaliyet yürütmesini sağlarlar. Pazar rekabeti konusunda değinilmesi gereken son unsur, üreticilerin buradaki faaliyetleridir. Her ne kadar temelde söz konusu ülkeler ham petrol satmaktalarsa da gittikleri pazarlarda petrole ilişkili alternatif sektörlerle de giriş yapabilir. Suudi Arabistan'ın Asya-Pasifik pazarında gücünü korumak için buradan rafineri alması ve petro-kimya sektörüne girmesi bu duruma örnek verilebilir.²³⁰ Benzer bir strateji Hindistan pazarında gücünü korumak isteyen Rosneft tarafından da uygulanmış ve şirket buradaki en büyük rafinerilerden birisini almıştır.²³¹

Üretici ülkeler arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer önemli dinamik, tarihsel olarak yaşanmış olan düşmanlıklar, ideolojik ve dinsel ayrışmaların petrol temelindeki ilişkilere yansımalarıdır.²³² Bu durumun en belirgin örneklerinden bir tanesi, Suudi Arabistan ile İran arasındadır. İki ülkenin dinsel ve etnik farklılaşmaya dayanan rekabeti zaman zaman petrol piyasasında karşılık bulmaktadır. Bu gerilim yansıması ABD'nin de dahilyle hem Basra Körfezi hem de küresel petrol ticaretinde hayati bir geçiş noktası olan Hürmüz Boğazı'nda da görülmektedir.

Üretici ülkeler arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer önemli faktör teknolojik rekabettir. Halihazırda geleneksel üreticiler, özellikle kayaç petrolünde üretimin artmasıyla, son yıllarda düşük seyreden petrol fiyatları karşısında pazar güçlerini korumak için yeni rezervlere ulaşmak zorundadır. Ancak yeterli teknolojinin olmayışı, bu üreticileri teknolojik transfere mecbur bırakmaktadır.²³³ Söz konusu durumun en bilinen örneği Rusya'nın Arktik bölgesindeki enerji rezervleri konusunda görülmektedir. Halihazırda iki güçlü devlet şirketine sahip olan Moskova, Arktik'deki zorlu iklim koşulları ve zemin nedeniyle teknolojik kapasitesi yüksek ortaklara yönelmiştir. Bu çerçevede Exxon Mobil ile Kara Denizi'nde petrol arama çalışmalarına başlamıştır.²³⁴ Ancak 2014 yılındaki Ukrayna krizi ve Kırım'ın ilhak edilmesi gibi

---

²³⁰ Hale Türkeş, "Saudi Aramco to Invest Over \$100B In Petrochemicals", *AA Energy Terminal*, 27 Kasım 2018, <https://www.aa.com.tr/en/energy/news-from-companies/saudi-aramco-to-invest-over-100b-in-petrochemicals/22473> (6 Ocak 2019).

²³¹ Promit Mukherjee, "Rosneft Seals First Asian Refinery Deal With Essar Oil Purchase", *Reuters*, 21 Ağustos 2017, <https://www.reuters.com/article/us-india-essar-rosneft-idUSKCN1B10PL> (20 Eylül 2018).

²³² Stephen A. Holditch ve Russell R Chianelli, "Factors That Will Influence Oil and Gas Supply and Demand in the 21st Century", *MRS Bulletin*, c. 33, n. 4, 2008, s. 319.

²³³ Mahdi Asghari ve Mohammad Ali Rakhshani, "Technology Transfer in Oil Industry, Significance and Challenges", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, n. 75, 2013, s. 265.

²³⁴ Clifford Krauss, "Exxon Mobil Scraps a Russian Deal, Stymied by Sanctions", *The New York Times*, 28 Şubat 2018, <https://www.nytimes.com/2018/02/28/business/energy-environment/exxon-russia.html> (10 Ocak 2020).

gelişmeler sebebiyle gündeme gelen Batı yaptırımları, yüksek teknolojinin Rusya'ya aktarılmasını yasaklamıştır.²³⁵ Bu nedenle Rusya, buradaki kaynaklara kendi imkanlarıyla ulaşmaya çalışmakta, bunu yapamadığıdaysa başka şirketlerle işbirliği geliştirmeye çalışmaktadır.

Benzer biçimde Meksika Körfezi, Kanada açıkları gibi yerlerde genel olarak açık denizlerde, petrol arama çalışmaları için yüksek teknoloji gerekmektedir.²³⁶ Bu noktada üreticiler bu teknoloji kendilerinde yoksa, olan ülke ve şirketlerle işbirliği yapmaya gayret etmektedirler. Şirketlerin genellikle yüksek riskli bölgelere gelmesi için kaynak sahibi devlet, bu şirketlere avantajlı ortaklıklar ve imtiyazlar tanır.

b) Üretici ve Tüketici Ülkeler Arasındaki İlişkiler

Üretici ve tüketici ülkeler arasındaki ilişkiler petrol dinamiklerinin etkisine oldukça açıktır. Söz konusu ilişki dinamikleri iki gelişmeyle kırılma yaşamıştır. Bunlardan ilki, çokuluslu şirketlerle üretici ülkeler arasındaki ilişkilerin 1960'lardan sonra yeniden düzenlenmesidir. Bu adımla üretici ülkeler, kendi şirketleriyle ya da seçilen aracı kurumlarla piyasaya petrol aktarmıştır.²³⁷ İkincisi, her ne kadar sonuçları belirli bir abartı taşıyor olsa da 1973 Petrol Krizi, hem üretici ülkeler hem de tüketiciler açısından bazı önlem ve stratejilerin devreye girmesine neden olmuştur.²³⁸ Üretici ülkeler ortak bir biçimde karar alıp hareket ettiklerinde piyasayı etkileyebildiklerini görmüştür.²³⁹ Bu deneyim ışığında tüketiciler de benzer bir stratejiyle hareket etmiştir. Üreticiler OPEC ile bir şemsiye altına toplanırken, tüketiciler Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) gibi oluşumlarla birlikte hareket etmeye başlamıştır.²⁴⁰ UEA, üretici ülkelerin üretim istatistikleri, küresel enerji talebi, bunun sektörel dağılımı, hidrokarbonların geleceği gibi belli başlı konularda raporlar ve çalışmalar yürüterek, üreticileri istikrara zorlayarak üretim sahasına şeffaflık getirmeye çalışır.

Tüketici ülkelerle üreticiler arasındaki ilişkilere etki eden bir diğer faktör girilen pazarın dinamiklerinin üreticiler üzerindeki etkisidir. Özellikle girilen pazarda belirli bir kurumsallaşma, yani kurallar silsilesi, varsa üretici ülkeden bu pazarda faaliyet

---

²³⁵ A.g.y.

²³⁶ Muhammad Zulqarnain, "Overview of Offshore Drilling Technologies", *Encyclopedia of Maritime and Offshore Engineering*, 2017, s.1.

²³⁷"Brief History", *OPEC*, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (14 Haziran 2017).

²³⁸ Yergin, a.g.y., 2006, s. 78.

²³⁹ Bassam Fattouh ve Lavan Mahadeva, *OPEC: What Difference has it Made?*, Oxford Institute for Energy Studies, 2013, s. 1.

²⁴⁰Craig S. Bamberger, *The History of the International Energy Agency 1974-2004, IEA the First 30 Years: v.4: Supplement to Volumes*, Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Publishig, 21 Nisan 2004, ss. 10-12.

göstermek için kurallara, düzenlemelere uyması beklenir. Belirli kurallara ve hassasiyetlere uyum göstermeleri beklenebilir. Söz konusu durumun en iyi örneği Avrupa Birliği (AB) pazarında ortaya çıkmaktadır. Belirli bir enerji düzenlemesi çerçevesine sahip olan Brüksel, pazarda faaliyet gösteren şirketlerin dikey entegre modelle (üretim, taşıma, dağıtım) çalışmalarını rekabeti ihlal eden bir unsur olarak ele alır. Bu noktada bu şirketlere uyması için rehberlik ve yönlendirmede bulunur.²⁴¹ Söz konusu durumun en bilinen örneği, Gazprom-AB Komisyonu ilişkileri ve tahkim davalarında yaşanmıştır. Benzer düzenlemelerin petrol sektörü için de geçerli olduğu söylenmelidir.

Çevre bilincinin giderek artması ve iklim değişikliği gibi küresel sorunlar da petrol piyasasındaki dinamikleri etkileyebilmektedir. Söz konusu durumu en bilinen iki örneği, Rusya'nın Arktik'teki petrol arama faaliyetleri ile 2010'da BP'nin Meksika Körfezi'nde petrol arama platformundaki yaşanan kaza sonrası oluşan petrol kirliliğinin BP'ye etkisidir.²⁴² Rusya örneğinden başlamak gerekirse, risk oranı çeşitli kurumlarca ifade edilen Arktik bölgesinde petrol arama işlemi Rusya'yı hem çevresel kaygılar sebebiyle hedef haline getirmekte hem de bu kaygıları dikkate alarak daha fazla yatırımla daha güvenli yöntemlerle arama çalışması yapmaya itmektedir. BP örneğiye dikkat çekici biçimde noktalanmıştır. 2010'da Meksika Körfezi'nde yaşanan kazada ABD mahkemeleri BP'yi yeteri kadar önlem almadığı için suçlu bulmuş ve toplamda 4.5 milyar dolar ceza vermiştir.²⁴³ Ancak BP'yi cezadan ziyade etkileyen küresel imajının zedelenmesidir. Adı çevre katliamlarıyla anılan şirket, uzun süre Meksika Körfezi'nden uzak kalmıştır. Kendisine güvenin sarsılması sebebiyle de ciddi anlamda maddi kayıp yaşamıştır.

c) Üretici Ülkelerle Enerji Şirketleri Arasındaki İlişkiler

Küresel petrol tarihine mercek tutulduğunda, en fazla değişen dinamiğin üretici ülkelerle şirketler arasındaki ilişkilerde yaşandığı söylenebilir. Üretici ülkelerle şirketler arasındaki ilişki, petrolün olduğu ülkeye gelen özel şirketlerle kaynak sahibi devlet arasındaki imtiyaz anlaşmalarla başlamıştır. Şirketlerin petrol üretimine imtiyazlı

²⁴¹ "Third Energy Package", *AB Komisyonu*, 2 Mart 2011, [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-11-125_en.htm?locale=en](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-125_en.htm?locale=en) (15 Temmuz 2017).

²⁴² Alexa Lardieri, "BP Takes \$1.7 Billion Charge on Deepwater Horizon; Costs Now Top \$65B", *US News*, 16 Ocak 2018, <https://www.usnews.com/news/national-news/articles/2018-01-16/bp-takes-17-billion-charge-on-deepwater-horizon-costs-now-top-65b> (20 Mart 2018).

²⁴³ Suzanne Goldenberg ve Dominic Rushe, "BP to Pay \$4.5bn Penalty Over Deepwater Horizon Disaster", *The Guardian*, 15 Kasım 2012, <https://www.theguardian.com/environment/2012/nov/15/bp-deepwater-horizon-gulf-oil-spill> (25 Temmuz 2017).

biçimde devam edebilmek için üretici ülkelere yönelik politikalarının iktidardan düşürmeye kadar varan örnekleri bir üst bölümde özetlenmiştir. 1970'lere kadar devlet-şirket ilişkisi millileştirme politikalarıyla ulusal enerji şirketlerini ortaya çıkarmış ve bu ilişki form değiştirmiştir. Üretim aşamasında yavaş yavaş etkinliğini artıran ulusal petrol şirketleri (NOCs), söz konusu dönemde yapılan anlaşmaların da temel aktörleri olmuşlardır.

Neoliberal politikaların üretici ülkelerde de hızla uygulanmaya sokulması karşısında Rusya başta olmak üzere pek çok ülkede hızlı ve yabancı yatırımı teşvik eden özelleştirme sonucunda bazı NOC'lar kısmen ya da tamamen özelleştirmeye tabi tutulmuştur. Bu noktada hali hazırda piyasada etkin aktörler olan IOC'lar (Uluslararası/Çokuluslu Petrol Şirketi) özelleştirme süreçlerini lehlerine çevirecek şekilde petrol şirketleri ve rezervlerinin satışlarından pay alma rekabetine girişmiştir.²⁴⁴

2000'lerde üretici ülkelerin büyük bölümünde neoliberal reçetelerden ve özelleştirme politikalarından beklenen verimin alınmaması, petrol fiyatlarının yüksek seyretmesi yeniden millileştirme politikalarına zemin yaratmıştır.²⁴⁵ Özellikle Rusya ve Venezüella'da bu durum hızlı ve dikkat çekici bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu politikaların etkileri iki noktada toparlanabilir: Birincisi, üretici ülkelerin büyük bölümü petrol gibi stratejik bir kaynaktan kolay kolay vazgeçemeyeceklerini ve bunun neoliberal reçetelerde vaz edildiği gibi sektörle bir olmadığını görmüşlerdir. Dahası enerji sektörünün genelinde baş gösteren bu eğilim IMF ve Dünya Bankası liderliğindeki uygulamaların aksine karma politikaların uygulanmasına zemin yaratmıştır. İkincisi, üretici ülkelerin NOC'ları üretici ülkenin sahip olduğu rezervin büyük bir kısmını elinde tuttuğu için IOC'larla ilişkilerin yürütülmesi ve sınırları bu şirketlerce belirlenmeye başlanmıştır.²⁴⁶ Bununla beraber şunu söylemek gerekir ki her ne kadar NOC'lar müzakere ve proje yürütme süreçlerini üstleniyor olsalar da onların devlet ve iktidardan bağımsız hareket ettiği düşünülmemelidir.²⁴⁷ Şirketin yönetim kurulundan yapılan projelere kadar iktidar belirleyici olup, yöneticileri kendisi atamaktadır.

---

²⁴⁴ Söz konusu durumun en bilinen ve çarpıcı örneği Rusya'da 1990'larda ve 2000'lerde yaşanmıştır. Tez çalışması bu koşulların etkisi altında gelişen Rosneft'i incelediği için buradaki örnek sınırlandırılmıştır.

²⁴⁵ Saud Al-Fattah, "The Role of National and International Oil Companies in the Petroleum Industry", *USAAE Working Paper*, n. 13, 2013, s. 138.

²⁴⁶ Al-Fattah, *a.g.y.*, s. 139.

²⁴⁷ Muqsit Ashraf, Raul Camba ve Arnold Volkenborn, *National Oil Companies In The Third Petroleum Era: The Unavoidable Change*, Accenture Strategy Publishing, 2017, s. 9.

NOCs-IOCs ilişkisi dikkate alındığında genellikle rezervlerin kontrolü NOC'larda, teknolojik alt yapı ve AR-GE ise IOC'lardadır.²⁴⁸ Bu iki dinamik hangi projenin nasıl yürütüleceğini de belirler. Dahası petrol piyasasındaki bu iki farklı yapı, aynı zamanda başka iki kolaylaştırıcı unsuru da taşır. NOC'lar devlet şirketi oldukları için projeleri devlet garantisi altında yer alır, dahası lisans süreci daha hızlı yürütülür. Benzer biçimde NOC'larla proje yürüten bir IOC'un kısa sürede lisans alması, ülke içerisinde başka projelere katılımını kolaylaştırır. İkinci faktör küresel ve finansal kapitalist dinamiklerle ilişkilidir. Bunun içinse enerji şirketlerinin büyük bir kısmı kredi alarak projelerini hayata geçirir. Özellikle IOC'ların finansal piyasalar, bankalar ve borsalardaki gücü düşünüldüğünde NOC için IOC'le işbirliği yapmak, kredi almayı da kolaylaştırır.²⁴⁹ Dahası neredeyse tüm şirketlerin hisselerinin bir kısmının uluslararası borsalarda işlem gördüğü dikkate alındığında, NOC'lar açısından finansal piyasalarda kredibilitesi ve prestiji olan bir şirketle yola çıkmak hem projeye güveni artırır hem de borsada işlem gören hisselerinin değer kazanması ve kredibilitesinin artması sağlanır.

Üretici ülkelerin şirketlerinin 2000'lerde belirginleşen bir diğer özelliği sınır aşan projelere katılmaya başlamalarıdır. Daha önceki dönemde genellikle kendi ülkelerinde IOC'larla ya da tek başına arama, keşif, çıkarma ve nakliye alanında faaliyet gösteren bu şirketlerin bir süre sonra başka ülkelerle işbirliği yaparak ya da uluslararası konsorsiyumlarda yer alarak hizmet ihraç ettikleri görülmektedir. Novatek'in Arktik'te CNPC ile çalışması, benzer biçimde şirketin Aramco'yu bölgeye davet etmesi durumun en bilinen örneklerindendir.²⁵⁰ Benzer biçimde Irak'ta birden fazla şirketle işbirliği yaparak çalışmaları bu durumun örnekleri arasında yer alır. Böylece söz konusu şirketler hem deneyim kazanmakta, hem ekonomik değer yaratmakta hem de devletlerinin etkinliğini artırmaktadırlar.

Tez çalışmasının bu bölümünde petrolün bir meta olarak tarihsel dönüşümünü, küresel ilişkilerdeki önemini, fiyat mekanizmasını ve üreticiler arasındaki ilişkileri belirleyen dinamikler ele alındı. Bu bölüm, Rusya'nın bir petrol üreticisi olarak küresel sistemle kurduğu ilişkilerinde fiyat mekanizması, işleyen yapı ve şirketlerle devletler arasındaki ilişkilerin temelini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bölümünde altı çizildiği üzere petrol fiyatlarının finansallaşması, üretici ülkelerin piyasadaki

---

²⁴⁸ A.g.y., s. 10.

²⁴⁹ Jones, a.g.y., s.54.

²⁵⁰ "Saudi Arabia Aims to Take Stake in Russian Arctic LNG Project", *Evaluate Energy*, 25 Ekim 2018, https://www.evaluateenergy.com/View/4-1025-co-coInfo/Company/saudi_aramco/news (10 Kasım 2019).

gücünü zayıflatmaktadır, buysa çoklu ittifaklara veya kopuşlara neden olmaktadır. Dahası fiyatların üretici ülkelerden bağımsızlaşması, finansal spekülasyona açık hale gelmesi üretici ülkelerin ekonomilerinden doğrudan karşılık bulmaktadır. Bu durum Rusya ekonomisinin kırılganlığı açısından fikir sunmaktadır. Dahası kurulu olan bu sistemde devlet ve şirket ilişkilerinin dönüşümü, Rusya'nın sadece şirketlerini değil, dış politikasını da etkileyebilecek güce sahiptir. Özetlemek gerekirse, petrolün dönüşüm dinamikleri ve içinde yer aldığı sistem, Rusya'nın otoriter kapitalizmi ve rekabetçi otoriter siyasal sisteminin geleceğine etki edecek güce sahiptir. Bu noktada Rusya, bu sistemle ilişkisinde olabildiğince kazancını maksimuma çıkararak uyumlu bir politikayla hareket etmeye çalışmıştır. Benzer biçimde genel enerji alanında yeni üreticiler, yeni kaynak çeşitlerine yöneliş, Rusya'nın kendisi dışında siyasi ve ekonomi geleceğini belirlerken dikkate alması gereken uyarılar olarak görev üstlenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MOSKOVA'YA KALAN MİRAS: KURTACIPOLİTİKALARDAN ŞOK TERAPİYE

SSCB'nin 1991'de dağılmasının ardından, Rusya ve eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nin (ESBC) dönüşümü ve söz konusu dönüşümün varacağı nokta merak edilen konuların başında gelmiştir. Dağılmadan sonra ekonomik ve politik olarak izlenecek yol haritası bu çerçevede temel başlıklar arasında gösterilebilir. Rusya'nın dönüşümünde devraldığı mirasın temelleri SSCB ekonomisinde 1970'ler itibariyle görünür olmaya başlayan ekonomik durgunluk ve politik sorunlar, 1985'te Mikhail Gorbacov iktidarında Perestroyka (Yeniden Yapılanma), Glasnost (Şeffaflık-Açıklık) ve Demokratizatsiya (Demokratikleşme) adlarıyla uygulanan reform politikasıyla ortaya çıkmıştır. Sosyalizm içerisinde kapitalizme kapı aralayan bu uygulamalar, ekonominin ve sistemin tıkanmasını aşmaya yetmemiş, dahası ülkenin çözülme sürecini hızlandırmıştır.

Rusya, piyasa merkezli bir ekonomiye sahip olmakla beraber neoliberal modele birebir uymaz. Bu durum, her ülkede olduğu gibi Rusya'nın sahip olduğu tarihsel, toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullarla ilişkilidir.²⁵¹ Dahası Rusya'daki kapitalist model piyasa ekonomisine geçilen dönemdeki küresel dinamikler ve sistemle etkileşimle şekillenmiştir. Değinen şekillenme neredeyse 30 yıla yayılmıştır, ancak 1992'de Rusya'da kapitalizmin yerleşmesi, söz konusu dönemde küresel düzlemde hayat bulan neoliberalizme denk gelmiştir. Neoliberal politikaların dünyada günbegün yayılması Rusya için de belirleyici olmuştur. "Sosyalizmin kapitalizm karşısında diz çökmesine" kadar vardırılan aşırı yanlı ve hamasi analizlerin kalabalığında Rusya piyasa ekonomisine kapılarını açmak zorunda kalmıştır.

Dağılmanın ertesinde iktidara gelen Boris Yeltsin ve kabinesi, büyük bir yıkım, toplumsal sarsıntı ve savrulmaya neden olan Rus tarzı kapitalizme geçiş için IMF ve

---

²⁵¹ Pekka Sutella, *The Political Economy of Putin's Russia*, Londra, New York, Routledge Press, 2012, s. 1.

Dünya Bankası'nın kapısını çalmışlardır. IMF ve Dünya Bankası gözetimi ve rehberliğinde Rusya için özel hazırlanan “Şok Terapi” isimli program 1992-1997 arasında hızla uygulanmıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu kaos, 1997-1998 Asya Krizi ile tam anlamıyla felakete dönüşmüştür. Ülkede hissedilen politik krize, Boris Yeltsin'in rahatsızlığının yarattığı boşluk ile yüksek enflasyon, gelir eşitsizliği ve ülkenin her sektöründe karşılık bulan bir kriz başlamıştır. Rusya'da, 1999'da önce vekaleten ardından 2000'de seçimle iş başına gelen Vladimir Putin'le Rusya, kapitalist sistem içinde kalarak, ancak daha önceki reçetelerden ayrılarak, Rusya'nın özgüllüklerini gözetilen politik ve ekonomik bir ajanda uygulamaya başlanmıştır.

Her ne kadar Putin iktidarı 2000'den günümüze dek devam ediyor olsa da kapitalist sistem içinde kendine özgü bir model uygulayan Moskova, ekonomi-politik stratejisini küresel ve makroekonomik gelişmeler uyarınca güncellemek durumunda kalmıştır. Bununla beraber güçlü devlet, bürokrasinin ekonomideki belirleyiciliğinin arttığı, büyük işletmelere dayanan ekonomi perspektifi, iktidar partisinin siyasal ve toplumsal hayatta baskın bir güç olduğu unsurlara yaslanmıştır.

Değinilen noktalardan hareketle, çalışmanın ilk kısmında Rusya'da kapitalizmin yerleşmesini ve işleyişini kavrayabilmek için kısaca SSCB dönemine mercek tutularak ülkeyi ekonomik olarak tıkanmaya götüren süreçlere değinilecektir. Özellikle Gorbaçov döneminde uygulamaya sokulan *Perestroyka* ve *Glasnost* politikaları devlet mekanizmasında ve sınıfsal yapıda 1990'larda ortaya çıkacak değişimin ve özelleştirme politikalarının sonuçlarının doğru bir biçimde ele alınması konusunda yol gösterici olacaktır. Rusya ekonomi-politik dönüşümünde SSCB ve özellikle Gorbaçov dönemine yer verilmesinin diğer bir önemli nedeni de ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşama doğrudan etkisi olan bu dönemin ardından hayat bulan Rusya Federasyonu'nda kapitalizmin yerleşme ve işleyiş biçimine etkisi olmasıdır.

Çalışmanın ikinci bölümü “1991-1998 Döneminde Rusya'da Kapitalizmin Gelişimi” başlığıyla ele alınacaktır. Bu kısımda neoliberal politikaların ve şok terapinin yapısı ele alınacaktır. Ardından söz konusu reçetenin uygulamaları ve sonuçları incelenecektir. Ekonomik dönüşümün yanı sıra Rusya siyasal sisteminin değişimi, Moskova'nın karşılaştığı sorunlar ve bunların üstesinden gelme kapasitesi, yerel yönetimlerden medyaya uzanan bir ölçekte/çerçeve incelenecektir.

Bu bölümde Rusya siyasal ve ekonomik olarak SSCB nasıl bir miras devralmıştır?, Bu miras ile Rusya’da uygulanan ekonomi politikası arasında nasıl bir ilişki vardır?, Rusya’da uygulanan reçete ekonomi ve sınıfsal yapıda nasıl bir sonuca neden olmuştur? Siyasal sistemin dönüşümüyle uygulanan ekonomi politikası arasında nasıl bir ilişki vardır? Ve son olarak neoliberal modelin Rusya ayağı arkasında nasıl bir manzara bırakmış ve bu Putin dönemindeki yeni politikalara etki etmiş midir? Sorularına yanıt aranacaktır.

I. SSCB’Yİ AYAĞA KALDIRMA GİRİŞİMİ: GORBAÇOV DÖNEMİ

Mikhail Gorbaçov 1985’te Sovyetler Birliği Komünist Partisi’ne (SBKP) genel sekreter olarak seçildiğinde, ülke ekonomisinde kayda değer bir yavaşlama, siyasi sistemde baskının artması, partinin siyasi elitlerin zümresi haline gelmesi paralelinde memnuniyetsizlik ve toplumsal olarak ihtiyaçların tam karşılanamadığı bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu dönemde ham madde, enerji kaynaklarının zenginliği, demir ve çelik başta olmak üzere değerli metallerde sayılı ülkeler arasında yer alan SSCB, kaynakların verimsiz kullanımı, yatırım planlarının hayata geçirilmesindeki sıkıntılar, sistemin atıl kalan dinamiklerinin yenilenmemesi gibi nedenlerle zamanında gerekli müdahalelerin yapılamaması sonucunda zenginlik içinde olduğu alanlarda dahi yoksulluk çekmeye başlamıştır.²⁵²Bir örnek vermek gerekirse, kuruluştaki sancılı dönemde dahi tahıl ihracatıyla dünyada adından söz ettiren ve sanayi kalkınması için gerekli malzemeyi söz konusu ihracattan gelen dövizle uygulamaya sokan Moskova, 1985’te Kanada ve ABD başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinden enerji gelirlerinden elde ettiği döviz aracılığıyla buğday ve tahıl ithalatına başlamıştır.²⁵³

Gorbaçov Genel Sekreterlik koltuğuna oturduğunda ülke genelinde karşılaştığı manzarayı Perestrojka isimli eserinde şu sözlerle ifade etmiştir:

“Durumu değerlendirirken ilk olarak ekonomik büyümede yavaşlama olduğunu fark ettik. Son beş yıl içinde gelir ve büyüme oranları yarı yarıya düşmüştü. 1980’lerin başında bu durum ekonomik tıkanma denebilecek bir düzeye ulaşmıştı. Bir zamanlar dünyanın gelişmiş ülkeleriyle arasındaki farkı hızla kapatan ülke, birçok alanda kan kaybediyordu. Üretimde etkinlik, ürünlerin kalitesi, bilimsel

²⁵² Simon Pirani, *Change in Putin Russia: Power, Money and People*, Pluto Press, New York, 2010, s. 15

²⁵³ Sergei Ermolaev, “The Formation and Evolution of the Soviet Union’s Oil and Gas Dependency”, *Carnegie Endowment for International Peace Working Paper*, 29 Mart 2017, <http://carnegieendowment.org/2017/03/29/formation-and-evolution-of-soviet-union-s-oil-and-gas-dependence-pub-68443> (20 Eylül 2017).

ve teknolojik gelişme, ileri teknoloji üretimi, ileri teknikler kullanmaktaki açık aleyhimize işlemekteydi.”²⁵⁴

SSCB'nin söz konusu dönemde karşılaştığı sorunlar yalnızca ekonomiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda siyasi sistemde de sıkıntılar bulunmakta olup, bunlar ekonomik meselelerin çözülmesini zorlaştırmıştır. Değinen faktör uyarınca sadece ekonomi değil, siyasi ve toplumsal alanda etkili olacak Glasnost (Açıklık Politikası) ve Demokratizatsiya (Demokratikleşme) reformlarına parti programında yer verilmiştir.

a) Glasnostve Demokratizatsiya

Glasnost politikası, kültürel ve bireysel alanda ifade özgürlüğü başta olmak üzere reformla özgürlüklerin genişletilmesi düşüncesini temel alır. Gorbaçov'un bu politikayı uygulamaya sokmasının itici nedenleri arasında, ekonomi alanında uygulanacak politikaların toplumsal destek sağlama gayesi bulunmaktadır.²⁵⁵

Glasnost politikasının etkisini gösterdiği başlıca alan medyadır. Bu nedenle medyadaki değişime odaklanmak yerinde olacaktır. Medyada tek sesliliğin kaldırılmasının arka planında sağlanan özgürlükle özellikle bu yeniden yapılanmaya destek geleceği ve Gorbaçov'a destek olacağı düşünülmüştür. Glasnost politikası çerçevesinde önde gelen *Ogonyuk*, *SovetskayaKultura*, *Moskow News*, *Zmanya* ve *Novy Mir* gazetelerinin yönetimine liberal editörler getirilmiştir.²⁵⁶ Değinen bu girişimler, SSCB'de tepeden örgütlenen ve sıkı biçimde parti denetiminde olan sosyal ve kültürel hayattaki katı kuralların değişmesini hedeflemiştir. Nitekim kısa süre içerisinde devlet çemberinin gevşemesiyle vatandaş örgütlenmeleri ortaya çıkmıştır. Bir anlamda söz konusu döneme kadar gizli ve yeraltında örgütlenmiş yapıların Glasnost'la görünür hale gelmesi sağlanmıştır. Buna karşın toplumun dönüşüm politikalarına destek vermesini sağlamak bir yana, yönetim gelen eleştiriler ve buna somut çözümler sunamamış olması nedeniyle muhalefet üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Yani, Gorbaçov, Glasnost ile yer altındaki örgütlenmelerin yer yüzüne çıkmasını ve medyanın özgürleşmesini sağlamışsa da bu güçleri yanına çekmeyi başaramamıştır.

Kitle iletişim araçlarının yanında siyasi danışmanlık, siyasi kampanyaların desteklenmesi, 1989'da kurulan yasama organında da güçlü biçimde karşılık bulmuştur.

²⁵⁴ Mikhail S. Gorbachev, *Perestroika: New Thinking for Our Country and the World*, New York, Harper and Row Publishers, 1987, s. 83.

²⁵⁵ Kotz ve Weir, *a.g.y.*, s. 105.

²⁵⁶ Kotz ve Weir, *a.g.y.*, s. 106.

Aydınlar ve gazetecilerin yanına halk tarafından kurulan örgütler, piyasa yanlısı ve milliyetçi talepler de eklendiğinde Glasnost başlangıçta olduğu yerden uzaklaşmış, sistemin yıkılmasını hızlandıran unsurların temel sacayaklarından birisi haline gelmiştir.

Gorbaçov, bu programla SBKP'yi ortadan kaldırmadan, ancak tespit ettiği bazı sorunları çözmek için çeşitli politikalar hayata geçirmeye çalışmıştır. Program, SBKP'ninülke genelindeki kontrolünü ortadan kaldırmaya dönük bir stratejiye dayanmıyor olsa da toplum üzerindeki baskıyı hafifleterek parti politikalarına yön verme amacı taşımıştır.²⁵⁷ Zira bu dönemde demokratikleşme, ekonominin canlanması ve halkın sisteme olan inancının tazelenmesi için vazgeçilmez bir adım olarak görülmüştür.²⁵⁸

Demokratikleşme adına atılan ilk adım, plüralizmin (çoğulculuk) kabulüdür. Bununla beraber alternatif görüşler ortaya atmakla birlikte radikal bir dönüşümü sağlayacak çerçevede parti aygıtına el atılamamıştır. Gorbaçov'un sisteme dönük önceliklerinden biri, hukuk kurallarına riayet edilmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda daha önce var olan kurallar, en çok da siyasi elitlerin, uymaktan kaçınılmasını sorun olarak işaretlenmiş ve yeni kurallar ve kaidelerle hukukun egemen olduğu bir sistemin devlete hakim olacağına kanaat getirilmiştir.²⁵⁹ Söz konusu dönemde Gorbaçov'un partiye dönük adımlarında çekingen davranmasında parti desteğini kaybetme kaygısının hakim olduğu söylenebilir. SSCB politik geçmişinde “şok terapi” olarak tanımlanabilecek bu adım, ilkin sıradan vatandaşların desteğinin alınmasını, ardında da aparatçikin²⁶⁰ yani değişim ihtiyacına ikna edilmesini hedeflemiştir. Elitlerin gücünün sınırlandırılması ve parti içinde değişime ikna aşamalarının gerçekleşmesiyle partiyi de kapsayacak köklü bir değişime başlanmak istenmiştir. Dolayısıyla Gorbaçov'un partinin yönlendirici ve ideolojik yönünü yıkmak istemediği, daha çok tek parti uygulamasına devam ederek parti içinde demokratikleşmeyi hedeflediği iddia edilebilir.²⁶¹ Ancak parti içerisinde gücü elinde tutmak ve muhalifleri yeteri kadar dikkate almamak Gorbaçov'un amaçlarına ulaşmasını sekteye uğratmıştır.

---

²⁵⁷ A.g.y., s. 86.

²⁵⁸ Riasanovsky ve Steinberg, *a.g.y.*, s. 648.

²⁵⁹ Galeotti, *a.g.y.*, s. 88.

²⁶⁰ Kotz ve Weir, *a.g.y.*, s. 108. Aparatçik, SSCB döneminde etkili ve yetkin komünist parti üyeleri için kullanılan bir kavramdır. Detaylı bilgi için bkz: “Apparatchik”, *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/apparatchik> (15 Nisan 2021) ve “Aparatçik”, *Nişanyan Sözlük*, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=aparatcik> (15 Nisan 2021).

²⁶¹ Padma Desai, “Russian Retrospectives on Reforms From Yeltsin to Putin”, *Journal of Economic Perspectives*, c. 19, n. 1, Kış 2005, s. 92.

Demokratikleşme politikası her ne kadar siyasal hayatı merkeze alan bir çerçeve olarak ele alınsa da söz konusu çerçevenin tıpkı Glasnost'ta olduğu gibi toplumun ahlaki ve ekonomik açıdan moralini yükseltmeyi, sistemin iyiye gideceğine dönük umutlarını tazelemeyi amaçladığı söylenebilir. Bu anlamda demokratikleşme, Glasnost'un zorunlu bir genişletilmesi olarak görülebilir. Demokratikleşme adına söz konusu dönemde atılan önemli adımlardan biri gelecekte parti ve toplum ilişkisinin nasıl olacağıyla ilgilidir. SSCB kurulduğu dönemde Bolşevik Parti geleneğinin partiyeye yüklediği öncü rolü, aşındırılmış ve seçimlerde en yüksek oyu alan, yani seçim sistemine indirgeyen ve SSCB siyasal kültüründe yarılmaya neden olan bir noktaya çekmiştir.²⁶²

Partinin içindeki eleme, bürokratik grupların gücünü sınırlandırmaya dayanan demokratikleşme politikası, Gorbaçov dahil kimsenin tahmin etmediği bir noktaya evrilmiş, parti içindeki muhaliflerin SSCB'de baş gösteren milliyetçi akımlarla paralellik gösterecek alternatif bir politikaya yönelmesine neden olmuştur. Nihayetinde partinin konumunun yeniden tanımlanması, yerelde parti yöneticilerinin gücünü sınırlandırmak için güçlü bir liderliğin olmayışı SSCB'nin dağılmasına neden olmuştur.

b)Perestroyka

Gorbaçov döneminin üçüncü reform politikası, ekonomide yeniden yapılanmayı ve SSCB'nin ekonomik sorunlarını çözmeyi amaç edinen Perestroyka'dır. Bu politika ilk olarak SBKP'nin 1986'da gerçekleşen 27. Kongresi'de dile getirilmiştir.²⁶³ Yeniden yapılandırılmaya çalışılan ekonomik durgunluk, Brejnev döneminde belirginleşmiştir.²⁶⁴

Rusya Federasyonu'na kapitalist bir sınıf ve dinamikler bırakarak bu politikanın 1985-86 arasındaki ilk aşaması görece olarak daha ılımlı girişimlere dayanmıştır. Sosyalizmin içinde kalmak koşuluna dayanan ikinci aşamadaki uygulamalarının daha köktenci olduğu iddia edilebilir.²⁶⁵ Öte yandan 1990-91 yıllarında hayata geçirilen politikaların geçiş dinamiği üzerine kurulduğu söylenebilir. Söz konusu dönemde ortaya çıkan tabloda ve reformların SSCB'yi daha iyiye götürmekten ziyade sona götürmesinde kapitalizm yanlısı koalisyonun varlığı da etkili olmuştur.²⁶⁶ Koalisyonun

²⁶² Galeotti, *a.g.y.*, s. 90.

²⁶³ Tellal, *a.g.y.*, s. 417.

²⁶⁴ Thomas C. Owen, *Russian Corporate Capitalism From Peter the Great to Perestroika*, New York, Oxford University Press, 1995, s. 85.

²⁶⁵ Owen, *a.g.y.*, s. 87.

²⁶⁶ *a.g.y.*, s. 88.

dağılmada rolü olduğunu ve dağılma kararının siyasi yönünü ortaya koyan önemli göstergelerden biri ekonomik parametrelerdir. Şöyle ki Sovyet ekonomisi, sosyalist kurumların işlevsiz kaldığı üçüncü aşamaya değin daralma yaşamıştır.²⁶⁷ Dahası 1985-1989 yılları arasında ekonomik büyüme devam etmiştir. Buna karşın üçüncü aşamayla beraber ekonomi küçülmeye başlamıştır. Ayrıca SSCB ekonomisine dönük veriler dikkatli bir gözle incelendiğinde, Perestroyka'nın ilk dönemlerinde 1980'lerin başına göre daha fazla büyüdüğü görülmektedir.²⁶⁸

Yeniden yapılanma programı kapsamındaki ilk düzenleme, üreticilerin piyasayla buluşmasına imkan tanımasına ilişkindir. Düzenlemeye göre, belirli bir alanda üretim yapanlar, şayet gerekli üretim kotasını tamamlarsa, kotanın üzerindeki ürünleri piyasada satabilecektir.²⁶⁹ Bu düzenlemenin temelinde SSCB'nin özellikle son dönemde tüketici ihtiyaçlarına yetişmekte eksik kalan üretim sorunu olduğu söylenebilir. Üreticiye üretimi artırma inisiyatifi verilerek talebe yetişilmeye çalışılmıştır. Üretimi artırma politikası yalnızca iç piyasayla sınırlı kalmamıştır. Bu düzenlemeyle birlikte kuruluştan bu yana devlet tekelinde olan ihracat yapma izni üreticilere de tanınmıştır. Bu adımın gerisinde ülkenin kalkınması için gerekli olan teknolojinin yurtdışından transfer edilmesi stratejisiyatmaktadır.²⁷⁰

Üreticilere üretim ve ihraç hakkı tanıyan söz konusu düzenleme, amacının aksi yönünde sonuçlar vermiştir. İlk olarak, üreticilere tanınan hak, kâr odaklı bir zeminin temellerini açmış, devletin planladığının aksine üreticiler devletin elini güçlendirmek yerine kendi kârlarını maksimize etmeye yönelmiştir. İkincisi iç piyasada olduğu gibi ihracat ayağında da üreticilerin hedefleriyle devletin planı arasında farklılıklar yaşanmıştır. Devlet yurtdışına satıştan elde edilecek kârla teknoloji transferini hedeflerken, üreticiler bireysel kâr alanı olarak gördükleri ihracata hız vermiş ve devlete gerekli payı vermeyerek yasadışı ve yasal boşluklardan faydalanarak kendi çıkarlarını korumuşlardır. Üçüncüsü, söz konusu reformun en tehlikeli sonucu merkezi arz sistemini sekteye uğratmış olmasıdır. Kâr odaklı üretim üreticilerin bir süre sonra sistemden kopmasına neden olmuş, buysa hedeflenenin aksine devletin üretimden aldığı payı düşürmüştür. Arz sistemindeki tıkanma devletin üretim üzerindeki kontrolünü yavaşlatmış ve sistemin altını oymuştur. Dahası var olan sistemin yerine adım adım

²⁶⁷ Kotz ve Weir, a.g.y., s. 121

²⁶⁸ A.g.y., s. 124.

²⁶⁹ David Lane, *Elites and Classin the Transformation of State Socialism*, New Brunswick, London, Transaction Publisher, 2011, s. 49.

²⁷⁰ Simon Clarke, "Globalization and the Development of Capitalism in Russia", 2000, s. 12, <http://www.marxsite.com/clarkerussia.pdf> (20 Aralık 2017).

kapitalist dinamiklerin yeşermesine neden olmuştur.

Perestroyka uygulamaları içinde üzerinde durulmayı hak edenlerin başında özelleştirme gelir. Rejimin yaslandığı mülkiyet rejiminde derin bir oynama yaratan söz konusu politika, aynı zamanda SSCB dağıldıktan sonra ortaya çıkan kapitalist sınıf öznelere tayin etmiştir. Kendiliğinden özelleştirme olarak da anılan süreç, SSCB tarihi açısından devlet mülkiyetinin aşınmasına ve yeni mülkiyet rejiminin oluşturulmasına zemin yaratmıştır. Reform sürecinde ortaya çıkan devlet işletmelerinin küçük işletmeler ve kooperatiflere dayalı faaliyet sürdürmesi *spontan*(kendiliğinden) özelleştirme olarak tanımlanmıştır.²⁷¹ *Spontan* özelleştirmeyle kast edilen belli bir bedel ödeyerek devletin mülkiyetindeki bir işletmeye sahip olmak değil, işletmenin mülkiyetinin kimde olduğuna bakılmaksızın tasarruf hakkına sahip olmaktır. Bu süreçten faydalananlar işletme yöneticileri ve bazı üst düzey bürokratlar olmuştur.

Spontan özelleştirme sürecinin en önemli sonucu, kapitalizmin temel dinamiği olan kapitalist sınıfın oluşması anlamında zengin bir grubun ortaya çıkmasına hizmet etmesidir. Benzer biçimde kapitalist sınıfa katılacak diğer grup, 1991'de SSCB dağıldığında SBKP'nin mallarını ve finansal varlıklarını ele geçiren eski yöneticilerdir. Bu yöneticiler Rusya Federasyonu'nda (RF) finans ve bankacılık alanının başat aktörleri olacaklardır. Sonuç olarak *Spontan* özelleştirme, Rusya'da yeşerecek olan piyasa mekanizmasına dayalı ekonomik modele, üretim araçlarına sahip olma kapasitesine erişmiş bir sınıfla, üretimden ücretleri kadar pay alabilecek bir sınıf bırakarak yalnızca mülkiyet alanında değil, sosyo-ekonomik alanda da kapsamlı bir dönüşümü imler.²⁷²

Özelleştirme politikası, 1987'de kabul edilen "Devlet İşletmeleri Kanunu" ile daha önce tamamen devlet mülkiyetinde olan işletme yöneticilerine özerklik tanınmasıyla hayata geçmiştir.²⁷³ Üretim düzeyi, Devlet Planlama Teşkilatı Gosplan'ın kontrolünde kalmışsa da bazı fiyatların belirlenmesi kontrol alanından çıkmıştır.²⁷⁴ Bu düzenlemede işletmenin mülkiyetinin devlette kalmakla beraber karar alma ve işletmenin geleceği yöneticinin payesine verilmiştir. Mülkiyet rejiminde aşınmaya neden olan ikinci uygulama, 1988'de Kooperatifler Kanunu'yla yaşanmıştır. Yasa, özel

²⁷¹ Yalçın Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, İstanbul, Tekim Yayınevi, 2010, s. 191.

²⁷² Hilmiye Yasemin Özügürlü, "Eski Merkezi Planlı Ekonomilerde Özelleştirme: Rusya Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, c. 3, n. 1, 2005, s. 150.

²⁷³ Menaf Turan, "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 66, n. 3, 2011, s. 323.

²⁷⁴ Owen, a.g.y., s. 92.

mülkiyeti doğrudan yasallaştırmamıştır, ancak kooperatifler şeklinde yeni şirketlerin oluşumuna zemin yaratmış ve küçük ölçekli bireysel mülkiyet alanını genişletmiştir. Bunun yanı sıra yoğunluklu olarak ticaret ve finans alanında faaliyet gösteren söz konusu oluşumlar, sistemin kontrollü fiyat mekanizmasını lehlerine kullanarak kayda değer birikim elde etmişlerdir.²⁷⁵

Kooperatiflerin yanı sıra merkezi planlamanın özerkleşmesi olarak görülebilecek bir adımla yerelde işletmeler arasında ticari sözleşmelerin önü açılmıştır. Ayrıca işletmelere mali özerklik de tanınarak, işletmelerin ticari ve finansal sözleşmeleri kendi kendilerine yapabilmelerine izin verilmiştir.²⁷⁶ İşletmeler arası sözleşmelere bir süre sonra aynı işletmelerin yöneticilerinin kurduğu kooperatiflere ürün sağlamaya veya ürün satın almaya başlamıştır. Bazen bir işletmenin yöneticisi tercih edeceği kooperatiften gizli pay alarak satışı söz konusu kooperatife yapmıştır. Böylece bir kooperatife üye olmasa dahi, işletme yöneticisi kendi hesabına kâr elde etmeye başlamıştır. Dolayısıyla SSCB'nin ideolojik olarak karşı çıktığı bireysel fayda ve kâr maksimizasyonu için üretim, devlet düzenlemesiyle yerleşmeye başlamıştır. Geçen süre zarfında işletmelere tanınan mali özerklik ve finansman sağlama hakkı, devletin gelirlerinde önemli bir artış sağlayamamıştır. Buna karşın işletme yöneticileri ve dışarıdan ortakları söz konusu politikayla önemli bir kişisel birikime ulaşmıştır.

Her adımda mali özerkliği artan işletmelerin 1990'da kooperatiflere bağlı anonim veya limited şirkete dönüştürülmesi için yeni bir düzenleme yapılmıştır.²⁷⁷ Söz konusu durumun pratikteki karşılığı, işletmelerin ürünlerini devletin belirlediği fiyatlardan kooperatiflere satması, ardından kooperatiflerin bunu yüksek fiyatlara piyasaya sunması olmuştur.²⁷⁸

Perestroyka uygulamaları ve sonuçları incelendiğinde SSCB'de ekonomik çöküşün ve dağılmanın nedeni olarak ele alındığı görülür.²⁷⁹ Her ne kadar söz konusu politika ve uygulamaları pek çok eksik ve yanlışlıkla malul olsa da yıkımın tek nedeninin perestroyka olduğu iddia edilemez. İktisadi olarak yaşanan her kriz çeşitli

---

²⁷⁵ A.g.y., s. 89.

²⁷⁶ Pirani, a.g.y., ss. 35-36.

²⁷⁷ Merve İrem Yapıcı, *Rusya Dış Politikasını Belirleyen İç Etkenler*, İstanbul, Usak yayınları, 2010, s. 77.

²⁷⁸ Pirani, a.g.y., s. 37.

²⁷⁹ Laura Cummings, "Gorbachev's Perestroika and the Collapse of the Soviet Union", https://www.lagrange.edu/resources/pdf/citations/2012/08_Cummings_History.pdf (20 Haziran 2019). Alexander Dallin, "Causes of the Collapse of the USSR", *Post-Soviet Affairs*, c. 8, n. 4, 1992, ss. 279-302. Mark Harrison, "Coercion, Compliance, and the Collapse of the Soviet Command Economy", *The Economic History Review*, c. 55, n. 3, 2002, ss. 397-433.

reform ve yapılanmayla iyileştirilmeye çalışılır. Söz konusu durum yalnızca SSCB'ye özgü de değildir. 1929 bunalımı sonrasında ABD'de Franklin Roosevelt'in liderliğinde 1933'te başlayan kapitalist sistemi restore etmeye dönük reform süreci yaklaşık 25 yıllık bir zamana yayılmıştır.²⁸⁰ Ülkenin dikkat çekici biçimde büyümesi ise 1950'lerden sonra gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Perestroyka'nın henüz tam anlamıyla sonuçlanmamışken kapitalist modele geçişin propagandasının yapılması ve bu yönde talepleri olanların iktidara taşınması yıkım sürecini etkilemiştir.

II. KAPİTALİZMİN YERLEŞMESİ VE KAOS DÖNEMİ (1991-1999)

1991'de SSCB'nin dağılmasıyla kurulan Rusya Federasyonu, 1992'den itibaren büyük bir değişim ve kırılmadan geçerek ekonomik, sosyal ve siyasi bir dönüşüm programının öznesi olmuştur. Her ne kadar Rusya'nın 1992 itibarıyla başlayan dönüşümü genel olarak ekonomik bir mercekle inceleniyor olsa da siyasi ve toplumsal alanda da büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Söz konusu sürecin simgesi Şok Terapi'dir. Rusya'nın demokrasi ve piyasa ekonomisine geçmesine rehberlik eden bu program ardında büyük bir yıkım ve toplumsal travma bırakmıştır. Söz konusu politikanın etkilerini incelemeyen önce kendisini ve önceliklerini ele almak yerinde olacaktır.

a) Gelişmiş Devlet Olma Rehberi: Şok Terapi

Rusya'nın kapitalist ekonomik modele göre dönüştürülmesini amaç edinen Şok Terapi, ülkenin özgül koşulları çerçevesinde ülke ekonomistlerince hazırlanmamıştır. Bunun tam aksine, reform programı Batı tarafından Washington Uzlaşısının çerçevesinde ve Rusya'ya uygulanmasına dayanmaktadır.

Washington Uzlaşısı kavramı, Latin Amerika ülkelerine ekonomik reçeteler sunan ve merkezi Washington'da bulunan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na (DB) tavsiye edilen politik yol haritasından gelmektedir.²⁸¹ Zaman içerisinde kavram dönüşerek, Batılı kurum ve devletlerinin geliştirmekte olan ülkelere uyguladıkları neoliberal ekonomi ajandası anlamında kullanılmıştır. Washington Uzlaşmasının neredeyse bir şablon biçiminde her ülkeye salık verilen noktaları, ulusal ekonomide özelleştirme, vergi kesintisi, sosyal harcamaların kısılması, fiyat serbestisi, serbest ticarete dönük engellerinin kaldırılması ve sıkı para politikası yoluyla devletin

---

²⁸⁰ Kotz ve Weir, *a.g.y.*, s. 121.

²⁸¹ Dzarasov, *a.g.y.*, s. 142.

rolünün küçültülmesidir.²⁸²

Küresel sistemdeki dönüşümle eş anlı giden söz konusu politikaların merkezi kapitalist ülkelerle uyum ve onların ekonomik-politik çıkarlarını odağa alan bir dinamiğe dayanmaktadır. Washington Uzlaşmasının formülünü oluşturan isimlere göre, söz konusu ilkeler, gelişmekte olan ülkelerin bir dalga halinde yayılan küreselleşmeye uyum göstermeleri için oluşturulmuştur.²⁸³ Ancak açık olan şu ki hali hazırda Rusya gibi piyasa ekonomisi dinamiklerini inşa etmeye gayret eden devletler için bu reçete, dış dünyayla ilişkilerini eşitsiz bir biçimde örgütleyerek dışarıdaki gelişmelere bağımlı olmalarına neden olmuştur.

Şok Terapi'nin değinilen özellikleri ve söz konusu dönemde farklı coğrafyalarda uygulanma şablonu, devlet ile küresel sistem arasında kurulan ilişkinin anlaşılması açısından önemlidir. Değinilen reçete, SSCB'nin son döneminde yıkım kararında imzası bulunan pro-kapitalist koalisyon ve uluslararası kurumların algısıyla uyumlu olacak şekilde komünizm tehdidini bertaraf etmeyi amaçlar.²⁸⁴ Dolayısıyla Rusya'da uygulanan model, devletle sistem arasında iki hayati hattın, küresel kapitalist hukuk ve sermaye hukukunun, temellerinin atılmasına zemin yaratmıştır. Böylece Şok Terapi uygulamalarıyla, henüz yola koyulmuş Rusya'nın sisteme aykırı bir yerde örgütlenmesi değil, ekonomik hayat başta olmak üzere, sistemin içinde, onunla uyumlu ve sınırlı bir özerlikle donatılmasını sağlamıştır. Programın Rusya'daki uygulamaları incelendiğinde sistemde Rusya'ya biçilen konum daha net anlaşılacaktır.

Rusya'da 1992'de uygulanmaya başlanan şok terapinin başında Başbakan Yardımcısı YegorGaidar yer almıştır. Program, neoliberalizmin kalesi olarak bilinen Chicago'da neoliberal politikaların mimarları Chicago Boys olarak anılan grubun danışmanlığında hazırlanmıştır.²⁸⁵ Dikkat çekici olan husus yalnızca reform paketinin hazırlanmasında değil, Gaidar ve ekibinin her adımda ABD'li danışmanların kılavuzluğunu benimsemeleridir.²⁸⁶ Kılavuz eşliğinde alınan kararların büyük bir bölümüyse Duma'yı devre dışı bırakarak Başkanlık Kararnamesi olarak hazırlanmıştır.²⁸⁷ Durumun en bilinen örneği AnatoliChubais öncülüğünde hazırlanan

---

²⁸² A.g.y.

²⁸³ Spiegel, a.g.y., 2008, s. 24

²⁸⁴ Padma Desai, *Conversations on Russia. Reform from Yeltsin to Putin*, Oxford, Oxford University Press, s. 291.

²⁸⁵ Aleksei Ulyukaev, "Reforming the Russian Economy:1991-1995", *The Center for Research Post-Communist Economy*, n. 15, 1996, s. 41.

²⁸⁶ Dzararov, a.g.y, s. 157.

²⁸⁷ Pirani, a.g.y., s. 27.

hızlı özelleştirme programının 9 Aralık 1992'deki Duma Toplantısından bir gün önce 8 Aralık 1992'de başlatılmasıdır.²⁸⁸

Şok terapinin çeşitli alanlarda ciddi dönüşümleri hedeflediği söylenebilir. Bu alanlardan ilki fiyat serbestleştirilmesidir. Fiyat serbestisinin temelinde piyasadaki talebin üretimi ve kaynakları belirlediği inancı vardır. Bu inanç uyarınca devletin fiyatlar üzerindeki kontrolüne son vermek amaçlanmaktaydı. Ancak fiyatların serbestleştirilmesi beraberinde büyük bir sorunu getirmektedir: Yüksek enflasyon. Örneğin 1992'de fiyat serbestisinin sonrasında enflasyon %2610'ye çıkmış ve ekonomik sektörlerin tamamını etkilemiştir.²⁸⁹ Aynı yıl sanayi ürünlerinde %3380, tarımda %940, inşaat malzemelerinde %1610 ve nakliye ulaşım tarifesi endeksinde %3560 oranında artış görülmüştür.²⁹⁰ Bu bağlamda, fiyat serbestleştirmesini çalışanların ücretlerindeki artışın izlemediği dikkate alındığında, bahsi geçen politikanın ücretlere, birikime el koyan ve bunu sermaye sınıfına aktaran bir reform olduğu sonucuna varılabilir.²⁹¹

Fiyatlar genel olarak serbestleşse de Gaidar yönetimi bazı alanlarda imtiyaz kullanmıştır. Ekmek, su, gaz, elektrik VE petrol gibi temel ihtiyaç maddelerinde fiyatlar kontrol altında tutulmuştur.²⁹² Marshall Goldman'a göre bunun nedeni, halkın sokaklara dökülerek isyan etme ve hükümeti devirmesinden duyulan endişedir.²⁹³ Gaidar'ın bu ihtiyatı kitlesel bir kalkışmayı önlemeye dayanır.

Fiyat serbestleştirmenin yarattığı enflasyona karşı önerilen ikinci adım, sıkı para politikasıdır. İzlenen politika hükümet kesintileriyle birleştirildiğinde özel ve kamu sektörünü etkileyecek ölçüde ücretler ve emeklilik fonlarında büyük daralmalara neden olmuştur. Örneğin 1992'de fiyatlar %300'lük bir artış gösterirken, Merkez Bankası'nın para arzı %32'de kalmıştır.²⁹⁴ Öte yandan hükümet harcamaları, merkezi ve federe bölgelerin harcama kalemleri dahil olmak üzere %70 civarında düşmüştür. Eş anlı olarak paranın değerinin %79 oranında düşmesi sonucunda para arzı beklenen iyileşmeyi sağlayamamıştır. Çok altında bir iyileşme yaratmıştır.²⁹⁵ Toplumsal baskı sonucunda 1992'de merkez bankası para arzı artmıştır, ancak bu da beklenen etkiyi

²⁸⁸ Desai, *a.g.y.*, 2006, s. 293.

²⁸⁹ Goskomstat, *a.g.y.* 2001, s. 583.

²⁹⁰ *A.g.y.*

²⁹¹ Dzarasov, *a.g.y.*, s. 159.

²⁹² Marshall Goldman, *The Privization of Russia*, New York, Roudledge, 2003, s. 71.

²⁹³ *A.g.y.*

²⁹⁴ Kotz ve Weir, *a.g.y.*, s. 257.

²⁹⁵ *A.g.y.*

yaratamamıştır.Çünkü fiyatlar %32 düzeyinde artarken arz % 17,7 sınırlı kalmıştır.²⁹⁶ Merkez Bankası bu dönemde yıllık bazda para arzını artmış olsa da fiyatlardaki artışla arz arasındaki makas açılmaya devam etmiştir. Örneğin 1995'te fiyatlar 10 artarken para arzı % 8,7'de kalmıştır.²⁹⁷

Fiyatlar ve enflasyon alanında değinilen tablo bu yöndeyken, karşılaşılan diğer bir sorun devletin vergi toplama kapasitesindeki düşüş ve buna bağlı olarak kronik hale gelen bütçe açığıdır. Hükümetin bütçe açığına karşı aldığı tedbir, kısa dönemli yüksek faizli devlet tahvilleri çıkarmaktır; ancak bu adım, Rus bankalarının diğer işlemlerini askıya alarak tahvillere akın etmelerine neden olmuştur.²⁹⁸ Devlet 1992'den itibaren savaş açtığı enflasyonla mücadelede başarı kat etmiş ve enflasyonu kontrol altına almayı başarmış olsa da kazanımlar Rusya'nın ekonomik büyümesine yansımamıştır. Örneğin 1998'de reel gayri safi yurtiçi hasıla 1991'e göre % 40'tan fazla düşmüştür.²⁹⁹

Şok terapinin diğer bir uygulaması dış ticarete yöneliktir. Dış ticaret alanında ilkin gümrük tarifeleri aşağı çekilmiştir. Bu hamlenin nedeni, Rusya'nın dış ticaretle beraber dünyaya açılacağı ve sanayi modernizasyonunun sağlanacağı inancıdır. Bu çerçevede 1992'de diğer politikalarla beraber ithalatın önündeki tüm engeller kaldırılmıştır. Zaman ilerledikçe bazı düzenlemeler geliştirilmiş olsa da ithalata dönük ruhsat ve kota sınırlaması getirilmemiştir.³⁰⁰İhracat kalemindeyse ithalatın aksine aynı istahla davranılmamıştır. İhracat; sertifika, kota ve merkezi işlemlerle kısıtlanmıştır. Bu kısıtlamalara rağmen oligarklar ciddi oranda sermayeyi yurtdışına kaçırmayı başarmıştır.³⁰¹

Dış ticaret alanında önceliğin ithalata verilmesi, Rusya ekonomisi üzerinde etkileri güncel olarak devam eden yıkıcı sonuç ve sorunlar doğurmuştur. İlk olarak, ithalata yüklenen sermaye sınıfı, ekonomik kalkınmadan ziyade kâr marjı yüksek tüketim ürünlerini tercih etmiştir.³⁰² İhracat alanındaysa hammadde ve enerji kaynakları en çok ihraç edilen kalemler haline gelmiştir. Bu eğilim sonucunda ülkenin sanayi kalkınması ve üretimi için gerekli olan teknolojik transfer ve malzeme ithal edilmemiştir. Kolay yoldan kara ulaşma stratejisi, Rusya'nın bugün de üretim dinamiği

²⁹⁶ "Russian Federation Statistical Appendix", *IMF Country Studies Report 95/107*, 1995, s. 21.

²⁹⁷ A.g.y., s. 26.

²⁹⁸ Dzarasov, a.g.y., 2014, s. 161.

²⁹⁹ Ruslan Dzarasov, "The Post-Keynesian alternative for the Russian economy", *Journal of Post-Keynesian Economics*, c. 33, n. 1, 2010, s. 34.

³⁰⁰ Economic Review: Russian Federation 1992, *IMF*, 1992, s. 40.

³⁰¹ Kagarlitski, a.g.y., 2007, s. 481.

³⁰² Kagarlitski, a.g.y., 2007, s. 478. Dzarasov, a.g.y., 2014, s. 163. Desai, a.g.y., 2006, s. 165.

yüksek bir ülke olmaktan ziyade hammadde ihraç eden bir ülkeye dönüşmesine ve küresel sistemde bu şekilde konumlanmasına neden olmuştur.

Şok terapi politikası uyarınca devletin finansal akışı düzenlemesi önemli bir girişimdir. Bu çerçevede Gaidar'ın önderliğinde yeni vergi düzenlemesi yürürlüğe konulmuştur. Vergi politikasındaki değişikliğin temelinde neoliberal reformların özel sektör için yeni servet alanları yaratacağı, bunlardan toplanan verginin devletin bütçesine katkı sağlayacağı varsayımı vardır.³⁰³ Bu doğrultuda vergi gelirlerinin dağıtılacağı kalemler yeniden düzenmiş, kamudan özele, işletmelerden hane halklarına, büyük işletmelerden küçüklerin sırtına binen bir yüke dönüşmüştür.³⁰⁴ Özel sektöre kayan vergi gelirleri, beraberinde bugün dahi Rusya açısından sorun olarak devam eden kayıt dışı ekonomiyi palazlandırmıştır. Örneğin Rusya İçişleri Bakanlığı'na göre 60 milyon vergi mükellefi 1998'e kadar kayıt dışı ekonominin içinde yer almıştır.³⁰⁵

b) Sermaye Aktarımı ve Sınıfsal Dönüşüm Aracı: Özelleştirme

Rusya'nın kapitalist ekonomiye uygun bir düzene geçmesine yönelik reçetesinin en önemli başlığı özelleştirmedir. Özelleştirme, SSCB gibi devletin mülkiyete büyük oranda egemen olduğu bir sistemden vazgeçişte hayati bir politikadır. 1992'den 1997'ye kadar çeşitli yöntemlerle uygulanan büyük özelleştirme dalgaları ve sonrasında izlenen politikalar Rusya'nın günümüzde sahip olduğu ekonomik dinamikleri ve kapitalizmin belirleyici niteliğini kazanmasında önemli role sahiptir. Özelleştirme, kâr odaklı üretimi hedef edinen bir sınıfın yaratılması için ortaya konmuş bir politikadır. Kavramın temelinde bir tarafında üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar diğer tarafında üretim araçlarından yoksun ve emeğini satarak hayatta kalmaya çalışanlar vardır. Yani özelleştirme basitçe kapitalizme özgü sermaye sınıfı ile işçi sınıfının yaratılmasını temel

³⁰³ A.g.y., s. 53.

³⁰⁴ Gerald M. Easter, "Revenue Imperatives: State over Market in Postcommunist Russia", *The Political Economy of Russia*, (Ed) Neil Robinson, United Kingdom, Rowman and Littlefield Publishers, 2013, s. 53.

³⁰⁵ Dönemin İçişleri Bakanı Anatoly Kulikov'un Obşahaiya Gazetesi'ne verdiği 30 Temmuz 1998'dek verdiği söyleşi. Vergi alanında bu durumun oluşmasında devletin cezai tedbirleri uygulayabilecek kapasiteden yoksun olması etkilidir. Buysa vergi kaçakçılığı, gölge ekonomi ve ülke içerisindeki vergi cennetleri gibi yasadışı girişimlere neden olmuştur. Söz konusu dönemde bazı federe bölge yöneticileri büyük şirket ve fabrikaların bölgelerinde kalması için nakit akışını kendilerinde tuttıkları gibi şirketlerden borç tahsilatı da yapmamışlardır. Verilerle duruma bakılacak olursa, 1996'da GSYH'nin % 5'ni (yaklaşık 20 milyar dolar) oluşturan ödenmeyen verginin % 45'i 73 büyük şirkete aittir. Kalan ödenmeyen kısmın % 35'ten fazlası topladıkları vergileri yollamayan federe bölgelerden kaynaklanmıştır. Örneğin aynı yıl en fazla vergi borcu olan 10 federe bölge aynı zamanda en fazla vergi borcu olan 13 şirketin de adresidir. 1998'de de aynı eğilim devam etmiş ve 89 federe bölgeden yalnızca 6'sı merkeze gerekli tüm vergiyi, 13'ü % 80'nini yollamıştır. Kısacası 1990'larda devletin bütçe açığı vermesindeki en önemli nedenlerden biri ödenmeyen, göz yumulan, el konulan vergi borçlarıdır. Detay için bkz: Easter, a.g.y., s. 56.

alır.³⁰⁶ Rusya’da da tanık olunan özelleştirme bu genel tanım içinde şöyle bir çerçeveye oturur: Devletin kamu mülkiyetindeki payının daraltılması, kamu özelliği gösteren hizmetlerin özel sektöre üstlenilmesinin sağlanması, bir anlamda ekonominin düzenleme işlevinde devletin payının düşürülmesi.³⁰⁷

1980’lerden itibaren yaygın bir biçimde uygulamaya sokulan özelleştirme politikaları gelişmiş merkezi devletlerde ulusal ve uluslararası sermaye sınıfı yanlısı bir düzenlemelerdir.³⁰⁸ Başka bir anlatımla üretim ve dolaşımda piyasa göstergelerinin temel alınmasını hedefler. Böylece bireysel faydanın artacağı ifade edilir. Örneğin İngiltere’de “başka alternatif yok”³⁰⁹ söylemiyle devletin ekonomideki rolünün azaltılması bu dinamiğin üzerine inşa edilmiştir.

Genel olarak özelleştirmenin amaç ve niteliği sistemin özelliklerince gelişir. Öte yandan Rusya’da 1992-1997’arasındaki özelleştirme, kapitalizmden farklı bir sistemi öngören önceki ekonomik sistemi dönüştürmeyi/yok etmeyi hedefler. Gelişmiş kapitalist ülkelerden farklı olarak, ilk önce var olan mekanizma ortadan kaldırılır ve yerine yenisi kurulur. Bu hedef uyarınca kat edilen yolun sonunda sağlıklı bir alternatifin oluşup oluşmadığı fazla önemsenmez. Dolayısıyla Rusya gibi ülkelerde uygulanan özelleştirme programı, sadece mülkiyet ilişkilerinin hukuksal dönüşümünü içeren teknik bir süreç olarak ele alınamaz. Burada özelleştirme, mülkiyet ilişkilerinin dönüştürmenin yanı sıra kapitalizme özgü sınıfsal ilişkileri yerleştirmeyi hedefleyen sosyo-ekonomik bir pratiktir.³¹⁰ Değinen özellikler ve hedefler uyarınca, Rusya’da özelleştirme programı 1992’den başlayıp 1997’nin sonuna kadar uygulanmıştır. Özelleştirme sürecinde uygulanan yöntem dikkate alınarak, 1992-1994 arasındaki kupon (*voucher*), 1995-1996 arasında borç karşılığı hisse (*loansforshare*) ve 1997’deki açık artırma (*casebycase*) olmak üzere üç dönemde incelenecektir.

Rusya’da özelleştirme her ne kadar Yeltsin dönemiyle özdeş kabul edilse de politikanın yasal alt yapısının ve küçük ancak dikkat çekici adımlarının Gorbaçov

---

³⁰⁶ Özüğurlu, a.g.y., s. 149.

³⁰⁷ A.g.y., s. 150.

³⁰⁸ “William Mitchell and Thomas Fazi, *Reclaiming State Again: A Progressive Vision of Sovereignty for a Post-Neoliberal World*, London, Pluto Press, 2017, s. 18.

³⁰⁹ Söz konusu slogan 1980’lerde İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher’ın “devletin piyasadan daha akıllıca karar alacağına dair bir kanıt yok”, dediği ve piyasa mekanizmasının büyük bir yol gösterici olacağını ilan ederek özelleştirme politikalarına hız vermesiyle akıllarda yer etmiştir. Detay için bkz: Claire Berlinski, *There is no Alternative: Why Margaret Thatcher Matters?*, New York, Basic Book, 2008, s. 4.

³¹⁰ Jeffrey Hass, *Rethinking the Post-Soviet Experience: Markets, Moral Economies, and Cultural Contradictions of Post-Socialist Russia*, New York, Palgrave Macmillan, 2012, s. 10

döneminde hazırlandığı söylenmelidir.³¹¹ Nitekim 1992’de henüz özelleştirme süreci başlarken üretimin %13’ünün özelleştirilmiş şirketlerden gerçekleştirilmesi söz konusu iddianın kanıtıdır.³¹²

Rusya Federasyonu’nda özelleştirmeye yönelik ilk adım, dağılmanın ertesinde kurulan Federal Mülkiyet Fonu’na devlet varlıklarının devredilmesiyle olmuştur. Fona devredilecek devlet işletmeleri önce şirkete dönüştürülmüş, ardından devri sağlanmıştır. 1992’de Devlet Mülkiyet Komitesi şemsiyesi altında şirket çalışanlarının işletmelerden pay alması için blok satışlar gerçekleştirilmiştir. Şirket hisselerini temsil eden kuponlar yaklaşık 63 dolar değerinde olup, her bir kişinin alacağı kupon sayısı şirketteki pozisyonu ve çalışma süresi üzerinden belirlenmiştir. Bu kuponların yatırım fonlarında değerlendirilmesinin yanında ikincil piyasalarda satılmasına olanak verilmiştir. Yoksulluğun yanı sıra özelleştirme konusunda bilgi eksikliği yaşayan çalışanlar nakit paraya ulaşmak için hisselerini satmayı tercih etmiş, işletmelerin başında bulunan üst düzey yöneticiler bu kuponları almıştır. Böylece daha önce işletmenin yöneticisi olan isimler, şirketin sahibine dönüşmüştür. Kupon yönetiminin yanında halka açılan işletmelerin %30’unun doğrudan ihale yöntemiyle arzı kararlaştırılmıştır. Bu yöntem halkın hisse almak için yeterli sermayesi olmadığı gerçeğini atladığı için hayata geçememiştir.³¹³ 1992-1994 arasında özelleştirme döneminde uygulanan bir diğer yöntem açık artırmayla satıştır. Yapılan ihaleler neticesinde işletmelerin %18’i bu yöntemle satılmıştır.³¹⁴

1994’e gelindiğinde Rusya’daki orta ve büyük işletmelerin %70’i, küçüklerin ise %90’ı özelleştirilmiş, Rusya sanayi üretiminin %78’i, toplam istihdamın %69’u devletten özel sektöre geçmiştir.³¹⁵ Üç yıla yayılan özelleştirme dalgası birkaç özelliğiyle dikkat çeker. Birincisi, toplumun özelleştirme konusunda net bilgisinin olmadığı anlaşılmıştır.³¹⁶ İkincisi, halkın elinde olan sermaye ile özelleştirme için

---

³¹¹ Goldman, *a.g.y.*, 2003, s. 78.

³¹² A.g.y.

³¹³ G.H. Broadman, “Competition and Business Entry in Russia”, *Finance and Development*, Haziran 2001, s. 23.

³¹⁴ Goldman, *a.g.y.*, 2003, s. 81

³¹⁵ Broadman, *a.g.y.*, s. 24.

³¹⁶ Maxim Boycko, Andrei Shleifer ve Robert W. Vishney, “Privatizing Russia”, *Brooking Paper on Economics Activity*, n. 2, 1993, ss. 139-189. Söz konusu çalışma Rusya’da özelleştirmeyi uygulayan isimlerden Maxim Boycko ve Harvardlı akademisyenlerce yazılmıştır. Çalışmayı önemli kılan söz konusu dönemde şok terapiyi formüle edenlerin düşünce zeminini ortaya koymasındır. Çalışmada özelleştirmenin piyasa ekonomisinin inşası için gerekliliğinin altı çizilmektedir. Dahası yazarlar, halkın özelleştirmeyi % 60 oranında desteklediğini iddia etmekte bunu da Moskova ve çevresinde yapılan telefon anketlerine dayandırmaktadırlar. Ancak henüz süreç başlamadan Marshall I. Goldman gibi akademisyenler bu anketlerin güvenilir olmadığı konusunda uyarıda bulunmuş ve gerekçelerini sunmuşlardır. Buna rağmen

istenen tutar arasındaki uçurumdur. Üçüncüsü, ekonomik koşullar halkı hisseyi alternatif bir değere dönüştürmeye itmiştir. Buysa halkın hisselerini satmasına, şirket yöneticilerinin bu hisseleri kolaylıkla ikincil piyasalardan toplamasına ve bu yöneticilerin yeni bir kapitalist sınıf olarak yükselmesine neden olmuştur. Son olarak, neredeyse tüm işletmelerde çalışanlar aynı pozisyonda kaldığı için şirketlerde beklenen yenilenme süreci başlamamış, üretim düzeylerinde artış gözlemlenmemiştir.³¹⁷

1995'teki ikinci dalga özelleştirme süreci, büyük devlet işletmelerinin hisselerinin bankaların verdiği borca karşı teminat olarak gösterilmesine dayanır. Devlet, "borç karşılığı hisse" uygulamasıyla bütçe açığını kapatmayı hedeflemiştir.³¹⁸ 1995'te çıkarılan bir kararnameyle devletin bütçe dengesini sağlamak üzere borç karşılığında devlet şirketlerinin hisselerinin yönetim devrini temel alan özelleştirme süreci yasal zemine oturtulmuştur.³¹⁹ Bu sürecinin özelliklerinden biri, ihaleye katılımın tüm Rusya vatandaşlarına açık görünse de katılım için de keyfi ve belirsiz kriterler konulmasıdır.³²⁰ Rusya vatandaşlarının süreçten dışlanması, bankacılıkta aktif olan bazı isimlerin, SBKP'nin gençlik örgütü Komsomol'un genç üyelerinin, özelleştirmeden en fazla yararlanan grup olmasını sağlamıştır. Örneğin borç karşılığı hisse fikrini ortaya atan ve 1983-1990 arasında SSCB Dış Ticaret Bakanlığı'nda üst düzey bürokrat olan Vladimir Potanin, sahip olduğu Oneksimbank ve ortak olduğu MFK aracılığıyla en fazla şirket hissesi toplayan isim olmuştur.³²¹ Oneksimbank, dünyadaki sayılı nikel şirketlerinden Norilsk Nikel, petrol şirketi Sidanco'nun %51'den fazla hissesini ele geçirmiştir. Potanin gibi bu dönemde öne çıkan isimlerden biri Mikhail Hadarkovski'dir.³²² Hadarkovski'nin Menatep grubu, 1990'larda stratejik bir yükseliş gerçekleştirmiştir. Menatep Bank, önce 860 milyon dolara Yukos'un %33'ünü, ardından aynı meblağa şirketin %45'ni almıştır.³²³ Bir başka oligarok Mikhail

---

Rusya'daki toplumsal gerçeklikten uzak biçimde özelleştirme hızla başlatılmıştır. Nitekim halkın 1992-1994'te kuponlarını ekonomik getiri için hızla elden çıkarması, ihalelere girecek sermayesinin olmaması ve güncel olarak yapılan çalışmalarda özelleştirmeyi bir hırsızlık biçimi olarak ele alması çalışmanın sahiplerinin yanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Marshall Goldman'ın bu sürece dönük yorumları için bkz: Marshall I. Goldman, *a.g.y.*, 2003, s. 74.

³¹⁷ Lynn D. Nelson ve Irina Y. Kuzes, "An Assessment of the Russian Voucher Privatization Program", *The National Council for Soviet and East European Research Title VIII Program*, 1994, s. iii.

³¹⁸ Goldman, *a.g.y.*, 2008, s. 73.

³¹⁹ Yapıcı, *a.g.y.*, ss. 55-56.

³²⁰ Pirani, *a.g.y.*, 2010, s. 34.

³²¹ *A.g.y.*

³²² Hadarkovski'yi diğer oligarklardan ayıran Yukos'un hikayesidir. Hadarkovski, şirkete el konulması ve hapis sürecini AİHM'e taşıyan tek oligarktır.

³²³ Thane Gustafson, *Capitalism Russian Style*, New York, Cambridge University Press, 1999, s. 48. Andrei Ryabov, "The Mass Media," *Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reforms*, (Eds) Michael McFaul, Nikolai Petrov ve Andrei Ryabov, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace, 2004, s. 189

Friedman, Tumen Petrol (TNK) şirketini Alfa Bank üzerinden edinmiştir.³²⁴ Vladimir Gusinski, BorisBerezovski gibi isimler yine bu dönemde sahip oldukları finansal araçlar üzerinden petrol ve metallerin yanı sıra medya kuruluşlarını da bünyelerine katmışlardır.³²⁵ Nihayetinde bu son özelleştirme dalgasıyla Rusya sanayisinin %35'i devletten oligarklara geçmiştir.³²⁶

Bütçe açığının kapatılması gayretiyle gerçekleştirilen borç karşılığı özelleştirme sonucunda 17 şirketin satışından 20 milyar dolar civarında bir gelir elde edilmesi beklenmiştir. Buna karşın sürecin çarpıklıkları, kayırma üzerine kurulu ihale sistemi, uluslararası bağımsız bir denetim kuruluşunun olmayışı sonucunda bu özelleştirmeden devletin kazasına yalnızca 1.4 milyar dolar girmiştir.³²⁷ Aslında süreç incelendiğinde şirketlerin ucuza satılmasının yanı sıra etkin konumdaki bürokratların rüşvet alarak bir miktar parayı hazineden kaçırdığı görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu dönemde yalnızca devlet şirketlerinin skandal fiyatlara bünyelerine katan oligarklar değil, onlarla beraber çalışan bürokratik grup da Rusya'nın büyük sıkıntılar yaşamasından sorumludur.³²⁸

Yeltsin döneminde dikkat çeken son özelleştirme atılımı, 1997'de gerçekleştirilmiştir. Borç karşılığında özelleştirmeden farklı olarak bu defa açık artırma yöntemiyle şirketler teker teker satışa çıkarılmıştır.³²⁹ Dönemin en akılda kalan örneği telekomünikasyon devi *Syvazinvest*'in özelleştirilmesi sırasında ellerinde önemli bir medya gücü bulunduran oligarkların “bankerler savaşı” olarak bilinen kendi aralarındaki rekabetidir.³³⁰ Bu dönemde özelleştirme devletin gözetiminde serbest rekabeti sağlamamış, yasal ve yasadışı yollarla komplolarla tarafların birbirini alt etme savaşına dönüşmüştür. *Syvazinvest* özelindeki rekabette medya imparatorları olarak anılan Vladimir Gusinski ile BorisBerezovski bir tarafta, özelleştirmenin en önemli iki ismi AnatolyChubais ve BorisNemtsov'un arkasında olduğu Vladimir Potanin diğer

---

³²⁴ Lerna K. Yanık, “Krizden Krize Rusya’da İktisadi Değişim ve Dönüşüm”, *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (Der) Fikret Şenses, Ziya Öniş ve Caner Bakır, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2015, s. 225.

³²⁵ A.g.y..

³²⁶ Pirani, a.g.y., 2010, s. 34.

³²⁷ Pirani, a.g.y., 2010, s. 40. Dzarasov, a.g.y., s. 166.

³²⁸ Oktay Deprem ve Cenk Başlamış, *Vladimir Vladimiroviç Putin:Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul, Doğan Kitap, 2018, s. 117

³²⁹ A.g.y.

³³⁰ Fiona Hill ve Clifford G. Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, Washington D.C., Brooking Institution Press, 2013, s. 186.

tarafında yer almış ve yarıştan Potanin galip çıkmıştır.³³¹

1997'deki özelleştirme ve ayrışma üç açıdan önem arz etmektedir. İlk olarak devlet varlıklarının ele geçirilmesi konusunda ortak zeminde duran oligarkların arasındaki bağların zayıf ve çıkar eksensiz olduğu görülmüştür. İkincisi, devletin ve toplumun refahı için tarafsız ve şeffaf bir yöntem izlemesi gerekirken bürokratların bariz bir biçimde taraf tuttukları görülmüştür. Bu durum özelleştirme süreci boyunca koltuklarını koruyan bu isimlerin oligarklarla kurdukları ilişkinin tarafsız ve menfaatten uzak olmadığına işaret etmektedir. Son olarak, Putin döneminde Berezovski ve Gusinski ile Rusya toplumu adına hesaplaşıldığı halde Vladimir Potanin bugün de dahil servetini katlamaya devam etmiştir. Bu çelişki, Rusya'da yönetimin sermaye sınıfıyla kurduğu hesaplaşma ve ilişkiyi sadece yolsuzluk ve vergi kaçırma, yasadışı yöntemlere başvurarak servet edinme ilkeleri etrafında örgütlediğini, daha derin ve karmaşık ağa dayandırdığını ortaya koymaktadır.

c) Özelleştirme ve Enerji Varlıklarının Durumu

Dünyanın sayılı petrol üreticileri arasında yer alan SSCB'nin mirası, bakanlıklar ve alt iştirakleri holding şirketlere dönüştürülerek kapitalist dönüşüm başlatılmıştır. 1992'de yayınlanan "1403 nolu Başkanlık Kararnamesi" ile bir model olarak dikey entegre şirket modeline geçilerek daha önce dört bakanlık arasında (petrol bakanlığı, gaz bakanlığı, jeoloji bakanlığı ve ekonomi bakanlığı) pay edilen işletmeler birleştirilmiştir. Bu adımla Lukoil, Yukos ve Surgutneftgaz şirketleri kurulmuştur. Buna karşın Rosneftgaz, neredeyse dönüşüm dışı tutulmuştur.³³²1992-1995 arasında TNK, Sibneft, Rosneft gibi dikey entegre 10 şirket kurulmuştur.³³³ Bu şirketlerin bir kısmı 1992-1995 arasında uygulanan özelleştirme politikası uyarınca satılmıştır.³³⁴ Bu zaman dilimindeki satış işlemlerinde şirketlerde yönetici olarak çalışan isimler, işletmelerin azınlık hissesini alırken çoğunluk hissesi devlette kalmıştır.³³⁵ 1995-1997'deki ikinci dalgadaysa devlet, diğer sektörlerdeki benzer bir pratik izleyerek bu şirketlerdeki hisselerinin büyük bir kısmını satmıştır. Birinci dalgadan farklı olarak daha önce şirketlerde çalışan bürokratların yerine bu defa sektör dışından isimler bu şirketlerin

³³¹ Andrei Selfier ve Daniel Treisman, *Without a Map: Political Tactics and Economic Reform in Russia*, Massachusetts, MIT Press, 2001, s. 145.

³³² James Henderson ve Alastair Ferguson, *International Partnership in Russia: Conclusion from the Oil and Gas Industry*, New York, Palgrave Macmillan, 2014, s. 14.

³³³ A.g.y., s. 15.

³³⁴ Nat Moser, *Oil and the Economy of Russia: From the Late-Tsarist to the Post-Soviet Period*, New York, Routledge, 2018, s. 94.

³³⁵A.g.y.

hisselerini almıştır.³³⁶ Yukos, Sibneft, Sidanco gibi pek çok petrol şirketine ipotek koyulmuştur.³³⁷ Devlet borçlarını ödeyemediği için de bu şirketler cüzi meblağlarla oligarkların eline geçmiştir.³³⁸ Dahası, 17 büyük petrol şirketinin 1997 sonuna kadar devam eden özelleştirilmesinde devletin kasasına en az 17 milyar dolar girmesi gerekirken bu miktar yalnızca 1.4 milyar dolarla sınırlı kalmıştır.³³⁹

Lukoil'in sahibi VagitAlekperov'a göre, Rusya'nın 1990'larda petrol piyasasında uyguladığı özelleştirme stratejisi, temelde sayıları iki bini bulan petrol ve gaz işletmelerinin etkin piyasa mantığıyla satılmasına dayanmıştır.³⁴⁰ Ancak söz konusu dönemde devletin güçsüz pozisyonu ve var olan politik ilişkilerin çıkar odaklılığı nedeniyle bir türlü doğru bir strateji oluşturulamamış ve ortaya karmaşık bir tablo çıkmıştır.³⁴¹

1997'de Asya'da başlayan ekonomik kriz nedeniyle özelleştirme askıya alınmış ve Rosneft, Slavneft, Norsioil gibi şirketlerin hisselerinin çoğunluğu devlette kalmıştır.³⁴² Bu dönemde Rusya petrol sektörünün görünümü şöyledir: Büyük petrol şirketleri oligarklara veya bürokratların aralarında olduğu isimlere satılmıştır.³⁴³ Satılmayan işletmelerin bir kısmı merkezi devlette bir kısmı federe devletlerin kontrolünde kalmıştır. Örneğin Rosneft ve Slavneft Moskova'nın Tatneft ve Bashneft federe hükümetlerininintiyatifinde yer almıştır..³⁴⁴

Değinilen süreç uyarınca, Rusya petrol sektörü yeni bin yıla üç gelişmenin etkisi altında girmiştir. İlk olarak petrol fiyatları 9 dolardan 28 dolara çıkmıştır.İkincisi Asya Krizi ile birlikte ruble dolar karşısında devalüe olmuştur. İki gelişme üçüncü gelişmeye zemin yaratmış, firmalar artan petrol fiyatları ve rublenin dolar karşısında gerilmesiyle beraber,üretim ucuz ve satış karlı olduğu için üretimde artışa gitmiştir.³⁴⁵Burada dikkat

³³⁶ Simon Pirani, *a.g.y.*, 2010, s. 34.

³³⁷ Nat Moser, *The Privatisation of the Russian Oil Industry, 1992–1995 Façade or Reality?*, Oxford, St. Antony's College, University of Oxford, 1999, s. 24.

³³⁸ Pirani, *a.g.y.*, 2010, s. 34.

³³⁹ Dale Gray, "Evaluation of Taxes and Revenues From the Energy Sector in the Baltics, Russia, and Other Former Soviet Union Countries", *IMF Working Papers*, n. 34, 1998, s. 29-30.

³⁴⁰ Vagit Alekberov, *Oil and Russia: Past, Present and Future*, Minepolis, East View of Minepolis Publisher, 2011, s. 165.

³⁴¹ Duncan Allan, "Banks and the Loans-for-Shares Auctions", *Russian Banking*, (Ed) David Lane, Cheltenham,Elgar Press, 2002, s. 138

³⁴² Thane Gustafson, *Wheel of Fortune: The Battle for Oil and Power in Russia*, Cambridge ve Massachusetts, Harvard University Press, 2012, s. 165.

³⁴³ Moser, *a.g.y.*, s. 94.

³⁴⁴ David Hoffman, *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*, New York, Public Affairs, 2003, s. 206.

³⁴⁵ Henderson ve Ferguson, *a.g.y.*, s. 22. Gustafson, *a.g.y.*, 2012, s. 225.

çekici olan Lukoil ve Surgutneftgaz gibi SSCB döneminde petrol sektöründe yöneticilik yapan isimlerin elinde şirketler uzun vadeli keşifler ve üretim dinamiğini yakalamaya çalışırken, oligarkların elindeki şirketler, özellikle Yukos, kısa vadeli çıkara ve yüksek üretim oranlarına odaklanan bir strateji izlemiştir.³⁴⁶Bir başka anlatımla oligarklar ekonomi ve petroldeki bu gelişmeleri daha iyi analiz ederek petrol piyasasında paylarını artırmıştır.

Yukos, yabancı finansal kuruluşlar ve petrol şirketleri yöneticileriyle ortaklıklar kurarak, SSCB'den kalma geleneksel yöntemlerle üretim ve faaliyetlerini genişletmek yerine Batılı şirketlerin yöntemlerine benzer bir yöntem izlemeye başlamıştır.³⁴⁷Nitekim bu çabalar sonucunda Yukos'un 1999'da günlük 900 bin varil olan petrol üretimi 2002'te 1.4 milyon varile çıkmıştır.³⁴⁸Lukoil, Sibneft, TNK, Surgutnetgaz gibi diğer şirketlerin Yukos gibi üretimlerini artırma çabaları neticesinde Rusya'nın 1999'da 6 milyon varil olan günlük petrol üretimi 2003'te % 43'lük artışla 8,4 milyona, çıkmıştır.³⁴⁹

Özetlemek gerekirse, Yeltsin döneminde enerji sektöründe yaşanan özelleştirme dalgası, genel özelleştirme pratiklerinin özetini sunar nitelikte olmuş ve toplumun kaybına karşı, küresel kapitalist sistemle açık bağlara sahip sermayedarların yükselişine zemin yaratmıştır.

Rusya'da 1992-1997 arasında uygulanan ve özellikle enerji şirketlerinin el değişiimiyle dikkat çeken özelleştirme programı sadece içeride yarattığı karmaşa açısından biricik değildir, aynı zamanda iki unsurla dünyadaki genel standartlardan da ayrışır. Birincisi, özelleştirmede hisse dağılımı yapılırken çıkar dengesi gözetilmemiştir. İkincisi, şeffaflıktan uzak bu süreç, ulusal ve uluslararası herhangi bir otoritenin denetimine tabi tutulmamıştır.³⁵⁰ Özelleştirme sürecinde etkili olan isimler, aynı zamanda SSCB'nin son döneminde yasaların suiistimal edilmesine dayanan ve yer altında zenginleşenlerdir. Rusya'da kayıt dışı bir ekonominin yerleşmesine neden olan

---

³⁴⁶ William Tompson, "Putin and the Oligarchs: A Two-Sided Commitment Problem", *Leading Russia: Putin in Perspective: Essays in Honour of Archie Brown*, (Ed.) Alex Pravda, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 263.

³⁴⁷ Henderson ve Ferguson, *a.g.y.*, s. 22.

³⁴⁸ Sabrina Tavernise, "Merger Creates Russian Oil Giant With Big Dreams", *TheNew York Times*, 23 Nisan 2003, <https://www.nytimes.com/2003/04/23/business/merger-creates-russian-oil-giant-with-big-dreams.html> (10 Mart 2020).

³⁴⁹ Rusya'nın yıllara petrol üretim verileri için bkz: "Russia Oil Production", *CEIC*, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/russia/crude-oil-production> (10 Mart 2020).

³⁵⁰ Dzarasov, *a.g.y.*, s. 166.

bu isimlerin faaliyetleri GSYH'nin % 40'ına kadar çıkmıştır.³⁵¹ Özelleştirme süreci, devletin bütçe açığını kapatamamış, halkın refahında bir artış yaratmamıştır. Bunun aksine, küresel kapitalist sistemle yakın bağları olan, yeni bir kapitalist sınıfın yaratılmasını ve Rusya'nın küresel kapitalist sisteme neoliberal iç dinamiklerle bağlanmasını sağlamıştır. Söz konusu dönemde neoliberal politikaların uygulanmasında rol alan AnderAslund'un "Rusya'da özelleştirme süreci ahlak veya eşitlik üzerine değil, işlevsellik üzerinden yürütülmüştür ve doğru olan budur"³⁵² sözleri zaten yola çıkılırken Rusya halkının refahının değil, küresel kapitalizme uyumun öncelendiğini göstermektedir.

Ekonomik reçetenin değinilen uygulamaları Rusya ekonomisi ve toplumsal yaşamında büyük bir yıkım meydana gelmiştir. Söz konusu yıkımı veriler üzerinden ele almak gerekirse; 1992-1998 arasında Rusya'nın Gayri Safi yurtiçi Hasılası(GSYH) %39,4, sabit sermaye yatırımı %75 düşmüştür.³⁵³ Resmi verilere göre 1995-98 arasındaki sabit sermaye yatırımının GSYH içindeki payı %18,7'den %15,5'e gerilemiştir.³⁵⁴ Ülke ekonomisindeki gerilemeyi gösteren diğer önemli bir veri, BM Kalkınma Programı (UNDP)'nin ülkelerin ekonomi sıralamasındaki yeridir. 1990'da SSCB dünyadaki en büyük 31'inci ekonomiyken 2001'de Rusya tüm toparlanmalara rağmen ancak 62'nci sıradan listeye girebilmiştir.³⁵⁵ Diğer çarpıcı bir kırılma, yoksulluk konusunda yaşanmıştır. Dünya Bankası verilerine göre 1987-88 ile 1993-95 yılları veri alındığında, yoksulluk %2'den %39'a çıkmıştır. Başka bir anlatımla 1988'deki 2,2 milyonluk yoksul sayısı, 1995'te 57,8 milyon gibi dramatik bir seviyeye ulaşmıştır.³⁵⁶ Benzer biçimde Rusya'da yoksulluk oranı 1996-99 arasında nüfusun yarısından fazlası yoksulluk sınırının (günlük iki Amerikan doları) altında gelire sahiptir. 1998'de 423 ruble (70 dolar) asgari ücretin altında geliri olanların sayısıysa 32 milyondur.³⁵⁷ Söz konusu gelir adaletsizliğini çarpıcı bir biçimde ortaya koyan bir diğer veri Gini endeksidir.³⁵⁸ 1999'da Rusya'daki eşitsizlik oranı Gini endeksi uyarınca 48,7'dir.³⁵⁹

---

³⁵¹A.g.y., s. 167.

³⁵² Andres Aslund, *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*, Washington DC, Peterson Institute for International Economics, 2007, s.164.

³⁵³ Konstanin, a.g.y., 2005, s. 224.

³⁵⁴ A.g.y.

³⁵⁵"Human Development Report 2005", UNDP, s. 247. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/266/hdr05_complete.pdf (20 Ocak 2018).

³⁵⁶ Boris Milanovic, *Inequality and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy*, Washington DC, World Bank, 1998, s. 22

³⁵⁷ UNDP, a.g.y., s. 230.

³⁵⁸ Pek çok uluslararası kuruluş tarafından kullanılan Gini endeksi, toplumsal gelir uçurumunu nüfusun toplam gelirine göre ölçen bir yöntemdir. Gelir uçurumunun olmadığı ya da az olduğu ülkeler 0-10

Bir bütün olarak 1992-1999 arasında uygulanan şok terapi politikası, komünist bir geçmişi olan Rusya'nın küresel sisteme sermaye hukuku ve hukukun üstünlüğü ilkeleriyle bağlanmasını hedeflemiştir. Geride bir yıkım kalsa da Rusya'da neoliberalizme alternatif olabilecek, tehdit algısı yaratan bir arayışın önüne geçilmiş ve küresel sermaye gruplarıyla yakın ilişkisi olan bir sınıfın palazlanması sağlanmıştır. Değinen iki ana hat dışında, şok terapi uygulamaları sırasında özelleştirme politikaları başta olmak üzere diğer ülkelerde bu çarpıklıklar, yolsuzluklar, ham madde akışı sürdürüğü ve neoliberalizmi küresel ölçekte tehdit etmediği için yaşanan krize ve aykırılıklara göz yumulmuştur.

Ekonomik alanda Rusya büyük bir sarsıntı ve buhran yaşarken, siyasal alanda da ülkenin bölünmenin eşiğine geldiği dönem yine Yeltsin dönemidir. Nitekim Putin iktidarının otoriterlikle suçlanmasına neden olan pratikleri ekonominin yanında özellikle siyasal alanda merkezi yönetimi güçlendirme politikalarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Rusya'nın ekonomi-politik dönüşümünün anlaşılmasında siyasal alanda yaşanan çalkantılar toplumsal ve ekonomik yaşamda doğrudan karşılık bulmuştur. Bu doğrultuda kısaca Yeltsin döneminde siyasal alana ve devletin konumuna bakmak yerinde olacaktır.

d) Güçsüz Devlet Etkisiz Demokrasi: Yeltsin Döneminin Siyasal Manzarası

Yeltsin döneminde Rusya siyasal yaşamında etkili olan faktörler, kendi içinde dört maddede ele alınabilir: Siyasi partiler, yerel-merkez ilişkisi, oligarklar ve medya. Bu unsurlar Putin iktidarıyla beraber yeniden düzenlenmiş, siyasal ve toplumsal dönüşümünde Rusya'nın küresel kapitalist sistem içerisinde kalmasına özen gösterilerek hareket edilmiştir.

1991'de SSCB dağıldığında tek partinin egemen olduğu bir sistemin yerine ekonomide serbest piyasa, siyasal alanda ise demokrasi istikamet olarak kabul edilmiştir. Ancak Rusya'da etkin olacak sistem, gerekli tartışmalar yapılmadan kabul edilmiştir. Rusya, yarı başkanlık sistemiyle yönetilen bir devlettir. Yürütmenin başında geniş yetkilerle donatılmış devlet başkanı/cumhurbaşkanı yer alır.³⁶⁰ Devlet başkanı, iç

---

arasında yer alırken uçurum artıkça alınan puan da artmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.investopedia.com/terms/g/gini-index.asp> (20 Ocak 2018).

³⁵⁹UNDP *Human Development Report 2002*, Oxford University Press, 2002, s. 195.

³⁶⁰ "The Constitution of the Russian Federation", *Rusya Dışişleri Bakanlığı*, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/571508 (10 Şubat 2018).

ve dış politikanın genel seyrinden sorumludur. Yeltsin döneminde dört yıllığına başkanlık koltuğuna oturulmaktadır.³⁶¹ Devlet başkanı, aynı zamanda hükümetin başı konumunda yer alır. Başkanın altında Duma tarafından onaylanan hükümet ve başbakan bulunmaktadır. Duma'nın güven oyu verdiği hükümet yeniden başkanın onayına sunulur.³⁶² Rusya'da Yeltsin dönemi boyunca en sert muhalefetin görüldüğü mekanizma ulusal meclis Duma'dır. Duma'ya katılım ülkedeki siyasi partilerin temel hedefidir. 1992-2000 arasında ülkedeki siyasi partilerin dahil olduğu sistem incelenecek olursa, ilk göze çarpan siyasi parti sayısının yüzlerle ölçülüyor olmasıdır. Bu kadar fazla partiye karşın Duma'da genellikle dört ya da beş parti yer almıştır. Bunun nedeni, küçük nüanslarla kurulan bu partilerin çoğunun %5'lik seçim barajına takılmasıdır.

Yeltsin döneminde Rusya siyasi hayatında üzerinde dikkatle durulması gereken önemli noktalardan bir diğeri merkez-federe bölge ilişkileridir. Devletin yapısı yerel ile merkez arasındaki gerilimi, 1990'lar boyunca Rusya'ya ilişkin yorum ve analizlerde hayati bir konumda yer almıştır. 1991'de SSCB'nin dağılmasının yarattığı travma, 1990'lar boyunca Rusya'nın da benzer bir senaryoyla karşılaşabileceğine kaynaklık etmiştir. Bunun yanında yetki sorunları, merkezin bazı bölgelerle özel ilişkiler kurması, muğlak anayasa düzenlemesi iki birim arasında gerilime neden olmuştur.³⁶³

Rusya'nın yapısını düzenleyen ve 12 Aralık 1993'te kabul edilen anayasa merkezin dışında oblast, kray, cumhuriyet ve özerk bölge olarak tanımlanan idari birimler oluşturmuştur.³⁶⁴ Rusya Anayasası'nın III. Bölümü (65-79 arasındaki maddeler) federasyon yapısını düzenlemiştir.³⁶⁵ Anayasa göre 85 idari birimden oluşan ülkede 46 oblast³⁶⁶, 22 cumhuriyet, 9 kray, 4 özerk bölge, 3 önemli federal şehir ve bir tane özerk oblasttan oluşmaktadır.³⁶⁷ Ancak bu birimlerin merkezle ilişkilerini düzenleyen özellikle 71-72-73. maddelerde bir muğlaklık söz konusudur. Örneğin merkez ile federe bölgenin mali ilişkisi, vergilendirme, bölgeye dönük teşvikler gibi

---

³⁶¹ Devlet Başkanının süresi 2008'de altı yıla çıkarılmış, dört yılda bir yapılan Duma seçimleri de beş yılda bir olacak şekilde düzenlenmiştir. Detay için bkz: <https://www.haberler.com/rusya-da-baskanlik-suresinin-alti-yila-haberi/> (10 Şubat 2018).

³⁶² The Constitution of the Russian Federation, *a.g.y.*

³⁶³ Hongsub Lee, "Center-Periphery Relations in Russia: Problems and Prospects", *International Area Review*, c. 4, n. 2, 2001, s. 112.

³⁶⁴ Steve Solnick, "Methods of Central Control Over Russia's Provinces, and Prospects for the Future", *PONARS Policy Memo 97*, 1999, s. 2.

³⁶⁵ The Constitution of the Russian Federation, *a.g.y.*

³⁶⁶ Rusya'da oblast, federe bölge, alan anlamına gelen büyük idari birimlerdir. Öte yandan kray, Çarlık döneminde sınır bölgelerindeki küçük alanlar /yöre anlamında kullanılırken günümüzde kray ile oblast arasındaki ayırım gittikçe azalmıştır.

³⁶⁷ A.g.y.

hayati unsurlar iki taraf arasındaki müzakerelere bırakılmıştır.³⁶⁸

Yeltsin döneminde taraflar arasındaki ilişkilere göz atıldığında, ilişkilere asimetrinin hakim olduğu ve ibrenin federe bölgelerden yana olduğu görülmektedir. Dahası, SSCB yıkıldıktan sonra çoğu bölge yöneticisi ve bölge hükümetlerinde görev alanlar, yeni sistemi ve karmaşayı kendi lehlerine kullanarak görevlerinde kalmayı sürdürmüşlerdir. Bu noktada merkezi yönetimin federe bölgeler karşısında aciz kalmasının önemli nedenlerinden biri, güç kapasitesi yeteri kadar gelişkin olmadığı için yerelin reformlara karşı çıkmasından korkmasıdır.³⁶⁹ Bu korkunun etkisiyle devlet söz konusu dönemde yerelle ilişkileri iki yöntemle organize etmiştir: Toplu ve ikili görüşmeler. 1992-1994 arasında merkez, federe bölgelerle ilişkilerini toplu görüşmeler üzerinden gerçekleştirmiştir. Ancak mali yardım, imtiyazlar ve vergi muafiyetleri gibi temel konularda bölünmeler yaşandığı için görüşmeler tıkanmıştır. İkili görüşmeler?

1996'daki Başkanlık seçimi öncesinde bölgelerden destek toplamak için Yeltsin yönetimi bölgelerle kendi öncelikleri ve ilişkileri üzerinden görüşmeye başlamıştır. Bu çerçevede Yeltsin, yerel yöneticilerin gücünü perçinleyen üç anlaşmaya imza atmıştır. İlk olarak Duma'nın üst kanadı Federal Konsey'efedere bölgelerin yasama ve yürütme başkanlarının üye olması sağlanmıştır.³⁷⁰ Bu durum, bölge yöneticilerinin ülkenin geneli için yararlı olsa bile kendi bölgelerine faydası kısıtlı yasa ve uygulamaları veto etmesinin önünü açmıştır. İkincisi, federe bölge yöneticilerine kendi bütçelerini oluşturma, yabancı devletlerle ilişki kurma ve dış politika oluşturabilme gibi bölünmeye gidebilecek yetkiler tanımıştır.³⁷¹ Son olarak, federe bölgelerdeki seçimde yerel yöneticilerin kendi bölgelerinde genel bir seçimle belirlenmesine olur verilmiştir.³⁷² Bu izin, hali hazırda bölgede nüfuzlu olan isimlerin hile ve baskıyla seçimi kazanmalarına neden olmuştur.

Hükümetle federe bölgeler arasındaki ilişki yasal düzenlemelerin ışığında gerçekleşmiş olsa da ilişkinin mihenk taşı Kremlin'in iktidar hesaplarıyla bölgelerin kendi öncelikleri üzerinden şekillenmiştir. Yani ilişkiler karşılıklı menfaat üzerine

---

³⁶⁸ Lee, *a.g.y.*, s. 114.

³⁶⁹ Neil Robinson, "The Contexts of Russia's Political Economy: Soviet Legacies and Post-Soviet Policies", *The Political Economy of Russia*, (Ed) Neil Robinson, United Kingdom, Rowman and Littlefield Publishers, 2013, s. 24.

³⁷⁰ Christian Collina, "Cooperating with a Vertical Partner: Central Power and Regional Governors in Putin Russia", *Russia on the Eve of Elections*, Brüksel, EU-Russia Centre, 2011, s.16.

³⁷¹ Henry E. Hale ve Rein Taagepera, "Russia: Consolidation or Collapse?", *Europe-Asia Studies*, c. 54, n. 7, 2002, s. 116.

³⁷² Donna Bahry, "The New Federalism and the Paradoxes of Regional Sovereignty in Russia", *Comparative Politics*, c. 37, n. 2, 2005, s. 130

kurulmuştur. Dönemin en yaygın pratiklerinden bir diğeri, oy karşılığı bölgesel yardım ve yatırım desteğidir. Örneğin merkezden en fazla yardım alan PrimarskiKray'ı Yeltsin'in en fazla oy aldığı bölgelerden biridir.³⁷³ 1996-1998 arasındaki duruma mercek tutulduğunda, bölge yöneticilerine dış politikadan federal konseye uzanan alanda yetki ve makamlar donatılması, Yeltsin'in yararına olsa da, merkezin bölgesel birimler karşında güç kaybına uğramasına ve bölünme senaryolarının gündeme gelmesine neden olmuştur.

Rusya'nın 2000'lerin başına kadar olan dönüşümünde üzerinde durulması gereken diğeri bir konu, sermaye sınıfı olarak yükselen oligarklardır. Pek çoğunun sermaye birikimlerinin temellerini Gorbaçov döneminde attığı ve SBPK'nin gençlik kolları içinde olan bu grup, Yeltsin döneminde belirli kaynak ve sektörleri kontrol eden ve hükümet politikalarına yön veren bir gücüne erişmiştir.³⁷⁴ Grup, sermaye edinmeyi ve kolay yoldan kâra geçmeyi temel öncelik haline getirmiştir. Bunun için başkan, başkanın yakın çevresi, yargıç ve savcıların rüşvetle satın alınması, medya gücüyle toplumu yönlendirme gibi pek çok yöntem ve araçtan faydalanılmıştır.³⁷⁵

Ekonomik güçlerinin yanında grup, siyasi olarak devletle güçlü bağlar kurmuş ve Rusya siyasetinde önemli konumlara yükselmiştir. Başta devlet başkanı Boris Yeltsin olmak üzere Kremlin ile yakın bağlar kuran grup, aynı zamanda siyasi partilere maddi destek sağlayarak Duma'da da etkin olmaya çalışmıştır. Duma'da bunu kısmen başaran grubun hükümette bakanları ve yetkilileri de bulunmuştur. Bu durumun en açık örneğini Vladimir Potanin ve BorisBerezovski'nin kariyerlerindeki tırmanışta görmek mümkündür. Yeltsin'in ikinci döneminde Berezovski, Duma'da vekillik yapmış ve devletin dış politikası, iç ve dış güvenliliğinin şekillendiği mekanizma Güvenlik Konseyi'nde başkan yardımcısı görevini üstlenmiştir.³⁷⁶ Öte yandan Vladimir Potanin de Berezovski gibi Başkan Yardımcılığı koltuğuna kadar erişebilmiştir.³⁷⁷ Grup, 1996'da Yeltsin'in yeniden seçilmesi için aktif bir kampanya yürütmüş, seçim sonrasında kazandıkları pozisyonlarla devletin siyasi, ekonomik ve dış politika stratejisini kendi önceliklerince şekillendirmeye çalışmıştır.

---

³⁷³ Lee, a.g.y., s. 115.

³⁷⁴ Sergei Gariev, Andrey Rachinsky, "The Role of Oligarchs in Russian Capitalism", *Journal Economic Perspectives*, c. 19, n. 1, Kış 2005, s. 132.

³⁷⁵ Peter Rutland, "Putin and the Oligarchs", *Putin's Russia*, (Ed) Stephen Wegren, Rowman and Littlefield, 3rd edition, 2009, s. 17.

³⁷⁶ Olga Kryshstanovskaya ve Stephan White, "The Rise of Russian Business Elite", *Communist and Post-Communist Studies*, c. 38, n. 3, 2005, s. 295.

³⁷⁷ A.g.y.

Rusya’da dönüşümün yaşandığı diğer bir alan medyadır. SSCB’nin son döneminde Glasnost politikasına dahil olan alanlardan biri de medya üzerindeki sansür ve baskının kaldırılmasıdır. Bu çerçevede 1990’da çıkarılan Basın ve İfade Özgürlüğü Yasası ile resmi olarak basın üzerindeki denetim ve sansür kaldırılmıştır. Özerk basın kuruluşlarının filizlendiği dönem de bu tarihtir.³⁷⁸

SSCB’nin dağılmasıyla beraber her alanda görülen dönüşüm ve yıkım medya sektörünü de etkilemiştir. Devletin elindeki varlıkların hızla elden çıkarılmasını salık veren özelleştirme programının sınırlarına giren medya kuruluşları büyümek bir yana ciddi krizlerle yüz yüze kalmıştır. Özelleştirme programı uyarınca sektöre dönük devlet teşviklerinin kesilmesi sektörde işsizliğe neden olurken, ülkenin içinden geçtiği genel koşullar özellikle basılı yayınları takip etmeyi lükse çevirmiştir.

Toplum, ekonomik nedenlerle basılı yayınlara bütçe ayıramadığı için haber kaynağı olarak daha ucuz olan televizyona yönelmiştir. Böylece televizyon, toplumu yönlendirmek isteyen kişilerin fethetmesi gereken kaleye dönüşmüştür.³⁷⁹ Nitekim özelleştirmenin başlamasıyla gittikçe zenginleşen gruplar özellikle televizyon kanallarını satın almaya başlamıştır. Rusya’da belirli isimlerin medya kuruluşlarına sahip olması bir süre sonra bu araçların kişisel çıkar için kullanılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda oligarklar başta olmak üzere 1990’larda Rusya’da kısaca medyanın dönüşümüne değinmek konunun açıklığı kavuşmasına katkı sunacaktır.

Vladimir Gusinski, Rusya Federasyonu’nun kurulması sürecinde adı sıklıkla anılan oligarklardan birisi olmuştur. Gusinski’yi diğerlerinden ayıran özeliği basın yayında alanındaki gücüdür. 1993’te Medya Most isimli şirketi kuran Gusinski, NTV isimli bir televizyon kurarak oligarkların medyadaki ilk temsilcisi olmuştur. Kısa bir süre sonra, televizyonun yanına *Segodnyaisimli* gazete ve *EkhoMoskvyradyosu*nu eklemiştir. Medya Most yayın grubu I. Çeçen Savaşı boyunca yaptığı muhalif yayınlarla izlenme oranlarını yükselterek Rusya’da en fazla takip edilen yayın gruplarından biri haline gelmiştir.

Girişimci ruhlarını yeni bir medya grubu inşa etmekte harcamak istemeyen diğer

³⁷⁸Michael Waller, *Russian Politics Today*, New York, Manchester University Press, 2005, s. 214.

³⁷⁹ Andrei Ryabov, “The Mass Media”, *Between Dictateship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reforms*, (Eds.) Michale McFaul, Nikolai Petrov ve Andrei Ryabov, Washington D.C. Carnegie Endowment for International Peace, 2004, s. 186. Jill Dougherty, “How the Media Became One of Putin’s Most Powerful Weapons”, *The Atlantic*, 21 Nisan 2015, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/how-the-media-became-putins-most-powerful-weapon/391062/> (20 Ekim 2018).

oligarklarsa, var olan devlet gazeteleri, televizyonları ve radyolarına yönelmiştir. Önce devlete ait medya kuruluşlarından pay alarak başlayan süreç, kısa bir zaman sonra oligarklarca yönetilen medya organlarına dönüşmüştür. Örneğin iktidara yakınlığıyla bilinen Berezovksi, önce en büyük devlet kanallarından ORT'den pay almış, kısa süre sonra ORT'nin yanı sıra başka bir devlet kanalı TV 6'yı da kontrolüne geçirmiştir.

1996'daki özelleştirme süreci sonrasında yalnızca belirli isimler değil, finans kuruluşları, enerji şirketleri de medyanın yeni sahipleri haline gelmiştir. Örneğin Vagit Alekperov'un Lukoil'i ve Potanin'in Oneximbank *Izvestiya*'yı, Rem Vahirev kontrolünde olan Gazprom, *Trud*, *Rabochaya Tribuna* gazetelerini ve *Profil* dergisini satın almıştır. Her ne kadar bu satın almalarda şirket isimleri zikredilse de arkasında oligarkların olduğu dikkate alındığında bu atılım da medyanın oligarkların kontrolüne girmesi olarak ele alınabilir.

Medyada gücünü artırıp uygun koşullarda bunu lehlerine kullanmaya çalışan isimler yalnızca oligarklarla sınırlı değildir. Yeltsin döneminde yönetimin kontrol altına almakta zorlandığı diğer bir grup, federe bölge valileridir. Nitekim valiler de medyanın özelleştirilmesi sürecini lehlerine kullanmaktan geri kalmamıştır. 1990'larda medya, yerelde valilerin kontrolüne, merkezdeyse oligarkların kontrolüne geçmiştir. Medya toplumu yönlendirme ve iktidarla ilişkilerde bir araca dönüşmesindeki gücü dikkate alındığında, sermayedarların ve yerel yöneticilerin medyada pay alma çabasının nedeni netlik kazanır. Medyanın toplumu yönlendirme örneklerinden ilki Boris Yeltsin'in 1996'da tekrar seçilmesi için oligarkların kanallarının ve radyolarının seferber edilmesidir. Toplumun özellikle televizyonlar aracılığıyla bilgi edindiğinin farkında olan kanal sahipleri, kendi çıkarları için Yeltsin'in seçilmesini hayati olarak görmüşlerdir. Dahası Yeltsin'e karşı güçlü bir figür olan Komünist Parti lideri Genedy Züganov'un yönetime gelmesi durumunda elde ettiklerinden olma tehlikesi oligarklara ait medya kuruluşlarının Yeltsin propagandası yapmasına neden olmuştur. Örneğin Yeltsin'e yayında günlük en az iki saat ayrılırken, diğer adaylara beş dakikadan fazla zaman ayrılmadığı gözlemlenmiştir.³⁸⁰

NTV ve *ORT*'nin söz konusu dönemde Yeltsin yandaşlığında eşitler arasındaki birinciler olduğu söylenebilir. Oligarkların medya organlarını Yeltsin'in hizmetine sunması sadece ekonomik olarak varlıklarını koruma ve yenilerine sahip olmaya giden

---

³⁸⁰ Maria Lipman ve Michael McFaul, "The Media and Political Development", *After Putin's Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, (Eds.) Stephan Wegren ve Dale R. Herspring, New York, Rowman & Littlefield Publishing, 2010, s. 112.

yol olarak görülmemelidir. İki büyük televizyon kanalının başında olan Gusinski ve Berezovski'nin seçimin ardından Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcılığı ve Devlet Başkanı Yardımcılığına getirildikleri düşünüldüğünde Kremlin'in kalbine ulaşmada da medyanın önemli bir araç olduğu görülmüştür.

Tıpkı oligarklar gibi kendi ikbal hesaplarını yapan federe bölge valileri de merkezi yönetimden daha fazla imtiyaz alma, var olan yolsuzlukların kovuşturulmasını engelleme, bölgeye daha fazla yatırım yapma gibi bireysel ve kamusal amaçlar çerçevesinde ellerindeki basın yayın organlarını birer koz olarak kullanmışlardır.

Medyanın siyasi iktidarla kurulan ilişkilerde bir koz haline dönüşmesi Rus medyasının 1990'lardaki görünümünden yalnızca birisidir. Aynı yayın organları iktidara karşı birlikte hareket eden sınıfların çıkarları çatıştıyındaysa hem iktidara hem de birbirlerine karşı kullandıkları etkili silahlardan olmuştur. 1997'de Bankerler Savaşı olarak bilinen ve belirli finans kuruluşlarının başında yer alan oligarkların ihaleden galip çıkmak için diğer grup aleyhine yayın yapması, ihaleyi kaybeden grubun hem hükümet hem de karşı gruba dönük saldırgan bir yayın politikası izlemesi durumun çarpıcı örnekleridir.

Yeltsin'in istifası sonrasında önce vekaleten ardından seçimle Başkanlık koltuğuna oturan Vladimir Putin'in halk nezdinde ün kazanması ve II. Çeçen Savaşı'nın kahramanı olarak sunulması söz konusu dönemde dikkat çeken bir diğer adım olup medya-iktidar ilişkisini gösteren önemli örneklerdendir.

Özetlemek gerekirse, 1990'larda medyanın üzerindeki sansürün hafifletilmesi, özgür biçimde fikirlerin ifade edilmesine kapı aralamıştır. Bununla beraber ekonominin bütüne yayılan özelleştirme, kriz, devlet harcamalarının azaltılması gibi tedbirler yazılı basının gerilmesine neden olmuştur. Öte yandan güçsüz devleti lehine kullanan oligarklar ve yerel yöneticiler, bu noktada medya organlarının güçlerini perçinleyecek bir araç olarak kullanmıştır.

Rusya'nın 1991-1999 arasındaki siyasi ve ekonomik dönüşümü dikkate alındığında, Yeltsin döneminde küresel sistem ile Rusya arasında kurulan ilişkide belirleyici olan; komünizmin bir tehdit olmaktan çıkarılmasını sağlayacak şekilde, Rusya'nın neoliberal reçetelerin yol göstericiliğinde küresel sistemde hammadde ihracatçısı olarak makul bir yere oturtulmasıdır. Bu öncelik ekonomik alanda görülen çarpıklıklara sessiz kalınmasının ötesinde, siyasi alanda parlamentodan, medyaya

uzanan bir uzamda devletin yanlış uygulamalarının görmezden gelinmesine, bazı sermaye gruplarının medya ve siyasi partileri kontrol altına almasına, bölünmeye giden imtiyazların sumen altı edilmesine neden olmuştur. Yeltsin'in 1996'da seçimi kazanması, Rusya'nın küresel sistemdeki yeri açısından hayati görüldüğü için, ne oligarklarla kurduğu ilişki, ne yolsuzluklar ne de bölgeler arasında ayrımcılığa neden olan uygulamalara ses çıkarılmış ne de yerelden merkeze bir grup ismin zenginleşmesi sorun olmuştur. Bu dönemdeki politikalarda özellikle enerji alanındaki varlıkların el değiştirmesi, bunların değerlerinin çok altında ücretlere satılması Putin döneminde de hem siyaset hem de ekonomide etkileri hissedilen oligarklarla devlet arasındaki ilişkinin yeniden düzenlemesine neden olacaktır. Sonuç olarak neoliberalizmin uzantısı Şok Terapi halkın refah sorunu, güvenlik ve temsil krizi devletin özerk alanına bırakmış ve Rusya'nın kapitalist sistemle sermaye bağıını güçlendirmesi tek gündem maddesi haline getirmiştir. Ortaya çıkan bu durum 2000'lerin başında yeni yönetimin radikal değişiklikler yapmasının da nedenidir. Dahası Putin iktidarıyla beraber ekonomide ve siyasette görülen refah yaratma karşılığında otoriterleşmenin de nedenlerinden biridir. Bir başka anlatımla Şok Terapi uygulama ve sonuçları Rusya'da yükselişe geçecek olan devlet kapitalizmi ve rekabetçi otoriterliğin nedenlerinden biri olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PUTİN DÖNEMİNDE EKONOMİ-POLİTİK DÖNÜŞÜM

Rusya'nın 1990'lardaki ekonomi-politik dönüşümü, kaos ve yıkım sebebiyle kayıp yıllar olarak isimlendirilir. Bu algının oluşmasında ekonomik anlamda uluslararası ekonomi ve kalkınma kuruluşlarının hazırladığı şok terapi reçetesinin Rusya'nın içine doğduğu zemini yeteri kadar dikkate almaması ve buna bağlı olarak yarattığı yıkım etkili olmuştur.³⁸¹ Değınilen siyasal ve ekonomik koşullar uyarınca önce 1999 Aralık'ında vekâleten, 26 Mart 2000 Başkanlık seçiminden galip çıkarak başkanlık koltuğuna oturan Putin yönetimiyle büyük bir dönüşüm başlamıştır. Putin yönetimi, Rusya ekonomik yapısı, küresel ve alternatif kapitalizm tartışmalarını dışlamayacak şekilde yeni bir modelle hareket etmiştir.

Putin dönemindeki ekonomik ve siyasal dönüşüm ele alınırken, 2000-2008 arası, yani Putin'in iki başkanlık dönemi, 2008-2012 arasındaki Dimitri Medvedev dönemi de gerek daha önceki iktidar bağları, dönüşüm stratejisine sadık kalması nedeniyle Putin dönemi içerisinde ele alınacaktır. Bu çerçevede burada 2008-2014 arasında bir dönemlendirme yapılacaktır. Son olarak 2014-2018 arasındaki dönemi, Rusya'nın ekonomik olarak iki kriz yaşadığı dönem ele alınacaktır. Çalışmada, Putin yönetiminin etkin olduğu ve uyguladığı politikaların yansımalarının daha iyi anlaşılması için Putin'in dördüncü dönemine kadar olan sürecin ele alınmasının iki nedeni vardır. Birincisi,sona eren bir dönemin akademik olarak sebep ve sonuçlarının daha iyi değerlendirilmesi imkanıyla dönem sınırı konulmuştur. İkincisi, 2018 yılındaki seçimde Putin'in başkan seçilmesinin beklenen bir durum olması, yani Putin döneminin hala sürüyor olması, çalışmanın 2018 ile sınırlandırılmasının gerekçesidir.

Söz konusu dinamikler uyarınca ilk olarak Rusya ekonomisinin 2000-2008 arasındaki dönüşümü incelenecek, ardından 2008-2014 dönemine yer verilecek, son olarak 2014-2018 dönemi ele alınacaktır. Değınilen tarih aralıklarının seçilmesi şu mantığa dayanmaktadır: 2000-2008 yılları arası dönem, Rusya ekonomisinin sistem içinde kalarak kendi kapitalist modelini oluşturduğu zamana karşılık gelir. 2008 Küresel Finansal Kriz ve Rusya'da başkanın değışmesi dönemin bu şekilde sınıflandırılmasının temel nedenidir.Çünkü 2008 ve sonrası Rusya'nın küresel bir kriz karşısındaki gücünü,

---

³⁸¹ Naomi Klein, *Şok Doktrin: Felaket Kapitalizminin Yükselişİ*, Çev. Selim Özgöl, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2010, ss. 307-308.

esnekliğini ve ekonomi politikalarını ortaya koyması açısından incelenmeye değerdir. Dikkat çekici biçimde inceleme döneminin Dimitri Medvedev'in iktidarı Putin'e devrettiği 2012'de değil, 2014'te bitirilmesinin nedeni ise Rusya ekonomisinin bu tarihten itibaren krize girmesidir. 2014'ü 2008'deki krizden farklı kılan, Rusya ekonomisinin, küresel petrol fiyatlarının hızla düşmesi karşısında ülkenin enerji kaynaklarına dayanan gelir modelinde yaşadığı sarsıntıdır. Moskova açısından 2014'ü zor kılan bir diğer açmaz, AB ve ABD tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlardır. Dolayısıyla 2014'te Rusya hem diğer devletlerden hem de üreticilerden farklı olarak iki açıdan zor bir ekonomik manzarayla karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda 2014-2018 arasında alınan ekonomik tedbirler, sistemle kurulan bağı sağlamlaştırma, yeniden toparlanma sürecinde uygulanan politika ve yöntemler Rusya ekonomisinin imkan ve sınırlarının netlik kazanması, esneklik düzeyinin saptanması açısından önemli bir panorama sunmaktadır.

I. RUSYA TARZI KAPİTALİZM

Putin'in iktidara gelmesi, Rusya ekonomisinde köklü değişikliklerin başlangıcına işaret eder. Putin iktidarı her ne kadar Putin'in adı etrafında yalnızca ondan ibaretmiş gibi ele alınsa da söz konusu iktidar yapısı ve dinamiği bundan kapsamlı grupları imler. Bu vurgu aynı zamanda iktidara gelirken ekonomide reformlara nereden başlanacağı, bunun sınırının ne olacağı, devlet-piyasa arasındaki ilişkinin kurulma biçimi gibi konularda bir çalışmanın yapıldığını gösterir. 2000-2008 yılları arasında dönüşümü incelerken nasıl ki Rusya'nın 1990'lardaki dönüşümü küresel ekonomi-politik dengeler ve gündemle paralel bir hat izlemişse, aynı faktör Putin dönemi içinde göz ardı edilmemelidir.

Neoliberal politikalar, 1990'larda büyük bir hızla yeni coğrafya ve devletlere yayılmıştır, ancak kâğıt üstündeki planlarla gerçek arasındaki uçurum, bu doktrine dönük ciddi sorgulamalara neden olmuştur. Nitekim, 1997-1998 Asya krizi, domino etkisiyle yalnızca neoliberal yol haritasını rehber edinen devletlerde değil, Asya Kaplanları³⁸² olarak anılan devletlerinde büyük bir yıkıma neden olmuş ve küresel bir tıkanmaya neden olmuştur. Rusya da bu krizde, ekonomik verilerdeki negatif seyrinin

---

³⁸² Asya Kaplanları tabiri, Singapur, Tayvan, Güney Kore ve Hong Kong'un 1980'lerden Asya Krizi'ne kadarki döneme kadar olan yükselişleri için bu dört ülke özelinde kullanılır. Detaylı bilgi için bkz: <http://developmentandglobalisation.weebly.com/the-asian-tigers.html> (10 Ocak 2019)

aktarmakta eksik kaldığı bir krizle yüz yüze kalmıştır.³⁸³

Bu çerçevede Asya krizi, ekonomik tedbirlere rağmen bir türlü vaat edilen hedefe ulaşamaması sebebiyle neoliberal söylemin sorgulanmasına zemin yaratmıştır.³⁸⁴ Öyle ki görülen bu sarsıntıda neoliberalizmin payı, söz konusu politikanın uygulayıcısı IMF’de dahi eleştiri konusu haline gelmiştir.³⁸⁵ Devletlerden disipline eden kurumlara uzanan bu eleştiri silsilesi, burada kalmamış, sistemde tek yönlü ve tek bakış açısına dayanan modeller yerine alternatiflere olur verecek bir esnekliği beraberinde getirmiştir. 2000’lerin başında neoliberalizmden ciddi kopuşlar içermemekle beraber, devletlerin iç işlerine de karışmayan Pekin Uzlaşması³⁸⁶ gibi alternatiflerin literatüre girmesinin ardında da bu arayış vardır.

Bu noktada tezin ana eksenini oluşturan devlet ile sistem arasındaki ilişkide, sistemin baskın olduğu önceki dönemin aksine, devletlerin ekonomi modellerinde, devletçilik, kamulaştırma gibi pratiklerine alan açan, devletin özerkliğinin arttığı, daha esnek bir döneme geçilmiştir. Tanınan özerklik, sisteme hukuk ve sermaye açısından bağlı kalınması kurallarını gözetmiş, hatta buna indirgenmiştir. Çin tipi kalkınma modeli, Pekin Uzlaşısı gibi sistemden kopuş içermeyen, bununla beraber devletlerin özgül koşullarını dikkate alan modellerin yükselişi bu argümanı güçlendiren örneklerdir.

Küresel sistemde yaşanan bu dönüşüm, Putin’in iktidarının içeride uygulayacağı model için yönlendirici olmuştur. Rusya özelinde neoliberal uygulama devlete siyaset

---

³⁸³ Clarke, *a.g.y.*, s.17.

³⁸⁴ David Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, Çev. Aylin Onacak, İstanbul, Sel Yayınları, 2015, s. 13.

³⁸⁵ Jonathan D. Ostry, Prakash Loungani, and Davide Furceri, “Neoliberalism: Oversold?”, *IMF*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2016/06/ostry.htm> (1 Kasım 2018).

³⁸⁶ Pekin Uzlaşısı, ABD merkezli neoliberal reçeteden farklı olarak ekonomik dönüşümde devleti piyasada öncelikli olacak şekilde konumlandırmaz. O zaman neden farklı, anlamadım? Bunun yanında siyasal olarak devletlerin iç işlerine karışılmaması ilkesi sıkı sıkıya korunur. Bir başka anlatımla bir devletin içeride uyguladığı politikalar, örneğin insan hakları ve özgürlükleri ve buna dönük uygulamaların gerektiğinde devletin üstünde mercide yargı konusu olması veya ekonomik yardımın önündeki engele dönüşmesi gibi öncelikler Pekin Uzlaşmasında karşılık bulmaz. Ekonomik anlamda Pekin Uzlaşmasının dayandığı dinamiklerse tek bir yöntemden bağımsız olarak ülkelerin kendi ulusal dinamikleri uyarınca kapitalizme geçmesi, devletçi ya da alternatif bir yöntemle sistem içerisinde yer almasıdır. Böylesi bir Batı tipi düzenleyici devlet ile Doğu’nun kalkınma devleti arasındaki çekişme akut bir hal almıştır. Batı’da belirli sınırlar ve hedefler çerçevesinde devletin müdahalesi söz konusu olmakla beraber bu önceden tanımlı sınırlara yaslanmıştır. Buna karşın Çin başta olmak üzere uygulanan modelde devlet ekonomik hedeflerin ve iş yürütme sürecinin bizzat öznesi haline gelir. ÇİN’DEN BAŞKA NEDERE UYGULANIYOR? Detaylı bilgi için bkz: Mustafa Yağcı, “A Beijing Consensus in The Making: The Rise Of Chinese Initiatives In The International Political Economy And Implications For Developing Countries”, *Perceptions*, c. 21, n. 2, 2016, ss. 29-56; Joshua Cooper Ramo, “The Beijing Consensus”, *Foreign Policy Center*, 5 Kasım 2004; Yasheng Huang, “Debating China's Economic Growth: The Beijing Consensus or The Washington Consensus”, *Academy of Management Perspective*, c. 24, n. 2, 2010, ss. 31-47.

alanında çarpık özelleştirmelere kadar özerk bir alan tanımış olmakla beraber, bu amacın ardında Rusya'da komünizm benzeri bir sistemin yeniden gündeme gelmesini önleme saiki etkili olmuştur. 2000'lerde yeni özerklik sahasıysa Rusya'nın özgül koşullarından ziyade sistemde yaşanan tıkanmaya alternatif olarak görülmüştür. Bu çerçevede Moskova, 2000'lerin başında Pekin Uzlaşması'nı birebir uygulamak yerine, kendi önceliklerini, kalkınma dinamiklerini, toplumsal talepleri gözeterek bir yol haritası hazırlamıştır. Rusya'nın uygulamaya soktuğu modeli anlayabilmek bunun küresel kapitalist dönüşümle olan ilişkisini netleştirmek için uygulanan politika ve stratejileri kısaca incelemek yerinde olacaktır.

a) Devletin Piyasaya Dönüşü ve Ekonomik Reformlar

2000-2008 yılları arasında, Putin yönetiminin Rusya için hazırladığı yeni ekonomik modelin en dikkat çeken boyutlarından biri, devletin yeniden piyasaya ve toplumsal hayata dönmesidir.³⁸⁷ Bunun gerçekleşme biçimini anlamak içinse ekonomik dönüşümü aşamalı ele almak gerekir.

2000'lerde küresel ekonomik büyümedeki yavaşlamayla devletin görünürlüğü ivme kazanmıştır. Ancak diğer süreçlerden farklı olarak yalnızca yükselen ekonomilerde değil, gelişmiş Batılı ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi dikkat çekici bir düzeye ulaşmıştır. Bunun en akılda kalan örneği, 2008 Finansal Krizi sonrasında ABD'nin devlet eliyle batmakta olan büyük yatırım bankaları için kurtarma paketleri çıkarmasıdır.³⁸⁸ Devletin bu kadar doğrudan sisteme müdahale ettiği diğer bir dönem 1929 Ekonomik Buhranı yılları olmuştur.³⁸⁹ AB içinde de ABD'nin durumuna benzer bir gelişme Yunanistan'da yaşanmıştır.³⁹⁰ Öte yandan bu dönemde Rusya, Hindistan, Çin ve Brezilya finansal merkezler olma yoluna girmiştir. Yeni finansal merkezlerin ortaya çıkışı aynı zamanda küresel çekim merkezlerinde de bir kaymaya işaret etmektedir. Özetle buradaki durumun da işaret ettiği üzere, 21. yüzyılda ideolojiler arası değil, artık modeller arası rekabet esas haline gelmiştir.

---

³⁸⁷ Sakwa, *a.g.y.*, s. 54.

³⁸⁸ Akçay ve Güngen, *a.g.y.*, s. 28.

³⁸⁹ Moira Herbst, "The Bank Bailout Cost US Taxpayers Nothing? Think Again", *The Guardian*, 28 Mayıs 2013, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/may/28/bank-bailout-cost-taxpayers> (2 Ağustos 2019). Eric A. PosnerAnthony Casey, "A Framework for Bailout Regulation", *Notre Dame Law Review*, c. 91, n. 2, 2015, s. 480.

³⁹⁰ Mark Esposito, Jorgo Chatzimarkakis, Terence Tse ve diğerleri, "The European Financial Crisis: Analysis and a Novel Intervention", *Harvard Business School ve Parlamentum Europeum Project Report*, 2014, ss. 3-4, <https://scholar.harvard.edu/files/markesposito/files/eurocrisis.pdf> (3 Ağustos 2019). Ebru Terazi ve Seçil Şenel, "The Effects of the Global Financial Crisis on the Central and Eastern European Union Countries", *International Journal of Business and Social Science*, c. 2, n. 17, 2011, s.187.

Değınilen küresel ekonomik ortam uyarınca Putin dönemi yol haritasında 1990'larda aşırı tepki çeken sektörel özelleştirmelerden geri adım atmaya ve devletin bazı sektörlerde yeniden baskın olmasına dayandırmıştır. Bu uygulamalar, Putin yönetiminin Yeltsin dönemindeki uygulamalara karşı olduklarını gösterilmesi algısını perçinlemeye çalıştıklarını gösterir.³⁹¹ Putin döneminde devlet, enerji, madencilik, ulaştırma, savunma sanayisi, telekomünikasyon gibi belirli alanlar stratejik sektör ilan edilerek devlet bünyesine yeniden katılmıştır. Bu noktada, kapitalist uluslararası uygulamalar gözetilerek bu varlıkların tamamını ya da çoğunluk hissesini ele geçirmiştir.³⁹² Devletten arta kalan hisseler, üçüncü yatırımcılara ve ulusal ve uluslararası borsalarda işlem göreceğ bir forma kavuşturulmuştur. Söz konusu durumu bir örnek üzerinden ele almak konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. 1990'larda %38'lik hissesi devlette olan Rusya'nın en büyük doğal gaz şirketi Gazprom'da devlet adım adım hissesini artırmıştır. Bu başka bir devlet şirketinin (Rosneftgaz) Gazprom'dan %12,1'lik ortaklık almasıyla gerçekleşmiş³⁹³, dahası Gazprom'un %10'luk hissesi Moskova Borsası ve Londra Borsası'nda işlem görmeye başlamıştır.³⁹⁴ Rusya'da devletin hisse alımı yoluyla yeniden bünyesine kattığı şirketleri borsaya açması, uygulanan kapitalist modelin yalıtılmışlığından ziyade küresel sistemle iç içe geçmişliğine ve içerideki yeni formülasyona karşın sisteme sermaye uluslararası ekonominin kaideleriyle bağlı olduğunu gösterir. Putin döneminde devletin piyasaya dönüşü ve bazı sektörleri kontrolünde tutması, özelleştirme pratiklerinden geri adım atması, devlet kapitalizmi olarak tanımlanabilecek durumun önemli kanıtlarındadır. Ancak hem kamulaştırma hem de belirli hissesi kontrol altında tutulan şirket ya da sektörlerin uluslararası ekonomi ve ticaretin kurallarına uyumlu hareket etmesi, devlet şirketlerinin yabancı yatırımcılarla ulusal ve uluslararası ölçekte projeler yürütmesi, var olan modelin yeni nitelikler taşıdığını ve bilinen devlet kapitalizmi tanımını güncellendiğini ortaya koyar.

Putin iktidarının ekonomide gerçekleştirdiğı bir diğerk özel atılım, ekonomik bir sınıf ve siyasal dinamizm taşıyan, oligarklar başta olmak üzere iş dünyasıyla ilişkilerini yeniden düzenlemesiyle görülür.³⁹⁵ Bu ilişkilere yakından bakmak Rusya'nın belirli bir dönemde devlete ve iş dünyasına hâkim olan düşünce ve bunun pratiklerinin,

³⁹¹ Volkan Özdemir, *Rusya'nın Kodları: Türkiye'de Rusya'yı Ararken, Rusya'da Türkiye'yi Bulmak*, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2018, s. 141.

³⁹² A.g.y., s. 143.

³⁹³ Sağlam, a.g.y., s. 43

³⁹⁴ Sağlam, a.g.y., s. 44

³⁹⁵ Pekka Sutela, "Economic Policy," *Putin's Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, (Ed)Stephen K. Wegren, 6. Baskı, Londra, Rowman ve Littlefield, 2016, s. 179.

anlaşmazlıkların çözülme biçiminin anlaşılması açısından katkı sunacaktır.

b) Devlet-İş Dünyası İlişkileri

Putin döneminde iş dünyasıyla kurulan yeni ilişki biçimi, 1990'lardan 2000'lere devletin ele alınış biçimindeki farklılaşmaya dayanmaktadır. Zira 1990'lardaki sürece mercek tutulduğunda özelleştirmelerle berraklaşan bir rant koalisyonunun varlığı dikkat çeker.³⁹⁶ Bir önceki rant koalisyonunda bölge valileri, bürokratlar ve oligarklar yer almıştır.³⁹⁷ Bu koalisyonda İSE yeniliğe gidilmiş, devlet belirleyiciliği kendinde tutarak ekonomi ve siyasette iktidarı oluşturan ittifakı güncellemiştir.

Putin ile oligarklar arasındaki ilk görüşme Haziran 2000'de gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Putin, önde gelen 21 oligarka düzenli bir biçimde vergilerini ödeyip siyasete bulaşmadıkları takdirde 1990'lardaki özelleştirme sürecinde elde ettikleri varlıkların gündeme gelmeyeceğini açıklamıştır.³⁹⁸ Toplantıyı önemli ve farklı kılan, Putin'in bu toplantıda şartlarını bir seçenek olarak değil, talimat olarak vermesi, siyaset-iş dünyası dengesinde belirleyici olanın Kremlin olacağına dönük ilk işareti sunmasıdır. Toplantıda vergi konusunun altının çizilmesi, yüksek ekonomik büyüme karşısında sosyal gruplar arasındaki gelir uçurumunun kapatılmasında vergi gelirlerini kaynak olarak görülmesi etkili olmuştur, ancak aralarında Hadarkoski'nin olduğu büyük sermayedarlardan bir kısmı için bu yöndeki politikalara ayak diremiştir.³⁹⁹

Devlet oligarklara çizdiği sınırdaki ciddiyetinin boyutunu, dönemin önde gelen oligarklarından Mikhail Hadarkovski'ye ait olan Yukos'a el koymasıyla açıkça göstermiştir.⁴⁰⁰ Yukos operasyonu ile iş dünyası artık devletin vergi müfettişleri, polis, yargıyla ve varlıklara el koymayla karşılıklarına dikilebileceğini net biçimde anlamış ve devlete itaat etmek durumunda kalmıştır. Böylece devletle iş dünyasının 2003'ten sonraki bağı, devletin baskın olduğu bir modelle doğru geçmeye başlamıştır.⁴⁰¹ İş dünyası, devletle ilişkilerde yaşanan bu dönüşüm karşısında iki strateji izlemiştir. Birincisi, Kremlin ile iyi ilişkiler kurma çalışmıştır. Yani Kremlin ile yakın bağa sahip

---

³⁹⁶ Lucy Cherncykh, "Profit of Politics? Understanding Renationalization in Russia", *Journal of Corporate Finance*, n. 17, 2011, s. 1238

³⁹⁷ Pirani, a.g.y., s. 70.

³⁹⁸ Alan S. Culliso, "Putin Meets with With Russia's Oligarchs, Says Tax, Criminal Cases Will Proceed", *The Wall Street Journal*, 31 Temmuz 2000, <https://www.wsj.com/articles/SB964978701811637670> (3 Ağustos 2019).

³⁹⁹ Yakalev, a.g.y., s. 14.

⁴⁰⁰ Rutland, a.g.y., s. 320.

⁴⁰¹ Ahmed Mehdi ve Shamil Yeni Keyeff, "Governors, Oligarchs, and Siloviki: Oil and Power in Russia", *IFRI/Russia/Nis Center Report*, n. 68, Şubat 2013, s. 15.

olmak kayrılma sebebi olmuştur.⁴⁰² İkincisi, el konulma kaygısıyla varlıkların önemli bir kısmının başta *offshore*⁴⁰³ olmak üzere çeşitli yollarla yabancı bankalara aktarılması. Günümüzde de Rusya'dan *offshore* hesaplara ciddi sermaye akışı söz konusudur. *Ruski Monitor* araştırmasına göre, 2017'de Rusya'dan *offshore* merkezlerine yaklaşık 42 milyar dolar aktarılmıştır.⁴⁰⁴ Bu meblağ Rusya Federal Bütçesi'ndeki harcamaların % 15'inden fazlasına tekabül etmektedir.⁴⁰⁵ Bu veri, devlete güvenin hala oturmadığını göstermesi açısından dikkate değerdir.⁴⁰⁶

Putin döneminde ekonomide yaşanan dönüşümü gösteren örneklerden biri, kamulaştırma politikasıdır. 2000'lerde başlayıp zamana yayılan bu politika, 1990'ların hızla tüm varlıkları özelleştirme politikasından belli ölçüde geri adım atılmasıdır. Enerji, havacılık, ulaştırma, madencilik gibi stratejik olarak anılan sektörlerde devlet şirketlerin tamamını ya da belli bir oranını bünyesine katmıştır. Bununla beraber kamulaştırma, kendi içerisinde bazı sorunlar barındırmaktadır. İlk olarak, 1990'lardaki şeffaflıktan uzak bir dinamiğe yaslanan özelleştirme süreci gibi millileştirme süreci de kapalı kapılar ardında gerçekleşmiştir.⁴⁰⁷ İkincisi, yine özelleştirme sürecinde olduğu gibi seçilen işletmelerin neden seçildiği bürokrat ve yöneticiler dışında kimse tarafından tam olarak bilinmemiştir.⁴⁰⁸ Üçüncüsü, 2000'lerdeki özelleştirilen işletme ve varlıkların tekrar devletleştirme sürecinde de seçilen bankalar, enerji firmaları, ulaşım sektörünün neden seçildiği bunun kamu yararıyla ilişkisi tam olarak açıklanmamış, bu bilgi yalnızca Kremlin ve ona bağlı dar bürokratik çevreyle sınırlı kalmıştır.⁴⁰⁹ Son olarak, yıkım yıllarındaki özelleştirme

---

⁴⁰² Özdemir, a.g.y., 2018, s. 144.

⁴⁰³ *Offshore* Bankacılığı: Yatırımcıların paralarını yaşadıkları ülke dışında farklı bir ülkede kullanmasını sağlayan serbest bankacılık sistemidir. 1960'larda yaygınlaşan bu bankacılık türü çok uluslu şirketlerin artmasıyla dikkat çekmeye başlamıştır. *Offshore* bankacılığının hızla yayılması ve Rusya başta olmak üzere bazı ülkelerin bürokratik ve ekonomik gruplarının bu yöntemle başvurmasının temel nedeni, istikrarlı siyasi ve ekonomik konjonktüre sahip olmayan ülkelerin vatandaşları ülkelerindeki banka varlıklarının dondurulması ya da varlıklarına el konması riskinden kaçınmaktır. Dahası ciddi bir uluslararası hukuki yaptırım gelmediği sürece söz konusu bankalar müdilerinin bilgilerini müdiinin ikamet ettiği devletle paylaşmazlar. Vergi cenneti olarak da anılan *offshore* bankacılığında vergi oranı çok düşüktür. Ancak Rusya özelinde genellikle para kaçırma ve servet aktarımı için bu yola başvurulmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Fırat Ergene, "Artı ve Eksileriyle Offshore Bankacılık", *Diken*, 10 Mayıs 2016, <http://www.diken.com.tr/arti-ve-eksileriyle-off-shore-bankacilik/> (3 Ağustos 2019).

⁴⁰⁴ "Центробанк: из РФ за год в офшоры утекло \$42 миллиард (из РФ, год в офшоры чтекло 42 миллиард долларов)", *Ruski Monitor*, 31 Mart 2018, <https://rusmonitor.com/centrobank-iz-rf-za-god-v-ofshory-uteklo-42-milliarda.html> (3 Ağustos 2019).

⁴⁰⁵ "Bank of Russia: Offshore Zones Took \$42bn of Russian Money Last Year", *Russia Business Today*, 31 Mart 2018, <https://russiabusinesstoday.com/economy/bank-of-russia-offshore-zones-took-42bn-of-russian-money-last-year/> (4 Ağustos 2019).

⁴⁰⁶ Özdemir, a.g.y., 2018, s. 169

⁴⁰⁷ Başlamış ve Deprem, a.g.y., s. 153.

⁴⁰⁸ A.g.y.

⁴⁰⁹ A.g.y., s. 154.

bile belirli bir program etrafında gerçekleşirken 2000'lerde kamulaştırmaya dönük bir politika iktidarın metinlerinde yer almamış, belirli bir programa yaslanmamıştır.⁴¹⁰ Bu dönemde genellikle belirli grupların üzerine gidilmiş ve kamuoyunda belirli bir algı yaratıldıktan sonra, firmaların piyasa fiyatlarının çok üstünde ya da çok altında fiyatlara alındığı görülmüştür. Örneğin devlete ait Moskova Bankası, Slavneft petrol firması için Moskova'daki varlıkları karşılık göstermiştir.⁴¹¹ Oysa yapılan araştırmada Slavneft'in bunun çok altında bir ücrete alınabileceği ortaya çıkmıştır.

Kamulaştırma sürecinde vergi borçları oligarklara karşı bir araç olarak kullanılmıştır. Dahası yargı ve bürokrasi arasındaki ortaklık iktidarın aksi söylemlerine karşın kapalı kapılar ardında süren ittifaklarla hayata geçirmiştir. Neil Robinson devlet ve iş dünyası arasında yaşanan dönüşümü, iş dünyasının devleti zapt etmesinden devletin yeniden iş dünyasını zapt etmesine geçiş olarak tanımlar.⁴¹² Bu durum, devletin yalnızca belirli alanlarda etkinlik kazanmasını değil, iş dünyasıyla ilişkilerin devlet lehine olacak şekilde yeniden düzenlendiği ortaya koyar. Duruma daha geniş bir perspektifle bakıldığında, devletin bazı şirket ve sektörleri mülkiyetine geçirmesi ve bunun ulusal çıkar şemsiyesinin altına sokulması, Rusya'da yalnızca devletin piyasaya dönüşünü değil, bu dönüşün imlediği otoriter devlet kapitalizmini ve arkasındaki siyasi mantığı ortaya koyar.

Putin, bu dönemde uygulanan politikaların sembolü haline gelmişse de aslında Kremlin, iktidarın ittifaklara dayalı yapısını ortadan kaldırmamış, bunun yerine kendi öncelikleri uyarınca yeni bir ittifak kurmuştur.⁴¹³ Tepede başkanın olduğu ve birbirine sadakat bağıyla bağlı, bir kanadı milliyetçi, bir kanadı liberal olan bu ittifaka Kremlin Klanları ismi verilmektedir.⁴¹⁴ Dışişleri bakanlığından başkan yardımcılığına uzanan, genellikle üst düzey bürokratların yer aldığı bu oluşum, Rusya'nın yeniden kendi ayakları üzerinden durmasını kendine özgü bir modelle inşa etmeye çalışmıştır. Bununla beraber Kremlin klanları siyasette belirleyici olsa da, yeni şartlar altında oligarklar da sürece dahil edilmiştir. Oligarklara devlete sadakatle bağlı kalma, siyasetten uzak durma

---

⁴¹⁰ Andrei Yakovlev, "Russian Modernization: Between the Need for New Players and the Fear of Losing Control of Rent Sources", *Journal of Eurasian Studies*, c. 5, n. 1, Ocak 2014, s. 14.

⁴¹¹ Başlamış ve Deprem, *a.g.y.*, s. 154

⁴¹² Robinson, *a.g.y.*, s. 1.

⁴¹³ Vladimir Gel'man ve Sergei Ryzhenkov, "Russian Regional Politics under Putin and Medvedev", *Europe-Asia Studies*, c. 63, n. 3, 2011, s. 451.

⁴¹⁴ Elizabeth Teague, "The Return of Regional Elections in Russia", *Region*, c. 3, n. 1, 2014, s. 38.

ve vergilerini düzenli döneme koşuluyla ittifakta yer verilmiştir.⁴¹⁵ Oligarkların Putin döneminde güçlerini perçinlemesi bu ittifaktaki konumları hakkında ipuçları sunar.

1990’larda zenginleşen oligarklar OlegDeripaska, AlisherUsmanov, Roman Abramoviç, FarkhadAkhmedov, AleksandrAbramov, VahidAlekberov, Aras Agalarov, Mikhail Fridman, SuleymanKerimov, AleksandrKlyachin gibi isimler 2000’lerde güçlerini korumakla kalmamış, dahası maddi varlıklarını perçinlemişlerdir.⁴¹⁶ Örneğin Rusya’daki en büyük ikinci petrol şirketi Lukoil’in sahibi VahidAlekberov Kremlin ile yakın bağlara sahip olup, aynı zamanda uluslararası projelerde Rusya dış politikasıyla uyumlu hareket etmektedir. Nitekim bu uyumun mükâfatını alan Alekberov, 2000’lerin başında 4 milyar dolar civarında olan servetini 2019’da 22 milyar dolara, yani 4,5 katına çıkarmıştır.⁴¹⁷ Bu bağlamda, OlegDeripaska dikkat çeken diğer bir örnektir. 1990’larda maden sektörünü gele geçiren ve Rusal alüminyum şirketinin sahibi olan Deripaska, 2002’de 1,1 milyar dolar olan 2018’de 3,8 milyar dolara çıkarmıştır.⁴¹⁸ Değinen isimlerin 2000’lerdeki gücü ve ekonomideki rolü dikkate alındığında Kremlin için oligarkların değil, kendi çizdiği kalkınma ve siyasal dönüşüme uymayanların sorun olduğu anlaşılmaktadır.

Uluslararası tepkiye neden olan el koyma pratikleri bir yana, devletin oligarklarla ilişkisinde dikey bir yapı oluşturması ve sadakat bağına dikkate alarak bu grupla ilişki kurması, birkaç gözdağı niteliğindeki örnek dışında oligarkların varlıklarına dokunmaması, otoriter devlet kapitalizminin devletin belirli bir zümre ile hiyerarşik bir ilişki kurması, bu grubun zenginleşmesini teşvik etmesi ve işleyen piyasa yapısına dokunmadan bunu yapması özelliği dikkate alındığında bu modelin Rusya ile uyumlu olduğu bir diğer aşama görülmektedir.

c) Kamulaştırma-El Koyma Operasyonları ve Enerji Varlıkları

Ekonomide devletin etkinliğini artırma politikası, enerji sektöründe özellikle ulusal şampiyonlar (*nationalchampion*) stratejisiyle sürdürülmüştür.⁴¹⁹ Ulusal şampiyon

---

⁴¹⁵ Robinson, *a.g.y.*, s. 5.

⁴¹⁶ Christopher Monday, “Privatization to putinization: the Genesis of Russia’s Hobbled Oligarch”, *Communist and Post-Communist Studies*, n. 50, 2017, s. 304.

⁴¹⁷ Vahid Alekberov, *Forbes*, <https://www.forbes.com/profile/vagit-alekperov/#3cca407a3a74>

⁴¹⁸ “World Rishest People: Oleg Deripaska”, *Forbes*, 2002, <https://www.forbes.com/billionaires2002/LIRUCP9.html?passListId=10&passYear=2002&passListType=Person&uniqueId=UCP9&datatype=Person> (11 Mayıs 2019). Daniel Brown, The 25 richest Russian Oligarchs on the 'Putin List' That the US Just Released”, *Business Insider*, 31 Ocak 2018, <https://www.businessinsider.com/richest-russian-oligarchs-putin-list-2018-1> (11 Mayıs 2019).

⁴¹⁹ Goldman, *a.g.y.*, 2008, s. 99.

stratejisi, enerji sektörünün devlet ya da iktidara yakın isimlerin kontrolünde olması anlamına gelmekte olup, temellerini Putin'in tezinden almıştır.⁴²⁰ Açıklamak gerekirse, Putin'in St. Petersburg'da yazdığı yüksek lisans tezine göre, Rusya'nın süper güç olmasının yolu enerjide süper güç statüsüne erişmesiyle mümkündür.⁴²¹ Bunun için de devletin ulusal çıkarını gözetecek enerji şirketlerini kurması veya var olanları güçlendirmesi gerekir.⁴²² Bu bağlamda devlet bazı enerji şirketlerinde hisseler artırılmalıdır.⁴²³ Balzer'e göre, Putin metninde ulusal çıkar için devletin şirketlere el koyma modelini üstlenmesini değil, rehberlik etmesini vurgulasa da Yukos'a dönük pratik rehberliğin ötesine geçildiğini gösterir.⁴²⁴

Putin'in yeni ekonomi politik vizyonunun ilk emaresi, Rosneft'in NorthernOil'i bünyesine katması ve devletin petrol sektöründe gücünü artırmasıyla görülmüştür.⁴²⁵ Rosneft'in bu alımına dönük en ciddi eleştirisi Yukos'un sahibi Mikhail Hadarkovski'den gelmiştir. Üstelik Hadarkovski bu eleştiriyi, Putin yönetimi açısından kabul edilmez biçimde kamuoyu önünde yapmıştır. Yukos'a el konulmasına giden süreci hızlandıran bu adımın, aynı zamanda Rusya'da en büyük petrol şirketine el konulmasına neden olan dört faktörü de gösterir.⁴²⁶ İlk olarak Putin'in 2000'de oligarkları siyasetten uzak tutmaya dönük katı sınırlandırmasına Hadarkovski'nin uymamasıdır. Bunun en bilinen örneği devletin petrol piyasasında vergi oranlarını artırma girişimini Hadarkovski'nin Duma'ya vekil olarak seçilen ve daha önce Yukos'un yönetim kurulunda yer alan Vladimir Dubov üzerinden engelleme girişimidir. Söz konusu dönemde Dubov, Duma'da vergi komisyonu başkanı olarak görev yapmakta olup, Yukos için kötü, devlet gelirlerinin artışı sağlayacak iki vergi düzenlemesini engellemiştir.⁴²⁷ Dahası, Hadarkovski'nin siyasi gelecek planları uyarınca 2008 için başkan adayı olabileceğini ifade etmesidir.⁴²⁸ İkincisi, Hadarkovski ile iktidarı karşı karşıya getiren yine bir siyasi manevradır, ancak bu seferki gelişme iç siyasete ilişkin değil, dış politikada Yukos'un Kremlin'in şimşeklerini üzerine çekmesiyle olmuştur.⁴²⁹ Şöyle ki Rusya, Asya Pasifik pazarına petrol ihraç etmek için yeni bir boru hattı projesini gündemine almıştır. Putin

---

⁴²⁰ Miller, *a.g.y.*, s. 38.

⁴²¹ Vladimir Putin, "Mineral Natural Resources in the Strategy for Development of the Russian Economy", *Problems of Post-Communism*, c. 53, n. 1, s. 49.

⁴²² Putin, *a.g.y.*, s. 50. Goldman, *a.g.y.*, s. 97. Balzer, *a.g.y.*, s. 211.

⁴²³ Sağlam, *a.g.y.*, s.139. Goldman, *a.g.y.*, s. 98.

⁴²⁴ Balzer, *a.g.y.*, s. 13.

⁴²⁵ Gustafson, *a.g.y.*, 2012, s. 292.

⁴²⁶ Thomson, *a.g.y.*, s. 177.

⁴²⁷ Miller, *a.g.y.*, s. 43.

⁴²⁸ Marshall I. Goldman, "Under Unto Ceaser: Putin and Oligarchs", *Current History*, 2003, s. 76.

⁴²⁹ Goldman, *a.g.y.*, s. 78.

yönetimi hattın doğrudan Çin'e değil, pasifik pazarına ulaşacak güzergahta olmasını planlamıştır. Buna karşın Hadarkovski, Rusya bir hat inşa edecekse, bunun doğrudan Çin'e yönelik olmasını, aksi halde Yukos'un bu hatta petrol arz etmeyeceğini ifade etmiştir.⁴³⁰ Üstelik bu talebini dile getirirken Putin'i "ejderhanın kuyruğuna basmak" ile itham etmiş ve Putin'in Çin'i önemsemediğini söylemiştir.⁴³¹ Kremlin açısından dış politikanın tek bir merkezden yönetilmesi temel ilkelerden birisiyken, Hadarkovski'nin Çin ile Rusya'yı karşı karşıya getirebilecek bu ifadeleri Kremlin'in öfkesinin artmasına neden olmuştur.⁴³² Son olarak Hadarkovski, Kremlin'in örtük ya da açık itirazlarına karşın planını eylemde pratiğe dökmüş ve 25 yıl süreyle Çin'e petrol sağlayacak bir anlaşma imzalamıştır.⁴³³ Hattın inşası için Yukos'u dünyadaki en büyük petrol şirketlerinden ExxonMobil ile %25 hisse karşılığında Çin'e petrol satmak ve Çin ile Rusya arasında Transneft'in tekelinde olan boru hatlarına alternatif bir hat inşa etmek için harekete geçmiştir.⁴³⁴ Hadarkovski'nin ExxonMobil ile masaya oturması sadece şirketin küresel başarılarıyla ilişkili değildir. Kremlin'in kendisine dönük bir operasyon yapacağını düşünen Hadarkovski, uluslararası bir petrol şirketiyle işbirliği yaparsa Yukos davasının küresel bir skandala dönüşeceğini bunun da el koymaya engel olacağını düşünmüştür.⁴³⁵

Putin'in daha önceki metinlerinde de ipuçlarını verdiği üzere, enerji sektöründeki atılımlar devletin rehberliğinde ve ulusal çıkara uygun olmak şartına bağlanmıştı. Ancak Yukos ile ExxonMobil arasında kurulan bu ilişki devlet adına kabul edilemez bulunmuştur.⁴³⁶ Nitekim bu üç faktörün etkisiyle 25 Ekim 2003'te yolsuzluk ve vergi borçları nedeniyle Hadarkovski gözaltına alınırken Yukos'a da el konulmuştur. Yukos'a dönük yapılan ihalede şirketi henüz yeni bir oluşum olan Baykal Grup almıştır.⁴³⁷ Baykal Grup kısa bir süre sonra Yukos'u tamamen bir devlet şirketi olan

---

⁴³⁰ Martin Sixsmith, *Putin's Oil: The Yukos Affair and the Struggle for Russia*, New York, Continuum International Publishing Group, 2010, s. 73.

⁴³¹ Gustafson, *a.g.y.*, s. 290.

⁴³² Anna RaffDow ve Jones Newswires, "Yukos Agrees to Sell China About \$150 Billion of Oil", *The Wall Street Journal*, 29 Mart 2003, <https://www.wsj.com/articles/SB105413719224461500> (20 Nisan 2020).

⁴³³ R. G. Gidadhubli, "Yukos Affair: Putin Attacks Russia's Oil Barons", *Economic and Political Weekly*, c. 38, n. 47, s. 4951.

⁴³⁴ Marshall I. Goldman, "The Yukos Affairs", *Current History*, c. 103, n. 675, 2004, s. 32.

⁴³⁵ Miller, *a.g.y.*, s. 44.

⁴³⁶ Gustafson, *a.g.y.*, 2012, s. 275.

⁴³⁷ Richard Sakwa, "Putin and Oligarchs", *New Political Economy*, c. 13, n. 2, 2008, s. 188. Başlamış ve Deprem, *a.g.y.*, s. 159.

Rosneft'e satmıştır.⁴³⁸ Yine bu zaman zarfında devlet başkanı Putin, ExxonMobil ile Yukos arasında yapılan anlaşmayı mevzuata aykırı bulmuş ve veto etmiştir.⁴³⁹ Dahası, aynı yıl bir başkanlık kararnamesiyle Rusya'daki enerji kaynaklarını işleten şirketlerin hisselerinin %25 ve üstünün yabancılar satılması yasaklamıştır.

Petrol sektöründe devletin hisse üzerinden gücünü arttırması sadece Rosneft'in Yukos'u almasıyla sınırlı değildir. Benzer biçimde Gazprom, 2005'te Roman Abramovich'e ait olan Sibneft'i almıştır.⁴⁴⁰ Sibneft'in %75'lik hissesini alan Gazprom, 2009'da şirketin İtalyan enerji şirketi Eni'de olan %20'lik hissesini daha almıştır.⁴⁴¹ Böylece Sibnefti bünyesine tamamiyle katan Gazprom, şirketin adını Gazprom Neft olarak değiştirerek petrol piyasasında devlet kontrolünde olan ikinci büyük şirket olarak kalıcılığını göstermiştir. Sibneft'in alınmasıyla Gazprom otomatik olarak Slavneft'in de %50'lik hissesinin sahibi olmuştur.⁴⁴²

Gazprom ve Rosneft gibi devletin elindeki büyük enerji şirketlerinin lehine olan ortam yalnızca şirket alımlarıyla sınırlı olmayıp üretimde öncelik hakkını da içerir. Örneğin Rusya'nın Batı Sibirya, Ural-Volga gibi geleneksel üretim alanlarında üretim düşüşü yeni sahalarda üretim yapılmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede 2008'de Rosneft'in CEO'su İgor Seçin'in hazırlanmasında etkin olduğu bilinen "Stratejik Sahalar Konsepti" 2008'de yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁴⁴³ Bu konsept, cazip ve yeni üretim alanlarında devlet kontrolünde olan şirketlere öncelik verilmesini zorunlu kılmıştır.⁴⁴⁴

Devletin petrol sektöründeki gücünü şirketler yoluyla pekiştirmesinin en çarpıcı örneği 2012'te Rosneft'in Rusya'daki en önemli enerji şirketlerinden TNK-BP'yi satın almasıdır.⁴⁴⁵ Rosneft şirketi satın almak için BP ve Alfa gruba 56 milyar dolar

---

⁴³⁸ Peter Duncan, "Oligarchs' Business and Russian Foreign Policy From Yel'tsin to Putin", *SSEES UCL Center for the Study of Economic and Social Change in Europe: Economic Working Paper*, n. 83, 2007, s. 11.

⁴³⁹ Timothy L. O'Brien and Erin E. Arvedlund, "Putin vs. the Jailed Tycoon: Defining Russia's New Rules", *The New York Times*, 4 Ocak 2004, <https://www.nytimes.com/2004/01/02/world/putin-vs-the-jailed-tycoon-defining-russia-s-new-rules.html> (10 Mayıs 2020).

⁴⁴⁰ Henderson ve Ferguson, *a.g.y.*, s. 26.

⁴⁴¹ K. Kostanian., *Russia's Unconventional Future*, Moscow, Merrill Lynch, 2012, s. 4

⁴⁴² Sakwa, *a.g.y.*, 2008, s. 187.

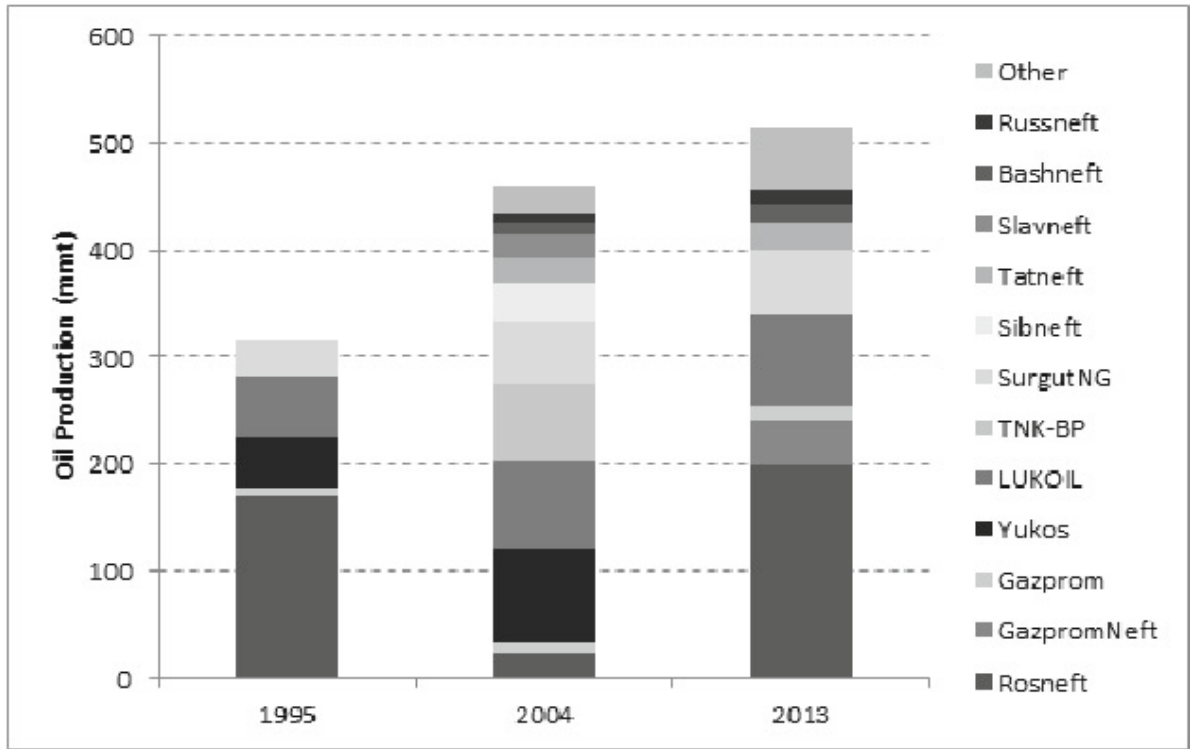
⁴⁴³ Tatiana Mitrova, *Shifting Russian Political Economy of Russian Oil and Gas*, Center for Strategic Studies and International Studies, 2016, s. 18.

⁴⁴⁴ Mitrova, *a.g.y.*, s. 19.

⁴⁴⁵ "Rosneft and BP Complete TNK-BP Sale and Purchase Transaction", *Rosneft*, 21 Mart 2013, <https://www.rosneft.com/press/releases/item/114403/> (10 Nisan 2020).

ödemıştır. Dahası Rosneft, BP'ye bu anlaşmayla hisselerinin % 19'unu devretmiştir.⁴⁴⁶ Bu anlaşmayla Gazprom'unSibneft'i alarak yarısına sahip olduğu Slavneft'in Alfa grupta kalan diğer yarısı Rosneft'e geçmiştir.⁴⁴⁷ Bu alımla beraber, Rusya'da petrol üretiminin %50'si devlet kontrolündeki Rosneft ve Gazprom Neft'in kontrolüne verilmiştir.⁴⁴⁸

Tablo1. Rusya Federasyonu'nda Devletin 1993-2013 Arasındaki Petrol Üretimi(Milyon Ton)⁴⁴⁹

Devletin petrol ve doğalgazda piyasaya girişi ve belirli şirketlerin gücünü perçinlemesi, sadece Rusya'nın kalkınması için devletin etkin rol üstlendiği bir alternatif model olarak ele alındığında bazı noktalar karanlıkta kalır.⁴⁵⁰ Şöyle ki petrol ve doğal gaz alanında Rosneft ve Gazprom'un güçlenmesi, üretim ve hisse payını artırması, kuşkusuz devletin gelirlerinde artış sağlamış, devleti etkin bir piyasa aktörü haline getirmiştir. Bununla beraber söz konusu yaklaşımın sınıfsal bir karşılığı da bulunmaktadır.

⁴⁴⁶ Rupert Neate, Rosneft Takes Over TNK-BP In \$55bn Deal, *The Guardian*, 21 Mart 2013, <https://www.theguardian.com/business/2013/mar/21/rosneft-takes-over-tnk-bp> (10 Nisan 2020).

⁴⁴⁷ Vladimir Soldatkin ve Andrew Callus, "Rosneft Pays Out in Historic TNK-BP Deal Completion", *Reuters*, 21 Mart 2013, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-tknbp-deal/rosneft-pays-out-in-historic-tnk-bp-deal-completion-idUSBRE92K0IZ20130321> (10 Nisan 2020).

⁴⁴⁸ Henderson ve Ferguson, *a.g.y.*, s. 26.

⁴⁴⁹ James Henderson ve Alastair Ferguson, *International Partnership in Russia: Conclusion from the Oil and Gas Industry*, New York, Palgrave Macmillan, 2014, s. 26.

⁴⁵⁰ Edward C. Chow ve Andrew Stanley, *Russia's National Oil Champion Goes Global*, Center for Strategic and International Studies, 2018, s. 2.

Rosneft 2004'te İgorSeçin'e, Gazprom Aleksey Miller'a ve 2007'de TransneftNikolayTokarev'e emanet edilmiştir.⁴⁵¹ Bu isimlerin tamamı güvenlik ya da geçmiş bağlar üzerinden Putin'e olan yakınlıklarıyla bilinmektedirler. Dahası bu yöneticiler ve onların ilişkide olduklarıbürokratiksınıfın yükselişlerine zemin yaratmıştı.⁴⁵² Sonuç olarak Rusya'da 2000'lerde devletin petrol ve gaz sektörü başta olmak üzere ağırlığını koymasının iki temel sonucu vardır.⁴⁵³ Birincisi, Rusya'da 1990'larda yaşanan dönüşüm ışığında petrol sektörünün büyük oranda oligarkların kontrolüne geçmesi, devletin petrolden aldığı gelirlere ket vurulması demektir.⁴⁵⁴ İkincisi, oligarkların petrol sektöründe, yasa/yasadışı yöntemlerle adeta krallıklarını kurmaları⁴⁵⁵, bürokratların, güvenlik aparatı elitlerinin saha dışında kalmasına neden olmuştur.⁴⁵⁶ Bu noktada Putin yönetiminin devlete geçen şirketlere ya da gücü perçinlenen devlet şirketlerinin başına Siloviki⁴⁵⁷ ya da St. Petersburg⁴⁵⁸ grubundan isimleri getirmesi oligarklarla bürokratların arasındaki örtük rekabette ibrenin Putin'e yakın, devletle organik bağı olan isimler lehine dönmesine neden olmuştur.⁴⁵⁹

Rusya'da iktidar ile oligarklar arasındaki ilişki ve makbul oligarkla olmayan arkasındaki en net ayırım petrol sektöründe Sibneft ve Yukos örneklerinde görülür. Her

---

⁴⁵¹ Ol'ga Kryshtanovskaya and Stephen White, "Inside the Putin Court: A Research Note", *Europe-Asia Studies*, c. 57, n. 7, 2005, s. 1067. Goldman, a.g.y., 2008, s. 97.

⁴⁵² Pirani, a.g.y., 2010, s. Gustafson, a.g.y., s. 98

⁴⁵³ Jonathan P. Stern, *Future of Russian Gas and Gazprom*, New York, Oxford University Press, 2005, s. 174. Henderson ve Ferguson, a.g.y, s. 27. Sağlam, a.g.y., s. 159.

⁴⁵⁴ Pirani, a.g.y., 2010, s. 66. Goldman, a.g.y, 2008, s. 103.

⁴⁵⁵ Martin Sixsmith, *Putin's Oil: The Yukos Affair And The Struggle For Russia*, Londra, Continuum Press, 2010, s. 44.

⁴⁵⁶ Gustafson, a.g.y., 2012, ss. 482-483.

⁴⁵⁷ Rusya'da iktidar kanatlarından birini oluşturan Siloviki grubu,"silovye struktury (güç yapısı-yapılanması) gelmekte olup, geçmişte askeriye, polis ya da SSCB istihbarat biriminden gelen kişilerin oluşturduğu grubun adıdır. Grubun Putin iktidarında, güçlü devlet, ekonomi ve dış politikada jeopolitik vurgu ve ekonomik milliyetçilik yaklaşımı dikkat çeker. Rusya devlet başkanı Putin'in önce KGB ardından FSB'de görev yapması bu grupla yakın bağlar kurmasını sağlamıştır. Grubun bugün bilinen bazı üyeleri şöyledir: Rosneft Ceo'su İgor Seçin, Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Savunma Bakanı Sergey Şoygu ve bir dizi yüksek düzeyleri bürokrat. Silovik grubu için bkz: Adrei İlliarinov, "Reading Russi: Siloviki in Charge", *Journal of Democracy*, c. 20, n. 20, Nisan 2009, ss. 69-72. Ian Brammer ve Samuel Charap, "The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want", *The Washington Quarterly*, c. 30, n. 1, 2007, ss. 83-92.

⁴⁵⁸ St. Petersburg Grubu: Putin'in özellikle St. Petersburg'ta belediye başkan yardımcısı olarak çalıştığı dönemde ilişki kurduğu isimlerden oluşmaktadır. Grup, güçlü bir merkezi hükümet konusunda Silovikilerle benzer bir yaklaşıma sahiptir. Ancak diğer gruptan farklı olarak kamulaştırma pratiklerinin daha yavaş ve hukuka uygun yürütülmesi savunmaktadır. Ekonomide özel sektörün varlığına karşı olmayan grup, devletin piyasada varlığını ve bazı sektörü kontrol altına alınmasını savunmaktadır. Bu grup dış politikada Batı karşıtlığı yerine dengeli bir ilişki kurulmasını savunur. Gruptaki bazı isimler şöyle sıralanabilir: Eski Başbakan Dimitri Medvedev, Gazprom'un CEO'su Aleksey Miller, Eski ticaret Bakanı German Gref ve Eski Ekonomi Bakanı Aleksey Kudrin. Detay için bkz: Ian Brammer ve Samuel Charap, "The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want", *The Washington Quarterly*, c. 30, n. 1, 2007, ss. 83-92.

⁴⁵⁹ Lee Sun-Woo, "To Be or Not to Be: Statism and Paradoxical Evolution of Corporate Governance in Russia", *Development and Society*, c. 39, n. 2, 2010, s. 269.

iki şirket de birer oligarkın kontrolünde yer almıştır.⁴⁶⁰ Ancak Hadarovski Kremlin'in çıkar tanımı ve siyaset alanındaki sınırlarının dışına çıkarken Roman Abramoviç iktidarla yakın ilişkiler kurmuştur. Nitekim Gazprom, Abramoviç'in Sibneft'i söz konusu dönemde piyasa fiyatlarıyla uyumlu bir meblağa almıştır.⁴⁶¹ Bu uyumlu ilişkide Abramoviç'in Çukotka'da 2000-2008 yılları arasında vali olarak görev yapması da etkili olmuştur.⁴⁶²

d) Ekonomi Kurallarının Değişimi

Putin iktidarıyla beraber, dönüşümün yaşandığı bir diğer alan ekonominin geneline etki eden yasal mevzuattır. Asya kriziyle Rusya ekonomik sisteminde görülen sorunların çözümü için dönemin ekonomi bakanı German Gref'in hazırladığı reform paketi bu konuda atılan en önemli adımdır.⁴⁶³ Vergiye odaklanan 2000 yılında Gref Planı'ndan açıkça görüleceği üzere, verginin toplanması, vergi kaçakçılığını önleyici siyasi ve adli reformların hayata geçirilmesinde asli rol devlete verilmiştir.⁴⁶⁴ Gref Planı'ndaki vergi toplamada önemli role sahip vergi dairesi ve maliyenin yönetimi yeni kurallara bağlanmış, uygun personel alımı yapılmış, kolluk ve yargının yetkisi net biçimde tanımlanmıştır. Dahası vergi toplamada uygulanacak "zorlama" önlemler yasayla sınırlandırılarak bunun kötüye kullanımının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Devlet vergi politikası konusunda ciddiyetini özellikle güçlü iş çevrelerine göstermek için vergi ödemeyen ve şartlara uymayanın kimliğinden ve gücünden bağımsız cezalandırılacağını Yukos Davası örneğiyle açıkça ortaya koymuştur. Vergi reformunun etkisini gösteren iki veri dikkat çekicidir. İlk olarak, vergi cennetlerine yönelik düzenleme sonucunda bu bölgeleri kullanan büyük petrol şirketlerinin vergi

⁴⁶⁰ Sakwa, a.g.y., 2008, s. 186.

⁴⁶¹ Gazprom, 2005'te Sibneft'in % 72,6'lık hissesine karşılık Roman Abramoviç'e 13,1 milyar dolar ödeme yapmıştır. Deyatlı bilgi için bkz: Nick Paton Walsh ve Terry Macalister, "Abramovich Sells His Last Big Stake in Russia To Kremlin", *The Guardian*, 29 Eylül 2005, <https://www.theguardian.com/business/2005/sep/29/oilandpetrol.russia> (10 Nisan 2020).

⁴⁶² Donald N. Jensen, "The End of the Affair: Abramovich Leaves Chukotka", *Institute of Modern Russia*, 18 Haziran 2013, <https://imrussia.org/en/politics/515-the-end-of-the-affair-abramovich-leaves-chukotka> (10 Nisan 2020). Abramoviç'in vali olarak atanmasıyla gündeme gelen Çukotka, sert iklimi ve Bering Boğazı'yla olan ilişkisinin yanında 2000'lerin başında oligarkların vergi yüklerini daha az göstermek için yerleşke haline getirdiği iki merkezden biridir. Çukotka ve Kuzey Kafkasya'da yer alan Kalmuka yönetimleri, bu iki bölgeye yatırım çekmek için federal devletin izniyle ciddi vergi indirimleri uygulamaktaydı. Buysa vergi yüklerinden kurtulmak için her yolu denilen oligarkların şirket faaliyetlerini kâğıt üstünde burada göstermesine neden olmuştur. Rusya Finans Bakanlığı'na göre oligarklar faaliyetlerini bu bölgelerde yapıyor gibi göstererek 1,5 milyar dolar vergi yükünden kurtulmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Chris Miller, *Putinomics*, Chapel Hill, North Carolina, 2018, s. 41.

⁴⁶³ Yakalev, a.g.y., s. 14.

⁴⁶⁴ Sergei Vasiliev, "Russian Economic Reform Agenda", *Carneige Endowment for International Peace Meeting Report*, c. 3, n. 9, 2001, <https://carnegieendowment.org/2001/03/16/russian-economic-reform-agenda-event-299> (20 Ekim 2017).

kaçakçılığından elde ettikleri kâr %35'ten %11'e gerilemiştir. İkincisi, söz konusu önlemler sayesinde 2001'de vergi gelirlerinin GSYH içindeki payında %1,6'lık artış sağlanmıştır.⁴⁶⁵ Ayrıca yine bu planda yer alan devletin sosyal harcamalarını azaltmasına dönük maddeler, Putin yönetimince veto edilerek, devletin sosyal yönü korunmaya çalışılmıştır.⁴⁶⁶

Özetle 2000-2008 arasında iş dünyası unsurlarıyla devlet arasında ekonomik büyüme ve devlet kapitalizmi yerleşik hale getirecek bir diyalog olduğu söylenebilir. Bu dönem için iki noktanın açıklığa kavuşturulması ekonomik dönüşümün ardındaki motivasyon konusunda yol göstericidir. İlk olarak, kamulaştırmadan oligarklarla kurulan yeni ilişki ve ittifaklara kadar atılan adımlar, daha önce altı çizilen küresel kapitalist sistemdeki dönüşümle paralel bir seyir izlemiştir. Yani burada devletin mülkiyetindeki genişleme, enerji başta olmak üzere stratejik sektörlerin kontrolünün devlete veya yakın isimlere teslimi, devlet şirketlerinin kendi sektörlerinden öncelikli hale getirilmesi, oligarkların kontrol altına alınması, Pekin Uzlaşısıyla ortaya çıkan dönüşüm uyarınca Rusya'da otoriter kapitalist bir modelin yerleşmesinin kanıtlarıdır. İkincisi, sistemden kopuş içermeyen bu dönüşümde devlete yeniden güç kazandırma ve iktidarı her alanında etkin hale getirme girişiminin SSCB döneminde devlete yüklenen anlamın tarihsel mirası olduğu, Putin ve yol arkadaşlarının bu tarihsel mirası gözeterek yol haritalarını çizdikleri görülür.⁴⁶⁷ Yani Rusya'da gerçekleşen ekonomik dönüşüm, Rusya'nın devraldığı tarihsel mirası gözeterek oluşturulmuştur. Dolayısıyla Rusya'nın kapitalist yapılanmasında sadece küresel sistem değil, tarihsel koşullar dikkate alınmıştır. Özellikle enerji sektöründe uygulanan ulusal şampiyon stratejisi, şirketlerin kamulaştırma süreçleri, tezin genel iddiasını doğrular şekilde enerjinin Rusya'nın dönüşümünde bir mercek görevi üstlendiğini gösterir.

II. 2008 FİNANSAL KRİZİ VE EKONOMİK DÖNÜŞÜM

2008'de ABD'de başlayıp küresel bir hale gelen finansal krizin nedeni olarak ABD'de 1990'lardan itibaren aşamalı olarak gelen finansal serbestleşme, konut kredileri ve ona bağlı türev piyasalardaki gelişmeler gösterilebilir.⁴⁶⁸ Büyük yatırım bankaları çeşitli yasal ve yasadışı yollarla finansal iklimde bir çıkmaza neden olmuştur. ABD'nin sermaye ihracında dünyadaki önemli merkezlerden biri olması ve dünyadaki farklı

⁴⁶⁵ Poverletskiy ve Söllner, *a.g.y.* s. 159.

⁴⁶⁶ Linda J. Cook, *Postcommunist Welfare States: Reform Politics in Russia and Eastern Europe*, New York, Cornell University Press, 2007, s. 148.

⁴⁶⁷ Robinson, *a.g.y.*, s. 4.

⁴⁶⁸ Akçay ve Gülgen, *a.g.y.*, s. 23.

ekonomilerin birbirine aşırı bağımlı hale gelmesi sebebiyle bu kriz 2008-2010 arasında küresel ölçekte bir ekonomik sarsıntıya yol açmıştır.⁴⁶⁹ Emtia fiyatları, özelde petrol fiyatları krizden en fazla etkilenen grup olmuştur. Örneğin yaz 2008’de 140 dolar eşiğine ulaşan petrol fiyatları altı ay gibi kısa bir sürede 40 doların altına gerilemiştir.⁴⁷⁰ Petrol fiyatlarındaki bu sert düşüş, petrol ihraç eden ülkelerin ekonomilerinde çarpıcı bir daralmaya neden olmuştur. Bu çerçevede 2008 krizinin dünyanın önde gelen petrol ihracatçılarından Rusya’nın ekonomisi üzerindeki etkisini değerlendirmek olacaktır.

a) 2008 Finansal Krizi ve Rusya Ekonomisi

Finansal alanında başlayan 2008 krizinin petrol fiyatlarına uzanan etkisi Rusya’nın krize karşı hızla önlem almasını gerekli kılmıştır. Ekonomi refahı artırarak iktidarı elinde tutan Kremlin, bu sarsıntıda gerekli önlemleri almazsa siyasi olarak sıkıntılı bir sürecin içine girebileceğini düşünmüştür.⁴⁷¹ Alınan önlemlere değinmeden kriz öncesi durumu da gözeterik bu ekonomik çalkantının etkisini kısaca incelemek yerinde olacaktır. Örneğin Rusya’nın ekonomik büyümesi, krizden bir önceki yıl, 2007’de %8,5, 2008’de %5,2, 2009’da % -7,8 ve 2010’da ise %4,0 olmuştur.⁴⁷²

Tablo2. 2007-2010 Rusya Makroekonomik Görünümü (%)⁴⁷³

Rusya Federasyonu	% 2007	% 2008	% 2009	% 2010
Ekonomik Büyüme	8,5	5,2	-7,8	4,0
Bütçe Açığı	6,8	4,9	-6,3	-3,6
İşsizlik	6,1	6,4	8,4	7,5
Kamu Borcunun GSYH’deki Yüzdesi	8,5	7,9	11,0	9,9

Tablo 2’de yer alan Rusya’nın dört yıllık ekonomik verileri, ekonominin karşı karşıya kaldığı krizi gösterir. Ekonomik büyümeden başlanacak olursa, 2007’de dahi

⁴⁶⁹ Akçay ve Güngen, *a.g.y.*, ss. 23-24.

⁴⁷⁰“ Why This Oil Crisis is Different to 2008”, *Oil Price*, 17 Temmuz 2016, <https://oilprice.com/Energy/General/Why-This-Oil-Crisis-Is-Different-To-2008.html> (7 Mart 2018).

⁴⁷¹ *A.g.y.*, s. 2.

⁴⁷² IMF, *a.g.y.*, 2011, s. 5.

⁴⁷³ *World Economic Outlook 2011*, Washington D.C. International Monetary Fund Publishing, Nisan 2011, s. 4.

%8'lerde seyreden büyüme, 2008'de %5'e gerilemiştir.⁴⁷⁴ Rusya ekonomisinde 2008'de böylesi yavaşlamanın ortaya çıkmasının en önemli nedeni, ihracatın % 60'nın enerjiye dayanmasıdır. Yani Rusya, diğer ülkelerden farklı olarak sadece finansal krizin değil, aynı zamanda düşen enerji fiyatlarının etkisi nedeniyle de krize maruz kalmıştır.

Rusya ekonomisindeki sarsıntının net görüldüğü başlıklardan bir diğeri bütçe açığıdır. Rusya federal bütçesinin yaklaşık %40'ı enerji ihracatı ve onun yan kollarından gelmektedir. Nitekim 2009'da dibe vuran fiyatların Rusya bütçesindeki karşılığı 2009'daki rekor %6,3'lük açıktır. Bir önceki yıl yani 2008'de bütçenin yaklaşık %5 fazla verdiği dikkate alındığında bütçede sadece bir yılda %11,2'lik bir değişim meydana gelmiştir.⁴⁷⁵

Rusya ekonomisi açısından diğer önemli bir gösterge kamu borçlarıdır. Kamu borçlanması devletin ekonomiyi çevirirken öz kaynaklarıyla bunu başarmasının düzeyi konusunda fikir veren bir göstergedir. Örneğin AB'de Euro bölgesine katılabilmek için Maastricht kriterleri uyarınca, kamu borcunun GSYH'nin %60'nı geçmemesi gerekir. 2007-2009 verileri incelediğinde AB'nin iki üyesi İtalya ve Yunanistan'ın borç oranlarının GSYH'lerinin üstünde olduğu görülür. 2008'de İtalya'nın kamu borcunun GSYH'ye oranı %103,6, Yunanistan'ın %105,4'dir.⁴⁷⁶ Krizin merkezi ABD'ye göz atıldığında, 2007'de borç oranının GSYH'ye oranı %62,7'ken bu oran 2010'da %92'ye çıkmıştır.⁴⁷⁷ Rusya'nın kamu borçlarının değişimine bakıldığında, 2007'de borçlarının GSYH'ye oranı %8,5'iken, 2010'da bu oran %9,9'a çıkmıştır.⁴⁷⁸ Birçok büyük ekonomide kamu borçları ciddi biçimde artarken Rusya'da çarpıcı bir borçlanma yaşanmamasında enerji gelirlerini kullanma biçimi etkili olmuştur. Rusya gerek doğal gaz gerek petrol ihracatında dünyadaki sayılı üreticiler arasında yer alır. Tıpkı diğer enerji zengini üreticiler gibi Rusya da kendi para birimiyle üretilen dolar üzerinden sattığı bu gelir kaleminden nasıl faydalanması gerektiğini araştırmış ve nihayetinde enerjiden

---

⁴⁷⁴ Andras Inotai, "Macroeconomic Impacts of 2008-2009 Crises in EU Member States and Russia", *Economic Crises in Europe: What it Means for the EU and Russia*, (Eds) Joan De Bardeleben ve Crina Viju, New York, Palgrave Macmillan, 2013, s. 23.

⁴⁷⁵ *World Economic Outlook 2011*, Washington D.C., International Monetary Fund Publishing, Nisan 2011, s. 4

⁴⁷⁶ *World Economic Outlook*, Washington D.C., International Monetary Fund Publishing, 2010, s. 12.

⁴⁷⁷ Joseph E. Gagnon ve Marc Hinterschweiger, *Global Outlook for Debt Over the Next 25 Years: Implications for the Economy and Public Policy*, Washington D.C., Peterson Institute for International Economics, 2011, s. 43.

⁴⁷⁸ Boris Kheifets, Economic Crisis and the Russian Debt Problem, *The Journal of Comparative Economic Studies*, n. 7, 2012, s. 36.

gelen döviz bazlı gelirin Rezerv Fonu adı altında toplanmasına karar vermiştir.⁴⁷⁹ Bu çerçevede 2004'te çıkarılan 184 nolu Federal Kanun'la, petrol üretimi ve ihracatından gelen gelirlerin toplanacağı İstikrar Fonu kurulmuştur.⁴⁸⁰ İstikrar Fonu, 2007'de kabul edilen 63 nolu Federal Kanun ile Rezerv Fonu ve Ulusal Varlık Fonu olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁸¹ 63 nolu Kanun aynı zamanda Rezerv Fonu'nun çalışmaya başladıktan sonra petrol gelirlerinin yanında doğal gaz gelirlerinin fona aktarılmasını sağlamıştır.⁴⁸² Böylece enerji gelirlerinin yarısı doğrudan bütçeye kaynak olarak sunulurken, kalanı olası bir ekonomik kriz ya da savaş gibi ihtimaller karşısında fona aktarılmıştır.⁴⁸³ Nitekim Rezerv Fonu'ndaki birikim 2008'de ve ardından gelen krizlerde devreye sokulmuştur. Şöyle ki kriz öncesinde Rusya İstikrar Fonu'nda 157,4 milyar dolarlık birikim vardır.⁴⁸⁴ Benzer biçimde Merkez Bankası'nın elinde 400 milyar doların üzerinde rezerv birikmiştir. Krizin baş göstermesiyle beraber, devlet 2008-2009 yıllarında rezerve fonunun %45'ini harcamış, Merkez Bankası da rublede istikrar sağlamak için elindeki rezervin önemli bir miktarını kullanmıştır. Devlet, 2010'da rezerv fonu tamamen kullanırken Merkez Bankası'nın elinde yalnızca 200 milyar dolarlık rezerv kalmıştı.⁴⁸⁵ Böylece ekonomiyi toparlamaya dayanan iki yılda Rusya rezerv fonu ve Merkez bankası rezervleri sayesinde yüklü bir kamu borcunun altına girmekten kurtulmuştur.⁴⁸⁶

Krizin yaygınlaşmasının bir diğer yansıması yabancı sermayeyle ilişkilerde görülmüştür. Bu dönemde yabancı sermayenin hızla Rusya'dan çıkması ekonomi ve siyasi otorite üstündeki baskıyı arttırmıştır.⁴⁸⁷ Dahası toplumsal istikrar için ekonomik büyümenin kilit önemde olduğu anlaşılmıştır.⁴⁸⁸ Ekonomide yeni önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak kobilerin sistemde daha fazla rol alması için

---

⁴⁷⁹ Massimiliano Castelli ve Fabio Scacciavillani, *The New Economics of Sovereign Wealth Funds*, West Sussex, A John Wiley and Sons, Ltd, Publication, 2012, s. 40.

⁴⁸⁰ Pekka Sutela, "Russia's Response to the Global Financial Crisis", *Carnegie Policy Outlook*, Carnegie Endowment for International Peace, 2010, s. 4.

⁴⁸¹ "Russia: Reserve and National Wealth Fund", *Natural Resource Funds*, New York, Columbia Center on Sustainable International Investment, 2013, s. 3.

⁴⁸² A.g.y.

⁴⁸³ Gordon L. Clark, Adam D. Dixon, and Ashby H. B. Monk, *Sovereign Wealth Funds: Legitimacy, Governance, and Global Power*, Princeton, Princeton University Press, 2013, s. 15.

⁴⁸⁴ Agata Dubas, Jadwiga Rogoza ve Iwona Wiśniewska, "Russia In Crisis: Year One", *Center for Eastern Studies Report*, 2010, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-report/2010-01-27/russia-crisis-year-one> (10 Aralık 2018).

⁴⁸⁵ Evsei Gurvich, Elena Lebedinskaya, Yuri Simachev and Andrei Yakovlev, "Russia Country Report", *Managing the Crisis. A Comparative Assessment of Economic Governance in 14 Economies*, Gütersloh Bertelsmann Stiftung, 2010, s. 3.

⁴⁸⁶ Clark, Dixon ve Monk, a.g.y., s. 3.

⁴⁸⁷ Yakalev, a.g.y., s. 15.

⁴⁸⁸ A.g.y.

adımlar atılmıştır. Örneğin 2010’da yürürlüğe giren Düzenleyici Etki Değerlendirmesi (*Regulatory Impact Assessment*) çerçevesinde, girişimcilere dönük iş yeri açmaya dönük bürokrasiyi azaltma, her düzeyde girişimin finansal düzeyde bütçeye dahil, ölçeğine bakılmaksızın girişimlerin seslerinin kamuoyuna ulaştırılması amaçlanmıştır.⁴⁸⁹ 2012’de yeni bir reformla bu işletmelere vergi ve gümrük tarifelerinde kolaylık getirilmiştir. İkincisi, Rusya’da İş Yapmak Projesi (*Doing Business in Russia Project*)⁴⁹⁰ Dünya Bankası ve Rusya Kalkınma Bankası ortaklığında Rusya’da 30 bölgede iş kurma, kayıt alma, elektriğe ulaşmanın karşılaştırmalı analizi yapılarak sorunlar tespit edilmiştir. Benzer biçimde Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Rusya Kalkınma ve Sanayi Bakanlığı ortaklığında 37 bölgede 4300 şirket üstünden iş iklimi araştırılmıştır.⁴⁹¹ Son olarak 2011’de Putin’in iş çevreleriyle yaptığı görüşmeler sonrasında iş kurma ve sürdürmedeki engeller ve zorluklar olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunların çözümü için Stratejik İnisiyatif Ajansı kurulmuştur. Ajans, kobilerin güçlendirilmesi, genel anlamda iş ikliminin geliştirilmesini görev edinerek girişimcilere iş kurma ve sürdürme konusunda destek vermiştir.⁴⁹² Rusya’nın bu kriz sürecinde DB ve EBRD gibi kuruluşlarda ekonomisi için proje ve destek alması, otoriter kapitalizmin niteliğindeki bir çelişki değildir, aksine bu model daha önce belirtildiği gibi küresel ticaret ve kurumlarla uyumlu çalışmayı içerir, ancak alternatif oluşumlara da kapıyı kapatmaz.

Putin yönetimi, her ne kadar küresel kriz karşısında çeşitli önlemler alsada petrole bağımlılığının ekonomide yarattığı yıkımın önüne geçmekte zorlanmıştır. Bu durum Rusya ekonomisinde çeşitlendirme politikasındaki başarısızlığı göstermesi açısından da önemlidir. Rusya ekonomisiyle petrol arasındaki ilişkiyi gösteren en önemli göstergelerden biri GSYH ile petrol fiyatları arasındaki ilişkidir. Örneğin küresel petrol fiyatları 2008’de 94,1 dolar, 2009’da 60,86 dolar, 2010’da 71,38 dolardan işlem görmüştür.⁴⁹³ Aynı dönemde Rusya GSYH’nin değişimi şöyledir: 2008’de 1,66 trilyon

---

⁴⁸⁹ “Regulatory Impact Assessment in Russia”, *OECD*, 2011, <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/regulatoryimpactassessmentinrussia.htm> (4 Haziran 2021).

⁴⁹⁰ Projenin detayları için bkz: “Doing Business in Russia”, *World Bank*, <http://www.worldbank.org/en/country/russia/brief/doing-business-russia> (10 Haziran 2018). Proje verilerine ve bulguları için bkz: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/russia> (10 Haziran 2018).

⁴⁹¹ EBRD Araştırmasının bulguları için bkz: Alexander Plekhanov and Asel Isakova, “Region-Specific Constraints To Doing Business: Evidence From Russia”, *EBRD Working Paper*, n. 125, Mart 2011, <https://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/WP0125.pdf> (10 Haziran 2018).

⁴⁹² Yakalev, *a.g.y.*, s. 16. “About Us”, *Stratejik İnisiyatif Ajansı*, https://asi.ru/eng/about_agency/ (10 Haziran 2018).

⁴⁹³ Petrol fiyatlarındaki değişim için bkz: <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/> (10 Aralık 2018).

dolar, 2009’da 1,22 trilyon dolar ve 2010’da 1,52 trilyon dolar.⁴⁹⁴ Petrol fiyatlarının 2008’den 2009’a 94,1 dolardan 60,8 dolara gerilemesi Rusya GSYH’sinde 0,4 trilyon dolarlık azalma, %7,8 oranında küçülmeye neden olmuştur.⁴⁹⁵ Rusya ekonomisinde görülen sarsıntıda yalnızca petrol fiyatlarındaki düşüş değil, ekonomik yapılanmanın enerji sektörüne dayandırılması da etkili olmuştur. Örneğin 2008’de Rusya bütçesinin %65-70’i doğrudan ya da dolaylı biçimde hidrokarbon ihracatına bağımlıdır.⁴⁹⁶ Daha çarpıcı olansa, bütçe gelirleri ve GSYH ile petrol fiyatlarındaki doğrudan korelasyonun %90-95 kadar çikmasıdır.⁴⁹⁷

Tablo 3. Rusya’nın 2005-2018 Arasındaki Petrol ve Doğal Gaz Üretim ve İhracatı⁴⁹⁸

Enerji Ürünü	2005	2010	2015	2018	
008 - 200 9 aras ınd	Doğal Gaz Üretimi (milyar metreküp- 2 bcm)	589 bcm	598 bcm	584 bcm	669bcm
	Doğal Gaz İhracatı (milyar metreküp- bcm)	197 bcm	209,7 bcm	197 bcm	251 bcm
	Petrol Üretimi (günlük/milyon varil- mln/d)	9,0 mln/d	9,6 mln/d	10,1 mln/d	10,5mln/d
	Petrol İhracatı (günlük/milyon varil mln/d))	4,8 mln/d	4,97 mln/d	4,87 mln/d	5,06 mln/d

a ekonomik olarak zor bir dönem yaşayan Rusya, petrol fiyatlarının 2010’da yükselmesiyle beraber yeniden pozitif bir seyir izlemeye başlamıştır.⁴⁹⁹ Küresel krizin Rusya’yı da etkisi altına aldığı bu iki yıllık zaman diliminde Moskova, rezerv fondaki birikimini, Merkez Bankası rezervlerini kullanarak ve bankacılık başta olmak üzere çeşitli sektörlerle dönük reform yaparak krizden çıkmıştır.⁵⁰⁰ Bununla beraber kriz

⁴⁹⁴ “Russia Growth Between 2008-2010”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2017&locations=RU&start=1990&view=chart> (10 Aralık 2018).

⁴⁹⁵ “Russia Annual Growth Rate Between 2008-2010” *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RU> (10 Aralık 2018).

⁴⁹⁶ Andrey Movchan, “Decline, not Collapse: the Bleak Prospects for Russia’s Economy”, *Carnegie Moscow Center Economy Report*, Şubat 2017, s. 14.

⁴⁹⁷ A.g.y., s. 15.

⁴⁹⁸ “Russia Natural Gas Production”, *Statista* <https://www.statista.com/statistics/703612/natural-gas-production-russia/> (12 Aralık 2018).

<https://energypolicy.columbia.edu/research/report/impact-us-lng-russian-natural-gas-export-policy> <http://ac.gov.ru/files/publication/a/17271.pdf> (12 Aralık 2018).

Russia Energy 2015 Report, Analytical Center for the Government of Russian Federation, Eylül 2016, <http://ac.gov.ru/files/publication/a/10205.pdf> (12 Aralık 2018).

⁴⁹⁹ Setula, a.g.y., 2010, s. 4.

⁵⁰⁰ Clifford G. Gaddy and Barry W. Ickes, “Russia After The Global Financial Crisis”, *Eurasian Geography and Economics*, c. 51, n. 3, 2010, s. 289.

sonrasında Rusya, ekonomisinin büyük bir bağımlılık içinde olduğu hidrokarbon odaklı ihracat ve üretim modeli sürmüştür.

b) Ekonomik Yaptırımların ve Petrol Şokunun Gölgesinde 2014 Krizi

Petrol fiyatları küresel piyasalarda ABD'deki kayaç petrolü çalışmalarının hız kazanmasıyla Temmuz 2014'ten itibaren düşüşe geçmiş ve petrol üreticileri bu gelişmeden doğrudan etkilenmiştir. Rusya, diğer üreticilerden farklı olarak bu dönemde ekonomik yaptırımların ekonomiye getirdiği yükü de başa çıkmaya çalışmıştır. Ukrayna ile Rusya arasında 2013'te başlayıp 2014'e de uzanan gerilimin sonuçlarından biri, Kırım'ın bir referandumla Ukrayna'dan ayrılıp Rusya'ya katılmasıdır. İki ülke arasındaki kriz ile ABD ve AB Rusya'ya yüksek teknoloji transferi, ihracat ve şirketlerin krediyi ulaşmasına engel olma gibi bir dizi yaptırım uygulamıştır.

c) Yaptırımların Rusya Ekonomisine Etkisi

Rusya ile Ukrayna arasında başlayan gerilim, Kırım'ın 2014'te Rusya tarafından ilhak edilmesiyle yeni bir aşamaya taşınmıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya dönük politikası karşısında AB, ABD, Kanada, Avustralya, Japonya, Norveç ve İsviçre, Rusya'ya dönük ağırlıklı olarak bir ekonomik dizi yaptırıma girişmiştir.⁵⁰¹ Yaptırımların içeriğine kısaca bakıldığında, ilk olarak askeri alanda Rusya'ya silah satışı ve Rusya'dan silah alımının yasaklandığı görülür.⁵⁰² Benzer bir biçimde, Rusya'ya silah yapımında kullanılacak teknolojik destek ve yardım sağlanması da yasaklanmıştır.⁵⁰³ Ayrıca, Rusya'dan aralarında üst düzey yöneticilerin olduğu 152 kişi ve 32 kurumun AB'deki hisseleri dondurulmuş ve AB'ye seyahatlerine yasal kısıtlama getirilmiştir.⁵⁰⁴ Bunların yanı sıra, ekonomik yaptırımlar başlığıyla, ticari faaliyetler hedef alınmıştır. Rusya'nın önde gelen 11 şirketinin ve kamu bankalarının AB'de bulunan iştiraklerinin AB finansal piyasalarına erişimi engellenmiş, petrol ve doğal gaz üretiminde önemli teknolojik transferin aktarımı yasaklanmıştır.⁵⁰⁵ Dikkat çekici olan enerji alanında genellikle

---

⁵⁰¹ Ladislav Tyll, Karel Pernica, Marketa Arltova, "The Impact of Economic Sanctions on Russian Economy and the RUB/USD Exchange Rate", *Journal of International Studies*, c. 11, n. 2, 2018, s. 23.

⁵⁰² EU Newsroom, a.g.y.

⁵⁰³ A.g.y.

⁵⁰⁴ A.g.y.

⁵⁰⁵ Tyll, Pernica ve Artlova, a.g.y, s. 23.

Rosneft, Gazprom gibi devlet şirketleri hedef alınırken, bu defa Novatek gibi özel enerji firmalarının kapsama alınmasıdır.⁵⁰⁶

Rusya, AB yaptırımları karşısında sessiz kalmayarak karşı yaptırımlar uygulamıştır. Bu yaptırımlar incelendiğinde makina ekipmanları, hafif sanayi ürünlerinin yanında özellikle tarım ürünlerinin ithalatı yasaklanmıştır.⁵⁰⁷ Rusya bu adımla AB'ye yaptırım yoluyla, yani sistemin içinden bir yolla yanıt vermiştir. Yaptırımlar karşısında Rusya'nın benzer bir etki yaratmadan uzak olsa da bu yolu benimsemesi, Rusya'nın küresel kapitalist sistemle olan bağını göstermesi açısından önemlidir.

Yaptırımların Rusya ekonomisine ilk yansıması yabancı yatırımlardaki düşüşte görülmüştür. Rusya'dan 2014'te 151,5 milyar dolar sermaye çıkışı olmuştur.⁵⁰⁸ Bir başka anlatımla yaptırımlar sonucunda bir önceki yıla göre 90 milyar dolar daha fazla sermaye çıkışı gerçekleşmiştir.⁵⁰⁹ Bunun yanında doğrudan yabancı yatırımlar da donma noktasına gelmiştir. Yaptırımlar öncesinde Rusya'ya doğrudan yabancı yatırımın %75'i AB ülkelerinden gelirken bu oran 2014'te %30'a gerilemiştir.⁵¹⁰ Bir sonraki yıl ise durgunluk derinleşmiş ve yabancı yatırımlar %92 oranında düşmüştür.⁵¹¹ Bahsedilen doğrudan etkilerin yanında ABD ve Avrupa'dan yeni yatırımların gelme ihtimali, yatırımcıların Rusya ekonomisine dönük algısını olumsuz yönde etkilemiştir.⁵¹² Benzer biçimde, yeni yatırımcı gelmediği gibi yalnızca yaptırım olan sektörlerden değil, ekonominin genelinden küresel sermayenin kaçtığı görülmüştür.⁵¹³

Yaptırımların kapsamı dikkate alındığında, sermaye çıkışı ve faiz artışının yanı sıra finansal bazı zorluklara da neden olduğu görülür. Şöyle ki yaptırımlar finansal alanı içerdiği için Rusyalı şirket ve bankaların borç ödemeleri, yeni yatırım için borçlanma

---

⁵⁰⁶ Chriss Miller, *Putinomics: Power and Money in Resurgent Russia*, New York, The University of North Carolina Press, 2018, s. 146.

⁵⁰⁷ Tyll, Pernica ve Artlova, *a.g.y.*, s. 24.

⁵⁰⁸ "Balance of Payments of the Russian Federation for 2014", *Rusya Merkez Bankası*, http://www.cbr.ru/eng/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/bal_of_payments_new_14_e.htm&pid=svs&sid=ITM_20620 (20 Aralık 2018).

⁵⁰⁹ "Balance of Payments of the Russian Federation for 2013", *Rusya Merkez Bankası*, http://www.cbr.ru/eng/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/bal_of_payments_new_13_e.htm&pid=svs&sid=itm_48213 (20 Aralık 2018).

⁵¹⁰ Balance of Payments of the Russian Federation for 2014, *Rusya Merkez Bankası*, http://www.cbr.ru/eng/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/bal_of_payments_new_14_e.htm&pid=svs&sid=ITM_20620 (20 Aralık 2018).

⁵¹¹ "Russia Economy", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/russia-economy-cenbank-idUSL5N17346J> (20 Aralık 2018).

⁵¹² Olga Berezinskaya, "Investment Drought in the Russian Economy: Structural Characteristics and Turnaround Perspective", *Russian Journal of Economics*, n. 3, 2017, ss. 72-73.

⁵¹³ Gurvich ve Prilepskiy, *a.g.y.*, s. 368. Brezinskaya, *a.g.y.*, s. 78.

maliyetinin artışı, finansal sermayenin Rusya'ya yatırım uygulayan Batılı merkezlerde yoğunlaşması ve kredi için alternatifler olanların da ABD'nin tepkisinmesi nedeniyle yatırımlar için ciddi bir açmaz yaşanmıştır.⁵¹⁴Bu durum, Rusyalı şirketlerin mali açıdan dar boğazgirmelerine neden olmuştur. Rusyalı şirketler bu darboğazı aşmak için daha önce kabul etmeye yanaşmadıkları şartlarla Çin gibi alternatif merkezlerden kredi almak zorunda kalmışlardır.

Özetlemek gerekirse, Batı'nın yatırımları sermayenin Rusya'ya girişinin ve yatırımların azalmasında, neredeyse tüm sektörlerin yatırımlardan etkilenmesinde ve bir bütün olarak Rusya ödemeler dengesinde sorunlar oluşmasında etkin bir rol üstlenmiştir.

d) Petrol Şokunun Ekonomisiye Etkisi

2014'te petrol fiyatlarının sert biçimde düşmesi, enerji üreticisi pek çok devlette ekonomik krize yol açmıştır. Rusya da söz konusu durumdan en fazla etkilenen devletler arasında yer almıştır. Rusya'nın petrol fiyatlarındaki hareketlilikten etkilenmesinin nedenini anlayabilmek için ilkin Rusya ekonomisinde enerji kaynaklarının yerini ele almak gerekmektedir.

Rusya ihracatında enerji ürünlerinin payı %60'ın üzerindedir. Aynı zamanda enerji ihracatı, Rusya Varlık Fonu gelirlerini oluşturmaktadır.⁵¹⁵ Doğrudan ihracata katkısının yanında enerji sektörünün Rusya ekonomisindeki payı %60 civarındadır.⁵¹⁶ Rusya Finans Bakanlığı verileri uyarınca, bütçe gelirleri incelendiğinde petrol ve gaz gelirlerinin bütçe gelirleri içerisindeki payı 2015'te %43, 2016'da %36, 2017'de %39 ve 2018'de %46'dır.

Tablo 4. Rusya Federal Bütçe Gelirlerinde Petrol ve Doğal Gaz Gelirlerinin Miktarı⁵¹⁷

Federal Bütçe Gelirleri	2015 (milyar ruble)	2016 (milyar ruble)	2017 (milyar ruble)	2018 (milyar ruble)
Toplam Gelir	13 659.2	13 460.0	15 088.9	19 454.7

⁵¹⁴ Evsey Gurvich ve Ilya Prilepskiy, "The Impact of Financial Sanctions on the Russian Economy", *Russian Journal of Economics*, n. 1, 2015, s. 363.

⁵¹⁵ "Russia Exports Most of its Crude Oil Production Mainly to Europe", *The US Energy Information Administration*, 4 Kasım 2017, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=33732> (10 Ocak 2019).

⁵¹⁶ "Russia's Natural Resources Valued at 60% of GDP", *The Moscow Times*, 14 Mart 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/14/russias-natural-resources-valued-at-60-of-gdp-a64800> (10 Ağustos 2019).

⁵¹⁷ Rusya Federal Bütçesi'nin gelir ve gider kalemleri için bkz: <https://www.minfin.ru/en/statistics/fedbud/> (10 Şubat 2019).

Petrol ve Gaz Gelirleri (milyar ruble)	5 862.7	4 844.0	5 971.9	9 017.8
Bütçe Gelirlerinde Petrol ve Gaz Gelirlerinin Payı %	43	36	39	46

Enerji kaynaklarının Rusya ekonomisindeki ağırlığını yalnızca federal bütçe gelirleriyle ölçmek yanıltıcı olacaktır. Rusya enerji zengini pek çok üretici gibi ihracat oranı ithalatının üstünde olan bir ülkedir. Yani Rusya ekonomisi özellikle 2000'lerden itibaren cari fazla veren bir nitelik taşır. İhracatının GSYH'deki payı ortalama %26 olup⁵¹⁸, bunda enerjinin payı kritiktir. İhracat-enerji ürünleri ilişkisi, dört yıldaki ihracat miktarına ve bundaki enerji ürünlerinin payı incelendiğinde daha net anlaşılır. Rusya'nın 2015'te genel ihracatı 343 milyar dolar olup, enerjinin payı %62,8'dir.⁵¹⁹ 2016'da genel ihracat 286 milyar dolarken enerjinin bundaki payı %62'dir.⁵²⁰ 2017'deyse toplam ihracat 359,2 milyar dolarken enerji kalemlerinin payı %48,5 olmuştur.⁵²¹ İhracattan, bütçeye enerji kaynaklarının ekonomide üstlendiği kritik rol, petrol fiyatlarının düşmesinde neden sarsıntı yarattığını da açıklar. Bu çerçevede Rusya ekonomisinde petrol fiyatlarındaki düşüşün yarattığı etkiye ve alınan tedbirlere kısaca bakmak yerinde olacaktır.

Tablo 5. Petrol Fiyatları ve Rusya Bütçe Dengesi⁵²²

Petrol Fiyatları (ABD Doları)	2014 Bütçe Dengesi (%)	2015 Bütçe Dengesi (%)	2016 Bütçe Dengesi (%)	2017 Bütçe Dengesi (%)	2018 Bütçe Dengesi (%)
96,29	-0,5				
49,49		-2,4			
40,68			-3,4		
52,51				-1,5	
69,52					1,5

⁵¹⁸ Rusya 2015 Ticaret Verileri için bkz: "Russia Trade Summary 2015", *World Integrated Trade Solution*, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUSSIA/Year/2015/Summarytext> (10 Şubat 2019).

⁵¹⁹ A.g.y.

⁵²⁰ Rusya 2016 ihracat verileri için bkz: <http://rodmartin.org/top-bottom-review-russian-economy/> (10 Şubat 2019).

⁵²¹ A.g.y.

⁵²² Petrol fiyatlarının 2014-2018 arasındaki seyri için bkz: <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/> (12 Şubat 2019) Rusya Bütçe Dengesi (2014-2018) için bkz: <https://tradingeconomics.com/russia/government-budget> (12 Şubat 2019).

Petrol fiyatları ile Rusya ekonomisi arasındaki ilişki çerçevesinde Tablo II'yi yorumlayacak olursak; 2014'te fiyatların düşmeye başlamasıyla beraber bütçenin açık verdiği görülmüştür. 2015'te fiyatların düşüşü paralelinde bütçe açığı artmıştır. Öte yandan, fiyatların 2016'da yaklaşık 12 dolar artması bütçe açığının % -3.4'ten -1.5 gerilemesine neden olmuştur. 2018'de fiyatların 70 dolara yakın bir seyir izlemesi ve hükümetin tedbirler almasıyla da bütçe yeniden fazla vermeye başlamıştır.

Petrol fiyatlarının Rusya ekonomisi açısından etki ettiği diğer önemli başlıklar GYSH ve ekonomik büyümedir. Rusya'nın 2013'te 2,296 trilyon dolar olan GSYH'si, 2014'te 2,062, 2015'te 1,366, 2016'da 1,285 trilyon dolara gerilemiştir. Fiyatların düşüş eğilimi ile GSYH arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Fiyatların 2017'den itibaren yükselişe geçmesi GSYH'nin büyümesini sağlamıştır. Rusya GSYH'si 2017'de 1,578 ve 2018'de 1,657,6 olmuştur.⁵²³ Ekonomik büyüme açısından duruma bakıldığında, petrol fiyatlarında düşüşün baş gösterdiği 2014'te Rusya ekonomisinin büyümesine dönük beklenti %1,8 düzeyindeyken bu oran 0,7 olarak gerçekleşmiştir. Fiyatların düşmeye devam etmesiyle ekonomideki küçülme eğilimi de devam etmiştir. Ekonomi 2015'te %2,5, 2016'da %0,2 düzeyinde küçülmüştür. 2017'de 1,5 ve 2018'de %2,3 olarak yeniden büyüme evresine geçmiştir.

Merkez Bankası, 2014 itibarıyla ekonomide görülen kriz karşısında ilk olarak rublenin değerini korumak için politika faizini yükselmiştir.⁵²⁴ Banka, Aralık 2014'te %10 olan faiz oranını bir anda 7 puan artırarak %17'ye çıkarmıştır. Bunun sebebi, RMB'nin piyasaya dolar sürerek rublenin değerini koruyamamasıdır. Yine aynı yıl Merkez Bankası, çapraz kurdan dalgalı kura⁵²⁵ geçmiştir. Yani ruble dolar paritesi, euro ruble ve euro dolara göre değil, tamamen piyasa koşullarına bırakılmıştır.⁵²⁶ İkincisi,

---

⁵²³ Rusya GSYH için bkz: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?contextual=max&locations=RU> , Trading Economic, Russia, <https://tradingeconomics.com/russia/gdp> (5 Ağustos 2019).

⁵²⁴ Darya Korsunskaya, "Exclusive: Russia To Empty One Of Its Sovereign Funds Next Year - Ministry Proposal", *Reuters*, 5 Temmuz 2016, <https://www.reuters.com/article/us-russia-budget-funds-exclusive/exclusive-russia-to-empty-one-of-its-sovereign-funds-next-year-ministry-proposal-idUSKCN0ZL114> (10 Ağustos 2019).

⁵²⁵ Çapraz Kur, iki yabancı para ve bu iki paranın her birinin bir üçüncü yabancı para (genellikle ABD doları) ile arasındaki parite olarak tanımlanan döviz değişim kurudur. Kısaca, iki yabancı paranın nispi değerinin başka bir paraya çevrilmesidir. Dalgalı Kur, kurun piyasadaki arz ve talep koşullarına göre belirlendiği sistemi ifade eder. Merkez bankaları piyasaya hiç müdahale etmez veya çok nadiren sadece olağandışı koşullarda müdahale eder. Detay için bkz: <https://ekonomihukuk.com/para-banka/capraz-kur- nedir/> (14 Şubat 2019).

⁵²⁶ Özdemir, a.g.y., 2018, s. 143.

olarak ağırlıklı olarak enerji gelirlerinden oluşan Ulusal Rezerv Fonu kriz için seferber edilmiştir.⁵²⁷

Rusya ihracatı kadar ithalatı da yüksek olan bir ülkedir. Bu nedenle rublenin krizde dolar karşındaki değer kaybı, başta ithal ürünler olmak üzere mal ve hizmetlerin fiyatlarını ciddi şekilde artırmıştır. Rusya’da enflasyon; 2013’te % 6,45’ken krizin başlamasıyla beraber 2014’te %11,36’e, 2015’te %12,91’e çıkmıştır. Hükümet ve Merkez Bankası’nın aldığı önlemlerle enflasyon 2016’da %5,38, 2017’de %2,52 ve 2018’de %4,27 düzeyinde seyretmiştir. Ücretlerin enflasyon paralelinde artmamasıyla bütçe açığını azaltmak için akışına bırakılan ruble/dolar paritesinin toplumsal maliyeti yüksek olmuştur.⁵²⁸ Dolayısıyla, Rusya’nın makroekonomik istikrarı, belli bir süre için toplumsal refaha tercih ettiği söylenebilir.

2014 krizine karşı Rusya’nın uyguladığı diğer önlem, euro ve dolar cinsinden borçlarını çevirmekte zorlanan bankaların batmasını engellemeye dönüktür.⁵²⁹ Bunun için doğrudan ya da dolaylı olarak bankaların borçlarına dönük tedbirler alınmış, ulusal borç vadeleri yeniden düzenlenmiştir. Bankaların öncelikli biçimde kurtarılması, piyasa ekonomisine dönük önemli bir unsur hatırlatır: Bankalar batarsa ekonomi de batar.⁵³⁰ Nitekim Rusya da bu çerçevede yüklü borçları olan bankalara destek çıkmıştır.

e) Çifte Kriz Karşında Enerji Varlıklarının Durumu

Rusya’nın 2014’te karşı karşıya kaldığı çifte kriz enerji sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle daha önce atılan bir kamusallaştırma adımı Rusya’nın yoğun biçimde eleştirilmesine neden olmuştur. Şöyle ki Rosneft, 2013’teki TNK-BP’yi bünyesine katmıştır.⁵³¹ Diğer kamusallaştırma pratiklerinden farklı olarak bu adım, aynı zamanda Rosneft hisselerinin ilk defa yabancı bir şirkete satılması açısından önemlidir. Mikhail M. Fridman’a ait Alfa Grup ile BP arasında yapılan anlaşmayla, 2003’te başta petrol zengini Tümen bölgesini kapsayacak şekilde yarı yarıya ortaklığa dayanan TNK-BP şirketi kurulmuştur.⁵³² Şirket 2013’e kadar Rusya petrol üretiminde önemli bir

⁵²⁷“Russia Central Bank Key Rates Between 2010-2019”, *Country Economy* 29 Temmuz 2019, <https://countryeconomy.com/key-rates/russia> (10 Ağustos 2019).

⁵²⁸ Miller, *a.g.y.*, s. 150.

⁵²⁹ A.g.y, s. 151.

⁵³⁰ A.g.y., s. 152.

⁵³¹ Valdimir Solldatkin ve Andrew Callus, “Rosneft Pays Out In Historic TNK-BP Deal Completion”, *Reuters*, 21 Mart 2013, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-tnkbp-deal/rosneft-pays-out-in-historic-tnk-bp-deal-completion-idUSBRE92K0IZ20130321> (15 Nisan 2020).

⁵³² “BP History in Russia”, *BP Russia*, https://www.bp.com/en_ru/russia/home/who-we-are/history.html (15 Nisan 2020).

konumda yer almıştır. Uzun görüşmeler neticesinde Rosneft, Alfa Grup'a hisselerinin tamamına karşılık 27,7 milyar dolar öderken,⁵³³ BP ile hem hisse karşılığı özelleştirme hem de kendi hisselerinden %19,75 oranında pay verme yöntemini benimsemiştir.⁵³⁴ Dahası bu adımla BP, Rosneft'in yönetim kurulunda iki koltuk elde etmiştir.⁵³⁵ Bu alımla Rosneft günde 4,5 milyon varil petrol üretebilecek olup listelenmiş verilerini paylaşan dünyadaki en büyük petrol şirketi konumuna gelmiştir.⁵³⁶ Rosneft'in hisselerinin bir kısmını BP'ye satması, "Rusya ulusal şampiyon stratejisini bir kenara mı bırakıyor?" sorusunu akıllara getirmiştir. Ancak BP'ye hisselerin yalnızca %20'ye yakın bir kısmının satılması bu soruya "hayır" yanıtı verdirir.⁵³⁷

Rosneft'in TNK-BP örneği "Ulusal Şampiyon" mantığına dayalı stratejiden feragat etme anlamına gelmiyor olsa da dört açıdan üzerinde durulmaya değer bir konudur. İlk olarak Rusya, ulusallaştırdığı şirketlerde yeniden bir özelleştirme yapacaksa da bunu Rusyalı yatırımcılara açmamayı tercih etmiştir. Alfa grubunun ücretinin ödenmesi ve sahanın dışında bırakılması bu anlamda söz konusu iddiayı destekler. İkincisi, BP ile kurulan ortaklık Rosneft'in mali imkanlarının kısıtlılığında ziyade BP'nin ulusal finansal piyasalardaki imajı ve etkinliğine ortak olmak gayretini gösterir.⁵³⁸ Üçüncüsü, BP diğer çokuluslu petrol şirketleri gibi teknoloji ve üretim yöntemleri açısından Rusya'daki devlet şirketlerine göre daha öncü bir konumda yer almaktadır. Buysa sınırlı da olsa BP'nin imkanlarından Rusya'da faydalanmaya olanak tanır.⁵³⁹ Son olarak Rosneft, bu özelleştirme sürecinde oldukça titiz davranmış,⁵⁴⁰ TNK-BP'nin piyasa değerini ve şirket ortaklarının istek ve rızalarını gözeterek alımı yapmıştır. Rosneft'in bu yöntemi, 2003'te Yukos'a dönük operasyon ve Rosneft'in Yukos'u alması sonrasında hem kendisi hem de Rusya için iddia edilen "Rusya'da

---

⁵³³ Stanley Reed, "Rosneft Completes Acquisition of TNK-BP", *The New York Times*, 21 Mart 2013, <https://www.nytimes.com/2013/03/22/business/global/rosneft-finalizes-acquisition-of-tnk-bp.html> (20 Nisan 2018).

⁵³⁴ "About Rosneft: Rosneft At A Glance", *Rosneft*, [https://www.rosneft.com/about/Rosneft today/](https://www.rosneft.com/about/Rosneft%20today/) (20 Nisan 2020).

"Rosneft and BP Complete TNK-BP Sale and Purchase Transaction", *BP*, <https://www.bp.com/en/global/corporate/news-and-insights/press-releases/rosneft-and-bp-complete-tnk-bp-sale-and-purchase-transaction.html> (20 Nisan 2020).

⁵³⁵ "Partnership with Rosneft", *BP*, https://www.bp.com/en_ru/russia/home/who-we-are/partnership.html (20 Nisan 2020).

⁵³⁶ Reed, *a.g.y.*

⁵³⁷ Rosneft, *a.g.y.*

⁵³⁸ Gavin L. Kretschmara, Ewan Simpson ve Mujibul Haque, "Russia's Resource Capitalism: Market vs Political Signalling", *Energy Policy*, n. 61, 2013, s. 771.

⁵³⁹ Rosneft ile BP arasından hisse bazlı bir ortaklık ilk defa yaşanmıştır.

⁵⁴⁰ TNK BP'nin Rosneft tarafından alınma süreci her ne kadar 2013 yılında son bulmuş olsa da taraflar arasındaki görüşmeler 2011'de başlamış, Putin'in 2012'de yeniden başkan seçilmesiyle de hız kazanmıştır.

hukuk özel mülkiyeti korumamakta, devlet istediği an, piyasa değerini gözetmeden ve iktidar gücünü kullanarak şirketlere el koyar” iddialarına yanıtıdır. TNK-BP’nin alımı ve sonrasında ortaya çıkan ortaklıkla, Rosneft ve Kremlin, Yukos örneğinin istisna olduğunu hem Rusya’nın hem de Rosneft’in piyasa ve küresel özelleştirme pratikleriyle uyumlu hareket ettiğini göstermek istemiştir.⁵⁴¹

Rosneft’in Rusya iç piyasasındaki küçük ve bağımsız üreticileri bünyesine katmaya dönük önemli girişimlerinden biri, Ekim 2016’da yaşanmıştır. Bizzat Putin’in ağzından Rosneft’in 5,3 milyar dolar karşılığında Bashneft’in % 50,08’lük hissesini satın aldığı duyurulmuştur.⁵⁴² Bashneft söz konusu dönemde günlük 400 bin varil petrol üretimiyle Rusya’da hızla yükselen petrol şirketleri arasında yer almıştır.⁵⁴³ Rosneft bir yandan iç piyasada büyürken bir yandan da özelleştirme sürecine hazırlanmıştır. Hatta Bashneft’in kısa sürede alınması, Rusya’da devletin Rosneft, Gazpromneft ve Bashneft üstünden petrol sektöründe gücünü perçinlediğini gösterir.⁵⁴⁴

Rosneft’in son hamlesi şirketin Gazprom ile beraber 2014’e yüklü bir borçla girmesine neden olmuştur. Rosneft TNK-BP’yi borçla almış ve 2014’ten 2015’in ortalarına kadar yaklaşık 26,5 milyar dolar borç ödemek zorunda kalmıştır.⁵⁴⁵ Gazprom ve Rosneft, bu borçlanmada yabancı yatırım çekeceklerini ve petrol fiyatlarının yüksek seyredeceğine dönük bir projeksiyonla hareket etmiştir. Ancak krizle beraber iki şirketin Batılı şirketlere ve bankalara ulaşması zora girmiştir. Bu çerçevede Rosneft, RMB’nin devreye girmesiyle kurtarılmıştır. Ancak bu yetmediği için şirketin bir kısmı özelleştirilmiştir. Rosneft’in %19,5’i 2016’da Katar Yatırım Fonu ve Glencore şirketine satılmıştır. Nitekim bu çabalarla Rusya bankaları 2014-2016 arasında dış borçlarını %38, finansal olmayan şirketler de borçlarını %20 düzeyinde azaltabilmiştir.⁵⁴⁶ Ancak

---

⁵⁴¹ James Henderson, *Rosneft – On the Road to Global NOC Status?*, Oxford Energy Institute, 2012, s. 41.

⁵⁴² Oksana Kobzeva, Darya Korsunskaya, “Putin Says Rosneft Buy Of Bashneft Gives Impetus To Privatization”, *Reuters*, 12 Ekim 2016, <https://www.reuters.com/article/us-russia-forum-rosneft-bashneft/putin-says-rosneft-buy-of-bashneft-gives-impetus-to-privatization-idUSKCN12C2DA> (1 Mayıs 2020).

Laura Mills, “Russia Tells Rosneft to Buy Smaller Oil Producer Bashneft”, *The Wall Street Journal*, 6 Ekim 2016, <https://www.wsj.com/articles/russia-orders-state-oil-producer-rosneft-to-buy-majority-stake-in-competitor-1475764364> (1 Mayıs 2020).

⁵⁴³ Kobzeva ve Korsunskaya, *a.g.y.*, 2016.

⁵⁴⁴ Tatiana Mitrova ve Vitaly Yermakov, “Russia Energy Strategy-2035: Struggling to Remain Relevant”, *IFRI Russie Nei Report*, n. 35, 2019, s. 11.

⁵⁴⁵ Miller, *a.g.y.*, s. 152. Rosneft’in borçları ve uygulanan çözüm için bkz: <http://www.bondsloans.com/news/article/1078/as-rosneft-agrees-us16bn-bond-programme-memor> <https://uk.reuters.com/article/russia-debt/rosneft-other-russian-firms-face-2015-debt-refinancing-challenge-moodys-idUKL2N0PX0R020140722> (14 Şubat 2019).

⁵⁴⁶ Miller, *a.g.y.*, s. 153.

dış borcun ödenmesi ve yeni borç bulmada çekilen zorluk, şirketleri yeni yatırımlardan ve büyüme vizyonundan uzaklaştırmıştır. Bu çerçevede petrol piyasası açısından radikal bir adım atılarak Rosneft'in yeni bir özelleştirme sürecine tabi olacağı ilan edilmiştir. Putin özelleştirmeye ilişkin yaptığı açıklamada “Rusya devlet bankalarından alınan krediyle şirkete ortak olunamayacağını ve ihalede uluslararası piyasa koşullarının dikkate alınacağını” ifade etmiştir.⁵⁴⁷

Rosneft'in özelleştirilmesi sürecine özellikle yabancı şirketlerin ortak olması amaçlanmıştır. Nihayetinde Katar Yatırım Fonu ve Hollandalı Glencore firması Rosneft'in %19,5'lik hissesini almıştır.⁵⁴⁸ 2017'deyse Katar Yatırım Fonu kendisine ait % 14,16'lık hissesi Çin Enerji ve Finans Şirketi'ne (CEFC) satmıştır.⁵⁴⁹ Anlaşmaya varılmasına karşın ödemenin zamanında yapılmaması ve Çin yetkilerin bu özel şirket hakkında soruşturma başlatması sonrasında anlaşma iptal olmuştur.⁵⁵⁰ Katar yatırım fonu anlaşmayı iptal ettiği gibi Glencore'a 3,7 milyar Euro ödeyerek daha önce % 14,2 olan hisse oranını % 18.93'e çıkarmıştır. Böylece Rosneft'in %40 yakın hissesi BP, Katar Yatırım Fonu ve Glencore'un olmuştur.⁵⁵¹

Rosneft'in bu ikinci dalga özelleştirilmesi, Rusya petrol politikası ve iktidarın sektöre bakış açısı açısından önemli ipuçları sunar. Öncelikle şirketin neredeyse %20'lik hissesinin ikinci kez özelleştirilmesi, Kremlin'in şirketin tamamını değil, yönetim kurulunda çoğunluğu elde tutmaya önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir.⁵⁵² Her ne kadar şirketin %40'a yakın hissesi farklı ortaklar arasında pay edilse de karar almak için gerekli hisse ağırlığı %50+1'dir, bu hisseler de devletin elinde kalmıştır.⁵⁵³ İkincisi, Rosneft'in kuruluşundan bu özelleştirme sürecine kadar

⁵⁴⁷ Mitrova, *a.g.y.*, 2016, s. 20.

⁵⁴⁸ Tatiana Voronova, Oksana Kobzeva ve Dmitry Zhdannikov, “Exclusive: Russian State Bank Secretly Financed Rosneft Sale After Foreign Buyers Balked”, *Reuters*, 9 Kasım 2018, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-privatisation-exclusive/exclusive-russian-state-bank-secretly-financed-rosneft-sale-after-foreign-buyers-balked-idUSKCN1NE132> (1 Mayıs 2020).

⁵⁴⁹ Henry Foy ve Neil Hume, “CEFC China Energy Buys \$9bn Stake In Rosneft”, *Financial Times*, 8 Eylül 2017, <https://www.ft.com/content/25b18d2e-94a4-11e7-a9e6-11d2f0ebb7f0> (1 Mayıs 2020).

⁵⁵⁰ Polina Nikolskaya ve Oksana Kobzeva, “China's CEFC Paid Out Compensation After Rosneft Stake Deal Fell Through”, *Reuters*, 19 Kasım 2018, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-privatisation-cefc/chinas-cefc-paid-out-compensation-after-rosneft-stake-deal-fell-through-idUSKCN1NO1RU> (1 Mayıs 2020).

⁵⁵¹ “Shareholder Structure,” *Rosneft*, Mart 2020, https://www.rosneft.com/Investors/Equity/Shareholder_structure/ (1 Mayıs 2020).

⁵⁵² Hisse dağılımı devletin lehine olduğu için Rosneft karar alma organı yönetim kurulunda da en fazla koltuk Rusya'ya aittir. Detaylı bilgi için bkz: *Rosneft Regulations on the Induction of Rosneft Board Members*, Moskova, Rosneft Company, version.2.00, 2019, s. 7.

⁵⁵³ Stratfor Worldview, “Oil Boom? Russia Moves Closer to Privatizing Rosneft”, *The National Interest*, 18 Nisan 2020, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/oil-boom-russia-moves-closer-privatizing-rosneft-145362> (1 Mayıs 2020).

Rusya’da uygulanan ulusal şampiyon stratejisinin koşullara göre esnetilebildiği ortaya çıkmıştır. Ancak bu esnekliğin sınırı devletin çoğunluk hissesini koruduğu %51 hisse oranına kadardır.⁵⁵⁴ Son olarak, Rosneft özelleştirmesi iktidar bloğu içinde farklı tartışmalara neden olmuştur. Igor Seçin başta olmak üzere bazı etkili isimler şirketin özelleştirilmesi yerine alternatif yollarla ekonomik darboğaza çare bulunmasını istemiştir.⁵⁵⁵ Ancak Putin yönetimi 2018’de yeniden yapılacak başkanlık seçimi öncesinde Duma seçimlerinde katılımın %50’nin altına gerilediğini görmüş ve ekonomik kesintiler yapan bir başkan adayı olarak seçime gitmek istememiştir.⁵⁵⁶ Bu nedenle toplumun refahını etkileyecek ek vergiler ve kesintiler yerine Rosneft’in özelleştirilmesi tercih edilmiştir.⁵⁵⁷

Özetle petrol şokuyla ekonomik yaptırımların bir araya gelmesi, 2014-2018 arasında Rusya ekonomisinde ciddi bir sarsıntıya neden olmuştur. Hükümet sıkı maliye politikası, RMB de sıkı para politikası uygulayarak ekonominin çökmesini önleyebilmiştir. Ancak söz konusu iki dinamik, Rusya’nın Batılı finans kuruluşlarına ve petrol gelirlerine bağımlılığını göstermesi açısından önemli dersler içermektedir. Dahası Rusya için devletin enerji piyasasındaki kontrolünün sembolü olan Rosneft’in ikinci defa özelleştirilmesi, Putin yönetimince kendi tarzında uyguladığı kapitalist modelin sınırlarını da göstermiştir. 2014 krizi ve sonrasındaki önlemler dikkate alındığında, Rusya’nın kendine özgü kapitalizmiyle küresel olan arasında bir uçurum olmadığı görülmektedir. Krize karşı alınan önlemlere bakıldığında, RMB başta olmak üzere tüm kurumların neoliberal dinamiklere sadık kalarak hareket ettiği görülür. Dahası Rusya, 2012’de gereklerini yerine getirerek Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üye olmuştur. Benzer biçimde yabancı şirketlerle devlet veya Rusyalı şirketler arasında yaşanan anlaşmazlıklar uluslararası tahkime açılmıştır. Dahası 2014’e kadar Rusya G8 üyeleri arasında yer almıştır. Bu üyelik,2014’ten bu yana G20 üzerinden devam etmektedir. Enerji ihracatına dayalı ekonomik model bunalıma girdiğinde, Rusya’nın özelleştirme gibi temel neoliberal reçetelere döndüğü de görülmektedir. Sermaye ile devlet arasında itaat eksenli bir ilişki kurulmuş olmakla birlikte oligarkların faaliyetlerine müdahale edilmemiştir. Bununla beraber özelleştirmeye belirli hisse ağırlığının devlette kalacağı sınırlandırmalar getirilmesi, devlet kontrolünün bırakılması değil, sadece ihtiyaca cevap için kaynak yaratılması olarak görülebilir. Benzer biçimde ihale süreçlerinde

---

⁵⁵⁴ Mitrova, *a.g.y.*, s. 20.

⁵⁵⁵ “The Rosneft Riddle; Oil And Geopolitics”, *The Economist* c. 435, n. 9188, 4 Nisan 2020, s. 10.

⁵⁵⁶ Miller, *a.g.y.*, s. 48.

⁵⁵⁷ James Henderson, *Room for Cynicism and Hope in Russia’s Deal with OPEC*, Oxford Institute for Energy Studies, Aralık 2016,s. 3.

uluslararası kurallara göre hareket edilmesi, devlet bankalarının sürecin dışına itilmesi, otoriter kapitalist modelin küresel kapitalist sistemle kurduğu ilişkiyi göstermesi açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Tam da bu vurgu Rusya’da uygulanan modelin neden bir bütün olarak kapitalist sisteme meydan okumaya varılmayacağına hem kanıtı hem de örneğidir.

Putin döneminde belirli özgüllüklere karşın ekonomide neoliberal sistemle çelişmeyen Rusya’nın siyasal alanda yaşanan dönüşümü ekonomik alandaki dönüşüm kadar önemlidir. Bu çerçevede Rusya’da 2000’lerden itibaren yaşanan politik dönüşümünü ele almak Rusya’nın 2018’e kadar olan dönüşümün anlaşılmasına katkı sunacaktır.

II. SİYASAL DÖNÜŞÜM

Soğuk Savaş sonrasında demokrasi ve liberal değerlerin bir bütün olarak küresel bir doktrin haline getirilmesi, ekonomi alanında otoriter devlet kapitalizmi modelleriyle yara aldı. Ekonomide devletin baskın bir statüde olduğu yapı, küresel sisteme meydan okumuyor olsa da neoliberal yapıdan da farklılaşmıştır. Bu durum siyasal ayağındaysa ekonomiden farklı olmayacak şekilde devletle bir partinin iç içe geçtiği ve ekonomi politikalarının devamı için siyasi iktidarın sürülmesi gerekir yaklaşımın karşılığı rekabetçi otoriterlikle⁵⁵⁸ karşılık bulmuştur. Rekabetçi otoriter rejimin en önemli özelliği hibrit nitelik taşımasıdır. Yani rejim otoriter özellikler taşımakla beraber, seçim, çok partili hayat, meclis gibi demokrasilerde olan özelliklere de sahiptir, görülen daha çok demokratik kaidelerin manipüle edilmesidir.⁵⁵⁹ Otoriter devlet kapitalizminin yükseldiği ekonomik zeminde ortaya çıkan bu siyasal modelin Soğuk Savaş’tan sonra değinilen ekonomik ortamda gelişmesi tesadüf olmayıp, bütüncü bir özellik taşır. Rekabetçi otoriterlikte baskın bir partinin varlığıyla seçimler muhalif partilerin de olduğu bir çerçevede düzenli aralıklarla hem yerel hem de ulusal düzeyde yapılır. İktidarı elinde tutan elit için seçim elzemdir, zira rejimin meşruiyeti ve uluslararası düzeyde kabul görme seçimde başarılı olmasına dayanır. Rejim bu niteliği dikkate alarak genel olarak seçimleri düzenli yapar.⁵⁶⁰ Seçim sistemi, partiler yasası ve varsa baraj genellikle iktidarı elinde tutan elit veya onların aracı konumunda olan partinin

⁵⁵⁸ Steven Levitsky ve Lucan A. Way, “Elections Without Democracy: THE Rise of Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, c. 13, n. 2, 2012, s. 52.

⁵⁵⁹ A.g.y., s. 53.

⁵⁶⁰ A.g., s. 54.

etkin olduğu yasama organlarınca belirlenir. Muhalif birden fazla olsa da baskın parti karşısında dezavantajlı oldukları koşullar mevcuttur. Partilerin resmi olarak aldığı devlet desteği, medyada görünürlük, çok katmanlı ve kapsayıcı biçimde seçim faaliyeti yürütme gibi imkanlar açınsansa baskın partinin lehine olacak bir denge vardır.⁵⁶¹ Toplumsal gösteriler, sivil toplum örgütleri, muhalif isimler medyadan hukuka uzanacak şekilde kontrol altına alınır ya da sahanın dışına itilir.⁵⁶² Bir başka anlatımla rekabet varmış gibi yapılır, ancak kazananın belli olduğu bir sistem işletilir. Söz konusu rejim yalnızca, partiler, yerel ve ulusal meclisler ve yasama organını elinde tutmaz aynı zamanda medyanın kontrol altına tutulması hem muhalefetin kontrol edilmesi, alanının daraltılması hem de iktidarın propaganda aracı haline getirilmesi açısından elzem görülür.⁵⁶³

Rusya'da 2000'lerde başlayan Putin iktidarıyla ekonomi alanında başlayan dönüşüm, siyasal alanı da içermektedir. Ekonomide otoriter kapitalist bir model söz konusuken bunun tamamlayıcısı olarak siyasal alanda rekabetçi otoriterliğin inşa edildiği görülür. Değınilen çerçeve uyarınca Putin iktidarında, merkezi yönetimi güçlendirecek ve Kremlin'i belirleyici kılacak şekilde siyasal partiler yasasından bölge valilerinin seçilme biçimine ve medyada pek çok başlıkta köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Rusya'nın adım adım rekabetçi otoriterliğe geçtiği bu üç başlık altında ele almak Rusya'nın dönüşümünün anlaşılmasına katkı sunacaktır.

a) Federe Bölgelerin Merkeze Tabi Kılınması

Putin dönemine miras kalan en önemli sorundan biri, yerel yöneticilerin merkez karşısında güçlerinin perçinlenmesidir. Yeltsin döneminde yerel yöneticilerle yapılan anlaşmalar uyarınca bölgeler, kendi dış politikalarını oluşturma, yabancı devletlerle ilişki kurma, kendi bankalarını kurma, bütçe oluşturma gibi yetkilerle donatılmıştır.⁵⁶⁴ Modern ve temelleri sağlam bir devlet için olumlu bulunan bu özellikler, yeni kurulan Rusya Federasyonu için hem dağılma sendromu yaratmış, zengin bölgelerin kazandığı özerklik hem yerel düzeyde yolsuzluk ve yozlaşmaya hem de merkeze giden vergilerde aksamaya neden olmuştur. Bölge valilerin merkezin bilgisi olmadan ticari ve dış

---

⁵⁶¹ A.g.y.

⁵⁶² A.g.y., s.56

⁵⁶³ A.g.y.

⁵⁶⁴ Sağlam, a.g.y., s. 73. Rusya anayasasında federe bölgelere dönük maddeler için bkz: 71. mad., 72 mad. ve 73. mad., Regionalisation in Russia: Persistent Asymmetric Federalism, *Assembly of European Regions*, 19 Nisan 2018, <https://aer.eu/regionalisation-russia-persistent-asymmetric-federalism-ror2017/> (20 Şubat 2019).

politika anlaşmaları yapmaya girişmesi, ülkenin tamamı için önemli olan kaynakların yağmalanmasına, bu kaynakların toplumsal yoksulluk için kullanılması yerine birkaç grubun elinde toplanmasına neden olmuştur. Tam da bu nedenle Putin yönetimi federe bölgelere dönük kapsamlı bir reform programı uygulamıştır.

Federe bölgelere ilişkin düzenlemenin ilki, ülkenin sekiz idari birime ayrılması ve buralara başkan yardımcısı düzeyinde idari yetkilerle donatılmış başkanlık temsilcilerinin atanmasıyla 2000’de gerçekleşmiştir.⁵⁶⁵ Bunun aynı yıl ekonomi verilerini düzenli toplayabilmek için Rusya kendi içinde 11 bölgeye ayrılmıştır.⁵⁶⁶ 2002’deki Seçim Kanunu değişikliğiyle bölge parlamentolarına seçileceklerin yarısının nisbî temsile göre seçilmesine karar verilmiştir. Bu değişikliklerle valilere karşı meclisi güçlendirme hedeflenmiştir. Ayrıca, Seçim Kanunu’nun 2002’deki güncellemesine göre yerel seçimlere katılmak isteyen partilerin yerine getirmesi gereken şartlar, genel seçimlerin birer kopyası olarak hazırlanmıştır. Böylece yerel seçimler ulusal partiler arasındaki bir yarışa dönüşmüştür. Sonuç olarak değinilen düzenlemeler, 1990’larda büyük sorun haline gelen federe bölge yöneticilerinin kontrol altına alınmasını ve merkezin güçlenmesini sağlamıştır.

Bu yerel yönetime dönük yönelik en radikal düzenleme içerisinde en radikali, 2005’ten 2012’ye kadar valilerin seçimle gelmesi yerine başkan tarafından atanmasıdır.⁵⁶⁷ Beslan Saldırısının⁵⁶⁸ ardından yasada değişiklik yapılmıştır. Valiler, başkanlık temsilcilerinin devlet başkanına üç isim önermesi ve başkanın bunların arasından uygun gördüğünü bölge meclisinin onayına sunmasıyla göreve gelmeye

---

⁵⁶⁵ Andrew Wood, “Putin and Russia in 2018–24 What Next?, Putin and Russia” *Chatham House Research Paper*, n. 24 Mart 2018, s. 13. Jean Robert Jouanny, *Putin Ne İstiyor?*, çev. Merve Öztürk, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 27.

⁵⁶⁶ A.g.y., s. 14.

⁵⁶⁷ Nikolai Petrov ve Darell Slider, “Regional Politics”, *Putin’s Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, (Ed.) Stephen K. Wegren, 6. Baskı, London, Rowman and Littlefield, 2016, s. 66.

⁵⁶⁸ Beslan Saldırısı, 1-4 Eylül 2004’te Kuzey Osetya’nın Beslan kasabasında bulunan bir okula baskın yapılarak 1100 kişinin rehin alınması olayıdır. Rehinelere karşılık pazarlık yapmak isteyen Çeçen saldırganlara karşı devlet, FSB ve polisi bölgeye sevk etmiş ve okula müdahalede bulunulmuştur. Müdahale sonrasında içinde saldırganların da olduğu 300’den fazla kişi yaşamını yitirmiştir. Devlet yetkililerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne şikâyet eden kayıp yakınları davayı kazanmış ve Rusya Beslan krizinde orantısız güç kullanma, rehinelere yaşamını korumak için yeteri önlem almamaktan mahkûm olmuştur. Beslan Saldırısı için bkz: <https://www.britannica.com/event/Beslan-school-attack> Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Beslan Saldırısı Kararı için bkz: “Beslan”, *European Court of Human Right*, [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"fulltext":\["beslan"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{) (13 Nisan 2017).

başlamıştır.⁵⁶⁹Öte yandan şayet meclis devlet başkanının önerdiği ismi üç kez üst üste reddederse, başkan meclisi dağıtma hakkını kullanabilmektedir.⁵⁷⁰

2012'deki değişikliğe göreyse federe bölge valisi olmak isteyen kişilerin valilik seçimine katılabilmesi için belediye meclisi üyelerinin en az %5'inden imza alması gerekmektedir.⁵⁷¹Seçime sadece bağımsız adaylar ya da bölgelerde örgütü ve kaydı olan partilerin adayları katılabilir.⁵⁷² Valilik ve belediye seçimlerinde ulusal partilerin yarışmasının mantığı bir yanıyla küçük ve parti enflasyonunu önlemeye dayanırken bir yandan da iktidar partisi Birleşik Rusya'nın baskın statüsünü koruma isteği taşır. Nitekim yerel meclislerin iktidar partisinin kontrolünde olduğu dikkate alındığında aday adaylarının başka bir parti veya bağımsız adaylık için meclis üyelerinin yeterli sayıda imza alması zordur.⁵⁷³ Putin söz konusu dönemde federalizmi baltalamak olarak yorumlanan bu reformu yıllık basın konferansında şu sözlerle savunmuştur: "...Suçluların iktidar kazanmasını önlemek için seçim prosedürünü değiştirdik. Sivil toplumun çalışmadığı bu durumda bazı adaylar yasadışı olarak kazandıkları paraları seçimleri etkilemekte kullanıyor. ..." ⁵⁷⁴

Federe bölge valilerin 2004-2012 arasında doğrudan merkezden atanması ve seçimlerin ortadan kaldırılması, Rusya'da sistemin otoriter rekabetçiliğe gittiğinin kanıtlarından birini oluşturmaktadır. Şöyle ki otoriter rejimlerde iktidara sorun çıkarılmasını önleme ve merkezin alınan kararlarda belirleyici olması beklenir. Bu noktada Başkan ve çevresindeki elit, yerel bölgelerde iktidarlarını tehdit edebilecek faktörleri ortadan kaldırdığı gibi ülkenin her bölgesine nüfuz edecek şekilde iktidarlarını genişletmiş olur. Rusya'da 2004'ten 2012'ye kadar Putin yönetimi iktidarını yerelde valilerin göreve gelişine bizzat karar vererek sağlamıştır. 2012'de yeniden seçim sisteminin gelmesi, demokratik bir atılım gibi görünmekle beraber, yerel meclisten onay alma şartının eklenmesinin üzerinden durmak gerekir. Yerel seçimlere ulusal partilerin katılabilmesi, BRP'nin yerelden ulusal meclislere baskın parti olarak ülkenin genelinde meclisleri elinde bulundurması, iktidara meydan okuyabilecek bir aday adayının henüz

---

⁵⁶⁹Elizabeth Teague, "Russia's Return to the Direct Election of Governors: Re-Shaping the Power Vertical?", *Region*, c. 3, n. 1, Special Issue, 2014, s. 38.

Gulnaz Sharafutdinova, "Subnational Governance in Russia: How Putin Changed the Contract with His Agents and the Problems It Created for Medvedev", *Publius*, c. 40, n. 4, 2010, s. 676.

⁵⁷⁰ Teague, a.g.y., s. 38.

⁵⁷¹ A.g.y, s. 40.

⁵⁷² Cameron Ross, "Regional Elections in Russia: Instruments Of Authoritarian Legitimacy Or Instability?", *Palgrave Communication*, c. 75, n. 4, 2018, s. 1.

⁵⁷³ A.g.y., s. 5.

⁵⁷⁴ Putin'in konuşması için bakınız: Ellen Barry, "Putin Speaks His Mind, and Then Some, on Television", *The New York Times*, 16 Aralık 2010, <https://www.nytimes.com/2010/12/17/world/europe/17russia.html> (20 Şubat 2019).

aday olmadan önünün kesilmesini sağlar. Yerel meclisten onay alan aday zaten BRP ve iktidarın onayını almıştır. Böylece aslında seçimle yerelde demokrasinin etkin kılınması, sadece kazanın belli olduğu bir yarıştan ibarettir. Bir başka anlatımla 2012 itibariyle valilerin seçimle iş başına gelmesi, aslında iktidarın yereli merkeze tabii kılma politikasında bir sapmaya ya da zayıflamaya işaret etmez, sadece bunun görünüşte demokratikmiş gibi görünen bir yolla yapılması sağlanır. Rekabetçi otoriter rejimin ülkenin genelinde var olan iktidarını sağlamlaştırma özelliği dikkate alındığında Rusya’da 2004’ten 2012’ye kadar valilerin başkan atanması yoluyla bu doğrudan, 2012’den sonraysa BRP eliyle demokrasik ortam hazırlanmış gibi davranılarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

b) Siyasi Partiler Yasası ve Seçim Kanunu Değişiklikleri

1991’den 2018’e kadar Rusya’nın siyasal olarak en fazla değişiklik yaşadığı alanların başında siyasi partiler kanunu ve Duma seçimleri gelmektedir. Siyasi Partiler Kanunu değişiklikleri öyle bir boyuta ulaşmıştır ki hiçbir Duma seçimine yeni kanunla girilmemiştir. Ülkede yaşanan toplumsal gelişmeler paralelinde iktidar bazen partiler yasasında parti sayısının artmasını sağlayan düzenlemeleri hayata geçirmiş, bazen bunun aksi yönde sert ve seçime katılımı engelleyen/sınırlandıran adımlar atmıştır. Siyasi partiler yasasındaki değişiklikler göz önüne alındığında, ekonomide karşılaşılan “Rusya tarzı kapitalizm” gibi “Rusya tarzı demokrasi”den de bahsedilebilir. Nitekim Putin söz konusu durumu Rusya’nın kendi geleneksel değerleri uyarınca demokrasiyle ilişki kurduğunu söyleyerek ele almıştır.⁵⁷⁵ Bu çerçevede Rusya’nın siyasi partiler yasasında yaptığı değişiklikler önem arz etmektedir.

Putin yönetimi partiler kanununda ilk değişikliğe 2001’de gitmiştir. Bu değişiklik uyarınca, Duma seçimlerine katılabilmek için partilerin sahip olması gereken üye sayısı 10 bine çıkarılmıştır.⁵⁷⁶ İkincisi, siyasi partilere belirli çıkar gruplarının kaynağı belli olmayan para transferlerini önlemek için yalnızca devlet desteği almaları koşulu getirilmiştir.⁵⁷⁷ Seçim barajı % 5 ve dar bölgeli seçim modeli uygulanırken devlet

⁵⁷⁵ “Presidential Address to the Federal Assembly of the Russian Federation 2012”, *Rusya Federasyonu Başkanlık Ofisi*, 12 Aralık 2012 <http://en.kremlin.ru/events/president/news/17118> (19 Ağustos 2019).

⁵⁷⁶ Thomas F. Remington, “Parliament and the Dominant Party Regime”, *Putin’s Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, (Ed) Stephen K. Wegren, 6. Baskı, London, Rowman and Littlefield, 2016, s. 48.

⁵⁷⁷ Federal Law No. 95-Fz Of July 11, 2001 On Political Parties, http://host.uniroma3.it/progetti/cedir/cedir/Lex-doc/Ru_1_2001.pdf (19 Ağustos 2019). *Federal Law on Political Parties of the Russian Federation Option*, n. 6 58, Strasburg, Council of Europe, 2011, ss. 3-4.

desteğinde faydalanmak için aşılması gereken baraj %3 olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁸ Partilere ekonomik desteğin sadece hazine yardımıyla sınırlandırılması, oligarkların partileri veya vekillere maddi destek sunarak parlamentoyu kendi çıkarlarına göre kullanmalarını önlemeyi hedefler.⁵⁷⁹ Yine 1990'larda parti enflasyonuna neden olan yasal düzenleme değiştirilmiş ve baraj şartı getirilmiştir. Böylece, 2003'teki Duma seçimlerine katılabilen parti sayısı hızla düşmüştür. Rusya'nın 1990'larda sistemde kaynaklanan sorunlarını büyük ölçüde çözen bu düzenlemeler beraberinde iki yeni sorun getirmiştir.⁵⁸⁰ Birincisi, siyasi partilerin üye sayısındaki 10 bin asgari şartı, farklı grupların temsiline kısıtlama getirmiştir. İkincisi, devlet desteğinin %3 barajına dayandırılması, bu barajı geçemeyen ancak siyasal yelpazede yer alarak görünür olmak isteyen partileri ve kitleleri dışladığı gibi %2,9 oy olan bir partiyi siyasal arenadan silmiştir.⁵⁸¹

Değişiklik sonrası Duma 2003 seçimleri, Kremlin'in desteğiyle kurulan Birleşik Rusya Partisi %37,57'i oy oranıyla 450 sandalyeli mecliste 223 sandalye, %24,69 oy oranıyla Komünist Parti 90 sandalye almıştır.⁵⁸² Seçimden 2 yıl önce kurulan Birleşik Rusya Partisi'nin Duma'da elde ettiği ezici üstünlük dikkat çekicidir. Nitekim bu seçimden sonra Birleşik Rusya, yapılan yasal değişikliklerle Rusya'yı yerelden genele bir ağ gibi sarmaya başlayacaktır. Partinin bu niteliği baskın parti, partiler hiyerarşisi ve seçimli otoriterlik gibi kavramlarla Rusya siyasal yaşamının değerlendirilmesine neden olmuştur. Duma seçimleri sonrasında Rusya siyasal hayatındaki yasal değişiklikler hız kesmemiştir. Valilere dönük bu değişikliği 2005'te Siyasi Partiler Kanunu Değişikliği izlemiştir.

Seçim sistemindeki düzenlemeler, Putin'in ikinci döneminde de devam etmiştir. Ulusal ve yerel seçimleri kapsayan Siyasi Partiler 2005 Reform Paketi, Rusya siyasal hayatında bir kırılma olarak da ele alınabilir. İlk olarak, %5'lik seçim barajı %7'ye çıkarılmıştır.⁵⁸³ İkincisi ve en dikkat çeken düzenleme, seçime katılabilmek için aranan

---

⁵⁷⁸ European Commission for Democracy through Law, *a.g.y.*, s. 24.

⁵⁷⁹ Kirill Rogov, "Political Reaction in Russia and 'Party Groups' in Russian Society", *Russian Politics and Law*, c. 55, n. 2, 2017, s. 79.

⁵⁸⁰ Sean P. Roberts, "Converging Party Systems in Russia and Central Asia: A Case of Authoritarian Norm Diffusion", *Communist and Post-Communist Studies*, n. 48, 2015, s. 153

⁵⁸¹ Remington, *a.g.y.*, s. 51.

⁵⁸² *Russian Federation Elections of the State Duma 7 December 2003 Report*, Varşova, SCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 27 Ocak 2004, s. 22.

⁵⁸³ Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, Londra, New York, Routledge, 2008, s. 320.

üye sayısının 10 binden 50 bine çıkarılmasıdır.⁵⁸⁴ Üçüncüsü, bağımsız adaylık kaldırılmıştır. Böylece Duma'da vekillik bir parti aidiyetine dayandırılmıştır.⁵⁸⁵ Son olarak, dar bölgeli seçim sistemi tamamen terk edilmiş ve nisbî temsile geçilmiştir.⁵⁸⁶

Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılan bu değişiklik, seçime katılacak parti sayısı açısından makası iyice daraltmıştır. Seçim barajının yükseltilmesi, bir sonraki seçimde yalnızca partilerin seçim yarışında görünürlüğüne değil, aynı zamanda Duma'da var olma mücadelesine de ket vurmuştur. Son olarak bağımsız adaylığın kaldırılması, parti liderlerinin sultasına zemin yaratmıştır. Bu noktada adayın liyakatinden öte, partiye ve lidere olan sadakat aranan temel özellik haline gelmiştir. Buysa parti içinde demokrasiye ve eleştiriye büyük oranda zarar vermiştir.

Bu değişiklikler ışığında 2 Aralık 2007'de yapılan seçimlerde iktidar partisi Birleşik Rusya oylarını büyük oranda artırmış ve %64,30 oranında oy alarak 315 sandalye elde etmiştir.⁵⁸⁷ Duma'da çoğunluğu elde etmek için gerekli olan sandalye sayısı 226 iken, BRP bunun çok üzerinde oy almıştır.⁵⁸⁸ Kremlin ile BRP arasındaki organik ilişki dikkate alındığında, Kremlin'in bir anlamda Duma'nın da sahibi haline geldiği söylenebilir.

Duma seçimlerinde ortaya çıkan bu tablo, yerelden ulusala BRP'nin adeta Rusya'yı Kremlin'e bağlamasına dönüşmüştür. Nitekim 2005'deki reform paketi ve sonrasında ortaya çıkan bu manzara Rusya'ya dönük idare edilen demokrasi “*managed democracy*(yönetilen demokrasi)” eleştirilerini beraberinde getirmiştir.⁵⁸⁹ Rusya'nın demokrasi algısı Batı'da yaygın olan bireysel haklar ve siyasal özgürlükler yerine güçlü devletle demokrasi arasında kurduğu ilişkiyi temel alır.⁵⁹⁰ Lavada Araştırma Merkezi'nin 2012'de Rusya halkına dönük yaptığı araştırma, Rusya

---

⁵⁸⁴ Rusya Federasyonu Partiler Kanunu hakkında detaylı bilgi için bkz: European Commission for Democracy thorug Law (Vennice Commission) Federal Law on Political Parties of the Russian Federation, 2012, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2012\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2012)001-e) (19 Ağustos 2019).

⁵⁸⁵ Richard Rose, William Mishler, Neil Munro, *Popular Support for an Undemocratic Regime*, New York, Cambridge University Press, 2011, ss. 55-56.

⁵⁸⁶ Sakwa, *a.g.y.*, s. 321. Vennice Commission, *a.g.y.*, s. 21.

⁵⁸⁷ Rusya Federasyonu Seçim Kurulu, resmi internet sitesi, http://www.vybery.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100021960186&vrn=100100021960181&region=0&global=1&sub_region=0&prver=0&pronetvd=null&vibid=100100021960186&type=242 (5 Mart 2019).

⁵⁸⁸ A.g.y.

⁵⁸⁹ Armando Chaguaceda, “The Putin System: Russian Authoritarianism Today”, *Revista Mexicana de Analisis Politico y Administracion Publica Universidad de Guanajuato*, c. 5, n. 1, 2016, s. 81.

⁵⁹⁰ Andrei P. Tsygankov, *Strong State in Russia: Development and Crisis*, New York, Oxford University Press, 2014, s. 130.

toplumunun %77'sinin demokrasiyi gelir eşitliği, devletin vatandaşlarını koruması sosyal hizmetler, bireysel hak ve özgürlükler, istikrar ve ekonomik kalkınma üzerinden ele alması bu argümana kanıt olarak sunulabilir.⁵⁹¹ Toplumun yönetim şekline dönük algısında yer eden bu ekonomik vurgu, devletin güvenlik, sosyal hizmetler, gelir adaleti gibi konularla ilişkili biçimde ele alınması hem toplumun devletten beklentilerini göstermekte hem de 1990'larda demokrasi ile neoliberal reçeteler arasında doğrudan bir bağ kurulduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁹² Başka bir anlatımla Rusya toplumunun %70'ten fazlası, Batı tarzı demokrasinin neoliberal ekonomi modelini temel aldığı ve bunun eşitsizlik, hukuksuzluk ve sosyal devletin siyasal hayattan silinmesiyle bağlı olduğuna inanmaktadır.

Birleşik Rusya'nın tek başına Duma'da çoğunluğu ele geçirmesi, partinin kendisine dönük tartışmaya kapı açmıştır. Duma'nın yanında BRP'nin yerel meclislerde gücü ele geçirmesiyle, bürokrasinin de bu partiyle organik bağ kurmasına zemin yaratmıştır.⁵⁹³ Nitekim 85 federe bölgeden oluşan Rusya'da bölge valilerinin 2010'da 78'si BRP üyelerinden oluşmuştur.⁵⁹⁴ 2007 seçimleri sonrasında Rusya siyasal hayatında ortaya şöyle bir resim çıkmıştır. Başkan anayasadan gelen güçle en etkili konumda yer almıştır. Başkana yakın olanlar, bürokrasi ve yerel yönetimlerde kritik konumlara getirilmiştir.⁵⁹⁵ Benzer biçimde BRP'nin ülkenin tamamında etkin hale gelmesi, kadro ve takipçilerin hem mobilizasyonda hem de kontrol altında tutulmasına zemin yaratmıştır.⁵⁹⁶ BRP ile devletin gittikçe iç içe geçmesi karşısında BRP ve hükümete sadakat devlete sadakat anlamına gelmiştir. Duma'da kontrolün ele geçirilmesiyle, iktidarın ve Kremlin'in muhalefetin gündemini belirlemede etkili olmuştur.

Baskın parti, bir ülkede iktidar elitinin iktidarını sürdürmek ve yaymak için demokrasi algısıyla ülke geleninde kullandığı partiye verilen isimdir. Genellikle devlet eliyle kurulan baskın parti, yasama organlarında, yerel yönetimlerde iktidarın tahakkümü pekiştiren bir araçtır. Devlet kaynaklarına erişmekte sorun yaşamayan bu parti, çeşitli ayrıcalıkların da dağıtım kanalıdır. Bunun yanında seçimlerde partinin

---

⁵⁹¹ Ellen Carnaghan, "Popular Support for Democracy and Autocracy in Russia", *Russian Analytical Digest*, n. 117, 2012, s. 3. Tsygankov, a.g.y., 2014, ss.130-131.

⁵⁹² Chaguaceda, a.g.y., s. 78.

⁵⁹³ Ora John Reuter and Thomas F. Remington, "Dominant Party Regimes and the Commitment Problem the Case of United Russia", *Comparative Political Studies*, n. 42, Aralık 2009, s. 501.

⁵⁹⁴ Ora Reuter, "The Politics of Dominant Party Formation: United Russia and Russian Governors", *Europe-Asia Studies*, c. 62, n. 2, Mart 2010, s. 295.

⁵⁹⁵ Thomas F. Remington, "Parliament and the Dominant Party", *After Putin's Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, (Eds) Stephen Wegren ve Dale R. Herspring, New York, Rowman and Littlefield Publisher, ss. 46-47.

⁵⁹⁶ Chaguaceda, a.g.y, s.81.

iktidarını sürdürmesi için devletin idari, ekonomik ve güvenlik aygıtı partinin kontrolüne verilir. Baskın parti seçimle iktidarı devralır, ancak seçimlerden birinci parti olarak çıkması için gerekli araçlarla donatılır. Nihayetinde partiyle devlet arasındaki ayırım bulanıklaşmaya başlar ve parti devletleşen iktidarın mevcudiyetinin aracı olur. Yukarıda özetlediği şekliyle BRP, kuruluşunun ardından girdiği her ulusal seçimde birinci parti olarak Duma'da iktidarı elinde tutmuştur. Benzer biçimde yerel meclislerin neredeyse tamamında BRP meclisin çoğunluğuna sahiptir. 2004-2012 arasında yerel meclisin önerisi yani BRP'nin olur verdiği üç adaydan birini başkan tarafından vali olarak atanması, 85 federe bölgenin 78 valisi BRP üyesidir, BRP'nin ulusal çaptaki gücüne karinedir. Partinin bu durumu dikkate alındığında BRP baskın parti olduğu söylenebilir. Sonuç olarak 2008'de Putin'in bizzat başına geçtiği parti, yukarıdan aşağıya iktidarın inşasının ve korunmasının aracı olmuştur.⁵⁹⁷

Başkanlık koltuğuna 2008'de Dimitri Medvedev'in geçmesi seçim kanunu ve siyasi partiler yasasındaki değişikliklere engel olmamıştır. Ancak 2010'dan itibaren gerçekleşen reformlar, bu döneme kadarkilerden farklı olarak daha olumlu bir seyre sahiptir. Siyasi Partiler Kanunu'nda değişikliklerle siyasi partilerin seçime katılması için aranan üye sayısı, 50 binden 45 bine düşürülmüştür.⁵⁹⁸ Ayrıca en az 42 eyaletin her birinde 500 üye kalan eyaletlerde de eyalet başına en az 250 üyenin olması zorunluluğu en az 42 eyaletin her birinde 450 üye, kalan eyaletlerde de eyalet başına en az 200 üye olacak şekilde değiştirilmiştir.⁵⁹⁹ 2011'de geçen ikinci değişiklikte seçime katılım için partilerin sahip olması gereken üye sayısı 40 bine, en az 42 eyalette sahip olması gereken üye sayısı 400 ve diğer eyaletler için en az 150 üyeye indirilmiştir.⁶⁰⁰

Aralık 2011'den Şubat 2012'ye kadar ülke geneline yayılan sokak gösterileri ve Putin'in yeniden başkanlık için aday olması, başkanın görev süresinin 4 yıldan 6 yıla çıkarılması, muhalif oluşumların bastırılması, bilinen isimlerin yerlerine yeni ve genç simaların gelmesi, yolsuzluk ve bunun siyasi bağlantıları iktidara dönük tepkilerin artmasına neden olmuştur. Gelen tepkiler karşısında yönetim siyasi partiler kanununda yeniden düzenlemeye gitmiştir. Putin'in yeniden başkanlık koltuğuna oturduğu 2012'de

---

⁵⁹⁷ Sean P. Roberts, "Converging Part System in Russia and Central Asia: A Case of Authoritarian Norm Diffusion", *Communist and Post-Communist Studies*, n. 48, 2015, s. 149.

⁵⁹⁸ "How to Duma Election System Work: Law on Elections of Deputies to the State Duma", *Levada Center Moscow*, http://www.russiavotes.org/duma/duma_election_law.php (5 Mart 2019).

⁵⁹⁹ *Russian Federation State Duma Elections-18 September 2016 Final Report*, Varşova, Organization of Security and Co-operation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights, , 23 Aralık 2016, ss. 6-7.

⁶⁰⁰ "Voting system of the Russian Federation (elections to the State Duma)", *The State Duma of The Federal Assembly of The Russian Federation*, <http://duma.gov.ru/en/news/28612/> (19 Ağustos 2019).

bu değişikliğin gündeme alınmasında yaklaşan isyanı önleme gayreti de vardır.⁶⁰¹ Özellikle söz konusu dönemde Ortadoğu’da Arap Baharı olarak anılan isyanlar sonucunda bazı kıdemli başkanların koltuklarından olması, Putin rejiminin bir dış müdahale veya toplumsal kalkışma ortaya çıkmadan hızla önlem almasını gerektirmiştir.⁶⁰² Bu durumda nasıl ki, 2005 ve 2007’de yapılan siyasi reformlar Renkli Devrimlerin Rusya’ya sıçrama ihtimalini ortadan kaldırmaya dönük bir dış etkene yaslanmışsa benzer bir etki 2012’den itibaren yeniden gündeme gelmiştir.⁶⁰³ Dış ortamda ve içerideki koşullar çerçevesinde iki yönlü değişiklikler hayata geçirilmiştir. Bir yandan niceliksel düzenlemeler yapılırken bir yanda da Duma’ya girme koşullarının niteliğinde değişime gidilmiştir.

Kısaca özetlenen yakın tehdit karşısında Rusya’daki siyasi partiler kanununda değişiklik iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak, siyasi partilerin seçime katılımı için gerekli üye sayısı 2012’de 500’ye düşülmüştür. Rusya federe bölgelerinin en az 42’sinde temsilcilik bulundurma şartı koşulmuştur. Ayrıca daha önce uygulanan seçim barajı %7’den %5’e indirilmiştir. Bu kolaylıklar sayesinde 2011’deki Duma seçimlerine 7 parti katılabilmişken, bu 2016 seçimlerinde 74 partiye çıkmıştır.⁶⁰⁴ Üye sayısındaki değişikliğin yanında 2014’te geçen yasa Duma seçimlerinin sisteminde de değişmiştir. Duma’daki 225 sandalye ülkenin bölgelerine ayrılmış, nisbi temsil kuralı getirilmiştir. Bunun dışında kalan 225 sandalye partilerin ulusal düzeyde aldıkları oy oranına göre dağıtılmıştır.⁶⁰⁵ Aynı düzenlemeyle bağımsız adaylığın önü yeniden açılmıştır.⁶⁰⁶ Böylece 2016 seçimlerinde 14 parti imza toplamaya gerek kalmadan seçimde yarışmıştır.

2014 yasasında, partilerin seçim sürecinde alacakları destek konusu da geniş bir biçimde yeniden düzenlenmiştir. İlk olarak, siyasi partiler ve bağımsız adaylar seçim döneminde yalnızca devlet desteğinin yanında başka kaynaklardan destek bulmasına izin verilmiştir. Yasaya göre partiler ve adayların kendi fonlarını kullanabilmesi, yasal kuruluşlardan ve halktan bağış toplayabileceklerdir. Partiler için devlet dışı desteğin sınırı 700 milyon ruble, bağımsız adaylar için 40 bin ruble olarak belirlenmiştir.⁶⁰⁷

⁶⁰¹ Virginie Lasnier, “Russia’s Opposition Movement Five Years After Bolotnaia”, *Problems of Post-Communism*, c. 65, n. 5, 2018, s. 368.

⁶⁰² Richard Sakwa, “Whatever Happened to the Russian Opposition?”, *Chatham House Working Papers*, Mayıs 2014, s. 18.

⁶⁰³ Lasnier, a.g.y., s. 365.

⁶⁰⁴ OSCE Office Democratic Institution and Human Rights, a.g.y., s. 8

⁶⁰⁵ A.g.y.

⁶⁰⁶ A.g.y.

⁶⁰⁷ A.g.y., s. 9.

Devlet desteği eskiden olduğu gibi %3 barajını geçen siyasi partilere aldıkları oy oranında sağlanmıştır. Partiler yasasında yapılan son değişiklikler, pek çok partinin seçime katılımını kolaylaştırmıştır. Bununla beraber, seçim öncesi koalisyonun yasaklanması partilerin Duma'ya ulaşmasını zorlaştırmıştır.⁶⁰⁸

Son değişiklik ışığında yapılan 18 Eylül 2016 Duma seçimlerinde katılım oranı ilk defa %50'nin altında kalmış ve seçmenlerin yalnızca %47,88'i sandık başına gitmiştir. Başka bir anlatımla 111,7 milyon seçmenin olduğu ülkede yaklaşık 57 milyon kişi sandığa gitmemiştir.⁶⁰⁹ Bu çarpıcı durum 2018'de yapılan Başkanlık seçiminin de temel gündemi olmuş ve rejimin meşruiyeti için seçmenlerin yeniden sandıkları gelmesi için yoğun çaba sarf edilmiştir.

Seçim sonrası Duma'daki siyasi tablo, yasanın sanıldığı aksine yeni temsilin önünü açmakta yeterli olmadığını göstermiştir. Nitekim BRP'nin aldığı ezici üstünlük dikkat çekicidir, BRP tarihindeki en yüksek temsil gücüne kavuşmuştur. Bununla beraber hatırlamak gerekiyor ki, BRP 111,7 milyon seçmeden yalnızca 28,5 milyonunun oyunu almıştır.⁶¹⁰ Genel olarak Rusya'da Seçim Kanunu, Siyasi Partiler Yasası'nda üst üste yapılan değişiklikler, bir partinin sürekli iktidarda olduğu, meclisin alt kanadında bulunan partilerin neredeyse hiç değişmediği tabloya işaret etmektedir.⁶¹¹

Putin yönetiminin seçim kanunu ve siyasi partiler yasasında periyodik aralıklarla güncelleme yapması, bir yönüyle rekabetçi otoriterliğin dinamik yapısını da göstermektedir. Seçim kuralları ve iktidarda kalma ülkenin genel siyasal ve toplumsal dinamikleri gözetilerek ele alınmıştır. Ancak yapılan her değişiklik sonrasında Kremlin'in belirleyiciliğinin sürmesi, Duma'da BRP'nin baskın bir parti olarak varlığını koruması yapılan değişikliklerin hiçbir zaman rejimin niteliğini değiştirecek boyuta vurdurulmadan 2012'ye kadar iktidarın sağlanması, 2012'den sonra da rekabetçi otoriterliğin korunarak gelen tepkileri dindirmek için yüzeysel değişikliklerin yapıldığını ortaya koyar.

---

⁶⁰⁸ Andrei Kurochkin, "Legal Environment for Political Parties in Modern Russia", *Asia Social Science*, c. 11, n. 22, 2015, s. 244.

⁶⁰⁹ Ben Noble, "Putin Just Won a Supermajority in the Duma; That matters" *The Washington Post*, 1 Ekim 2016, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/10/01/putin-just-won-a-super-majority-in-the-duma-that-matters/?utm_term=.e232d71970ce (5 Mart 2019).

⁶¹⁰ Derek S. Hutcheson, "Contextualizing the 2016 State Duma Election", *Russian Politics*, c. 2, n. 4, 2017, s. 402.

⁶¹¹ A.g.y., s. 411.

d) Medyada Kremlin Kuralları Dönemi

Rekabetçi otoriter rejimlerin bir diğer özelliği gücü ve etkisini dikkate alarak medyayı kontrol altına alması, mümkün mertebe iktidarın yararına olacak şekilde kullanılmasıdır. Medya özellikle seçim dönemlerinde partilerin topluma geniş biçimde olduğu en önemli platformalardan biridir. Bu platformada hangi partinin ne kadar yer alacağı, iktidar partisi ve faaliyetlerinin nasıl yansıtılacağı iktidar açısından önem taşır. Bu durum rekabetçi otoriter niteliklere sahip Rusya için de geçerlidir. Bu çerçevede Putin yönetimi iktidarını daimi kılacak bir araç olarak medyayı kontrol altına alacak bir yol haritası izlemiştir.

Putin yönetimi, 1996'da Yeltsin'in yeniden seçilmesi sürecinde medyanın seçim sonuçlarına etkisini görmüştür. İkinci Çeçen Savaşı'nda Putin ile yakın bağı olan Berezovski'ye bağlı *Medya Most*'un yayınları seçim sürecinde Putin lehine etki yaratmıştır.⁶¹² Değınilen bu unsurlar, medyanın iktidar açısından mutlaka kontrol edilmesi gereken bir kale olarak algılanmasına neden olmuştur. Bunun yanında oligarkların siyasetle kurdukları bağda özellikle 1996-2000 arasında medyayı birer araca dönüştürmeleri, Putin yönetiminin oligarklaşmayla savaşında medyayı kontrol almasına etki eden diğer bir faktör olmuştur.⁶¹³ Ancak Moskova, iktidarla sorunları olan oligarkları medyanın dışına ittikten sonra medyayı iktidarın sesini duyuracak araçlar toplamı olarak görmeye başlamıştır.⁶¹⁴ Bir başka anlatımla muhabeletin sesinin kısılması, medyanın bu konuda yalnızca iktidar yanlısı propaganda aracına dönüştürülmesi, Rusya'da iktidarların varlığını sağlamlaştırmada ilk hedefi olmuştur.

Bu çerçevede ilk dönüşüm Medyada dönüşümün ilk adımı , 2000-2006 arasında Rusya'da medya sahipliğinde görülen hızlı değışimle atılmıştır.⁶¹⁵ Rusya'nın en büyük kanallarından NTV, 2001'de Putin ile anlaşmazlıklar yaşayan ve seçim döneminde Putin aleyhine yayın yapan Vladimir Gusinski'den alınarak Gazprom'a devredilmiştir.⁶¹⁶ Moskova savcılığının Gusinski'nin medya üzerinden aldığı fonları kötü kullandığına dönük soruşturma başlatması sonrasında Medya Most'unhisslerini

⁶¹² Darina Litvinova, "How the State back Media Helped the Kremlin Weaponise Social Conservatism", *Reuters Institute Fellowship Paper*, University of Oxford, 2018, s. 15.

⁶¹³ Vera Zakem, Paul Saunders, Umida Hashimova ve P. Kathleen Hammerberg, *Mapping Russian Media Network: Media's Role in Russian Foreign Policy and Decision-making*, CNA Analysis and Solution, 2018.

⁶¹⁴ Katherine Ognyanova, "Careful What You Say: Media Control in Putin's Russia – Implications for Online Content", *International Journal of E-Politics*, c. 5, n. 2, 2014, s. 12.

⁶¹⁵ A.g.y., s. 305.

⁶¹⁶ Sağlam, a.g.y. s. 73.

Gazprom Media'ya satması karşılığında Gusinski'nin ülkeden çıkmasına izin verildi. Taraflar arasındaki uzlaşma uyarınca Gazprom bu yayın organına 2001'de el koymuş ve kanalın yayın çizgisinde muhalif vurgu yerini iktidar yanlısı bir siyasete bırakmıştır. Söz konusu dönemde Gazprom'un yarısından fazlasının devlet tarafından kontrol ettiği dikkate alındığında, devletin Gazprom aracılığıyla medyayı kontrol altına almasının örneklerinden birinin yaşandığı söylenebilir. Böylece Rusya'nın en önemli doğal gaz şirketi, iktidarın meydayı hizaya getirme araçlarından birine dönüşmüştür. Medyada sahipliğinde dönüşüme yönelik ikinci adım, bir başka oligark Boris Berezovski'ye ait kanal ve gazetelerin devrinde kendini gösterir. Putin yönetimi Berezovski'yle hesaplaşırken Rusya'nın ilk ulusal yayın yapan kanalı, Berezovski'ye ait, *Chanel One*'in %49'luk hissesine devlet el koymuştur. Benzer biçimde 2002'de muhalif gazetecilerin yoğun olarak bulunduğu Kanal 6 iktidar karşıtı politika yaptığı için kapatılmıştır. Bu dönemde yalnızca medyada muhaliflerin sahanın dışına itildiği ya da sahip değiştirme üstünden medyanın susturulduğu bir model izlenmemiş, zamanda iktidarın lehine olacak şekilde devlete ait medya ağı da genişletilmiştir. Devlet televizyon kanallarına iki tane eklenmiş, iki olan radyo sayısı dörde çıkmıştır. Rusya'nın BBC'si olmak iddiasıyla 2005'te *Russia Today* kurulmuştur. Aynı yıl Gazprom Media, *Izvestiya*'yı satın almıştır. Rusya'daki en güçlü ve Kremlin'le yakın ilişkileri olan oligarklardan Alisher Usmanov, *Kommersant*'ı almıştır. Usmanov yalnızca *Kommersant*'in sahibi değil, aynı zamanda Rusça konuşan dünyada etkin bir iletişim ve internet platform ağı olan *Mail.ru*, Rusya'nın Facebook'u olarak anılan *Vkontakte* gibi internet ağlarının da sahibidir. Servetini büyük oranda madencilik sektörüne borçlu olan Usmanov'un medya imparatorluğu Moskova'nın medya şirketi sahibi oligarklarla değil, kendisi politikalarıyla uyumlu olmayanları alanın dışına ittiğini gösterir. Usmanov gibi Kremlin'in sesi olarak anılan Grigory Berezkin *Komsomolskaya Pravda*'yı 2007'de satın almıştır. Oligarkların medyaya yoğun ilgi göstermesinin ardında hem ekonomik hem siyasi saikler vardır. İlk olarak pek çok yayın kuruluşu özellikle TV kanalları⁶¹⁷ siyasi olanda uzak durmak için eğlence ve reklam ağırlıklı ticari yayınlara ağırlık vermiştir. Siyasi baskının da perçinlediği bu durum, Rusya'da reklam pastasının gittikçe büyümesine neden olmuştur. Nitekim Usmanov, Abramoviç gibi pek çok oligark bu reklam pastasından kâr kapmak için medya işine girmiştir. Devletin sahip olduğu medya

---

⁶¹⁷ Televizyon, Rusya'daki en önemli kitle iletişim araçları arasında yer almaktadır. Levada Merkezi'nin 2017'de yaptığı anketler uyarınca, Rusya halkının %86'sı haberleri televizyondan öğrenmektedir. Rusya, coğrafi açıdan/yüzölçümü açısından dünyadaki en büyük ülkedir. Dokuz zaman diliminin geçtiği Rusya'da ülkeyi bir baştan bir başa yalnızca televizyon yayını kucaklamaktadır. Dolayısıyla, bu durum Rusya halkı için televizyonu en önemli iletişim aracı haline getirmiştir.

organı sayısını artırması, bir süre sonra oligarklarla devlet arasında karşılıklı çikara dayanan bir menfaat zincirinin oluşumuna neden olmuştur.⁶¹⁸

Muhalif medyaya el konulması ve yeni yayın organlarının açılmasının yanı sıra Rusya’da medyayı kontrol altında tutan bir diğer strateji, genel yayın yönetmenlerinin haftalık olarak Kremlin’de Putin ile yapılan toplantılara katılmaları ve buradan “brifing” almalarıdır.⁶¹⁹ Böylece sansürün yanında Kremlin’in şimşeklerini üzerine çekmek istemeyen yöneticiler oto-sansür mekanizmasını devreye sokmuşlardır.⁶²⁰ Genel yayın yönetmenleri üzerinden medyanın hizaya sokulmasının diğer bir uygulaması, muhalif haberler yapan muhabir ve editörlerin yine aynı yöneticilerce basın alanından uzaklaştırılmalarıdır.

İnternetin yaygın bir platform haline gelmesiyle beraber özellikle 2004’ten sonra Rusya’da internet üzerinden muhalif yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kremlin internetin baskın konuma evrilmesiyle beraber, geleneksel medya araçlarının gündemi belirlemede yetersiz kaldığını görmüştür. Nitekim 2013’te ilk olarak medyada yöneticilerin değiştiği bir furya yaşanmış, ardından muhalif gazetecilere dönük bir ayıklama başlamıştır.⁶²¹ Yine aynı yıl, lisans şartları ve iptali başta olmak üzere yeni kısıtlar medya sektöründe hem yeni girişimlerin önünü tıkamış hem de var olanların lisanslarının iptal edilmesi kaygısıyla itaate zorlanmasına neden olmuştur.⁶²²

Rusya’da iktidar, yalnızca medyayı kısıtlamamış aynı zamanda etki alanını güçlendirecek yeni medya organları da kurmuştur. *Yandex, Sputnik, RussiaToday* gibi yeni oluşumlar, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde Kremlin’in etki alanını genişletmeye çalışmasının örnekleridir.⁶²³ Dahası bu medya organlarının batması Rusya ulusal çıkarına aykırı görülmüş ve gerektiğinde ayakta kalmaları için devlet maddi destek sunmuştur.⁶²⁴

2000’den başlamak üzere Rusya’da medyanın iktidarın propagandasını yapan araca dönüşmesi ve birkaç muhalif yayının cılız biçimde varlığını sürdürmesi, bir anda

---

⁶¹⁸ Öney, *a.g.y.*, s. 311.

⁶¹⁹ Litvinova, *a.g.y.*, s. 20.

⁶²⁰ Nikita Savin, Oleg Kashirskikh ve Aigul Mavletova, “Fragility Of Strong Media Effects in Authoritarian Environment (Evidence From Russia)”, *European Journal of Communication*, c. 33, n. 5, 2018, s. 474.

⁶²¹ Denisova, *a.g.y.*, s. 978.

⁶²² Savin ve diğerleri, *a.g.y.*, s. 475.

⁶²³ Antoaneta Dimitrova, Matthew Frear, Honorata Mazepus ve diğerleri, “The Elements of Russia’s Soft Power: Channels, Tools, and Actors Promoting Russian Influence in the Eastern Partnership Countries”, *EU-STRAT Working Paper*, n. 4, 2017, s. 25.

⁶²⁴ Öney, *a.g.y.*, s. 314.

değil aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Bu aşamalar, zamanlamaya işaret etmenin yanında çeşitliliği de imler. Bir başka anlatımla, iktidarın medya üzerinde kontrolü ele geçirmekte kullandığı alternatif yöntemleri de açığa çıkarır. Örneğin bu dönemde mülkiyet hakkının devri, yasal düzenlemeler, yayın politikasına müdahale ve iktidar yanlısı ajans ve kanalların kurulmasını bu yöntemlerin belirli başlılarıdır. Kremlin'e sadık olmayan isimlerin elinden alınan medya kuruluşları sadık isimlere verilmiştir. Böylece iktidar, hakikat üstündeki kontrolü sağlamanın yanında hakikatin yaratılmasına da olanak sağlamıştır. Son olarak özellikle 2010'dan sonra, *Sputnik*, *RussiaToday* gibi yayınların aktif biçimde kullanılması, siyasal rejimin medyayı muhalif olmaktan uzaklaştırmasının ötesinde, iktidarı daim kılmaya dönük yeni bir stratejiye geçtiğini ve medyayı bu stratejinin bir ayağı olarak gördüğünü gözler önüne serer.

Tez çalışmasının bu bölümünde, Rusya'nın 2000-2018 yılları arasındaki ekonomik ve siyasal dönüşümü ele alınmıştır. Bu bölümde ekonomide, 2000'lerde başlayan arayışın küresel sistemin kurallarının gözetildiği ancak ulusal düzeyde otoriter devlet kapitalizmi olarak ele alınan bir modelin işletildiği görülmektedir. Bu modelde devlet baskın bir aktör olarak piyasaya dönmüş ve stratejik olarak örgüdüğü enerji alanı başta olmak üzere Rusya ekonomisinde büyük öneme sahip sektörleri ya hisse alımıyla doğrudan kontrol altına almış ya da iktidara sadakatını gösteren, politikadan uzak duran ve Kremlin'in çizdiği sınırlara riayet eden oligarklardan kalmasına izin vermiştir. Ancak varlıkları özel sektörde kalsa da Kremlin'in kontrolü grubun uygulamalarında olmuştur. Devlet özellikle enerji sektöründe varlığını güçlendirirken, hem kamulaştırma hem de özelleştirme pratiklerinde uluslararası ticari kurallara uyumlu davranmıştır. Enerjiden gelen gelirler rezerv fonunda biriktirilerek kriz döneminde ekonomik ayakta kalmasında kullanılmıştır. Aynı dönemde sosyal harcamaların payı artırılarak iktidara rıza gösterilmesi sağlanmıştır. Siyasal alandaysa rekabetçi otoriterlik olarak isimlendirilen rejimin niteliklerinin BRP'nin baskın bir parti konumuna gelmesiyle yerel meclislerde, Duma'da ve medyanın kontrolünde bir araç olarak kullanıldığı görülmüştür. Otoriter nitelikler taşıyan ekonomik ve siyasal dönüşümde enerji şirketleri bir yandan iktidarın ekonomi modeli için gelir sağlayan, siyasal alandaysa özellikle medyanın kontrol altına alınmasında kullanılan araca dönüşmüştür.

Rusya'nın ekonomi ve siyaseti şekillendiren bu iç dönüşümünün ikili ve çok taraflı ilişkilerde yarattığı etkiye, bir bütün olarak dış politikasının şekillenmesindeki etkisine bakmak, benzer biçimde Rusya'nın yaklaşık 30 yıllık dönemde dış politikasının

şekillendiren unsurlara değinmek, Rusya dış politikasındaki dönüşümün kavranmasına katkı sunacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASI:

YENİ YÖNLER YENİ ARAYIŞLAR

Rusya’da 1990’lardan başlayan dönüşüm, ekonomi ve siyasi alanda olduğu kadar dış politikada da hissedilmiştir. Rusya, ülkenin kurulma süreci paralelinde 1990’larda ilk olarak Batı odaklı bir dış politika izlemiştir. Batı ile ilişkilerde ekonomik ortaklaşmanın yakalanamaması, Rusya’nın itirazlarının yok sayılması gibi nedenler Rusya’nın dış politikada çeşitliliğe gitmesine neden olan faktörler arasına girmiştir. Boris Yeltsin’in ikinci döneminin başladığı 1996 yılı itibariyle, Moskova hem yakın çevresi olarak adlandırdığı eski Sovyetler Birliği coğrafyasıyla bağlarını güçlendirmeye hem de Çin ile ilişki kurmaya başlamıştır.

Rusya dış politikasında değişim ve yeni yönelimler, Vladimir Putin’in başkan olmasıyla beraber hız kazanmıştır. 2012’de başlayan üçüncü Putin döneminde Rusya dış politikasında milliyetçi söylem yükselişe geçmiş, muhafazakâr değerlerin yeniden keşfi kendisini Ortodoks Kilisesi’nin yükselen etkisiyle göstermiştir. Nitekim değinilen bu faktörler hem dış politikadan sorumlu aktörlerin söylemlerinde hem de Rusya’nın dış politikasında karşılık bulmuştur.

Rusya dış politikasındaki değişim ve geniş bir coğrafyaya yayılmayı esas alan yeni perspektifte enerji kaynakları ve diplomasi önemli fırsatlar sunan bir araç haline dönmüştür. Bu çerçevede ilk olarak Rusya dış politikasında yaşanan dönüşümü kısaca ele almak gerekmektedir. Dış politikada Rusya’nın enerji zengini bir ülke olmasının Ortadoğu ve Asya Pasifik’e yöneliminde etki alanını artırmada önemli bir zemin sunduğu iddia edilebilir. Bu noktadan hareketle, Rusya’nın daha önce Avrupa ile olan

ilişkilerinde diplomatik bir kanal haline gelen enerji kaynaklarının ve yatırımlarının diğer coğrafyalarda bulduğu karşılığa değinmek Rusya dış politikasının bütünlüklü bir çerçevede ele alınmasına katkı sunacaktır.

Rusya dış politikası, kuruluşundan beri küresel, bölgesel ve iç dinamikler uyarınca değişimler yaşamıştır. Bununla beraber, bazı unsurlar ve bölgeler dış politikada ağırlığını korurken bazı bölgelerin öneminin azaldığı, bazılarının ise yükselmeye başladığı görülmüştür. Çalışmada Rusya dış politikasının anlaşılması ve dönüşümlerinin tespit edilmesinde incelenecek birincil kaynaklar Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Rusya Dış Politika Doktrinleri, Ulusal Savunma Strateji Belgeleridir. Bu noktadan hareketle belgeler üzerinden Rusya dış politikasının 1991-2018 arasında yaşadığı dönüşümünü ele almak yerinde olacaktır.

I. RUS DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK GÖSTEREN İLKELER

Kuruluştan 2018 yılına kadar, Rusya dış politikasını ele alan beş dış politika konsept belgesi yayınlanmıştır.⁶²⁵ Söz konusu konseptlere göz atıldığında hepsinde dikkat çekici bir biçimde bazı faktörlerin yinelendiği görülür. Sık sık değinilen bu faktörler, dış politikanın genel ilkeleri olarak ele alınabilir. Söz konusu altı ilkeye değinmek, Rusya dış politikasının üstüne bina olduğu zeminin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

a) BM Düzeni ve Uluslararası Hukuk

Rusya dış politika konseptlerinde Rusya'nın uluslararası hukuk ve BM düzenine verdiği önem vurgulanmaktadır. Bu iki unsurun tüm dış politika belgelerinde vurgulanması, Rusya'nın sorunlar karşısında çözüm adresi olarak öncelikle BM'yi kabul ettiğini gösterir. Rusya küresel ve bölgesel ölçekte sorunlara müdahalenin tek adresi olarak daimi üyesi olduğu BM Güvenlik Konseyi'ni görür.⁶²⁶ BM aynı zamanda

---

⁶²⁵ Rusya, pek çok devlet gibi, küresel olarak meydana gelen gelişmeler ve ortaya çıkan ihtiyaçlar karşısında kendi bakış açısını yansıtan dış politika konseptleri yayınlamaktadır. Konsept yayınlama 1993'te başlamış olup günümüzde de sürmektedir. Rusya Dışişleri Bakanlığı son dış politika konseptini 2016'da yayınlamıştır. Bu konseptler sırasıyla 1993, 2000, 2008, 2013 ve 2016 yıllarında yayınlanmıştır. Her bir konsept, Rusya'nın dış politikadaki öncelikleri, küresel sisteme bakış açısı, öncelik verdiği bölgeler, sorun olarak tanımladığı başlıkların anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptleri için bkz: <http://en.kremlin.ru/acts/news/page/2>, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186 (15 Temmuz 2019).

⁶²⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler'in uluslararası barış ve güvenlikten sorumlu organı BM Güvenlik Konseyi'dir. Güvenlik Konseyi, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliği kullanma hakkına sahip tek organdır. Güvenlik Konseyi, kurulduğu dönemde SSCB, ABD, İngiltere, Fransa ve Çin'den oluşan beş daimi üyeye ve iki yıllığına seçilen geçici üyelere sahiptir.

Rusya açısından Batı'nın müdahalelerini önlemek veya geciktirmekte bir araçtır. Örneğin ABD, 2003'te Irak'ı işgal etmesine meşruiyet kazandırmak için BM Güvenlik Konseyi'ne bir tasarı sunmuştur. Bu tasarı, ABD'nin Irak'a dönük politikasından duydukları rahatsızlık ve Ortadoğu politikasına meşruiyet katılmasına engel olmak için iki daimi üye Rusya ve Fransa'nın vetosuyla reddedilmiştir.⁶²⁷ Rusya BM'nin yapısını ve buradaki ayrıcalıklı konumunu yalnızca Batı'nın eylemlerini sınırlandırmakta değil, kendi eylemlerine dönük olası bir engelleme ya da BM eliyle cezalandırmayı önlemekte de kullanmaktadır. 2008'de Rusya'nın Gürcistan Müdahalesi bu anlamda akla gelen ilk örnektir. Benzer biçimde Rusya'nın 2013'te başlayan Ukrayna iç savaşıyla beraber 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi, Ukrayna tarafından BM gündemine taşınmış ve ABD söz konusu durumu bir tasarıyla Güvenlik Konseyi'nin gündemine getirmiştir. Bu noktada Rusya veto yetkisini kullanarak Kırım'ın Konsey'de gündem haline gelmesini önlemiştir. Özetle korumacı ya da genişlemeci eğilimler açısından BM, Rusya açısından cazip ve vazgeçilmez bir araçtır.⁶²⁸ Uluslararası hukuka dönük bu yaklaşımın temelinde hem BM Güvenlik Konseyi sistemi hem de Rusya açısından devletlerin muhatap alınması vardır.⁶²⁹ Nitekim Rusya'nın "uluslararası hukuka önem verilmelidir" ifadesi devletlerin sistemin temel aktörleri oldukları ve BM sistemi içinde yer almalarına dönük vurgusu olarak ele alınabilir. Özetle Rusya dış politikasında uluslararası hukuk, devletlerin egemenliği ve BM düzenini temel alan bir yapı vazgeçilmez görülmektedir.

b) Toprak Bütünlüğü ve Egemenlik

Rusya dış politikasında ön plana çıkan bir diğer ilke, toprak bütünlüğü ve devlet egemenliğine ilişkin vurgudur. Ülkesel bütünlüğüne yönelik vurgunun temelinde 1990'larda merkezi yönetim için kabusa dönüşen ayrılıkçı hareketlerin etkisi bulunmaktadır. 1990'larda Rusya tarihine damga vuran Çeçenistan Savaşı dış politikada

---

Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerini diğer üyelerden ayıran en önemli unsur "veto" yetkisidir. Güvenlik Konseyi'ne sunulan bir tasarı herhangi bir daimi üyenin veto yetkisini kullanması durumunda diğer 14 üye "evet" oyu verse dahi reddedilir. Rusya, SSCB'nin ardıl devleti olarak Güvenlik Konseyi daimî üyeliğine sahiptir. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-v/index.html> (10 Temmuz 2019). Yehuda Z. Blum, "Russia Takes Over the Soviet Union's Seat at the United Nations", *European Journal of International Law*, c. 3, n. 2, 1992, s. 360. Ian Bond, "Russia in International Organizations: Shift from Defence to Offence", *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and Exernal Relations*, (Eds.) David Cadier ve Margot Light,, New York, Palgrave Macmillan, 2015, s. 189.

⁶²⁷ Sally Bolton, "UN War Doubters Unite against Resolution", *The Guardian*, 5 Mart 2003, <https://www.theguardian.com/world/2003/mar/05/iraq.politics> (12 Temmuz 2019).

⁶²⁸ Bond, *a.g.y.*, s. 190.

⁶²⁹ Alexander Nikitin, "Russia as a Permanent Member of the UN Security Council", *Friedrich-Ebert-Stiftung Internation Policy Analysis*, Kasım 2012, s. 5. <https://library.fes.de/pdf-files/iez/09461.pdf> (10 Temmuz 2019).

egemenlik ve toprak bütünlüğüne ilişkin hassasiyetin temelini oluşturur.⁶³⁰ Bu savaş, Rusya'nın hem dış politikada hem de iç politikada güvenlik odaklı bir yaklaşım benimsemesine neden olmuştur.⁶³¹ Gerek federal devletin güçlendirilmesi gerek dış politikada bu unsurun ön plana çıkarılması Rusya'nın kaygısının yansımaları olarak ele alınabilir.

Dış politikada söz konusu durumun bir ilke haline gelmesinde etkili olan bir diğer faktör, Rusya'nın dış yardımla işgale uğrama ve yönetim değişikliğine zorlanma endişesidir. Nitekim NATO genişlemesine dönük tepki⁶³², eski Sovyet coğrafyasında meydana gelen "renkli devrimlere"⁶³³yönelik politika Rusya'nın böylesi bir girişime dönük tepkisini yansıtmaktadır.⁶³⁴

Egemenlik kavramının dış politikada altının çizilmesinin temel nedeni, Rusya'nın uluslararası sistemin aktörlerine bakış açısını yansıtır. Şöyle ki gerek dış politika metinlerinde gerek iç politika düzenlemelerinde Rusya egemen devletleri temel aktörler olarak ele alır. Bunun yanında neoliberalizmin siyasal ayağını temsil eden sivil toplum, şirketler ve uluslararası kuruluşlar Rusya açısından ikincil aktörler olup, egemenlik alanının dışında konumlandırılır.

---

⁶³⁰ Çeçenistan Cumhuriyeti, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan etmiştir. 1993'e kadar bu girişime, Rusya'nın kendini toparlıyor olmasından ötürü sessiz kalınmıştır. 1994'te Rusya Çeçenistan'daki bu ayrılıkçı çabayı bastırmak için Çeçenistan'a savaş açmıştır. 1994-1996 arasında süren bu savaşta Rusya kaybetmiştir. Rusya 1999'da Çeçenistan'a tekrar savaş açmış ve bu sefer kazanan taraf olmuştur. Moskova'ya yakın bir isim olan Ahmet Kadirov Çeçenistan Cumhuriyeti'nin başına getirilmiştir. Ahmet Kadirov öldükten sonra yerine oğlu Ramazan Kadirov gelmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Oktay F. Tanrısever, "The Battle for Chechnia: Russia Confronts Chechen Secessionism (1989-1999)", *METU Studies in Development*, c. 27, n. 3-4, ss. 321-348, Ali Askerov, "Chechen War, Media and Democracy in Russia", *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences*, c. 8, n. 2, 2015, ss. 8-24.

⁶³¹ Dmitri V. Trenin, "The Forgotten War: Chechnya and Russia's Future", *Carnegie Endowment Policy Brief*, Kasım 2003, s. 5, <https://carnegieendowment.org/files/Policybrief28.pdf> (12 Temmuz 2019).

⁶³² Andrei P. Tsygankov, "The sources of Russia's fear of NATO", *Communist and Post-Communist Studies*, c. 51, n. 2, 2018, s. 113.

⁶³³ Renkli Devrimler olarak anılan süreç, 2000'lerin başında eski Sovyet coğrafyasında seçim yoluyla Batı yanlısı hükümetlerin iş başına gelmesi için başlatılan örgütlü sivil toplum eylemleridir. Gösteriler sırasında protestocular belirli renkler ya da çiçekler kullandığı için bu isim verilmiştir. Söz konusu eylemler ve bunlara bağlı iktidar değişiklikleri sırasıyla 2003'te Gürcistan, 2004'te Ukrayna, 2005'te Kırgızistan'da yaşanmıştır. Bu eylemler Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki gücünü sınırlarken, aynı zamanda Rusya'da da benzer bir değişikliğin olması endişesine neden olmuştur. Rusya bu girişimleri ABD ve Avrupalı devletlerin sivil toplum örgütleri üzerinden finanse ettiğini iddia etmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: Erel Tellal, "Eski Sovyet Coğrafyasında "Devrimler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 60, n. 2, 2005, ss. 273-278.

⁶³⁴ NATO, 1949'da kurulmuş olup 2019'da 29 üyeden oluşmaktadır. Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya 1999'da Doğu Avrupa'dan NATO'ya katılan üyeler ilk devletlerdir. Eski SSCB cumhuriyetleri Estonya, Letonya ve Litvanya'nın da aralarında olduğu ve Doğu Avrupa'ya dönük diğer önemli genişleme dalgası 2004'te Litvanya, Estonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Bulgaristan ile devam etmiştir. NATO şemsiyesi altına girmek isteyen Gürcistan ve Ukrayna NATO resmi kaynaklarında gelecekte üye olacak devletler kategorisinde yer almaktadır. NATO genişlemesiyle ilgili detaylı bilgi için bkz.: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm (13 Temmuz 2019).

c) Büyük Güç Olarak Kalma

Rusya, SSCB'nin ardılı olarak tıpkı SSCB gibi kendisinin süper güç değilse de büyük güçlerden biri olduğunu düşünmektedir.⁶³⁵ Putin iktidarının başladığı 2000'den itibaren Rusya, dış politika belgeleri ve diplomatik süreçlerde Rusya'nın büyük güçlerden birisi olduğunun altını çizmektedir.⁶³⁶ Dünyayı çok kutuplu bir sistem etrafında örgütlenmiş bir yapı olarak ele alan Rusya, kendisini sisteme etki eden, ABD'yi dengeleyen (bazen ittifaklarla) bir güç olarak ele alır.

d) Çok Kutuplu Dünya Düzeni

Dünya üzerindeki her ülkenin dış politikasına şekil veren unsur küresel sistemi ele alış perspektifleridir. Rusya'nın yaklaşımına bakıldığında, gerek deklarasyonları gerek dış politika yapıcıları gerek devlet başkanının konuşmaları çok kutuplu bir dünya düzeni talebine işaret edildiği görülmektedir.

Rusya dış politikası dikkate alınarak çok kutupluluk şöyle tanımlanabilir: Küresel sistemde ikiden fazla merkezin karar alma süreçlerini, kararları ve politik uygulamaları etkileyebilmesidir. Söz konusu merkezler, bir devletten oluşabileceği gibi birden fazla devletin bir araya gelmesine de dayanabilir. Çok kutupluluk, bir devletin başına buyruk şekilde küresel sistemde baskın olmasını ve kararlar almasını engellemeyi ve bir denge kurmayı hedefler. Rusya özelinde çok kutupluluğa dönük en açık savunu Putin'in 2007'deki Münih Güvenlik Konferansı'ndaki konuşmasıdır. Bu konuşmada Putin, ABD'nin tek başına diğer devletlerin görüşlerini almadan işgal dahil bazı politikalara girişmesini eleştirmiştir.⁶³⁷ Putin konuşmasının devamında sistemin tek kutupluluğa uygun olmadığını ifade etmiş ve Rusya'nın çok kutuplu, alternatif güç merkezlerinin dengeleyici olduğu bir yapıdan yana olduğunu dile getirmiştir.⁶³⁸ Bir başka anlatımla çok kutupluluk, Rusya'nın görmek istediği sisteme vurgu yaptığı gibi dayatmacı bir gücün diğerlerine yönelik politikalarında da alternatif güç merkezleriyle

---

⁶³⁵ Süper güç kavramı, küresel düzeyde sahip olduğu askeri, ekonomik ve siyasi gücü nedeniyle diğer devletleri etkileyebilen, konumu ve politikalarıyla devletleri, bölgeleri ve küresel sisteme etki edebilen güçtür. Victoria Dönemi İngiltere'si ve 1945 sonrasında ABD ile SSCB değinilen kriterlere sahip olmaları nedeniyle "süper güç" olarak sınıflandırılır. Detaylı bilgi için bkz: Jan Nijman, "The Limits of Superpower: the United States and the Soviet Union since World War II", *Annals of the Association of American Geographers*, c. 82, n. 4, 1992, ss. 681-695.

⁶³⁶ Cristian Nitoiu, "Aspirations to Great Power Status: Russia's Path to Assertiveness in the International Arena under Putin", *Political Studies Review*, c. 15, n. 1 2017, s. 41.

⁶³⁷ Vladimir Putin, Munich Security Conference Speech, 10 Şubat 2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (13 Temmuz 2019).

⁶³⁸ A.g.y.

sınır çekmekte ve Moskova'nın kaygı ve çıkarlarının hesaba katılmasını sağlamaya çalışmaktadır.

e) Çok Yönlü Dış Politika ve Yeni İşbirliği Formu

Rusya dış politikası incelendiğinde dikkat çeken özelliklerden biri çok yönlü olmasıdır. Çok yönlü dış politika, ticaretten enerjiye uzanan geniş bir iş birliği alanı ve pek çok ülkeyle ikili ilişkiler kurulmasını içerir. İkili ilişkiler ön planda olmakla beraber, çok taraflı oluşumlarda da olabildiğince varlık gösterilmesi bu ilkenin içinde yer alır. Bu ilkenin uygulamasında Rusya, SSCB'den farklı olarak daha esnek bir politika izleyerek, müttefiklik yerine “ortaklık” kavramına vurgu yapmaktadır.⁶³⁹ Rusya bu çerçevelendirmeye, ikili ve çoklu ilişkilerinde SSCB'den farklı olarak ekonomik yükü tamamen üstlendiği modellere sırtını dönmüştür.⁶⁴⁰ Dahası, SSCB'den alışkın olunan blok ve benzeri yapılardan kaçınıldığı gibi esnek ve geniş işbirliği alanları yaratarak daha önce ilişki kurmadığı devletlerle ilişki kurabilmiştir. Örneğin Rusya ile Suudi Arabistan arasında 2016'da OPEC+ formülüyle üretimde kesintiye gitme stratejisi, Rusya ile Suudi Arabistan arasında tarımdan inşaata pek çok alanda yeni anlaşmalara kapı açmıştır.⁶⁴¹ Örnekten de anlaşılacağı üzere, ilk olarak Rusya Suudi Arabistan ile ilişkilerinde OPEC+'ın yarattığı fırsatı kendi politik çıkarıyla uyumlulaştırmıştır.⁶⁴² İkincisi, Suudi Arabistan, Rusya'nın öncesinde SSCB'nin en sınırlı ilişkilere sahip olduğu ABD müttefiklerinden biridir. Son olarak, işbirliği yapılan alanlar ortak sermaye girişimlerine ve yükün eşit dağıtılmasına dayanmaktadır.⁶⁴³ Suudi Arabistan örneği, aynı zamanda Rusya'nın müttefiklik gibi katı bir tanım yerine esnek tanımlara yaslanarak yan yana gelmesi zor görünen aktörler bir araya gelmesinin de pratik karşılığıdır.

---

⁶³⁹ Leichtova, a.g.y., s. 23.

⁶⁴⁰ Allen C. Lynch, *Vladimir Putin and Russian State Craft*, Virginia, Potomac Books, 2011, s. 96.

⁶⁴¹ 2014'te küresel piyasada petrol fiyatlarının hızla düşmesi ve bu eğilim 2016'da da sürmesi karşısında Suudi Arabistan aralarında Rusya'nın da olduğu OPEC dışı üreticilerle üretim kesintisi için anlaşma yapmaya başlamıştır. Rusya ile Suudi Arabistan, 2016'dan bu yana OPEC + formülüyle kesintiye devam etmektedirler. David Sheppard, Anjali Raval ve Jack Farchy, “Saudi Arabia And Russia Ministers Agree Oil Production Freeze”, *Financial Times*, 17 Şubat 2016, <https://www.ft.com/content/da44fb1c-d485-11e5-8887-98e7feb46f27> (13 Temmuz 2019).

⁶⁴² Nikolay Kozhanov, “Russian Policy Across the Middle East Motivations and Methods”, *Chatham House Russia and Eurasia Programme Research Paper*, Şubat 2018, s. 16.

⁶⁴³ Vinay Kaura, “The Dynamics of Saudi-Russian Relations”, *BESA Center Perspectives Paper*, n. 623, 22 Ekim 2017, ss. 2-3.

f) Ulusal Çıkar ve Pragmatizm

Her ülkenin dış politikasında olduğu gibi, Rusya dış politikasında da ulusal çıkarlar devletin kurduğu ilişkilere, üyesi olduğu örgütlere, ortaklık alanlarına, dünyayı ele alış biçimine doğrudan etki etmektedir.⁶⁴⁴ Rusya'nın ulusal çıkarını belirleyen faktörler dış politika konseptinde ekonominin modernleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, enerji alanında yeni ortaklıkların sağlanması, büyük güç statüsünün korunması, BM düzeninin sürdürülmesi ve çok kutuplu dünya düzeni yaklaşımı olarak sıralanabilir.⁶⁴⁵ Değinilen bu çıkarlara ulaşmada Rusya, "pragmatizmi" esas alan bir strateji izlemektedir.⁶⁴⁶ 2000'den 2018'e kadar yayınlanan tüm dış politika konseptlerinde bu ilkenin dış politika açısından önemine vurgu yapılmaktadır.⁶⁴⁷

Önemli belgelerin yanında ülkeyi yöneten siyasi gruplar da sık sık Rusya dış politikası çerçevesinde kurulan ilişkilerin pragmatizm temeline dayandığını ifade etmektedir. Putin 2002'deki Federal Konsey toplantısında, "Rusya dış politikası tamamen pragmatik, imkanlarımız ve önceliklerimize göre olacaktır" demiştir.⁶⁴⁸ Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Başkan ve Küresel Politikanın Geleceği (*The President and the Future of Global Politics*) isimli makalesinde Rusya dış politikasının 2000'den itibaren çok yönlü pragmatik ve ulusal çıkarın korunmasına dayandığını ifade etmiştir.⁶⁴⁹ Rusya'nın kurduğu ilişkilerin esnekliği yeniden hatırlandığında pragmatizmin bu noktada belirleyici olduğu ifade edilebilir.

Temel bazı ilkeler üzerine şekillenen Rusya dış politikasının bazı bölge ve devletlerle kurduğu ilişkileri incelemek hem ilkelerin uygulanma biçimine, hem de Rusya'nın önceliklerinin anlaşılmasına katkı sunacaktır.

---

⁶⁴⁴ Light, *a.g.y.*, s. 18.

⁶⁴⁵ Sergey Lavrov, "The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All", *Russia in Global Affairs*, n. 2, Temmuz 2010, https://eng.globalaffairs.ru/number/The_Euro-Atlantic_Region:_Equal_Security_for_All-14888 (13 Temmuz 2019).

⁶⁴⁶ Ludmilla Selezneva, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism", *European Security*, c. 11, n. 4, 2002, s. 12. Elnur Hasan Mikail ve Muhsin Yilmazchoban, "Vladimir Putin Era Russian Foreign Policy", *Open Journal of Political Science*, c. 8, n. 4, Ocak 2018, s. 341.

⁶⁴⁷ Rusya Dış Politika Konsepti 2000, Rusya Dış Politika Konsepti 2008, Rusya Dış Politika Konsepti 2013, Rusya Dış Politika Konsepti 2016 Detay için bkz: http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents (13 Temmuz 2019).

⁶⁴⁸ Vladimir Putin, Address to the Federal Assembly 18 April 2002, *President of Russia*, <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21567> (13 Temmuz 2019).

⁶⁴⁹ Sergey Lavrov, "The Present and the Future of Global Politics", *Russia in Global Affairs*, n. 2, 2007, https://eng.globalaffairs.ru/number/n_8554 (13 Temmuz 2019).

II. RUSYA’NIN ESKİ SOVYET COĞRAFYASINA İLİŞKİN POLİTİKASI

Rusya’nın yakın çevre olarak anılan Eski Sovyet coğrafyasındaki devletlerle ilişkileri, güvenlik, ekonomi içeren iki boyutla ele alınabilir. 1993’te yayınlanan “Yakın Çevre Doktrini” başta olmak üzere, 1990’ların ortasından günümüze kadar Post Sovyet Coğrafyası (2004’te AB ve NATO’ya üye olan Baltık ülkeleri hariç) güvenlik, dış politika ve enerji alanları belge ve doktrinlerinde önceliklidir. Kuruluş döneminde Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri (ESBC) ile ilişkiler, Rusya dış politikasındaki Atlantikçi kanadın da etkisiyle ikincilleşmiştir. SSCB’nin dağılması sonrasında bu ülkelerle kurulacak ilişki için 1991’de Minsk ve 1992’de Almatı’da yapılan toplantılar sonucunda Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ortaya çıkmıştır.⁶⁵⁰ Ancak NATO genişlemesi ve söz konusu devletlere ABD ile Avrupa’nın yaklaşımı Rusya’nın 1993’te Karaganov Doktrini olarak bilinen Askeri Doktrini ve Yakın Çevre Belgesi’nin (*BlijniyZarubejniye, NearAbroad*) yayınlamasına neden olmuştur. Rusya bu doktrin ve politikasında ESBC’yi arka bahçesi olarak gördüğünü orataya koymuş, bölgeyeyönelik bir tehdit karşısında askeri önlemlere başvuracağını açıkça ifade etmiştir.⁶⁵¹ Daha önce benimsenen “Rusya’nın nükleer silah kullanımına başvuran ilk ülke olmayacağı” ilkesi terk edilerek, yakın çevre konusunda Rusya BDT’nin güvenliğinin sağlanması için gerektiğinde bir ülkeye asker göndermeyi kabul etmiştir.⁶⁵²

Söz konusu dinamikler ışığında Rusya dış politikasında yakın çevreye verilen önem ve buna neden olan faktörler, güvenlik, ekonomi ve siyaset boyutlarıyla ele alındığında daha net anlaşılacaktır.

a) Güvenlik Boyutu

Rusya Asya ile Avrupa arasında bir köprü olarak nitelendirilebilir. Rusya hem Çarlık hem de SSCB’den birtakım güvenlik sorunlarını ve kaygılarını miras almıştır. SSCB’nin 1991’de dağılmasının ardından bu bölgeyi oluşturan coğrafyada meydana gelen çatışmalar, Rusya’nın ulusal güvenliği açısından tehdit olarak algılanmaktadır. 1993’te yayınlanan Askeri Doktrin’deki “yakın çevre vurgusu” bu kaygının ürünü olarak ele alınabilir. Moskova bu doktrinde, söz konusu bölgede kendisinin etkisini ve

⁶⁵⁰ “About Commonwealth of Independent States”, *Bağımsız Devletler Topluluğu*, <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (15 Mayıs 2019).

⁶⁵¹ Tellal, a.g.y., s. 206.

⁶⁵² A.g.y.

varlığını ortadan kaldıracak bir güce izin vermeyeceğini, bölgeyi geçici bir stratejinin ürünü olarak değil, yaşamsal bir alan olarak gördüğünü ifade etmiştir.⁶⁵³

Bu çerçevede Tacikistan, Güney Osetya, Ukrayna ve Gürcistan'a dönük müdahaleler dikkate alındığında Rusya, başka bir ülkenin iç işlerine karışma pahasına da olsa bu bölgede kendi güvenliğine zarar verecek hiçbir girişimi kabul edilemez gördüğünü ortaya koymuştur.⁶⁵⁴ Benzer biçimde Rusya, söz konusu devletlerin, özellikle Ukrayna ve Gürcistan'da daha çok milliyetçi liderlerce savunulan, Rusya'dan uzaklaşma ve NATO ile AB'yeyakınlaşma yönünde alternatifler geliştirmesini ulusal güvenlik açısından tehdit olarak görmektedir. Eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın dışında yabancı bir gücün varlığına Rusya'nın tepki göstermesinin bir diğer nedeni bölgenin tampon olarak görülmesi ve bu tampon ortadan kalktığında kuşatılma ve rejim değişikliğinin tetikleneceğine dönük algıdır.⁶⁵⁵ Başka bir anlatımla, yakın çevrede Rusya karşıtı bir yönetimin iktidara gelmesi, Rusya'nın renkli devrimler sürecinde olduğu gibi doğrudan ya da dolaylı olarak güvenlik endişesini artırmakta ve alternatif yollarla müdahalelere kapı aralamaktadır. Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliği girişimlerinin 2008'deki gibi kuvvet kullanmayı içeren yöntemlerle bertaraf edilmesi, Rusya'nın hem söz konusu bölge ülkelerine hem de NATO'ya yakın çevresine ilişkin kırmızı çizgisini göstermiştir.⁶⁵⁶

Rusya'nın bölgeye dönük algısı aynı zamanda bölgesel güvenlik oluşumlarının da temel nedenidir. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Rusya'nın(KGAÖ) bölgeye dönük çabasının en dikkat çeken örneğidir. KGAÖ'ye dönük ilk adım Rusya, Kazakistan, Ermenistan, Belarus, Kırgızistan ve Tacikistan arasında 1992'de beş yıl süreyle imzalanan anlaşmayla atılmıştır.⁶⁵⁷ 1999'da Moskova'da katılımcılar antlaşmasının her beş yılda bir uzatılmasına onay vermiştir.⁶⁵⁸ Ancak 7 Ekim 2002'de güvenlik antlaşması yerini bir savunma örgütü olan KGAÖ'ye bırakmıştır.⁶⁵⁹ Üye devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının savunulması konusunda birlikte hareket etmeyi öngören örgüt, aynı zamanda NATO'da olduğu gibi üyelerden

---

⁶⁵³ Stuermer, *a.g.y.*, s. 193.

⁶⁵⁴ David Matsaberidze, "Russia vs. EU/US through Georgia and Ukraine", *Connections*, c. 14, n. 2, 2015, s. 77.

⁶⁵⁵ *A.g.y.*

⁶⁵⁶ Matsaberidze, *a.g.y.*, s. 81.

⁶⁵⁷ "Basic Facts", *Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü*, http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm (20 Haziran 2020).

⁶⁵⁸ *A.g.y.*

⁶⁵⁹ Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Resmi Sayfası, From the Treaty to the Organization: History of creation, fundamentals of activity, organizational structure, <https://en.odkb-csto.org/25years/> (10 Ağustos 2019).

birine yapılan saldırı karşısında bir bütün olarak savunma yapılması antlaşmanın 4. maddesiyle düzenlenmiştir.⁶⁶⁰

Kremlin'in Çin ile beraber kurucuları arasında yer aldığı Şanghay İş Birliği Örgütü, Yakın Çevreye dönük hassasiyetin ön plana çıktığı bir diğer yapıdır. Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan arasında 1996'da başlayan "Şanghay Beşlisi" isimli oluşum, 2001'de Özbekistan'ın gruba katılmasıyla Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adını almıştır.⁶⁶¹ ŞİÖ, ekonomi, teknoloji, ticaret gibi alanlarda iş birliği yapılması hedefinin yanında bölgede barış, istikrar ve güvenliğin garanti edilmesi için çaba harcamaktadır.⁶⁶² ŞİÖ'nün bölgenin güvenliğini sağlamaya dönük attığı en önemli adımı 2005'te ortaya çıkarmıştır. ABD 11 Eylül saldırıları sonrasında Özbekistan ve Kırgızistan'da üsler kurmuştur. Ancak ABD'nin buradaki üsleri kapatmaması üzerine ŞİÖ, 2005'teki Zirvesi'nde ABD'nin üslerini kapatarak bölgeden çekilmesi çağrısı yapmıştır.⁶⁶³ ABD'nin kısa sürede buradan çekilmesi ŞİÖ'nün bölgeye dönük vizyonu ve dış güçlere karşı tavrının etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Özetle Rusya'nın bölgeye dönük güvenlik odaklı politikası tekli ve çoklu platformlarda askeri müdahalelere uzanan eylemleri içerir. Ancak Rusya'nın söz konusu bölgeye yönelik beklenti ve politikaları sadece güvenlik şemsiyesiyle açıklanamaz. 1991'den bu yana eski Sovyet coğrafyasında güvenlik kaygılarının yanı sıra ekonomik beklentilerin de ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

b) Ekonomik Boyut

Rusya açısından söz konusu bölgede ekonomik olarak güçlü olmak, dış politika ve ekonomi açısından önceliklidir.⁶⁶⁴ Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasına yöneliksiyasetinde jeopolitik kadar jeo-ekonomik gerekçeler de hayati önemdedir.⁶⁶⁵ Rusya'nın bölgeye dönük ekonomik stratejisi, devletlerin belirli şemsiyeler altında bir araya gelmesine ve ekonomik bütünleşmesine dayanır. Bölgesel oluşumlar yalnızca

---

⁶⁶⁰ "Charter of the Collective Security Treaty Organization", *Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü*, 2 Ekim 2002, https://en.odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti/ (10 Ağustos 2019).

⁶⁶¹ "About SCO", *Şanghay İşbirliği Örgütü*, http://eng.sectsc.org/about_sco/ (19 Ağustos 2019).

⁶⁶² Şanghay İşbirliği Örgütü, a.g.y..

⁶⁶³ "Kazakhstan: Central Asia Alliance Calls For US Withdrawal", *Green Left Weekly*, 13 Temmuz 2005, <https://www.greenleft.org.au/content/kazakhstan-central-asia-alliance-calls-us-withdrawal> (19 Ağustos 2019).

⁶⁶⁴ Dimitri Trenin, "Russia Redefines Itself and Its relations with the West", *Washington Quarterly*, c. 30, n. 2, 2007, s. 99.

⁶⁶⁵ A.g.y..

Rusya ile bu devletlerin bütünleşmesi için değil, aynı zamanda bu devletlerin Batılı oluşumlara katılmasını önlemeye de dayanır.⁶⁶⁶ Moskova'nın ekonomik perspektifle bölgeye dönük attığı en önemli adım Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun (AvET) kurulmasıdır. AvET Rusya dış politikasının bölgedeki önceliklerini ve stratejisini çeşitlendirdiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir.⁶⁶⁷ Rusya, AvET ile yalnızca Eski Sovyet coğrafyasındaki devletlerin AB'nin Doğu Ortaklığı gibi projelerine katılmasının önünü almakla kalmamakta, aynı zamanda kendi birliğiyle alternatiflere meydan okumaktadır.⁶⁶⁸ Eski Sovyet coğrafyasında etkin olan ve ekonomiyi de içeren oluşumları ele almak, Rusya'nın bölge politikasının anlaşılmasına katkı sunacaktır.

i) Bağımsız Devletler Topluluğu ve Serbest Ticaret Anlaşmaları

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), SSCB'nin dağılmasından önce Rusya, Ukrayna ve Belarus arasında yapılan anlaşmayla 8 Aralık 1991'de kurulmuştur.⁶⁶⁹ Başlangıçta Baltık üçlüsü hariç diğer tüm SSCB cumhuriyetlerinin üye olduğu yapı, günümüzde Rusya, Belarus, Ukrayna, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova'dan oluşan 11 üyeli bir yapıyla yoluna devam etmektedir. Daha önce BDT üyesi olan Gürcistan, 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi sonrasında örgütten ayrılmıştır.⁶⁷⁰ BDT'nin temel kuruluş amacı, Boris Yeltsin tarafından "medeni bir boşanma ve Yugoslavya benzeri bir savaştan kaçınma" olarak ifade edilmiştir.⁶⁷¹ Ancak süreç ilerledikçe BDT'nin varlığı ve hedefleri genişlemiştir. Genişlemenin karşılık bulduğu alanların başında ekonomi gelir.

BDT üyeleri 1993'te bir ekonomi birliğinin oluşması için anlaşma imzalamıştır. Ekonomide malların, hizmetlerin, sermayenin, emeğin serbest dolaşımı için para politikaları, vergi politikaları, ekonomik ortaklık için koordinasyonun sağlanması ve bir ortak ticaret bölgesi kurulması hedeflenmiştir.⁶⁷² Söz konusu adımın ardından 1994'te üyeler arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmış, ancak bu anlaşma ulusal

---

⁶⁶⁶ David Cadier, "Policy toward Post-Soviet Space", *Russia's Foreign Policy*, (Eds.)Margot Light ve David Cadier, New York, Palgrave Macmillan, 2015, s. 161.

⁶⁶⁷ A.g.y., s. 169.

⁶⁶⁸ Selda Atik, "Regional Economic Integrations In The Post-Soviet Eurasia: An Analysis On Causes Of Inefficiency", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, n. 109, 2014, s. 1327.

⁶⁶⁹ Bağımsız Devletler Topluluğu Resmi İnternet Adresi, <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (15 Ağustos 2019).

⁶⁷⁰ "Georgia Officially Leaves CIS", *Asbarez*, 18 Ağustos 2009, <http://asbarez.com/69469/georgia-officially-leaves-cis/> (15 Ağustos 2019).

⁶⁷¹ Nikita A. Lomagin, "Russia's CIS Policy, Economic and Political Transformation in Eurasia", *Shifting Priorities in Russia's Foreign Policy*, (Eds) Roger E. Kanet ve Remi Pier, Surrey, Ashgate Publishing, 2014, s. 121.

⁶⁷² BDT resmi internet sitesi, <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (15 Ağustos 2019).

parlamentolarda onaylanmamıştır.⁶⁷³1995'te Rusya, Belarus, Kazakistan ile Kırgızistan'ı kapsayan ekonomik alanda yoğun bir işbirliği için ortak yapılanmaya gitmeye karar verilmiştir. Tacikistan 1999'da bu yapıya katılmak için başvurmuştur. Söz konusu beş ülke 10 Ekim 2000'deyse Astana'da Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu kuran anlaşmayı imzalamıştır.⁶⁷⁴ Topluluk söz konusu beş üye arasında ekonomi alanında işbirliği yapılmasını hedeflemiştir.

Topluluğun beş üyesinin yanında Ukrayna, Ermenistan ve Moldova'dan oluşan üç de gözlemci üyesi vardır.⁶⁷⁵ Topluluğun 2008'deki toplantısında ekonomik koşulları benzer durumda olan Kazakistan, Rusya ve Belarus arasında "Gümrük Birliği" yapısının kurulmasına karar verilmiştir. Üç üyenin dışındakilerin de ekonomileri uygun seviyeye geldiğinde Gümrük Birliği'ne alınması kararlaştırılmıştır.

ii) Gümrük Birliği: Rusya, Belarus ve Kazakistan

Eski Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev'in 1994'te Avrasya Birliği fikrini dillendirmesiyle başlayan süreç, 1995'te Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında Gümrük Birliği'nin ortaya çıkmasıyla devam etmiştir. 2000'de söz konusu üç devlet, Avrasya Ekonomi Birliği fikrini benimseyen anlaşmayı imzalamıştır. 2007'de fikri temelleri hayat bulan Gümrük Birliği, Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın imzaladığı anlaşmayla 2010'da faaliyete geçmiştir.⁶⁷⁶ Gümrük Birliği, üyeler arasında gümrük duvarlarının kaldırılmasını, üyeler dışındaki ülkelerle yapılacak ticarete ortak tariflerin uygulanmasını ve ortak gümrük kodlarının oluşturulmasını hedeflemiştir.⁶⁷⁷ Gümrük Birliği anlaşmasını imzalayan üç devlet, 2012'den itibaren "Tek Ekonomik Alan" (*Single Economic Space*)'a geçilmesini kararlaştırmıştır.⁶⁷⁸

Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında "Tek Ekonomik Alan"ı oluşturmak için makroekonomik koordinasyon, maliye politikası, emek rejimi, enerji düzenlemeleri ve teknik uyumu içeren 17 anlaşma imzalanmıştır.⁶⁷⁹ Söz konusu dönemde ulus üstü bir yapı olarak doğan Avrasya Ekonomi Komisyonu, Tek Ekonomik Alan'ın sorunsuz bir

⁶⁷³ Lomagin, *a.g.y.*, s. 115.

⁶⁷⁴ "About Eurasia Economic Community", *Avrasya Ekonomik Topluluğu*, <http://www.evrazes.com/en/about/> (15 Ağustos 2019).

⁶⁷⁵ A.g.y.

⁶⁷⁶ *ERASEC Today Report*, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Moskova, 2011, s. 32.

⁶⁷⁷ Olga Shumylo-Tapiola, *Eurasian Custom Union: Friend of Foe for the European Union*, Carnegie Europe, Brüksel, Ekim 2012, s. 4.

⁶⁷⁸ A.g.y.

⁶⁷⁹ Lomagin, *a.g.y.*, s.115. Shumylo-Tapiola, *a.g.y.*, s. 6.

biçimde çalışmasından sorumlu olmuştur.⁶⁸⁰ Üç devlet, bu girişimden kısa süre sonra, bir üst aşama olan Avrasya Ekonomi Birliği için girişimlerini sıklaştırmıştır. Çalışmalar 2013-2014 boyunca sürmüş ve Avrasya Ekonomi Birliği (AvET) 1 Ocak 2015'te faaliyete başlamıştır. AvET faaliyete geçtikten sonra 2 Ocak 2015'te Ermenistan'ın, 12 Ağustos 2015'te Kırgızistan'ın üyeliği onaylamıştır.⁶⁸¹

iii) Avrasya Ekonomik Topluluğu (AvET)

2015'te faaliyete geçen AvET, bölgedeki en yüksek bütünleşme adımıdır. AvET, Rusya'nın ideolojik ve tarihi vurgu yerine ekonomik fayda ve sektörel bütünleşmeye dikkat çekmesi açısından önemli bir oluşumdur. AvET üyelerinin kendi aralarındaki ticaret rakamları birliğin başarısını göstermesi açısından önemlidir. AvET verilerine göre, üyeler arasındaki ticaret 2016'da %43, 2017'de %27,3'lük artışla 54,7 2018'de %9,2 artışla 59,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁶⁸² Söz konusu veriler güçlü bir bütünleşme göstergesi izlenimi vermektedir. Ticaret adresleri incelendiğinde özellikle Belarus ile Rusya arasındaki bütünleşmenin neredeyse tamamen sağlandığı ve 2018 ticaret hacimlerinin 35,5 milyar dolar olduğu görülmektedir.⁶⁸³ İki devletin birbiriyle olan ilişkisi dışarıda tutulduğunda kalan 22,7 milyarlık ticaret, AvET içinde sınırlı bir bütünleşmeye işaret etmektedir.⁶⁸⁴

Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Ermenistan'dan oluşan AvET, ticaret verileri ve üyelerin yaşadığı sorunların ardında üç faktörün bulunduğu söylenebilir. İlk olarak, üyelerin ekonomik seviyeleri arasındaki farklılıklardan söz edilebilir: AvET içerisinde en fazla GSYH'ye sahip Rusya'nın 2018'deki GSYH'si 1,67 trilyon dolarken en düşük GSYH'ye sahip Kırgızistan'ınki 8 milyar dolardır.⁶⁸⁵ Benzer biçimde Rusya'da kişi başına düşen milli gelir 2018'de⁶⁸⁶10,200 dolarken Kırgızistan'da bu 1,230 dolardır.⁶⁸⁷ Üyeler arasındaki böylesi büyük uçurum, iş gücünün ve yatırımların Rusya'ya doğru akmasına neden olmakta ve Rusya'nın birliği domine etmesine yol

⁶⁸⁰ *Eurasia Economic Integration: Facts and Figures*, Moskova, Eurasian Economic Commission, Library of Eurasian Integration, 2016, s. 6.

⁶⁸¹ A.g.y., s. 11.

⁶⁸² Lidiya Parkhomchik, *EAEU as the Eurasian Integration Driver*, Nur Sultan, Analytical Media for Eurasia Studies, 30 Haziran 2019, <http://greater-europe.org/archives/6975> (15 Ağustos 2019).

⁶⁸³ "Belarus-Russia Trade Turnover up 9.4 % in 2018 to \$35.56bn", *Export.By*, 14 Şubat 2019, <https://export.by/en/news/belarus-russia-trade-turnover-up-94-in-2018-to-3556bn> (26 Ekim 2019).

⁶⁸⁴ Ricardo Giucci, *The Eurasian Economic Union: Analysis from a Trade Policy Perspective*, Berlin Economic Policy Consultancy, Berlin, 2018, s. 8.

⁶⁸⁵ "Kyrgyzstan Gross Domestic Product 2018", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic> (10 Ağustos 2019). "Russia Gross Domestic Product 2018", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/?locations=KG-RU> (10 Ağustos 2019).

⁶⁸⁶ World bank, a.g.y.

⁶⁸⁷ World bank, a.g.y

açmaktadır. İkincisi, Rusya AvET'nin GSYH'sinin %87'sini, nüfusunun %80'ni ve askeri harcamalarının %90'dan fazlasını tek başına gerçekleştirmektedir.⁶⁸⁸ Bu durum üyeler arasında Rusya lehine olan bir asimetriye yol açmaktadır. Son olarak, Rusya ve Kazakistan başta olmak üzere birlik üyelerinin özellikle enerji ihracatlarının AvET dışına yoğunlaşması, enerjinin önemli bir ihrac kalemi olması, bütünleşmeyi sınırlandıran bir diğer unsurdur. Örneğin enerji açısından Rusya için Avrupa, Kazakistan için Çin en önemli ihracat adresleridir.⁶⁸⁹

Güvenlik ve ekonomik boyutu gibi, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasına dönük dış politikasının siyasi hedefleri de dikkat çekicidir. Rusya'nın küresel politikada kendini konumlandırışı bölge politikasına dönük bir perspektif sunar. Eski Sovyet coğrafyasında güvenlik, ekonomi ve siyasi bütünleşme projeleri Rusya'nın hem Batı'yla olan ilişkileri hem de çok kutuplu dünya düzenine dönük vizyonuyla yakından ilişkilidir. 2000'den itibaren Rusya ile Batı arasında yaşanan ayrışma, Rusya'nın alternatif ittifaklar ve girişimlerde bulunmasına neden olmuştur. Moskova, daha önceden farklı olarak Batı'ya öncelik verilen politik stratejiden Avrasya, Asya ve Asya Pasifik'e yönelmeyi içeren stratejiye geçmiştir.⁶⁹⁰ Bu noktada Eski Sovyet coğrafyası, Rusya'nın dış politikasındaki çeşitliliği sembolize etmiştir.⁶⁹¹ Dolayısıyla, Avrasya bölgesinde etkin projeler, güvenlik ve ekonomide bütünleşme adımları, küresel sistemde Rusya'nın konumunu ve bölgeye biçtiği rolü de ortaya koyar.⁶⁹²

III. RUSYA-BATI İLİŞKİLERİ

a) Rusya-ABD ilişkileri

Rusya dış politikası, kuruluş sürecinde Batı'ya, özelde ABD'ye öncelik veren bir yönelim sahiptir. Benzer şekilde ABD de söz konusu dönemde Avrasya'da "Önce Rusya Politikası (*Russia First Policy*)" politikası izlemiştir.⁶⁹³ Rusya ile ABD arasındaki ilişkilerin temeli taraflar arasında 1992'de imzalanan "Rusya-ABD Dostluk ve Ortaklık

---

⁶⁸⁸ Jonim Perović, "Russia's Turn to Eurasia", *Policy Perspectives*, c. 5-6, Ağustos 2018, s. 3.

⁶⁸⁹ Gulam Mostafa ve Monowar Mahmood, "Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges And Possible Future Directions", *Journal of Eurasian Studies*, c. 9, n. 2, Temmuz 2018, s. 170.

⁶⁹⁰ Perović, *a.g.y.*, s. 2.

⁶⁹¹ Leichtova, *a.g.y.*, s. 24.

⁶⁹² Logamin, *a.g.y.*, s. 123-125. Vladimir Putin, "A New Integration Project for Eurasia: The Future in the Making", *Izvestia*, 3 Ekim 2011, <https://russiaeu.ru/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3-> (10 Aralık 2019).

⁶⁹³ Eugene Rumer ve Richard Sokolsky, *Thirty Years of U.S. Policy Toward Russia: Can the Vicious Circle Be Broken?*, Washington DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2019, s. 7.

Beyanı (*Charter of the Russia-American Partnership and Friendship*)” ile atılmıştır.⁶⁹⁴ Söz konusu belge incelendiğinde dış politikanın yanında Rusya’da demokrasinin yerleşmesi, insan hakları, piyasa ekonomisi ve hukukun üstünlüğü gibi alanlar işbirliğinin temel konularını oluşturmaktadır.⁶⁹⁵ Dahası 1993’ün sonuna kadar Rusya’ya yapılan yatırımların yarısından fazlası ABD’den gelmiştir.⁶⁹⁶ ABD’nin NATO’daki konumu uyarınca, Rusya’nın bu dönemde örgütle ilişkileri de uyum içerisindedir. ABD’nin yanı sıra Rusya, 1994’te AB ile de işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Aynı yıl Rusya davetli olarak G7⁶⁹⁷ Zirvesi’ne katılmış, 1996’da da G7’nin üyelerinden biri haline gelerek G8’in meydana gelmesini sağlamıştır.⁶⁹⁸

Öte yandan Şok Terapi’nin toplum üzerindeki etkilerinin hissedilmesi paralelinde ülkede ABD ve Batı’ya dönük tepkiler yükselmeye başlamıştır. Dahası Rusya, ABD’nin özellikle NATO’nun eski Sovyet coğrafyasında etkin olmaya başlamasını kendisine dönük bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Nitekim 1993’te yayınlanan Askeri Doktrinde NATO genişlemesinin Rusya için tehdit olduğu ilk defa ifade edilmiştir. Aynı doktrinde Rusya söz konusu bölgeyi “arka bahçesi” olarak tanımlamış ve buraya dönük bir girişime sessiz kalmayacağını belirtmiştir.⁶⁹⁹

1996’da seçimi güç bela kazanan Yeltsin, ikinci döneminde Atlantik öncelikli dış politikanın uygulayıcısı Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev’i görevden alarak yerine Yevgeny Primakov’u getirmiştir.⁷⁰⁰ Primakov, temelde Batı’yla iyi ilişkilere karşı bir isim değildir, ancak Rusya’nın çıkarları uyarınca pazarlık gücünün artmasından yanadır.⁷⁰¹ Dış politikada Primakov dönemi olarak da anılan bu süreçte Batı ile olan bağlar koparılmamıştır, ancak Rusya’nın gücünü artırmak için Çin gibi aktörlerle de görüşmeler başlamıştır. Rusya ile Çin söz konusu dönemde tek kutuplu bir dünya

---

⁶⁹⁴ Zonova, Reinhart, *a.g.y.*, s. 503. Rusya ile ABD arasında imzalanan anlaşma için bkz: http://www.channelingreality.com/NWO_WTO/NWO_DOCS/1992_Charter_for_American-Russian_Camp_David.pdf (15 Mayıs 2019).

⁶⁹⁵ *A.g.y.*, s. 2.

⁶⁹⁶ “The United States Relations with Russia : After the Cold War”, *The US Department of State*, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85962.htm> (15 Mayıs 2019).

⁶⁹⁷ G7, 1975’te kurulan ve dünyanın en büyük yedi ekonomisinden oluşan gruba verilen isimdir. Rusya’nın 2014’te G8’den çıkarılmasıyla grup üyeleri ABD, Almanya, Kanada, Japonya, İngiltere, İtalya ve Fransa ile devam etmiştir. Grup her yıl düzenli zirvelerle bir araya gelmektedir. Detay için bkz: “G7”, *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/international-cooperation/international-organisations/g7_en (16 Nisan 2021).

⁶⁹⁸ Pamela A. Jordan, 2008, “International and Domestic Dimensions of Russia’s G8 Presidency in 2006”, *Canadian Slavonic Papers*, c. 50, n. 3-4, 2008, s. 399.

⁶⁹⁹ Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2010, s. 206.

⁷⁰⁰ *A.g.y.*, s. 209.

⁷⁰¹ Yevgeni Primakov, *Rusyasız Dünya*, çev. Aijan Esenkanova, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 61.

düzenine karşı “çok kutuplu bir dünya düzeni” savunusunu yapan bir deklarasyon yayınlamıştır. Daha önce değinilen Şanghay Beşlisi kuruluş belgesi bu durumun diğer örneğidir.⁷⁰²

1998’de başlayan finansal krizin Rusya ekonomisinde büyük bir çalkantı yaratması, rublenin devalüe edilmesi gibi sorunlar, Yeltsin’in 31 Aralık 1999’da başkanlığı bırakmasına neden olmuştur.⁷⁰³ Bu gelişme yalnızca Rusya’nın iç politikada yeni bir yola girmesi açısından değil, ABD ile ilişkiler konusunda da yeni bir dönemim kapısını aralamıştır.

1991-1999 arasında Rusya ile ABD ilişkilerine bakıldığında, ABD’nin rejimi dönüştürme politikasını öncelediği söylenebilir.⁷⁰⁴ Rejimi dönüştürmeden kast edilen Bill Clinton yönetiminin Rusya’da piyasa ekonomisinin yerleşmesini öncelikli olarak görmesi ve Rusya dış politikasını bu dönüşümün başarısı uyarınca ele almasıdır. Bu anlamda IMF eliyle sağlanan finansal destek, ABD’li uzman ekonomistlerin Rusya ekonomisinin geleceğinde etkin bir rol üstlenmesi, liberal değerler ve piyasa yanlısı siyasetçilerin desteklenmesi ilk akla gelen örneklerdir.⁷⁰⁵

ABD ile Rusya arasında 2000’de iki ülkede de devlet başkanlarının değişmesi, yeni bir dönemin ilk dikkat çeken özelliği olmuştur. Rusya’da Putin iktidar koltuğuna otururken, ABD’de Cumhuriyetçi Parti’den George W. Bush başkanlığa seçilmiştir. Bush seçilmesinde büyük katkısı olan ABD’li yeni muhafazakarların politik vizyonları uyarınca, ABD’nin dünyanın en güçlü ordusuna sahip olduğunu düşünmekte ve bazı ülkelerle olan sorunların askeri yöntemlerle çözülebileceğini savunmaktadır.⁷⁰⁶ Öte yandan kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan Rusya için söz konusu dönemdeki temel öncelik, toprak bütünlüğünü korumak, egemenliğine ve bağımsızlığına saygı gösterilmesini sağlamaktır. Ayrıca Rusya’nın tam anlamıyla uluslararası sistemin bir parçası olması ve büyük güç statüsünün kabul edilmesi yine Putin döneminde öncelikli temel unsurlar olmuştur.

---

⁷⁰² Şanghay İşbirliği Örgütü için bkz: örgütün resmi internet adresi, http://eng.sectsco.org/about_sco/ (15 Mayıs 2019).

⁷⁰³ Eva Ontiveros, “Putin Nasıl Putin Oldu?”, *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43457053> (20 Mart 2018), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43457053> (20 Eylül 2019).

⁷⁰⁴ Andrew C. Kuchins, “The US-Russia Relations after Cold War”, *Russian Foreign Policy*, (Eds). David Cadier ve Margot Light, New York, Palgrave Macmillan, s. 119.

⁷⁰⁵ Kuchins, *a.g.y.*, s. 120.

⁷⁰⁶ *A.g.y.*, s. 128.

ABD'nin 11 Eylül 2001'de terör saldırısına uğraması, Rusya ile ABD arasında yakınlaşmaya yol açmıştır. Rusya, ABD'nin Afganistan operasyonu sırasında hava sahasını askeri mühimmat ve yardım taşıyan ABD ve NATO uçaklarına açmış, ABD'nin Orta Asya'da askeri üsler kurmasına onay vermiştir.⁷⁰⁷ Dahası Moskova, NATO'ya 100 milyon dolar nakdi yardım yapmış ve Afgan askeri personeline Taliban'la savaşması için eğitim vermiştir.⁷⁰⁸ Benzer biçimde 2002'de iki ülke arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, Bush'un Moskova ziyareti sırasında ABD ile Rusya arasında Stratejik Saldırı Azaltma Antlaşması (*Strategic Offensive Reductions Treaty* -SORT) imzalanmıştır.⁷⁰⁹ SORT, ABD ile Rusya'nın nükleer silah başlıklarını 1700-2200 rakamları arasında azaltmasını öngörmüştür. Antlaşma 2003-2012 yılları arasında iki tarafça uygulanmıştır.⁷¹⁰

Öte yandan aynı dönemde Bush yönetimi, Anti Balistik Füze Antlaşması'ndan (ABM)⁷¹¹ çekileceğini açıklamış ve Baltık ülkelerinin de dahil olduğu NATO genişlemesine onay vermiştir.⁷¹² Bush yönetiminin antlaşmadan çekilmesi, iki nükleer güç arasında kurulan dengenin sarsılmasına neden olmuştur. Bu konuda yeni anlaşmalar imzalanırsa da taraflar arasında güven sarsılmıştır. Benzer şekilde Rusya ile ABD terörizmle savaş konusu başta olmak üzere bazı konularda anlaşmazlıklar yaşamış bu da iki ülke ilişkilerinin seyrine etki etmiştir. Bush yönetimi Afganistan'ın ardından Irak, İran ve Kuzey Kore'yi şeytan üçgeni ilan etmiş ve bu ülkelerle savaşacaklarını ifade etmiştir.⁷¹³ Moskova bu ülkelerin ikisiyle sorunsuz ilişkilere sahipken, İran ile de yakınlaşma emareleri vardır. Ayrıca Taliban ve El-Kaide mücadele için Rusya'nın arka bahçesinde ABD'ye sunulan askeri üsler bir süre sonra hem bölge ülkeleri hem de Rusya'nın ulusal çıkarı açısından sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar iki

---

⁷⁰⁷ Julia Gurganus, "Russia's Afghanistan Strategy", *Foreign Affairs*, 2 Ocak 2018, <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2018-01-02/russias-afghanistan-strategy> (20 Eylül 2019).

⁷⁰⁸ A.g.y.

⁷⁰⁹ Daryl G. Kimball, *The Strategic Offensive Reductions Treaty (SORT) At a Glance*, Arms Control Association Fact Sheet, Eylül 2016, <https://www.armscontrol.org/factsheets/sort-glance> (22 Ağustos 2019).

⁷¹⁰ Amy F. Woolf, "Nuclear Arms Control: The Strategic Offensive Reductions Treaty", *CRS Report for Congress*, Washington D.C., 17 Şubat 2011, s. 4.

⁷¹¹ ABM Antlaşması: SSCB ile ABD arasında 1972'de imzalanan antlaşma, 1972-2002 arasında yürürlükte kalmış ve nükleer başlıklı füzelerle karşı konuşturulan anti balistik füzelerin sayısını karşılıklı azaltmayı öngörmüştür. Detaylı bilgi için bkz: "Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty", *Inactive Strategic Treaties*, <https://www.acq.osd.mil/asda/iipm/sdc/tc/abm/ABMexecsum.htm>, 16 Nisan 2021.

⁷¹² Margot Light, "Russian-American Relations under George W. Bush and Vladimir Putin", *Irish Studies in International Affairs*, c. 19, 2008, s. 28.

⁷¹³ Andrew Glass, "President Bush Cites 'Axis of Evil,' Jan. 29, 2002", *Politico*, 29 Ocak 2019, <https://www.politico.com/story/2019/01/29/bush-axis-of-evil-2002-1127725> (22 Ağustos 2019).

devlet durumu başkanlar düzeyindeki zirvelerde ele alsa da Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde sorunlar da bu dönemde belirginleşmeye başlamıştır.

2003'te ABD'nin Irak işgalinin başlamasıyla Rusya, Almanya ve Fransa ile birlikte ABD'nin Irak işgaline en yüksek perdeden karşı çıkan ülkeler arasında yer almıştır.⁷¹⁴ Benzer biçimde BM Güvenlik Konseyi'nde Irak'yönelik bir işgalin BM bayrağı altında yapılmasını da veto etmiştir.⁷¹⁵

Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü bölgede, 2004'te önce Gürcistan ardından Ukrayna ve Kırgızistan'a sığrayan “renkli devrimler” yaşanmasında Moskova, ABD ve AB'yi suçlamıştır. Benzer biçimde NATO'nun beşinci genişleme dalgasında aralarında Bulgaristan, Baltık üçlüsü Estonya, Letonya ve Litvanya'nın olduğu ülkelerin NATO üyesi olması Rusya'nın çevrelendiğine ilişkin endişesini perçinlemiştir.⁷¹⁶ Bu nedenle Rusya 2004'ten itibaren Batı karşıtı bir retoriğe yaslanmaya başlamıştır. Olası bir rejim karşıtı kalkışmayı önlemek için Rusya'da neredeyse sivil toplumu tamamen ortadan kaldıracak şekilde başta Batılı vakıf ve dernekler olmak üzere faaliyet gösteren STK'ların etkin alanı sınırlandırılmış veya kapatılmıştır.⁷¹⁷

ABD'nin Irak örneğinde olduğu gibi başına buyruk hareket etmesi, renkli devrimler gibi kalkışmaları desteklemesi, Rusya'ya dönük dışlayıcı bir tavır içine girmesi karşısında Putin 2007'de Münih Güvenlik Konferansı'nda çok önemli bir konuşma yapmıştır.⁷¹⁸ Putin'in Münih Konuşması hem ülke içerisinde hem de uluslararası kamuoyunda “Soğuk Savaş yeniden başlıyor” yorumlarına neden olmuştur.⁷¹⁹ Putin bu konuşmada ABD'nin uluslararası hukuka aykırı biçimde tek yanlı bir biçimde küresel düzen üzerinde hakimiyet kurma girişimini sert bir dille eleştirmiştir. Ayrıca NATO genişlemesi, Batı'nın Rusya'ya dönük tutumu, Avrupa'ya konuşlandırılan füzeler, ABD'nin çeşitli vesilelerle Orta Asya'daki varlığını artırma gayretini eleştirmiştir. Rusya gibi enerji zengini bir ülkeyi sınırlandıran, hatta dışlayan

---

⁷¹⁴“UN Bloc Vows To Veto Resolution On Iraq War”, *The Baltimore Sun*, 6 Mart 2003, <https://www.baltimoresun.com/bal-te.diplomacy06mar06-story.html> (20 Aralık 2019).

⁷¹⁵ Kuchins, *a.g.y.*, s. 123.

⁷¹⁶ Tsygankov, *a.g.y.*, 2018, s. 114.

⁷¹⁷ Sakwa, *a.g.y.*, 2008, s. 476.

⁷¹⁸ Vladimir Putin'in 2007'de Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmanın tam metni için bkz: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (17 Mayıs 2019).

⁷¹⁹ Bob Wilsion, “Putin's Speech: Back to Cold War?”, *BBC News*, 10 Şubat 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm> (1 Haziran 2021). Steven Lee Myers, “No Cold War, Perhaps, But Surely a Lukewarm Peace”, *The New York Times*, 18 Şubat 2007, <https://www.nytimes.com/2007/02/18/weekinreview/18myers.html> (1 Haziran 2021).

Enerji Şartı (*Energy Charter*)⁷²⁰ girişimine yüklenmiş, Moskova bu düzenlemenin Rusya'nın piyasaya erişimini engellediğini ifade etmiştir.⁷²¹ 2000'den 2008'e uzanan Bush döneminde ABD ile Rusya'nın ilişkileri 2004'teki ikinci Bush dönemiyle beraber Soğuk Savaş'tan sonraki en düşük seviyeye gelmiştir.⁷²²

2008'de ABD'de Barak Obama yönetimi iş başına gelirken, aynı dönemde Rusya'da Dimitri Medvedev başkanlık koltuğunu devralmıştır. İki başkan da Bush döneminde ilişkilerin dibe vurması karşısında yeni bir perspektifle yola koyulmuştur. Obama'nın 2009'daki Moskova ziyareti sırasında, iki ülke arasında sorunların diyalogla çözülmesi ve küresel problemler karşısında birlikte hareket etmeyi öngören "resetpolitikası"na geçilmiştir.⁷²³ İran nükleer sorununu çözme, ABD'nin Afganistan'a ulaşmada alternatif güzergahlar yaratma, nükleer güvenliğin sağlanması ve nükleer zenginleştirme politikalarının sınırlandırılması gibi unsurlar Obama yönetiminin Rusya'ya dönük yeni bir yaklaşım benimsemesinde etkili olmuştur.⁷²⁴

Yakınlaşma uyarınca ABD ile Rusya arasında BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a nükleer faaliyetleri için yaptırım uygulanması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca Moskova, Tahran'ın ücretini ödediği ve almayı beklediği S-300 Savunma sistemini İran'a teslim etmeyeceğini duyurmuştur.⁷²⁵ İki devlet arasındaki ilişkilerin onarılmasının sembolü olarak 9 Mayıs 2010'da Moskova'da düzenlenen Zafer Bayramı törenlerine ABD'li yetkililer de katılmıştır.⁷²⁶ İran'a dönük Rusya'nın iş birliği adımları atması sonucunda Rusya'nın uzun süredir girmek için beklediği Dünya Ticaret Örgütü

---

⁷²⁰ 1994'te imzalanan ve 1998'de yürürlüğe giren Enerji Şartı, uluslararası hukuku temel alarak enerji alanının çok taraflı bir şekilde düzenlenmesini hedefler. Enerji piyasasının rekabetin, açıklığın dikkate alınarak düzenlenmesini temel alır. Aralarında AB üyesi devletler ve ABD'nin bulunduğu Şartı Rusya 1994'te imzalamış ancak taraf olması 2009'u bulmuştur. Rusya'nın AB, Ukrayna ve içeride yaşadığı enerji odaklı sorunlarda bu şart yol gösterici bir nitelik taşır. Detaylı bilgi için: "The Energy Charter Treaty", *International Energy Charter*, <https://energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> (30 Eylül 2019). Rusya'nın Enerji Şartı'na katılım süreci için bkz: Irina Mironova, "Russia and the Energy Charter Treaty", *International Energy Charter*, 7 Ağustos 2017, <https://energycharter.org/what-we-do/knowledge-centre/occasional-papers/russia-and-the-energy-charter-treaty/> (30 Eylül 2019).

⁷²¹ Andrei Belyi, "Russia's Position on the Energy Charter", *Meeting Summary: Russia and Eurasia Programme*, Chatham House, 27 Nisan 2012, s. 3.

⁷²² Steven Pifer, "US-Russia Relations in the Obama Era: From Reset to Refreeze?", *OSCE Yearbook 2014*, 2015, s. 112.

⁷²³ Dmitri Trenin, "The Obama Administration's Policy toward Russia: A Moscow Perspective", *Japan Institute of International Affairs Journal*, n. 630, 2014, http://www2.jiia.or.jp/en/pdf/publication/2014-04_004-kokusaimondai.pdf (22 Ağustos 2019).

⁷²⁴ Dmitry Suslov, "The US- Russia Relations after the Reset: Pragmatism of a New Confrontation", *HSE Basic Research Program Working Papers: International Relations Series*, n. 4, 2013, s. 4.

⁷²⁵ April Brady, "Russia Completes S-300 Delivery to Iran", *Arms Control*, Aralık 2016, <https://www.armscontrol.org/act/2016-11/news-briefs/russia-completes-s-300-delivery-iran> (30 Eylül 2019).

⁷²⁶ Kuchins, *a.g.y.*, s. 128.

(DTÖ) üyeliği 2011’de onaylanmış ve Rusya 12 Ağustos 2012’de DTÖ’ye resmen üye olmuştur.⁷²⁷

ABD ile Rusya arasındaki ilişkileri çıkmaza sokan ilk gelişme İran konusunda yaşanmıştır. İki devletin İran konusunda BM eliyle ilerlemek için anlaşmasına karşın, ABD’nin 2010’da İran’a dönük tek yanlı yaptırımlar uygulaması, Avrupa Güvenliği konusunda Rusya’nın önerilerine kulak vermemesi reset politikasını çıkmaza sokmuştur. Aynı dönemde ABD’nin Avrupa’ya füze yerleştirme konusunda yeniden adım atması, Rusya’nın ABD’ye olan güvenini zedelemiştir. Aynı dönemde başlayan Arap Baharı süreci ile Arap dünyasında meydana gelen yönetim değişiklikleri, Rusya ile ABD’de arasındaki gerilimi yükseltmiştir. Libya’da NATO eliyle Muammer Kaddafi’nin devrilmesi ve İslamcı radikal grupların ülkede yarattığı kaos ortamı, Rusya’nın benzer bir karmaşanın kendi ülkesinde de yaşanabileceği ve iktidar değişikliğine gidileceği düşüncesiyle güvenliği için kaygılanmasına ve ABD’nin bölgeye dönük politikalarına cephe almasına neden olmuştur.⁷²⁸ Nihayetinde Suriye’ye 2011’de sıçrayan ayaklanmalar üzerine ABD, Güvenlik Konseyi’ne Beşar Esad yönetimine müdahale edilmesi için tasarı sunmuş ve bu tasarı Rusya ve Çin’in vetosuyla reddedilmiştir.⁷²⁹

ABD’nin Ortadoğu’da İslami radikal gruplara örtük biçimde destek çıkarak bölgeyi şekillendirmesi⁷³⁰, Rusya tarafından tehdit olarak ele alınmıştır. Rusya iç siyasetinde 2011’deki Duma seçimleri sonrasında ülke geneline yayınlan protestoların başlaması, Putin’in 2012’de başkanlık için aday olacağını duyurmasıyla daha keskin bir şekilde bürünmüştür.⁷³¹ Bu süreçte hem Ortadoğu’daki gelişmeler hem de Rusya’da meydana gelen gelişmeler, Putin’in milliyetçi bir çizgide ABD ve Batı karşıtı bir kampanya yürütmesine neden olmuştur.⁷³² Rusya’nın hali hazırda Ortadoğu’da başlayan ayaklanmaların Kafkasya’ya sıçrama endişesi iç gündemle birleştiğinde yönetim, bu hareketlilikten ABD ve Batı’yı sorumlu tutmaya başlamıştır.⁷³³

---

⁷²⁷ “Accessions: Russian Federation: The Russian Federation's Timeline”, *World Trade Organization*https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_russie_e.htm (30 Eylül 2019).

⁷²⁸ Patrick CR Terry, “The Libya Intervention (2011): Neither Lawful, Nor Successful”, *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, c. 48, n. 2, Temmuz 2015, s. 164.

⁷²⁹ Russia's 12 UN vetoes on Syria, *RTE News*, 11 Nisan 2019, <https://www.rte.ie/news/world/2018/0411/953637-russia-syria-un-veto/> (1Ekim 2019).

⁷³⁰ Clement Ndidi Oligie, “Why Russia is involved in the Syrian Civil War: One Issue, Many Views”, *Relationes Internationales*, c. 12, n. 1, 2019, s. 94. (ss. 93- 136).

⁷³¹ Margot Light, *a.g.y.*, s.23.

⁷³² *A.g.y.*

⁷³³ Elena Pokalova, *Russia*, Australian Strategic Policy Institute, 2018, s.125.

İç ve dış faktörlerin birleştiriciliğinde Rusya önce içeride eylemleri bastırması, ardından Şam yönetimine destek olmak için daha aktif bir rol üstlenmeye başlamıştır. İlk olarak ABD ile kimyasal silahların ülke dışına çıkarılması konusunda uzlaşmış, 2015'ten itibaren Rusya fiilen sahaya inerek Suriye'de Esad yönetimini iktidarda tutmaya, IŞİD'i geriletmeye ve düzeni sağlamaya dönük bir politika izlemeye başlamıştır.⁷³⁴Rusya'nın Suriye'de bu kadar aktif bir rol üstlenmesi, Rusya-Suriye ilişkilerinin tarihi niteliği, tek yurtdışı üssü Tartus gibi faktörlerin yanında Batı müdahalesiyle egemen devletlerde yönetim değişikliklerini engelleme gayesi vardır.⁷³⁵Ayrıca Rusya açısından Suriye, Suudi Arabistan ile İran arasında yaşanan bir vekalet savaşı olarak görülmüştür. Moskova açısından Irak-Şam İslâm Devleti'ne (IŞİD) destek olan Riyad'a karşı Tahran'ı desteklemek kendi ulusal ve bölgesel güvenliği için hayati önemdedir.⁷³⁶

ABD ve Rusya 2015'te İran ile nükleer zenginleştirme konusunda BM Güvenlik Konseyi ile AB'nin dahil olduğu bir yapıyla anlaşma sağlamış olmakla beraber,⁷³⁷ özellikle Ukrayna ve Suriye konusunda iki aktörün yaşadıkları gerilim, ilişkilerin yeniden tıkanmasına neden olmuştur. ABD ile Rusya arasındaki gerilim Donald Trump döneminde de devam etmiştir. Trump'ın 2017'de başkanlık koltuğuna oturmasıyla beraber, iki ülke arasındaki ilişkiler hem ABD kurulu düzeninin Trump ile yaşadığı gerilim hem de küresel gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir.

Rusya'nın beklentilerin aksine, iki devlet Suriye, İran Nükleer Anlaşması ve yaptırım gibi konularda sorun yaşamıştır. ABD yönetimi "Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası (The Countering America's Adversaries Through Sanctions Act-CAATSA)"⁷³⁸ kapsamında Ağustos 2017'de Rusya'ya yeni yaptırımlar

---

⁷³⁴ Jennifer Caferella ve Jason Zhou, *Russia's Dead-End Diplomacy in Syria*, Washington D.C., Institute for the Study of War, 2019, s. 10.

⁷³⁵ A.g.y.

⁷³⁶ Ephraim Kam, "Iran-Russia-Syria: A Threefold Cord Is Not Quickly Broken", *Iran Changing Strategy Environment*, (Eds) Meir Litvak, Emily B. Landau ve Ephraim Kam, Washington D.C., Institute for National Security, 2018, s. 35.

⁷³⁷ Kelsey Davenport, "Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran", *Arms Control Association*, Şubat 2020, <https://www.armscontrol.org/factsheet/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran> (29 Şubat 2020).

⁷³⁸ ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası (The Countering America's Adversaries Through Sanctions Act -CAATSA): ABD'nin kendisine düşman ya da tehdit olarak gördüğü devletlere ekonomi başta olmak üzere çeşitli başlıklarda yaptırım uygulamasının önünü açan ve 2017'de kabul edilen federal yasadır. CAATSA, ilk olarak 2017'de Rusya, İran ve Kuzey Kore'ye uygulanmıştır. Detay için bkz: "Countering America's Adversaries Through Sanctions Act", U.S. Department of the Treasury, <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/countering-americas-adversaries-through-sanctions-act> (16 Nisan 2021).

uygulamaya başlamıştır.⁷³⁹ Washington ve Moskova arasında Skripal krizi⁷⁴⁰ nedeniyle diplomatik ilişkilerde gerilim artmaya başlamıştır. ABD, Mart 2018’de 35 Rusya diplomatını sınır dışı ederken, Rusya buna karşılık 60 ABD diplomatını sınır dışı etmiştir.⁷⁴¹ Bunun yanı sıra ABD, Rusya’nın 2016’da Trump’ın seçimi kazanmasında etkisi olduğu iddiasıyla bir soruşturma başlatmıştır.⁷⁴²

İkili ilişkilerdeki hoşnutsuzluğun yanı sıra, uluslararası bazı sorunların çözümüne ilişkin politik farklılık Rusya-ABD ilişkilerinde gerilimi artırmıştır. İran ile BM Güvenlik Konseyi ve AB arasında İran’ın nükleer faaliyetlerini barışçıl düzeyde tutma, buna karşın İran yaptırımlarını kaldırmayı öngören anlaşma, 2015’te imzalanmıştır.⁷⁴³ Öte yandan Trump yönetimi, tarafların itirazlarına karşın 2018’de bu çok taraflı anlaşmadan çekilmiştir.⁷⁴⁴ Washington, anlaşmadan çekilmesinin yanı sıra 4 Ağustos 2018 ve 6 Kasım 2018’de İran’a dönük ekonomiden petrole kadar uzanan bir dizi yaptırım uygulamaya başlamıştır.⁷⁴⁵ İran nükleer anlaşmasını desteklediğini ifade eden Rusya, ABD’nin bu eylemlerinin bölgeyi istikrarsızlığa sürüklediğini defalarca belirtmiş ve anlaşmada kalmakta kararlı olan Avrupa ülkeleriyle İran’a yaptırım uygulamaktan kaçınmıştır.⁷⁴⁶

Rusya’nın daha iyi bir dönem umuduyla başlayan Trump döneminin ilk iki yılında, Washington-Moskova hattında ilişkiler iyileşmemiştir. Üstelik önceden uzlaşma sağlanan İran Nükleer Anlaşması konusunda yeniden fikir ayrılıkları ortaya çıkmış,

---

⁷³⁹ Martin Russell, *US-Russia Relations: Reaching the Point of No Return*, Brüksel, European Parliament Research Service, Ekim 2018, s. 3.

⁷⁴⁰ Eski bir Rus ajanı olan ve çift taraflı ajanlık yaptığı iddia edilen Sergey Skripal ile kızı Yuliya Skripal 4 Mart 2018’de İngiltere’de zehirlendi. Yapılan araştırmada Skripal’ın SSCB tarafından geliştirilen “Noviçok” isimli maddeyle zehirlendiği anlaşıldı. Skripal’ın zehirlenmesi, Rusya ile Batı arasında karşılıklı diplomat iadesini beraberinden getiren bir krize neden oldu. Detay için bkz: Steven Morris, “Officer Poisoned in Novichok Attack Sues Wiltshire Police”, *The Guardian*, 12 Mayıs 2021, <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/may/12/nick-bailey-officer-poisoned-in-novichok-attack-sues-wiltshire-police> (1 Haziran 2021).

⁷⁴¹ Michael C. McCarthy, Matthew A. Moyer ve Brett H. Venable, *Research Report: Deterring Russia in the Grey Zone*, Washington, US Army War College Strategic Studies Institute, 2019, s. 30.

⁷⁴² “Report On The Investigation Into Russian Interference in the 2016 Presidential Election Volume I of II,” *U.S. Department of Justice*, Washington DC, 2019, <https://www.justice.gov/storage/report.pdf> (1 Şubat 2020).

⁷⁴³ Kenneth Katzman ve Kathleen J. Mcinnis, “U.S.-Iran Conflict and Implication for U.S. Policy”, *Congressional Research Service*, Washington D.C., 6 Ocak 2020, s. 7, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R45795.pdf> (1 Şubat 2020).

⁷⁴⁴ A.g.y, s. 8.

⁷⁴⁵ Morgan Ortagus, “Sanctions Announcement on Iran”, *US Department of State Media Note*, Washington D.C., 20 Kasım 2018, <https://www.state.gov/sanctions-announcement-on-iran/> (2 Şubat 2020). “Six Charts That Show How Hard US Sanctions Have Hit Iran”, *BBC News*, 9 Aralık 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48119109> (2 Şubat 2020). Kenneth Katzman, “Iran Sanctions Report”, *Congressional Research Service*, Washington D.C., 24 Ocak 2020.

⁷⁴⁶ Paulina Matera ve Rafal Matera, “Why Does Cooperation Work or Fail? The Case of the EU-US Sanctions Policy against Iran”, *Croatian International Relations Review*, c. 25, n. 85, s. 41.

ABD'nin Suriye ve genel olarak Ortadoğu'da izlediği politikalar başta olmak üzere pek çok konuda yeniden karşı karşıya gelinmiştir.

b) Avrupa Birliği ile İlişkiler

Avrupa Birliği ile ilişkiler Soğuk Savaş döneminde dahi ABD'den farklı gelişim dinamiklerine sahip olmuştur. Avrupa'da iş birliği ve güvenliğin sağlanması için 1975'te Varşova Paktı üyelerinin yanı sıra NATO üyelerinin de imzaladığı Helsinki Nihai Senedi bu anlamda akla gelen ilk ve temel örnektir.⁷⁴⁷ Bunun yanı sıra SSCB ile AB arasında enerji ve ekonominin çeşitli sektörlerinde iş birliğine gidiliğine görülmektedir.⁷⁴⁸ SSCB'nin Avrupa'ya (İtalya) petrol sevkiyatı 1950'lerde başlamıştır.⁷⁴⁹ Benzer biçimde SSCB ile Doğu Bloğu arasında doğal gaz akışını öngören boru hatlarının inşası sürecinde İtalya, Batı Almanya, Fransa ve Avusturya katkı sunmuştur. Bahse konu olan bu ülkeler, 1971'den itibaren de SSCB'den gaz alımına başlamış ve ekonomik işbirliği konusunda Rusya'ya önemli bir miras bırakmıştır.⁷⁵⁰

SSCB'nin dağılması sonrasında, AB Rusya'yla ilişkilerini geliştirmeye odaklanmıştır. Rusya ile AB arasındaki ilişkiler açısından 1994'te imzalanan iş birliği anlaşması bu açıdan dikkate değerdir.⁷⁵¹ Bu anlaşmayla Rusya, Avrupa Konseyi üyesi bir ülke olarak SSCB'den devraldığı mirasa insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi alanında yaptığı anlaşmayla yeni bir tuğla eklemiştir. Bu noktada, AB için Rusya'da siyasi sistemin yerleşmesi ve iç politikada AB standartlarının yakalanmasına gayret edildiği iddia edilebilir.

AB ile Rusya ilişkileri açısından gelişme kaydedilen diğer bir başlık enerji alanında olmuştur. Batı Sibirya'dan Belarus ve Polonya'dan geçerek Almanya'ya yaklaşık 30 milyar metreküp (bcm) gaz akışını hedefleyen Yamal Avrupa Hattı 1997'de faaliyete geçmiştir.⁷⁵² Bu hat, Rusya Federasyonu kurulduktan sonra yine Avrupalı

⁷⁴⁷ Richard Schifter, "Human Rights and the Helsinki Final Act: USSR to Contemporary Russia", *Journal of Global Policy and Governance*, n. 1, 2013, s. 199.

⁷⁴⁸ Alexander Gusev, "Energy Relations between the European Union and Russia: content, problems, prospects" *Center International de Formation Europe*, 2008, s. 4

⁷⁴⁹ Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi*, çev. Esin Soğancılar, Ankara, Phoenix, 2007, ss. 475-4.77

⁷⁵⁰ Kagarlitsky, a.g.y., 2007, s. 455.

⁷⁵¹ Tatiana Zonova ve Roman Reinhart, "Main Vectors of Russia's Foreign Policy (1991-2014)", *Rivista di Studi Politici Internazionali Nuova Serie*, c. 18, n. 4, 2014, s. 505.

⁷⁵² Detay için bkz: "Yamal-Europe Pipeline", *Gazprom*, <http://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/> (15 Mayıs 2019).

şirketlerin katılımıyla inşa edilmiş ve Rusya'nın AB ile kuracağı enerji bağına dönük ilk ve en önemli atılım olmuştur.⁷⁵³

AB ile Rusya ilişkileri açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme, tarafların 1999'da imzaladıkları Ortak Strateji Belgesi'dir.⁷⁵⁴ Söz konusu dönemde Rusya, yalnızca AB ile ilişkileri önceleyen dış politikasına değil, orta vadede ekonomik ve sosyal olarak Avrupa'ya dahil olma'yı hedeflemiştir. Aynı dönemde Rusya'nın yayınladığı dış politika belgelerinde AB ilişkilerine stratejik değer atfedildiği görülür.

Kosova Krizinin 1999'da patlak vermesi, NATO ve AB'nin tutumu Rusya ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.⁷⁵⁵ Aynı dönemde başlayan ekonomik kriz, Batı karşıtı retorik ve milliyetçiliğin yükselişe geçmesine yol açmıştır. Buna eklenen Kosova Krizi, Rusya'nın Batı odaklı dış politikaya alternatif olarak çeşitliliğe yönelmesine kapı aralamıştır.⁷⁵⁶

Rusya'nın bu dönemde Batı ile ilişkilerinde gerilim hakim olmakla beraber, AB ile ilişkileri ekonomiyi de içeren bazı dinamiklerce tayin edilmektedir. İlk olarak, AB genişleme dalgaları sonrasında, AB ile Rusya sınırdaş haline gelmiştir. İkincisi, AB ile Rusya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin düzeyi ABD ile olandan çok farklıdır. ABD ile Rusya arasında ekonomik ilişkiler aşırı cılızken; AB, Rusya'nın en büyük ithalat merkezi olup, Rusya AB'nin en büyük dördüncü ihracatçısıdır. *Eurostat* verileri incelendiğinde, 2018'de Rusya % 4'lük payla AB'nin en büyük dördüncü pazarıdır.⁷⁵⁷ Benzer biçimde Rusya ihracatının AB pazarında %8'lik payı vardır. Bu oranla Rusya en büyük üçüncü ihracatçıdır.⁷⁵⁸ Ekonominin yanında Rusya için AB'nin enerji özellikle doğal gaz açısından da ayrı bir önemi vardır. Rusya'nın AB doğal gaz pazarındaki payı 2017'de %39,3, 2018'de %40,2 olmuş ve Rusya AB'nin en büyük gaz tedarikçisi olmuştur.⁷⁵⁹ Tarihsel olarak süreç dikkate alındığında da Rusya için Avrupa,

---

⁷⁵³ Jakub M. Godzimirski, "Russia-EU Energy Relations: From Complementarity to Distrust", *EU Leadership in Energy and Environmental Governance*, (Ed) Jakub M. Godzimirski, Londra, Palgrave Macmillan, 2016, s. 93.

⁷⁵⁴ "Common strategy of the European Union on Russia", *European Council*, 1999, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/38943c06-7e5d-4ca3-acc3-c5154bd9c04e/language-en> (2 Haziran 2020).

⁷⁵⁵ Enika Abazi, "Kosovo Conflict and the Post-Cold War Order: Russian and Turkey Policies", *Review of Balkan Studies*, n. 7, 2002, s. 224.

⁷⁵⁶ A.g.y., s. 225.

⁷⁵⁷ "EU-Russia-International Trade in Good Statistics", *Eurostat Statistic Explaine*, Mart 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Russia-EU_-_international_trade_in_goods_statistics (25 Ağustos 2019).

⁷⁵⁸ A.g.y.

⁷⁵⁹ "EU Imports of Energy Products and Recent Developments", *Eurostat Statistic Explaine*, Mart 2019, s. 4, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf> (25 Ağustos 2019).

kendisini bir parçası olarak tanımlandığı bir zemine sahiptir. Söz konusu durum Rusya'nın dış politika doktrinlerinde de karşılık bulmaktadır. 2000 ve 2008'de yayınlanan dış politika doktrinleri incelendiğinde "AB ile ilişkilere stratejik önem" atfetmiştir ve AB de Rusya'yı stratejik ortakları arasında görmüştür.⁷⁶⁰

Rusya ile AB arasındaki mücadelenin bir yansıması olan Ukrayna krizine kadar, siyasi farklılıklara rağmen ilişkiler belirli bir gelişme kaydetmiştir. Ancak 2014'te Kırım'ın ilhakıyla AB'nin yaptırım uygulamasına Rusya'nın benzer bir şekilde cevap vererek karşı yaptırımları yürürlüğe sokması, Moskova-Brüksel hattında ilişkilerin gerilmesine hatta kopmasına neden olmuştur.⁷⁶¹

AB ile Rusya arasında kopuş ve tıkanmalar olmasına karşın, 2014'ten sonra ilişkilerde bütünlüklü olarak AB değil, devlet bazlı politika etkili olmaya başlamıştır. Şöyle ki, ikili ilişkiler 1990'larda Brüksel ile Moskova arasında bütünlüklü bir perspektife dayanırken, 2000'lerde Rusya'nın özellikle AB'nin çekirdeğini oluşturan Batı Avrupa ülkeleriyle birebir ilişki yürütmesine dayanan tarzı daha belirginleşmiştir.⁷⁶² SSCB'nin Avrupa ile enerji ortaklığı kurmaya başladığı 1960'lardan bu yana hem SSCB hem de onun ardılı Rusya'nın Almanya, İtalya, Fransa ile özel ilişkileri olmuştur.⁷⁶³ Bu çerçevede üç devletle yürütülen ilişkilere değinmek uygun olacaktır.

Tarihsel arka planı dikkate alındığında Almanya, İtalya ve Fransa Rusya'nın enerji ve boru hattı projelerinde şirketleriyle aktif biçimde yer alan ülkelerdir.⁷⁶⁴ Bunun yanında AB'nin yatırımları incelendiğinde Paris, Berlin ve Roma yine Moskova'ya en fazla yatırım yapan, ticari ilişki kuran adreslerdir.⁷⁶⁵ AB'nin itici gücü olan devletlerin Rusya ile ilişkileri farklı bir düzeyde olduğu için Birliğin Rusya politikası konusunda

---

⁷⁶⁰ Rusya dış politika konseptleri için bkz: <http://en.kremlin.ru/supplement/4116> (25 Ağustos 2019).

⁷⁶¹ Christian Nasulea, Beatrice Nicolle Cretu ve Diana Florentiana Spinu, "How Sanctions on Russia Impact the Economy of the European Union", *Studies in Business and Economics*, c. 10, n. 3, 2015, s. 148.

⁷⁶² Jeffrey Mankoff, "Relations with the European Union", *Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, (Ed) Stephen K. Wegren, Londra, The Rowman & Littlefield Publishing Group, 7. Baskı, 2019, s. 235.

⁷⁶³ Sağlam, a.g.y., s. 189.

⁷⁶⁴ Rusya'nın en büyük doğal gaz şirketi Gazprom, 2014'te Avrupa'ya gaz taşıyacak Kuzey Akım II ve Türk Akım Projelerini ilan etmiştir. Söz konusu dönemde Rusya ile AB ilişkileri Ukrayna krizi nedeniyle çalkantılı bir dönemde olmasına karşın, Kuzey Akım II hattının ortakları Gazprom'un yanında Uniper (Almanya), OMV (Avusturya), Shell (İngiltere), Engie (Fransa) ve Wintershall Dea. (Almanya)'dan oluşmaktadır. Adı geçen şirketlerin devletleriyle yakın bağları olup, AB'nin uyarılarına rağmen projeden çekilmemişlerdi. Kuzey Akım II için bkz: <https://www.nord-stream2.com/company/shareholder-and-financial-investors/> (15 Aralık 2019).

⁷⁶⁵ Sabine Fischer, *The end of the European Bilateralism: Germany, France, and Russia*, Carnegie Moscow Center, Moskova, 2017, <https://carnegie.ru/commentary/74950> (20 Aralık 2019).

diğer üyelerden de farklı düşünmektedirler. Nitekim bu durum, AB'nin çekirdeğini oluşturan Batı Avrupa ülkeleriyle AB'ye sonradan dahil olan Doğu Avrupa ve Baltık devletleri arasındaki ayrışmayı açığa çıkarmıştır.⁷⁶⁶ Almanya, İtalya ve Fransa gibi çekirdek üyeler, Rusya ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine, ekonomi perspektifine odaklanmaktadır. Buna karşın AB'ye sonradan katılan ve SSCB ile yaşadıkları tarihsel deneyimi olan üyeleri Rusya'ya ekonomiden ziyade öncelikli olarak güvenlik kaygılarını gözeterek şekilde yaklaşılması ve üyelerin bazılarını tedirgin ettiğinde sert cezaların verilmesinden yanadırlar.⁷⁶⁷ Bu anlamda en görünür üye Polonya ve Baltık Devletleridir. Üyeler arasındaki bu kutuplaşma, Brüksel'in Moskova'ya uygulayacağı yaptırımların boyutu ve etkisi konusundaki ayrışmada bir kez daha görünür olmuştur. Orta yolu bulma çabası neticesinde 2014'te ekonomik yaptırımlar uygulanmış, ancak yıllar geçtikçe yaptırımların fiili etkileri azalmıştır. Zaten Rusya ile ikili ilişkiler yürüten söz konusu üç devlet, AB'nin bir bütün olarak adım attığını göstermek adına yılda bir AB ile Rusya arasında gerçekleşen zirvelere son vermiştir. Böylece AB ile Rusya arasına mesafe girmiştir, ancak Batı Avrupalı ülkelerin Kuzey Akım II projesindeki varlıkları, Gazprom ile ortaklıkları, Rusya'ya yatırımları dikkate alındığında aynı iddiayı bu devletler için öne sürmek güçleşmektedir.

IV. RUSYA-ASYA PASİFİK İLİŞKİLERİ

Asya-Pasifik, 46 devletin bulunduğu ve dünya nüfusunun yarısından fazlasını barındıran bir bölgedir.⁷⁶⁸ Nüfus verilerinin yanında bölge ekonomileri 2000'den bu yana büyüme oranlarıyla dikkat çekmektedir. Nisan 2017'de yayınlanan Dünya Bankası raporuna göre, Asya-Pasifik'teki ekonomik kalkınma ve büyüme 2017'nin başında %5'in üzerine sıçramıştır.⁷⁶⁹ Raporda bu eğilimin gelecekte de sürmesi beklenmektedir.⁷⁷⁰ Bölgedeki büyüme, satın alma kapasitesine de yansımıştır. Buna göre, Asya Pasifik'in ve küresel satın alma gücü paritesi 1992'de % 50,5 iken 2016'da %54,5'e yükselmiştir.⁷⁷¹

---

⁷⁶⁶ Mankoff, *a.g.y.*, s. 240.

⁷⁶⁷ Andrey Makarychev ve Alexander Yakshyk, "Refracting Europe: Biopolitical Conservatism and the Art of Protest in Putin's Russia", *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, (Eds) David Cadier ve Margot Light New York, Palgrave Macmillan, 2015, s. 145.

⁷⁶⁸ "Asia & Pacific Population Trends", *United Nation Population Fund*, 2019, <https://asiapacific.unfpa.org/en/node/15207> (10 Aralık 2019).

⁷⁶⁹ "Regional Economic Outlook: Asia Pacific: Good Times, Uncertain Times, a Time to Prepare", *IMF*, Nisan 2018, s. 3.

⁷⁷⁰ IMF, *a.g.y.*, s. 24.

⁷⁷¹ The World Bank in East Asia and Pacific, *World Bank*, Ekim 2019, <https://www.worldbank.org/en/region/eap/overview> (10 Aralık 2019). Valentina Romel ve John Reed,

Asya Pasifik bölgesinin ele alınan bu özellikleri, ABD, Çin ve Rusya gibi aktörlerin bölgeye yönelik dış politikalarını gözden geçirmelerine ve hem bölgenin ekonomik yükselişi hem de jeopolitik gerilimler uyarınca politika belirlemelerine neden olmuştur. Rusya özelinde durum mercek altına alındığında, 2000'den itibaren Rusya dış politika belgelerinde bölgenin adı sık sık zikredildiği ve Putin'in 2012'de kaleme aldığı makalede Batı sistemini eleştirirken alternatif olarak işaret ettiği gözlemlenmektedir.⁷⁷²

Rusya'nın bölgedeki bazı devletlerle ilişkilerinin yeni filizlenmeye başlanmasına karşın, ilişkilerin tarihsel bir geçmişe sahip olduğu devletler de bölgede yer almaktadır. Bunlardan en dikkat çekenleri Çin, Japonya ve Hindistan'dır. Rusya'nın Asya Pasifik'teki varlığının daha berrak bir biçimde anlaşılması için Rusya'nın bu devletlerle kurduğu ilişkilere bakmak uygun olacaktır.

a) Rusya-Çin İlişkileri

Asya Pasifik devletlerinin genelinden farklı olarak Rusya'nın Çin ile olan ilişkileri, 1990'larda başlamış ve kısa sürede hız kazanmıştır. Rusya'nın siyasi ve ekonomik dönüşümü uyarınca yaşadığı kaotik ortama karşın, Moskova söz konusu dönemde Pekin ile özellikle savunma alanında ticari bir hat kurmakta başarılı olmuştur.⁷⁷³ Çin ordusunun modernleştirilmesinde Rusya ile Çin arasında 1991'den sonra başlayan askeri-ticari ilişkiler bu anlamda hayati bir rol üstlenmiştir.⁷⁷⁴

2000'lerden itibaren Çin'in ekonomik büyümesiyle dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olması, Rusya'nın bu yükselen güçle ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmıştır.⁷⁷⁵ İki aktör, küresel düzenin işleyiş şekli, ekonomi, ikili ve çok taraflı işbirliği gibi pek çok başlıkta yan yana gelmiştir. 1990'lardan beri büyük bir yol kat eden Moskova ile Pekin ilişkilerini belirleyen faktörlere uzanmak ve buralarda sorun olarak görülebilecek dinamiklere işaret etmek yerinde olacaktır.

"The Asia century is set to begin", *Financial Times*, 26 Mart 2019, <https://www.ft.com/content/520cb6f6-2958-11e9-a5ab-ff8ef2b976c7> (10 Aralık 2019).

⁷⁷² Vladimir Putin, "Russia's Place in a Changing World", *Moskovskiy Novosti*, 27 Şubat 2012, <http://worldmeets.us/Moskovskiy.Novosti000001.shtml#axzz6Hyab1SU3> (10 Şubat 2020).

⁷⁷³ Alexander Korolev, "On the Verge of an Alliance: Contemporary Russia China Military Cooperation", *Asia Security*, c. 15, n. 3, 2018, s. 238.

⁷⁷⁴ Jeronim Perović and Benno Zogg, "Russia and China: Potential of the Partnership", *CSS ETH Zurich Analyses in Security Policy*, n. 225, Ekim 2019, s. 4.

⁷⁷⁵ Natasha Kuhrt, "Russia and Asia Pacific: Diversification or Sinocentrism?", *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Policy and External Relations*, (Eds.) David Cadier ve Margot Light, Londra, Palgrave Macmillan, 2015, s. 183.

i) Küresel Düzene İlişkin Yaklaşımlar

Rusya, Soğuk Savaş sonrasında geçirdiği dönüşüme devam ederken Batı'yla ilişkilerinde sorunları görmeye başlamıştır. Bu rahatsızlık 1996'da çok kutuplu dünya düzenine dönük ilk adım olan Şanghay beşlisiyle karşılık bulmuştur.⁷⁷⁶ İki aktörün dünya düzenine dönük çok kutupluluk vizyonu 23 Nisan 1997'de dünyaya duyurulmuştur⁷⁷⁷. Bu metne karşın her iki aktörün küresel düzendeki rahatsızlıklarının aynı olmadığı söylenmelidir.

Pekin ile Moskova, Washington'ın baskın ve tek belirleyen olduğu bir düzeni, kendileri açısından tehlikeli görmektedir.⁷⁷⁸ Bununla beraber 1990'lardan itibaren Çin'in ekonomik kalkınmasında izlediği yolun Batı odaklı neoliberal ekonomi politikalarıyla uyum içerisinde olduğu söylenmelidir.⁷⁷⁹ Çin açısından var olan küresel ekonomik yapı, kendisi için avantajlıdır. Buna karşın aynı avantajlı koşulların Rusya için de geçerli olduğunu iddia etmek doğru değildir. Hâlihazırda Rusya'nın küresel kapitalist sistemle kurduğu ilişkide sorunlar vardır. Dolayısıyla Rusya için küresel ekonomik düzenin kendisi de bir sorunken, aynı iddiayı Çin için öne sürmek doğru değildir.⁷⁸⁰ Öte yandan Rusya'nın Batı, özelde ABD ile ilişkilerinde belirleyici olan güvenlik perspektifidir. Daha öncede değinildiği gibi Putin'in 2007'de Münih Güvenlik Konferansı'ndaki konuşması bu durumun örneğini sunar.⁷⁸¹ Şöyle ki Rusya'nın güvenlik odaklı yaklaşımı özellikle ABD liderliğindeki NATO'nun faaliyetleri ve genişlemesinde karşılık bulmaktadır.⁷⁸² Rusya ile Batı arasında, Çin'den farklı olarak

---

⁷⁷⁶ Isabella Facon, "Moscow Global Foreign and Security Strategy: Does Shanghai Cooperation Organization Meet Russia's Interests", *Asian Survey*, c. 53, n. 3, 2013, s. 462.

⁷⁷⁷ "Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New World Order," *International Legal Materials*, c. 36, n. 4, 1997.

⁷⁷⁸ Eugene B. Rumer, "Russia's China Policy: This Bear Hug is Real", Michael S. Chase, Evan S. Medeiros, J. Stapleton Roy ve diğerleri, *Russia-China Relations: Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines*, the National Bureau of Asian Research, 2017, s. 17.

⁷⁷⁹ Evan S. Medeiros and Michael S. Chase, "Chinese Perspectives on the Sino-Russian Relationship", Michael S. Chase, Evan S. Medeiros, J. Stapleton Roy ve diğerleri, *Russia-China Relations: Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines*, the National Bureau of Asian Research, 2017, s. 4.

⁷⁸⁰ Marcin Kaczmarek, Nork N. Kartz ve Teijan Tilikainen, "The Sino-Russian and the US-Russia Relationship: Current Development and Future Trends", *Finland Government Analysis: Assessment and Research Activities*, Helsinki, n. 69, 2018, s. 34.

⁷⁸¹ Susan Turner, "Russia, China and A Multipolar World Order: The Danger in the Undefined", *Asian Perspective*, c. 33, n. 1, 2009, s. 168.

⁷⁸² Alexander Thalys, "Threat or Threatened? Russia in the Era of NATO Expansion", *Quarterly Access*, c. 11, n. 1, 2018, <http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/threat-or-threatened-russian-foreign-policy-in-the-era-of-nato-expansion/> (10 Şubat 2020).

güvenliğin ön planda tutulduğu ve Rusya'nın çok kutupluluk ve küresel düzene dönük yaklaşımının temelinde güvenliğin bulunduğu söylenebilir.⁷⁸³

Rusya ile Çin arasındaki bir diğer benzerlik iç işlerine karışmama ilkesini savunmaları ve sorunların çözüm adresi olarak BM Güvenlik Konseyi'ni kabul etmeleridir.⁷⁸⁴ Buna karşın, ekonomik ilişkiler konusunda iki devlet farklı bir düzen arayışındadır.⁷⁸⁵ Pekin var olan düzenin korunmasında yana bir tutum alırken, Rusya açısından ekonomik sistem ilk öncelik değildir. Rusya'nın temel önceliği ABD ile Avrupa'dan bazı ülkelerin kendisine de tehdit oluşturabilecek askeri müdahale ve güvenlik politikalarına son verilmesidir.⁷⁸⁶ Öte yandan bu iki adresin Çin'in en büyük ticari ortakları olmaları, Avrupa'nın Çin'e olan coğrafi uzaklığı bu iki adresin Çin açısından Rusya'dan farklı ele alınmasına neden olmaktadır.

ii) İlişkilerin Ekonomik İzdüşümü

Rusya ile Çin arasında 1990'larda başlayan ekonomik ilişkiler, 2000'lerde hız kazanmıştır. İki devlet arasındaki ticari ilişkilere bakıldığında, 1990'lardan günümüze kadar ticaret hacminde dikkat çekici bir artış olduğu görülmektedir. 2000'lerde hızlanan ticari faaliyetler çerçevesinde iki aktörün ticaret hacmi 2018'de 107 milyar dolara çıkmıştır.⁷⁸⁷ Dahası, ticaret hacminin 2030'da 200 milyar dolara ulaşması için anlaşma yapılmıştır. Ticaret hacmindeki bu artış, ilk başta ilişkilerin gelişmişliği konusunda fikir verse de Çin'in ABD ile olan ticaret hacminin 535 milyar dolar, AB ile olanın 605 milyar dolar olduğu dikkate alındığında Rusya ile ticaret hacminin sanıldığı kadar büyük olmadığı görülür.⁷⁸⁸ Ayrıca iki devletin ticari ilişkileri incelendiğinde durumun Rusya'nın aleyhine olduğu görülür. İki merkezin ticari faaliyetleri kapsamında Rusya'nın Çin'e sattığı ürünler incelendiğinde, petrol, kömür, kereste VE değerli metallerin %90'a yakın bir orana ulaştığı görülür. Çin'in Rusya'ya ihraç ettiği ürünlerinse % 45'i tüketim ürünü, %38'i elektronik ürün ve %15 araba ve makine

⁷⁸³ Eugene B. Rumer, "Russia's China Policy: This Bear Hug is Real", Michael S. Chase, Evan Mederios, Stapleton Roy ve diğerleri, *Russia-Chian Relations: Assesing Common Ground and Strategic Fault Lines*, The National Bureau of Asian Research Special Report, n. 66, Temmuz 2017, s. 17. Dmitri Trenin, *True Partners? How Russia and China see each other*, Londra, Center for European Reform, 2012, s. 27.

⁷⁸⁴ Rumer, a.g.y., s. 19.

⁷⁸⁵ Christopher Weidacher Hsuing, *Facing the New Normal: The Strong and Enduring Sino-Russia Relationships and its Implications for Europe*, Stockholm, The Swedish Institute of International Affairs, 2019, s. 21.

⁷⁸⁶ A.g.y., s. 41.

⁷⁸⁷ Vitaliy Belousov, "Russia's Trade With China Surges To More Than \$107 Billion", *RT*, 14 Ocak 2019, <https://www.rt.com/business/448783-russia-china-trade-turnover/> (10 Ekim 2019).

⁷⁸⁸ "What Does The EU Trade With China? In Chart", *Euronews*, 10 Nisan 2019, <https://www.euronews.com/2019/04/09/bei-ching-the-figures-behind-the-eu-s-trade-with-china> (1 Eylül 2019).

parçalarından oluşmaktadır.⁷⁸⁹ Ticari ilişkilerin bu yönü dikkate alındığında, Rusya-Çin ilişkilerini diğer devletlerden ayıran bir özellikten söz etmek zordur.⁷⁹⁰

Moskova ile Pekin arasındaki yatırım ilişkileri incelendiğinde, son yıllarda Çin yatırımlarındaki düşüş dikkat çekicidir. Çin'in Rusya'ya dönük yatırımları 2018'de bir önceki yıla göre %24 düşüş göstererek 3,59 milyar dolardan 2,62 milyar dolara gerilemiştir.⁷⁹¹ 2014 ile 2018 arasında Çin'in Rusya'ya toplam yatırımı 24 milyar dolardır.⁷⁹² Öte yandan Çin aynı dönemde Nijerya'ya 38 milyar dolar, Brezilya'ya 34 milyarlık yatırım yapmıştır. Bu yatırım miktarlarına bakıldığında Rusya'ya dönük yatırımların mütevazı kaldığı görülmüştür. Oysa Rusya ile Çin arasında yatırımları artırmayı hedefleyen 91 ortak anlaşma 27 Eylül 2010'da imzalanmıştır.⁷⁹³ 2010-2018 arasında Doğu Sibirya ve Kuzeydoğu Çin'in kalkınması için yatırımı hedefleyen bu projelerden 2019'a kadar yalnızca 11 tanesi hayata geçirilmiştir.⁷⁹⁴ Çin, geri kalan 80 projenin hayata geçirilememesine bürokratik engelleri gerekçe göstermiştir. Ancak özellikle Çinli yatırımcıların Rusya'ya yatırım konusunda isteksiz davranmasının projelerin hayata geçirilmesindeki en büyük engel olduğu görülmektedir. Bu projeler ve Çin yatırımlarının Rusya'da düşüşe geçmesi, sunulan resmin aksine yatırımlarda siyasi bağların değil, kâr mantığının baskın olduğu görülmektedir.⁷⁹⁵ Bunun yanında 2014-2015 arasında artan yatırımların büyük oranda enerji sektörüne odaklandığı ve aynı sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin 2006-2018 arasında Rusya'ya dönük Çin yatırımlarının %64'ü enerji sektörüne yapılmış, bunu %11 ile metal sektörü izlemiştir.⁷⁹⁶

Rusya ile Çin arasındaki ticaretin Rusya aleyhine azaldığı bir diğer alan savunma sektörüdür. 1990'lar boyunca ve 2000'lerin ilk yıllarında Rusya savunma sanayisinin Çin'e ihracatı %60 düzeyine ulaşmıştır.⁷⁹⁷ Ancak Çin ekonomisinin yükselişine paralel olarak, Çin'in savunma alanında kendi ihtiyaçlarını iç pazardan

---

⁷⁸⁹ A.g.y.

⁷⁹⁰ Kaczmarek, Kartz ve Tilikainen, *a.g.y.*, s. 19.

⁷⁹¹ Çin başta olmak üzere Rusya'ya 2014-2019 arasında yapılan yatırımları görmek için Rusya Federasyonu Merkez Bankası yatırım verilerine bakılabilir: http://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/ (2 Eylül 2019).

⁷⁹² A.g.y.

⁷⁹³ "China, Russia Ink Statement To Deepen Ties", *Xinhua*, 27 Eylül 2010, http://www.china.org.cn/world/2010-09/27/content_21017883.htm (2 Eylül 2019).

⁷⁹⁴ Aron, *a.g.y.*

⁷⁹⁵ Hsuing, *a.g.y.*, s. 15

⁷⁹⁶ "Direct Investments by Sectors, 2014-2019", *Rusya Federasyonu Merkez Bankası*, http://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/ (2 Eylül 2019).

⁷⁹⁷ Jeronim Perović ve Benno Zogg, "Russia and China: The Potential of Their Partnership", *CSS Analyses in Security Policy*, n. 250, Ekim 2018, s. 2.

tedarik etmesiyle Rusya'dan ihracat düşmeye başlamıştır. Örneğin Rusya'nın 2018'deki en büyük pazarı %27 payla Hindistan iken, Çin'in payı yalnızca % 14'dür.⁷⁹⁸

Özetlemek gerekirse, Rusya ile Çin arasında ekonomik ilişkilerin yatırım politikası ve Çin lehine gelişen ticaret hacmi dikkate alındığında, bu ayağın Rusya'nın ekonomik gelişmesine yeterli katkıyı vermediği görülür. Dahası Rusya'nın Çin'e dönük ihracatının enerji ürünleri, metaller ve ham maddeden oluştuğu dikkate alındığında Çin ile artan ticaret trafiği Rusya ekonomisinin çeşitlendirilmesine değil, ham madde ve enerji merkezi olarak olduğu yerde kalmasına neden olmaktadır.

iii) Siyasi İlişkilerde Sınırlı Ortaklık

Rusya ve Çin ilişkilerinde siyasal sistemlerinin niteliği göz önüne alındığında devlet başkanlarının kararlarının ilişkilerde belirleyici olduğu söylenebilir.⁷⁹⁹ İç politikadaki rejim benzerliği, iki ülkenin dış politikasında sınırlı bir etkiye sahiptir. İç politika konusunda Çin'de XiJinping'in 2012'de iktidara gelmesiyle rejimin iç politikası da dış politikası da yavaş yavaş değiştirmiştir.⁸⁰⁰ Bu değişimle küresel politikada daha etkin bir Çin görmek mümkün olmuştur. Örneğin Xi döneminde Çin, küreselleşme dinamiklerini lehine kullanarak biriken sermayesine akacak bir mecra yaratarak "Kuşak ve Yol Projesi"⁸⁰¹ başlatmış, Asya Kalkınma ve Altyapı Bankası gibi alternatif ekonomi kuruluşları hayat geçirmiştir.⁸⁰²

⁷⁹⁸ Pieter Wezeman, Aude Feurant, Alexandra Kuimova ve diğleri, *Trends in International Arms Transfer in 2018*, Stockhol International Peace InSTITUTE, Mart 2018, s. 2.

⁷⁹⁹ Rusya Anayasa'nın 80 ile 93. Maddeleri Rusya Devlet Başkanı'nın yetkilerini düzenlemektedir. Rusya devlet başkanı, kabinenin seçilmesi, dış politika, savunma kararları, alınacak ulusal tedbir kararları gibi pek çok konudan sorumlu olduğu gibi, parlamentoya yasa önerisi sunma ve iki defa önerdiği yasanın reddedilmesi durumunda parlamentoyu lağvetme hakkına sahiptir. Benzer biçimde parti modellemesi üzerinden giden Çin'de devlet başkanı, parti genel sekreteri, ulusal ve uluslararası politikadan, bakanların atanmasından, sürecin işleyiş biçimi gibi yetkileri bünyesinde toplar. Detaylı bilgi için bkz: Rusya Anayasası, Rusya Federasyonu Başkanı Bölümü (madde 80-93), <http://www.constitution.ru/en/10003000-05.htm> Çin'deki sistem için bkz: The Constitution Law of People's Republic of China, <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/cn/cn147en.pdf> (10 Şubat 2020).

⁸⁰⁰ Jeffrey A. Bader, *How Xi Jinping Sees the World... and Why?*, Washington D.C., Brookings Institution, 2016, s. 8.

⁸⁰¹ 2013'te Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ilan edilen proje, Asya, Avrupa ve Afrika'yı kara ve deniz yoluyla birleştirmeyi amaçlamaktadır. Projenin amacı, finansal, ticari, ekonomik ve kültürel olarak ülkeler arasında işbirliği yapılmasıdır. Bu çerçevede Çin projenin geçtiği ülkelerde havalimanları, limanlar, kara yolları inşa etmekte ve bunun için ayrılan 1 trilyon dolarlık bütçeyi kullanmaktadır. Proje kapsamında Pakistan Sri Lanka gibi ülkelerin borç batağına saplanması Çin'in bu proje üstünden emperyal bir açılım yaptığı iddialarına neden olmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: "Belt and Road Initiative", *European Bank for Reconstruction and Development*, <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html> (10 Şubat 2020).

⁸⁰² Çin tarafından kurulma hazırlıklarına 2014'te başlanan ve 2016'da faaliyete geçen Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası'nın 2019'daki üye sayısı 102'dir. Banka yaklaşık 3 trilyon dolar bütçesiyle Asya başta olmak üzere üye ülkelere alt yapı hizmetleri için uzun vadeli krediler sağlamaktadır. Dünya Bankası'nın

İç politikadaki bazı temel benzerliklere karşın rejimi ayakta tutan retoriklerdeki değişim bir yandan Rusya'yı Çin'e yakınlaştırmış bir yandan da ilişkilerdeki asimetriyi pekiştirmiştir.⁸⁰³ Rusya ile Çin'in stratejik ortaklığı iki devlet başkanının 2012'den beri dünyada en fazla görüşen liderler olması iki tarafın karşı karşıya geldiği sorunlarda yan yana olmasına yetmemektedir. Rusya, 2008'de Gürcistan'a müdahale ederek Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını sağlamıştır. Pekin söz konusu dönemde Moskova'yla iyi ilişkilere sahip olmasına karşı, Abhazya ve Güney Osetya'yı tanımamıştır.⁸⁰⁴ Bu noktada Çin'in kendi ülkesinde Sincan, Tibet ve Tayvan açısından büyük bir çelişki yaratmaktan kaçındığı söylenebilir.⁸⁰⁵ 2014'te Rusya Kırım'ı ilhak ettiğinde durumun BM Güvenlik Konseyi'nde ele alınmasında Çin, ABD'nin sunduğu tasarıya ret oyu vermek yerine toplantıya katılmamayı tercih etmiştir.⁸⁰⁶ Dahası siyasi olarak Avrasya'da önce Rusya politikasıyla hareket eden Çin, ekonomi ve enerji ilişkilerinde bu yol haritasına uymamaktadır. Örneğin Kuşak ve Yol Girişimi, Avrasya'da Rusya değil Kazakistan merkezli olacak şekilde yürütülmektedir.⁸⁰⁷

Dış politikadaki bu sınırlı işbirliği Rusya açısından da benzer bir şekilde uygulanmaktadır. Rusya 2014'te ilan ettiği ve Asya Pasifik'e öncelik vermeyi öngören stratejisi uyarınca, söz konusu bölgede Çin ile ABD arasında sıkışan ülkelere üçüncü bir alternatif olabileceğini düşünmektedir.⁸⁰⁸ Bu çerçevede hem Güney Kore hem de Japonya ile ekonomi ve enerji ilişkileri yürütmeye çalışmaktadır. Doğu Çin Denizi'nde Japonya ile Çin arasındaki ada ve toprak anlaşmazlığında Rusya tarafsız kalmaktadır.⁸⁰⁹ Benzer bir tutumu Güney Çin Denizi uyuşmazlığında da sergilemiştir. Bölgedeki önemli oluşumlardan olan Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (ASEAN)'a Çin'e alternatif

---

alternatifi olan bankanın sermayesinin neredeyse tamamı Çin tarafından sağlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Asya Altyapı ve Kalkınma Bankasının resmi internet adresi: "Who We Are: Introduction", *Asia Infrastructure and Investment Bank* <https://www.aiib.org/en/about-aiib/index.html> (10 Şubat 2020). S.R., Why China Is Creating A New "World Bank for Asia", *The Economist*, 11 Kasım 2014, <https://www.economist.com/the-economist-explains/2014/11/11/why-china-is-creating-a-new-world-bank-for-asia> (10 Şubat 2020).

⁸⁰³ Trening, a.g.y., s. 16.

⁸⁰⁴ Susan Turner, "China and Russia After the Russian-Georgian War," *Comparative Strategy*, c. 30, n. 1, 2011, s. 54.

⁸⁰⁵ Bobo Lo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*, Washington DC, Brookings Institution Press, 2008, s. 194.

⁸⁰⁶ Turner, a.g.y., s. 55.

⁸⁰⁷ Xing Guangcheng, "The Strategic Interests of China and Russia in Central Asia", *China, the United States and the Future of Central Asia: the US-China Relations*, (Ed) David B. H. Denoon, c. 1, New York, New York University Press, 2015, s. 160.

⁸⁰⁸ Ekaterina Koldunova, "Russia and the Turbulent Waters of the Indo-Pacific", *CSCAP Regional Security Outlook*, (Ed) Ron Huisken, 2019, s. 19.

⁸⁰⁹ Chris Miller, "Japan-Russian Relations: The View From Moscow", *The German Marshall Fund of The United States Asia Program Policy Brief*, n. 1, 2017, s. 4.

olması için davet edilmiş, Rusya bu davete olumlu yanıt vermiştir.⁸¹⁰ Özetle iki devlet ikili ilişkilerde her ne kadar yan yana sıkı bir görüntü çiziyor olsa da dış politikada özellikle üçüncü tarafların dahil olduğu konularda birbirlerinin sorunlarında taraf olmaktan kaçınmaktadırlar.

iv) ŞİÖ ve Orta Asya'da Rusya-Çin Dengesi

Şanghay İşbirliği Örgütü, daha önce de değinildiği gibi, 2001'de daha önce Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan Şanghay Beşlisi olarak 1996'da bir araya gelen gruba Özbekistan'ın katılımıyla kurulmuştur.⁸¹¹ ŞİÖ'ye bu üyelerin yanında 2017'de Pakistan ile Hindistan katılmıştır.⁸¹² Ermenistan ve İran ise gözlemci statüsünde örgütte yer alan devletlerdir.⁸¹³ Örgütün temel amaçları karşılıklı güvenin komşular arasında güçlendirilmesini sağlayarak siyaset, ekonomi, ticaret teknoloji ve araştırma gibi alanlarda iş birliğinin yapılması, bölgede barış ve istikrarın korunmasıdır.⁸¹⁴

Örgütün bu temel amaçları hem ekonomi hem de güvenliği aynı şemsiye altında bir araya getirmektedir. ŞİÖ'nün bu ikili niteliği Rusya ile Çin'in örgüte yaklaşımı ve beklentileri konusunda örtük bir ayrışmaya neden olmaktadır. Rusya, ŞİÖ'yü Batı'ya jeopolitik temelde meydan okuyan güvenlik perspektifiyle ele almaktadır. Bu çerçevede Rusya örgütün Avrasya'ya odaklanması gerektiğine inanmaktadır. Böylece Çin'in özellikle Orta Asya'daki faaliyetlerini denetim altına almayı hedeflemektedir. Öte yandan Çin için ŞİÖ, bölgedeki küçük devletlerin ittifakın parçası haline gelerek korkularından arınmasını sağlayan bir kanaldır. Pekin açısından ŞİÖ'nün ticari ve ekonomik işbirliğine önem vermesi ve serbest ticaret anlaşmalarına hayat verilen bir doğrultuda ilerlemesi gerekir. İki kurucu üye arasındaki bu ayrışma ŞİÖ'nün hali hazırdaki işleyişine ve gelecekteki vizyonuna etki etmektedir.

Rusya ile Çin arasında ŞİÖ örneğinde billurlaşan ayrışmanın önemli itici unsurlarından biri Çin'in Orta Asya'da gün geçtikçe artan ekonomik varlığıdır. 2000-2018 arasında Çin'in bir kısmı komşusu olan Orta Asya devletleriyle ilişkileri büyük bir

---

⁸¹⁰ Ekaterina Koldunova, "Russia's Involvement in Regional Cooperation in East Asia: Opportunities and Limitations of Constructive Engagement", *Asian Survey*, c. 56, n. 3, 2016, s. 537.

⁸¹¹ "About SCO", *Şanghay İşbirliği Örgütü*, http://eng.sectsc.org/about_sco/ (3 Eylül 2019).

⁸¹² "Pakistan ve Hindistan'ın ŞİÖ'ye Tam Üyeliği Onaylandı", *Anadolu Ajansı*, 9 Haziran 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-ve-hindistanin-sioye-tam-uyeligi-onaylandi/838021> (1 Aralık 2019).

⁸¹³ "About SCO", *Şanghay İşbirliği Örgütü*, http://eng.sectsc.org/about_sco/ (3 Eylül 2019).

⁸¹⁴ A.g.y.

gelişme kaydetmiştir.⁸¹⁵ Neredeyse tüm bölgede Çin en büyük ticari ortak haline gelmiş, Rusya'nın lider konumunu elinden almıştır.⁸¹⁶ Benzer biçimde enerji zengini olan ülkeler ile Çin'in ilişkileri enerji alanında da önemli bir mesafe kat etmiştir. Kazakistan ile Türkmenistan Rusya dışında ilk defa bir başka ülkeye doğrudan gaz ve petrol tedarik etmeye başlamıştır.⁸¹⁷ Çin'in bölgenin enerji zengini bu iki aktörden enerji temin etmesi, ekonomik kalkınması açısından hayati önemdedir. Buna karşın söz konusu iki devletin Çin'e doğrudan ulaşan boru hatlarına sahip olması, Rusya'yla olan enerji ilişkilerinde özerklik kazanmalarını sağlamış, Rusya boru hatlarının geçtiği merkez olma avantajını kaybetmiştir.⁸¹⁸

Enerji ilişkilerinin yanı sıra Çin, ekonomik kalkınmada sağladığı fonlar, yatırımlar ve projelerle bölgenin en önemli aktörüdür. Rusya'nın bölgeye sağladığı ekonomik kaynak ve yardımları kendisinin ekonomik durumu dikkate alındığında Çin'in desteğine kıyasla aşırı mütevazı kalmaktadır.⁸¹⁹ Moskova, Orta Asya'da ekonomik gücünün ve imkanlarının sınırlarını gözeterek doğrudan Pekin ile karşı karşıya gelmekten kaçınmaktadır.

Rusya'nın ekonomi konusundaki tutumuna benzer bir tavır Çin açısından güvenlik ve savunma alanında görülmektedir. Pekin, Moskova'nın bölgeyi yakın çevresi olarak gördüğünü gözeterek siyasi ve askeri olarak bölgedeki varlığını sınırlandırmış ve daha çok ekonomik alana odaklanmıştır.⁸²⁰ Örneğin Pekin, burada Moskova öncülüğünde kurulan KGAÖ'nün tatbikatlarına, askeri ve savunma teçhizatının satışına neredeyse hiç müdahil olmamaktadır.⁸²¹ Bölgeye dönük bir güvenlik sorunu veya gündemi olduğundaysa bunu Rusya'nın da parçası olduğu ŞİÖ'de gündeme getirmeyi tercih etmektedir. Bu noktadan hareketle, ŞİÖ yalnızca iki devletin bölgesel bir girişimi olarak bölge dışı güçlere karşı bir arada olmayı değil, aynı zamanda

---

⁸¹⁵ Paul Stronski ve Nicole Ng, "Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East and the Arctic", *Carnegie Endowment Policy Paper*, 2018, s. 9.

⁸¹⁶ Reid Standish, "China's Central Asian Plans are Unnerving Moscow", *Foreign Policy*, 23 Aralık 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/12/23/china-russia-central-asia-competition/> (10 Şubat 2020).

⁸¹⁷ Raimondi, Pier Paolo, "China in Central Asia", *Central Asia Oil and Gas Industr - The External Powers' Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan*, (Ed) Fondazione Eni Enrico Mattei, 2019, s. 10.

⁸¹⁸ A.g.y.

⁸¹⁹ Anthony H. Cordesman ve Arleigh A. Burke, "China and Central Asia", *China and the US: Cooperation, Competition and /or Conflict an Experimenta Assessment Report*, Center for Strategic International Studies, Ekim 2019, s. 395.

⁸²⁰ Standish, a.g.y.

⁸²¹ Stronski ve Ng, a.g.y, s. 37.

Rusya ile Çin arasında Orta Asya’da meydana gelebilecek bir çatışma veya karşılaşmayı önleyen mekanizma işlevi üstlenmektedir.⁸²²

b) Dengeleme Politikası: Japonya ve Hindistan

Asya Pasifik bölgesinde Rusya-Japonya, Rusya-Hindistan ilişkilerini geliştirmek Moskova’nın bölgedeki varlığını kalıcılaştırmasını, Çin ile ABD karşısında daha tarafsız ve dengeleyici bir aktör olmasını hedefler. Değınilen devletlerden Japonya, ABD’nin ittifak sistemi içerisinde.⁸²³ Hindistan ise daha tarafsız bir konumda olup, SSCB döneminde kalan iyi ilişkileri dikkate alarak Rusya ile daha yakın bir bağa sahiptir. Bununla beraber Yeni Delhi, son dönemdeki ekonomik gelişmesiyle paralel olarak Washington ile de yakın ilişkiler geliştirmektedir.⁸²⁴

Tokyo ve Yeni Delhi’nin bir diğeri ortak özelliği Pekin ile yaşadıkları anlaşmazlık karşısında Rusya’yı dengeleyici bir aktör olarak ele almalarıdır.⁸²⁵ Japonya ile Çin arasındaki tarihsel toprak anlaşmazlığı, Kuzey Kore ile ilişkileri nedeniyle Güney Kore’nin Çin ile olan mesafeli bir ilişkisi mevcuttur. Hindistan’ın Çin’e dönük en temel sorunu, iki ülkenin ekonomide yeni çekim merkezleri olmaları paralelinde birbirlerini dengeleme girişimleridir. Bu çerçevede Hindistan ABD ile yakın ilişkilere yönelirken, Çin Hindistan ile ezeli anlaşmazlıklar içinde olan Pakistan ile yakın ilişkilere sahiptir. Dahası Pakistan ile Hindistan arasındaki savaşlarda Çin, açıkça Pakistan’ın tarafında yer almıştır. Çin’in Pakistan ile ilişkilerinin dengelenmesi için Yeni Delhi de Moskova ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır.⁸²⁶ Genel özelliklerinin yanında söz konusu iki devletin ile Rusya’nın ilişkilerine mercek tutmak Rusya dış politikasının genel dinamikleri ve Asya Pasifik vizyonunun anlaşılması açısından ufuk açıcı olacaktır.

i) Rusya-Japonya İlişkileri

Rusya açısından Japonya üç temel nedenden ilişkilerin geliştirilmesi gereken bir devlettir. İlk olarak, Japonya II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD ile güvenlik alanında

⁸²² A.g.y. Trening, *a.g.y.*, 2012, s. 47.

⁸²³ Chris Miller, “Will Russia’s Pivot to Asia Last?”, *Orbis*, c. 64, n. 1, 2020, s. 46.

⁸²⁴ A.g.y.

⁸²⁵ Yoko Hirose, “Japan-Russia Relations: Toward a Peace Treaty and Beyond”, *Japan’s Global Diplomacy Report*, Stimson Center, Mart 2015, s. 59.

⁸²⁶ Jeffrey Mankoff, “Russia’s Asia Pivot: Confrontation or Cooperation?”, *Asia Policy*, n.19, 2015, s. 68.

sıkı bir ilişkiye olagelmıştır.⁸²⁷ 1945'te Japonya teslim olduktan sonra, bu ülkenin ekonomik gelişimi ve güvenliği ABD'ye emanet edilmiştir. İki devlet arasında 1960'ta imzalanan "ABD-Japonya Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması" ilede Japonya'ya bir saldırı olduğunda ABD'nin saldırıyı kendisine yapılmış kabul etmesi karara bağlanmıştır.⁸²⁸ Bu çerçevede ABD, Japonya'nın kuzey ve güneyinde askeri üsler açmıştır.⁸²⁹ Hali hazırda ABD'nin Japonya'da 50 bin askeri;Fussa, Misawa ve Okinawa'da yerleşik halde bulunan üç hava ve kara üssü bulunmaktadır.⁸³⁰ Japonya'nın savunmasında kullanılan bu üsler, aynı zamanda ABD'nin Asya Pasifik'teki varlığını pekiştirmektedir.⁸³¹

Askeri ilişkilerin yanı sıra Japonya ekonomik anlamda da ABD ile yakın bağlara sahiptir. Japonya'nın 1945'ten sonraki ekonomik kalkınmasında ve gelişmiş ekonomiler arasında yer almasında ABD danışmanlığı ve ülkesini pazar olarak Japonya'ya açması etkili olmuştur.⁸³² Kısa sürede gelişmiş ekonomiler arasında yer alan Japonya ABD ile beraber G 7 üyesidir.

ABD ile Japonya arasındaki yakın ilişki Rusya-Japonya ilişkileri üzerinde etki sahibidir. Ancak özellikle 2000'lerin başlarından itibaren Japonya'nın Rusya'ya yaptığı yatırımlar ve enerji ilişkileri gelişme göstermektedir. ABD ile Rusya arasında Asya Pasifik'te, Batı'da olanın aksine, büyük bir sorun yoktur. Rusya, ABD ya da Çin'in bölgede tek söz sahibi aktörler olmalarına karşı olmakla beraber açıkça taraf tutmaktan kaçınmıştır.⁸³³ ABD'nin bölgedeki varlığı Rusya açısından bazı sıkıntılar doğursa da NATO gibi güçlü bir oluşumun burada yer almaması, ABD'nin Çin'in dengelenmesi açısından Çin-Rusya yakınlaşmasını sınırlandırmak istemesi Rusya için kolaylaştırıcı unsurlardır.⁸³⁴ Değerlenen faktörler ışığında, ABD doğrudan olmasa da Japonya üzerinden Rusya ile kendi müttefikleri arasında kurulan ilişkilerde nötr kalmaktadır.⁸³⁵

---

⁸²⁷ Quansheng Zhao, "The Shift of US Strategy towards East Asia", *Journal of East Asian Studies*, c. 15, n. 1, 2016, s. 24.

⁸²⁸ Zhao, a.g.y., s. 8.

⁸²⁹ Lindsay Maizland ve Benia Xu, *The U.S.-Japan Security Alliance*, Council on Foreign Relations, 2019, <https://www.cfr.org/background/under/us-japan-security-alliance> (10 Şubat 2020)

⁸³⁰ "Military Basis, "The US military basis in the World: Japan", *Military Bases*, <https://militarybases.com/overseas/japan/> (20 Eylül 2019).

⁸³¹ Olga Paramonova ve Olga Puzanova, "Russia's Toward Japan and Regional Security in the Asia - Pacific", *Asia Polictics and Policy*, c. 10, n. 4, 2018, s. 683.

⁸³² Malin Ostevik ve Natasha Kuhrt, "The Russian Far East and Russian Security Policy in the Asia-Pacific Region", *Russia's Turn to the East. Global Reordering*, (Eds) Blakkisrud H., Wilson Rowe, Palgrave Macmillan, 2017, s. 79.

⁸³³ A.g.y., s. 83.

⁸³⁴ Dmitri Trenin, "Russia Asia Strategy: Bolstering the Eagle's Eastern Wing", *Russia NEI Center Visionsno. 94*, Paris, 2016, s. 15.

⁸³⁵ Paramova ve Puzanova, a.g.y., s. 684.

Dahası Rusya ile Japonya arasındaki en büyük sorun olan Kuril Adaları'nın⁸³⁶ paylaşımı konusunda sürece doğrudan müdahil olmamakta ve diplomatik olarak sorunun çözümünü savunmaktadır.⁸³⁷ Ukrayna krizindeki tavırdan farklı olarak ABD'nin Rusya-Japonya toprak sorununa itidalli yaklaşması, hatta yer yer çözümden yana olması, ABD'nin Asya Pasifik'te hem Rusya'nın varlığına hem de Japonya ile Rusya arasında gelişen ilişkilere dönük tutumu konusuna önemli ipuçları sunmaktadır.

Japonya'yı Rusya açısından önemli kılan bir diğer unsur, Japonya ile Çin arasında yaşanan sorunlar ışığında Tokyo'nun Pekin'in Asya Pasifik'te tek etkin aktör olma senaryosundan duyduğu rahatsızlıktır.⁸³⁸ Bu noktada Çin'in yanına Rusya'yı alarak bölgede gücünü artırması, Japonya açısından korkutucu bir senaryodur.⁸³⁹ Bu nedenle Japonya, Rusya ile siyasi bağlarını geliştirerek Rusya'nın Asya Pasifik'te Çin'e mahkûm olmadığını göstermeye ve onu tarafsız kılmaya çalışmaktadır.⁸⁴⁰

Japonya'dan farklı gerekçelerle de olsa Rusya açısından Japonya, Çin'in dengelenmesiaçısından önemlidir. Özellikle, Çin'in Uzak Doğu Rusya'daki etkinliği ve yatırımları Rusya açısından bölgedeki egemenliği açısından sorun yaratmaktadır.⁸⁴¹ Bu çerçevede dış politikada farklı alternatifler yaratmaya çalışan Moskova için Tokyo'nun bölgedeki varlığı önem arz etmektedir.⁸⁴² Örneğin Rusya'nın Uzakdoğu bölgesinde artan Çin yatırımlarına karşı Japonya'nın buraya yönelmesi, bu duruma örnek verilmektedir.⁸⁴³ Aynı örnek Japonya'nın Rusya'yı ikna etmek için ekonomi ve yatırım gücünü kullandığını da işaret etmektedir.

2016'da yayınlanan dış politika konseptinde, Rusya'nın Asya Pasifik'te karşılıklı yarara dayanan ekonomik ilişkilerini geliştirmek ve bölgede Rusya'yı etkin bir

---

⁸³⁶ Kuril Adaları Sorunu: İkinci Dünya Savaşı sonrasında müttefikler arasındaki Potsdam Deklerasyonu ve San Fransisco Anlaşması'yla SSCB'ye bırakılan 50'den fazla adadan oluşan bölgedir. Japonya adaların kendisine verilmesini talep ederken Rusya buna karşı çıkmaktadır. İki devlet arasındaki bu soruna çözüm bulunamamıştır, bu nedenle Japonya ile Rusya arasında II. Dünya Savaşı sonrası imzalanan barış antlaşması imzalanmamıştır. Detay için bkz: Vlad M. Kaczynski, "The Kuril Islands Dispute Between Russia and Japan: Perspectives of Three Ocean Powers", *Russian Analytical Digest*, n. 20, 2007, ss. 6-8.

⁸³⁷ Vlad M. Kaczynski, "The Kuril Islands Dispute Between Russia and Japan: Perspectives of Three Ocean Powers", *Russian Analytical Digest*, s. 8.

⁸³⁸ K.D. Kapur, "Russia-Japan Relations: Politico-Strategic Importance of the Disputed Southern Kurile Islands/Northern Territories", *India Quarterly*, c. 68, n. 4, 2012, s. 393.

⁸³⁹ Alexander Korolev, "Beyond the Nominal and the Ad Hoc: The Substance and Drivers of China-Russia Military Cooperation", *Insight Turkey*, c. 20, n. 1, 2018, s. 31.

⁸⁴⁰ Svarin, *a.g.y.*, s. 137.

⁸⁴¹ David Svarin, "Construction of Geopolitika Spaces'in Russian Federation Foreign Policy after Ukrainian Crises", *Journal of Eurasian Studies*, n. 7, 2016, s. 134.

⁸⁴² *A.g.y.*, s. 138.

⁸⁴³ Mark J. Valencia, "The East China Sea Disputes: History, Status, and Ways Forward", *Asian Perspective*, c. 38, n. 2, 2014, s. 184.

aktör kılmak dış politikadaki temel öncelikler arasında sayılmıştır.⁸⁴⁴ Bu çerçevede Japonya ile ilişkilerin gelişmesi, Rusya'nın Asya Pasifik'te etkin ve sözü dikkate alınan bir aktör olması açısından da önemlidir.⁸⁴⁵ Bunun başlıca nedeni, Japonya'nın bölgedeki etkin varlığıdır. Örneğin Rusya'nın dış politika konseptinde Güneydoğu Asya Milletler Birliği'ne (ASEAN) öncelik verilmiştir.⁸⁴⁶ Japonya ise söz konusu oluşuma dışarıdan dahil olan ve en gelişmiş ilişkilere sahip olan devlettir. Şöyle ki Japonya, ASEAN ile ilk diyalog partneri ilişkisi kuran ülkedir.⁸⁴⁷ Bu çerçevede ASEAN+1 formülüyle Japonya 2011'de toplantılara katılmaya başlamıştır.⁸⁴⁸ ASEAN'ın yanı sıra Japonya, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (APEC) de üyesidir.⁸⁴⁹ Bölgesel oluşumlardaki varlığının yanında Japonya üçüncü en büyük ekonomi, en büyük teknoloji devidir. Tam da bu nedenle Rusya Dış Politika Konseptinde Japonya'yla ilişkilerin güçlendirilmek istendiği belirtilmiştir.⁸⁵⁰

Rusya, Japonya ile ilişkilerinde ekonomi ve ticaret eksenini güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Benzer bir biçimde Japonya da Rusya ile enerji ticareti ve ekonomik yatırımlarıyla yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.⁸⁵¹ Abe Şinto'nun 22 Ocak 2018'de Japonya Parlamentosu'nda Rusya ile Japonya'nın ilişkilerinin gelişmesinin bölgesel ve küresel politika açısından çok önemli olduğunu ifade etmesi ve ekonomik işbirliğine dikkat çekmesi Japonya'nın Rusya'ya yaklaşımını ortaya koymaktadır.⁸⁵²

---

⁸⁴⁴ "IV. Regional Foreign Policy Priorities of the Russian Federation", *Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti* 2016,, 30 Kasım 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents//asset_publisher/CptlCk6B6BZ29/content/id/2542248 (22 Eylül 2019).

⁸⁴⁵ Lilia Shestova, "Innovative Course of the Russia-Japan Economic Relations (in the Context of the Bilateral Year of Cooperation)", *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*, n. 463, 2018, s. 3.

⁸⁴⁶ "IV. Regional Foreign Policy Priorities of the Russian Federation", *Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti* 2016,, 30 Kasım 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents//asset_publisher/CptlCk6B6BZ29/content/id/2542248 (22 Eylül 2019).

⁸⁴⁷ A.g.y.

⁸⁴⁸ "Overview of ASEAN-Japan Dialogue Relations", *ASEAN*, 16 Ağustos 2018, <https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/Overview-ASEAN-Japan-Relations-As-of-16-August-2018-rev.pdf> (20 Eylül 2019).

⁸⁴⁹ "Bureau of East Asian and Pacific Affairs", *The US Department of State, Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)*, <https://www.state.gov/asia-pacific-economic-cooperation-apec/> (20 Eylül 2019).

⁸⁵⁰ "IV. Regional Foreign Policy Priorities of the Russian Federation", *Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti* 2016,, 30 Kasım 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents//asset_publisher/CptlCk6B6BZ29/content/id/2542248 (22 Eylül 2019).

⁸⁵¹ V.V. Nelidov, "Biletaral Relatons Between Russia and Japan", *Russia-Japan Relations: New Stage of Development*, (Eds.) A.N. Panov, D.V. Streltsov ve V.V. Nelidov, Moskova, Russia Internationaş Affairs Council, n. 50, 2019, s. 28.

⁸⁵² Abe Şinto, "Diplomacy That Takes A Panoramic Perspective Of The World Map", *Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 196th Session of the Diet*, Tokyo, 22 Ocak 2018, https://japan.kantei.go.jp/98_abe/statement/201801/00002.html (22 Eylül 2019).

Rusya ile Japonya arasındaki ekonomik ilişkilere göz atıldığında, Rusya Federal Gümrük Hizmetleri'ne göre 2018'de Rusya'nın toplam dış ticareti önceki yıla göre % 17 artışla 692 milyar dolar olmuştur.⁸⁵³ Toplam dış ticaret içerisinde ihracatın payı % 65,3 ithalatın payı % 34,7'dir. Toplam ticaret içerisinde Japonya'nın payı % 3,1 yani yaklaşık 21 milyar dolardır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilere bakıldığında, toplam ticaret hacminin yıllık bazda hacminin 15-22 milyar dolar arasında değiştiği görülmektedir.⁸⁵⁴ Japonya Ticaret Bakanlığı 2018 verilerine göre, Japonya'nın yıllık 4,3 milyar dolarlık ihracatına karşı Rusya Japonya'ya 9,8 milyar dolarında ihracat yapmıştır.⁸⁵⁵

İki devlet, ekonomide kat edilen yolu dikkate alarak çeşitli adımlarla ekonomik ilişkilerini güçlendirmeye devam etmektedir. Bu duruma Japonya Hükümet heyetinin Başbakan Abe Şinto liderliğinde Aralık 2016'da Rusya'ya gerçekleştirdiği ziyaret örnek verilebilir. Görüşmede iki lider, ekonomi ve yatırım ilişkilerini geliştirmek için ortak bir yatırım fonu kurulmasına ilişkin ön anlaşmayı imzalamıştır.⁸⁵⁶ Ön anlaşma sonrasında hazırlıklarına başlanan fon, 6 Ağustos 2017'de 1 milyar dolar sermayeyle "Rusya-Japonya Yatırım Fonu" adıyla kurmuştur.⁸⁵⁷ Rusya Doğrudan Yatırım Fonu⁸⁵⁸ ve Japonya Uluslararası İşbirliği Bankası'nın işbirliğinde kurulan fon, iki devlet arasında ticari ve ekonomik işbirliğinin tespit edilmesini ve belirlenen sektörlere ortak yatırımlar yapılmasını öngörmektedir.⁸⁵⁹ Rusya-Japonya Yatırım Fonu, bankacılık, petrol dağıtım

⁸⁵³ "Russia Foreign Trade Activity in 2018", *Russian Federation Federal Customs Service*, <https://ddls.ru/en/news/russia-foreign-trade-activity-in-2018/> (20 Eylül 2019).

⁸⁵⁴ "Trade Statistics of Japan: Values by Country 2018", *Japan Ministry of Finance*, <http://www.customs.go.jp/toukei/srch/indexe.htm?M=23&P=1,.....,1,0,2018,0,7,0,.....,1,.....,100> (20 Eylül 2019).

⁸⁵⁵ A.g.y.

⁸⁵⁶ "RDIF, JBIC Agree Terms and Conditions for Russia-Japan Investment Fund", *Russia-Japan Investment Fund*, <http://rjif.org/news/75-RDIF-JBIC-agree-terms-and-conditions> (22 Eylül 2019).

⁸⁵⁷ "The Russia-Japan Investment Fund (RJIF)", *Russia-Japan Investment Fund*, <http://rjif.org/#about> (22 Eylül 2019).

⁸⁵⁸ Rusya'ya doğrudan yatırım çekmek için 2011'de kurulan Rusya Doğrudan Yatırım Fonu, 10 milyar dolarlık bütçeye sahiptir. Fon, Türkiye, Çin, Japonya, Ermenistan, Suudi Arabistan, Vietnam ile ortak fonlar kurmuştur. Doğrudan ikili fonların yanında Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Singapur, Hindistan, Fransa, İtalya ile de Rusya'da sağlıktan demiryollarına kadar pek çok farklı sektörde şirketler ve ulusal ve bölgesel yatırım fonları üzerinden iş birliği yapılmaktadır. Rusya Doğrudan Yatırım Fonu 2019'da 21 milyar dolarlık ortak yatırım alınmasına ve % 95'i Rusya'da olacak şekilde 70 projenin hayata geçirilmesini sağlamıştır. Detaylı bilgi için bkz.: "Fon Hakkında", *Rusya Doğrudan Yatırım Fonu*, <https://investinrussia.com/about> (22 Eylül 2019).

⁸⁵⁹ "The Russia-Japan Investment Fund (RJIF)", *Russia-Japan Investment Fund*, <http://rjif.org/#about> (22 Eylül 2019).

hatları, biyoenerji, kimyasal üretim ve ulaşım gibi çeşitli sektörlerle yatırımlar yapmıştır.⁸⁶⁰

Moskova ve Tokyo arasında ekonomi ve yatırım ilişkilerinin perçinlenmesi egemenlik sorunlarının çözümü açısından da yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Putin'in 2016 yılında Japonya'ya gerçekleştirdiği tarihi ziyaret, ardından Abe'nin Rusya'ya ziyaret etmesi, Kuril Adaları'nda ekonomi odaklı bir çözüme yeşil ışık yakılmasını sağlamıştır.⁸⁶¹ İlk olarak, Moskova ve Tokyo ihracat odaklı ortak projeler için bir masaya etrafında toplanmıştır.⁸⁶² İki devletin liderleri, ekonomi ve dış politika kurumları arasındaki diyalog, Kuril Adaları sorununun çözümü için yol gösterici bir umut olmuştur.⁸⁶³ Bu çerçevede iki devlet arasındaki görüşmeler devam etmektedir.

Sonuç olarak Rusya için Japonya ile gelişmiş ekonomik ilişkiler ve diyalog kanalları, Asya Pasifik'teki Rus varlığının güçlenmesi, Çin'e olan bağımlılığın dengelenmesi ve ABD ile var olan sorunların Asya Pasifik'e sirayet etmesinin engellemesi açısından önem taşımaktadır.

ii) Rusya-Hindistan İlişkileri

Rusya'nın Asya Pasifik'te ilişkilerini güçlendirmek istediği ülkelerin bir diğeri Hindistan'dır. Hindistan, Japonya ve Çin örneklerinden farklı olarak Rusya'nın selefi SSCB ile bağımsızlığını kazandığı 1947'den 1991'e kadar gelişmiş ilişkilere sahiptir.⁸⁶⁴

SSCB'nin dağılması sonrasında her iki ülkenin piyasa ekonomisine geçme sancısı, ilişkilerde belirsizliklere neden olmuştur. 1993'te dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin Hindistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁸⁶⁵ Yeltsin bu ziyaretinde Rusya ile Hindistan arasındaki ilişkilerin güçlendirileceğini ve Hindistan'ın Rusya için önemli bir ortak olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶⁶ Buna karşın Rusya, dönemin

---

⁸⁶⁰ A.g.y. "Russia-Japan Investment Fund Makes First Investments Of \$170 Mln", *Reuters*, 6 Aralık 2017, <https://www.reuters.com/article/instant-article/idUKR4N1O100X> (22 Eylül 2019).

⁸⁶¹ Shestova, a.g.y., 2018, s. 2.

⁸⁶² Artyom Lukin, "Russia and Japan: A Deal is Still Possible: Opening a Window for Opportunity", *Asia and Pacific Policy Society*, 22 Şubat 2019, <https://www.policyforum.net/russia-and-japan-a-deal-is-still-possible/> (22 Eylül 2019).

⁸⁶³ A.g.y.

⁸⁶⁴ Nandan Unnikrishan, "Enduring Relevance of India-Russia Relations", *ORF Issue Brief*, n. 179, 2017, s. 2.

⁸⁶⁵ V.N. Khanna ve Leslie K. Kumar, *Foreign Policy of India*, 7. Baskı, Yeni Delhi, Vikas Publishing House, 2018, s. 289.

⁸⁶⁶ A.g.y., s. 290.

koşulları ve Batı öncelikli politikalar nedeniyle Hindistan'a yeteri kadar ilgi gösterememiştir.

Göreve geldikten sonra Putin Ekim 2000'de Hindistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁸⁶⁷ Bu ziyaretinde Rusya için Hindistan'ın ne kadar önemli bir devlet olduğunu yeniden hatırlatmıştır. Dahası Moskova ve Yeni Delhi, Çeçenya ve Keşmir konusunda birbirlerine destek olacaklarını, ülkelerin toprak bütünlüklerine zarar veren herhangi bir girişimi kabul etmeyeceklerini ifade etmişlerdir.⁸⁶⁸ Putin'in 2000'deki ziyaretinde iki devletin liderlerinin ve dışişleri bakanlarının yılda en az bir kere bir araya gelmesi kararlaştırılmıştır. Rusya Hindistan'ın Güney Asya'daki siyasi, ekonomik ve askeri gücünü dikkate alarak bu devletle yıllık zirveler yapmak istemiştir. Rusya'nın Hindistan için ayrı bir çaba içine girmesinin üç neden vardır.

Rusya ve Hindistan'ı politik olarak yakınlaştıran en önemli faktör iki devletin benzer iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Rusya Federasyonu içerisinde birçok millet ve dinden nüfusun bulunduğu bir yapıya sahiptir. Benzer bir durum Hindistan için de geçerlidir, ancak her iki aktör için Müslüman nüfusun olduğu bölgelerin bağımsızlık girişimleri sorun olarak işaretlenmektedir. Rusya'da bu durumun en bilinen örneği, 1994-1996 ve 1999'da iki savaşın yaşandığı Çeçenya'dır.⁸⁶⁹ Hindistan da benzer bir sorunu Kammu Keşmir⁸⁷⁰ bölgesinde yaşamaktadır. Rusya'dan farklı olarak Keşmir sorununa Pakistan da dahil olduğu için Hindistan hem bir iç hem de bölgesel sorunla karşı karşıyadır. İki devlet, kendileri ile ortaklarının karşı karşıya kaldığı ayrılıkçı hareketleri güvenlik penceresinden ele almakta ve askeri yöntemlere dayanan önlem ve bastırma politikası uygulamaktadırlar.⁸⁷¹ Bu durum, özellikle küresel kamuoyunda Rusya'ya dönük eleştirilerde Hindistan'ın kendisini desteklemesini ve elini güçlendirmesini sağlamaktadır.

Rusya-Hindistan ilişkilerinde yakınlaşmayı sağlayan bir diğer unsur, Pakistan ve küresel terörizme yönelik yaklaşımlarıdır. Her iki ülkede değinilen sorun ekseninde

---

⁸⁶⁷ Vladimir Yakunin, *India-Russia Relations in Global Context*, Yeni Delhi, RIS an DOC Research Institute, 2018, s. 14.

⁸⁶⁸ Avinash. Paliwal, *New Alignments, Old Battlefield*, Carnegie India, 2017, s. 2.

⁸⁶⁹ Çeçenya Savaşı: Rajan Menon and Graham E. Fuller, "Russia's Ruinous Chechen War", *Foreign Affairs*, 2000, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2000-03-01/russias-ruinous-chechen-war> (20 Eylül 2019).

⁸⁷⁰ Tooba Khurshid, "India Occupied Kashmir (IOK) Elections 2014: Future of Jammu and Kashmir Issue", *Strategic Studies*, c. 36, n. 2, 2016, s. 128.

⁸⁷¹ Alexey Bessudnov ve Andrey Shcherbak, "Ethnic Discrimination in Multi-ethnic Societies: Evidence from Russia," *European Sociological Review*, c. 36, n. 1, 2020, s. 108.

yalnızca savaş değil, sayısının yüzleri bulduğu intihar saldırıları gerçekleşmiştir.⁸⁷² Bu saldırıların radikal İslami gruplarca gerçekleştirilmesi Rusya ve Hindistan'ın 11 Eylül saldırısı sonrasında küresel terörizmle mücadeleye aktif destek vermesini beraberinde getirmiştir.⁸⁷³ Ayrıca Moskova ve Yeni Delhi, kendi aralarında da terörizmle savaş konusunda istihbarat dahil bilgi paylaşımını içeren ortak bir iletişim havuzu kurmuştur.⁸⁷⁴

Ekonomik ilişkilere mercek tutulduğunda, Hindistan ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin beklenen düzeyin altında bir seyre sahip olduğu söylenebilir. Bunun yanında Rusya ile Hindistan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için işbirliği anlaşmaları imzalamıştır.⁸⁷⁵ Bu çerçevede 2018'de 11 milyar dolar olan ticaret hacminin 2025'te 30 milyar dolara çıkarılması hedeflenmiştir.⁸⁷⁶ İki merkez arasındaki en önemli ticaret kolu savunma alanına ilişkindir. Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü 2019 verilerine göre, Rusya'nın 2014-2018'de Hindistan'a sattığı askeri malzeme oranı Hindistan'ın toplam askeri malzeme ithalatının %58'idir.⁸⁷⁷ 2009-2013 arasıdaysa Hindistan askeri ithalatında Rusya'nın payı %76'dır.⁸⁷⁸

Hindistan ile Rusya'yı yakınlaştıran son faktör küresel sistemi ele alış biçimlerindeki ortaklıktır.⁸⁷⁹ Moskova ve Yeni Delhi, Washington'ın tek başına egemen

---

⁸⁷² Hindistan'ın Mumbai şehrine 26 Kasım 2008'de yapılan saldırılar arkasında 166 ölü ve yüzlerce yaralı bırakmıştır. Saldırı için bkz: Soutik Biswas, "Mumbai 26/11 Attacks: Six Corpses, a Mobile Phone Call and One Survivor", *BBC News*, 26 Kasım 2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-46314555> (26 Eylül 2019). Hindistan'a dönük saldırılar 2000'lerden bu yana devam etmiştir. Benzer saldırılar Rusya'da da gerçekleşmiştir. Rusya'nın İkinci Çeçen Savaşı'nı başlatan saldırı aynı zamanda ilk asimetrik saldırıdır. Çeçen ayrılıkçıların suçlandığı bu saldırılar 4 ve 16 Eylül 1999'da Moskova, Buynaksk ve Volgodonsk'ta apartmanların bombalanması sonucunda 300'den fazla insan ölmüştür. Saldırıyı 23 Ekim 2002'de Moskova'daki Dubrovka Tiyatrosu baskını izlemiştir. Rusya dönük saldırılar için bkz: Adam Taylor, "The Recent History Of Terrorist Attacks In Russia", *Washington Post*, 3 Nisan 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/04/03/the-recent-history-of-terrorist-attacks-in-russia/> (26 Eylül 2019).

⁸⁷³ A.V. Kortunov V.I. Trubnikov I.E. Denisov ve diğerleri, "70th Anniversary of Russia-India Relations: New Horizon of Privileged Partnership", *Russia International Affairs Council Report*, n. 34, 2017, s. 13.

⁸⁷⁴ A.g.y., s. 24.

⁸⁷⁵ Dimitri Alexander Simes, "Russia Tries to Balance India and China", *National Interest*, 11 Eylül 2019, <https://nationalinterest.org/feature/russia-tries-balance-india-and-china-79821> (30 Eylül 2019).

⁸⁷⁶ Vladimir Soldatkin, Gabrielle Tétrault-Farber, "India and Russia Target \$30 Billion In Trade by 2025, Announce New Energy Deals", *Reuters*, 4 Eylül 2019, <https://www.reuters.com/article/us-russia-india-energy/india-and-russia-target-30-billion-in-trade-by-2025-announce-new-energy-deals-idUSKCN1VPIU2> (30 Eylül 2019).

⁸⁷⁷ "The State Of Major Arms Transfers In 8 graphics", *Stockholm International Peace Research Institute* <https://www.sipri.org/commentary/blog/2017/state-major-arms-transfers-8-graphics> (30 Eylül 2019).

⁸⁷⁸ "Russian Arms Exports to India Fall 42% Between 2014-18 and 2009-13", *Economic Times-India Times*, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/russian-arms-exports-to-india-fall-42-between-2014-18-and-2009-13-sipri/articleshow/68368195.cms> (30 Eylül 2019).

⁸⁷⁹ K B Usha, "India-Russia Relations in the Emerging World Order", *India's Bilateral Relations and Foreign Policy*, (Eds.) Josukutty C A and J. Prabhash, Yeni Delhi, New Century Publications, 2018, s. 12.

olduğu bir uluslararası sisteme karşı olup, çok kutuplu bir sistem konusunda aynı zemini paylaşmaktadırlar.⁸⁸⁰

Özetlemek gerekirse, tarihsel bağları olan iki devlet, iç politikadaki bağımsızlık hareketleri, terörizm ve Pakistan konusunda paralel bir yaklaşıma sahiptir. Savunma alanına odaklanan ticaretin çeşitlendirilmesi iki aktörün de gündemindedir. Benzer biçimde her iki devlet de Şanghay İşbirliği Örgütü'nün üyesidir.⁸⁸¹ Ayrıca, Moskova ile Yeni Delhi, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve Çin-Rusya-Hindistan üçlü oluşumunun asli unsurlarıdır.⁸⁸² Rusya açısından Hindistan hem Asya Pasifik'te ilişkilerinin gelişmesi hem de Çin'in dengelenmesi açısından önemli bir ortaktır.⁸⁸³ Hindistan içinse Rusya, ABD ile Çin arasında yaşanan rekabette sıkışmadan yol almasını sağlayan ve Çin ile ilişkilerini dengeleyen asli aktörlerden biridir.

V. RUSYA-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ

Rusya dış politikasındaki farklı bölge ve ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi stratejisi hem dış politika belgelerinde hem de iktidar mensuplarının siyasi konuşmalarında karşılık bulmaktadır. Asya Pasifik bölgesine açılmanın yanı sıra Rusya'nın ekonomi, siyasi ve enerji politikası uyarınca ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı bölgelerin başında Ortadoğu gelmektedir.⁸⁸⁴ Ortadoğu 1990'larda Moskova için ulusal çıkarın tanımlanmasını gerektirecek kadar öncelikli olmamıştır.⁸⁸⁵ Putin dönemiyle beraber, ekonomik ve politik toparlanma paralelinde Ortadoğu hedef bölge olarak seçilmiş, ancak ilişkiler yine sınırlı kalmıştır. Rusya'nın 2003 yılındaki Irak işgaline güçlü biçimde karşı çıkması, bu dönemde akla gelen birkaç istisnadan biridir. Irak işgalinin başladığı dönemde Putin, Müslüman dünya ile ilişkilerini artırmak istediğini dile getirmiştir.⁸⁸⁶

---

⁸⁸⁰ Elias Götz ve Camille-Renaud Merlen, "Russia And The Question Of World Order", *European Politics and Society*, c. 20, n. 2, 2019, s. 144.

⁸⁸¹ Hindistan ve Pakistan, 9 Haziran 2017'de uzun süren müzakereler neticesinde Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmuşlardır. Detay için bkz: Kallol Bhattacharjee, "India, Pakistan Become Full Members Of SCO", *The Hindu*, 9 Haziran 2017, <https://www.thehindu.com/news/national/india-pakistan-become-full-members-of-shanghai-cooperation-organisation-sco/article18912600.ece> (20 Şubat 2020).

⁸⁸² Amrita Jasha, "The Emerging Role of BRICS in the Changing World Order", *Indrastra Global*, n. 6, 2017, s. 4.

⁸⁸³ Usha, *a.g.y.*, s. 18.

⁸⁸⁴ Alexey Malashenko, *Russia and The Arab Spring*, Carnegie Moscow Center, Moskova, Ekim 2013, s. 21.

⁸⁸⁵ Malashenko, *a.g.y.*, s. 5.

⁸⁸⁶ Kazhonov, *a.g.y.*, s. 3.

Putin'in 2007'de SSCB'nin eski müttefikleri Mısır ve Irak'ın yanında Körfez ülkeleri Suudi Arabistan, BAE ve ayrıca Ürdün gibi ülkeleri kapsayan bir bölge turuna çıkması söz konusu dönemde Rusya'nın bölgeye ilişkin hem vizyonunu hem de atılımını gösteren en önemli örnektir.⁸⁸⁷ Putin'in Körfez ülkelerini tura dahil etmesi, ileride gelişecek olan ilişkilerin temelini oluşturmuş ve ön yargıların kırılması için ilk adım olmuştur.⁸⁸⁸ Medvedev yönetiminin Batı öncelikli politikadan Ortadoğu'ya yeniden yönelmesinde ise, 2011'den itibaren Arap ülkelerinde başlayan ayaklanmaların ve yönetim değişikliğini içeren Arap Baharının etkisi olmuştur.⁸⁸⁹ Bu çerçevede Rusya Ortadoğu ülkeleriyle aracısız diyalog kanalları yaratmaya çalışmıştır. 2011'de Rusyadevlet düzeyinde toplantılara gözlemci yollayarak Arap Forumu, İslam İşbirliği Teşkilatı⁸⁹⁰ ve Arap Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi bu duruma verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır.⁸⁹¹

Putin'in üçüncü ve dördüncü dönemi ile beraber Rusya'nın Ortadoğu'daki etki alanını genişletme stratejisine hız verilmiştir. "Yeni Ortadoğu" stratejisi iki atılıma dayanmaktadır. Birincisi, Mısır, Suriye ve Irak gibi SSCB ile daha önce sıkı bağları olan eski dostlarla ilişkilerin ekonomi ve politik koşullar uyarınca pekiştirilmesidir. İkincisi, İran, Suudi Arabistan, Katar, İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman gibi daha önce ilişkilerin olmadığı ya da sınırlı olduğu devletlerle Rusya'nın ekonomik, enerji ve siyasi çıkarları uyarınca işbirliği yapma ve etkileşim halinde olmasıdır.⁸⁹² Rusya'nın bölgede İsrail ile derinlikli ve dinamik ilişkileri olmakla beraber, petrolün ilişkilere etkisi tezin ana eksenini olduğu için İsrail ile ilişkiler tezin kapsamı dışında bırakılmıştır.

Genel olarak Rusya'nın bölgede yürüttüğü politikada etkili olan üç temel unsurdan bahsetmek mümkündür. Birincisi, Rusya ile Batı arasında zaman zaman görünür olan ayrışma ve yaptırımlar uyarınca ortaya çıkan izolasyona karşı Moskova,

---

⁸⁸⁷ Hasan M. Fattah, "Putin Seeks Expand Ties with Saudis on Arab Tour", *New York Times*, 12 Şubat 2007, <https://www.nytimes.com/2007/02/12/world/middleeast/12saudi.html> (5Ekim 2019).

⁸⁸⁸ Ariel Cohen, "Putin's Middle East Visit: Russia is Back", *Herritage Foundation Report*, Herritage Foundation, n. 1382, 7, Mart 2007, s. 1.

⁸⁸⁹ Alexander Vysotsky, "Russia and the Arab Spring", *Connections*, c. 14, n. 1, 2014, s. 45.

⁸⁹⁰ İslam İşbirliği Teşkilatı, 1969'da İslam Konferansı olarak kurulmuş, ilk zirvesini 1970'de yapmıştır. Kuruluş, üyeleri arasında dayanışma ve işbirliğini güçlendirme ve Müslüman dünyanın hak ve çıkarlarını korumayı hedef edinmiştir. Örgüt, 2011'de İslam İşbirliği Teşkilatı adını almıştır. Detay için bkz: "About: History", *Organization of Islamic Cooperation*, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en (16 Nisan 2021).

⁸⁹¹ Abubaker Alamailes ve Serdar Yurtsever, "Syrian Crisis in Scope of the US-Russia Competition in Middle East", *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries*, c. 2, n. 3, 2016, s. 41.

⁸⁹² Witold Rodkiewicz, "Russia's Middle Eastern Policy: Regional Ambitions", *Global Objectives*, Varşova, Center for Eastern Studies, 2018, s. 9.

alternatif bölgelere yönelerek etki alanını genişletme sürecini hızlandırmıştır.⁸⁹³ Bu bölgelere ekonomi ve jeopolitik potansiyeli ile Ortadoğu da dahil olmuştur. Böylece Rusya dış politikasındaki çok yönlülük ilkesi, ağırlıklı olarak Asya Pasifik ile ilişkilerde karşılık bulmuş olmakla beraber, Ortadoğu'yu da kapsar hale gelmiştir.⁸⁹⁴ İkincisi, Rusya'nın kendisi ve Orta Asya bölgesinin güvenliği için bazı İslam ülkeleriyle güvenlik kaygıları uyarınca bir araya gelerek tehditleri ortadan kaldırma hedefidir.⁸⁹⁵ Rusya, özellikle Müslüman azınlıkla hem sınırları içinde hem de Kafkasya'da yer yer çatışma ve savaşa varan sorunlar yaşamıştır. Rusya, bu sorunların ortaya çıkmasında radikal grupların ve buna destek olan bazı devletlerin varlığını güvenliği için endişe verici bulmaktadır. Radikal İslami gruplarla bazı Ortadoğu devletleri arasındaki ilişkiler bu nedenle koparılması gereken bir bağ olarak görülmektedir.⁸⁹⁶ Değinilen bu faktör bağlamında Rusya özellikle Körfez ülkeleri ve İslâm İşbirliği Teşkilatı ile doğrudan ilişki kurarak İslam dünyasıyla bir sorununun olmadığını kanıtlamaya çalışmaktadır.⁸⁹⁷ Üçüncüsü, Rusya büyük bir güç olduğunu göstermek açısından Ortadoğu'da etkin olması gerektiğine inanmaktadır.⁸⁹⁸ Gerek 2012'de başlayan ve anlaşmayla sonuçlanan İran ile Güvenlik Konseyi daimî üyeleri ve AB adına Almanya'nın katıldığı müzakerelerde yapıcı bir tutum takınması, gerek Suriye politikasında 2015'ten sonra üstlendiği aktif rol, Körfez ülkeleriyle yakın ekonomik ve enerji ilişkileri kurması bu amaca dönük örneklerdir.⁸⁹⁹ Son olarak, Moskova ekonomik bir perspektifle Ortadoğu devletleriyle ilişkisini geliştirerek ülkesine yatırım çekmeye çalışmaktadır.⁹⁰⁰ Böylece ülke ekonomisinin enerjide rekabet edebilme ve kalkınmasını amaçlamaktadır.

Rusya değinilen amaçlara ulaşmak için belirli bir stratejiye yaslanan bir politikayla bölgede hareket etmektedir. Rusya'nın Ortadoğu'da başvurduğu stratejisi kendi içinde altı alt başlıkta özetlenebilir. İlk olarak, Rusya dış politikasındaki en önemli ilkelerden olan pragmatizm diğer bölgelerde olduğu gibi burada da kılavuz niteliği taşır. Bu ilke uyarınca Moskova, özellikle Körfez ülkeleriyle, iç sorunlara

---

⁸⁹³ Dmitri Trenin, *What is Russia up to in the Middle East*, Cambridge ve Medford, Polity Press, 2018, s. 3.

⁸⁹⁴ Tatiana Zonova, "Mediterranean Trend in the Russia's Foreign Policy" *Rivista di Studi Politici Internazionali Nuova Serie*, c. 82, n. 4, 2015, s. 528.

⁸⁹⁵ Trenin, *a.g.y.*, 2018, s. 89.

⁸⁹⁶ Pavel Shlykov, "Russian Foreign Policy in the Eastern Mediterranean Since 1991", *In The Eastern Mediterranean in Transition: Multipolarity, Politics and Power*, (Eds.) Spyridon N. Litsas ve Aristotelis Tziampiris, Londra ve New York, Routledge, 2016, s. 42.

⁸⁹⁷ Eugene Rumer, *Russia in the Middle East: Jack of all Trades, Master of None Report*, Carnegie Endowment for International Peace, 2019, s. 3.

⁸⁹⁸ Tatiana Zonova, "Mediterranean Trend in the Russia's Foreign Policy", *Rivista di Studi Politici Internazionali Nuova Serie*, c. 82, n. 4, s. 532.

⁸⁹⁹ Rumer, *a.g.y.*, s. 5.

⁹⁰⁰ Friedman Brandon, "Reviewed Work: Putin's New Order in the Middle East by Talal Nizameddin", *Bustan: The Middle East Book Review*, c. 6, n. 1-2, 2015, s. 108.

müdahil olmaktan kaçınarak ve tarafsız biçimde görüşmeler gerçekleştirmektedir.⁹⁰¹ İkincisi, Rusya'nın bölgede yürüttüğü politika ABD ve Batı'nın politikaları gözetilerek uygulanmaktadır.⁹⁰² Bölge ülkelerinin ABD ile yaşadıkları hayal kırıklıkları dikkate alınarak onu ikame edecek bir politika seçilmektedir. Üçüncüsü, diğer ülkelerden farklı olarak Rusya bölgeyle ilişkilerinde kırmızı çizgileri belli bir yol izlemektedir.⁹⁰³ BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan bir ülkeye müdahaleden kaçınma, dış müdahale ile rejim değiştirmeme, sınır değişikliğine engel olma gibi başlıklar Rusya'nın temel hassasiyetleri arasında yer almaktadır. Son olarak, Rusya dış politikasında yer alan ilkelerden biri Rusya'nın büyük güç statüsünü korumasıdır. Rusya Ortadoğu'da ilişki ve etki alanını genişleterek, kendi başına henüz denklemleri tek başına kuramasa da olanların değişmesi ve yeniden şekillenmesini sağlayarak büyük güçler arasında yer aldığını kanıtlamaya çalışmaktadır.⁹⁰⁴

a) Güvenlik Boyutu

Rusya Ortadoğu'da etkin bir konum ve ilişki ağı kurarak kendisinin ve eski Sovyet bölgesinin güvenliğini sağlamak istemektedir. Örneğin Rusya'nın 2015'ten itibaren Esad yönetimine toprak bütünlüğünü korumak için yardım etmesi, Rusya'nın terör saldırılarına hedef olmasını ya da Suriye'den kaçan militanların Orta Asya devletlerine geçişine engel olmasını da amaçlar.⁹⁰⁵ Suriye'deki militanlar ve bunlara sağlanacak desteğin kesilmesi için Rusya, Ortadoğu politikasında özellikle Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.⁹⁰⁶ Bunun yanı sıra 2015'te aktif biçimde müdahale ettiği Suriye'de rejim güçleriyle beraber bu militanların kontrol altına alınmasına çalışmaktadır.⁹⁰⁷ Son olarak Türkiye ve İran ile 2016'da oluşturduğu Astana Üçlüsü ile Türkiye sınır güvenliğinin sağlanması, bu militanların geçişinin yavaşlatılması ve radikalliğin ortadan kaldırılması için çaba harcamaktadır.⁹⁰⁸

---

⁹⁰¹ Zonova, a.g.y., s. 528.

⁹⁰² Zvi Magen, *Russia-United States Relations under the Trump Administration: Implications for the Middle East Report*, INSS Insight, n. 886, s. 2.

⁹⁰³ Trening, a.g.y., 2018, s. 26

⁹⁰⁴ Stepanova, a.g.y., s. 28.

⁹⁰⁵ Tom Sanderson, Olga Olikier, Maria Galperin Donnelly ve Denis Sokolov, *Russian Speaking Foreign Fighter in Syria and Iraq: Assessing the Threat from and to Russia and Central Asia Report*, Center for Strategic and International Studies, Aralık 2017, s. 2.

⁹⁰⁶ Trening, a.g.y., 2018, s. 87.

⁹⁰⁷ Cerwyn Moore ve Mark Youngman, *New Report On Russian-Speaking Foreign Fighters*, Center of Research and Evidence on Security Threats, Londra, 20 Kasım 2017, s. 6.

⁹⁰⁸ Rusya, İran ve Türkiye'den oluşan Astana Üçlüsü, Suriye'de barış ve güvenliğin sağlanması için oluşturulmuş bir platformdur. Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve bunun için koordineli

b) Ekonomi Boyutu

Rusya, farklı bölgelerle ilişkilerini geliştirerek ekonomik ve ticari olarak kendine yeni yatırımcılar ve ticari ortaklar bulmayı hedefler. Bu anlamda Ortadoğu'nun enerji zengini devletleri adresler arasında yer almaktadır. Ortadoğu devletleriyle 2000'lerin ilk yıllarından itibaren ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmış olsa da ticaret hacmindeki artış ve farklı aktörlerin bu ticarete ortak olması 2014'ten sonra hız kazanmıştır. Rusya'nın 2018'de bölge ülkeleriyle olan ticaret hacmi Tablo 6'da aktarılmıştır.⁹⁰⁹

Tablo 6. Rusya'nın Ortadoğu Ülkeleriyle 2018 Yılı Ticareti⁹¹⁰

Ülke	Rusya'nın 2018 İthalatı	Rusya'nın 2018 İhracatı
SuudiArabistan	292 milyondolar	762 milyondolar
Kuveyt	94 bin dolar	644 milyondolar
Katar	36,4 milyondolar	42,4 milyondolar
İran	533 milyondolar	1,2 milyar dolar
Irak	73 bin dolar	765 milyondolar
Suriye	4,2 milyondolar	397,2 milyondolar
Türkiye	4,2 milyar dolar	21,3 milyar dolar
İsrail	764 milyondolar	1,9 milyar dolar
Mısır	526 milyondolar	7,4 milyar dolar
BAE	206 milyondolar	1,5 milyar dolar
Toplam:	2,4 milyar dolar	39,6 milyar dolar

Ticaret verileri incelendiğinde, 2017'de Rusya'nın bölgeyle toplam ticaret hacmi 38 milyar düzeyindeyken,⁹¹¹ 2018'de 5 milyar dolarlık artış göstermiştir. Rusya'nın bölgeye ticaretinde en önemli payı, silah/savunma malzemeleri, nükleer enerji transferi, tahıl ve makine araçları oluşturmaktadır.⁹¹²

Yatırım ilişkileri, Rusya ile Ortadoğu özellikle Körfez İşbirliği Örgütü devletlerinin bir kısmıyla arasındaki görüşmelerin diğer önemli bir boyutudur.

---

biçimde hareket edilmesini temel alan grup, altı ayda bir düzenli olarak toplanarak hem dışişleri bakanları hem de liderler nezdinde bir araya gelmektedir. Gruba Astana üçlüsü denmesinin nedeni, oluşum fikrinin 2016 sonunda Kazakistan'ın başkenti Astana'da (2019'dan itibaren Nursultan) resmîyet kazanmasıdır. Detaylı bilgi için bkz: Ekaterina Stepanova, "Russia's Syria Policy: The Hard Path of Military Disengagement", *PONARS Eurasia Policy Memo*, n. 51, Şubat 2018, ss. 1-3.

⁹⁰⁹ Christopher A. Hartwell, "Russian Economic Policy in the Mena Region: A Means to Political Ends", *The Role of Russia in the Middle East and North Africa Region: Strategy or Opportunism?*, (Eds.) Valeria Talbot ve Chiara Lovotti, Barcelona, European Institute of the Mediterranean, Nisan 2019, s. 92.

⁹¹⁰ "Russia Trade by Country", *Russian Export: National Information Portal*, 2018, <http://www.rusexporter.com/country> (20 Ekim 2019).

⁹¹¹ "Russia's Trade with Middle East Countries in 2017", *Valdai Discussion Club*, 21 Mayıs 2018, <http://valdaiclub.com/multimedia/infographics/russia-s-trade-with-the-middle-east-countries-in-2/> (12 Ekim 2019).

⁹¹² Lund, *a.g.y.*, s. 14.

Bölgedeki ülkelerle yatırım ilişkilerini perçinlemek için 2014-2017 arasında Rusya Doğrudan Yatırım Fonu(RDYF) aracılığıyla Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ile işbirliği için memorandum imzalamıştır.⁹¹³ Nitekim memorandumun ardından Suudi Arabistan Kamu Yatırım Fonu ile RDYF arasında 30 Mayıs 2017’de 6 milyar dolarlık bütçeli ortak bir fon oluşturulmuş ve yatırımlar bu fon üzerinden düzene sokulmuştur.⁹¹⁴ Suudi Arabistan 2015’ten bu yana Rusya’da enerjiden alt yapı yatırımlarına kadar çeşitli sektörlerle 10 milyar dolarlık yatırımda bulunmuştur. Putin’in 2019’da Suudi Arabistan’a gerçekleştirdiği ziyarette sarf ettiği şu sözler de iki ülke arasındaki ilişkilerde yatırımın önemini göstermektedir: İki ülke arasındaki karşılıklı işbirliği ve Rusya’ya yatırım yapma, iki devletin yatırımcıları için etkileşim doğuran bir ortam yaratmaktadır.⁹¹⁵ Suudi Arabistan gibi Katar da Rusya yatırımlarını artıran aktörler arasındadır. RDYF ile ortaklığın yanı sıra Katar 2014’ten bu yana çeşitli sektörleri kapsayacak şekilde Rusya’da yatırımlar yapmaktadır.⁹¹⁶ Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail, Mısır, Cezayir, Suriye ve Türkiye; Rusya ile yatırım konusunda stratejik ilişkiler geliştirmişlerdir.⁹¹⁷ Körfez ülkeleri özellikle tarım, uzay, nano-teknoloji, ulaşım, alt yapı, enerji gibi alanlarda Rusya ile 30 milyar doların üzerinde yatırım ilişkisine sahiptir.⁹¹⁸

2000’den itibaren Rusya dış politikasında Moskova’nın küresel ilişkilere bakış açısını, sorunlara yaklaşımını ve önceliklerini ortaya koyan ilkelerin yayınlanması, bunların yeri geldiğinde pratik örneklerinin ortaya çıkması Rusya’nın anlaşılmasına ciddi katkı sunmuştur. Dış politikada 1990’lardan farklı olarak 2000’den itibaren Asya Pasifik, 2010’lardan itibaren Ortadoğu, özellikle Körfez ülkeleriyle bağların güçlendirilmesi, yalnızca Rusya’nın sahip olduğu dış politika kabiliyetinden değil, aynı zamanda enerji üreticisi bir devlet olmasından kaynaklanmıştır. Bu çerçevede Rusya enerji politikasıyla dış politika arasındaki ilişkiyi ele almak yerinde olacaktır.

---

⁹¹³ Kozhanov, a.g.y., s. 16. Grigory Kosach ve Elena Melkumyan, “Possibilities of a Strategic Relationship Between Russia and Saudi Arabia”, *Russia International Affairs Council Policy Brief 6*, Moskova, Ağustos 2016, ss. 4-5.

⁹¹⁴ “About us”, *Russia-Saudi Investment Fund*, <https://rsifund.com> (26 Ekim 2019).

⁹¹⁵ Henru Foy, “Russia Looks To Translate Gulf’s Warm Welcome To Cold Cash”, *Financial Times*, 23 Ekim 2019, <https://www.ft.com/content/c15b4664-f4bc-11e9-b018-3ef8794b17c6> (25 Ekim 2019).

⁹¹⁶ “Qatar Fund Commits \$2 Billion Investment To Russia: RDIF CEO”, *Russia Direct Investment Fund*, 23 Mayıs 2014, https://rdif.ru/Eng_fullNews/1038/ (24 Ekim 2019).

⁹¹⁷ Lisa Watanabe, “Russia’s Renaissance in the Arab World”, *Strategic Trends 2019*, (Eds.) Jack Thompson, Oliver Thränert, ETH Zurich, Center for Security Studies, Mart 2019, s. 70. Hartwell, a.g.y., s. 98.

⁹¹⁸ Katerina Oskarsson and Steve A. Yetiv, “Russia and the Persian Gulf: Trade, Energy, and Interdependence”, *Middle East Journal*, c. 67, n. 3, 2013, s. 394.

BEŞİNCİ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASI'NDA ENERJİ BOYUTU

Sahip olduğu hidrokarbon rezervlerini aktif bir biçimde kullanan Rusya, dünyadaki sayılı üretici ve ihracatçılar arasında yer almaktadır.⁹¹⁹ Petrol ihracatına bakıldığında Rusya Enerji Bakanlığı'na göre, 2018'de günlük 11,6 milyon varil, toplam 555,838 milyon ton üretim yapılmış ve Rusya küresel petrol ihracatının %11,4'ünü tek başına karşılamıştır.⁹²⁰ Bu ihracattan Rusya'nın kasasına yaklaşık 130 milyar dolar girmiştir.⁹²¹ Petrolün yanı sıra Rusya doğal gaz ve kömür ihracatı açısından da önemli bir tedarikçidir. 2018'de Rusya 669,5 milyar metreküp (bcm) gaz üretmiş, bunun 250 bcm'lik kısmını ihraç etmiştir.⁹²² Rusya'nın 2018'deki toplam ihracatı 455 milyar dolar olup bunun yaklaşık 240 milyar doları, %53'ü, petrol, petrol ürünü, doğal gaz ve kömür ihracatından sağlanmıştır.⁹²³ Ekonomi ve ihracatta enerji kaynaklarının üstelendiği hayati rol, Rusya dış politikası ve enerji politikasında doğrudan karşılık bulmaktadır. Küresel enerji gelişmeleri ışığında Rusya, enerjiye dönük strateji ve politikasını güncellemektedir. Bu çerçevede Rusya enerji stratejisini ele almak ardından bunun dış politika ve ilişkilere etkisini incelemek Rusya dış politikasında enerjinin rolünün anlaşılmasına katkı sunacaktır.

I. ENERJİ BELGELERİ AÇISINDAN RUSYA DIŞ POLİTİKASI

Rusya'nın enerji alanında yayınladığı en önemli belgeler, 2030 için Enerji Strateji Belgesi ile 2035 için Enerji Strateji Belgesidir. Bu iki belge Rusya dış politikasıyla enerji arasında kurulan ilişki konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Bu iki belgenin yanı sıra 2016 ve 2019'da yayınlanan Enerji Güvenliği Doktrinleride analize eklendiğinde Rusya'nın enerji kaynaklarından üç amaç için faydalandığının altı çizilmiştir. İlki, Rusya'nın ekonomik kalkınmasını sağlamaktır. İkincisi, Rusya halkının

---

⁹¹⁹ Tatiana Mitrova, *Shifting Political Economy of Russian Oil and Gas*, Washington D.C., Center for Strategic International Studies, 2016, s. 6.

⁹²⁰ Vladimir Soldatkin, "Russian Oil Output Reaches Record High In 2018", *Reuters*, 2 Ocak 2019, <https://www.reuters.com/article/us-russia-oil-output/russian-oil-output-reaches-record-high-in-2018-idUSKCN1OW0NJ> (10 Ocak 2020). "List of Crude Oil Exporting Countries in 2018", *World Exports*, <http://www.worldstopexports.com/worlds-top-oil-exports-country/> (20 Aralık 2019).

⁹²¹ Diana Elagina, "Russia: Annual Value Of Crude Oil Exports 2000-2018", *Statista*, 18 Haziran 2019, <https://www.statista.com/statistics/1023747/russia-annual-crude-oil-exports/> (20 Aralık 2019).

⁹²² "Russia's Energy Market in 2019", *BP Statistical Review-2019*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-russia-insights.pdf> (20 Aralık 2019).

⁹²³ "World Integrated Trade Solution: Trade Summary for Russia 2018", *World Bank* <https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/RUSSIA/textview> (20 Aralık 2019). "Russia Export by Category, 2019", *Trading Economics*, <https://tradingeconomics.com/russia/exports-by-category> (20 Aralık 2019).

refahını artıracak şekilde enerji kaynaklarından faydalanmaktır. Sonucusu ise, Rusya'nın uluslararası ekonomik statüsünü güçlendirmektir.⁹²⁴ Belgelerde değinilen amaçlara ulaşmada izlenecek yöntem şöyle ifade edilmiştir: Devletin enerji hedeflerine ulaşmak için sorumluluk üstlenmesi, Rusya'yı dışarıda temsil edecek enerji şirketlerinin yaratılması, içeride bu şirketlerin rekabet etme gücünün korunması ve son olarak devletin özel şirketlerin yatırımları için üzerine düşeni yapması.⁹²⁵ Belgelerde zorlayıcı koşullarla başa çıkmak için ise şu tavsiyelerde bulunulmuştur: Enerji verimliliğinin sağlanması, keşif, üretim ve taşımacılıkta modern teknolojilerin kullanılması, enerji yatırımları için istikrarlı bir iklimin yaratılması ve Rusya enerji sektörünün uluslararası enerji sistemine uyumlu hale getirilmesi.⁹²⁶

Bu çerçevede petrol sektörünün Rusya'nın hem içerideki enerji tüketimi hem ihracattaki önemli payı gözetilerek ekonomik kalkınmada hayati bir role sahip olduğu hatırlatılmıştır.⁹²⁷ Bu gerekçelendirme uyarınca teknolojik altyapının güçlendirilmesi, Doğu Sibirya, Arktik, Yamal bölgesinden petrol üretimi için harekete geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁹²⁸ Metinlerde yeni bölgelere dönük bu değerlendirmede geleneksel sahalarının (Batı Sibirya, Kuzey Kafkasya ve Volga-Ural) üretim açısından tepe noktalarına ulaştıkları bilgisi vardır.⁹²⁹ Özetle 2030 için Enerji Belgesi'nde Rusya ekonomisi, iç tüketim ve ihracat için petrol üretiminin alternatif bölgelere yatırım yaparak güvene alınması gerektiği hatırlatılmıştır. Belge, Rusya'nın enerji ihracatını, sistemle uyumlu hareket etmesini sağlayan bir araç olarak konumlandırmıştır.

2035 için Enerji Belgesi 2019'da onaylamıştır. Belge diğerlerinden farklı olarak üretim konusunda daha gerçekçi bir konumdan seslenmiştir. Belgede yer alan veriler incelendiğinde, Rusya'nın 2012 ve 2016 arasındaki petrol üretiminin geldiği bölgeler ve payları şöyle değişmiştir: Batı Sibirya %62'den %56'ya, diğer kullanımda olan sahaların oranı %26'dan %23'e gerilemiştir.⁹³⁰ Kullanımda olan sahaların toplam

---

⁹²⁴ *Energy Strategy of Russia for the Period 2030*, Moskova, Ministry of Energy of the Russian Federation 2009, s.12. Российской Федерации Энергетическая министерство, энергетика стратегия России на период до, Москва, 2035 года, 2014.

⁹²⁵ A.g.y., s. 15. Tatiana Mitrova ve Vitaly Yermakov, "Russia Energy Strategy-2035: Struggling to Remain Relevant", IFRI, *Russie Nei Report*, n. 35, 2019, s. 6.

⁹²⁶ Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, a.g.y., 2009, s. 28. Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, a.g.y., 2019, s. 4.

⁹²⁷ James Henderson ve Ekaterina Grushevenkova, *The Future of Russian Oil Production in the Short, Medium, and Long Term*, The Oxford Institute of Energy Studies, Eylül 2019, s. 3.

⁹²⁸ Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, a.g.y., 2009, s. 46.

⁹²⁹ Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, a.g.y., 2019, s. 7.

⁹³⁰ "Statistic", *Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı*, <https://minenergo.gov.ru/en/activity/statistic>. Tatiana Mitrova, Ekaterina Grushevenko, Artyom Malov, *The Future Of Oil Production In Russia: Life Under Sanctions*, Moskova, Skolkova Energy Center, 2018, s. 12.

üretimdeki payı,2012’de %88’iken 2016’da bu oran %79’a gerilemiştir.⁹³¹ Öte yandan yeni sahaların üretim içindeki oranı 2012’de %13iken bu oran 2016’da %21’e çıkmıştır.⁹³² Belgedeki ileriye dönük projeksiyonda Rusya’nın 2022’deki petrol üretimi 525 milyon ton olarak öngörülmüş ve üç bölgenin katkısının %75,8 olacağı hesaplanmıştır. 2035’teyse toplam üretim 15 milyon ton artarak 540’a çıkarken, bu bölgelerin payının %68,5’e gerileyeceği öngörülmüştür.⁹³³ Dolayısıyla Rusya bir yandan petrol üretimini artıracaksa var olan ve tepe noktasına ulaştığı bilinen bölgelerle bunu sağlaması güç görünmektedir. Üstelik üç bölgenin üretimdeki düşüşü genel üretimdeki artışa göre daha hızla gerçekleşmektedir. Bu durum, Rusya’nın neden henüz üretime geçilmemiş (*greenfield*)⁹³⁴ bölgeler için ısrarcı olması gerektiğini matematiksel olarak ortaya koymaktadır.

Özetlemek gerekirse; 2030 ve 2035 için Enerji Strateji Stratejisi belgelerinde petrol başta olmak üzere enerji kaynaklarında üretim artışı iç ve dış politika açısından üç faktör çerçevesinde önem kazanmaktadır. İlk olarak, üretim artışı, iç politikada iktidarın devamlılığında ihtiyaç duyulan bütçe katkısını sağlar.⁹³⁵ İkincisi, üretim artışı ve verimliliği, iç piyasada enerji şirketleriyle devlet arasında sermaye sınıfının Putin yönetiminin devam etmesine izin vermesi ve kârlı bir ortaklık olarak devletin sektörü denetim altına tutabilmesi için istikrar sağlar.⁹³⁶ Son olarak, enerji kaynaklarının verimli ve istikrarlı kullanımı, bu sektörden kazanılan gelirin olası bir krize karşı rezerv fonunda tutulması ve gerektiğinde bu kaynağın ekonomi için seferber edilmesini sağlar.⁹³⁷

Enerji belgelerinde petrol ve diğer enerji kaynaklarına dış politika açısından bakıldığında yine dört önemli amacın stratejiye temel oluşturduğu söylenebilir. İlk olarak, Rusya’nın var olan ihracat güzergâhlarıyla enerji ilişkisini sürdürmesi sadece

---

⁹³¹ “Statistic”, *Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı*, <https://minenergo.gov.ru/en/activity/statistic>. Mitrova, Grushevenko ve Malov, *a.g.y.*, s. 12.

⁹³² *A.g.y.*

⁹³³ Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, *a.g.y.*, 2009, s. 43 ve s. 65.

⁹³⁴ *Greenfield* kavramı, sanayileşmemiş, kırsal bölgeler ya da enerji kaynağı üretiminin yapılmadığı kaynakların bölgeleri tanımlamakta kullanılmaktadır. *Greenfield* bölgeleri gelişmediği ya da el değmediği için doğal denge ve küresel iklim için önemlidir. Ancak sanayi üretimi ve kaynak çıkarma için de cazip bölgelerdir. Bu kavramın tersi *brownfield*’dir. *Brownfield*, sanayi, enerji, ekonomi gibi sebeplerle aşırı gelişmiş ve bir noktada tükenme noktasına gelmiş alanlardır. Petrol üzerinden örnek vermek gerekirse Rusya için Batı Sibirya, *brownfield* olma yolundayken, Arktik *greenfield*dir. Detaylı bilgi için bkz: James Henderson ve Alastair Ferguson, *International Partnership in Russia: Conclusions from the Oil and Gas Industry*, New York, Palgrave Macmillan, 2014, s. 33.

⁹³⁵ Henderson ve Grushevenkova, *a.g.y.*, s. 4.

⁹³⁶ Alexey Gromov, “Russia’s Oil&Gas Development and Exports Trends”, *Energy Studies Institute for Energy and Finance*, 2019, ss. 6-7.

⁹³⁷ Mitrova, Grushevenkova ve Malov, *a.g.y.*, s. 14.

Rusya petrol politikası açısından değil, dış politika açısından da önem taşır. Açıklamak gerekirse, Rusya'nın petrol ihraç ettiği istikametlerin başında AB piyasası gelmektedir. Rusya açısından bu piyasada varlığını sürdürmek sadece petrol gelirlerinin garanti altına alınmasını değil, aynı zamanda enerjiyi silah olarak kullandığına dönük iddiaların boşa çıkarılmasını sağlar. İkincisi, Rusya'nın petrol ihracatı açısından yeni pazarlara açılması, başka bir anlatımla alternatif güzergâhlar geliştirmesi, yalnızca petrol ihracatının bilinen merkezle sınırlı kalması sonucunda bağımlılığın güçlenmesine neden olmaz aynı zamanda bu durumun Rusya'nın yeni bölge ve ülkelerle ilişki kurmasını zorlaştırır. Böyle bir durumda bilinen ve ihracat yapılan adresteki aktörlerle yaşanacak bir dış politika sorunu sadece Rusya'nın dış politikasının değil, enerji ve ekonomi güvenliğinin tehlikeye düşmesi demektir. Nitekim 2035'e dönük belgede alternatif piyasa olarak Asya'ya işaret edilmiş ve bunun Rusya'nın küresel enerji piyasasında gücünü perçinleyeceğinin altı çizilmiştir.⁹³⁸ Bu nedenle yeni pazarlara açılmak enerji ihracatının artmasını sağlar. Üçüncüsü, Rusya'nın petrol üretiminin sürekliliği için yeni sahaların üretime açılması ve yüksek teknolojinin kullanılması gerekmektedir.

Tablo 7. Petrol ve Gaz Sektöründe Teknoloji ve Malzemede Dışa Bağımlılık⁹³⁹

⁹³⁸ Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, *a.g.y.*, 2019, s. 17. Mitrova ve Yermakov, *a.g.y.*, 2019, s. 13.

⁹³⁹ Tatiana Mitrova, *Shifting Political and Economy of Russian Oil and Gas Sector*, Center for Strategic and International Studies, 2016, s. 13

Teknoloji	2014 İthalatında Payı (%)	2025 İthalatında Planlanan Payı (%)
Petrol ve gaz makine yapımı ve hizmetleri (Kuyuların kullanıma hazırlanması ve petrolün toplanması)	%67-95	%50-80
Kuyu açma teknikleri için gerekli teknoloji ve malzeme (Yatay, dikey ve çoklu sondaj için gerekli teknoloji ve malzeme)	%60-83	%45-60
Açık Deniz Projeleri için gerekli teknoloji ve malzeme	%80-90	%60-70
Jeolojik keşif için gerekli teknoloji ve malzeme	%40-85	%30-70
Petrol ve gaz sektörü hizmetleri	%40-92	%30-75
Sıvılaştırılmış doğal gaz teknolojisi (Doğal gazın sıvılaştırılması için gerekli teknoloji)	%50-67	%40-55
Petrol rafinerisi/damıtma (Temel damıtma işlemi için katalizasyon)	%60-100	%20-45

Tablo 7 incelendiğinde, Rusya'nın enerji üretiminde gerekli ekipman ve teknoloji konusunda dışa bağımlılığının % 80'e kadar çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede Rusya açısından zorlu yeni üretim sahalarında çokuluslu petrol şirketleriyle işbirliği yapmak önem kazanmaktadır. Bu işbirliği zeminiyse Rusya'nın dış politikası açısından ABD başta olmak üzere kendisine dönük yaptırım ya da benzeri politikalar uygulayan devletlerin şirketleri de karşıt adımlardan kayba uğrayacağı için uygulanacak politikaları yumuşatmaya, şirketleri Rusya lehine lobi faaliyeti yürütölmeye iter. Son olarak, enerji strateji belgesinde Rusya'nın petrol konusunda bölgesel ve uluslararası oluşumlarla işbirliğine giderek, küresel enerji piyasasında hem üreticiler hem tüketiciler için istikrarın sağlanması önemi hatırlatılmaktadır. Bu anlamda OPEC+ formülü akla gelen en önemli örnektir. Rusya'nın OPEC ile vardığı uzlaşma, yalnızca küresel ekonomi ve petrol piyasası dengeleri için önemli değildir, bir şemsiye altında buluşma daha önce sınırlı ilişkilerin olduğu Ortadoğu devletleriyle ilişkilerin geliştirmesini sağlar.

Rusya'nın söz konusu belgelerde petrol üretimine dönük hedefleri 560 milyon ton yıllık üretimi korumak veya artırmak yönündedir.⁹⁴⁰ Petrol üretimine kaynak oluşturan rezerv bölgeleri incelendiğinde, geleneksel rezerv bölgelerinin toplam

⁹⁴⁰ Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, *a.g.y.*, 2019.

üretimdeki payının 2012-2016 arasında %5 düştüğü görülmektedir.⁹⁴¹ Üretimin ana dinamiğini oluşturan Batı Sibirya'nın son beş yılda üretime katkısı %62'den %56'ya gerilemiştir.⁹⁴² Dolayısıyla Rusya petrol üretiminin seviyesini koruyabilmek için yeni ve zorlu üretim sahalarında keşif ve sondaj çalışmalarını hızlandırmak zorundadır.⁹⁴³

Açık denizler ve geleneksel yöntemlerle üretimin neredeyse imkânsız olduğu bu sahalarda istenen miktarda petrole ulaşmak için Rusyalı şirketlerin yüksek teknolojiye ihtiyacı vardır. Rusya'nın teknolojik kapasitesi ele alındığında, hidrolik kırma, sondaj, açık deniz platformu ve yazılım konusunda %99 dışarıya bağımlı olduğu görülmektedir. Bir başka anlatımla yeni ve zorlu sahalarda etkili üretim için gerekli teknolojinin ithal edilmesine ihtiyaç vardır. Benzer biçimde var olan üretim sahalarında tam anlamıyla petrol elde etmek için de yüksek teknolojiye ihtiyaç bulunmaktadır. Öte yandan Rusya'nın bu teknolojiye ulaşması veya bu teknolojiyi üretmesi için gerekli olan finansal ve teknolojik ithalat imkânı 2014'te yürürlüğe giren Batı yaptırımlarıyla sektöre uğramıştır.⁹⁴⁴

2014 ve 2017'de Brüksel, AB ve ABD yaptırımları yalnızca enerji alanını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda kredi bulma ve işbirliği görüşmelerine de zarar vermiştir. Bu durum, yeni sahalarda üretim veya kullanımda olan bölgelerde firmaların keşif, arama ve sondaj faaliyetlerini ertelemesine neden olmuştur.⁹⁴⁵

Sonuç olarak, belgedeki enerji iklimine dönük tespitler, Rusya'nın otoriter kapitalizminin sınırlarını göstermesi açısından önemlidir. Sahip olduğu enerji kaynakları, yeni sahalara yönelmesinin gerekliliği, dış teknolojiye olan bağımlılığı gibi faktörler Moskova'yı küresel sistemle daha sıkı ilişki kurmaya ve özellikle petrol sisteminin kurallarına riayetmesye iter. Bir başka anlatımla otoriter kapitalizmin küresel sistemle kurduğu ilişki, Rusya örneğinde enerji kaynakların ekonomi, siyasi önemi uyarınca Rusya'nın liberal düzenin ticari kuralları, işbirliği mekanizmaları ve teknoloji transferi kuralları gibi alanlarda uyumlu olmaya zorlar. Buysa sisteme meydan okuma ihtimali büyük ölçüde ortadan kaldırır. Nitekim yaptırımların enerji alanını hedef alması

---

⁹⁴¹ Mitrova ve Yermakov, *a.g.y.*, 2019, s. 27. Nikita O. Kapustin ve Dmitri A. Grushevenko, "A Long-term Outlook Russian Oil Industry Facing External Challenge", *Oil & Gas Science and Technology Rev. IFP Energies nouvelles*, c. 72, n. 2, 2019, s. 7.

⁹⁴² Bud Coote, *Impact of Sanctions on Russia's Energy Sector Report*, Atlantic Council, 2018, s. 5.

⁹⁴³ Peter E. Harrell, Tom Keatinge, Sarah Lain and Elizabeth Rosenberg, *The Future of Transatlantic Sanctions on Russia Report*, Center of New American Security Studies, 2017, s. 4.

⁹⁴⁴ Tatiana Mitrova, Ekatarina Grushevenko, Artyom Malov, *The Future Of Oil Production In Russia: Life Under Sanctions Report*, Skolkovo Energy Center, 2018, s. 12.

⁹⁴⁵ Jarrett Blanc ve Andrew S. Weiss, *U.S. Sanctions on Russia: Congress Should Go Back to Fundamentals*, Carnegie Endowment for International Peace, 2019, s. 3. Coote, *a.g.y.*, s. 6.

ve bunun Rusya’da yarattığı sarsıntı Rusya’nın küresel kapitalist sisteme olan bağımlılığını ortaya önemli bir göstergedir.

II. ENERJİ İLİŞKİLERİ VE DIŞ POLİTİKA

Rusya’nın yayınlamış olduğu enerji belgeleri, dış politikasındaki gelişmelerle yakından ilişkilidir. Özellikle 2010’dan sonra Rusya’nın petrol ve diğer enerji kalemleri üstünden yürüttüğü ilişkiyle dış politika arasındaki etkileşim netlik kazanmıştır. Bu çerçevede Rusya’nın AB, Orta Asya, Asya Pasifik ve Ortadoğu ile kurduğu ilişkilerde petrol ve gerektiğinde doğal gaz politikasının etkisine bakmak bu ilişkinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu çerçevede AB üyeleri, Orta Asya Cumhuriyetlerinden Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan, Asya Pasifik bölgesinden Çin, Hindistan, Japonya, Ortadoğu’dan Körfez devletleriyle Rusya’nın petrol odaklı enerji ilişkilerine mercek tutulacaktır. Rusya’nın çalışmada geçen bazı ülkelerle nükleer enerji alanında da kayda değer bir işbirliği söz konusudur, ancak tez çalışmasında ele alınan enerji ilişkileri petrol ve ilişkileri etkisi olduğu oranda doğal gaz ile sınırlandırılmıştır.

a) AB Politikasında Petrolün Yeri

Rusya enerji politikası açısından en önemli adreslerden biri AB’dir. Öyle ki Rusya ve AB ekonomi ilişkileri denildiğinde, akla gelen ilk kalem şüphesiz enerji ticaretidir. AB Komisyonu’nun yayınladığı belgelere göre, Avrupa’nın 2018’de enerji alanındaki dışa bağımlılığı %58’dir.⁹⁴⁶ Bir başka anlatımla AB’nin enerji ihtiyacının yarısından fazlası ithalata karşılanmaktadır. *Statista* tarafından yapılan incelemeye göre, 2010-2018 arasında Rusya, AB’ye giden petrolün %30-35’lik kısmını sağlamıştır.⁹⁴⁷ AB’nin enerjide dışa bağımlılığını gösteren bir diğer kalem doğal gaz ve kömür ithalatıdır. Rusya’nın buradaki payı da kayda değerdir: AB resmi verilerine göre Rusya, 2018’de AB’nin doğal gaz ihtiyacının %40’ını, kömür ihtiyacının %42’sini sağlamıştır.⁹⁴⁸

AB’nin Rusya’ya olan bağımlılığının benzerinin Rusya için de geçerli olduğu söylenmelidir. Rusya bir enerji tedarikçisi olarak rekabetin keskin olduğu pazarlarda payını korumak ve artırmak zorundadır. Rusya’nın etkin olduğu pazarlar incelendiğinde

⁹⁴⁶ “From Where Do We Import Energy And How Dependent Are We”, *European Commission*, 2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html> (23 Mayıs 2020).

⁹⁴⁷ “Share Of Petroleum Oil Imported To The European Union (EU) From Russia In Total Extra-EU Imports From 2010 To 2018”, *Statista* 2020, <https://www.statista.com/statistics/1021752/share-russian-petroleum-oil-imports-eu/#statisticContainer> (23 Mayıs 2020). *European Commission a.g.y*, 2019.

⁹⁴⁸ *European Commission, a.g.y*, 2019.

ihraç ettiği petrolün %70'i Almanya, Hollanda, Polonya başta olmak üzere AB'ye gitmektedir.⁹⁴⁹ Derlenen verilerin gösterdiği üzere, enerji ticareti her iki adres açısından da hayati bir konumda yer almaktadır. Altmış yıldan fazla bir süredir devam eden bu ilişkilerden özellikle doğal gaz en fazla politikleşen ve tartışmalara neden olan konudur.

Rusya ile AB arasında daha çok doğal gaz genelde enerji alanında görülen anlaşmazlık, iki temel faktör üzerinden açıklanabilir. İlk faktör, enerji güvenliği kavramının üreticiler ve tüketiciler açısından farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁵⁰ AB'de enerji güvenliği, yeterli miktarda enerjinin uygun fiyata alınmasını temel alır.⁹⁵¹ Bu tanıma dikkat edildiğinde, AB'nin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli kaynağın olmamasının enerji güvenliği kavramının arz cephesinden ele almasına neden olmuştur.⁹⁵² Bu noktada arzın farklı tedarikçilerden sağlanması, istikrarlı bir enerji güvenliği için hayati görülmüştür.⁹⁵³ Rusya'nın da aralarında olduğu enerji ihracatçıları içinse enerji güvenliği, güvenilir talebin oluşturulması ve korunmasına dayanır.⁹⁵⁴ Pek çok enerji ihracatçısının bütçesi ve rezerv fonlarında enerji satışından elde edilen gelirler önemli bir kalemdir. Buysa talebin istikrarlı olması için ihracatçının belirli piyasalarda korunmasını gerektirir.⁹⁵⁵ Bu çerçevede fiyatların belirli seviyelerde tutulması, piyasada fiyat oynaklığının önlenmesi, uzun dönemli arz anlaşmaları ve boru hattı gibi gerekli yapıların inşa edilmesi talep güvenliği açısından önemlidir.⁹⁵⁶ Benzer biçimde transit geçişlerin güvenlik altına alınması ve burada bir sorun oluştuğundan alternatif yaratmak ihracatçı ülkelerin öncelikleri arasında yer alır.⁹⁵⁷ AB ile Rusya arasında enerji güvenliğine dönük farklı yaklaşımlar ilişkilerin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Örneğin AB, Rusya'dan iç piyasada uyguladığı serbestleşme ve reformlara

---

⁹⁴⁹ A.g.y.

⁹⁵⁰ Marco Siddi, "The Role of Power in EU-Russia Energy Relations The Interplay between Markets and Geopolitics", *Europe-Asia Studies*, c. 70, n. 10, 2018, s. 1556.

⁹⁵¹ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security", *Foreign Policy*, n. 2, 2006, s. 70.

⁹⁵² Yergin, a.g.y., s. 71.

⁹⁵³ "EU Energy Security Strategy", *European Commission*, Brüksel, 2014, s.3. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf (25 Mayıs 2020). Siddi, a.g.y., 2018, s. 1556.

⁹⁵⁴ Pavel K. Baev, "The Evolving Russian Challenge to EU Energy Security", *Turkish Policy Quarterly*, 8 Eylül 2019, <http://turkishpolicy.com/article/967/the-evolving-russian-challenge-to-eu-energy-security> (25 Mayıs 2020).

⁹⁵⁵ Aleksei Valentinovich Bogoviz1, Svetlana Vladislavlevna Lobova, Yulia Vyacheslavovna Ragulina ve diğerleri, "Russia's Energy Security Doctrine: Addressing Emerging Challenges and Opportunities", *International Journal of Energy Economics and Policy*, c. 8, n. 5, 2018, s. 2.

⁹⁵⁶ Sidi, a.g.y., 2018, s.1556.

⁹⁵⁷ Nikolskiy Kaveshnikov, "The Issue of Energy Security in Relations between Russia and the European Union", *European Security*, c. 19, n. 4. 2010, s. 587.

Rusyalı şirketlerin, özellikle Gazprom'un uymasını istemiştir.⁹⁵⁸ Bu düzenlemeler uyarınca dikey bütünleşik enerji şirketlerin varlığını sınırlandırma, Rusya'nın inşa ettiği boru hatlarına üçüncü tarafların erişimini beraberinde getirir.⁹⁵⁹ Ancak enerji ticaretinden ziyade Rusya için bu durum dış politika ve ulusal güvenliğine dönük bir zayıflatma olarak ele alınmıştır. Bununla beraber, gelen baskılar sonucunda Gazprom bu düzenlemeleri kabul etmiştir.⁹⁶⁰

Rusya-AB enerji ilişkilerinde sorun yaratan bir diğer başlık, özellikle doğal gaz alanında yürürlükte olan uzun süreli enerji anlaşmalarıdır. Gazprom, Türkiye dahil Avrupa'daki pek çok tüketiciyle 20-25 yıl aralığında "al ya da öde" kıstasına dayanan anlaşmalar yapmıştır. Ancak doğal gaz piyasasında özellikle ABD'nin kaya gazı devrimiyle gaz ihracatçısı haline gelmesi, artan spot piyasaların varlığı gaz fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Bu nokta AB üyeleri diğer alıcılardan uygun fiyata gaz almak için Rusya'nın güvenilir bir aktör olmadığını iddia etmiş ve uzun dönemli anlaşmaların revize edilmesini talep etmişlerdir. Son olarak AB'nin ESBC'lere dönük Doğu Ortaklı Projesi, Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ve ulusal güvenlik politikasıyla çelişmiştir. Bu durum 2014 Ukrayna krizinde berraklaşacak şekilde Rusya ile AB'nin enerji ilişkilerine doğrudan etki edecek yaptırımların hayata geçmesine neden olmuştur. Rusya'nın Ukrayna'yı devre dışı bırakmak için Türk Akım ve Kuzey Akım II projelerini devreye sokması ve Ukrayna ile yeni bir fiyat krizi yaşaması, iki tarafın da jeopolitik çıkarlarının enerji politikasına etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Rusya-AB enerji ilişkilerinde jeopolitik kaygıların enerji ticaretinin önüne geçtiği de görülmektedir. AB tarafından 2015'te duyurulan Enerji Birliği Projesi ve çerçevesi bu anlamda üzerinde durulmayı hak eden bir diğer örnektir. Polonya'nın girişimiyle kabul edilen Enerji Birliği, temelde AB'nin enerji güvenliği için izlenecek politika ve stratejileri belirlemiştir.⁹⁶¹ Enerji Birliği Belgesi, enerji güvenliğinin artırılması, dayanışma ve güven sağlanması, bütünleşmiş bir AB enerji piyasası, enerji

---

⁹⁵⁸ "The Economic Impact Of Enforcement Of Competition Policies On The Functioning Of EU Energy Markets", *European Commission*, 2016, <https://ec.europa.eu/competition/publications/reports/kd0216007enn.pdf> (20 Kasım 2018).

⁹⁵⁹ A.g.y.

⁹⁶⁰ Marco Siddi, "The EU's Energy Union: A Sustainable Path to Energy Security?", *Italian Journal of International Affairs*, c. 51, n. 1, 2016, s. 134.

⁹⁶¹ A.g.y., s. 133.

verimliliğinin artırılması, yenilenebilir kaynaklara yatırım ve rekabet ile yenilikçiliğin desteklenmesi ilkelerini içerir.⁹⁶²

Enerji Birliği Belgesi incelendiğinde, Rusya'ya yönelik yaklaşımda Ukrayna ile yaşanan 2006 ve 2009 gaz krizlerinin etkisi görülmektedir. Belgede Rusya'nın güvenilir bir tedarikçi olmadığına dönük dayanak bu kriz örnek verilerek sunulmuştur.⁹⁶³ Bu çerçevede enerji güvenliği açısından tedarikçi çeşitliliğinin gerekliliğinin altı çizilmiştir. Dikkat çekici olan, söz konusu belgede neredeyse tüm gaz tedarikçileriyle (Katar, Cezayir, ABD gibi) ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği aktarılırken Rusya'nın adının hiç anılmamasıdır.⁹⁶⁴ Öyle ki yalnızca Enerji Birliği Belgesi dikkate alındığında, Rusya'nın artık gaz ihraç etmediği zannedilebilir. Her ne kadar belgede Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı enerji krizleri gerekçe gösterilse de Rusya'nın tarihsel olarak enerji ilişkilerinde yaşattığı başka kriz örneği sunulmamıştır. Dahası söz konusu iki krizde de Avrupa'ya gaz aktarımında sorun olmasında Rusya'dan ziyade Ukrayna'nın Avrupa'ya giden gazı kendi iç piyasasında kullanması etkin olmuştur.⁹⁶⁵

Ukrayna ile AB ilişkileri, Ukrayna ile Rusya'nın yaşadığı sorunlar dikkate alındığında bu belgede enerji güvenliğinin Rusya'yı dışlamaya indirgeniği iddia edilebilir. Dahası yaşanan kriz sonrasında Rusya'nın hat çeşitlendirme girişimleri belgede hiç yer bulmamıştır. AB alternatif arayışına girerek Rusya'yla sorunu çözmek yerine Rusya'yı dışlayıcı adımlar atmıştır.⁹⁶⁶ Bu uygulama ve teorik çerçevelendirme, AB'nin enerji güvenliği kavramıyla tedarikçi-alıcı ilişkisini ikincil kılarak jeopolitik kaygılarla hareket ettiğini, Rusya'ya karşı elini güçlendirmek için enerji kartını masaya sürdüğünü göstermektedir.⁹⁶⁷

Sonuç olarak, Rusya ile AB arasında enerji ilişkilerinde ciddi bağımlılık olsa da son dönemde Ukrayna ile yaşanan gerilim ve krizler ilişkilerin hem enerji hem de dış politika açısından seyrine etki etmiştir.⁹⁶⁸ Rusya, Ukrayna ile yaşadığı sorunlar

---

⁹⁶² Natalia Fabra ve José Luis Moraga, "Energy Security And Sustainability: What Role For Gas In The Energy Union?", *CERRE Policy Paper*, Centre on Regulation in Europe, 2015, s.8.

⁹⁶³"Energy Union", *European Commission*, 2015 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2015:80:FIN> (2 Haziran 2020).

⁹⁶⁴ A.g.y.

⁹⁶⁵ Ole Gunnar Austvik, "The EU Energy Union, Energy Security and Russian Gas", *Harvard Kennedy SchoolMossavar Rhamani Associate Working Paper*, n. 51, 2015, s. 16.

⁹⁶⁶ Siddi, a.g.y, 2018, s. 1558.

⁹⁶⁷ Lukáš Tichý, *EU-Russia Energy Relations: A Discursive Approach*, Switzerland, Springer, 2019, s. 26.

⁹⁶⁸ Kacper Szulecki, *Energy Security In Europe: Divergent Perceptions And Policy Challenges*, Londra, Palgrave Macmillan, 2018, s. 11.

sonrasında önce Kuzey Akım I'ı inşa etmiş, ardından Türk Akım,⁹⁶⁹ Kuzey Akım II⁹⁷⁰ gibi hatları hayata geçirmeye öncelik vermiştir.⁹⁷¹ Bu çerçevede hem tedarikte bir kriz çıkmasının önüne geçmeye hem de Ukrayna'yı transit ülke gelirlerinden mahrum etme ve jeopolitik önemini azaltmaya çalışmıştır. Öte yandan AB, 2006 ve 2009 krizleri sonrasında Rusya'nın güvenilir bir enerji ortağı olduğuna dönük yerleşik kanıtı sorgulamaya başlamıştır.⁹⁷² 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhakına giden krizse, AB açısından Rusya'ya yönelik en sert tutumun takınılmasına neden olmuştur. AB bir yandan Rusya'ya enerji ve ekonomi alanında yaptırımlar uygularken, bir yandan Enerji Birliği Belgesi ile Rusya'nın resimde olmayacağı ya da arka sıralarda kalacağı bir girişimin önünü açmıştır. Benzer biçimde AB ile Rusya arasında yıllık yapılan Enerji Diyalogu görüşmelerinin Ukrayna krizinin ardından sonlandırılması, Brüksel ile Moskova arasında 2014 sonrasında dış politikada ilişkilerin neredeyse minimum seviyeye indirilmesi, her iki taraf için de enerji ile kurulan köprünün dış politika ve ikili ilişkilere etki edecek kadar güçlü olduğunu göstermiştir.⁹⁷³

b) Rusya-Orta Asya Enerji İlişkileri

Rusya'nın enerji ilişkilerinde önemli bölgelerden biri Orta Asya'nın enerji zengini ülkeleri Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır. 1991'den önce SSCB çatısı altında olmak söz konusu devletlerin sahip oldukları enerji kaynaklarının kullanım ve aktarım şeklinin belirlenmesinde rol oynamıştır. Söz konusu üç ülkenin de enerji kaynakları SSCB'nin genel ihtiyaçları uyarınca boru hatları Rusya'dan geçecek şekilde düzenlenmiştir.⁹⁷⁴ SSCB'nin dağılması sonrasında bu ülkelerin enerji kaynakları benzer biçimde kullanılmıştır. Bu devletlerden alınan enerji kaynakları Rusya'nın ithalat hanesine yazılmıştır. Rusya için söz konusu ülkelerin önemini ele almak için Orta

⁹⁶⁹ Türk Akım Projesi: Rusya Anapa'dan başlayarak Karadeniz'in altından Trayka bölgesine doğrudan gaz ulaştırılan boru hattı projesidir. Hattın anlaşması 2016'da imzalanmıştır. İki hattan oluşan projenin bir ayağı doğrudan Türkiye'ye gaz sağlamakta olup kapasitesi yıllık 15,75 bcm'dir. Projenin bu ayağı 2020'de açılmıştır. İkinci hat, yine yıllık 15,75 bcm kapasiteli olup Türkiye sınırından Avrupa'ya gaz aktarmak için planlanmıştır. Detay için bkz: <https://www.turkstream.info/tr/project/> (17 Nisan 2021).

⁹⁷⁰ Gaz boru hattı olarak tasarlanan Kuzey Akım II Projesi, Rusya'nın Baltık Denizi kıyısından başlayarak deniz boyunca ilerleyerek Almanya'ya doğrudan gaz aktarmayı planlamaktadır. Hattın yıllık kapasitesi 55 bcm'dir. Detay için bkz: <https://www.nord-stream2.com/company/company/> (17 Nisan 2021).

⁹⁷¹ Danila Bochkarev, "Deal or No-Deal? Beyond the Hype on Ukraine Gas Transit Negotiations", *IAI Commentaries*, n. 45, Istituto Affari Internazionali, 2019, s. 6.

⁹⁷² Simon Pirani, Jack Sharples, Katja Yafimava, "Vitaly Yermakov, "Implications Of The Russia-Ukraine Gas Transit Deal For Alternative Pipeline Routes And The Ukrainian And European Markets", *The Oxford Institute for Energy Studies*, 2020, s. 19.

⁹⁷³ Kacper Szulecki ve K. Westphal, "Taking Security in EU Energy Governance: Crimean shock and the Energy Union", *Energy Security In Europe: Divergent Perceptions And Policy Challenges*, (Ed) Kacper Szulecki, Londra, Palgrave Macmillan, 2018, s. 178.

⁹⁷⁴ Alexander Cooley, *Russia and China in Central Asia*, Norwegian Institute of International Affairs, n. 26, 2015, s. 1

Asya'nın enerji zengini bu üç ülkenin enerji profillerine yer vermek daha açıklayıcı olacaktır.

ABD Enerji Bilgi Dairesi (EIA) ve Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre Kazakistan, kanıtlanmış 30 milyar varil petrolüyle Rusya'dan sonra Avrasya'da en fazla rezerve sahip olan devlettir.⁹⁷⁵ Nur Sultan'ın doğal gaz rezervi 26 trilyon metreküp düzeyindedir.⁹⁷⁶ Bölgenin diğer enerji zengini devleti Türkmenistan'dır. EIA'ya göre bu devletin petrol rezervi 600 milyon varil, doğal gaz rezerviyse 78 trilyon metreküptür.⁹⁷⁷ Enerji kaynaklarıyla dikkat çeken bir diğer devlet ise Özbekistan'dır. Özbekistan'ın kanıtlanmış petrol rezervi 594 milyon varil, doğal gaz rezerviyse yaklaşık 20 trilyon metreküptür.⁹⁷⁸

Rusya, enerji profilleri verilen bu üç ülkenin enerji transitinde mümkün mertebe rol almak istemektedir. Rusya için bu stratejinin üç temel gerekçesi vardır. İlk olarak, Rusya transit ücret aracılığıyla ekonomik kazanç sağlayabilmektedir.⁹⁷⁹ İkincisi, bu yöntem aynı zamanda diğer aktörlerin bölgedeki faaliyetlerinin kontrol altında tutulmasına olanak sağlamaktadır.⁹⁸⁰ Son olarak, bu üç ülkeyle sağlamlaştırılacak enerji ilişkisi güvenlik başta olmak üzere diğer alanlarda da etki ve yakınlaşmayı sağlamıştır.⁹⁸¹

Harita 1: Orta Asya Boru Hatları Haritası⁹⁸²

⁹⁷⁵ “Country: Kazakhstan: Analysis”, *The US Energy Information Administration* <https://www.eia.gov/international/analysis/country/KAZ> (5 Eylül 2020). International Energy Agency, *Country Report: Kazakhstan*, Nisan 2020, <https://www.iea.org/reports/kazakhstan-energy-profile#> (5 Eylül 2020).

⁹⁷⁶ US Energy Information Administration, a.g.y.

⁹⁷⁷ “Country: Turkmenistan Analysis”, *The US Energy Information Administration*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TKM> (5 Eylül 2020). Hannah Ritchie, “Turkmenistan: Energy Country Profile”, *Our World in Data*, 2020, <https://ourworldindata.org/energy/country/turkmenistan?country=~TKM> (5 Eylül 2020).

⁹⁷⁸ “Country: Uzbekistan Analysis”, *The US Energy Information Administration*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/UZB> (5 Eylül 2020). “Uzbekistan’s Energy Sector: Opportunities for International Cooperation”, *Energy Charter*, Ekim 2018, s. 20.

⁹⁷⁹ Anton Evstratov, “Russia Energy Policy in Central Asia”, *World Geostategic Insight*, 20 Temmuz 2019, <https://wgi.world/russian-energy-policy-in-central-asia/> (5 Eylül 2020).

⁹⁸⁰ Evstratov, a.g.y.

⁹⁸¹ Morena Sklarmera, “The Silk Road between a Rock and Hard Place: Russia and China Cooperation for Central Asia’s Energy”, *Insight Turkey*, c. 20, n. 4, 2018, s. 45.

⁹⁸² “Central Asia Pipeline Map”, *Research Gate*, https://www.researchgate.net/figure/Central-Asia-China-oil-and-gas-pipelines-This-image-is-not-covered-by-a-CC-BY-lisense_fig1_325856028 (16 Nisan 2021).

Rusya'nın değinilen üç ülkeyle ilişkilerine bakıldığında, Orta Asya-Rusya enerji ilişkilerinde sahip olduğu kaynaklar açısından Kazakistan'ın ön plana çıktığı görülmektedir. Kazakistan'ın Rusya'ya olan yıllık doğal gaz ihracatında bir istikrar söz konusudur. Nur Sultan 2010-2018 arasında Rusya'ya düzenli olarak 10,7-13,8 bcm gaz ihracat etmiştir.⁹⁸³ Kazakistan'ın petrol ihracatında da Rusya önemli bir rol üstlenmektedir. Örneğin Kazakistan'ın ürettiği petrol, AB ile ihracat ilişkisinde %75'lik paya sahiptir. Bu petrolün %85'i Rusya üzerinden AB'ye taşınmaktadır.⁹⁸⁴

Türkmenistan'ın Rusya'ya doğal gaz ihracatında yıllar içerisinde ciddi bir düşüş gerçekleşmiştir. Örneğin Aşgabat, 2010-2014 arasında Moskova'ya yıllık 10-11 milyar metreküp gaz aktarıırken bu miktar 2015-2018 arasında sıfıra inmiştir.⁹⁸⁵ Türkmenistan'ın petrol ihracatına mercek tutulduğunda, günlük 250 bin varil üreten ülke, bunun önemli bir kısmını iç tüketimde kullanmakta, kalanını Hazar Denizi bölgesinden uluslararası pazarlara ulaştırmaktadır.

Bölgenin enerji kaynakları açısından dikkat çeken bir diğer ülkesi Özbekistan'dır. Özbekistan'ın Rusya'ya olan gaz ihracatı 2010'da 11,4 bcm iken, 2015'te 3,5 bcm'e inmiş, 2016-2018 arasındaysa yeniden 4,5 bcm'e çıkmıştır.⁹⁸⁶

⁹⁸³ Simon Pirani, "Central Asian Gas: Prospects For The 2020s", *The Oxford Institute for Energy Studies NG Papers*, n. 155, 19 Aralık 2019, s. 23.

⁹⁸⁴ Evstratov, a.g.y.

⁹⁸⁵ Pirani, a.g.y., 2019, s. 2. "Marketing: Former Soviet Union", *Gazprom*, 2019, <https://www.gazprom.com/about/marketing/cis-baltia/> (5Eylül 2020).

⁹⁸⁶ Vladimir Kutcherov, Maria Morgunova, Valery Bessel, Alexey Lopatin, "Russian Natural Gas Exports: An Analysis Of Challenges And Opportunities", *Energy Strategy Reviews*, n. 30, 2020, s. 5.

Gazprom, 2018’de Uzbekneftgaz ile yaptığı anlaşma uyarınca Özbekistan’ın 2018-2022 arasında Rusya’ya 4 bcm gaz tedarik etmesini garanti altına almıştır. Günlük 80 bin varil petrol üreten ülkenin uluslararası hatlara erişimi olmadığı için petrolünün bir kısmı Kazakistan bir kısmı Türkmenistan’a ihraç etmektedir.⁹⁸⁷

Türkmenistan ve Özbekistan’ın Rusya’ya gaz aktarımında düşüşün en önemli nedeni, Çin’inbu iki ülkeden yaptığı enerji ithalatının artmasıdır. Çin, büyüyen ekonomisinin enerji talebini gidermek için pek çok enerji tedarikçisiyle masaya oturmuştur. Orta Asya’nın enerji zengini bu üç ülkesi Çin’in alternatif ve ucuz enerji kaynağı olarak bu ülkelerle yakınlaşmasına zemin yaratmıştır. Çin’i bölgedeki diğer aktörlerden ayıran en önemli unsur, Orta Asya’nın tek enerji çıkışının Rusya olması gerçeğini değiştirmesidir. Bir başka anlatımla Çin, söz konusu üç ülkeden ihtiyacı olan enerji tedarikini sağlamak için Rusya’ya alternatif olacak şekilde hem doğal gaz hem de petrol boru hattı inşasına önyak olmuştur.

Çin ile bölge ülkeleri arasında biri doğal gaz biri de petrol olmak üzere iki önemli hat bulunmaktadır. Orta Asya-Çin Gaz Boru Hattı, Türkmenistan’la 2007’de yapılan anlaşmayla 2008’de inşa edilmeye başlanmış, KazMunayGaz ve UzbekNefteGaz katkılarıyla 2009’da hattın ilk gaz akışı başlamıştır.⁹⁸⁸ Türkmenistan ile yapılan anlaşma uyarınca bu hattın yıllık 30 bcm gaz Çin’e aktarılacaktır.⁹⁸⁹ Nitekim Türkmenistan’dan Rusya’ya gaz akışının sıfırlandığı dönemde Aşkabat’tan Çin’e giden gaz miktarı, 2010’daki 4 bcm’den 2018’de 33 bcm’e çıkmıştır. Türkmenistan böylece Çin’in gaz ithalatının % 27’lik paya sahip olmuştur.⁹⁹⁰ Orta Asya-Çin Gaz Boru Hattı paralel üç hattın oluşmakta olup, yalnızca Türkmenistan değil, Kazakistan ve Özbekistan da Çin’e doğal gaz tedarik etmektedir. Kazakistan’ın da yıllar içerisinde Çin’e olan gaz ihracatı artarak 2018’de 7,5 bcm’e ulaşmıştır. PetroChina ile Kazakistan arasında yürütülen görüşmelerde bu miktarın 10 bcm’e çıkması planlanmaktadır.⁹⁹¹

Kazakistan diğer ülkelerden farklı olarak Çin’e petrol de ihraç etmektedir. Çin ile Kazakistan arasında 1997’de petrol boru hattının inşası görüşmeleri başlamışsa da

⁹⁸⁷ Rauf Mammadov, “Russia Tightens Its Grip on Uzbekistan’s Oil and Gas Industry”, *Eurasia Daily Monitor*, c. 16, n. 36, 2019, <https://jamestown.org/program/russia-tightens-its-grip-on-uzbekistans-oil-and-gas-industry/> (5 Eylül 2020).

⁹⁸⁸ “Central Asia-China Gas Pipeline”, *CNPC*, https://www.cnpc.com.cn/en/CentralAsia/CentralAsia_index.shtml (5 Eylül 2020).

⁹⁸⁹ A.g.y.

⁹⁹⁰ Pirani, a.g.y., 2019, s. 23.

⁹⁹¹ Kulpash Konyrova, “Kazakhstan Increases Gas Exports To China”, *New Europe*, <https://www.neweurope.eu/article/kazakhstan-increases-gas-exports-to-china/> (5 Eylül 2020).

hattın inşasına ancak 2003'te başlanmış ve hat 2009'da tamamlanmıştır.⁹⁹² Petrol hattı, Kazakistan'ın Hazar bölgesinden Çin'in Sincan (Xinjiang) bölgesine petrol taşıyan doğrudan ilk petrol hattıdır.⁹⁹³ Bu hat üzerinden Kazakistan son 13 yılda yaklaşık 130 milyon ton petrolü Çin'e nakletmiştir.⁹⁹⁴ Yıllık olarak bu hattan Çin'e 10 milyon ton civarında petrol taşınmaktadır.⁹⁹⁵

Üç ülkeden Çin'e aktarılan petrol ve doğal gazın yanı sıra Çin'in enerji şirketleri de söz konusu bölgelerde aktif bir rol üstlenmektedir. Çin'in önde gelen şirketlerinden Çin Ulusal Petrol Şirketi'nin (CNPC) projeleri bu anlamda ipuçları sunmaktadır. Kazakistan'dan aralarında Aktobe, Kuzey Buzaçı, Çinkent Rafinerisi, KAM Projesi, Kuzeybatı Petrol Boru Hattı gibi projeler başta olmak üzere CNPC dokuz projede %100 ile %49 arasında değişen oranlarda paya sahiptir.⁹⁹⁶ Benzer biçimde Orta Asya Çin Gaz Hattı'nın %50'si, Kazakistan Güney Gaz Hattı'nın yarısı CNPC'ye aittir. Şirketin aktif rol üstlendiği ikinci ülke Özbekistan'dır. CNPC'nin Özbekistan'daki Mingbulak projesinde %50'sine, Aral Denizi Blokları'nda %20'sine ve İpek Yolu Projesi'nin %100'üne sahiptir.⁹⁹⁷ Türkmenistan ile Çin arasındaki doğal gaz hattının yine %50'si CNPC'ye aittir.⁹⁹⁸ CNPC Türkmenistan'daki doğal gaz geliştirme sahası Amu Derya'nın da tamamına sahiptir.⁹⁹⁹ Söz konusu şirketin faaliyetleri dikkate alındığında Orta Asya'nın enerji zengini üç ülkesiyle Çin arasındaki ilişki sadece Çin'in ihtiyaç duyduğu enerji talebinin boru hatlarıyla giderilmesi değildir; buradaki keşif, üretim, damıtma gibi işlerde de Çin'e bağımlı oldukları görülmektedir.

Rusya'nın enerji şirketlerinin söz konusu üç ülkedeki faaliyetleri Çin kadar geniş düzeyde olmasa da dikkatle incelenmeyi gerektirmektedir. Orta Asya'da etkili olan Rusyalı şirketler devlet şirketi Gazprom, Rosneft ve özel şirket Lukoil'dir.¹⁰⁰⁰ Rusya

⁹⁹² Klara Rakhmetova, "Kazakhstan-China Oil Pipeline Project," *Energy Charter*, 2014, s. 3.

⁹⁹³ "Kazakhstan-China Pipeline History", *Kazakhstan China Pipeline*, <http://www.kcp.kz/company/history> (5 Eylül 2020).

⁹⁹⁴ "China-Kazakhstan Oil Pipeline Transports 5.59 Mln Tonnes In H1", *Xinhuanet*, http://www.xinhuanet.com/english/2019-08/02/c_138278428.htm (5 Eylül 2020).

⁹⁹⁵ "Country: Kazakhstan", *The Observatory of Economic Complexity*, 2019, <https://oec.world/en/profile/country/kaz> (5 Eylül 2020).

⁹⁹⁶ Hu Bin, "Oil And Gas Cooperation Between China And Central Asia In An Environment Of Political And Resource Competition", *Pet.Sci*, n.11, 2014, s. 601.

"CNPC in Kazakhstan", *CNPC*, https://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml (5 Eylül 2020).

⁹⁹⁷ "CNPC in Kazakhstan", *CNPC*, https://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml (5 Eylül 2020).

⁹⁹⁸ "CNPC in Kazakhstan", *CNPC*, https://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml (5 Eylül 2020).

⁹⁹⁹ "CNPC in Turkmenistan", *CNPC*, https://www.cnpc.com.cn/en/Turkmenistan/country_index.shtml (5 Eylül 2020).

¹⁰⁰⁰ Sklarmera, *a.g.y.*, s. 51.

şirketlerin yatırım ve projelere ortak olmak açısından en zayıf olduğu ülke, Çin'in görünür rol oynadığı Türkmenistan'dır.¹⁰⁰¹ Gazprom, burada gaz aktarımı dışında hiçbir projede yer almamaktadır. Türkmen yönetimin uzun süre yabancı girişime set çekmesi, ardından Çin ile yakınlaşması Rusya'nın buradaki hareket alanını kısıtlamıştır.

Rusya şirketlerinin en aktif olduğu ülke, Avrasya Ekonomi Birliği üyesi Kazakistan'dır. Kazakistan'da Gazprom, Kazakistan'da Imashevskoye ve Tsentralnoye gaz sahalarında %50'lilik paya sahiptir.¹⁰⁰² Rosneft Kazakistan'ın Hazar kıyısında olan Kurmangazy bölgesinin keşif ve geliştirilmesi projesinin %25 hissesine sahiptir.¹⁰⁰³ Lukoil Kazakistan'ta özellikle Hazar kıyısının geliştirmesinde aktif rol üstlenmektedir. Lukoil ile Kazmunaygaz arasında yapılan anlaşmalar uyarınca şirket, I-P-2 Blok ve Zhenis Blok'unda gaz üretim konsorsiyumunda yer almıştır.¹⁰⁰⁴ Benzer biçimde Lukoil, Karachaganak, Kumkol, Tengiz sahalarında ve Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nda paydaşlar arasında yer almaktadır.¹⁰⁰⁵

Özbekistan'da Rusyalı şirketlerin varlığı incelendiğinde Lukoil ve Gazprom'un aktif varlığı dikkat çekmektedir. Lukoil, Özbekistan'ın Kandym-Khauzak-Shady, Gissar'da üretim sahalarında hisse sahibi olmasının yanında Özbek Hükümetiyle yaptığı anlaşma uyarınca arama faaliyeti yürütme hakkına sahiptir.¹⁰⁰⁶ Gazprom da Lukoil gibi Özbek Hükümeti ve Uzbekneftgaz ulusal enerji şirketiyle yaptığı anlaşmalar uyarınca Shakhpakhty Sahası ve UstyurtPlatasu'nda arama, üretim anlaşmalarına sahiptir.¹⁰⁰⁷

Orta Asya'da enerji zengini üç ülkenin Rusya ile ilişkilerindeki son dönemdeki dinamiklere mercek tutulduğunda, Çin'in bölgedeki varlığı Rusya açısından önemle incelenmesi gereken bir durum haline gelmiştir. Çin'in bölgedeki temel amacı, enerji ihtiyacını gidermekte alternatif ve ucuz tedarikçiler bulmak ve Çinli yatırımcı ve finansal araçlarına yeni sahalar açmaktadır. Bu anlamda Çin için komşusu olması bakımdan Orta Asya cazip bir adrestir.

---

¹⁰⁰¹ Pirani, *a.g.y.*, 2019, s. 10.

¹⁰⁰² "Foreign Projects: Kazakhstan", *Gazprom*, <https://www.gazprom.com/projects/kazakhstan/> (5 Eylül 2020).

¹⁰⁰³ Sakarmera, *a.g.y.*, s. 52.

¹⁰⁰⁴ "Business: Upstream, Kazakhstan", *Lukoil*, <https://www.lukoil.com/Business/Upstream/Overseas> (5 Eylül 2020).

¹⁰⁰⁵ "Business: Upstream, Kazakhstan", *Lukoil*, <https://www.lukoil.com/Business/Upstream/Overseas> (5 Eylül 2020).

¹⁰⁰⁶ "Lukoil in the Republic of Uzbekistan", *Lukoil*, <https://www.lukoil.com/Company/BusinessOperation/GeographicReach/Asia/LUKOILinUzbekistan> (5 Eylül 2020).

¹⁰⁰⁷ "Foreign Projects: Uzbekistan", *Gazprom*, <https://www.gazprom.com/projects/uzbekistan/> (5 Eylül 2020).

Rusya açısından söz konusu bölgedeki enerji kaynakları AB'ye gaz aktarımında olası bir dar boğaza girilmesinde buradan gaz temin etme seçeneği oluşturması açısından önemlidir. Bunun yanı sıra Rusya'nın buradaki yatırımlarının cılız kalmasında Çin kadar Rusya'nın kendisinden kaynaklanan koşullar da etkili olmuştur. Öncelikle Rusya enerji piyasası denkleminde bakıldığında, Rusya için öncelik Arktik, Doğu Sibirya gibi bölgelerdeki kaynakların geliştirilmesidir. Yani Rusya öz kaynaklarına yatırım yapmayı tercih etmektedir. Rusya'nın bölgeye dönük faaliyetlerinin sönük kalmasında etkili olan bir diğer faktör ekonomik koşullardır. 2008 Küresel Finansal Krizi, 2014 Petrol Şoku ve Batı yaptırımları Rusya ekonomisinde yaklaşık dört yıllık darboğaza neden olmuştur. Bu darboğaz Rusya'nın yatırımlarını planlarken önceliklerini yeniden tanımlamasını ve daha tasarruflu davranmasını beraberinden getirmiştir. Bu çerçevede Çin ile Gazprom arasında yapılan doğal gaz anlaşması, Rusya açısından hem ekonomik hem de jeopolitik olarak önem arz etmiştir. Dahası alternatif enerji kaynaklarının gündeme gelmesi, AB'de doğal gaz talebindeki dalgalanma Rusya'nın Orta Asya'dan gelen gaza duyduğu ihtiyacı azaltmıştır. Bu değişim, Rusya'nın Orta Asya'da kendi güvenlik koşullarına uyulduğu süre Çin'in varlığına yüksek perdeden karşı çıkmasına engel olmuştur. Son olarak Rusya, Çin ile kurduğu enerji ilişkileri, ekonomi ve siyasi bağların Orta Asya'da bir kriz nedeniyle zayıflamasının ABD ve Batı açısından bir fırsat yaratacağından endişe etmektedir. Bu kaygının da etkisiyle Moskova, Pekin'in Orta Asya'da enerji ve ekonomi ile sınırlı kalacak şekilde varlığına müsamaha göstermektedir.

c) Yükselen Pazar Asya Pasifik

Rusya'nın enerji politikası açısından nüfuzunu arttırmak istediği bölgelerin başında Asya Pasifik bölgesi gelmektedir. Asya Pasifik'in ekonomik kalkınmasındaki seviye ve bu bölgenin enerjide dışa bağımlı olması, enerji ihracatçısı olarak Rusya'nın pazarını genişletmek için Asya Pasifik bölgesine yönelmesine neden olmaktadır. Rusya açısından Asya Pasifik'i cazip kılan bu etkenler dört başlık üzerinden ele alınabilir. Birincisi, Asya Pasifik bölgesinin ekonomik olarak dünyanın en önemli merkezlerinden biri haline gelmesidir. İkincisi, bölgenin ekonomik dinamikleri, buranın enerji tüketimi ve talepteyükselen bir pazar olduğunu göstermektedir. Şöyle ki Asya Pasifik 2018'de %43,7'lik payıyla dünyadaki en büyük enerji pazarlarından biri olmuştur.¹⁰⁰⁸ Piyasada

---

¹⁰⁰⁸Energy Security in ASEAN+6", Paris, IEA, 2019, s. 2.

talebin büyük bir kısmı Çin, Japonya, Güney Kore ve Singapur'dan gelmiştir.¹⁰⁰⁹ Bu ülkelerin ithaltçısı olması, enerji ihracatçı eden ülkelerin yönelmelerine neden olmuştur.¹⁰¹⁰ Bu durum Rusya'nın bölgeye olan enerji ihracatına şöyle yansımıştır. Rusya'nın ihracatı 2001'de 1,43 milyar dolarken, 2018'de 73 milyar dolara çıkmıştır.¹⁰¹¹ Asya Pasifik bölgesinin yükselen bir piyasa olmasının yanı sıra Rusya açısından bölgeye yönelmesine neden olan üçüncü etmen, AB'den farklı olarak bu bölgede enerji düzenlemeleri konusunda çatı bir örgütün olmamasıdır.¹⁰¹² Rusya ve enerji şirketleri AB'de 3. Enerji Paketi, Enerji Birliği gibi reformlar uyarınca faaliyetlerini söz konusu düzenlemelere göre yürütmek yükümlülüğünü üstlenmiş ve reformlar yapmak zorunda kalmıştır.¹⁰¹³ Asya Pasifik'te ulusüstü bir oluşum yoktur, bunun yerine APEC, ASEAN gibi devletler arası niteliğe sahip yapılar vardır ve bu örgütlerin kararları daha çok tavsiye niteliğindedir.¹⁰¹⁴ Bölgede etkin olan bu örgütlenme modeli, Rusya ve şirketlerin bölgede ikili ilişkiler üzerinden daha rahat ve etkin biçimde hareket etmesini sağlamaktadır.

Son olarak Asya Pasifik bölgesindeki devletler, tedarikçi şirket ve devletlerle doğrudan görüşerek enerji güvenliğini garanti altına almak için kendi enerji şirketlerine destek olmaktadır.¹⁰¹⁵ Benzer biçimde bölge devletleri, Rusya gibi enerji ihraç eden bir devlet olarak enerji sözleşmelerinde, yatırım anlaşmalarında, sürece dahil olmasını müdahaleden ziyade risklerin azaltılması olarak ele almaktadır.¹⁰¹⁶ Bu nedenle Moskova'nın kendi enerji şirketleriyle sahip olduğu özel ilişki, Rusya'nın Asya Pasifik bölgesinde güvenilir bir tedarikçi ele alınmasını sağlamaktadır.¹⁰¹⁷ Bölgedeki ülkelerde yer alan enerji şirketlerin Rusya ve şirketleriyle kurdukları ilişki bu duruma örnek gösterilebilir.

Rusya açısından Asya Pasifik bölgesine yönelmenin nedenleri beş faktör üzerinden ele alınabilir. İlk olarak, Rusya için enerji kaynakları ekonomisinin dönmesi

---

¹⁰⁰⁹Ehsan Rasoulinezhad, Farhad Taghizadeh-Hesary, Naoyuki Yoshino ve Tapan Sarker, "Modeling the Russian Federation-Asia and the Pacific Energy Trade", *Asian Development Bank Institute Working Papers*, n. 1008, 2019, s. 2.

¹⁰¹⁰ Elana Shadrina, "Russia'a Pivot Asia: Rational Progress and Prospects for Oil and Gas Cooperation", *Region*, c. 4, n. 1, 2015, s. 97.

¹⁰¹¹ Rasoulinezhad ve diğerleri, *a.g.y.*, s. 3.

¹⁰¹² Shadrini, *a.g.y.*, s. 98.

¹⁰¹³ Bobo Lo, *Once More with Feeling: Russia and Asia Pacific*, Lowy Institute, 2019, s. 12.

¹⁰¹⁴ Anastasia Ufimtseva, "Russia's Pragmatist Approach to Energy Governance: Shifting with the Wind While Maintaining its Ground", *Rising Powers Quarterly*, c. 2, n. 1, 2017, s. 234.

¹⁰¹⁵ Wrenn Yennie-Lindgren, "New Dynamics in Japan Russia Energy Relations: 2011-2017", *Journal of Eurasian Studies*, n. 9, s. 153.

¹⁰¹⁶ Bo Xu & William M. Reisinger, "Russia's Energy Diplomacy With China: Personalism And Institutionalism In Its Policy-Making Process", *The Pacific Review*, c. 32, n. 1, 2018, s. 3.

¹⁰¹⁷ Shadrina, *a.g.y.*, s. 109.

için gerekli olan temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu faktör, Rusya'nın pazar payını genişletmesini ve yeni pazarlara yönelmesini gerekli kılmaktadır.¹⁰¹⁸ İkincisi, Rusya Asya pasifik bölgesinin artan önemini gözetererek burada etkin olduğunda yalnızca bölgesel olarak değil, küresel ölçekte de konumunu perçinleyeceğinin farkındadır.¹⁰¹⁹ Üçüncüsü, tıpkı enerji tüketicileri gibi, enerji tedarikçileri için de çeşitlendirme stratejisi önemlidir.¹⁰²⁰ Bu çerçevede tüketiciler alternatif tedarikçilere yönelirken, üreticiler yeni pazarlara ve daha önce ilişki kurmadıkları ülkelere yönelmektedir.¹⁰²¹ Bu bağlamda Rusya'nın bölgede farklı tüketicilere ulaşması kendi enerji güvenliği için çok önemlidir. Rusya'nın enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler yıllar içerisinde doğu bölgesinde yoğunlaşmıştır.¹⁰²² Uzakdoğu Rusya'da kümelenen bu kaynakların çıkarılması ve en yakın pazarlara ulaştırılması Rusya'nın güvenilir ve etkin bir tedarikçi olarak konumunu koruması için elzemdir.¹⁰²³ Bu ihtiyaç, Rusya'nın Asya Pasifik bölgesindeki ülkelerle kurduğu ilişkinin dördüncü nedenini oluşturmaktadır.¹⁰²⁴ Rusya hem kaynakların çıkarılması hem de bölgeye kaynakların aktarılması için bu ülkelere enerji tedarik etmenin yanı sıra buradan yatırım ve teknoloji de almaya çalışmaktadır.¹⁰²⁵ Son olarak, Rusya ile Batı ile yaşadığı kriz nedeniyle alternatif güzergahları gündemine almasını hızlandırmıştır.

Rusya'nın öncelikleri ve Asya Pasifik bölgesinin geçirdiği dönüşüm Moskova'nın buraya olan ilgisi artmıştır. Enerji ilişkileri açınsansa özellikle bazı ülkelerin ön plana çıktığı söylenebilir: Çin, Japonya ve Hindistan. Rusya'nın bu ülkelerle olan ilişkisine bakmak Asya Pasifik bölgesinde enerji özelinde kurulan ilişkinin ve bunun bölgesel anlamının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

i) Rusya-Çin Enerji İlişkileri: Asya'da Etkin Tedarikçi Olma Çabası

Çin, 2000'lerdeki hızlı ekonomik büyümesi ve kalkınmasıyla dikkat çeken önemli bir aktördür. Pekin'in 1978'den bu yana ortalama yıllık büyümesi %10

---

¹⁰¹⁸ Ufimtseva, *a.g.y.*, s. 233.

¹⁰¹⁹ Erica Downs, James Henderson, Mikkal E. Herberg ve diğerleri, *The Emerging Russia-Asia Energy Nexus*, Washington, The National Bureau of Asian Research, 2018, s. 9.

¹⁰²⁰ Lo, *a.g.y.*, s. 17.

¹⁰²¹ Rasoulinezhad, Hesary ve diğerleri, *a.g.y.*, s. 5

¹⁰²² Elizabeth Buchanan, "Fuelling Asia: Russia Recalibrates its Foreign Energy Strategy", *Paradigm-shift: Securing our Energy*, AUN, 2017, s. 24.

¹⁰²³ Shadrina, *a.g.y.*, s. 98

¹⁰²⁴ Lingdren, *a.g.y.*, s. 156.

¹⁰²⁵ Alexander Lukin, "Russia's Pivot to Asia: Myth or Reality?", *Strategic Analysis*, c. 40, n. 6, 2016, s. 579.

civarıdır.¹⁰²⁶ Büyüme oranları uyarınca Çin'in 2018'de GSYH'si 13,6 trilyon dolar açılmış ve Çin dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmuştur.¹⁰²⁷ Bu devasa ekonomiyi döndürmeyi sağlayan enerji tüketimi, Çin'i dünyanın en büyük enerji tüketicisi haline getirmektedir.¹⁰²⁸ Artan enerji talebi dünyanın önemli tedarikçilerinin Çin pazarında paylarını artırma çabalarını tetiklemiştir. Bu çerçevede diğer enerji tedarikçileri gibi Rusya'nın da Çin'e olan petrol ihracatında önemli bir tırmanış yaşanmıştır.

Rusya ile Çin arasındaki enerji ilişkilerinin odağında 2010'a kadar petrol öncelikli bir rol üstlenmiştir. 2000-2010 arasında Rusya ile Çin arasındaki ticaret, ağırlık hidrokarbonlarda olacak şekilde on kat artmıştır.¹⁰²⁹ Her ne kadar Çin, Rusya'nın petrolüyle ilgilendiğini Yeltsin'in 1996'daki Çin ziyaretinde ifade etmişse de iki devlet arasında kayda değer petrol sevkiyatı için beklemek gerekecektir.¹⁰³⁰ 2009'da Rosneft, Transneft ve Çin arasında 25 milyar dolar karşılığında 30 yıl için 300 milyon ton petrol sevkiyatını öngören anlaşma bu bağlamdaki ilk ciddi girişimdir.¹⁰³¹ Nihayetinde Doğu Sibiry Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı (*Eastern Siberia Pacific Ocean Pipeline-ESPO*) için inşa çalışması başlamıştır.¹⁰³² Rusya petrol şirketlerinin Çin ile yaptığı anlaşmalar ve ESPO'nun da katkısıyla Rusya'nın 2008'de günlük 230 bin varil olan petrol ihracatı 2018'de günlük 1,4 milyon varile çıkmıştır.¹⁰³³ Rusya'nın dünyanın en büyük doğal gaz tedarikçilerinden biri olması, Çin ile enerji ilişkilerine de yansımıştır. Örneğin 2010'dan itibaren doğal gaz iki aktör arasındaki ilişkilerde sıklıkla konuşulan başlık haline gelmiştir.¹⁰³⁴

Çin gittikçe artan hava kirliliği, buna yönelik eleştiriler ve enerji kalemlerinde çeşitliliğe gitme arayışı sonucunda 2000'lerinden başından itibaren doğal gaz alanına

¹⁰²⁶ "China Economy Overview", *World Bank IBRD-IDA*, 23 Nisan 2020, <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview> (29 Haziran 2020). *China Facts and Figures*, Pekin, World Bank China Office, 2018, s. i.

¹⁰²⁷ *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States*, Washington D.C., The US Congressional Research Service (CRS), 2019, s. 5.

¹⁰²⁸ "Countries: China", *International Energy Agency*, 2018, <https://www.iea.org/countries/china> (29 Haziran 2020).

¹⁰²⁹ Morena Skalamera, "Sino-Russian Energy Relations Reversed: A New Little Brother", *Energy Strategy*, n. 13-14, 2016, s. 98.

¹⁰³⁰ Linda Jakobson, Paul Holtom, Dean Knox and Jingchao Peng, "China's Energy and Security Relations with Russia : Hopes, Frustrations and Uncertainties", *SIPRI Policy Paper*, n. 29, Ekim 2011, s. 29.

¹⁰³¹ Skalamera, *a.g.y.*, s. 100.

¹⁰³² James Henderson & Tatiana Mitrova, "Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon", *The Oxford Institute for Energy Studies Paper*, n. 67, Ağustos 2016, s. 13.

¹⁰³³ "Russia Export Data: 2018", *Export Genius*, https://www.exportgenius.in/export-import-trade-data/russia-export.php?gclid=EAAlaIQobChMI0aXzgZyX6gIVDcayCh1itA_eEAAYAiAAEgJzBfD_BwE (23 Haziran 2020).

¹⁰³⁴ Bo Xu ve William M. Reisinger, "Russia's Energy Diplomacy With China: Personalism And Institutionalism In Its Policy-Making Process", *The Pacific Review*, c. 32, n. 1, 2019, s. 12.

yönelmeye başlamıştır. Bu çerçevede Gazprom ile yaklaşık on yıla yayılan müzakereler neticesinde 2014'te doğal gaz anlaşması imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmaya göre Gazprom, yıllık 38 bcm doğal gazı 30 yıl boyunca Çin'e aktarmayı taahhüt etmiştir.¹⁰³⁵ Gazprom'un yanı sıra Çin'in doğal gaz ihtiyacı için anlaşma yaptığı bir diğer şirket Novatek'tir. Rusya'nın Yamal bölgesinde faaliyet yürüten Novatek, Çin'in CNPC ile 2013'te anlaşarak proje hisselerinin %20'sini satmış ve şirket Çin ile hem doğal gaz ihracatı hem yatırım anlaşması gerçekleştirmiştir.¹⁰³⁶ Böylece iki aktör arasında petrolle başlayan enerji ilişkileri doğal gaz alanında da karşılık bulmuştur. Petrolden doğal gaza Rusya ile Çin arasında kurulan bağlar yıllar geçtikçe derinleşen bir nitelik kazanmıştır. Bu çerçevede Moskova ve Pekin'in enerjide kurdukları bağın nedenlerini incelemek gerekmektedir.

Rusya, Çin ile kurulan enerji ilişkilerini Asya Pasifik'te etkin olmak açısından bir fırsat olarak görmektedir. Açıklamak gerekirse, Rusya enerji zengini bir ülke olarak Asya Pasifik bölgesinde etkin bir aktör olmaya çalışmaktadır.¹⁰³⁷ Bu noktada bölge ekonomileriyle kurulacak tedarik ilişkisi Rusya'nın hem ekonomik hem de politik olarak elini güçlendirecektir. Çin'in ekonomik ihtiyacı için enerji ithalatına girişmesi, Rusya açısından Çin pazarında etkin olmayı cazip kılmaktadır.¹⁰³⁸ Bu ilişki ve tedarik süreci, Rusya'nın boru hatları, şirketleri ve projelerini Asya Pasifik ekonomileri ve coğrafyasına göre yeniden düzenlemesine fırsat sunmaktadır.¹⁰³⁹ Petrol ihracatı için inşa edilen ESPO ve doğal gaz ihracatı için inşa edilen Sibiry'a'nın Gücü Doğal Gaz Boru Hattı bu duruma örnek verilebilir. Çin açısından duruma bakıldığında, devasa ekonomisinin enerji açığını karşılamak önemli bir unsurdur.¹⁰⁴⁰ Çin enerji tedarik profili incelendiğinde, petrol talebinin büyük bir kısmının Ortadoğu'dan geldiği görülmektedir. Ortadoğu'dan yola çıkan petrol ve doğal gaz önce Hürmüz Boğazı, ardından Malaka Boğazı'ndan geçerek Çin'e ulaşmaktadır. Tedarik güzergahı dikkate alındığında Hürmüz Boğazı veya Malaka Boğazı'nda yaşanan olumsuz bir gelişme Çin'in bir süre

---

¹⁰³⁵ A.g.y., s. 15.

¹⁰³⁶ Keun-Wook Paik, "Sino-Russian Gas and Oil Cooperation: Entering into a New Era of Strategic Partnership?", *The Oxford Institute for Energy Studies Paper*, n. 9, Nisan 2015, s. 12.

¹⁰³⁷ Bobo Lo, *Once More with Feeling: Russia and Asia Pacific*, Low Institute, 2019, s. 2.

¹⁰³⁸ A.g.y., s. 4.

¹⁰³⁹ Elizabeth Buchanan, "Fuelling Asia: Russia Recalibrates Its Foreign Energy Strategy", *Paradigm Shifting: Securing Our Energy*, Australia National University Press, 2017, s. 22.

¹⁰⁴⁰ Elena Shadrina, "Russia's Pivot to Asia, Rational Progress and Prospects for Oil and Gas, Cooperation", *Region*, c. 4, n. 1, 2015, s. 96.

petrol tedarik edememesi anlıma gelebilir.¹⁰⁴¹ İşte bu noktada Rusya, diğer aktör ve güzergaha alternatif sunarak Çin'in enerji güvenliğini sağlar.¹⁰⁴²

İki devletin enerji ilişkileri bağlamında üstünde durulması gereken bir diğer faktör ekonomidir. Rusya ekonomisinde enerjinin hayati rolü alternatif pazarlara ulaşmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda Çin ile enerji alanında kurulacak finansal bağ Rusya'nın ekonomik ve siyasi geleceği açısından değerlidir.¹⁰⁴³ Söz konusu durum Çin açısından değerlendirildiğinde, enerji güvenliğini garanti altına almak için Rusya ile güçlü ve ulusal çıkarını korumasını sağlayan bir zemin yakalaması gerekir. Rusya'nın finansal olarak sıkıştığı dönemlerde Pekin'den gelen yatırım ve ekonomik destek Çin'in ulusal çıkarlarına ulaşmasında finansal gücünü bir araç olarak kullandığını gösterir. Taraflar arasında finansal yardıma dayanan sürecin ilk adımları 2008 Küresel Krizi sırasında ve sonrasında yaşanmıştır.¹⁰⁴⁴ Çin Rosneft ile masaya oturarak ön ödemeli olacak şekilde 20 yıl süreyle günlük 300 bin varil petrol tedarik edilmesini karara bağlamıştır.¹⁰⁴⁵ Dahası Çin, ESPO'nun kendi topraklarına uzanması için Rosneft ve Transneft ile anlaşma imzalamıştır.¹⁰⁴⁶ Çin anlaşmayla Rosneft'e 15 milyar dolar, Transneft'e 10 milyar dolar kredi sağlamıştır.¹⁰⁴⁷ Çin ile iki şirket arasındaki görüşmeler daha önce fiyat anlaşmazlığı, güzergâh, ek alımlar, kömür alımı başlıklara takılmıştı. Ancak iki şirketin finansal olarak zor durumda kalmasını fırsat olarak değerlendiren Çin, finansal destek karşılığında anlaşmayı istediği şekilde düzenlemiştir.

Çin ile Rusya enerji şirketleri arasındaki kredi ilişkisinin bir diğer örneği 2013'te yaşanmıştır. Rosneft, 2013'te 55 milyar dolarlık ödemeyle TNK-BP'yi bünyesine katmak için 31 milyar dolar borçlanmıştır.¹⁰⁴⁸ Kreditorlerle yaptığı anlaşma uyarınca Rosneft'in 2014'te 15,9, 2015'te 16,2 dolar kredi ödemesi gerekmiştir. Bu noktada Çin

---

¹⁰⁴¹ Buchanan, *a.g.y.*, s. 97.

¹⁰⁴² Erica Downs, "China-Russia Energy Relations: Better Than Ever", *The National Bureau of Asian Research*, n. 74, 2018, s. 18.

¹⁰⁴³ Nikolay Megits, "The Impact of Russia-China Trade Relationship on the U.S. Economy", *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, c. 3, n. 2, 2016, s. 7

¹⁰⁴⁴ 2008'de Rosneft'in borcu 21 milyar dolardan 28 milyar dolara çıkmıştır. Üstelik şirketin bu borcunun 5 milyar dolarını 2009'da ödemesi gerekmektedir. Bu durumun farkında olan Çin bu koşullar altında Rosneft ile masaya oturmuştur. Detay için bakınız: Erica Downs, "China-Russia Energy Relations: Better than Ever", *The National Bureau of Asian Research*, n. 74, 2018, ss. 17-32.

¹⁰⁴⁵ Eugene Gholz, Umul Awan ve Ehud Roon, "Financial And Energy Security Analysis Of China's Loan-For-Oil Deals" *Energy Research & Social Science*, n. 24, 2017, s. 45.

¹⁰⁴⁶ Rosemary Griffin, "Rosneft, Transneft Sign New ESPO Agreement," *Platts Oilgram News*, Ekim 14, 2013. Press Release: Rosneft and Transneft Sign Tariff Agreement for the Construction of ESPO Pipeline Offshoot to Komsomolsk Refinery", *Rosneft*, 17 Aralık 2014, <https://www.rosneft.com/press/releases/item/173605/> (10 Eylül 2020).

¹⁰⁴⁷ Griffin, *a.g.y.*

¹⁰⁴⁸ Michal Lubina, *Russia And China: A Political Marriage Of Convenience – Stable And Successful*, Toronto, Barbara Budrich Publisher, 2017, s. 171.

yeniden devreye girmiş ve Rosneft ile 70 milyar dolarlık ön ödemeye dayanan bir anlaşma yapmıştır.¹⁰⁴⁹ Bu anlaşma söz konusu dönemdeki petrol fiyatları dikkate alındığında o zamana kadar yapılan en büyük petrol anlaşmasıdır. Rosneft ile Çin arasındaki anlaşma uyarınca Rosneft'in 25 yıl içinde Çin'e 2,64 milyar varil petrol sevk etmesi gerekmektedir.¹⁰⁵⁰ Üstelik bu tedarikin bir kısmının ESPO hattının kapasitenin artırılmasıyla gerçekleşmesi öngörülmüştür. Rosneft ile yapılan bu anlaşma ESPO'dan Çin'e giden petrol miktarını artırırken, şirketin Çin'e aşırı düzeyde bağlanmasının da önu açılmıştır.

Finansal kaynakların yarattığı imkana dönük bir diğer anlaşma örneği 2013'te Çin'in CNPC ile Novatek arasında imzalanan anlaşmada görülür. Yamal'da LNG faaliyeti yürüten Novatek, proje finansmanı için 2013'te CNPC'ye proje hisselerinin %20'sini satmıştır.¹⁰⁵¹ 2014'te Novatek'in finansal darboğaz yaşaması ve Batı bankalarının şirkete kapılarını kapatması Novatek'in yönünü Çin'e dönmesine neden olmuştur.¹⁰⁵² Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi Yamal LNG projesinden %9,9 hisse olarak ortak olmuştur. Kuşak ve Yol ile yapılan anlaşmadan kısa süre sonra Çin Kalkınma Bankası ile İthalat İhracat Bankası 15 yıl vadeli olacak şekilde Novatek'e toplam 22,8 milyar dolar kredi sağlamıştır.¹⁰⁵³ Çin'in Novatek ile hem şirketler hem bankalar üstünde yaptığı anlaşma ve krediler, sadece LNG akışını güvene almasını mümkün kılmış, Çin'in Arktik'e ulaşmasını ve kendi şirketlerinin burada iş imkanına kavuşmasını sağlamıştır.¹⁰⁵⁴ Son olarak, Gazprom ile Çin arasında yüzyılın anlaşması olarak sunulan doğal gaz anlaşması Çin ile Rusya arasında kurulan finansal güç ilişkisinin diğer önemli örneğidir. Bu anlaşmayla Rusya'nın Çin'e olan enerji bağımlılığı doğalgaz sektöründe de etkisini hissettirir bir hale gelmiştir.

Rusya ile Çin ilişkileri açısından üzerinde durulması gereken son faktör Rusya'nın hem enerji kaynakları hem ekonomik olarak hızla gelişmesini istediği

---

¹⁰⁴⁹Gholz, Awan ve Roon, *a.g.y.*, s. 47.

¹⁰⁵⁰ Erica Downs, "In China-Russia Gas Deal, Why China Wins More", *Fortune*, 20 Haziran 2014, <https://fortune.com/2014/06/20/in-china-russia-gas-deal-why-china-wins-more/> (5 Temmuz 2020).

¹⁰⁵¹ Stephen Bierman and Ilya Arkhipov, "CNPC Buys Stake in Novatek's Yamal LNG Project in Russian Arctic", *Bloomberg*, 5 Eylül 2013, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-09-05/cnpc-buys-stake-in-novatek-s-yamal-lng-project-in-russian-arctic> (2 Temmuz 2020).

¹⁰⁵² Tomoyo Ogawa, "Russia Looks For Asia LNG Buyers To Blunt Western Sanctions' Bite", *Nikkei Asia Review*, 14 Temmuz 2019, <https://asia.nikkei.com/Business/Energy/Russia-looks-for-Asia-LNG-buyers-to-blunt-Western-sanctions-bite2> (5 Temmuz 2020).

¹⁰⁵³ Camilla. Sørensen ve Ekaterina Klimenko, "Emerging Chinese– Russian Cooperation in the Arctic", *SIPRI Policy Paper*, n. 46, 2017, s. 32.

¹⁰⁵⁴Gholz, Awan ve Roon, *a.g.y.*, s. 48.

Uzakdoğu bölgesinin kalkınması gayreti ve bunda Çin'in üstlendiği roldür.¹⁰⁵⁵ Rusya'nın bu bölgeye öncelik vermesinin iki nedeni vardır. İlk olarak, Batı Sibirya'daki kaynakların miadını doldurmaya başlaması nedeniyle Doğu Sibirya'daki kaynakların üretime dahil edilmesinin gerekliliğidir.¹⁰⁵⁶ İkincisi, Rusya'nın geneline göre hem nüfus hem de sosyo-ekonomik açıdan geri kalan bu bölgenin Asya Pasifik'in yükselen bir pazar haline gelmesiyle önem kazanmasıdır.¹⁰⁵⁷ Değınilen etkenler uyarınca Rusya buradaki enerji kaynaklarının çıkarılması için güçlü bir finansmana ve yüksek teknolojiye ihtiyaç duymaktadır. Enerji projelerinin yanı sıra bölgenin kalkınması için dış yatırımın çeşitli sektörlere çekilmesi gerekmektedir.¹⁰⁵⁸ Çin'in finansal gücü, bölgeye yakınlığı gibi faktörler dikkate alındığında buradaki projelere Çin'in dahli, Rusya açısından ekonomi ve teknoloji açısından avantaj sağlar. Rusya'nın bu bölgeyi geliştirmek için yeterli kaynağa sahip olmaması burada Çin'in şartları belirlenmesine olanak tanır. Örneğın Çin burada enerji projelerine dahil olarak da Rusya'nın hassas davrandığı yabancı yatırıma *upstream* kendisine açılmasını sağlamaktadır. Bu müzakereler, Çin'in Rusya enerji politikasına etki edebildiğini gösterir.¹⁰⁵⁹ Değınilen faktörlerin yanı sıra, burada yaptığı pazarlıkla kendisi için stratejik olan Arktik gibi bölgelere şirketlerinin girişini garantilemektedir.¹⁰⁶⁰

Özetlemek gerekirse, Çin'in artan enerji talebi ve Asya Pasifik bölgesinin önemi Rusya'nın Çin ile enerji ilişkilerini güçlendirmesine neden olmuştur. Ekonomik kriz ve Batı ile yaşanan gerilimlerde Çin'in bir alternatif olarak görülmesi, Çin'e ciddi bir avantaj sağlarken, Rusya'nın enerji ve yatırım açısından daha fazla Çin'e bağımlı hale gelmesine yol açmıştır.

ii) Rusya-Japonya Enerji İlişkileri

Asya Pasifik'te Rusya'nın enerji ilişkilerini güçlendirmeye çalıştığı bir diğer adres Japonya'dır. Rusya'nın Japonya pazarında etkin bir tedarikçi olma çabasına ışıkt tutmak, yalnızca Rusya-Japonya ilişkilerinin değil, Rusya'nın bölgesel olarak uyguladığı enerji politikasının ve dış politikasının anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

---

¹⁰⁵⁵ Paul Stronski and Nicole Ng, *Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic*, Carnegie Endowment for International Peace, 2018, s. 17.

¹⁰⁵⁶ A.g.y., s. 18.

¹⁰⁵⁷ Alexander Lukin, "Russia's Pivot to Asia: Myth or Reality?", *Strategic Analysis*, c. 40, n. 6, 2016, ss. 575-576.

¹⁰⁵⁸ Silvana Malle, "Russia and China In The 21st Century. Moving Towards Cooperative Behaviour", *Journal of Eurasian Studies*, c. 8, n. 2, 2017, s. 146.

¹⁰⁵⁹ Lukin, a.g.y., s. 579.

¹⁰⁶⁰ Pavel K. Baev, "Russia's Pivot To China Goes Astray: The Impact On The Asia-Pacific Security Architecture", *Contemporary Security Policy*, c. 37, n. 1, s. 95.

Japonya, bulunduğu coğrafi koşullar nedeniyle enerji ihtiyacının %80'ini ithal yoluyla karşılamaktadır.¹⁰⁶¹ 2011'e kadar nükleer enerji Tokyo'nun enerji ihtiyacının %70'ini karşılarken, Mart 2011'den sonra durum değişmeye başlamıştır. Değinilen tarihte Pasifik'te 9,0 şiddetindeki depremin meydana gelmesi, önce tsunamiye ardından da Japonya'nın en büyük nükleer tesislerinden Fukuşima Nükleer Santrali'nde patlamaya neden olmuştur. Patlama hem Japonya hem de dünyada nükleer enerjinin güvenliği konusunu yeniden gündeme taşımış ve Japonya nükleer enerjinin elektrik üretimindeki payını azaltmaya başlamıştır. Nükleer tesislerin kullanımı yeniden gündeme gelse de Japonya bu noktada "optimal bir enerji çeşitliliği politikası" benimsemiştir. Bu politikaya göre Japonya LNG, petrol, kömür, nükleer ve yenilenebilir kaynakları kullanarak, tek bir kaynağa yaslanmadan ulusal enerji talebini karşılama yoluna girmiştir. Bu noktada %80 oranında dışarıya bağımlı olan Japonya'nın enerji tedarikçilerini çeşitlendirmesi gerekir. Uluslararası Enerji Ajansı verileri uyarınca Japonya'nın enerji tedarikçileri incelendiğinde, petrol ihtiyacının %90'ının Ortadoğu bölgesinden karşılandığı anlaşılabacaktır. Petrol Ortadoğu'dan Hürmüz Boğazı ve Malaka Boğazı'nı geçerek uzun bir yoldan Japonya'ya ulaşmaktadır. Yolun uzunluğu, sigorta ve nakliye maliyetini yükseltmektedir. Ayrıca Ortadoğu'daki jeopolitik gerilim yer yer petrol arzında darboğaz ihtimalini gündeme taşımaktadır.¹⁰⁶² Ülkenin sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihtiyacının yaklaşık %70'i Avustralya tarafından karşılanmaktadır.¹⁰⁶³ Japonya ile Avustralya arasında enerji tedariki açısından bir sorun yoktur, ancak Japonya, daha uygun fiyatlarla LNG'ye ulaşmak ve enerji şirketlerinin ortaklıklar kurmasını sağlamak için alternatif tedarikçilere yönelmektedir. Japonya'nın değinilen enerji talebi, Rusya'yı cazip bir aktör kılar.

Enerji dinamiklerinin yanında Rusya ile Japonya arasında enerji ilişkilerini geliştirme, Kuril Adaları sorununun barışçıl çözümü açısından kolaylaştırıcı olarak görülmektedir. Abe yönetimine göre, enerji alanında Rusya ile ilişki kurulmasını ve Japonya şirketlerinin Rusya şirketleriyle beraber çalışması, Rusya'nın Japonya'yı

---

¹⁰⁶¹ Yennie, *a.g.y.*, s. 154.

¹⁰⁶² İran ile Suudi Arabistan ve ABD arasında yaşanan gerilimler yer yer Hürmüz Boğazı'nın İran tarafından kapatılması ihtimalini gündeme getirmiştir. Bu belirsizlik, Japonya'nın gerekirse Hürmüz'ün güvenliği için buraya bir savaş gemisi ve asker yollamasını gündeme almasına neden olmuştur. Bu durum sadece Japonya'nın küresel sorunlara dahil olmaktan kaçınmasını temel alan dış politikası açısından değil, güvenlik açısından petrole ulaşma maliyetini yükseltmektedir. Dahası Japonya'nın burada bir saldırıya uğraması durumunda ödenecek maliyet ekonomi sınırlarını aşmaktadır. Bkz: "Japan Weighs Possible SDF Dispatch To Strait Of Hormuz As U.S. Seeks Coalition", *Japan Times*, 14 Temmuz 2019, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/07/14/national/japan-mulling-possible-sdf-dispatch-strait-hormuz/> (5 Temmuz 2020).

¹⁰⁶³ "Country Analysis Brief: Japan", *The US Energy Information Administration*, 2 Şubat 2017, s. 10.

kaybetmemek için çabalamasını sağlar. Buysa Japonya için Kuril Adaları müzakerelerinde önemli bir koza dönüşür.¹⁰⁶⁴ Buna ek olarak Japonya eğer Rusya ile enerji bağlarını güçlendirirse, Rusya'nın Çin'e aşırı bağlanmasını önleyebilir. Böylece Japonya Doğu Çin Denizi'nden Çin ile yaşadığı sorunlara Rusya'nın dahil olmamasını ve tarafgir bir tutum almamasını sağlar.

Rusya açısından Japonya'yı önemli bir enerji pazarı olarak cazip kılan faktörlere bakıldığında, ilk olarak Japonya Rusya'nın yeni pazarlarda pay kapma ve var olan payını artırma açısından önemlidir. Tıpkı ithalatçılar gibi ihracatçılar için tek bir pazara bağlı kalmama, farklı aktörler arasında enerji tedarik ilişkisi kurma Moskova için de elzemdir.¹⁰⁶⁵ İkincisi, Japonya'nın yatırımlarını Uzakdoğu Rusya'ya yönlendirmesi, zorlu bölgelerde Rusya enerji şirketleriyle işbirliği yapması, Rusya'nın enerji şirketlerinin kredi kısıtlamasını aşmasını ve ihtiyaç duydukları teknolojiye ulaşmalarını sağlar.¹⁰⁶⁶

Japonya ile Rusya açısından Çin'in dengelenmesi stratejisi ortaktır, ancak iki ülkenin bu konuya ilişkin gerekçeleri farklıdır. Rusya, Çin ile kurulan enerji ilişkilerine önem vermektedir. Bununla beraber alternatifsizlik Çin ile müzakerelerde, 2014'teki gaz anlaşmasında olduğu gibi, Moskova'nın elini zayıflatmaktadır.¹⁰⁶⁷ Benzer şekilde Çin'in adım adım Rusya'nın *upstream* projelerinde yer almaya başlaması, Çin'e yönelik kaygıları artırmaktadır. Çin yabancı bir yatırımcı olarak Rusya enerji projelerinin omurgasında yer almaya başlaması Moskova'nın kaygılanmasına neden olmaktadır.¹⁰⁶⁸ Bu kaygıya rağmen Putin yönetiminin Çin'e bu alanı açmasının nedeni, Çin'den gelen kredinin kesilmemesi gerektiğinin yarattığı mecburiyettir.¹⁰⁶⁹ Son olarak Rusya Uzakdoğu bölgesine yönelen Çin göçünden kaygılanmaktadır. Rusya bölgenin kalkınması karşısında burada egemenliğinin zayıflaması endişesi taşımaktadır.¹⁰⁷⁰ Bu

---

¹⁰⁶⁴ Shoichi Itoh, "Russia's Energy Diplomacy toward the Asia-Pacific: Is Moscow's Ambition Dashed?", *Russia's Energy Diplomacy*, s. 37.

¹⁰⁶⁵ A.g.y.

¹⁰⁶⁶ Hirofumi Arai, "Japan-Russia Economic Relations with Emphasis on Energy Cooperation", *Japan-Russia Relations Implications for The U.S.-Japan Alliance*, (Ed) Gilbert Rozman, Washington D.C., Sasakawa USA, 2016, s. 103.

¹⁰⁶⁷ Bob Lo, *Russia and the new world Order*, Londra, Chatham House, 2015, s. 32

¹⁰⁶⁸ YLindgren, a.g.y., 2018, s. 155.

¹⁰⁶⁹ Andrey Panov, "Russia-Japan Relations in the Context of New and Traditional Security Challenges", *Russia-Japan Relations: The New Normal New Stage Of Development*, (Ed) Ivan Ivanov Moskova, Russia International Affairs Council, 2019, s. 14.

¹⁰⁷⁰ Lo, a.g.y., 2019, s. 8.

koşullar altında Rusya için Japonya'nın bölgeye enerji ve ekonomik yatırım yapması, Çin'in dengelenmesini sağlar.¹⁰⁷¹

Özetlenen gerekçeler üzerinden iki ülkenin enerji ilişkilerini ele almak yerinde olacaktır. Rusya ile Japonya arasındaki en önemli işbirliği Sakhalin Adası'nda yürütülen iki projede yaşanmaktadır. Rosneft, Exxonmobil ve Hindistan'ın yer aldığı Sakhalin I Projesi'nde Japonya'ya ait Sakhalin Gaz ve Petrol Geliştirme Şirketi %30 paya sahiptir.¹⁰⁷² Proje bölgesinde Japonya'ya 2009'dan bu yana petrol taşınmaktadır.¹⁰⁷³ Buysa Rusya'nın Japonya petrol piyasasında %10'dan fazla bir paya sahip olmasını sağlamıştır.¹⁰⁷⁴

Japonya'nın dahil olduğu bir diğer proje LNG üretimini gerçekleştiren Sakhalin II Projesi'dir. Bu projede Japonya'nın Mitsu ve Mitsubishi şirketleri %22,5, Shell %21,5 ve Gazprom %51'lik paya sahiptir.¹⁰⁷⁵ Bu proje ile Japonya'nın LNG ihtiyacının %10'unu karşılanmaktadır. Böylece Rusya Japonya'nın dördüncü büyük tedarikçisi olmuştur.¹⁰⁷⁶ Japonya'nın Rusya'dan LNG ithalatını artırmaya dönük bir diğer adımı Vladivostok'ta 13 milyar dolar yatırımla LNG santrali kurma girişimidir. İki ülke arasında 2014'te ilişkilerde kısa süreli bir kesinti yaşandığı için projenin akıbeti henüz netleşmemiştir.

Japonya'nın Rusya ile enerji alanında olan işbirliği yalnızca devlet şirketleri ile sınırlı değildir. Rusya ve Japonya arasında uzun süredir müzakereleri devam eden görüşmeler neticesinde Japonya, Novatek'in Arktik LNG Projesi II'nin %10'unu almıştır.¹⁰⁷⁷ Benzer biçimde Novatek Yamal LNG projesi kapsamında ilk defa 2019'da yapılan uzun süreli anlaşma kapsamında Japonya'ya ilk LNG kargosunu

---

¹⁰⁷¹ Panov, *a.g.y.*, s. 14.

¹⁰⁷² Yenni Lindgren, *a.g.y.*, 2018, s. 156.

¹⁰⁷³ Shoichi Itoh, "Japan's Opaque Energy Policy toward Russia: Is Abe Being Trumped by Putin?", *The Emerging Russia-Asia Energy Nexus*, Erica Downs, James Henderson, Mikal E. Herberg, Shoichi Itoh ve diğerleri, The National Bureau of Asian Research, n. 74, 2018, s. 35.

¹⁰⁷⁴ San Naing, "Japan's Growing Appetite for US and Russian Crude", *Stratas Advisor*, 14 Ocak 2020, <https://stratasadvisors.com/Insights/2020/01142020-Downstream-Japans-Growing-Appetite-for-US-Russian-Crude> (3 Temmuz 2020).

¹⁰⁷⁵ "Sakhalin II: Russia's First Liquefied Natural Gas Plant", *Gazprom*, <https://www.gazprom.com/projects/sakhalin2/> (5 Temmuz 2020).

¹⁰⁷⁶ Yenni, *a.g.y.*, s. 155.

¹⁰⁷⁷ "Russia's Novatek to Sell 10% of Arctic LNG 2 to Japan's JOGMEC, Mitsui", *Reuters*, 29 Haziran 2019, <https://www.reuters.com/article/us-russia-arctic-novatek-japan/russias-novatek-to-sell-10-of-arctic-lng-2-to-japans-jogmec-mitsui-idUSKCN1TU0F3> (5 Temmuz 2020).

ulaştırmıştır.¹⁰⁷⁸ Böylece SakhalinII'nin yanı sıra Japonya, Rusya'dan LNG alımını başka bir kanaldan da yapmıştır.

Rusya ile Japonya arasında enerji bağlarının kurulmasında Putin ile Abe arasında yürütülen diplomasi de etkilidir. Abe 2012'de iktidara gelmesinden görevden ayrıldığı 2020'ye kadar Rusya ile Kuril Adaları sorununun müzakere edilerek çözülebileceğini belirtmiştir.¹⁰⁷⁹ Bu çerçevede sık sık Putin ile bir araya gelmiştir. İki lider 2012-2016 arasında 20 defa görüşme yapmıştır. Ancak bu görüşmelerden iki tanesi Rusya-Japonya ilişkileri açısından üstünde durulmayı hak etmektedir.¹⁰⁸⁰ Bu görüşmelerden ilki, Abe'nin ABD'nin gitmemesi yönündeki tavsiyesine rağmen 6 Mayıs 2016'da Putin ile Soçi'de bir araya gelmesidir. Bu görüşmede iki lider, enerji, tarım, ekonomi ve ticaret alanlarında işbirliğine gitme kararı almış ve diyalog kanallarının açık tutulması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Putin ile Abe arasında enerji ve dış politika alanında dikkat çeken bir diğer görüşme, 8 Aralık 2016'da Tokyo'da gerçekleşmiştir. Bu görüşmede 60 anlaşmaya imza atılmıştır. Bu anlaşmalardan 23'ü enerji alanında işbirliğine yöneliktir.¹⁰⁸¹ Dahası bu görüşmede Sibiry ve Uzakdoğu Rusya'nın kalkınması için enerji ve ekoomi alanında işbirliği yapılmasına karar verilmiştir.

Rusya ile Japonya arasında enerji alanındaki işbirliği uzun yıllardır devam etmektedir. Son dönemdeyse iki aktör, yatırım ve işbirliğini enerjinin ortaklaştırdığı zeminde diğer alanlara da yaymaktadır. Japonya enerji pazarı olarak Rusya için önem arz etmekte olup dengeleyici bir aktör olarak sivrilmekte, güvene dayalı tedarik ilişkisi bölgedeki imajını güçlendirmektedir.

iii) Rusya-Hindistan Enerji İlişkileri

Rusya'nın Asya Pasifik enerji politikası açısından ilişkilerine mercek tutulacak son aktör Hindistan'dır. Hindistan'ın Asya Pasifik'te en fazla enerji tüketen ikinci ülke olması, en fazla petrol ithal eden ülke konumu, yükselen ekonomik nitelikleri dikkate alındığında iki ülke ilişkilerinin cılız kaldığı söylenebilir.¹⁰⁸² Hindistan'ın, ekonomik

¹⁰⁷⁸ "Press Relaes: Yamal LNG Shipped First LNG Cargo to Japan", *Novatek*, 26 Haziran 2019, http://www.novatek.ru/en/press/releases/index.php?id_4=3268 (5Temmuz 2020).

¹⁰⁷⁹ Ithoh, *a.g.y.*, s. 39.

¹⁰⁸⁰ Yennie-Lindgren, *a.g.y.*, s. 158.

¹⁰⁸¹ Rozman, G., "Unanswered questions about Japan-Russia relations in 2017", *Asia Pacific Review*, c. 24, n. 1, 2017, s. 92.

¹⁰⁸² Vasiliy Shikin ve Amid Bhandari, "Russia-India Energy Cooperation:Trade, Joint Projects and New Areas", *Russia International Affair Council Policy Brief*, n. 13, Ekim 2017, s. 5.

büyümesi çerçevesinde, enerji ihtiyacının 20 yıl içinde iki katına çıkması beklenmektedir.¹⁰⁸³ Asya Kalkınma Bankası'na göre, 2035'te Hindistan'ın yıllık enerji talebinin % 2,7 düzeyinde artması beklenmektedir. Kaynak dağılımı incelendiğinde kömürün % 43 oranla ana enerji kaynağı olacağı öngörülmektedir.¹⁰⁸⁴ Hindistan ulaşım sektörünün %93'ünü karşılayan petrolün 2035 enerji pastası içindeki oranının %25 olması, doğal gazın ise %11'e çıkacağı tahmin edilmektedir.¹⁰⁸⁵ Hindistan'ın bu çarpıcı verilerine karşın iki aktörün enerji özelinde ilişkilericilidir.¹⁰⁸⁶

İlişkilerin bu durumu, genel olarak iki ülke arasındaki ticaret hacminin henüz 10 milyar dolara ulaşmadığı dikkate alındığında şaşırtıcı bir sonuç olarak görülmeyebilir. SSCB ile Hindistan arasında kurulan teknoloji, ekonomi gibi alanlara dönük işbirliği, Rusya Federasyonu döneminde iç dönüşümün sancılı geçmesi, Batı odaklı dış politika ve enerjide AB öncelikli tutum gibi sebeplerle gerileme yaşamıştır. Bunun yansıması olarak dikkat çekici enerji tüketimine karşın, Rusya bir tedarikçi olarak Hindistan ile sınırlı ilişkiler kurmuştur.¹⁰⁸⁷ Tıpkı Japonya gibi, Hindistan'ın da tükettiği petrolün kayda değer kısmı Ortadoğu ve Hürmüz Boğazı üzerinden gelmektedir.¹⁰⁸⁸ Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre, Hindistan'ın 2025 yılı itibariyle dünyadaki en büyük üçüncü enerji tüketici ülke olması beklenmektedir.¹⁰⁸⁹ Hindistan kendi enerji ihtiyaçları uyarınca Rusya ile enerji bağlarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu çabanın en önemli kanıtlarından biri Hindistan enerji şirketlerinin Rusya şirketleriyle Rusya topraklarında yürütülen projelere katılmalarıdır.

Hindistan şirketlerinin Rusya'da enerji projelerine katılımının ilk örneği 2001'de devlete ait olan petrol ve doğal gaz şirketi ONGC'nin Sakhalin-I'de %20 pay almasıdır.¹⁰⁹⁰ Hindistanlı yatırımcıların Sakhalin'deki projelere mesafeli davranması burada ilişkilerin gelişmesine engel oluşturmaktadır. Yatırımcılardaki isteksizliğin en önemli nedeni, adadaki projelerdeki petrol ve gazı Hindistan'a taşınmanın zorluğudur.

---

¹⁰⁸³ Tom Cutlter, "Changing Calculus of India's Energy Security", *New Realities: Energy Security in the 2010s and Implications for the U.S. Military*, (Ed) John R. Deni, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2015, s. 205.

¹⁰⁸⁴ *Asia Development Outlook 2013: Asia Energy Challenge*, Asia Development Bank, 2013, s. 262.

¹⁰⁸⁵ Asia Development Bank, *a.g.y.*, s. 263.

¹⁰⁸⁶ Shikin ve Bhandari, *a.g.y.*, s. 4.

¹⁰⁸⁷ "India: From Soviet Ally To Russian Trading Partner," *The BRICS Post*, 23 Ekim 20, 2013, <http://thebricspost.com/india-from-soviet-ally-to-russian-trading-partner/#.WQbeH0WGMdU> (20 Temmuz 2020).

¹⁰⁸⁸ Himani Pant, "India-Russia Economic and Energy Cooperation: The Way Ahead", *ORF Issue Brief*, n. 81, 2017, s. 2.

¹⁰⁸⁹ "Countries: India", *International Energy Agency*, 20 Temmuz 2020, <https://www.iea.org/countries/india> (22 Temmuz 2020).

¹⁰⁹⁰ "Who We Are: About The Project", *Sakhalin I*, <https://www.sakhalin-1.com/en-RU/Company/Who-we-are> (22 Temmuz 2020).

Bu fiziksel engel, yatırımın ekonomik olarak cazip görülmemesine neden olmaktadır. Sakhalin adası dışında Hindistan şirketleri Yamal, Shtokman gibi bölgelere ilgi göstermişlerdir. Ancak bu noktada Rusya'nın yabancı yatırıma ilişkin sıkı düzenlemeleri engel oluşturmuştur. Rusya yabancı yatırıma dönük koşulları esnek olan Çin ve Avrupalı ortakları için kullanmayı tercih etmiştir.

İki devletin enerji ilişkileri açısından atılan diğer önemli bir adım, Vankor bölgesinde yaşanmıştır. Rosneft ile OVL, 2016'da buradaki projenin önce %15'i için, ardından da fazladan %11'i için anlaşma imzalamıştır.¹⁰⁹¹ Rosneft, Hindistan devlet şirketinin yanı sıra OilIndia, IndianOil Corporation ve Bharat Petro Resources şirketlerinden oluşan özel bir konsorsiyuma projenin %24'ünü satmıştır. Böylece Hindistan'ın projedeki payı %50'ye çıkmıştır. 2016'da yapılan bu anlaşmalar Hindistan'ın Rusya'da SakhalinI'den sonraki en büyük enerji atılımıdır.¹⁰⁹²

Hindistan, Japonya ile benzer biçimde Rusya Uzakdoğu'daki topraklarını geliştirmek istediğini bilmektedir. Rusya'nın bu bölgesinde kendi enerji ihtiyaçları uyarınca etkin bir rol üstlenmeye çalışan Yeni Delhi, TataPower şirketi üzerinden Rusya Uzak Doğu Kalkınma Bakanlığıyla iletişime geçerek 2015'ten bu yana bölgedeki projelerde etkin rol üstlenmeye çalışmaktadır.¹⁰⁹³ Hindistan şirketlerinin yanı sıra, Rusya enerji şirketleri de Hindistan'a yatırım yapmaktadır. Bu durumun örneklerinden biri Rosneft'in bir konsorsiyumla Hindistan'ın en büyük rafinerilerinden EssarOil'i 12,9 milyar dolara almasıyla yaşanmıştır.¹⁰⁹⁴ Rosneft'in Hindistan akaryakıt piyasasında güçlenmesini sağlayan bu adım, aynı zamanda Rusya-Hindistan enerji bağlarını da güçlendirmeyi hedeflemektedir.¹⁰⁹⁵ Bunun yanında Hindistan'ın Uzakdoğu Rusya ile Arktik bölgesindeki projelere katılımı sağlanmak istenmektedir.

Özetlemek gerekirse, Hindistan'ın güçlü ekonomik potansiyeline karşın Rusya ile enerji ilişkileri istenen seviyede değildir. İki aktör hem Rusya hem Hindistan'da doğal gaz ve elektrik üretimi gibi alanlarda işbirliği yapmaya başlamıştır. Bununla

---

¹⁰⁹¹ "Indian Consortium Seeks More Shares in Vankorneft", *Neftegaz*, 21 Temmuz 2016, [https://neftegaz.ru/en/news/russia/409861-indian-consortium-seeks-more-shares-in-vankorneft/\(20 Temmuz 2020\)](https://neftegaz.ru/en/news/russia/409861-indian-consortium-seeks-more-shares-in-vankorneft/(20 Temmuz 2020)).

¹⁰⁹² "Oil Psus Eye Stakes In Russia's Vankor Oil Fields", *The Hindu Businessline*, 31 Ağustos 2019, <https://www.thehindubusinessline.com/economy/consortium-of-oil-psus-eye-stakes-in-russias-vankor-oilfields/article29310020.ece> (20 Temmuz 2020).

¹⁰⁹³ Pant, *a.g.y.*, s. 3.

¹⁰⁹⁴ Nihdi Verma ve Promit Mukherjee, "Rosneft, Partners To Announce Acquisition Of India's Essar Oil Completed", *Reuters*, 20 Ağustos 2017, <https://www.reuters.com/article/us-india-essar-rosneft-idUSKCN1B00MN> (26 Temmuz 2020).

¹⁰⁹⁵ Verma ve Mukherjee, *a.g.y.*

beraber, Hindistan, Rusya'nın Asya Pasifik'te görece olarak değinilen üç devlet içinde en zayıf enerji bağına sahip olduğu aktördür.

d) OPEC+ ve Rusya Ortadoğu Enerji İlişkileri

2014'te petrol fiyatlarında başlayan ivmeli düşüş¹⁰⁹⁶, enerji ihracatçısı ülkelerin ekonomilerinde sarsıntıya neden olmuştur. Bu gelişme karşısında petrol üreticilerinin önemli bir kısmının yer aldığı OPEC, kendi içinde üretim kesintisi kararlarını gündeme getirmiştir. Ancak OPEC dışı üreticilerin kesintiye gitmemesi durumunda OPEC'in bu adımı boşa düşebilir. Bu iddiayı OPEC'in üretim ve küresel payı kanıtlar niteliktedir. Şöyle ki, küresel petrol rezervlerinin %76,9'una sahip olan OPEC'in 2013-2018 küresel ham petrol üretimindeki payı %41 ile %43 arasında yer almaktadır.¹⁰⁹⁷ Başka bir anlatımla OPEC dışı üreticiler dünyadaki ham petrol üretiminin %57 ile %59 arasındaki kısmını üretmektedir. Var olan bu dağılım, OPEC dışı üreticilerin OPEC'in üretim kesintisi kararına katılmasının önemini göstermektedir. Bu çerçevede OPEC'in *de facto* lideri ve en büyük üreticisi Suudi Arabistan 2016'dan itibaren Rusya'nın OPEC çatısı altında alan kararlara göre kesintiye gitmesi için müzakerelere başlamıştır. Nihayetinde Rusya ile Suudi Arabistan arasında süren görüşmeler, OPEC+ adıyla anılan, Rusya başta olmak üzere Azerbaycan, Kazakistan gibi ülkelerin de üretim kesintisinde OPEC ile paralel hareket etmesini sağlayan bir yapı ortaya çıkmıştır. Riyad ile Moskova arasında yapılan görüşmeler uyarınca, ilk kesinti kararı 16 Aralık 2016'da alınmış ve OPEC+ şemsiyesi altında bir araya gelen üreticilerin 2017'de kesintiye gitmesi kararlaştırılmıştır. Rusya ile OPEC arasında 2016'da başlayan işbirliği 2020'de de devam etmiştir. Petrol piyasasında üreticiler arası kesinti görüşmeleri Rusya ile OPEC arasında daha önce de yapılmıştır. Ancak 2016'daki OPEC+ şemsiyesi altında toplanmaya evrilen yapı, Rusya'nın OPEC'in aldığı kararlara güçlü biçimde uyum göstermesi açısından bir ilktir.¹⁰⁹⁸

---

¹⁰⁹⁶ Temmuz 2014'te petrol fiyatlarında düşüşün yaşanmasının nedenlerine dönük farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bazı uzmanlar, ABD'deki kaya petrolü üretimindeki artışı neden gösterirken, bazıları Kırım'ın ilhaki sonrasında petrol üzerinden Rusya'nın cezalandırılması girişimini neden olarak sunmaktadır. Nedeni tartışmalı olmakla beraber, finansallaşma petrol fiyatlarındaki düşüşün süresine ve dinamiklerine etki etmiştir.

¹⁰⁹⁷ "OPEC Share of World Crude Oil Production in 2018", *OPEC*, https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (5 Ağustos 2020). N. Sönnichsen, "OPEC's Share Of Total Global Crude Oil Production from 2009 to 2018", *Statista*, 13 Temmuz 2020, <https://www.statista.com/statistics/292590/global-crude-oil-production-opec-share/> (5 Ağustos 2020).

¹⁰⁹⁸ James Handerson, "Room For Cynicism And Hope In Russia's Deal With OPEC", *Oxford Institute for Energy Studies*, Aralık 2016, s. 4.

Tarihsel olarak Rusya ile OPEC arasında 2016'ya kadar olan görüşmelere kısaca değinmek varılan uzlaşmanın öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. İlk olarak, Rusya ile OPEC arasında ortak hareket etme fikri 1997'de başlayan Asya krizi ile gündeme gelmiştir. Kriz öncesi yaklaşık 20 dolar seviyesinde olan petrol fiyatları 1997'de 18 dolara, 1998'de 11 dolara kadar gerilemiştir.¹⁰⁹⁹ Fiyatlardaki bu düşüş karşısında OPEC ve OPEC dışı üreticiler üretimde kesinti kararı almıştır. Rusya söz konusu dönemde %7 kesinti yapacağını ifade etmesine karşın, üretim kesintisi bir yana ihracatı yıllık bazda 3 bin varil artış göstermiştir.¹¹⁰⁰ OPEC ile Rusya arasında üretimde kesintiye gidilmesine dönük ikinci görüşme, 11 Eylül 2001'deki ABD'ye yapılan saldırı sonrası gündeme gelmiştir. 2000'de 27 dolar düzeyinde seyreden petrol fiyatları 2001'de 23 dolara, 2002'de 22,18 dolara gerilemiştir.¹¹⁰¹ Saldırı sonrası yaşanan belirsizliğin fiyatlarda karşılık bulacağına kesin gözüyle bakan OPEC 1,5 milyar varil üretim kesintisine gitmiştir.¹¹⁰² Bu dönemde OPEC ile görüşmeler yapan Rusya günlük 7,1 milyon varil olan üretimini 30 bin varil azaltacağını ifade etmiştir.¹¹⁰³ Ancak Rusya'nın üretim kesintisi bir yana kısa sürede günlük üretimi 40 bin varil düzeyinde artırdığı kayda geçmiştir.¹¹⁰⁴ Rusya ile OPEC arasında üretim konusunda işbirliği görüşmeleri son olarak 2008 finansal kriziyle yaşanmıştır. Petrol fiyatlarının 147 dolardan 39 dolara kadar gerilemesi sonrasında OPEC, OPEC dışındaki üreticilere kesinti çağrısı yapmıştır.¹¹⁰⁵ Rusya bu görüşmelerde gözlemci statüsünde yer almış ve zaten kesintiye gittiğini ifade etmiştir. Oysa gerçekte Rusya'nın bu dönemde deniz aşırı petrol satışı 700 bin varil artmıştır.¹¹⁰⁶ Bu örnekler dikkate alındığında Rusya ile OPEC arasında 2016'da varılan anlaşma ve Rusya'nın bu anlaşmaya uymasının nedenlerine bakmak yerinde olacaktır. Rusya'nın OPEC+ formülüyle daha katılımcı bir şemsiye altından OPEC ile bir araya gelmesine neden olan faktörler iki kategoride ele alınabilir: Üreticilerin karşılaştığı ortak zorluklar ve Rusya'nın söz konusu dönemde yüz yüze kaldığı özel koşullar. Petrol üretici ülkelerin 2014'ten itibaren karşılaştığı iki temel sorun, daha önce görülmeye alışık olunmadık işbirliklerine zemin yaratmıştır: Kaya

---

¹⁰⁹⁹Tim McMahon, "Oil Prices 1946-Present", *Inflation Data*, Nisan 2020, <https://inflationdata.com/articles/inflation-adjusted-prices/historical-crude-oil-prices-table/> (18 Ağustos 2020).

¹¹⁰⁰ Handerson, *a.g.y.*, s. 3.

¹¹⁰¹ McMahon, *a.g.y.*

¹¹⁰² "OPEC Agrees Oil Cut", *Money, CNN International*, 28 Aralık 2001, <https://money.cnn.com/2001/12/28/international/opec/> (18 Ağustos 2020).

¹¹⁰³ Nicholas Trickett, *Russia-Saudi Arabia Oil Cooperation:the Rise of Opec+*, The Foreign Policy Research Institute, Kasım 2018, s. 3.

¹¹⁰⁴ *A.g.y.*

¹¹⁰⁵ Jad Mouawad, "OPEC Agrees to Another Cut in Production", *New York Times*, 17 Aralık 2008, <https://www.nytimes.com/2008/12/18/business/worldbusiness/18opec.html> (18 Ağustos 2020).

¹¹⁰⁶ Handerson, *a.g.y.*, s. 4.

petrolü üretimi ve iklim krizine yönelik küresel düzeyde artan farkındalık. İlk olarak kaya petrolü üretimine değinmek yerinde olacaktır. Kaya petrolü ya da gazı, geleneksel üretim türlerinden farklı olarak yerin altında bulunan petrol ya da gazın doğrudan çıkarılması değil, kayaların içinde bulunan kaynakların özel bir teknikle parçalanması ve kaynağın toplanması anlamına gelir.¹¹⁰⁷ Bu yöntem özellikle ABD’de 2000’lerden önce başlamış olsa da söz konusu dönemde yeterli teknolojinin olmaması ya da yüksek maliyeti nedeniyle kayda değer üretim yapılamamıştır. Dikkat çeken üretim oranlarına ancak 2004’ten sonra ulaşılmıştır.¹¹⁰⁸ ABD’nin 2004’te 5,5 milyon varil olan günlük üretimi 2018’de 12 milyon varilin üzerine çıkmıştır.¹¹⁰⁹ Bu artış 2008-2018 arasında ivmeli bir şekilde gerçekleşmiş olup, artış sürmektedir.¹¹¹⁰ ABD’nin hızla artan petrol üretimi, ithalat talebinde düşüş yaratmanın yanında, ABD’nin petrol ihraç etmesini de sağlamıştır.¹¹¹¹ ABD üreticilerin bir özelliği, fiyatlardaki oynaklık karşısında esnek kapasitesiyle üretimi azaltabilmeleridir. Konvansiyonel üreticiler için üretim miktarında büyük çaplı oynama kolay değildir. Yani OPEC ve Rusya gibi geleneksel üreticileri ABD karşısında savunmasız kalmaktadır.

Üreticilerin karşılaştığı bir diğer ortak zorluk, iklim krizinin gün geçtikçe görünür hale gelmesi ve bunun dayanak noktasının hidrokarbon türü enerji kaynakları (kömür, petrol, doğal gaz) olması nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarına küresel düzeyde yönelimin artmasıdır.¹¹¹² Bu çerçevede 2015’te gerçekleşen G7 Zirvesi’nde tüketici ülkeler 21. yüzyılın sonuna kadar fosil yakıt kaynak kullanımını sona erdirecekleri taahhüdünde bulunmuşlardır.¹¹¹³ Alınan karar, geleceğe dönük enerji projeksiyonunda fosil yakıtların tüketiminde kayda değer düzeyde düşüş demektir.

---

¹¹⁰⁷ Andrew R. Thomas, *American Shale Energy and the Global Economy: Business and Geopolitical Implications of the Fracking Revolution*, Cham-Switzerland, Spinger International Press, 2018, s. 28.

¹¹⁰⁸ Thomas, a.g.y., s. 34.

¹¹⁰⁹ “U.S. Crude Oil Production Grew 11% In 2019, Surpassing 12 Million Barrels Per Day”, US Energy Information Administration, Mart 2020, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=43015> (23 Ağustos 2020).

¹¹¹⁰ “Data: Petroleum & Other Liquids”, *US Energy Information Administration*, 31 Temmuz 2020, <https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MCRFPUS2&f=M> (23 Ağustos 2020).

¹¹¹¹ ABD, OPEC’in 1973’te uyguladığı petrol kesintisi ve fiyatlardaki yükselişi dikkate alarak, kongre kararıyla 1975’te ABD’nin ulusal çıkarı uyarınca petrol ihracatını yasaklamıştır. Bu yasak yine Kongre kararıyla 2015’te kaldırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: “Ban Oil Exports Act: Bill 115”, *The US Congress* <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/senate-bill/2886/text> (23 Ağustos 2020). Matt Egan, “After 40-Year Ban, U.S. Starts Exporting Crude Oil”, *CNN Business*, 29 Ocak 2016, <https://money.cnn.com/2016/01/29/investing/us-oil-exports-begin/index.html> (23 Ağustos 2020).

¹¹¹² Simon Pirani, *Burn Up: A Global History of Fossil Fuel Consumption*, Londra, Pluto Press, 2018, s. 211.

¹¹¹³ Carole Nakhle, *Russia Energy Diplomacy in the Middle East*, EU Institute for Security Studies, 2018, s. 30

Buysa petrol ihraç ederek ekonomisini döndüren ülkeler için hem tüketici hem de üretici olarak dönüşümü kaçınılmaz kılmaktadır.

Petrol üreticilerinin yüz yüze kaldığı ortak zorlukların yanında Rusya'nın özgül koşulları da OPEC ile masaya oturarak düşen petrol fiyatlarına çözüm bulma arayışında etkili olmuştur. Bu durum yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de petrol fiyatlarının iyileştirilmesi çabasına neden olmuştur. Sonuç olarak hem küresel enerji eğilimlerindeki dönüşüm ve yeni üreticilerin piyasaya girmesi hem Rusya'nın iç koşulları daha önce OPEC ile varılan uzlaşmalardan farklı olarak Rusya'nın bu sefer daha kararlı olmasına neden olmuştur.

Rusya'nın 2016 itibariyle OPEC ve Suudi Arabistan ile kurmuş olduğu bu ilişki, daha önce Rusya ile sınırlı ilişkileri olan Ortadoğu devletleriyle işbirliğini ve politik etkileşimi artmıştır. Örneğin Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri Rusya ile ortak enerji projeleri, yatırım projeleri için işbirliği yapmaya başlamıştır. 2015-2019 yılları arasında Rusya ile Körfez ülkeleri arasında en üst düzeyden ilgili bakanların buluşmalarına kadar otuza yakın görüşme gerçekleşmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanı Suudi Arabistan Kralı Salman bin Abdül Aziz'in yaklaşık 80 uçaktan oluşan bir heyetle 2017'de Rusya'ya yaptığı ziyarettir.¹¹¹⁴ Benzer biçimde Rusya devlet başkanı Putin 2007'den sonra ilk kez 2019'da Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne ziyaret etmiştir.¹¹¹⁵ Körfez ülkelerinin bu çabasında yeni arayışlara dönük eğilimin yanında üç faktörün etkili olduğu söylenebilir. Birincisi, ABD'den yeteri kadar memnun olmama ve Rusya üzerinden ABD'ye mesaj verme.¹¹¹⁶ İkincisi, Rusya ile yatırımlar yoluyla kurulacak ilişkiyle Ortadoğu'da askeri güç kullanmasını azaltma. Son olarak Rusya ile İran ilişkilerini dengelemedir.¹¹¹⁷

Rusya ile Körfez ülkeleri arasında enerjideki işbirliğinin farklı alanlara yayılması her iki taraf için de önemlidir. Ancak bu durumun kısa vadeli bir “kazan kazan stratejisi” olarak görüldüğü söylenmelidir. Rusya söz konusu aktörlerin

---

¹¹¹⁴ Eugene Rumer, “Russia in the Middle East: Jack of All Trades, Master of None”, *Carnegie Endowment for International Peace Report*, 2019, s. 30.

¹¹¹⁵ Edward Yeranian, “Putin Makes First Visit To Saudi Arabia Since 2007”, *Voice of America News*, 14 Ekim 2019, [https://www.voanews.com/europe/putin-makes-first-visit-saudi-arabia-2007\(27](https://www.voanews.com/europe/putin-makes-first-visit-saudi-arabia-2007(27) Temmuz 2020).

¹¹¹⁶ Dmitry Frolovsky, “Understanding Russia-GCC Relations”, *Russia's Return to the Middle East: Building Sandcastles?*, Nicu Popescu, Stanislav Secrieru, Julien Barnes-Dacey ve diğerleri, Brüksel, European Union Institute for Security Studies, 2018, s. 86.

¹¹¹⁷ Becca Wasser, *Limits of Russia Strategy in the Middle East*, Rand Cooperations, 2019, s. 8.

ittifaklarına karışmayacağını, içişleri ve kendi aralarındaki ayrışmalarda tarafsız olacağını ifade etmiştir.¹¹¹⁸ Rusya'nın bu stratejisi ilişkilerde kolaylaştırıcı olmuştur.

Özetlemek gerekirse, enerji kaynakları Rusya'nın ekonomisinde olduğu kadar dış politikasında da hayati bir role sahiptir. Enerji üretiminde malzeme ve teknoloji açısından dışarıya olan bağımlılık, Rusya'nın özellikle Batılı enerji şirketleriyle işbirliği yapmasına neden olmaktadır. Bu durum Rusya'nın dış politikada strateji belirlerken bu gerçeği gözetmesine neden olmuştur. Asya Pasifik bölgesinin ekonomik olarak yükselişi, Rusya açısından enerji kaynaklarını kullanarak bölgede varlığını güçlendirmesini sağlamaktadır. Bu bölgeyle özellikle enerji alanında kurulan işbirliği, Rusya dış politikasında Batı'yla, özellikle AB ile ilişkilerinde daha rahat hareket etmesine olanak tanımaktadır. Rusya'nın 2010'lardan itibaren Ortadoğu'da bağlarını güçlendirmesinde enerji kaynakları kolaylaştırıcı bir rol üstlenmiştir. OPEC ile Rusya arasında yaşanan işbirliği, yalnızca tarafların bir çatı altında toplanması açısından değil, aynı zamanda küresel petrol piyasasında yaşanan değişimi ve eğilim farklılıklarını göstermesi açısından da önemlidir. Bu değişimin ilk yansıması, "bir araya gelmezler" in bir şemsiye altında buluşması ve yansıma etkisiyle dayanışmanın farklı alanlarda karşılık bulmasıdır.

SONUÇ

Eski bir süper güç olan SSCB'nin ardılı Rusya Federasyonu'nun dönüşümü yalnızca bir ülkenin 30 yıllık yaşamına ışık tutulması açısından değil, ulusal, bölgesel ve küresel ilişkilerde yaşanan sistemsel farklılaşmanın anlaşılması açısından da önemli bir örnek sunmaktadır. Rusya'nın petrol, doğal gaz gibi küresel enerji talebinin karşılanmasında hayati olan kaynaklara sahip olması, hem ekonomisini hem siyasi iktidarın egemenlik biçimini ve süresini hem de dış politikasında yaşanan değişimin anlaşılmasına zemin yaratmaktadır. Bu tezde, enerji özelde petrol siyasi iktisadı üzerinden Rusya'nın ekonomik, siyasal ve dış politikası incelenmiştir. Bu inceleme, Rusya'nın küresel kapitalizme eklenme biçimi ve süren ilişkisi gözetilerek yapılmıştır.

Tez, Rusya'nın dönüşümünde ve dış politikasında enerjinin rolünü kapsamlı biçimde ele almak için beş bölüm halinde hazırlanmıştır. Rusya'nın enerji zengini bir ülke olarak belirli bir tarihsel geçmişi ve küresel piyasa kuralları olan petrol sisteminde hareket ettiği dikkate alınarak çalışmanın ilk bölümünde petrol piyasasındaki dönüşümün ele alınmasının gerekli olduğuna kanaat getirilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önce ABD'de daha sonra küresel ölçekte kullanımı artan petrolün araçlarda yakıt haline gelmesiyle birlikte evrensel bir meta haline gelmiştir. Sadece değerli değil, aynı zamanda stratejik bir meta olan petrol, küresel arenadaki üretici ülkelerin, çokuluslu enerji şirketlerinin, ulusal enerji şirketleri ile bunların plan ve stratejilerinin incelenecek unsurlar haline gelmesine neden olmuştur. Petrol, tıpkı diğer metaller gibi, hatta onlardan daha fazla, küresel ekonomi politikteki gelişmelerden etkilenmektedir. Özellikle 1970'lerdeki küresel krizin ardından hızla uygulamaya sokulan neoliberalizm, 1980'ler itibarıyla petrol politikalarına doğrudan yansımıştır. 1983'te borsada işlem görmeye başlayan bu kıymetli meta, finansallaşmanın hızla yükselmesi paralelinde finansal piyasaların etkilerine açılmıştır. Ekonomide üretimden ziyade finansallaşmanın yükselişi, 2000'lerde petrol fiyatlarının belirlenmesinde finansal piyasaların fiziksel piyasaları geride bırakarak en baskın unsur haline gelmesiyle petrol piyasasında karşılık bulmuştur.

Petrol politikaları, küresel ekonomi kadar politik eğilimlerden etkilenmektedir. Örneğin dünya gündeminde iklim kaygılarının üst sıralara çıkması, yenilenebilir enerji alanına ilginin artması, petrol üreticileri açısından yeni stratejileri gerekli kılmıştır. Benzer biçimde yeni üreticilerin petrol piyasasına girmesi ve teknolojik atılımlar üretici

ülkeleri ve onların şirketlerini yeni stratejilerle hareket etmeye itmiştir. Dahası hem alternatif kaynaklara rağbetin artması hem yeni üreticilerin ortaya çıkması hem de yüksek teknolojiyle rezervlere daha kolay ve az maliyetle ulaşılması, piyasada yakın dönemde bir arz sıkıntısının olmayacağını ve fiyatların çok yükselmeyeceğini işaret etmektedir. Buysa üretici ülkelerin yüksek kâr ve ekonomik getiriden ziyade pazar paylarını koruma yönünde stratejilere yönelmelerine neden olmaktadır. Koşullar uyarınca Rusya'nın arasında olduğu üretici ülkeler kendi aralarındaki ilişkilerden, uluslararası şirketlerle ilişkilerine kadar pek çok konuda stratejilerini güncellemişlerdir. Örneğin finansallaşmanın petrol piyasasını etkilemesi karşısında ulusal petrol şirketleri, finansal piyasalarda gücü ve prestiji olan şirketlerle çalışmaya başlamıştır. Benzer biçimde teknolojisi transferi, rezerv gücü elinden alınan uluslararası petrol şirketleriyle işbirliğinin önemli zemini olmuştur. Dahası küreselleşmenin etkisi, üretici ülkelerin ulusal petrol şirketleri kendi sınırları dışında başka ülkelerde projelerde görev almalarıyla da petrol sektöründe görünür olmuştur. Petrol ve genel olarak enerji alanının dinamik seyri, enerji ihracatçısı bir ülkenin hem küresel sistemle etkileşiminde hem de dış politikasında dikkat etmesi gereken unsurların başında yer almıştır. Enerjide yaşanan bu dönüşüm yalnızca Rusya için değil, enerji ihracatı yapma niyet ve kapasitesinde olan ülkelere bunun yol ve yöntemini ve sınırlarını gösteren bir nitelik taşır. Tez çalışmasında, enerji üreticisi devletlerin üretim ve ihracatta piyasa dinamiklerini dikkate alarak sistemle kurulacak ilişkinin hem yöntemini hem de niteliğini belirlediği sonucuna varılmıştır. Bu noktadan hareketle petrol piyasasını şekillendiren dinamiklerin, Rusya'nın eylem ve pratiklerinde yönlendirici olduğu ve uyguladığı otoriter devlet kapitalizmine dışarıdan bir sınır getirdiği, Rusya'yı ve genel olarak ihracatçı ülkeleri bu kurallara uyarak liberal düzenle daha uyumlu bir politika izlemeye sevk ve sınırlandırıcı bir etki yarattığı sonucuna varılmıştır.

Petrol piyasasındaki dinamikler kadar devletlerin küresel sistemle kurduğu ilişkiyi şekillendiren temel faktörlerden biri geçirdikleri içsel dönüşümlerdir. Rusya'nın otoriter kapitalizme evrilme sürecinin arka planın tezin ikinci bölümünde işlenmiştir. Bu doğrultuda SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya'nın ekonomik ve siyasal dönüşümüne mercek tutulduğunda, ekonomik alanda küresel düzeyde etkin bir politika haline gelen neoliberalizmin Rusya'da, IMF ve Dünya Bankası reçeteleriyle, Şok Terapi adıyla uygulamaya sokulduğu görülmüştür. Reçetenin temelinde gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeye uyum sağlaması vardır. Rusya özelindeki programın hedefi, SSCB mirası ve pratiklerinin bir daha geri gelmeyecek şekilde ortadan kaldırılması ve

Rusya'nın siyasi ve ekonomik olarak küresel kapitalist sistem ve çıkarlarıyla uyumlu hale getirilmesidir. Bu hedef, Moskova'nın ekonomi modelini uygularken yolsuzluktan rant kavgalarına, yağmaya, vergi toplamaya ve aşırı yoksullaşmaya uzanan pek çok sorununun görmezden gelinmesinin de temel motivasyonudur. Uygulanan ekonomik model neredeyse tek bir şablona yaslanmış ve Rusya'nın tarihsel özgünlüklerini dışlayacak bir pratiğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rusya'nın gelişmekte olan bir hammadde sağlayıcısı olmasına dayanan dönüşüm reçetesi, başarısız olduğu gibi ülkenin kaosa sürüklenmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, yaklaşık sekiz yıla yayılan bu dönüşüm, küresel kapitalist sistemin Rusya'nın kapitalist bir devletle dönüşmesi, bunun neoliberal beklentileri yerine getirecek şekilde yapmasını ve kendisine biçilen role sadık kalmasını incelemesi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra değinilen önceliğin dışında kalan, ancak hazırlanan programın neden olduğu ekonomik sorunlar, bir sınıfın toplum aleyhine ekonomik varlıkları yağmalaması ve varsıllaşması, devletin piyasadan çekilmesinin Putin döneminde yaşanacak dönüşüme zemin yarattığı sonucuna varılmıştır. Bu noktada denebilir ki, Rusya'da 2000'lerde aşamalı biçimde yerleşik hale gelen otoriter kapitalizmin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri 1990'larda uygulanan neoliberal reçetenin sonuçlarıdır.

1992-1999 yılları arasındaki siyasi dönüşüm ekonomideki karmaşadan uzak kalamamıştır. Siyasal olarak Rusya, 85 federe birime ayrılmış ve başkanın geniş yetkilere sahip olduğu yarı başkanlık modeliyle yönetilmeye başlanmıştır. Bu dönemde bölge yöneticilerinin seçilme prosedürü, bunların iktidarla kurduğu bağlar, bölge valilerinin ekonomik ve askeri ilişkileri Rusya'da dağılma sendromunu gündeme getirecek ciddiyette bir tehdide neden olmuştur. Ancak anayasadaki sorunlar, bölünmenin eğişine gelme, demokrasi yerine parti enflasyonunu temelindeki kaos, Rusya'nın küresel sisteme ekonomi odaklı olarak bağlanmasını sağlamak adına geri plana atılmış, sadece ekonomik ajandayı uygulayan isimlerin iktidarda kalması önemsenmiştir. Neoliberalizmin tek reçete olarak sunulduğu zeminde Rusya'nın özgünlüklerini koruması mümkün olamamış, kapitalizme uyumu öncelediği için savrulmuştur. Sonuç olarak, Rusya siyasetinde demokrasi adı altında yaşanan siyasal karmaşa, kaos bölünme, medyanın oligarklar tarafında kontrol altına alınması gibi sorunların görmezden gelinmesinde şok terapinin ekonomik sonuçlarının ve Rusya'nın ham madde üreticisi olarak sisteme eklenmesine öncelik verilmesinin neden olduğu görülmüştür. Değinilen bu tutum, 2000'lerin başında yeni yönetimin radikal değişiklikler yapmasının da nedenidir. Dahası Putin iktidarıyla beraber ekonomide ve

siyasette görülen refah yaratma karşılığında otoriterleşmenin de nedenlerinden biridir. Bir başka anlatımla Şok Terapi uygulama ve sonuçları Rusya’da yükselişe geçecek olan devlet kapitalizmi ve rekabetçi otoriterliğin itici unsudur.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde, Putin dönemindeki ekonomi ve siyasi dönüşüme ışık tutulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, uygulanan ekonomi politikalarıyla küresel ekonomideki kırılmaların ilişkisi tespit edilmiştir. Washington Uzlaşmasına yönelik eleştirilerin IMF ve DB’nin kendi raporlarında dahi yer bulması, neoliberal dönüşüme uğrayan ülkelerdeki fiyaskolar ekonomik kalkınma için alternatif yöntemleri gündeme getirmiştir. Tam da bu noktada yükselişe geçen Pekin Uzlaşması gibi alternatiflerin, Putin döneminde Rusya’nın uyguladığı ekonomik model için cesaretlendirici bir etki yarattığı görülmüştür. Rusya’da 2000-2008 yılları arasında enerji, madencilik, ulaştırma, savunma sanayii, telekomünikasyon gibi belirli alanların stratejik sektör ilan edilerek devlet bünyesine yeniden alınmasının bu dönemdeki tartışmalardan bağımsız ele alınmaması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede küresel olarak yükselen bu eğilimin de cesaretlendiriciliğinde devletin piyasa bir aktör olarak döndüğü, ancak bir bütün olarak piyasa mekanizmasını ortadan kaldırmadığı, belirli sektörlerde kamulaştırmaya gittiği, elit bir grubun yükselmesine izin vermekle beraber son sözü söylen olduğu görülmüştür. Ancak hem kamulaştırma hem de belirli hissesi kontrol altında tutulan şirket ya da sektörlerin uluslararası ekonomi ve ticaretin kurallarına uyumlu hareket etmesi, devlet şirketlerinin yabancı yatırımcılarla ulusal ve uluslararası ölçekte projeler yürütmesi, var olan modelin yeni nitelikler taşıdığını ve bilinen devlet kapitalizmi tanımını güncellendiğini ortaya koyar ve uygulanan modelin otoriter kapitalizm olduğu sonucuna varılmıştır.

Uluslararası tepkiye neden olan el koyma pratikleri bir yana, devletin oligarklarla ilişkisinde dikey bir yapı oluşturması ve sadakat bağına dikkate alarak bu grupla ilişki kurması, birkaç gözdağı niteliğindeki örnek dışında oligarkların varlıklarına dokunmaması, otoriter kapitalizminin devletin belirli bir zümre ile hiyerarşik bir ilişki kurması, bu grubun zenginleşmesini teşvik etmesi ve işleyen piyasa yapısına dokunmadan bunu yapması özelliği dikkate alındığında bu modelin Rusya ile uyumlu olduğu bir diğer aşamama olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanında Moskova’nın otoriter kapitalizme yönelmesinde Rusya’nın SSCB’den devraldığı tarihi mirasın ve SSCB döneminde devletin işlevinin etkili olduğu görülmüştür.

Enerji sektörünün Rusya ekonomisindeki hayati rolü uyarınca yönetimin bu kaynakları elinde tutmak için ulusal şampiyon stratejisi izlediği ve bu stratejinin bir bütün olarak doğrudan otoriter devlet kapitalizmiyle uyumlu olduğu görülmüştür. Enerji kaynakları bir mercekle olarak Rusya'nın uyguladığı modeli yansıttığının yanında iktidarın ekonomik devamlılığında kaynak sağlayan alan olmuştur. Rusya federal bütçesinin neredeyse yarısının enerji ihracatından gelen gelirler finanse edilmesi devletin toplumdan destek almak için sosyal harcamalar yapmasını sağlamıştır. Benzer biçimde enerji gelirlerinin rezerv fonunda biriktirilmesi, kriz dönemlerinde bu rezervin kullanılarak krizin etkisinin hafifletilmesi enerjinin Rusya'nın uyguladığı modelin sürmesinde hayati önemde olduğunu gösterir. Bir başka anlatımla Rusya'nın enerji kaynaklarının olmadığı bir durumda değinilen kapitalist modeli uygulamasının neredeyse yani dönüşümünün yönünün otoriter kapitalizme evrilmesinin imkansız olduğu söylenebilir.

Moskova'nın ekonomide yeniden yapılandırmaya girdiği bir diğer başlık sınıfsal yeniden organizasyondur. Her ne kadar söz konusu dönemde bu uygulama Putin dönemine özgü gibi ele alınsa da özellikle devlet-sınıf ilişkisinin yukarıdan tanımlanması, bunun sınırları ve Kremlin odaklı oluşuyla Yeltsin dönemine benzerdir. Öte yandan Yeltsin döneminde paralel yapılar neredeyse eş anlı biçimde sınıf ve iktidar yapısına müdahil olurken, Putin döneminde devletin son sözü söylediği, oligarklar ile bürokratlar arasında yukarıdan tanımlı bir ilişkinin kurulduğu görülmüştür. Sınıfsal yapıyla devletin kurduğu bu ilişki ve devletin belirleyeceği Rusya'da otoriter kapitalizmin uygulandığının bir diğer kanıtıdır. 2000'den itibaren devletin belirli alanlarda etkinlik kazanmasına, iş dünyasıyla ilişkilerin devlet lehine olacak şekilde yeniden düzenlemesine, bazı şirket ve sektörlerin devletin mülkiyetine geçirilmesine (ulusal çıkar şemsiyesinin altına sokulması) geniş bir perspektifle yaklaşıldığında, ekonomik dönüşüm ve sınıfsal ilişkilerde devletin etkinliğinin arttığı, belirleyiciliğinin perçinlendiği, ancak küresel kapitalist dinamiklerde sarsıntıya neden olacak bir seviyeye taşınmadığı söylenebilir.

Oligarklarla kurulan ilişki toplumda bir hesaplaşma izlenimi uyandırmış ve adaletin sağlandığına dönük inanç, Putin yönetimine desteğin artmasını sağlamıştır. Toplumdaki izlenim Kremlin'in 2000-2008 yılları arasında oligarklarla yeni bir ilişki türü kurması açısından doğrudur, ancak hesaplaşma ya da adaletin sağlanması denebilecek bir iddia Rusya'daki gerçeklerle örtüşmemektedir, zira yönetim, örnek olarak sunulabilecek birkaç isim dışında sınıfsal yapıya neşter vurmamış ya da

oligarkların varlığını silmemiştir. Bunun yerine küresel sistemle kurulan ilişki dikkate alınarak devletin yönlendirici olduğu, ancak oligarkların servetlerinin de arttığı, Kremlin'in yönlendirme ve iktidar stratejisine uygun davrandıkları sürece varlıklarına, servet artışlarına itiraz edilmediği tespit edilmiştir. Nitekim söz konusu dönemde uygulamada olan Gref Planı'nın pek çok alanda dönüşüm içermesine karşın, sınıfsal yapıya dönük sessiz kalması bu tespiti desteklemiştir. Devletin bir sınıf olarak oligarklarla ilişkisinde yaşadığı dönüşüm otoriter kapitalizmin bir özelliği olduğu ve Rusya'da bu modelin uygulandığına kanıt sunduğu görülmüştür.

Otoriter kapitalizm, neoliberal kapitalist modelden farklılıklar taşımakla beraber küresel ekonomi ve ticari ilişkilerde liberal sisteme meydan okuyan bir noktaya durmaz. Modelin bu niteliği Rusya'da 2014'te yaşanan ikili kriz döneminde açıkça görülmüştür. 2014'te petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ve Ukrayna Krizi nedeniyle Rusya'ya uygulanan Batı kaynaklı ekonomik yaptırımların Rusya ekonomisinde yarattığı çıkmaz üç açıdan önemlidir. İlk olarak, yaptırımların Rusya ve şirketlerinin küresel piyasada ucuz kredi ve yatırım bulma ihtimalini ortadan kaldırması, ülke ekonomisinin neoliberal kapitalist modelle olan bağımlı göstermektedir. Bir başka anlatımla, Rusya'daki otoriter kapitalizmin küresel kapitalist sisteme meydan okuyan ve onun dışında konumlanan bir ekonomik niteliği olsaydı yaptırımlardan böylesine etkilenmemesi gerekirdi, ancak yaşanan sarsıntı Rusya'nın sisteme bağımlılığını ekonomik verilerdeki negatif seyirle açıkça göstermiştir. İkincisi, petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün ekonomideki karşılığı, petrol ile ekonomi arasındaki ilişki konusunda açıklayıcı bir örnek sunmuştur. Rusya GSHY ile petrol fiyatları arasındaki korelasyonun % 90-95 düzeyinde olması, Rusya federal bütçesinde enerji kaynaklı gelirlerin bütçedeki payının 2015-2018 yılları arasında % 39-46 aralığında seyretmesi, petrol piyasasının küresel dinamikleri dikkate alındığında, Rusya açısından petrol gelirlerinin hayati olduğuna ve gelirlere ulaşmak için sistemle bütünleşme gerekliliğine işaret eder. Son olarak, kriz döneminde Rosneft'in bir kısmının yeniden özelleştirilmesinde ve bu konuda izlenen yöntem, Rusya'nın kendi tarzında uyguladığı kapitalist modelin sınırlarını göstermiştir. Sonuç olarak enerji kaynaklarına olan bağımlılık, ekonomik düzeyde Rusya'ya alternatif bir ekonomik model uygulama imkanı sunarken, aynı zamanda küresel kapitalizmle ilişkide uyumlu olmaya zorlamıştır.

Putin döneminde Rusya'nın muhatap olduğu diğer önemli değişimler siyasal alanlarda yaşanmıştır. Rusya'nın federatif kimliğinin yeniden tanımlanmasına zemin yaratan federe bölge-merkez ilişkileri, merkezin yönlendirici ve belirleyici olacağı bir

forma sokulmuştur. Bu otoriter rejimlerin bir niteliği olarak federe bölgelerin politikalarına ve kimin yönetici olacağına merkezin karar vermesi yaygındır ve Rusya için de geçerlidir. Seçim kanunu ve siyasi partiler yasasında art arda yapılan değişiklikler, bir partinin sürekli iktidarda olduğu ve meclisin alt kanadında bulunan partilerin neredeyse hiç değişmediği bir tablo yaratmıştır. Bu noktada hem federe bölgelere dönük yasal değişiklik hem de ulusal seçimlere ve partilere dönük reformların BRP'ye baskın bir parti statüsü kazandırdığı görülmüştür. Medyadan devletin idari ve ekonomik imkanlarına kadar pek çok imtiyazı elinde bulunduran baskın parti, iktidarın yasal zeminde varlığını sürdürmesinin en önemli aracıdır. Bu noktada baskın parti bir süre sonra adeta devletin kendisi haline gelir. Rusya'da kurulduktan kısa süre sonra iktidarı yerelden ulusala ele geçiren BRP'nin baskın parti olarak bu çerçevede devletleştiği görülmüştür. Seçimlerin düzenli aralıklarla, çok partinin yarıştığı bir çerçevede yapılmasına karşın mecliste neredeyse hep aynı partilerin yer alması ve iktidarın değişmemesi, Kremlin siyaset üzerindeki belirleyiciliğinin BRP aracılığıyla perçinlenmesi dikkate alındığında Rusya'da siyasal olarak rekabetçi otoriterlik rejiminin uygulandığı sonucuna varılmıştır. Rejimin ayakta kalmasındaysa BRP'nin etkin bir rol üstlendiği görülmüştür. Rekabetçi otoriterliğin bir yansıması olarak aynı zamanda iktidar, medyayı iki nedenle sıkı biçimde kontrol altına almıştır. Birincisi, muhalif seslerin susturulması, ikincisi medya organlarının iktidarın propagandası yapan aparatlara dönüştürülerek rejime siyasal desteğin sürdürülmesini garanti altına alma. Rusya'da da 2000-2018 arasında el koyma, satmaya zorlama, gazetecileri tutuklama, yeni televizyon kanalları kurma ve enerji şirketlerinin medya organlarını satın olması yoluyla iktidar sıkı biçimde medyayı kontrol altına almıştır.

Rusya'nın dönüşümünü ortaya koyan alanların başında dış politikası gelir. Bu çerçevede tez çalışmasının dördüncü bölümü, 1992-2018 dönemindeki Rus dış politikasına odaklanmıştır. Dış politikada süreklilikleri ve değişimleri tespit etmek için 2000-2018 yılları arasında yayınlanan resmi belgeler incelendiğinde, Rus dış politikasının temelini oluşturan bazı ilkeler tespit edilmiştir. BM düzenine sadakat bu ilkelerin başında gelmektedir. Rusya'nın istemediği bir eylemi önleme ya da kendisine dönük müeyyidelere karşı çıkmakta daimi beş üyeden biri olduğu BM Güvenlik Konseyi'ni etkin biçimde kullanması bu çerçevede ele alınabilir. Dış politikada 1990'larda temeli atılan, 2000'lerde Rusya'nın küresel düzene ilişkin perspektifini betimleyen "çok kutuplu dünya düzeni" ilkesinin BM sistemine dönük vurguyla

bütünlük oluşturduğu görülmüştür. Rus dış politikasında neredeyse her dönemde etkin olan temel ilkelerden bir diğeri egemenlik ve toprak bütünlüğüdür.

Rus dış politikası açısından sürekliliği olan bir diğeri ilkenin SSCB mirası uyarınca “büyük güç olarak kalma” stratejisi olduğu söylenebilir. Büyük güç vurgusunun neredeyse her dış politika metninde karşılık bulması bu argümanı destekleyen bulgudur. Söz konusu ilkeler ve belgeler, özellikle BM düzenine ilişkin vurgu ve Güvenlik Konseyi’nin aktif bir biçimde kullanılması, özgünlükleriyle beraber, Rusya’nın dış politikada meydan okumaktan ziyade sistem içinde onun kurallarına riayet ederek hareket ettiğini gösterir.

Dış politika bölümünün ikinci kısmında Rusya’nın ikili ve çoklu ilişkileri mercek altına alınmıştır. Moskova, 21. yüzyılda dünyanın bir geçiş sürecinde olduğunun farkındadır. Bu noktadan hareketle ikili bir strateji uygulamaktadır. Rusya, Avrupa, ABD, eski Sovyet Coğrafyasındaki ülkelerle ilişkilerinde olabildiğince diyalog ve işbirliğine açık bir strateji izlemektedir. Benzer bir tutumu Çin, Japonya ve Hindistan ile ilişkiler söz konusu olduğunda sergilediğini söylemek mümkündür. Bunun yanında Asya Pasifik ve Körfez bölgesi 2014’ten sonra Rusya’nın dış politikada etkin olmaya çalıştığı adresler olmuştur. Rusya açısından Asya Pasifik bölgesinin ekonomik olarak küresel piyasada edindiği konum, hem enerji rekabeti hem de jeopolitik rekabet açısından Rusya’nın bölgede varlığını güçlendirmesinde temel motivasyon olmuştur. 2014’te Ukrayna Krizi nedeniyle ABD ve Avrupa ile ekonomik yaptırımlara kadar uzanan gerilim, Rusya’nın dış politikada yalnız olmadığını göstermek için Çin başta olmak üzere diğer aktörlerle ilişkilerini güçlendirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Rusya’nın Çin, Japonya ve Hindistan ile kurduğu ilişkiler; ekonomi, enerji ve jeopolitik rekabetin yanında Batı’ya bir yanıt olma özelliği de taşır. Bu durum Rusya’nın sınırlandırmalara karşı sistemle bütünleşmiş ve sistem içinde çözümler sunan yöntemlerle ilerlemeye çalıştığını gösterir.

Rusya’nın Körfez bölgesiyle kurduğu ilişkiler ise, çok yönlülük ilkesiyle uyumluluk arz eder. Bölge devletleriyle Rusya arasındaki ilişkilerin 2014’ten sonra görünür bir biçimde gelişmesinde petrol şemsiyesinin yönlendirici ve teşvik edici etkisi görülmüştür. Sonuç olarak Rusya, sistemin içinde kalarak hem küresel hem de bölgesel gelişmeleri dikkate almış ve etki alanını genişletmeye gayret etmiştir. Bu gayrette enerji/petrol kaynakları kolaylaştırıcı ve yönlendirici bir rol oynamıştır.

Tez çalışmasının son bölümünde Rusya petrol/enerji politikasıyla dış politika arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu bölüm aynı zamanda tezin temel araştırma sorusuna da yanıt aranan kısımdır. “Rusya’nın enerji zengini bir ülke olması dış politikasında nasıl bir etkiye sahiptir?” sorusu merkeze alınarak ilk olarak Rusya enerji kaynaklarının dökümü yapılmış ve Rusya’nın enerji kaynaklarına dönük yaklaşımını anlamak için yayınlanan enerji belgeleri incelenmiştir. Rusya’nın enerji kaynaklarını çıkarmaya devam etmek için yeni işbirliklerine ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Özellikle yeni üretim sahaları için gerekli teknolojiye sahip olmayışı, enerji ekipmanlarında dışa bağımlı kalması ve eski kaynakların tükenme noktasına gelmesi Rusya’nın yüksek teknolojiye ulaşmak için çeşitli ülkelerle işbirliği geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyaçların Rusya’yı sistemle ilişkisinde uyumlu hareket etmeye ittiği söylenebilir. Buysa Rusya’nın ulusal dönüşümünde uyguladığı otoriter kapitalist modelin seçilmesinin de nedenini gösterir, zira Rusya enerji kaynaklarının durumuna rağmen sisteme güçlü biçimde meydan okuyan, onun işleyiş biçimine hanel getiren, otoriter kapitalizm yerine başka bir modele sahip olsaydı, siyasal iktidarının devamında hayati rol üstlenen enerji kaynaklarından faydalanması mümkün olmayabilir. Bu nedenle ilk olarak enerji kaynaklarının Rusya dış politikasında sistemin kurallarıyla uyumlu bir çerçevede hareket etmesine neden olduğu söylenebilir.

Enerji kaynaklarının Rusya dış ticaretindeki % 50’ye yakın payı, bölgesel ve küresel enerji stratejisinde ve dış politikayı etkileyen bir diğer unsurdur.. Bu faktör, Moskova’nın enerji güvenliği açısından piyasalarda payını koruma/artırma gayreti içerisine girmesine neden olmuştur. Rusya’nın yaptırımlara rağmen AB ile ilişkilerinde gerekli diyalog ortamının sağlanması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bir başka anlatımla Rusya’nın enerji tedarikçisi statüsü ve pazar payını koruma gayreti, bazı ülke ve yapılarla sorunlar yaşasa da ilişkilerini tamamen koparmasına engel teşkil eder.

Küresel enerji piyasasında yaşanan dönüşüm ve fiyat şokları değinilen iç unsurlar uyarınca Rusya’nın küresel kapitalist sistem içinde alternatifler üretmesini gerektirmiştir. Nitekim 2014’ten sonra OPEC ile sıklaşan görüşmeler ve OPEC+ formülüyle petrol fiyatlarının kontrolüne dönük hayata geçirilen yöntem bu duruma örnek oluşturmaktadır. Enerji kaynakları Rus politikasında olan bölge ve devletlerle ilişkilerini geliştirmesinde köprü görevi üstlenir. Çin, Japonya ve Hindistan ile enerji ilişkilerinin sıklaştırılması, özellikle Çin ile doğal gaz, petrol gibi kalemlerde büyük anlaşmalara imza atılması, Japonya ile var olan sorunlara karşın pragmatik bir şekilde enerji odaklı görüşmeler, Rusya şirketlerinin Hindistan enerji piyasasında yatırımlarını

artırması, Rusya'nın Uzakdoğu Rusya bölgesine yatırım çekme gayretini ve enerji kaynaklarının dış politikada etkisini gösteren örneklerdir. Rusya'nın enerji kaynakları ve bunun gerekliliklerinin dış politikada etkisinin görüldüğü bir diğer örnek Çin ile Orta Asya ilişkilerinde Rusya'nın aldığı tutumda ortaya çıkmıştır. Rusyalı enerji şirketlerinin Çin'den aldığı krediler, Çin şirketlerinin Rusya enerji projelerinde görünürlüğünün artması Rusya için öyle hayati bir noktaya varmıştır ki, Çin'in Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan ile kurduğu enerji ilişkileri ve dış politika faaliyetlerine sessiz kalmıştır. Bu durum genel olarak Moskova'nın sergilediği sorumluluğun ve vizyonun dış politikada karşılık bulduğunu göstermektedir.

Rusya dış politikasının çok yönlülük ve pragmatizm ilkeleri, Ortadoğu'da, özellikle Körfez ülkeleriyle kurduğu ilişkilerde doğrudan karşılık bulmaktadır. Bu ülkelerin neredeyse tamamının enerji ihracatçısı olması, fiyat değişiklikleri karşısında enerji üreticileri arasında işbirliğinin elzem olduğu fikrini güçlendirmiştir. OPEC ile bu bağlamda kurulan işbirliği Rusya ile bu ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. Enerjide diyalogla başlayan bu ilişki biçimi bir noktadan sonra yayılma etkisi göstererek ekonomi politikalarında ve bölgesel politikada karşılık bulmaya başlamıştır. Rusya'nın OPEC çatısı altında Körfez devletleriyle işbirliğini artırma girişimi, enerji kaynaklarının bazı bölgelerde Rusya dış politikasında kolaylaştırıcı bir rol üstlendiğini ve yeni işbirliklerine zemin yarattığını göstermektedir.

Rusya'nın dönüşümü ve dış politikasında enerjinin rolünü ele alan bu tezde üç önemli sonuca varılmıştır. İlk olarak, Rusya'nın kapitalist sistem içerisinde ekonomide otoriter kapitalist bir modele siyasal olarak rekabetçi otoriter bir siyasal rejime sahip olduğu, ancak kapitalist dinamikleri dışlamayan bir enerji ve dış politikaya sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca petrol piyasası ve enerji kaynaklarının varlığının Rusya'nın sisteme meydan okuması bir yana daha fazla entegre olmasında rol üstlendiği görülmüştür. İkincisi, petrol odakta olacak şekilde enerji kaynaklarının Rusya'nın üretici ve ihracatçı statüsünde yer almasının temel nedenidir. Bu kimlik, Moskova için dış politikada yeni işbirliklerinin kurulmasına ve mevcut olanların da güçlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu değerlendirme uyarınca tezin temel hipotezi; "Rusya'nın enerji zengini bir ülke olması dış politikası ve ulusal dönüşümde etkili bir role sahiptir" ve "Rusya'nın dönüşümü ve dış politikası enerjinin ekonomi politiği üzerinden anlaşılabilir "hipotezlerini doğrulamıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak, petrol kaynaklarının dış politikada imkanlar yarattığı kadar sınırlandırmalar da getirdiği, bu kaynakların Rusya ile sistem ilişkide siyasal olarak otoriter rekabetçilik ve ekonomik

olarak otoriter kapitalizme rağmen sistemle uyumlu olmak konusunda tutkal görevi üstlendiği sonucuna varılmıştır.

Tezin araştırma soruları ve hipotezleri üç açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak, Rusya'nın siyasal ve ekonomik dönüşümünde enerji kaynaklarının üstlendiği rol, enerji sisteminin kuralları dikkate alınarak ortaya konulmuştur. İkincisi, petrol/enerji kaynakları ve ticaretinin içinde hareket ettiği sistemin dinamiklerinin kapitalist sistemle ilişkisi ve buna olan bağlılığın dikkate alınarak Rusya'nın siyasal ve ekonomik dönüşümde uyguladığı modellerin sınırları çizilmiş ve bunun nedenleri ortaya konmuştur. Son olarak, Rusya dış politikasında enerji kaynaklarının yarattığı imkanların yanında hem Rusya enerji rezervlerinin durumu ele alarak Rusya dış politikasında enerjinin rolü incelenmiştir.

Bu tez çalışması Rusya gibi diğer petrol ihracatçısı devletlerin dış politika ve sistemle ilişkisinde petrolün yalnızca bir meta olarak değil, ülkelerin ulusal dönüşümünde, bölgesel ve küresel ilişkilerde bir bağlantı noktası olarak merkezde olduğu çalışmalar için yeni bir perspektif sunmaktadır. Dahası tez çalışmasının Rusya'ya dair vardığı otoriter kapitalizm ve rekabetçi otoriterlik bulgularının neden 2008'den sonra belirginleşmeye başladığı, devlet-piyasa ilişkilerinde devletin rolünün arttığı modellerin neden gündeme geldiği tartışmaya açar. Devlet ile piyasa ilişkisinin Covid-19 salgınıyla beraber yeniden tartışıldığı, piyasa mekanizmasının ciddi biçimde sorgulandığı dönemde bu dinamikler gözetilerek Rusya'nın bu dönüşümün çizdiği çerçevenin yorumlanmasının ileride yapılacak çalışmalar açısından ayrıca önem taşıdığı görülür. Tez çalışması bu çerçevede Covid-19 kadar genel bir özellik taşımasa da Rusya'nın karşılaştığı yıkımın onu getirdiği noktayı ortaya koymuştur. Ancak salgının devlet, toplum ve küresel kapitalist sistemin piyasa ilişkilerinde yaratacağı etki hala incelenmeyi beklemektedir.

KAYNAKÇA

“2016 Presidential Election Volume I of II”, *The US Justice Secretary*, Washington DC, 2019, <https://www.justice.gov/storage/report.pdf> (1 Şubat 2020).

“About China Investment Company” *CIC*, http://www.china-inv.cn/chinainven/About_CIC/Corporate_History.shtml (2 Ağustos 2019).

“About Commonwealth of Independent States”, *Commonwealth of Independent States*, <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (15 Mayıs 2019).

“About Eurasia Economic Community”, *Eurasia Economic Union*, <http://www.evrazes.com/en/about/> (15 Ağustos 2019).

“About Fund”, *Direct Investment Fund of Russia*, <https://investinrussia.com/about> (22 Eylül 2019).

“About Rosneft: Rosneft at a Glance”, *Rosneft*, https://www.rosneft.com/about/Rosneft_today/ (20 Nisan 2020).

“About SCO”, *The Shanghai Cooperation Organisation*, http://eng.sectsc.org/about_sco/ (19 Ağustos 2019).

“About us”, *Russia-Saudi Investment Fund*, <http://rsifund.com> (26 Ekim 2019).

“Accessions: Russian Federation: The Russian Federation's Timeline”, *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_russie_e.htm (30 Eylül 2019).

“Aims and About Agency”, *Agency for Strategic Initiatives*, https://asi.ru/eng/about_agency/ (20 Kasım 2020).

“Aleksberov Vahid”, *Forbes*, 20 Temmuz 2020, <https://www.forbes.com/profile/vagit-alekperov/?sh=3ecefdda3a74> (20 Kasım 2020).

- “AlibabaGroup, Mega Fon, Mail.ru Groupand RDIF: AnnounceSigning of DefinitiveDocumentsforJointVenture in Russiaandthe CIS”, *Mailru*, 5 Haziran 2019, <https://corp.mail.ru/en/press/releases/10427/> (10 Şubat 2020).
- “Anglo-French OilAgreement is Out”, *The New York Times*, 24 Temmuz 1920, https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1920/07/24/103464089.pdf?pdf_redirect=true&ip=0 (21 Nisan 2019).
- “AsiaInsfractureandInvestment Bank, WhoWeAre: Introduction”, *AsiaInsfractureandInvestment Bank*, <https://www.aiib.org/en/about-aiib/index.html>(10 Şubat 2020).
- “Asia-Pacific EconomicCooperation (APEC)”, *The US Department of State: Bureau of East Asianand Pacific Affairs*,<https://www.state.gov/asia-pacific-economic-cooperation-apec/> (20 Eylül 2019).
- “Asia-Pacific EconomicCooperationPolicySupportUnit”, *APEC RegionalTrends Analysis: APEC at 30: A Region in ConstantChange*, Singapur, APEC Publishing, Mayıs 2019.
- “Asia&PacificPopulationTrends”, 2019, *United NationPopulationFund*, <https://asiapacific.unfpa.org/en/node/15207> (10 Aralık 2019).
- “Balance of Payments of the Russian Federationfor 2013”, *TheCentral Bank of Russian Federation*http://www.cbr.ru/eng/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/bal_of_payments_new_13_e.htm&pid=svs&sid=itm_48213 (20 Aralık 2018).
- “Balance of Payments of the Russian Federationfor 2014”, *TheCentral Bank of Russian Federation*, http://www.cbr.ru/eng/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/bal_of_payments_new_14_e.htm&pid=svs&sid=ITM_20620 (20 Aralık 2018).
- “Ban OilExportsAct Bill 115”, *The US Congress*,<https://www.congress.gov/bill/115th-congress/senate-bill/2886/text> (23 Ağustos 2020).
- “Bank of Russia: OffshoreZonesTook \$42bn of Russian Money LastYear”, *Russia Business Today*, 31 Mart 2018, <https://russiabusinesstoday.com/economy/bank-of-russia-offshore-zones-took-42bn-of-russian-money-last-year/> (4 Ağustos 2019).
- “Basic Facts”, *CSTO*,http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm (5 Eylül 2020).
- “Belarus-Russiatradeturnoverup 9.4% in 2018 to \$35.56bn”, *ExportBy*, 14 Şubat 2019, <https://export.by/en/news/belarus-russia-trade-turnover-up-94-in-2018-to-3556bn> (26 Ekim 2019).

- “Belt and Road Initiative”, *European Bank for Reconstruction and Development*, <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html> (10 Şubat 2020).
- “Beslan Saldırısı”, *Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Beslan-school-attack> (20 Eylül 2019).
- “Beslan”, *European Court of Human Right*, [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"fulltext":\["beslan"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{) (13 Nisan 2017).
- “Bottom review of Russian Economy”, *Rod Martin*, 2017, <http://rodmartin.org/top-bottom-review-russian-economy/> (10 Şubat 2019).
- “BP Energy Report 2018”, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/energy-outlook-2017/bp-energy-outlook-2017.pdf> (10 Temmuz 2017).
- “BP History in Russia”, *BP*, https://www.bp.com/en_ru/russia/home/who-we-are/history.html (15 Nisan 2020).
- “Brief History”, *OPEC*, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (14 Haziran 2017).
- “Brief History”, *OPEC*, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm (10 Haziran 2017).
- “Business: Upstream, Kazakhstan”, *Lukoil*, <https://www.lukoil.com/Business/Upstream/Overseas> (5 Eylül 2020).
- “Change in OPEC Crude Oil Price since 1960”, *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/> (12 Şubat 2019).
- “Change in OPEC Crude Prices since 1960”, *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/> (10 Aralık 2018).
- “Charter for America-Russia Camp David”, *Channeling Reality*, http://www.channelingreality.com/NWO_WTO/NWO_DOC_S/1992_Charter_for_American-Russian_Camp_David.pdf (15 Mayıs 2019).
- “Charter of the Collective Security Treaty Organization”, *CSTO*, 2 Ekim 2002, https://en.odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_be_zopasnosti/ (10 Ağustos 2019).
- “China Economy Overview, World Bank IBRD-IDA”, 23 Nisan 2020, <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview> (29 Haziran 2020).

- “ChinaGovernmentFundRanking”, *China Money Network*, <https://www.chinamoneynetwork.com/china-government-fund-ranking> (2 Ağustos 2019).
- “China-KazakhstanOilPipelineTransports 5.59 mlntonnes in H1”, *Xinhuanet*, http://www.xinhuanet.com/english/2019-08/02/c_138278428.htm (5 Eylül 2020).
- “China, RussiaInk Statement toDeepenTies”, *Xinhua*, 27 Eylül 2010, http://www.china.org.cn/world/2010-09/27/content_21017883.htm (2 Eylül 2019).
- “CIS FreeTradeAgreementComesinto Force”, *US-Ukraine Business Council*, Ekim 2012, <http://www.usubc.org/site/member-news/cis-free-trade-agreement-comes-into-force> (15 Ağustos 2019).
- “Concept of theForeignPolicy of the Russian Federation”, *TheMinistry of ForeignAffairs of the Russian Federation*, 2013, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/122186 (15 Temmuz 2019).
- “Countries: China”, *International EnergyAgency*, 2018, <https://www.iea.org/countries/china> (29 Haziran 2020).
- “Countries: India”, *International EnergyAgency*, 2020, <https://www.iea.org/countries/india> (22 Temmuz 2020).
- “Country Analysis Breef: Russia”, *The U.S. Energy Information Administration*, 31 Ekim 2017, https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Russia/russia.pdf (10 Ocak 2019).
- “Country Analysis Brief: Japan”, *The Us Energy Information Administration*, 2 Şubat 2017, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/JPN> (16 Mart 2019).
- “Country Report: Kazakhstan”, *International EnergyAgency*, Nisan 2020, <https://www.iea.org/reports/kazakhstan-energy-profile#> (5 Eylül 2020).
- “Country: Kazakhstan: Analysis”, *US Energy Information Administration*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/KAZ> (5 Eylül 2020).
- “Country: Turkmenistan Analysis”, *US Energy Information Administration*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TKM> (5 Eylül 2020).
- “Country: Uzbekistan Analysis”, *US Energy Information Administration*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/UZB> (5 Eylül 2020).

- “Direct Investments by Sectors”, *Central Bank of Russian Federation*http://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/ (2 Eylül 2019).
- “Doing Business in Russia”, *World Bank*, <http://www.worldbank.org/en/country/russia/brief/doing-business-russia> (10 Haziran 2018)
- “Dutch Court Backs \$50bn Yukos Claim against Russia”, *BBC News*, 18 Şubat 2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-51547011> (20 Nisan 2020).
- “Economic and Social Commission for Asia and the Pacific”, *Asia Pacific Trade and Investment Report 2019*, New York, United Nations, 2019.
- “Energy Strategy of Russia for the Period 2030”, *Ministry of Energy of the Russian Federation*, 2009, [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) (7 Ağustos 2018).
- “EU Energy Security Strategy”, *EU Commission*, 2014, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf (25 Mayıs 2020).
- “EU Imports of Energy Products and Recent Developments”, *Eurostat Statistic Explained*, Mart 2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf> (25 Ağustos 2019).
- “EU Sanctions Against Russia Over Ukraine Crisis”, *EU Newsroom*, https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en (20 Aralık 2018).
- “EU-Russia International Trade in Goods Statistics”, *Eurostat Statistic Explained*, Mart 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Russia-EU_-_international_trade_in_goods_statistics (25 Ağustos 2019).
- “Eurasia Economic Integration: Facts and Figures”, *Library of Eurasian Integration*, 2016, <http://www.eurasiancommission.org/en/Pages/library.aspx> (9 Mayıs 2019).
- “Explore Economies: Russia”, *Doing Business*, <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/russia> (10 Haziran 2018).
- “Federal Budget's Oil and Gas Revenue in Russia 2005-2020”, *Statista*, 26 Şubat 2021, <https://www.statista.com/statistics/1028682/russia-federal-budget-oil-and-gas-revenue/> (11 Haziran 2021).
- “Federal Law on Political Parties of the Russian Federation Opinion”, *European Commission for Democracy Through Law*, 2012,

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2012\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2012)001-e) (11 Haziran 2019).

“Federal Law on Political Parties of the Russian Federation”, *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission)*, 2012, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2012\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2012)001-e) (19 Ağustos 2019).

“Foreign Projects: Kazakhstan”, *Gazprom*, <https://www.gazprom.com/projects/kazakhstan/> (5 Eylül 2020).

“Foreign Projects: Uzbekistan”, *Gazprom*, <https://www.gazprom.com/projects/uzbekistan/> (5 Eylül 2020).

“From the Treaty to the Organization: History of Creation, Fundamentals of Activity, Organizational Structure”, *CSTO*, <https://en.odkb-csto.org/25years/> (10 Ağustos 2019).

“From Where Do We Import Energy and How Dependent are We”, *European Commission*, 2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html> (23 Mayıs 2020).

“Georgia Officially Leaves CIS”, *Asbarez*, 18 Ağustos 2009, <http://asbarez.com/69469/georgia-officially-leaves-cis/> (15 Ağustos 2019).

“Global 500”, *Fortune*, <http://fortune.com/global500/>, 28 Haziran 2017.

“Government Budget”, *Trading Economics*, <https://tradingeconomics.com/russia/government-budget> (12 Şubat 2019).

“History of Aramco”, *Saudi Aramco*, <http://www.saudiaramco.com/en/home/about/history/1930s.html> (18 Ağustos 2018).

“How to Duma Election System Work: Law on Elections of Deputies to the State Duma”, *Levada Center Moscow*, http://www.russiavotes.org/duma/duma_election_law.php (5 Mart 2019).

“India: From Soviet Ally to Russian Trading Partner”, *The BRICS Post*, 23 Ekim 2013, <http://thebricspost.com/india-from-soviet-ally-to-russian-trading-partner/#.WQbeH0WGMdU> (15 Aralık 2015).

“Indian Consortium Seeks More Shares in Vankorneft”, *Neftegaz*, 21 Temmuz 2016, <https://neftegaz.ru/en/news/russia/409861-indian-consortium-seeks-more-shares-in-vankorneft/> (20 Temmuz 2020).

- “International Energy Agency”, *Histor of International Energy Agency*, Uluslararası Enerji Ajansı Resmi Web Sitesi, <https://www.iea.org/about/history/> (15 Temmuz 2017).
- “International Strategic Focus Report”, *TÜSİAD*, n. 1, 2008, <https://tusiad.org/tr/tum/item/2618-bagimsiz-varlik-fonlari-sovereign-wealth-funds-raporu> (2 Ağustos 2019).
- “Investment Data”, *Central Bank of the Russian Federation*, http://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/ (2 Eylül 2019).
- “Japan Ministry of Finance”, *Trade Statistics of Japan: Values by Country 2018*, <http://www.customs.go.jp/toukei/srch/indexe.htm?M=23&P=1,,,,,,,,,1,0,2018,0,7,0,,,,,,,,,1,,,,,,,,,100> (20 Eylül 2019).
- “Japan Weighs Possible SDF Dispatch to Strait of Hormuz as U.S. Seeks Coalition”, *Japan Times*, 14 Temmuz 2019, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/07/14/national/japan-mulling-possible-sdf-dispatch-strait-hormuz/> (5 Temmuz 2020).
- “Just Facts: Russia’s Oil Reserves by the Numbers”, *The Global List*, 12 Eylül 2017, <https://www.theglobalist.com/russias-oil-reserves-by-the-numbers/> (10 Ocak 2019).
- “Kazakhstan-China Pipeline History”, *Kazakhstan China Pipeline* <http://www.kcp.kz/company/history> (5 Eylül 2020).
- “Kazakhstan: Central Asia alliance calls for US withdrawal”, *Green Left Weekly*, 13 Temmuz 2005, <https://www.greenleft.org.au/content/kazakhstan-central-asia-alliance-calls-us-withdrawal> (19 Ağustos 2019).
- “Kyrgyzstan Gross Domestic Product 2018”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic> (10 Ağustos 2019).
- “Legal Information Institute”, *Sherman Anti-Trust Act*, Cornell Law School, https://www.law.cornell.edu/wex/sherman_antitrust_act (20 Mayıs 2017).
- “List of Crude Oil Exporting Countries in 2018”, *World Export* <http://www.worldstopexports.com/worlds-top-oil-exports-country/> (20 Aralık 2019).
- “Lukoil in the Republic of Uzbekistan”, *Lukoil*, <https://www.lukoil.com/Company/BusinessOperation/GeographicReach/Asia/LUKOILinUzbekistan> (5 Eylül 2020).

- “Major Oil and Gas Companies' Federal Budget Contribution in Russia in 2018”, *Statista*, 27 Şubat 2020, <https://www.statista.com/statistics/1096073/russia-energy-companies-contribution-to-the-federal-budget/> (11 Haziran 2020).
- “Marketing: Former Soviet Union”, *Gazprom*, 2019, <https://www.gazprom.com/about/marketing/cis-baltia/> (5 Eylül 2020)
- “Memorandum of Agreement San Remo April 24 1920”, *Scribd*, <http://tr.scribd.com/doc/71911534/Memorandum-of-Agreement-San-Remo-Apr-24-1920> (2 Haziran 2017).
- “Milestones in the History of U.S. Foreign Relations”, *the US Department of State-Office of the Historian*, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/red-line> (10 Temmuz 2017).
- “Oil and Gas Stakes in Russia's Vankor Oil Fields”, *The Hindu Businessline*, 31 Ağustos 2019, <https://www.thehindubusinessline.com/economy/consortium-of-oil-psu-eye-stakes-in-russia-s-vankor-oil-fields/article29310020.ece> (20 Temmuz 2020).
- “On Bank of Russia Key Rate and Other Measures Press Note”, *Central Bank of Russian Federation*, https://www.cbr.ru/eng/press/PR/?file=16122014_010920eng_dkp2014-12-16T01_04_09.htm (20 Aralık 2018).
- “OPEC Agrees Oil Cut”, *CNN International*, 28 Aralık 2001, <https://money.cnn.com/2001/12/28/international/opec/> (18 Ağustos 2020).
- “OPEC Share of World Crude Oil Production in 2018”, *OPEC*, https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (5 Ağustos 2020).
- “OPEC üretimi kısmak için anlaştı”, *Dünya Gazetesi*, 30 Kasım 2016, <https://www.dunya.com/finans/haberler/opecin-kkritik-toplantisi-bugun-yapilacak-haberi-339922> (23 Temmuz 2020).
- “Open Door in the Middle East”, *MERIP*, n. 31, 1974.
- “Overview of ASEAN-Japan Dialogue Relations”, *ASEAN*, 16 Ağustos 2018, <https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/Overview-ASEAN-Japan-Relations-As-of-16-August-2018-rev.pdf> (20 Eylül 2019).
- “Pakistan ve Hindistan'ın ŞİÖ'ye Tam Üyeliği Onaylandı”, *Anadolu Ajansı*, 9 Haziran 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-ve-hindistanin-sioye-tam-uyeligi-onaylandi/838021> (1 Aralık 2019).
- “Partnership with Rosneft”, *BP*, https://www.bp.com/en_ru/russia/home/who-we-are/partnership.html (20 Nisan 2020).

- “Petroleum&Otherliquids”, *US Energy Information Administration*, 31 Temmuz 2020, <https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MCRFPUS2&f=M> (23 Ağustos 2020).
- “PressRelaes: Yamal LNG Shipped First LNG Cargo to Japan”, *Novatek*, 26 Haziran 2019, http://www.novatek.ru/en/press/releases/index.php?id_4=3268 (5 Temmuz 2020).
- “Price, WhyThisOilCrisis is Differentto 2008”, *OilPrice*, 17 Temmuz 2016, <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Why-This-Oil-Crisis-Is-Different-To-2008.html> (7 March 2018).
- “QatarFundCommits \$2 BillionInvestmenttoRussia: RDIF CEO”, *Russia Direct InvestmentFund*, 23 Mayıs 2014, https://rdif.ru/Eng_fullNews/1038/ (24 Ekim 2019).
- “RDIF, JBIC AgreeTermsandConditionsforRussia-Japan InvestmentFund”, *Russia-Japan InvestmentFund*, <http://rjif.org/news/75-RDIF-JBIC-agree-terms-and-conditions> (22 Eylül 2019).
- “Region,” *Election Board of the Russian Federation*, http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100021960186&vrn=100100021960181&region=0&global=1&sub_region=0&prver=0&pronetvd=null&vivid=100100021960186&type=242 (5 Mart 2019).
- “RegulatoryImpactAssasment in Russia”, *OECD*, 2011, <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/regulatoryimpactassessmenttriainrussia.htm> (4 Haziran 2021).
- “Report on theInvestigationinto Russian Interference in the 2016 PresidentialElection”, *U.S. Department of Justice*, Mart 2019, <https://www.justice.gov/storage/report.pdf> (23 Haziran 2020).
- “Research Update: Russian Federation Outlook RevisedtoStablefromNegative on AbatingExternalRisks; RatingsAffirmed”, *Standard&Poor`s Global Rating*, 2016, https://www.standardandpoors.com/en_EU/web/guest/article/-/view/sourceId/20023620 (20 Mayıs 2020).
- “Rosneft and BP Complete TNK-BP SaleandPurchaseTransaction” , *BP*, <https://www.bp.com/en/global/corporate/news-and-insights/press-releases/rosneft-and-bp-complete-tnk-bp-sale-and-purchase-transaction.html> (20 Nisan 2020).
- “Rosneft and BP Complete TNK-BP SaleandPurchaseTransaction”, *Rosneft*, 21 Mart 2013, <https://www.rosneft.com/press/releases/item/114403/> (10 Nisan 2020).

- “Rosneft Annual Report 2017”, *Rosneft*, 2018, https://www.rosneft.com/upload/site2/document_file/a_report_2017_eng.pdf (12 Mayıs 2019).
- “Rosneft’s Shareholders as of October 1, 2020”, *Rosneft*, https://www.rosneft.com/Investors/Equity/Shareholder_structure/ (30 Ekim 2020).
- “Russia Central Bank Key Rates Between 2010-2019”, *Country Economy*, 29 Temmuz 2019, <https://countryeconomy.com/key-rates/russia> (10 Ağustos 2019).
- “Russia Economy Central Bank”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/russia-economy-cenbank-idUSL5N17346J> (13 Mart 2020).
- “Russia Energy 2015 Report”, *Analytical Center for the Government of Russian Federation*, Eylül 2016, <https://ac.gov.ru/files/publication/a/10205.pdf> (12 Temmuz 2018).
- “Russia Export by Category”, *Trading Economics*, 2019, <https://tradingeconomics.com/russia/exports-by-category> (20 Aralık 2019).
- “Russia Export Data: 2018”, *Export Genius*, https://www.exportgenius.in/export-import-trade-data/russia-export.php?gclid=EAIaIQobChMI0aXzgZyX6gIVDcayCh1itA_eEAAAYAiAAEgJzBfD_BwE (23 Haziran 2020).
- “Russia Exports Most of its Crude Oil Production, Mainly to Europe”, *The US Energy Information Administration*, 4 Kasım 2017, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=33732> (10 Ocak 2019).
- “Russia Foreign Trade Activity in 2018”, *Russian Federation Federal Customs Service*, <https://ddls.ru/en/news/russia-foreign-trade-activity-in-2018/> (20 Eylül 2019).
- “Russia GDP”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?contextual=max&locations=RU> (5 Mart 2019).
- “Russia Gross Domestic Product 2018”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/?locations=KG-RU> (10 Ağustos 2019).
- “Russia Growth Between 2008-2010”, *Dünya Bankası*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2017&locations=RU&start=1990&view=chart> (10 Aralık 2018).
- “Russia Inflation Rates”, *Inflation*, <https://www.inflation.eu/inflation-rates/russia/historic-inflation/cpi-inflation-russia.aspx> (12 Şubat 2019).

- “Russia Modernizing the Economy Report”, *OECD Better Policies Series*, Paris, OECD, Nisan 2013.
- “Russia Oil production”, *CEIC*, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/russia/crude-oil-production> (10 Mart 2020).
- “Russia Payoff Balance of Soviet Union's Foreign Debt”, *RT*, 22 Ağustos 2017, <https://www.rt.com/business/400489-russia-soviet-debt-payment/> (20 Kasım 2017).
- “Russia Trade by Country”, *Rus Exporter*, 2018, <http://www.rusexporter.com/country> (20 Ekim 2019).
- “Russia Trade Summary 2015”, *World Bank*, 2016, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUSSIA/Year/2015/Summarytext> (10 Şubat 2019).
- “Russia-EU International Trade in Goods Statistics”, *Eurostat*, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Russia-EU – international trade in goods statistics](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Russia-EU_-_international_trade_in_goods_statistics) (10 Haziran 2020).
- “Russia-Japan Investment Fund Makes First Investments of \$170 Mln”, *Reuters*, 6 Aralık 2017, <https://www.reuters.com/article/russia-japan-investments/russia-japan-investment-fund-makes-first-investments-of-170-mln-idUSR4N1O100X> (22 Eylül 2019).
- “Russia: Reserve and National Wealth Fund”, *Natural Resource Funds*, New York, Columbia Center on Sustainable International Investment, 2013.
- “Russia's 12 UN Vetoes on Syria”, *RTE*, 11 Nisan 2019, <https://www.rte.ie/news/world/2018/0411/953637-russia-syria-un-veto/> (1 Ekim 2019).
- “Russia's Natural Resources Valued at 60% of GDP”, *The Moscow Times*, 14 Mart 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/14/russias-natural-resources-valued-at-60-of-gdp-a64800> (10 Ağustos 2019).
- “Russia's Novatek to Sell 10% of Arctic LNG 2 to Japan's JOGMEC, Mitsui”, *Reuters*, 29 Haziran 2019, <https://www.reuters.com/article/us-russia-arctic-novatek-japan/russias-novatek-to-sell-10-of-arctic-lng-2-to-japans-jogmec-mitsui-idUSKCN1TU0F3> (5 Temmuz 2020).
- “Russia's Energy Market in 2019”, *BP Statistical Review-2019*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-russia-insights.pdf> (20 Aralık 2019).

- “Russia’s Top 10 Exports”, *World Export*, <http://www.worldstopexports.com/russias-top-10-exports/> (10 Şubat 2019).
- “Russia’s Tradewith Middle East Countries in 2017”, *Valdai Discussion Club*, 21 Mayıs 2018, <http://valdaiclub.com/multimedia/infographics/russia-s-trade-with-the-middle-east-countries-in-2/> (12 Ekim 2019).
- “Russia”, *Tranding Economic*, <https://tradingeconomics.com/russia/gdp> (5 Ağustos 2019).
- “Russian Arms Exportsto India Fall 42% between 2014-18 and 2009-13”, *Economic Times-India Times*, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/russian-arms-exports-to-india-fall-42-between-2014-18-and-2009-13-sipri/articleshow/68368195.cms> (30 Eylül 2019).
- “Russian Federation Elections of the State Duma 7 December 2003 Report”, *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights*, Varşova, 27 Ocak 2004, <https://www.osce.org/odihr/elections/russia/21482> (16 Kasım 2017).
- “Russian Federation State Duma Elections-18 September 2016 Final Report”, *Organization of Security and Co-operation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights*, Varşova, 23 Aralık 2016, <https://www.osce.org/odihr/elections/russia/290861> (20 Eylül 2018).
- “Russian Oil and Gas Dashboard 2H15”, *Fitch Rating*, 14 Mayıs 2015, <https://www.fitchratings.com/research/corporate-finance/russian-oil-gas-dashboard-2h15-14-07-2015> (20 Mayıs 2020).
- “Russian Speaking Foreign Fighters in Iraq and Syria”, *Center Strategic and International Studies*, 2017, <https://www.csis.org/analysis/russian-speaking-foreign-fighters-iraq-and-syria> (30 Ocak 2018).
- “Rusya Dış Politika Konsepti 2000”, *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents (13 Temmuz 2019).
- “Rusya Federal Bütçesi”, *The Ministry of Finance of the Russian Federation*, <https://www.minfin.ru/en/statistics/fedbud/> (10 Şubat 2019).
- “Rusya Federasyonu Başkanı”, *Rusya Anayasası*, <http://www.constitution.ru/en/10003000-05.htm> (7 Ekim 2018).
- “Rusya’da Başlık Süresinin Altı Yıla Çıkarılmasını Öngören Anayasa Değişikliği Kremlin’in İmzasına Sunuldu”, *Haberler*, www.haberler.com/rusya-da-baskanlik-suresinin-alti-yila-haberi/ (10 Şubat 2018).

- “SaudiArabiaAimstoTakeStake in Russian Arctic LNG Project”, *EvaluateEnergy*, 25 Ekim 2018, https://www.evaluateenergy.com/View/4-1025-co-Info/Company/saudi_aramco/news (10 Kasım 2019).
- “SaudisIraniansSlugItOutforOil Market”, *Forbes*, 10 Ağustos 2016, <https://www.forbes.com/sites/timdaiss/2016/08/10/saudis-iranians-slug-it-out-for-oil-maket-share/#219a37bf3768> (20 Kasım 2017).
- “Share of EnergyProducts in Total Exports in Russiafrom 2006 to 2019 byDestination”, *Statista*, 2020, <https://www.statista.com/statistics/1049155/russia-energy-products-share-in-exports-by-destination/> (23 Mayıs 2020).
- “Share of OPEC of World CrudeOilReserves 2016”, *OPEC*, http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (15 Temmuz 2017).
- “Share of PetroleumOilImportedtotheEuropeanUnion (EU) fromRussia in Total Extra-EU Importsfrom 2010 to 2018”, *Statista*, 2020, <https://www.statista.com/statistics/1021752/share-russian-petroleum-oil-imports-eu/#statisticContainer> (23 Mayıs 2020).
- “ShareholderStructure”, *Rosneft*, Mart 2020, https://www.rosneft.com/Investors/Equity/Shareholder_structure/ (1 Mayıs 2020).
- “SixChartsThat Show How Hard US SanctionsHave Hit Iran”, *BBC News*, 9 Aralık 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48119109> (2 Şubat 2020).
- “Sputnik”, <https://twitter.com/Sabah> , https://twitter.com/sputnik_TR (19 Ağustos 2019).
- “Statistic”, *TheMinistry of Energy of the Russian Federation*,<https://minenergo.gov.ru/en/activity/statistic> (20 Ocak 2020).
- “Stratfor World view, “Oil Boom? RussiaMovesClosertoPrivatizing Rosneft”, *TheNationalInterest*, 18 Nisna 2020, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/oil-boom-russia-moves-closer-privatizing-rosneft-145362> (1 Mayıs 2020).
- “Sykes-PicotAgreement”, *Britanica*, detayları için bkz: <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/577523/Sykes-Picot-Agreement> (1 Haziran 2017).
- “TheConstitution Law of People’sRepublic of China”, *Wipo*,<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/cn/cn147en.pdf> (10 Şubat 2020).
- “TheConstitution of the Russian Federation”, TheMinistry of ForeignAffairs of the Russian Federation, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/ (13 Şubat 2018).

- “The Devil's Excrement: Is Oil Wealth a Blessing or a Curse?”, *The Economist*, 22 Mayıs 2003, <http://www.economist.com/node/1795921> (4 Haziran 2017).
- “The Energy Charter Treaty”, *International Energy Charter*, <https://energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> (30 Eylül 2019).
- “The Observatory of Economic Complexity: Country: Kazakhstan”, *OECD World*, 2019, <https://oec.world/en/profile/country/kaz> (9 Eylül 2020).
- “The Rosneft Riddle; Oil and Geopolitics”, *The Economist*, 4 Nisan 2020.
- “The Russia-Japan Investment Fund (RJIF)”, *Russia-Japan Investment Fund*, <http://rjif.org/#about> (22 Eylül 2019).
- “The State of Major Arms Transfers in 8 Graphics” *Stockholm International Peace Research Institute*, <https://www.sipri.org/commentary/blog/2017/state-major-arms-transfers-8-graphics> (30 Eylül 2019).
- “The United States Relations with Russia: After the Cold War”, *The US Department of State*, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85962.htm> (15 Mayıs 2019).
- “The US military bases in the World: Japan”, *MilitaryBasis*, <https://militarybases.com/overseas/japan/> (20 Eylül 2019).
- “The World Bank in East Asia and Pacific”, *World Bank*, Ekim 2019, <https://www.worldbank.org/en/region/eap/overview> (10 Aralık 2019).
- “Third Energy Package”, *EU Commission*, 2 Mart 2011, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-125_en.htm?locale=en (15 Temmuz 2017).
- “Today Energy: Russia Exports Most of its Crude Oil Production, Mainly to Europe”, *The US Energy Information Administration*, 2017, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=33732> (23 Mayıs 2020).
- “Trade Summary for Russia 2018”, *World Bank World Integrated Trade Solution*, <https://wits.worldbank.org/country/shot/en/RUSSIA/textview> (20 Aralık 2019).
- “Transition Report”, *EBRD*, 2003, <https://www.ebrd.com/downloads/research/transition/TR03.pdf> (17 Nisan 2019).
- “U.N. Bloc Voted to Veto Resolution on Iraq War”, *The Baltimore Sun*, 6 Mart 2003, <https://www.baltimoresun.com/bal-te.diplomacy06mar06-story.html> (20 Aralık 2019).

- “U.S. Crude Oil Production Grew 11% in 2019, Surpassing 12 Million Barrels per Day”, *US Energy Information Administration*, Mart 2020, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=43015> (23 Ağustos 2020).
- “U.S. Sanctions on Russia: An Overview”, *InFocus*, 29 Ağustos 2019, <https://fas.org/sgp/crs/row/IF10779.pdf> (20 Aralık 2019).
- “Uzbekistan’s Energy Sector: Opportunities for International Cooperation”, *Energy Charter*, Ekim 2018, https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/News/20181004_Uzbekistan_s_energy_sector.pdf (20 Eylül 2020).
- “Voting system of the Russian Federation (election to the State Duma)”, *The State Duma of The Federal Assembly of The Russian Federation*, <http://duma.gov.ru/en/news/28612/> (19 Ağustos 2019).
- “What Does the EU Trade with China?”, *Inchart*, 10 Nisan 2019, <https://www.euronews.com/2019/04/09/bei-ching-the-figures-behind-the-eu-s-trade-with-china> (1 Eylül 2019).
- “What Is Sovereign Wealth Fund”, *Sovereign Wealth Fund Institute*, <https://www.swfinstitute.org/research/sovereign-wealth-fund> (2 Ağustos 2019).
- “Which Countries Border with Russia”, *World Atlas*, <https://www.worldatlas.com/articles/what-countries-border-russia.html> (10 Ağustos 2019).
- “Who We Are: About the Project”, *Sakhalin I*, <https://www.sakhalin-1.com/en-RU/Company/Who-we-are> (22 Temmuz 2020).
- “Why China is Creating a New 'World Bank' for Asia”, *The Economist*, 11 Kasım 2014, <https://www.economist.com/the-economist-explains/2014/11/11/why-china-is-creating-a-new-world-bank-for-asia> (10 Şubat 2020).
- “Why the Oil Price Keeps Rising?”, *BBC News*, 9 Haziran 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7431805.stm> (15 Temmuz 2017).
- “Yamal-Europe Pipeline”, *Gazprom*, <http://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/> (15 Mayıs 2019).
- “Центробанк: из РФ за год в офшоры утекло \$42 миллиард (из РФ, год в офшоры утекло 42 milyar dollarov)”, *RusMonitor*, 31 Mart 2018, <https://rusmonitor.com/centrobank-iz-rf-za-god-v-ofshory-uteklo-42-milliarda.html> (3 Ağustos 2019).
- “Энергетическая стратегия России на период до 2035 года”, *Российской Федерации Энергетическое министерство*, 2014, <https://minenergo.gov.ru/node/1026> (20 Eylül 2020).

- Abazi, Enika, “Kosovo Conflict and the Post-Cold War Order: Russian and Turkey Policies”, *Review of Balkan Studies*, n. 7, 2002, ss. 217-236.
- Abdelrehim, Neveen, Josephine Maltby ve Tom Steven, “Oil and Middle East Politics: the Case of British Petroleum (BP) and Shell in the Suez Crisis”, *Economic History Society Working Papers*, n. 13026, 2013.
- Akçay, Ümit ve Ali Rıza Güngen, *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, 2. Baskı, Ankara, Notabene Yayınları, 2016.
- Al-Fattah Saud, “The Role of National and International Oil Companies in the Petroleum Industry”, *USAEE Working Paper*, n. 13, 2013.
- Alamailes, Abubaker ve Serdar Yurtsever, “Syrian Crisis in Scope of the US-Russia Competition in Middle East”, *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries*, c. 2, n. 3, 2018, ss. 33-48.
- Alec Luhn ve Macalister, Terry, “Russia Signs 30-Year Deal Worth \$400bn to Deliver Gas to China”, *The Guardian*, 21 Mayıs 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/may/21/russia-30-year-400bn-gas-deal-china> (22 Haziran 2020).
- Alekberov, Vagit, *Oil and Russia: Past, Present and Future*, Minneapolis, East View Press, 2011.
- Allan, Duncan, “Banks and the Loans-for-Shares Auctions”, *Russian Banking*, (Ed.) David Lane, Cheltenham, Elgar Press, 2002.
- Alsweilem, Khalid ve Malan Rietveld, *Sovereign Wealth Funds in Resource Economies*, New York, Columbia University Press, 2018.
- Amin, Samir, *Ending the Crisis of Capitalism or Ending Capitalism?*, Cape Town, Pambazuka Press, 2011.
- Aron, Leon, “Are Russia and China Really Forming Alliance”, *Foreign Affairs*, 4 Nisan 2019, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-04-04/are-russia-and-china-really-forming-alliance> (1 Eylül 2019).
- Asghari, Mahdi ve Mohammad Ali Rakhshanikia, “Technology Transfer in Oil Industry, Significance and Challenges”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, n. 75, 2013, ss. 264-271.
- Ashraf, Muqsit, Raul Camba ve Arnold Volkenborn, *National Oil Companies in the Third Petroleum Era: The Unavoidable Change*, Dublin, Accenture Strategy Publishing, 2017.

- Asia Development Outlook 2013: Asia Energy Challenge*, Asia Development Bank, 2013, https://www.adb.org/sites/default/files/publication/30205/ado2013_1.pdf (8 Ocak 2018).
- Askerov, Ali, “Chechen War, Media and Democracy in Russia”, *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences*, c. 8, n. 2, 2015, ss. 8-24.
- Aslund, Andres, *Russia’s Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*, Washington D.C, Peterson Institute for International Economics Press, 2007.
- Astrasheuskaya, Nastassia, “US and EU Sanctions Take Toll on Russian Oil and Gas Exploration”, *Financial Times*, 11 Kasım 2019, <https://www.ft.com/content/d255fa46-ee9e-11e9-a55a-30afa498db1b> (20 Mayıs 2020).
- Atik, Selda, “Regional Economic Integrations in The Post-Soviet Eurasia: An Analysis on Causes of Inefficiency”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, n. 109, 2014, ss. 1326-1334.
- Austvik, Ole Gunnar, “The EU Energy Union, Energy Security and Russian Gas”, *Harvard Kennedy School MossavarRhamani Associate Working Paper*, n. 51, 2015.
- Aven, Petre, “1990s: Back to the USSR?”, *The World Today* 71, *Chatham House*, n. 3, Haziran 2015.
- Bader, Jeffrey A., *How Xi Jinping Sees the World... and Why ?*, Washington D.C., Brookings Institution, 2016.
- Baev Pavel K., “The Evolving Russian Challenge to EU Energy Security”, *Turkish Policy Quarterly*, 8 Eylül 2019, <http://turkishpolicy.com/article/967/the-evolving-russian-challenge-to-eu-energy-security> (25 Mayıs 2020).
- Baev, Pavel K., “Russia's Pivot to China Goes Astray: The Impact on the Asia-Pacific Security Architecture”, *Contemporary Security Policy*, c. 37, n. 1, 2016, ss. 89-110.
- Balaghi Shiva, “Silenced Histories and Sanitized Autobiographies: The 1953 CIA Coup in Iran”, *Biography*, c. 36, n. 1, 2013, ss. 71-96.
- Balzer Harley, “The Putin Thesis and Russian Energy Policy”, *Post-Soviet Affairs*, c. 21, n. 3, 2005, ss. 210-225.
- Bamberg, J.H., “The Anglo-Iranian Years, 1928”, *The History of the British Petroleum Company*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, ss. 528-534.

- Bamberger, Craig S., “TheHistory of the International EnergyAgency 1974-2004”, *IEA the First 30 Years:V.4: SupplementtoVolumes*, OrganizationforEconomicCo-operationand Development (OECD) Publishig, 21 Nisan 2004.
- Barry, Ellen, “Putin Speaks His Mind, andThenSome, on Television”, *The New York Times*, 16 Aralık 2010, <https://www.nytimes.com/2010/12/17/world/europe/17russia.html> (20 Şubat 2019).
- Bazarov, Vladimir, “PrintsipyPostroyenniyaPerspectivnogo Plana (Principles of thePerspective Planning)”, *Kakimbyt’ planu: discussii 20-kh godov: stat’I I sovremennyikommentariy (Whatshould a plan be like: the 1920s debates: papersandcomments)*, Ed.) E. Koritski, Leningrad.
- Beekarry, Navin, “Hedge FundsandOffshoreand Financial Centers: New ChallengesfortheRegulation of SystemicRisks”, *The Financial andEconomicCrises: An International Perspective*, Cheltenham, Benton E. Gup, Edward Elgar Publishing, 2010.
- Belousov, Vitaliy, “Russia’sTradewithChinaSurgestoMoreThan \$107 Billion”, *RT*, 14 Ocak 2019, <https://www.rt.com/business/448783-russia-china-trade-turnover/> (10 Ekim 2019).
- Belyi, Andrei, “Russia’sPosition on theEnergy Charter”, *Meeting Summary: RussiaandEurasiaProgramme*, Londra, Chatham House Publishing, 27 Nisan 2012.
- BendettSamuel ve KaniaElsa, *A New Sino-Russian High-techPartnership*, Australian Strategic PolicyInstitute, Ekim 2019, <https://www.aspi.org.au/report/new-sino-russian-high-tech-partnershi> (20 Şubat 2020).
- Bensounssan, Gerard ve Georges Labica, *Marksizm Sözlüğü*, çev. Volkan Yalçıntoklu, İstanbul, Yordam Kitap, 2016.
- Berezinskaya, Olga, “InvestmentDrought in the Russian Economy: StructuralCharacteristicsandTurnaroundPerspective”, *Russian Journal of Economics*, n. 3, 2017, ss. 71-82.
- Berlinski, Claire, *There is noAlternative: Why Margaret Thatcher Matters?*, New York, Basic Book, 2008.
- Bettelheim, Charles, *Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları*, çev. Kenan Somer, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973.
- Bhattacharjee, Kallol “India, Pakistan Become Full Members of SCO”, *The Hindu*, 9 Haziran 2017, <https://www.thehindu.com/news/national/india-pakistan-become-full-members-of-shanghai-cooperation-organisation-sco/article18912600.ece> (20 Şubat 2020).

- Bierman, Stephen ve Ilya Arkhipov, "CNPC Buys Stake in Novatek's Yamal LNG Project in Russian Arctic", *Bloomberg*, 5 Eylül 2013, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-09-05/cnpc-buys-stake-in-novatek-s-yamal-lng-project-in-russian-arctic> (2 Temmuz 2020).
- Bird, Graham, Alex Mandilaris ve Helen Poper, "Is there a Beijing Consensus on International Macroeconomic Policy?", *World Development*, c. 40, n. 10, 2012, ss. 1933-1944.
- Blanc Jarrett ve Andrew S. Weiss, *U.S. Sanctions on Russia: Congress Should Go Back to Fundamentals*, Carnegie Endowment for International Peace, 2019.
- Bland, W.B., *The Restoration of Capitalism in The Soviet Union*, 2. Baskı, Londra, Wembley Press, 1995.
- Blum, Yehuda Z., "Russia Takes Over the Soviet Union's Seat at the United Nations", *European Journal of International Law*, c. 3, n. 2, 1992, ss. 354-361.
- Bochkarev, Danila, "Deal or No-Deal? Beyond the Hype on Ukraine Gas Transit Negotiations", *IAI Commentaries*, n. 45, 2019, ss. 19-45.
- Bogoviz, Aleksei Valentinovich ve diğerleri, "Russia's Energy Security Doctrine: Addressing Emerging Challenges and Opportunities", *International Journal of Energy Economics and Policy*, c. 8, n. 5, 2018, ss. 1-6.
- Bolat, Gökhan, "Anglo-Persian Oil Company'den British Petroleum'a: İngiltere'nin İran'daki Petrol Macerası", *International Journal of History*, c. 5, n. 2, 2013, ss. 57-77.
- Bolton, Sally, "UN War Doubters Unite against Resolution", *The Guardian*, 5 Mart 2003, <https://www.theguardian.com/world/2003/mar/05/iraq.politics> (12 Temmuz 2019).
- Bond, Ian, "Russia in International Organizations: Shift from Defence to Offence", *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, (Eds.) David Cadier ve Margot Light, New York, Londra Palgrave Macmillan, 2015, ss. 189-203.
- Bouoiyour, Jamal, Selmi, Refk, Syed Jawad Hussain Shahzad ve Muhammad Shahbaz, "Response of Stock Returns to Oil Price Shocks: Evidence from Oil Importing and Exporting Countries", *Journal of Economic Integration*, c. 32, n. 4, 2017, ss. 913-936.
- Boycko, Maxim, Shleifer, Andrei ve Vishney, Robert W., "Privatizing Russia", *Brookings Paper on Economic Activity*, n. 2, 1993, ss. 139-189.

- Brady, April, "Russia Completes S-300 Delivery to Iran", *Arms Control*, Aralık 2016, <https://www.armscontrol.org/act/2016-11/news-briefs/russia-completes-s-300-delivery-iran> (30 Eylül 2019).
- Brammer, Ian ve Samuel Charap, "The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want", *The Washington Quarterly*, c. 30, n. 1, 2007, ss. 83-92.
- Brandon, Friedman, "Reviewed Work: Putin's New Order in the Middle East by Talal Nizameddin", *Bustan: The Middle East Book Review*, c. 6, n. 1-2, 2015, ss. 92-119.
- Bree, Feng, "Russia Uses Its Natural Gas to Play the China Card, Again", *New York Times*, 25 Eylül 2014, http://sinosphere.blogs.nytimes.com/2014/09/25/russia-uses-its-natural-gas-to-play-the-china-card-again/?_r= (2 Nisan 2020).
- Bremmer, Ian, "State Capitalism Age of: The End of the Free Market", *Foreign Affairs*, c. 88, n. 3, 2009, ss. 40-55.
- Bremmer, Ian, "Who's in Charge in the Kremlin?", *World Policy Journal*, c. 22, n. 4, 2005-2006, ss. 1-6.
- Brinkman, Richard ve Bovt, Georgy "Russian Federalism; An American and West European Comparison", *International Journal of Social Economics*, n. 21, 1994, ss. 133-161.
- Broadman, Harry G., "Competition and Business Entry in Russia", *Finance and Development*, c. 38, n. 2, Haziran 2001, ss. 22-25.
- Buchanan, Elizabeth, "Fuelling Asia: Russia Recalibrates its Foreign Energy Strategy", *Paradigm-Shift: Securing our Energy*, ANU Collage of Asia & Pacific Studies Press, 2017, ss. 20-25.
- Budhwar, Prem K., "India-Russia Relations: Past, Present and the Future", *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, c. 63, n. 3, 2007, ss. 51-83.
- Cadier, David, "Policy toward Post-Soviet Space", *Russia's Foreign Policy*, (Eds.) Margot Light ve David Cadier, New York, Palgrave Macmillan, 2015, ss. 156-177.
- Caferella, Jennifer ve Jason Zhou, *Russia's Dead-End Diplomacy in Syria*, Washington D.C., Institute for the Study of War Press, 2019.
- Caldwell, John, "Shoring up the OPEC Front", *New Zealand International Review*, c. 9, n. 1, 1984, ss. 13-15.

Cameron , Fraser, “TheImpact of the First World War andItsImplicationsfor Europe Today”, *HeinrichBöllStiftung*, 8 Temmuz 2014, <https://www.boell.de/en/2014/07/08/impact-first-world-war-and-its-implications-europe-today> (20 Nisan 2017).

Canşen,Efkan, “Sovyetler Birliği’nden Rusya Federasyonu’na Doğru Değişimin Yan Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, n. 24, Aralık 2011, ss. 79-88.

Carnaghan, Ellen, “Popular SupportforDemocracyandAutocracy in Russia”, *Russian Analytical Digest*, n. 117, 2012, ss. 2-4.

Casier, Tom, “Gorbachev’s ‘Common European Home and Its Relevance for Russian Foreign Policy Today”, *Debater a Europa*, n. 18, 2018, ss. 17-34.

Castelli, Massimiliano ve Scacciavillani, Fabio, *The New Economics of SovereignWealthFunds*, West Sussex, A John WileyandSonsLtdPublication, 2012.

Central Asia-ChinaGasPipeline, *CNPC*https://www.cnpc.com.cn/en/CentralAsia/CentralAsia_index.shtml (5 Eylül 2020).

Chaguaceda, Armando, “The Putin System: Russian AuthoritarianismToday”, *RevistaMexicana de AnalisisPolitico y AdministracionPublicaUniversidad de Guanajuato*, c. 5, n. 1, 2016, ss. 75-92.

Chalabi, Fadhil, “, History of OPEC”, *Encyclopedia of Energy Volume 4*, (Der.) James Cleveland, California, ElsevierAcademicPress, 2004.

Chang, Duckjoon, “Federalism at Bay: Putin’sPoliticalReformsand Federal-RegionalRelations in Russia”, http://src-home.slav.hokudai.ac.jp/pdf_seminar/20050516/ChangDukJoon.pdf (10 Şubat 2020).

Cherncykh, Lucy, “Profit of Politics? UnderstandingRenationalization in Russia”, *Journal of Corporate Finance*, n. 17, 2011, ss. 1237-1253.

ChinaFactsandFigures, Pekin, World Bank China Office, 2018.

Chomsky, Noam, *Medya Gerçeği*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Tüzmamanlar Yayıncılık, 1993.

Chow, Edward C. ve Andrew Stanley, “Russia’sNationalOilChampion Goes Global”, *Center forStategicand International Studies*, 2018, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180627_Chow_RussiasNationalOilChamp.pdf?A34fyMoqtnsqdF6gl2HF9rayuPiCPx (21 Ekim 2020).

- Christopher A. McNally, “China’s Remergence and the International Political Economy”, *World Politics*, c. 64, n. 4, Ekim 2012, ss. 741-776.
- CIS, *CIS*, <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (15 Ağustos 2019).
- Claes, Dag Harald, *The Politics of Oil Producer Cooperation*, Oxford, Westview Press, 2001.
- Clark, Gordon L., Adam Dixon, D. ve Ashby Monk, *Sovereign Wealth Funds: Legitimacy, Governance, and Global Power*, Princeton, Princeton University Press, 2013.
- Clarke, Simon, *Development of Capitalism in Russia*, New York, Londra, Routledge Press, 2006.
- Clarke, Simon, *Globalization and the Development of Capitalism in Russia*, Marxsite, 2000, <http://www.marxsite.com/clarkerussia.pdf> (20 Aralık 2017).
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
- CNPC in Kazakhstan, *CNPC*, https://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml (5 Eylül 2020).
- CNPC in Turkmenistan, *CNPC*, https://www.cnpc.com.cn/en/Turkmenistan/country_index.shtml (5 Eylül 2020).
- Cohen, Ariel, *Putin’s Middle East Visit: Russia is Back*, *Heritage Foundation Report*, n. 1382, 7 Mart 2007.
- Cook, Linda J ve Martin K. Dimitrov, “The Social Contract: Evidence from Communist State Economies”, *Europe-Asia Studies*, c. 69, n. 1, 2017, ss. 8-26.
- Cook, Linda J., *Postcommunist Welfare States: Reform Politics in Russia and Eastern Europe*, New York, Cornell University Press, 2007.
- Cooley Alexander, *Russia and China in Central Asia*, Norwegian Institute of International Affairs, n. 26, 2015.
- Coote Bud, “Impact of Sanctions on Russia’s Energy Sector Report”, *Atlantic Council*, 2018, <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/impact-of-sanctions-on-russia-s-energy-sector/> (10 Aralık 2019).

- Cordesman, Anthony H. ve Arleigh A. Burke, "China and Central Asia", *China and the US: Cooperation, Competition and /or Conflict an Experimental Assessment Report*, Center for Strategic International Studies, Ekim 2019, ss. 395-405.
- Cottrell, Allan ve W. Paul Cockshott, "Socialist Planning after the Collapse of the Soviet Union", *Revue Europeenne des Sciences Sociales*, c. 31, n. 96, 1993, ss. 167-185.
- Culliso, Alan S., "Putin Meets with Russia's Oligarchs, Says Tax, Criminal Cases Will Proceed", *The Wall Street Journal*, 31 Temmuz 2000, <https://www.wsj.com/articles/SB964978701811637670> (3 Ağustos 2019).
- Cunningham, Nick, "Why Saudi Arabia Won't Cut Oil Production", *CNN Money*, 23 Aralık 2015, <http://money.cnn.com/2015/08/28/investing/saudi-arabia-wont-cut-oil-ope/index.html> (25 Temmuz 2017).
- Cutler, Tom, "Changing Calculus of India's Energy Security", *New Realities: Energy Security in the 2010s and Implications for the U.S. Military*, (Ed.) John R. Deni, Strategic Studies Institute, 2015, ss. 205-220.
- Davenport, Kelsey, "Timeline of Nuclear Diplomacy with Iran" *Arms Control Association*, Şubat 2020, <https://www.armscontrol.org/factsheet/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran> (29 Şubat 2020).
- Davis, David Howard, *Energy Politics*, 4. Baskı, New York, St. Martin's Press, 1993.
- De Bardeleben, Joan ve Viju, Crina (Eds.), *Economic Crises in Europe: What It Means for the EU and Russia*, New York, Palgrave Macmillan, 2013.
- Demir, İdris, "OPEC Güçlü Bir Kartel?", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2008, n. 18, ss. 231-246.
- Denisova, Anastasia, "Democracy, Protest and Public Sphere in Russia after the 2011–2012 Anti-Government Protests: Digital Media at Stake", *Media, Culture & Society*, c. 37, n. 7, 2017, ss. 976-994.
- Deprem, Oktay ve Başlamış, Cenk, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul, Doğan Kitap, 2018.
- Desai, Padma, "Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin", *Journal of Economic Perspectives*, c. 19, n. 1, Kış 2005, ss. 87-106.
- Di Muzio, Tim, *Carbon Capitalism: Energy and Social Reproduction and World Order*, Londra, New York, Rowman Littlefield International, 2015.
- Dimitrova, Antoaneta ve diğerleri, "The Elements of Russia's Soft Power: Channels, Tools, and Actors Promoting Russian Influence in

the Eastern Partnership Countries”, *Euro-Stat Working Paper Series*, n. 4, 4 Temmuz 2017.

Djankov, Simeon, “Russia’s Economy under Putin: From Crony Capitalism to State Capitalism”, *Peterson Institute for International Economy Policy Brief*, n. 15, 2015.

Dolfsma, Wilfred ve Grosman, Anna, “State Capitalism Revisited: A Review of Emergent Forms and Developments”, *Journal of Economic Issues*, c. 53, n. 2, 2019, ss. 579-586.

Downey, Morgan, *Oil 101*, New York, Wooden Table Press, 2009.

Downs, Erica ve diğerleri, *The Emerging Russia-Asia Energy Nexus*, Washington, The National Bureau of Asian Research, 2018.

Downs, Erica, “In China-Russia Gas Deal, Why China Wins More”, *Fortune*, 20 Haziran 2014, <https://fortune.com/2014/06/20/in-china-russia-gas-deal-why-china-wins-more/> (5 Temmuz 2020).

Downs, Erica, *China-Russia Energy Relations: Better than Ever*, The National Bureau of Asian Research, n. 74, 2018.

Dubas, Agata, Jadwiga Rogoża ve Iwona Wiśniewska, “Russia in Crisis: Year One”, *Center for Eastern Studies*, 2010, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-report/2010-01-27/russia-crisis-year-one> (10 Aralık 2018).

Duncan, Peter, “Oligarchs’ Business and Russian Foreign Policy From Yeltsin to Putin”, *SSEES UCL Center for the Study of Economic and Social Change in Europe: Economic Working Paper*, n. 83, 2007.

Dzarasov, Ruslan, “The Post-Keynesian Alternative for the Russian Economy”, *Journal of Post-Keynesian Economics*, c. 33, n. 1, 2010, ss. 17-40.

Dzarasov, Ruslan, *Conundrum of Russia Capitalism: Post-Soviet Economy in the World System*, Londra, Pluto Press, 2014.

Easter, Gerald M., “Revenue Imperatives: State over Market in Postcommunist Russia”, *The Political Economy of Russia*, (Ed.) Neil Robinson, United Kingdom, Rowman and Littlefield Publishers, 2013, ss. 51-68.

Egan, Matt, “After 40-Year Ban, U.S. Starts Exporting Crude Oil”, *CNN Business*, 29 Ocak 2016, <https://money.cnn.com/2016/01/29/investing/us-oil-exports-begin/index.html> (23 Ağustos 2020).

- Egan, Matt, “OilCrashesto 30 Dollars a Barrel”, *CNN Money International*, <http://money.cnn.com/2016/01/12/investing/oil-prices-below-30/index.html> (23 Temmuz 2017).
- Elagina, Diana, “Russia: Annualvalue of CrudeOilExports 2000-2018”, *Statista*, 18 Haziran 2019, <https://www.statista.com/statistics/1023747/russia-annual-crude-oil-exports/> (20 Aralık 2019).
- Ellman, Michael, “RussianEconomy Under El’tsin”, *Europe AsiaStudies*, c. 52, n. 8, 2000, ss. 1417-1432.
- Engdahl, William, *A Century of War: Ango-AmericanOilPoliticsandthe New World Order*, New York, PlutoPress, 2005.
- ERASEC Today Report*, ERASEC, Moskova, 2011.
- Ergene, Fırat, “Artı ve Eksileriyle Offshore Bankacılık”, *Diken*, 10 Mayıs 2016, <http://www.diken.com.tr/arti-ve-eksileriyle-off-shore-bankacilik/> (3 Ağustos 2019).
- Erhan, Çağrı ve Kürkçüoğlu, Ömer, “1945-1960 Batı Bloğu Ekseninde Türkiye: Ortadoğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, Baskın Oran (Ed.),10. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, ss.
- Ericson, Richard E., “The Russian Economy: From Lenin to Putin”, *ComparativeEconomicStudies*, c. 50, n. 4, 2008, ss. 713-716.
- Ermolaev, Sergei, “TheFormationandEvolution of theSovietUnion’sOilandGasDependency”, *Carnegie Endowmentfor International PeaceWorkingPaper*, 29 Mart 2017, <https://carnegieendowment.org/2017/03/29/formation-and-evolution-of-soviet-union-s-oil-and-gas-dependence-pub-68443> (1 Nisan 2017).
- Ermolaev, Sergei, “TheFormationandEvolution of theSovietUnion’sOilandGasDependence”,Carnegie Endowment, 2017, <http://carnegieendowment.org/2017/03/29/formation-and-evolution-of-soviet-union-s-oil-and-gas-dependence-pub-68443> (20 Ekim 2018).
- Esposito, Mark ve diğerleri, *TheEuropean Financial Crisis: Analysis and a NovelIntervention*, Harvard Business School ve ParlamentumEuropeum Project Report, 2014, <https://scholar.harvard.edu/files/markesposito/files/eurocrisis.pdf>, (3 Ağustos 2019).
- Eugene B. Rumer, “Russia’sChinaPolicy: ThisBearHug is Real”, *Russia-ChianRelations: AssesingCommonGroundand Strategic FaultLines*, (Eds.) Michael S. Chase ve diğerleri, TheNationalBureau of AsianResearch Special Report, n. 66, Temmuz 2017, ss. 13-49.

- Evstratov, Anton, “RussiaEnergyPolicy in Central Asia”, *World GeostrategicInsight*, 20 Temmuz 2019, <https://wgi.world/russian-energy-policy-in-central-asia/> (5 Eylül 2020).
- Fabra, Natalia ve Moraga, José Luis, “Energy Security andSustainability: What Role forGas in theEnergyUnion?”, *CERRE PolicyPaper*, Centre on Regulation in Europe, 2015.
- Facon, Isabella, “Moscow Global Foreignand Security Strategy: DoesShangaiCooperationOrganizationMeetRussia’sInterests”, *AsianSurvey*, c. 53, n. 3, 2013, ss. 461-483.
- Falola, Toyin ve Genova, Ann, *ThePolitics of the Global OilIndustry: An Introduction: United States*, PraegerPublishers, 2005.
- Fattah, Hasan M., “Putin SeeksExpandTieswithSaudis on ArabTour”, *New York Times*, 12 Şubat 2007, <https://www.nytimes.com/2007/02/12/world/middleeast/12saudi.html> (5 Ekim 2019).
- Fattouh, Bassam ve Amrita Sen, “OPEC Dealor No Deal? This is Not theQuestion”, *Oxford EnergyComment*, The Oxford InstituteforEnergyStudiesPublication, Ekim 2016.
- Fattouh, Bassam ve Mahadeva, Lavan, “OPEC: WhatDifference Has it Made?”, *Oxford InstituteforEnergyStudiesPaper*, 2013, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2013/01/MEP-3.pdf> (6 Ekim 2019).
- Fattouh, Bassam, Kilian, LutzandMahadeva, Lavan, “The Role of Speculation in OilMarkets: WhatHaveWeLearnedSo Far”, *TheEnergyJournal*, c. 34, n. 3, 2013, ss. 7-33.
- Fattouh, Bassam, LutzKilianand Lavan Mahadeva, “The Role of Speculation in OilMarkets: WhatHaveWeLearnedSo Far”, *TheEnergyJournal*, c. 34, n. 3, 2013, ss. 7-33.
- Fischer, Sabine, *Theend of theEuropeanBilateralism: Germany, France, andRussia*, Carnegie Moscow Center, Moskova, 2017, <https://carnegie.ru/commentary/74950> (20 Aralık 2019).
- Fishman, Mikhail ve Bodner, Matthew, “Elections 2016: An OverwelmingVictoryforthe Kremlin”, *TheMoscow Times*, 19 Eylül 2016, <https://www.themoscowtimes.com/2016/09/19/duma-election-wrap-up-a55383> (5 Mart 2019).
- Fisk, Robert, “To Putin, Assad’sEnemies in SyriaaretheSame as Russia’s in Chechnya”, *Independent*, 5 Mart 2018, <https://www.independent.co.uk/voices/putin-russia-ghouta-assad-syria-chechnya-shaun-walker-enemies-the-same-a8240311.html> (10 Ekim 2019).

- Foy, Henry ve NeilHume, “CEFC ChinaEnergyBuys \$9bn Stake in Rosneft”, *Financial Times*, 8 Eylül 2017, <https://www.ft.com/content/25b18d2e-94a4-11e7-a9e6-11d2f0ebb7f0> (1 Mayıs 2020).
- Foy, Henry, “RussiaLookstoTranslateGulf’sWormWelcometoCold Cash”, *Financial Times*, 23 Ekim 2019, <https://www.ft.com/content/c15b4664-f4bc-11e9-b018-3ef8794b17c6> (25 Ekim 2019).
- Frank, AndreGunder, *CapitalismandUnderdevelopment in Latin America*, New York, MonthlyReviewPress, 1967.
- Frolovskiy, Dmitriy, “UnderstandingRussia-GCC relations”, *Russia’s Return totheMiddle East: BuildingSandcastles*, (Eds.) Nicu Popescu, StanislavSecieru ve JulienBarnes-DaceyEuropeanInstituteFor Security Studies, 2018, ss. 83-94.
- Frye, Timothy, *BuildingStatesand Market AfterCommunism: ThePerils of PolarizedDemocracy*, New York, Cambridge UniversityPress, 2010.
- Gabuev, Alexander, “Did Western SanctionsAffectSino-Russian EconomicTies?”, *Carnegie Moscow Center*, 26 Nisan 2016, [https://carnegie.ru/2016/04/26/did-western-sanctions-affect-sino-russian-economic-ties-pub-63461\(10](https://carnegie.ru/2016/04/26/did-western-sanctions-affect-sino-russian-economic-ties-pub-63461(10) Temmuz 2020).
- Gaddy, Clifford G. ve Ickes, Barry W., “RussiaAfterthe Global Financial Crisis”, *EurasianGeographyandEconomics*, c. 51, n. 3, 2010, ss. 281-311.
- Gagnon, Joseph E. ve Hinterschweiger, Marc, *Global Outlook forDebtOvertheNext 25 Years: ImplicationsfortheEconomyandPublicPolicy*, Washington D.C., PetersonInstititeforInternationEconomics, 2011.
- Gaidar, Yegor, *Russia: A LongView*, Çev. Antonina W. Bous, London, Massachusetts, The Mit Press, 2012.
- Garavini, Giuliano, “CompletingDecolonization: The 1973 'OilShock' andtheStruggleforEconomic Right”, *The International HistoryReview*, c. 33, n. 33, 2011, ss. 473-487.
- Gariev, Sergei, AndreyRachinsky, “The Role of Oligarchs in Russian Capitalism”, *JournalEconomicPrespectives*, c. 19, n. 1, kış 2005, ss. 131-150.
- Gazprom Resmi İnternet Adresi, “Sakhalin II: Russia’s First LiquifiedNaturalgasPlant”, *Gazprom*, <https://www.gazprom.com/projects/sakhalin2/> (5 Temmuz 2020).
- Gel’man, Vladimir ve Ryzhenkov, Sergei, “Russian RegionalPoliticsunder Putin and Medvedev”, *Europe-AsiaStudies*, c. 63, n. 3, 2011, ss. 449-465.

- George, Susan, “Neoliberalizmin Kısa Tarihi”, *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*, (Eds.) Gülsüm Akalın ve Uğur Selçuk Akalın, İstanbul, Kalkedon, 2009, ss. 33-48.
- Gholz, Eugene, Awan, Umul ve Roon, Ehud, “Financial and Energy Security Analysis of China’s Loan-for-Oil Deals”, *Energy Research & Social Science*, n. 24, Şubat 2017, ss. 42-50.
- Gibson, Martin William, *British Strategy and Oil: 1914-1923*, University of Glasgow, (yayınlanmamış doktora tezi), 2012.
- Gidadhbuli, R. G., “Yukos Affair: Putin Attacks Russia's Oil Barons”, *Economic and Political Weekly*, c. 38, n. 47, Kasım 2003, ss. 4949-4952.
- Gindin, Sam ve Leo Panitch, *The Making of Global Capitalism: The Political Economy of American Empire*, New York, Verso Book, 2012.
- Giucci, Ricardo, *The Eurasian Economic Union: Analysis from a Trade Policy Perspective*, Berlin, Economic Policy Consultancy, Berlin, 2018.
- Glass, Andrew, “President Bush Cites ‘axis of evil,’ Jan. 29, 2002”, *Politico*, 29 Ocak 2019, <https://www.politico.com/story/2019/01/29/bush-axis-of-evil-2002-1127725> (22 Ağustos 2019).
- Godzimirski, Jakub M., “Russia-EU Energy Relations: from Complementarity to Distrust”, *EU Leadership in Energy and Environmental Governance*, (Ed.) Jakub M. Godzimirski, Londra, Palgrave Macmillan, 2016, ss. 89-112.
- Goldenberg, Suzanne ve Rushe, Dominic, “BP to Pay \$4.5bn Penalty over Deepwater Horizon Disaster”, *The Guardian*, 15 Kasım 2012, <https://www.theguardian.com/environment/2012/nov/15/bp-deepwater-horizon-gulf-oil-spill> (25 Temmuz 2017).
- Goldman, Marshall I., “The Yukos Affairs”, *Current History*, c. 103, n. 675, 2004, ss. 319-323.
- Goldman, Marshall I., “Under Unto Ceaser: Putin and Oligarchs”, *Current History*, c. 102, n. 666, 2003, ss. 320-326.
- Goldman, Marshall I., *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia*, New York, Oxford University Press, 2008.
- Goldman, Marshall I., *The Privatization of Russia: Russian Reform Goes Awry*, Londra, New York, Routledge, 2003.
- Gorbachev, Mikhail S., *Perestroika: New Thinking for Our Country and the World*, New York, Harper and Row Publishers, 1987.

- Gorst , Isabel, *Lukoil: Russia's Largest Oil Company*, The James A. Baker III Institute for Public Policy, 2007.
- Gökay, Bülent, "Introduction: How Oil Fuels World Politics", *The Politics of Oil: A Survey*, (Ed.) Bülent Gökay, Londra, New York, Routledge, 2006, ss. 15-23.
- Götz, Elias ve Merlen, Camille-Renaud, "Russia and the Question of World Order", *European Politics and Society*, c. 20, n. 2, 2019, ss. 133-153.
- Gray, Dale, "Evaluation of Taxes and Revenues From the Energy Sector in the Baltics, Russia, and Other Former Soviet Union Countries", *IMF Working Papers*, n. 34, 1998.
- Griffin, Rosemary, "Rosneft, Transneft Sign New ESPO Agreement," *Platts Oilgram News*, Ekim 14, 2013.
- Gromov, Alexey, "Russia's Oil & Gas Development and Exports Trends", *Energy Studies Institute for Energy and Finance*, 2019.
- Guangcheng, Xing, "The Strategic Interests of China and Russia in Central Asia", David B. H. Denoon (ed.), *China, the United States and the Future of Central Asia: the US-China Relations*, c. 1, New York, New York University Press, 2015, ss. 154-172.
- Gulati, Umesh C., "The Foundations of Rapid Economic Growth: The Case of the Four Tigers", *The American Journal of Economics and Sociology*, c. 51, n. 2, Nisan 1992, ss. 161-172.
- Gurganus, Julia, "Russia's Afghanistan Strategy", *Foreign Affairs*, 2 Ocak 2018, <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2018-01-02/russia-afghanistan-strategy> (20 Eylül 2019).
- Gurvich, Evsei, Elena Lebedinskaya, Yuri Simachev ve Andrei Yakovlev, "Russia Country Re-port". In: Bertelsmann Stiftung (ed.), *Managing the Crisis. A Comparative Assessment of Economic Governance in 14 Economies*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung, 2010.
- Gurvich, Evsey ve Ilya Prilepskiy, "The Impact of Financial Sanctions on the Russian Economy", *Russian Journal of Economics*, n. 1, 2015, ss. 359-385.
- Gusev, Alexander, "Energy Relations between the European Union and Russia: content, problems", *prospects*, Center International de Formation Europe, 2008.
- Gustafson, Thane, *Capitalism Russian Style*, New York, Cambridge University Press, 1999.
- Gustafson, Thane, *Wheel of Fortune: The Battle for Oil and Power in Russia*, Cambridge ve Massachusetts, Harvard University Press, 2012.

- Hale, Galina B., “Russian August 1998 Financial Crisis: Is AsiatoBlame?”, *SemanticScholar*, 13 Eylül 1999, ss. 2-3. <https://pdfs.semanticscholar.org/0200/4c1eba0ec61c719cc721e6d85853d98a8fc8.pdf> (4 Ağustos 2019).
- Hale, Henry E., “How Nationalism and Machine Politics Mix in Russia”, Pal Kolsto ve Helge Blakkirsrud (Eds.), *The New Russian Nationalism, Ethnicity and Authoritarianism 2005-2015*, Edinburg, Edinburg University Press, 2016, ss. 221-248.
- Hancock, Kathleen J. ve René Lane Taylor, “Energy”, *Putin's Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, (Ed.) Stephen K. Wegren 6. Baskı, Londra, Rowman & Littlefield, 2016.
- Handelman, Stephen, “The Russian Mafiya”, *Foreign Affairs*, n. 2, Jan. 1994, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/1994-03-01/russian-mafiya> (8 Şubat 2018).
- Harman, Chris, “Neoliberalizmi Yorumlamak”, *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*, (Eds) Gülsüm Akalın ve Uğur Selçuk Akalın, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2009, ss. 71-120.
- Harrell, Peter E., *Lessons from Russia for the Future of Sanctions*, Center for New American Security Studies, 2015.
- Harrell, Peter E., Tom Keatinge, Sarah Lain ve Elizabeth Rosenberg, *The Future of Transatlantic Sanctions on Russia Report*, Center of New American Security Studies, 2017.
- Harrison, Mark “Coercion, Compliance, and the Collapse of the Soviet Command Economy”, *The Economic History Review*, c. 55, n. 3, 2002, ss. 397-433.
- Hartwell, Christopher A., “Russian Economic Policy in the Mena Region: A Meansto Political Ends” Valeria Talbot ve Chiara Lovotti (Eds.), *The Role of Russia in the Middle East and North Africa Region: Strategy or Opportunism?*, Barcelona, European Institute of the Mediterranean, Nisan 2019, ss. 90-114.
- Harvey, David, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, Çev. Aylin Onacak, İstanbul, Sel Yayınları, 2015.
- Hass, Jeffrey, *Rethinking the Post-Soviet Experience: Markets, Moral Economies, and Cultural Contradictions of Post-Socialist Russia*, New York, Palgrave Macmillan, 2012.
- Hauer, Neil, “Caucasian Militants in Syria”, *Atlantic Council*, 28 Ocak 2018, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/chechen-and-north-caucasian-militants-in-syria>, (10 Ekim 2019).

- Henderson, James ve Alastair Ferguson, *International Partnership in Russia: Conclusion from the Oil and Gas Industry*, New York, Palgrave Macmillan, 2014.
- Henderson, James ve Ekaterina Grushevenkova, *The Future of Russian Oil Production in the Short, Medium, and Long Term*, The Oxford Institute of Energy Studies, Eylül 2019.
- Henderson, James ve Tatiana Mitrova, “Energy Relations between Russia and China: Playing Chess with the Dragon”, *The Oxford Institute for Energy Studies Paper*, n. 67, Ağustos 2016.
- Henderson, James, “The Leaders of Russia’s Energy Pivot to Asia”, Erica Downs, James Henderson, Mikal E., Herberg ve diğerleri, *The Emerging Russia-Asia Energy Nexus*, Washington, The National Bureau of Asian Research, 2018.
- Henderson, James, *Room for Cynicism and Hope in Russia’s Deal with OPEC*, Oxford Institute for Energy Studies, Aralık 2016.
- Henderson, James, *Rosneft – On the Road to Global NOC Status?*, Oxford Energy Institute, 2012.
- Henriques, Irene, “The effect of oil price volatility on strategic investment”, *Energy Economics*, c. 33, n. 1, 2010, ss. 79-87.
- Herbst, Moira, “The bank bailout cost US taxpayers nothing? Think again”, *The Guardian*, 28 Mayıs 2013, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/may/28/bank-bailout-cost-taxpayers> (2 Ağustos 2019).
- Hilferding, Rudolf, *Finans Kapital*, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul, Belge Yayınları, 1995.
- Hill, Fiona ve Clifford G Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2013.
- Hinnebusch, Raymond, “The US Invasion of Iraq: Explanations and Implications”, *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, c. 16, n. 3, 2007, ss. 209-228.
- Hirofumi, Arai, “Japan-Russia Economic Relations with Emphasis on Energy Cooperation”, *Japan-Russia Relations Implications for The U.S.-Japan Alliance*, (Ed.) Gilbert Rozman, Washington D.C., Sasakawa USA Press, 2016, ss. 101-110.
- Hirose, Yoko, “Japan-Russia Relations: Toward a Peace Treaty and Beyond”, *Japan’s Global Diplomacy Report*, Stimson Center, Mart 2015, ss. 55-65.
- Hobsbawm, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi: 194-1991 Aşırılık Çağı*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Everest Yayınları, 7. Baskı, 2013.

- Hobsbawn, Eric, *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*, Üçüncü Basım, Çev. İbrahim Yıldız, İstanbul, Yordam Yayınları, 2018.
- Hoffman, David, *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*, New York, Public Affairs, 2003.
- Holcombe, Randall G., *Political Capitalism: How Economic and Political Power Is Made and Maintained*, Cambridge, Cambridge University Press, 2018.
- Holditch, Stephen A. ve Russell R Chianelli, "Factors That Will Influence Oil and Gas Supply and Demand in the 21st Century", *MRS Bulletin*, c. 33, n. 4, 2008, ss. 317-323.
- Hopkins, Andrew, "From climate pariah to climate saviour? What the petroleum industry can do about climate change", *The Australia Institute Discussion Paper*, 2016.
- Hsuing, Christopher Weidacher, *Facing the New Normal: The Strong and Enduring Sino-Russia Relationships and its Implications for Europe*, Stockholm, The Swedish Institute of International Affairs, 2019.
- Hu, Bin, "Oil and Gas Cooperation between China and Central Asia in an Environment of Political and Resource Competition", *Petroleum Science*, n. 11, 2014, ss. 596-605.
- Huang, Yasheng, "Debating China's Economic Growth: The Beijing Consensus or The Washington Consensus", *Academy of Management Perspective*, c. 24, n. 2, 2010, ss. 31-47.
- Huber, Matthew, "Refined Politics: Petroleum Products, Neoliberalism, and the Ecology of Entrepreneurial Life", *Journal of American Studies*, c. 46, n. 2, 2012, ss. 295-312
- Huber, Matthew, "Refined Politics: Petroleum Products, Neoliberalism, and the Ecology of Entrepreneurial Life", *Journal of American Studies*, c. 46, n. 2, 2012, ss. 295-312.
- Hugill, Peter J., "The American Challenge to British Hegemony, 1861-1947", *Geographical Review*, c. 99, n. 3, 2009, 403-425.
- Hutcheson, Derek S., "Contextualizing the 2016 State Duma Election", *Russian Politics*, c. 2, n. 4, 2017, ss. 383-410.
- I need to know: An Introduction to the Oil Industry & OPEC*, 2. Baskı, Viyana, OPEC, 2013.
- IMF, "Russian Federation Statistical Appendix", *IMF Country Studies Report 95/107*, 1995.
- IMF, DB, OECD, EBCD, *A Study of the Soviet Economy*, c. 1, Paris, 1991.

- IMF, *Economic Review: Russian Federation*, 1992.
- IMF, *Regional Economic Outlook: Asia Pacific: Good Times, Uncertain Times, a Time to Prepare*, IMF, Nisan 2018.
- IMF, *Regional Economic Outlook: Asia Pacific: Preparing for Choppy Seas*, IMF Regional Report, 2017.
- IMF, *Regional Economic Outlook. Asia and Pacific: Asia at the forefront: growth challenges for the next decade and beyond*, IMF Regional Report, 2018.
- IMF, *Regional Economic Outlook: Asia Pacific*, Washington, IMF Publishing, 2018, s. 3.
- IMF, *World Economic Outlook*, Washington D.C., International Monetary Fund Publishing, 2010.
- IMF, *World Economic Outlook*, Washington, Nisan 2011.
- Inotai, Andras, "Macroeconomic Impacts of 2008-2009 Crises in EU Member States and Russia", Joan De Bardeleben ve Crina Viju (Eds.), *Economic Crises in Europe: What it Means for the EU and Russia*, New York, Palgrave Macmillan, 2013.
- International Energy Agency, *Energy Security in ASEAN+6*, Paris, IEA, 2019.
- International Legal Materials, "Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New World Order," *International Legal Materials*, c. 36, n. 4, 1997, ss. 986-989.
- Ishikawa, Yohei, "Russia's Cozy Economic Ties with China are not All They Seem", *Nikkei Asian Review*, 4 Temmuz 2019, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Comment/Russia-s-cozy-economic-ties-with-China-are-not-all-they-seem> (1 Eylül 2019).
- Issawi, Charles, "The 1973 Oil Crisis and After", *Journal of Post Keynesian Economics*, c. 1, n. 2, 1978, ss. 3-26.
- Itoh, Shoichi, "Japan's Opaque Energy Policy toward Russia: Is Abe Being Trumped by Putin?" Erica Downs, James Henderson, Mikal E. Herberg, Shoichi Itoh ve diğerleri, *The Emerging Russia-Asia Energy Nexus*, The National Bureau of Asian Research, n. 74, 2018.
- Itoh, Shoichi, "Russia's Energy Diplomacy toward the Asia-Pacific: Is Moscow's Ambition Dashed?", *Russia's Energy Diplomacy*, 2008, ss.

- İlliarinov, Adrei, “Reading Russi: Siloviki in Charge”, *Journal of Democray*, c. 20, n. 20, Nisan 2009, ss. 69-72.
- Jakobson, Linda, Paul KnoxHoltom, ve JingchaoPeng, “China’sEnergyand Security RelationswithRussia: Hopes, FrustrationsandUncertaintie”s, *SIPRI PolicyPaper*, n. 29, Ekim 2011.
- James, Harold ve Kunz, Diana D., *European International EconomicRelations, 1918-1945: A Guide toResearchandResearchMaterials*, Delaware, ScholarlyResourcesInc, 1992.
- Jasha, Amrita, “TheEmerging Role of BRICS in theChanging World Order”,*IndraStra Global*, n. 6, 2017, ss. 1-11.
- Jensen, Donald N., “TheEnd of theAffair: AbramovichLeavesChukotka”, *Institute of Modern Russia*, 18 Haziran 2013, <https://imrussia.org/en/politics/515-the-end-of-the-affair-abramovich-leaves-chukotka> (10 Nisan 2020).
- Jeronim, Perović ve ZoggBenno, “RussiaandChina: ThePotenatial of TheirPartnership”, *CSS Analyses in Security Policy*, n. 250, Ekim 2018, ss. 1-4
- Johson, Rob, “The First World War andtheMiddle East,” *AsianAffairs*, c. 48, n. 3, 2017, s. 471-487.
- Jones, David Martin ve Mike Smith, “Tigers Ready toRoar?”, *The World Today*, c. 55, n. 10, Ekim 1999, ss. 17-19.
- Jones, Geoffrey, “International Business andEmergingMarkets: A Long-Run Perspective”, *Harvard Business School WorkingPaper*, n. 18-20, 2017.
- Jones, Geoffrey, *Multinationalsand Global Capitalism: FromNineteenth Century totheTwenty-first Century*, New Yok, Oxford UniversityPress, 2005.
- Jouanny, Jean Robert, *Putin Ne İstiyor?*, çev. Merve Öztürk, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Kaczmarski, Marcin, Nork N. Kartz, ve TeijanTilikainen, “TheSino-Russian andthe US-RussiaRelationship: Current Development andFutureTrends”, *FinlandGoverment Analysis: AssentmentandResearchActivities*, Helsinki, n. 69, 2018, ss. 43-68
- Kaczynski, Vlad M., “TheKurilIslandsDisputeBetweenRussiaand Japan: Perspectives of Three Ocean Powers”, *Russian Analytical Digest*, n. 20/7, ss .6-8.
- Kagarlitsky, Boris, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, Çev. Fatma Arıkan ve Serkan Arıkan, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008.

- Kagarlitsky, Boris, *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi*, Çev. Esin Soğancılar, Ankara, Phoenix Yayınları, 2007.
- Kalecki, M., “Outline of a Method of Construction a Perspective Plan”, *SocialistEconomics*, (Eds.) AlecNoval ve D.M. NutiMiddlesex-UK, Penguin Modern EconomicsReadings, 1972.
- Kam, Ephraim, “Iran-Russia-Syria: A ThreefoldCord is not QuicklyBroken”, *Iran in a Changing Strategic Enviroment*, (Eds.) Meir Litvak, Emily B. Landau ve Ephraim Kam Washington D.C. Institute of National Security, 2018, ss. 33-28.
- Kapur, K.D., “Russia-Japan Relations: Politico-strategicImportance of theDisputedSouthernKurileIslands/NorthernTerritories”, *IndiaQuarterly*, c. 68, n. 4, 2012, ss. 385-405.
- Kapustin, Nikita O. ve Dmitri A Grushevenko, “A Long-term Outlook Russian OilIndustryFacingExternalChallenge”, *Oil&GasScinenceandTechnologyRev. IFP Energiesnouvelles*, c. 72, n. 2, 2019.
- Katzman, Kenneth ve Kathleen J. Mcinnis, “U.S.-Iran ConflictandImplicationfor U.S. Policy”, *CongressionalResearch Service*, Washington D.C., 6 Ocak 2020, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R45795.pdf> (1 Şubat 2020).
- Katzman, Kenneth, “Iran Sanctions Report”, *CongressionalReresearch Service*, Washington D.C., 24 Ocak 2020.
- Kaufman, Burton I., “Review: Oil, Security, andAmerica'sInvolvement in theMideast in the 1940s”, *Reviews in AmericanHistory*, c. 9, n. 1, 1981, ss. 131-137.
- Kaufman, Burton I., “Review: Oil, Security, andAmerica'sInvolvement in theMiddle East in the 1940s”, *Reviews in AmericanHistory*, c. 9, n. 1, 1981, ss. 131-137.
- Kaura, Vinay, “The Dynamics of Saudi-Russian Relations”, *BESA Center PerspectivesPaper*, n. 623, 22 Ekim 2017.
- Kaveshnikov, Nikolskiy, “TheIssue of Energy Security in RelationsbetweenRussiaandtheEuropeanUnion”, *European Security*, c. 19, n. 4. 2010.
- Kazhonov, Nikolay, *RussiaPolicyAcrossMiddle East: MotivationsandMethods*, Londra, Chatham House ResearchPaper, Şubat 2018.
- Kent, James A., “PetroleumandItsProducts”, *Riegel'sHandbook of IndustrialChemistry*, New York, Spinger, 2015, ss. 506-544.
- Khanna, V.N. ve Leslie K. Kumar, *ForeignPolicy of India*, 7. Baskı, Yeni Delhi, VikasPublising House, 2018.

- Kheyfets, Boris, "Economic Crisis and the Russian Debt Problem", *The Journal of Comparative Economic Studies*, c. 7, 2012, ss. 33-52.
- Khrennikova, Dina, "Russia's Oil Rivalry With Saudis Masks the Bigger Iranian Threat", *Bloomberg*, 12 Kasım 2015, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-11-12/russia-s-oil-rivalry-with-saudis-masks-the-bigger-iranian-threat> (17 Mayıs 2017).
- Khurshid, Tooba, "India Occupied Kashmir (IOK) Elections 2014: Future of Jammu and Kashmir Issue", *Strategic Studies*, c. 36, n. 2, 2016, ss. 122-138.
- Kilian, Lutz, "Oil Price Shocks: Causes and Consequences", *Annual Review of Resource Economics*, c. 6, 2014, ss. 133-154.
- Kimball, Daryl G., "The Strategic Offensive Reductions Treaty (SORT) At a Glance", *Arms Control Association Fact Sheet*, Eylül 2016, <https://www.armscontrol.org/factsheets/sort-glance> (22 Ağustos 2019).
- Kobzeva, Oksana, Korsunskaya, Darya, "Putin Says Rosneft Buy of Bashneft Gives Impetus to Privatization", *Reuters*, 12 Ekim 2016, <https://www.reuters.com/article/us-russia-forum-rosneft-bashneft/putin-says-rosneft-buy-of-bashneft-gives-impetus-to-privatization-idUSKCN12C2DA> (1 Mayıs 2020).
- Koldunova, Ekaterina, "Russia and the Turbulent Waters of the Indo-Pacific", *CSCAP Regional Security Outlook*, (Ed.) Ron Huisken, 2019, ss. 18-20.
- Koldunova, Ekaterina, "Russia's Involvement in Regional Cooperation in East Asia: Opportunities and Limitations of Constructive Engagement", *Asian Survey*, c. 56, n. 3, 2016, ss. 532-554.
- Kolodziej, Marek, Kaufmann, Robert K. Kulatilka ve diğerleri, "Crude Oil: Commodity or Financial Asset?", *Energy Economics*, 2014, n. 46, ss. 216-223.
- Konyrova, Kulpash, "Kazakhstan Increases Gas Exports to China", *New Europe*, <https://www.neweurope.eu/article/kazakhstan-increases-gas-exports-to-china/> (5 Eylül 2020).
- Kornai, Janos, *The Socialist System: The Political Economy of Communism*, Oxford, New York, Toronto, Oxford University Press, 1992.
- Korolev, Alexander, "Beyond the Nominal and the Ad Hoc: The Substance and Drivers of China-Russia Military Cooperation", *Insight Turkey*, c. 20, n. 1, 2018, ss. 25-38.
- Korolev, Alexander, "On the Verge of an Alliance: Contemporary Russia-China Military Cooperation", *Asia Security*, c. 15, n. 3, 2018, ss. 238-252.

- Korsunskaya, Darya, “Exclusive: Russia to Empty One of Its Sovereign Funds Next Year- Ministry Proposal”, *Reuters*, 5 Temmuz 2016, <https://www.reuters.com/article/us-russia-budget-funds-exclusive/exclusive-russia-to-empty-one-of-its-sovereign-funds-next-year-ministry-proposal-idUSKCN0ZL114> (10 Ağustos 2019).
- Kortunov, A.V., Trubnikov, V.I., Denisov, I.E. ve diğerleri, “70th Anniversary of Russia-India Relations: New Horizon of Privileged Partnership”, *Russia International Affairs Council Report*, n. 34, 2017.
- Kortunov, Andrey, “The Astana Model: Methods and Ambitions of Russian Political Action”, *The MENA Region: A Great Power Competition*, Washington D.C., Atlantic Council, 2019, ss. 53-63.
- Kosach, Grigory ve Melkumyan, Elena, “Possibilities of a Strategic Relationship Between Russia and Saudi Arabia”, *Russia International Affairs Council Policy Brief 6*, Moskova, Ağustos 2016.
- Kostanian K., *Russia's Unconventional Future*, Moscow, Merrill Lynch, 2012.
- Kotz, David M., ve Fred Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, Çev. Cemile Çakır, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2012.
- Kozhanov, Nikolay, “Russian Policy Across the Middle East Motivations and Methods”, *Chatham House Russia and Eurasia Programme Research Paper*, Şubat 2018.
- Kozhanov, Nikolay, *Russia and the Syrian Conflict*, Berlin, Gerlach Press, 2016.
- Krauss, Clifford, “Exxon Mobil Scraps a Russian Deal, Stymied by Sanctions”, *The New York Times*, 28 Şubat 2018, <https://www.nytimes.com/2018/02/28/business/energy-environment/exxon-russia.html>, (1 Mart 2019).
- Kretschmar, Gavin L., Ewan Simpson, ve Mujibul Haque, “Russia's Resource Capitalism Market vs Political Signalling”, *Energy Policy*, n. 61, 2013, ss. 771-782.
- Kryshtanovskaya, Olga ve Stephan White, “Inside the Putin Court: A Research Note”, *Europe-Asia Studies*, c. 57, n. 7, 2005, ss. 1065-1070.
- Kryshtanovskaya, Olga ve Stephan White, “The Rise of Russian Business Elite”, *Communist and Post-Communist Studies*, c. 38, n. 3, 2005, ss. 293-307.
- Kuchins, Andrew C., “The US-Russia Relations after Cold War”, *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Policy and External Relations*, (Eds.) David Cadier ve Margot Light, Londra, New York, Palgrave Macmillan, ss. 137-177.

- Kudrin, Aleksey ve Gurvich, Evsey “A new growth model for the Russian economy”, *Russian Journal of Economics* 1, 2015.
- Kuduoğlu, Alptuğ, “İran’da Musaddık Dönemi: 1951-1953”, *İran Çalışmaları Dergisi*, c. 2, n. 2, 2019, ss. 37-62.
- Kuhrt, Natasha, “Russia and Asia Pacific: Diversification or Sinocentrism?”, *Russia’s Foreign Policy: Ideas, Domestic Policy and External Relations*, (Eds.) David Cadier ve Margot Light, New York, Londra, Palgrave Macmillan, 2015, ss. 175-188.
- Kulhánek, Jakub, “Russia and Near Abroad: Past and Present”, *Association of International Affairs Research Paper*, Prag, Aralık 2006.
- Kurochkin, Andrei, “Legal Environment for Political Parties in Modern Russia”, *Asia Social Science*, c. 11, n. 22, 2015, ss. 242-246
- Kutcherov, Vladimir, Maria Morgunova, Valery Bessel ve diğerleri, “Russian Natural Gas Exports: An Analysis of Challenges and Opportunities”, *Energy Strategy Reviews*, n. 30, 2020.
- Kuzey Akım Projesi, www.nord-stream2.com/company/shareholder-and-financial-investors/ (15 Aralık 2019).
- Küçük, Yalçın, *Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Çözülüşü*, İstanbul, Tekim Yayınevi, 2010.
- L. O'Brien Timothy ve Erin E. Arvedlund, “Putin vs. the Jailed Tycoon: Defining Russia's New Rules”, *The New York Times*, 4 Ocak 2004, <https://www.nytimes.com/2004/01/02/world/putin-vs-the-jailed-tycoon-defining-russia-s-new-rules.html> (10 Mayıs 2020).
- Lane, David, *Elites and Class in the Transformation of State Socialism*, New Brunswick, London, Transaction Publisher, 2011.
- Lane, David, *Soviet Economy and Society*, New York, Washington, New York University Press, 1987.
- Lardieri, Alexa, “BP Takes \$1.7 Billion Charge on Deepwater Horizon; Costs Now Top \$65B”, *US News*, 16 Ocak 2018, <https://www.usnews.com/news/national-news/articles/2018-01-16/bp-takes-17-billion-charge-on-deepwater-horizon-costs-now-top-65b> (20 Mart 2018).
- Larson, Henrietta, “Writing History of Standard Oil Company (New Jersey)”, *Proceedings of the Business History Conference Series*, c. 1, 1973, ss. 149-157.
- Lasnier, Virginie, “Russia’s Opposition Movement Five Years After Bolotnaia”, *Problems of Post-Communism*, c. 65, n. 5, 2018, ss. 566-571.

- Lavrov, Sergey, “The Present and the Future of Global Politics”, *Russia in Global Affairs*, n. 2, 2007, https://eng.globalaffairs.ru/number/n_8554 (13 Temmuz 2019).
- Lee, Hongsub, “Center-Periphery Relations in Russia: Problems and Prospects”, *International Area Review*, c. 4, n. 2, 2001, ss. 111-122
- Lee, Rensselaer ve Artyom Lukin, , *Russia's Far East. New Dynamics in Asia Pacific and Beyond*, Londra, Boulder & CO, 2016.
- Leichtova, Magda, *Misunderstanding Russia: Russian Foreign Policy and the West*, Surrey, Ashgate Publishing, 2014.
- Levitsky, Steven ve Lucan A. Way, “Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism”, *Journal of Democracy*, c. 13, n. 2, 2012, ss. 51-65.
- Lewin, Mark, *Russian Peasants and Soviet Power: A Study of Collectivization*, Paris, Mouton Publishing, 1976.
- Light, Margot, “Russian Foreign Policy Themes in Official Documents and Speeches: Tracing Continuity and Change”, *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Policy and External Relations*, (Eds.) David Cadier ve Margot Light, New York, Londra, Palgrave Macmillan, 2015, ss. 13-29.
- Light, Margot, “Russian-American Relations under George W. Bush and Vladimir Putin”, *Irish Studies in International Affairs*, c. 19, 2008, ss. 15-32.
- Limbirt, John W., *Negotiation with Iran: Wrestling the Ghosts of History*, The United States Institute of Peace 2009, ss. 59-86.
- Litvinova, Darina, *How the State Back Media Helped the Kremlin Weaponise Social Conservatism*, Reuters Institute Fellowship Paper, University of Oxford, 2018.
- Llewellyn, John, Hansen, Betsy, and Llewellyn, Preston, *The Changing Face of the Oil Industry White Paper 2013*, Puma Energy, ABD, 2013.
- Lo, Bobo, *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*, Washington DC, Brookings Institution Press, 2008.
- Lo, Bobo, *Once More with Feeling: Russia and Asia Pacific*, Lowy Institute, 2019.
- Lo, Bobo, *Russia and the New World Order*, Londra, Chatham House, 2015.
- Lo, Giurato Brett, “Obama May Have Just Dealt A Crushing Blow to Russia's Oil Exploration”, *Business Insider*, 12 Eylül 2014,

<https://www.businessinsider.com/us-sanctions-russian-oil-exploration-2014-9>
(20 Mayıs 2020).

Lubina, Michal, *Russia and China: A Political Marriage of Convenience – Stable and Successful*, Toronto, Barbara Budrich Publisher, 2017.

Luciani, Giacomo, "Oil and Political Economy in the International Relations of the Middle East", *International Relations of the Middle East*, 2005.

Lukin, Alexander, "Russia's Pivot to Asia: Myth or Reality?", *Strategic Analysis*, c. 40, n. 6, 2016, ss. 573-589.

Lukin, Artyom, "Russia and Japan: A Deal is Still Possible: Opening a Window for Opportunity", *Asia and Pacific Policy Society*, 22 Şubat 2019, <https://www.policyforum.net/russia-and-japan-a-deal-is-still-possible/> (22 Eylül 2019)

Lund, Aron, "Russia in the Middle East", *The Swedish Institute of International Affairs UI Papers*, 2019.

Luxmoore, Matthew, "Defensive Imperialism: The Evolution of Russia's Regional Foreign Policy", *International Journal on World Peace*, c. 31, n. 2, 2014, ss. 73-112.

Lynch, Dov, "Russia's Strategic Partnership with Europe", *the Washington Quarterly*, c. 27, n. 2, 2004, ss. 99-108.

Magen, Zvi, *Russia-United States Relations under the Trump Administration: Implications for the Middle East Report*, INSS Insight, n. 886, 2016.

Mähler, Annegret, "Oil in Venezuela: Triggering Violence or Ensuring Stability? A Context-sensitive Analysis of the Ambivalent Impact of Resource Abundance" *German Institute for Global and Area Studies (GIGA)*, 2009.

Maizland, Lindsay ve Benia Xu, *The U.S.-Japan Security Alliance*, Council on Foreign Relations, 2019, <https://www.cfr.org/backgrounder/us-japan-security-alliance> (10 Şubat 2020).

Makarychev, Andrey ve Alexander Yaksyk, "Refracting Europe: Biopolitical Conservatism and the Art of Protest in Putin's Russia", *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, (Eds.) David Cadier ve Margot Light, New York, Londra, Palgrave Macmillan, 2015, ss. 138-155.

Malashenko, Alexey, *Russia and The Arab Spring*, Moskova, Carnegie Moscow Center, Ekim 2013.

- Malle, Silvana, “Russia and China in the 21st Century. Moving Towards Cooperative Behaviour”, *Journal of Eurasian Studies*, c. 8, n. 2, 2017, ss. 136-150.
- Mammadov, Rauf, “Russia Tightens Its Grip on Uzbekistan’s Oil and Gas Industry”, *Eurasia Daily Monitor*, c. 16, n. 36, 2019, <https://jamestown.org/program/russia-tightens-its-grip-on-uzbekistans-oil-and-gas-industry/> (5 Eylül 2020).
- Manera, Matteo, “Introduction to a Special Issue on "Financial Speculation in the Oil Markets and the Determinants of the Price of Oil””, *The Energy Journal*, c. 34, n. 3, 2013, ss. 2-5.
- Mankoff, Jeffrey, “Russia’s Asia Pivot: Confrontation or Cooperation?”, *Asia Policy*, n. 19, 2015, ss. 65-88.
- Mankoff, Jeffrey, “Relations with the European Union”, *Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, (Ed.) Stephen K. Wegren, Londra, The Rowman & Littlefield Publishing Group, 7. Baskı, 2019, ss. 227-246.
- Mankoff, Jeffrey, “Russia’s Asia Pivot: Confrontation or Cooperation?”, *Asia Policy*, n. 19, 2015, ss. 65-88.
- Marsh, Steve, “The Special Relationship and the Anglo-Iranian Oil Crisis, 1950-4”, *Review of International Studies*, c. 24, n. 4, 1998, ss. 529-544.
- Matera, Paulina ve Matera, Rafal, “Why Does Cooperation Work or Fail? The Case of the EU-US Sanctions Policy against Iran”, *Croatian International Relations Review*, c. 25, n. 85, ss. 30-62.
- Matsaberidze, David, “Russia vs. EU/US through Georgia and Ukraine”, *Connections*, c. 14, n. 2, 2015, ss. 77-86.
- Mazat, Numa, “Structural Analysis of the Economic Decline and Collapse of the Soviet Union”, *Econ Papers*, <https://econpapers.repec.org/paper/anpen2015/029.htm> (20 Ekim 2020).
- McCarthy, Michael C., Moyer, Matthew A. Brett H. (Eds), *Research Report: Deterring Russia in the Grey Zone*, Strategic Studies Institute, Washington, US Army War College, 2019.
- McMahon, Tim, “Oil Prices 1946-Present”, *Inflation Data*, Nisan 2020, <https://inflationdata.com/articles/inflation-adjusted-prices/historical-crude-oil-prices-table/> (18 Ağustos 2020).
- McNally, Christopher A., “China’s Remergence and the International Political Economy”, *World Politics*, c. 64, n. 4, Ekim 2012, ss. 741-776.

- Medeiros, Evan S. and Chase, Michael S., “Chinese Perspectives on the Sino-Russian Relationship”, *Russia-China Relations: Assessing Common Ground and Strategic Fault Lines*, (Eds.) Michael S. Chase ve diğerleri, the National Bureau of Asian Research, 2017, ss. 3-12.
- Megits, Nikolay, “The Impact of Russia-China Trade Relationship on the U.S. Economy”, *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, c. 3, n. 2, 2016.
- Mehdi, Ahmed ve Keyeff, Shamil Yeni, “Governors, Oligarchs, and Siloviki: Oil and Power in Russia”, *IFRI/ Russia/Nis Center Report*, n. 68, Şubat 2013.
- Mendras, Marie, “The Risk of Russia’s Authoritarian Foreign Policy”, *Russia’s Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, (Eds.) David Cadier ve Margot Light, New York, Londra, Palgrave Macmillan, 2015, ss. 80-96.
- Menon, Rajan ve Graham E. Fuller, “Russia’s Ruinous Chechen War”, *Foreign Affairs*, 2000, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2000-03-01/russias-ruinous-chechen-war>
- Mikail, Elnur, Hasan ve Yilmaz, Çoban, Muhsin, “Vladimir Putin Era Russian Foreign Policy”, *Open Journal of Political Science*, c. 8, n. 4, Ocak 2018, ss. 339-352.
- Milanovic, Boris, *Inequality and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy*, Washington DC, World Bank, 1998.
- Miller, Chris, “Japan-Russian Relations: The View From Moscow”, *The German Marshall Fund of The United States Asia Program Policy Brief*, n. 001, 2017, ss. 1-6.
- Miller, Chriss, “Will Russia’s Pivot to Asia Last?”, *Orbis*, c. 64, n. 1, 2020, ss. 43-57.
- Miller, Chriss, *Putinomics: Power and Money in Resurgent Russia*, New York, The University of North Carolina Press, 2018.
- Miller, Rory ve Harry Verhoeven, “Overcoming Smallness: Qatar, the United Arab Emirates and Strategic Realignment in the Gulf”, *International Politics*, n. 57, 2020, ss. 1-20.
- Mills, Laura, “Russia Tells Rosneft to Buy Smaller Oil Producer Bashneft”, *The Wall Street Journal*, 6 Ekim 2016, <https://www.wsj.com/articles/russia-orders-state-oil-producer-rosneft-to-buy-majority-stake-in-competitor-1475764364> (1 Mayıs 2020).
- Mironova, Irina, “Russia and the Energy Charter Treaty”, *International Energy Charter*, 7 Ağustos 2017, <https://energycharter.org/what-we-do/knowledge-centre/occasional-papers/russia-and-the-energy-charter-treaty/> (30 Eylül 2019).

- Mironova, Vera ve Sergatskova, Ekaterina, “The Chechens of Syria: The Meaning of Their Internal Struggle”, *Foreign Affairs*, 17 Eylül 2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2017-09-07/chechens-syria> (10 Ekim 2019).
- Mitchell, William and Fazi, Thomas, *Reclaiming State Again: A Progressive Vision of Sovereignty for a Post-Neoliberal World*, Londra, Pluto Press, 2017.
- Mitrova, Tatiana ve Vitaly Yermakov, “Russia Energy Strategy-2035: Struggling to Remain Relevant”, *IFRI Russie Nei Report*, n. 35, 2019.
- Mitrova, Tatiana, Ekaterina Grushevenko ve Artyom Malov, *The Future of Oil Production in Russia: Life under Sanctions*, Moskova, Skolkova Energy Center Press, 2018.
- Mitrova, Tatiana, *Shifting Political Economy of Russian Oil and Gas*, Washington D.C., Center for Strategic International Studies, 2016.
- Monaghan, Andrew, “The vertical: power and authority in Russia”, *International Affairs*, c. 88, n. 1, Ocak 2012, ss. 1-16.
- Monday, Christopher, “Privatization to Putinization: the Genesis of Russia’s Hobbled Oligarch”, *Communist and Post-Communist Studies*, n. 50, 2017, ss. 303-317.
- Moore, Cerwyn ve Youngman, Mark, “New Report On Russian-Speaking Foreign Fighters”, *Center for Strategic and International Studies*, 29 Aralık 2017,
- Morrison, Wayne, *China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States*, Washington D.C., The US Congressional Research Service (CRS), 2019, https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/key_workplace/1317/ (17 Kasım 2019).
- Moser, Nat, “The Privatisation of the Russian Oil Industry”, 1992–1995 *Facade or Reality?*, Oxford, University of Oxford, 1999.
- Moser, Nat, *Oil and the Economy of Russia: From the Late-Tsarist to the Post-Soviet Period*, New York, Routledge, 2018.
- Mostafa, Golam ve Mahmud, Monowar, “Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and Possible Future Directions”, *Journal of Eurasian Studies*, c. 9, n. 2, Temmuz 2018, ss. 163-172.
- Mouawad, Jad, “OPEC Agrees to Another Cut in Production”, *The New York Times*, 17 Aralık 2008, <https://www.nytimes.com/2008/12/18/business/worldbusiness/18opec.html> (18 Ağustos 2020).

- Movchan, Andrey, “Decline, Not Collapse: The Bleak Prospects for Russia’s Economy”, *Carnegie Moscow Center*, Şubat 2017, https://carnegieendowment.org/files/CP_Movchan_2017_web_Eng_2.pdf (20 Nisan 2019).
- Mukherjee, Promit “Rosneft Seals First Asian Refinery Deal With Essar Oil Purchase”, *Reuters*, 21 Ağustos 2017, <https://www.reuters.com/article/us-india-essar-rosneft-idUSKCN1B10PL> (20 Eylül 2018).
- Nakhle, Carole, *Russia Energy Diplomacy in the Middle East*, EU Institute for Security Studies, 2018.
- Nasulea, Christian, Cretu, Beatrice Nicolle ve Diana Florentiana Spinu, “How Sanctions on Russia Impact the Economy of the European Union”, *Studies in Business and Economics*, c. 10, n. 3, 2015, ss. 147-157.
- NATO-Russia Relations Background, *NATO*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_12/1512-background_russia_en.pdf (11 Haziran 2019).
- Nelidov, Vladimir, “Bilateral Relations Between Russia and Japan”, *Russia-Japan Relations: New Stage of Development*, (Eds.) Alexander Panov, Dmitry Streltsov ve Vladimir Nelidov, Moskova, Russia International Affairs Council Press, n. 50, 2019, ss. 26-33.
- Nelson, Lynn ve Irina Kuzes, *An Assessment of the Russian Voucher Privatization Program*, Massachusetts, The National Council for Soviet and East European Research Title VIII Program Press, 1994.
- Nijman, Jan, “The Limits of Superpower: the United States and the Soviet Union since World War II”, *Annals of the Association of American Geographers*, c. 82, n. 4, 1992, ss. 681-695.
- Nikita, Lomagin A., “Russia’s CIS Policy, Economic and Political Transformation in Eurasia”, *Shifting Priorities in Russia’s Foreign Policy*, (Eds.) Roger E. Kanet ve Remi Pier, Surrey, Ashgate Publishing, 2014, ss. 115-140.
- Nikitin, Alexander, “Russia as a Permanent Member of the UN Security Council”, *Friedrich-Ebert-Stiftung International Policy Analysis*, Kasım 2012, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/09461.pdf>, (10 Temmuz 2019).
- Nikolskaya, Polina ve Oksana Kobzeva, “China’s CEFC Paid Out Compensation After Rosneft Stake Deal Fell Through”, *Reuters*, 19 Kasım 2018, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-privatisation-cefc/chinas-cefc-paid-out-compensation-after-rosneft-stake-deal-fell-through-idUSKCN1NO1RU>, (1 Mayıs 2020).

- Nitoiu, Cristian, "Aspirationsto Great PowerStatus: Russia'sPathtoAssertiveness in the International Arena under Putin", *PoliticalStudiesReview*, c. 15, n. 1, 2017, ss. 39-48.
- Nizameddin, Talal, *Putin'sRussia in theMiddle East*, Londra, Hurst&Co. Ltd., 2013.
- Noble, Ben, "Putin justWon a Supermajority in the Duma; Thatmatters", *The Washington Post*, 1 Ekim 2016, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/10/01/putin-just-won-a-super-majority-in-the-duma-that-matters/?utm_term=.e232d71970ce (5 Mart 2019).
- Nye, Joseph, "SoftPower", *ForeignPolicy*, n. 80, 1990, ss. 153-191.
- Obolensky, Vladimir, "ThePremises, Nature and Forms of Social-Economk Planning", *SocialistPlannedEconomy in the USSR*, Berlin, International Publishers, 1932.
- Ogawa, Tomoyo, "RussiaLooksforAsia LNG BuyerstoBlunt Western Sanctions' Bite", *NikkeiAsiaReview*, 14 Temmuz 2019, <https://asia.nikkei.com/Business/Energy/Russia-looks-for-Asia-LNG-buyers-to-blunt-Western-sanctions-bite2> (5 Temmuz 2020).
- Ognyanova, Katherine, "CarefulWhatYou Say: Media Control in Putin'sRussia-Implicationsfor Online Content", *International Journal of E-Politics*, c. 5, n. 2, 2014, ss. 1-15.
- Ohnesorge, John, "BeijingConsensusAnyone", *Northwestern University Law ReviewColloquy*, c. 104, 2010, ss. 257- 261.
- Ontiveros, Eva, "Putin Nasıl Putin Oldu?", *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43457053> (20 Mart 2018).
- Ortagus, Morgan, "SanctionsAnnouncement on Iran", *US Department of State Media Note*, Washington D.C., 20 Kasım 2018, <https://www.state.gov/sanctions-announcement-on-iran/>, (2 Şubat 2020).
- Oskarsson, Katerinaand Steve A. Yetiv, "RussiaandthePersianGulf: Trade, Energy, andInterdependence", *Middle East Journal*, c. 67, n. 3, 2013, ss. 381-403.
- Ostevik, Malin ve NatashaKuhrt, "The Russian Far East and Russian Security Policy in theAsia-Pacific Region", *Russia'sTurntothe East. Global Reordering*, (Eds.) Blakkisrud H., Wilson Rowe E. Oslo, PalgraveMacmillan, 2017, ss. 75-94.
- Ostroukh, Andrey, "SanctionsDepressRussia'sRatingby "at leastonenotch" –Fitch", *Reuters*, 24 Eylül 2019, <https://www.reuters.com/article/russia-ratings-fitch/sanctions-depress-russias-rating-by-at-least-one-notch-fitch-idUSL5N26F502> (20 Mayıs 2020).

- Ostry, Jonathan D., Prakash Loungani ve David Furceri, “Neoliberalism: Oversold?”, *IMF*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2016/06/ostry.htm> 1 Kasım 2018.
- Owen, Thomas C., *Russian Corporate Capitalism: From Peter the Great to Perestroika*, New York, Oxford University Press, 1995.
- Öney, Sezin, “Kremlin Odaklı Medya: Kaotik Çoğulculuktan İstikrarlı/Tekilciliğe Tekelliğe Rusya’da Medya”, *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku ile Komşuluk*, (Ed.) Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Eşgül, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss. 299-320.
- Öniş, Ziya ve Mustafa Kutlay, “Otoriter Kapitalizmin: Değişen Küresel Dengeler ve Demokrasi’nin Geleceği Üzerine”, *İktisat ve Toplum*, n. 120, Ekim 2020, ss. 42-53.
- Öniş, Ziya ve Mustafa Kutlay, “The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Post-Liberal International Order”, *Alternatives: Global, Local, Political*, c. 45, n. 3, 2020, ss. 123-142.
- Özdemir, Volkan, “Petrol Fiyatları Neden Düşüyor? Önümüzdeki Dönem Piyasa Analizi” *EPPEN*, 22 Ekim 2014, <http://www.eppen.org/index.php?sayfa=Yorumlar&link=&makale=141>, (12 Temmuz 2017).
- Özdemir, Volkan, *Rusya’nın Kodları: Türkiye’de Rusya’yı Ararken, Rusya’da Türkiye’yi Bulmak*, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2018.
- Özügürlü, Hilmiye Yasemin, “Eski Merkezi Planlı Ekonomilerde Özelleştirme: Rusya Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, c. 3, n. 1, 2005, ss. 147-158.
- Padma, Desai, *Conversations on Russia. Reform from Yeltsin to Putin*, Oxford, Oxford University Press, 2006.
- Paik, Keun-Wook, “Sino-Russian Gas and Oil Cooperation: Entering into a New Era of Strategic Partnership?”, *The Oxford Institute for Energy Studies Paper*, n. 9, Nisan 2015.
- Painter, David S., “Oil and the American Century”, *Journal of American History*, c. 99, n. 1, 2012, ss. 24-39.
- Painter, David S., “Oil and the American Century”, *Journal of American History*, c. 99, n. 1, 2012, ss. 24-39.
- Pal Kolsto, “Crimea vs. Donbas: How Putin Won Russia Nationalist Support and Lost it Again”, *Slavic Review*, c. 75, n. 3, 2016, ss. 702-725.

- Palaskas, Theodosios, "Hedge Funds Development and their Role in Economic Crises", *Scientific Annals of Economics and Business*, c. 60, n. 1, Eylül 2013, ss. 168-181.
- Paliwal, Avinash, *New Alignments, Old Battlefield*, Carnegie India, 2017.
- Panov, Andrey, "Russia–Japan Relations in the Context of New and Traditional Security Challenges", *Russia-Japan Relations: New Stage of Development*, (Eds.) Alexander Panov, Dmitry. Streltsov ve Vladimir Nelidov, Moskova, Russia International Affairs Council Press, n. 50, 2019, ss. 8-15.
- Pant, Himani, "India-Russia Economic and Energy Cooperation: The Way Ahead", *ORF Issue Brief*, n. 81, 2017.
- Paramonov, Olga ve Puzanova, Olga, "Russia's Toward Japan and Regional Security in the Asia-Pacific", *Asia Politics and Policy*, c.10, n. 4, 2018, ss. 677-692.
- Parkhomchik, Lidiya, *EAEU as the Eurasian Integration Driver*, Analytical Media for Eurasia Studies, Nur Sultan, 30 Haziran 2019, <http://greater-europe.org/archives/6975>, (15 Ağustos 2019).
- Penzin, Alexei, "Russia", *Fueling Culture: 101 Words for Energy and Environment*, (Eds.) Imre Szeman, Jennifer Wenzel ve Patricia Yaeger, New York, Fordham University Press, 2017, ss. 303-306.
- Perović, Jeronim and Zogg, Benno, "Russia and China: Potential of the Partnership", *CSS ETH Zurich Analyses in Security Policy*, n. 250, Ekim 2019, ss. 1-4.
- Perović, Jeronim, "Russia's Turn to Eurasia", *Policy Perspectives*, c. 6, n. 5, Ağustos 2018, ss. 1-5.
- Pertsev, Andrey, "The Beginning of the End of Russia's Power Vertical", *Carnegie Moscow Center*, 30 Eylül 2017, <https://carnegie.ru/commentary/67848> (3 Ağustos 2019).
- Petroff, Alanna, "What It Costs to Produce a Barrel of Oil", *CNN Money*, 24 Kasım 2015, <http://money.cnn.com/2015/11/24/news/oil-prices-production-costs/index.htm> (20 Haziran 2017).
- Petrov, Nikolai ve Slider, Darell, "Regional Politics", *Putin's Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, (Ed.) Stephen K. Wegren, 6. Baskı, Londra, Rowman and Littlefield, 2016, ss. 196-256.
- Pifer, Steven, "US-Russia Relations in the Obama Era: From Reset to Refreeze?", *OSCE Yearbook 2014*, Baden, OSCE, 2015, ss. 111-123.
- Pirani, Simon, "Central Asian Gas: Prospects for the 2020s", *The Oxford Institute for Energy Studies NG Papers*, n. 155, 19 Aralık 2019,

<https://www.oxfordenergy.org/publications/central-asian-gas-prospects-for-the-2020s/> (10 Haziran 2020).

Pirani, Simon, *BurnUp: A Global History of Fossil Fuel Consumption*, Londra, Pluto Press, 2018.

Pirani, Simon, *Change in Putin Russia: Power, Money and People*, New York, Pluto Press, 2010.

Pirani, Simon, Jack Sharples, Katja Yafimava ve Vitaly Yermakov, "Implications of the Russia-Ukraine gas transit deal for alternative pipeline routes and the Ukrainian and European markets", *The Oxford Institute for Energy Studies*, 26 Şubat 2020, <https://www.oxfordenergy.org/publications/implications-of-the-russia-ukraine-gas-transit-deal-for-alternative-pipeline-routes-and-the-ukrainian-and-european-markets/> (30 Nisan 2020).

Plekhanov, Alexander ve Asel Isakova, "Region-specific Constraints to Doing Business: Evidence from Russia", *EBRD Working Paper*, n. 125, Mart 2011.

Pokalova, Elena, *Russia, Is Russia a threat to international order?* (Ed.), Peter Jennings, Canberra, Australian Strategic Policy Institute, 2018, ss. 123-128.

Popescu, Nicu, *Eurasian Union: the Real, The Imaginary and the Likely*, Brüksel, European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2014.

Posner, Eric A. ve Anthony Casey, "A Framework for Bailout Regulation", *Notre Dame Law Review*, c. 91, n. 2, 2015, ss. 479-536.

Poverletskiy, Alexander ve Fritz Söllner, "The Russian Taxion Reform", *Intereconomics*, c. 37, n. 3, 2002, ss. 156-161.

Pratt, Joseph A., "Exxon and the Control of Oil", *The Journal of American History*, c. 99, n. 1, 2012, ss. 145-154.

Priest, Tyler, "The Dilemmas of Oil Empire", *The Journal of American History*, c. 99, n. 1, 2012, ss. 236-251.

Primakov, Yevgeni, *Rusyasız Dünya*, çev. Aijan Esenkanova, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

Putin, Vladimir, "A New Integration Project for Eurasia: The Future in the Making", *Izvestia*, 3 Ekim 2011, <https://russiaeu.ru/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3-> (10 Aralık 2019).

- Putin, Vladimir, “Address to the Federal Assembly”, 18 April 2002, *Kremlin*, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2002/04/18/0000_type70029type82912_70662.shtml, (13 Temmuz 2019).
- Putin, Vladimir, “Mineral Natural Resources in the Strategy for Development of the Russian Economy”, *Problems of Post-Communism*, c. 53, n. 1, 2006, ss. 48-54.
- Putin, Vladimir, “Munich Security Conference Speech”, *Rusya Federasyonu Başkanlık Ofisi*, 10 Şubat 2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (13 Temmuz 2019).
- Putin, Vladimir, “Presidential Address to the Federal Assembly of the Russian Federation 2012”, *Rusya Federasyonu Başkanlık Ofisi*, 12 Aralık 2012 <http://en.kremlin.ru/events/president/news/17118> (19 Ağustos 2019).
- Putin, Vladimir, “Russia’s Place in a Changing World”, *Moskovskiy Novosti*, 27 Şubat 2012, <http://worldmeets.us/Moskovskiy.Novosti000001.shtml#axzz6Hyab1SU3> (10 Şubat 2020).
- Raff, Dow Anna ve Jones Newswires, “Yukos Agrees to Sell China about \$150 Billion of Oil”, *The Wall Street Journal*, 29 Mart 2003, <https://www.wsj.com/articles/SB105413719224461500> (20 Nisan 2020).
- Raimondi, Pier Paolo, *Central Asia Oil and Gas Industry - The External Powers’ Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan*, FEEM Working Papers, n. 6, 2019, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3386053 (21 Nisan 2020).
- Rainey, Ivan Diaz, Helen Roberts ve David H. Lont, “Crude Inventory Accounting and Speculation in Physical Oil Market”, *Energy Economics*, n. 66, 2017, ss. 508-522.
- Rakhmetova, Klara, *Kazakhstan-China Oil Pipeline Project*, *Energy Charter*, 2014,
- Ramo, Joshua Cooper, *The Beijing Consensus*, Londra, Foreign Policy Center Publication, 2004, <https://fpc.org.uk/publications/the-beijing-consensus/> (3 Mart 2018).
- Randall, Stephen J., *United States Foreign Oil Policy Since World War I*, Montreal-Kingston, McGill Queens’s University Press, 2001.
- Rasoulizhad, Ehsan, Taghizadeh-Hesary Farhad, Yoshino Naoyuki ve diğerleri, “Modeling the Russian Federation–Asia and the Pacific Energy Trade”, *Asian Development Bank Institute Working Papers*, n. 1008, 2019.

- Raval, Anjil, “Nigeriaand Libya PushOpecProductionHigher”, *Financial Times*, 13 Haziran 2017, <https://www.ft.com/content/acb164fa-5027-11e7-bfb8-997009366969> (23 Temmuz 2017).
- Reed, Stanley, “Rosneft CompletesAcquisition of TNK-BP”, *The New York Times*, 21 Mart 2013, <https://www.nytimes.com/2013/03/22/business/global/rosneft-finalizes-acquisition-of-tnk-bp.html> (20 Nisan 2013).
- Regimington, Thomas F., “Parliamentandthe Dominant Party”, *AfterPutin’sRussia: PastImperfectFutureUncertain*, 6. Baskı, (Eds.) StephenWegren ve Dale R. Herspring, New York, RowmanandLittlefield Publisher, ss. 43-61.
- Remington, Thomas, *Politicians in Russia*, New York, San Francisco, Boston, LongmanPearson Publishing, 2004.
- Reuter, Ora John ve Thomas F. Remington, “Dominant PartyRegimesandtheCommitment Problem the Case of United Russia”, *ComperativePoliticalStudies*, c. 42, n. 4, Nisan 2009, ss. 501-526.
- Reuter, Ora, “ThePolitics of Dominant PartyFormation: United Russiaand Russian Governors”, *Europe-AsiaStudies*, c. 62, n. 2, Mart 2010, ss. 293-327.
- Riasanovsky, Nicholas V. ve Steinberg, Mark D., *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, Çev. Figen Dereli, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2016.
- Ritchie, Hannah, “Turkmenistan: Energy Country Profile”, *Our World in Data*, 2020, <https://ourworldindata.org/energy/country/turkmenistan?country=~TKM> (5 Eylül 2020).
- Roberts, Sean P., “ConvergingPartSystem in Russiaand Central Asia: A Case of Authoritarian Norm Diffusion”, *Communistand Post-CommunistStudies*, n. 48, 2015, ss. 147-157.
- Roberts, Sean P., “ConvergingPartySystems in Russiaand Central Asia: A Case of Authoritarian Norm Diffusion”, *Communistand Post-CommunistStudies*, n. 48, 2015, ss. 147-157.
- Robinson, Neil, “TheContexts of Russia’sPoliticalEconomy: SovietLegaciesand Post-SovietPolicies”, *ThePoliticalEconomy of Russia*, (Ed.) Robinson, Neil, United Kingdom, Rowman&LittlefieldPublishers, 2013, ss. 15-50.
- Robinson, Paul, “PetroleumandItsProducts”, *Handbook of IndustrialChemistryandBiotechnology*, (Ed.) James A. Kent, New York, Springer, 2012,ss. 699-747
- Rodkiewicz, Witold, “Russia’sMiddleEasternPolicy: RegionalAmbitions”, *Global Objectives*, Varşova, Center forEasternStudies, 2018.
- Rogov, Kirill, PoliticalReaction in Russiaand “PartyGroups” in Russian Society, *Russian Politicsand Law*, c. 55, n. 2, 2017, ss. 77-114.

- Romel, Valentina ve John Reed, "TheAsiaCentruy is Set toBegin", *Financial Times*, 26 Mart 2019, <https://www.ft.com/content/520cb6f6-2958-11e9-a5ab-ff8ef2b976c7> (10 Aralık 2019).
- Rose, Richard, William Mishler ve NeilMunro, *Popular Supportfor an UndemocraticRegime*, New York, Cambridge UniversityPress, 2011.
- Rosenberger, Leif, "The Strategic Importance of the Global Oil Market", *TheLetortPapers*, Strategic StudiesInstitute, US Army War College, 2015.
- Rosneft, *Rosneft Regulations on theIndroduction of Rosneft Board Members*, Moskova, Rosneft Company, version 2.00, 2019.
- Ross, Cameron, "RegionalElections in Russia: Instruments Of AuthoritarianLegitimacyorInstability?", *PalgraveCommunication*, c. 75, n. 4, 2018, ss. 1-9.
- Roy, Denny, *Return of the Dragon: RisingChinaandRegional Security*, New York, Columbia UniversityPress, 2013.
- Roy, Pinki, "China'sArmsTradewithRussia: TheEmergining New Dynamics", *Center forAirPower*, 5 Ocak 2018, http://capsindia.org/files/documents/CAPS_Infocus_PR_01.1.pdf (12 Temmuz 2020).
- Rozman, Gilbert, "UnansweredQuestionsabout Japan-RussiaRelations in 2017", *Asia Pacific Review*, c. 24 n. 1, 2017, ss. 74-94.
- Rumer, Eugene B., "Russia'sChinaPolicy: ThisBearHug is Real", *Russia-ChinaRelations: AssessingCommonGroundand Strategic FaultLines*, (Der.) Michael S. Chase ve diğerleri, theNationalBureau of AsianResearch, 2017, ss. 15-24.
- Rumer, Eugene ve Weiss, Adnrew S., "Russia's Return totheMiddle East", *Carnegie Endowmentfor International Peace*, 24 Ekim 2019, <https://carnegieendowment.org/2019/10/24/brief-guide-to-russia-s-return-to-middle-east-pub-80134> (20 Şubat 2020).
- Rumer, Eugene, "Russia in theMiddle East: Jack of AllTrades, Master of None", *Carnegie Endowmentfor International Peace Report*, 31 Ekim 2019, <https://carnegieendowment.org/2019/10/31/russia-in-middle-east-jack-of-all-trades-master-of-none-pub-80233> (15 Mayıs 2020).
- Rupert, Neate, "Rosneft TakesOver TNK-BP in \$55bn Deal", *TheGuardian*, 21 Mart 2013, <https://www.theguardian.com/business/2013/mar/21/rosneft-takes-over-tnk-bp> (10 Nisan 2020).
- Russell, Martin, "Russia'sConstitiutionalStructure", *EuropeanParlamentInTheDept Analysis*, Brüksel, Ekim 2015.

Russell, Martin, *US-Russia Relations: Reaching the Point of No Return*, Brüksel, European Parliament Research Service, Ekim 2018.

Russian Economic Report, World Bank in Russia, n. 22, Moskova, 16 Haziran 2010.

Russian Energy, Analytical Center for the Government of Russian Federation, 2016, <http://ac.gov.ru/files/publication/a/10205.pdf> (9 Nisan 2019).

Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti 2000, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>,

Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248 (13 Temmuz 2019)

Rutland, Peter, "Putin and the Oligarchs", Stephen Wegren (ed.), *Putin's Russia*, Rowman and Littlefield, 3. Baskı, 2009.

Rutland, Peter, "Putin's Path to Power", *Post-Soviet Affairs*, c. 16, n. 4, 2013, ss. 313-354.

Ryabov, Andrei, "The Mass Media" *Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reforms*, (Eds.) Michael McFaul, Nikolai Petrov ve Andrei Ryabov, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace, 2004, ss. 174-194.

Sağlam, Mühdan, *Gazprom'un Rusyası*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014.

Sakwa, Richard "The Soviet Collapse: Contradictions and Neo-modernisation", *Journal of Eurasian Studies*, n. 4, 2013, ss. 65-77.

Sakwa, Richard, "Putin and Oligarchs", *New Political Economy*, c. 13, n. 2, 2008, ss. 185-191.

Sakwa, Richard, "Whatever Happened to the Russian Opposition?", *Chatham House Working Papers*, Mayıs 2014.

Sakwa, Richard, *Putin and the Oligarch: The Khodorkovsky-Yukos Affairs*, Londra, I.B. Tauris Publishing, 2014.

Sakwa, Richard, *Putin: Russia's Choice*, 2. Baskı, Londra, Routledge Press, 2008.

Sakwa, Richard, *Russia Against the Rest*, New York ve Cambridge, Cambridge University Press, 2017.

Sakwa, Richard, *Russia Political and Society*, 4. Baskı, Londra, Routledge Press, 2008.

- San, Naing, “Japan’s Growing Appetite for US and Russian Crude”, *Stratas Advisor*, 14 Ocak 2020, <https://stratasadvisors.com/Insights/2020/01142020-Downstream-Japans-Growing-Appetite-for-US-Russian-Crude> (3 Temmuz 2020).
- Sandford, Daniel, “Russian News Agency RIA Novosti Closed Down”, *BBC*, 9 Aralık 2013, <https://www.bbc.com/news/world-europe-25299116> (20 Mart 2019).
- Savin, Nikita, Kashirskikh, Oleg ve Aigul, Mavletova, “Fragility of strong Media Effects in Authoritarian Environment (Evidence from Russia)”, *European Journal of Communication*, c. 33, n. 5, 2018, ss. 471-488.
- Scazzieri, Luigi, “Britain, France, and Mesopotamian Oil, 1916–1920”, *Diplomacy & Statecraft*, c. 26, n. 1, 2015, ss. 24-45.
- Schifter, Richard, “Human Rights and the Helsinki Final Act: USSR to Contemporary Russia”, *Journal of Global Policy and Governance*, n. 1, 2013, ss. 197-202.
- Selezneva, Ludmilla, “Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism”, *European Security*, c. 11, n. 4, 2002, ss. 10-28.
- Selfier, Andrei ve Treisman, Daniel, *Without a Map: Political Tactics and Economic Reform in Russia*, Massachusetts, MIT Press, 2001.
- Sergeev, Evgeny, *The Great Game: 1856-1907: Russo-British Relations in Central and East Asia*, Baltimore, MD, John Hopkins University Press, 2013.
- Sergey, Lavrov, “The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All”, *Russia in Global Affairs*, n. 2, Temmuz 2010, <https://eng.globalaffairs.ru/number/The-Euro-Atlantic-Region-Equal-Security-for-All-14888>, (13 Temmuz 2019).
- Sergi, Bruno S., “Putin’s and Russian-led Eurasian Economic Union: A Hybrid Half-Economics and Half-Political “Janus Bifrons””, *Journal of Eurasia Studies*, c. 9, n. 1, 2018, ss. 52-60.
- Sergunin, Alexander, *Explaining Russian Foreign Policy Behavior: Theory and Practice*, Stuttgart, Ibidem Press, 2016.
- Shadrina, Elena, “Russia’s Pivot to Asia: Rationale, Progress, and Prospects for Oil and Gas Cooperation”, *Region*, c. 4, n. 1, 2015.
- Shaffer, Brenda, *Energy Politics*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 2009.
- Sharafutdinova, Gulnaz, “Subnational Governance in Russia: How Putin Changed the Contract with His Agents and the Problems It Created for Medvedev”, *Publius*, c. 40, n. 4, 2010, ss. 672-676.

- Shepard, David A., "Receiving the "History of Standard Oil Company (New Jersey)", *Proceedings of the Business History Conference Series*, c. 1, 1973, ss. 157-160.
- Sheppard, David, Anjli, Raval ve Jack, Farchy, "Saudi Arabia and Russia ministers agree oil production freeze", *Financial Times*, 17 Şubat 2016, <https://www.ft.com/content/da44fb1c-d485-11e5-8887-98e7feb46f27>, (13 Temmuz 2019).
- Shestova, Lilia, "Innovative Course of the Russia-Japan Economic Relations (in the Context of the Bilateral Year of Cooperation)", *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*, n. 463, 2018, ss. 1-6.
- Shikin, Vasiliy ve Bhandari, Amid, "Russia-India Energy Cooperation: Trade, Joint Projects and New Areas", *Russia International Affairs Council Policy Brief*, n. 13, Ekim 2017, <https://www.gatewayhouse.in/wp-content/uploads/2017/10/GH-RIAC-Russia---India-Energy-Paper-Web-2017.pdf> (12 Kasım 2019).
- Shlykov, Pavel, 2016. "Russian Foreign Policy in the Eastern Mediterranean Since 1991", *In The Eastern Mediterranean in Transition: Multipolarity Politics and Power*, (Eds.) Spyridon N. Litsas ve Aristotelis Tziampiris, Londra ve New York, Routledge, 2016, ss. 31–50.
- Siddi, Marco, "The EU's Energy Union: A Sustainable Path to Energy Security?", *Italian Journal of International Affairs*, c. 51, n. 1, 2016, ss. 131-144.
- Siddi, Marco, "The Role of Power in EU–Russia Energy Relations: The Interplay between Markets and Geopolitics", *Europe-Asia Studies*, c. 70, n. 10, 2018, ss. 1552-1571.
- Simes, Dimitri Alexander, "Russia Tries to Balance India and China", *National Interest*, 11 Eylül 2019, <https://nationalinterest.org/feature/russia-tries-balance-india-and-china-79821>, (30 Eylül 2019).
- Simon, Bromley, "The United States and the Control of World Oil", *Government and Opposition*, c. 40, n. 2, 2005, ss. 225-255.
- Sixsmith, Martin, *Putin's Oil: The Yukos Affair and the Struggle for Russia*, New York, Continuum International Publishing Group, 2010.
- Skalamera, Morena, "Sino-Russian Energy Relations Reversed: A New Little Brother", *Energy Strategy*, n. 13-14, 2016, ss. 97-108.
- Sklarmera, Morena, "The Silk Road between a Rock and Hard Place: Russia and China Cooperation for Central Asia's Energy", *Insight Turkey*, c. 20, n. 4, 2018, ss. 45-65.

- Smith, Leonard V., “Drawing Borders in the Middle East After the Great War: Political Geography and ‘Subject Peoples’”, *First World War Studies*, c. 7, n. 1, 2016, ss. 5-21.
- Soldatkin, Vladimir ve Andrew Callus, “Payout in Historic TNK-BP Deal Completion”, *Reuters*, 21 Mart 2013, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-tnkbp-deal/rosneft-pays-out-in-historic-tnk-bp-deal-completion-idUSBRE92K0IZ20130321>, (10 Nisan 2020).
- Soldatkin, Vladimir, “Russian Oil Output Reaches Record High in 2018”, *Reuters*, 2 Ocak 2019, <https://www.reuters.com/article/us-russia-oil-output/russian-oil-output-reaches-record-high-in-2018-idUSKCN1OW0NJ>, (10 Ocak 2020).
- Soldatkin, Vladimir, Tétrault Gabrielle Farber, “India and Russia Target \$30 billion in Trade by 2025, Announce New Energy Deals”, *Reuters*, 4 Eylül 2019, <https://www.reuters.com/article/us-russia-india-energy/india-and-russia-target-30-billion-in-trade-by-2025-announce-new-energy-deals-idUSKCN1VP1U2>, (30 Eylül 2019).
- Solnick, Steve, “Methods of Central Control Over Russia's Provinces, and Prospects for the Future”, *PONARS Policy Memo*, n. 97, 1999.
- Sørensen, Camilla ve Ekaterina Klimenko, “Emerging Chinese–Russian Cooperation in the Arctic”, *SIPRI Policy Paper*, n. 46, 2017.
- Sönnichsen, N., “Leading Oil Producing Countries in 2018”, *Statista*, 21 Mayıs 2020, <https://www.statista.com/statistics/264767/countries-with-the-largest-oil-production/> (10 Haziran 2020).
- Sönnichsen, N., “OPEC's Share of Total Global Crude Oil Production from 2009 to 2018”, *Statista*, 13 Temmuz 2020, <https://www.statista.com/statistics/292590/global-crude-oil-production-opec-share/>, (5 Ağustos 2020).
- Speight, James G., *An Introduction to Petroleum Technology, Economics and Politics*, Massachusetts, Scivener Publishing, 2011.
- Srinavas, Junuguru, “India and Russia Energy Cooperation”, *Diplomatist*, 14 Aralık 2019, <https://diplomatist.com/2019/12/14/india-and-russia-energy-cooperation/> (6 Temmuz 2020).
- Stalin, Josef, *Büyük Ekim Devrimine Doğru*, İstanbul, Ülke Yayınları, 1979.
- Stalin, Josef, *Problems of Leninism*, Moskova, Foreign Language Press, 1947.
- Standish, Reid, “China’s Central Asian Plans are Unnerving Moscow”, *Foreign Policy*, 23 Aralık 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/12/23/china-russia-central-asia-competition/> (10 Şubat 2020).

- Stepanova, Ekaterina, "Russia in the Middle East: Back to a Grand Strategy or Enforcing Multilateralism?" *Politique Étrangère*, n. 2, 2016, ss. 23-35.
- Stepanova, Ekaterina, "Russia's Syria Policy: The Hard Path of Military Disengagement", *PONARS Eurasia Policy Memo*, n. 51, Şubat 2018, ss. 1-3.
- Stephan, Paul B., "Perestroika and Property: Law of Ownership in the Post-Socialist Soviet Union", *The American Journal of Comparative Law*, c. 39, n. 1, 1991, ss. 35-65.
- Stern, Jonathan P., *Future of Russian Gas and Gazprom*, New York, Oxford University Press, 2005.
- Stevens, Paul, "National Oil Companies and International Oil Companies in The Middle East: Under The Shadow of Government and The Resource Nationalism Cycle", *The Journal of World Energy Law & Business*, c. 1, n. 1, 2008, ss. 5-30.
- Stevens, Paul, "National Oil Companies and International Oil Companies in the Middle East: Under the Shadow of Government and the Resource Nationalism Cycle", *The Journal of World Energy Law & Business*, c. 1, n. 1, 2008, ss. 5-30.
- Stivers, William, "A Note on the Red Line Agreement", *Diplomatic History*, c. 7, n. 1, 1983, ss. 23-34.
- Stivers, William, "International Politics and Iraqi Oil, 1918-1928: A Study in Anglo-American Diplomacy", *The Business History Review*, c. 55, n. 4, 1982, ss. 517-540.
- Streeck, Wolfgang, *How Will Capitalism End*, London, New York, Verso Books, 2014.
- Stronski, Paul ve Nicole Ng, "Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East and the Arctic", *Carnegie Endowment Policy Paper*, 2018.
- Sun-Woo, Lee, "To Be or Not to Be: Statism and Paradoxical Evolution of Corporate Governance in Russia", *Development and Society*, c. 39, n. 2, 2010, ss. 257-285.
- Sundersan, C.S., "Oil and the Political Economy of State Capitalism", *Procedia Economics and Finance*, n. 1, 2012, ss. 383-392.
- Suslov, Dmitry, "The US- Russia Relations After the Reset: Pragmatism of a New Confrontation", *HSE Basic Research Program Working Papers: International Relations Series*, n. 4, 2013.
- Sutela, Pekka, "Economic Policy," *Putin's Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, (Ed.) Stephen K. Wegren, 6. Baskı, Londra, Rowman ve Littlefield, 2016, ss. 530-573.

- Sutela, Pekka, "Russia's Response to the Global Financial Crisis", *Carnegie Policy Outlook*, Carnegie Endowment for International Peace, 2010, https://carnegieendowment.org/files/russia_crisis.pdf (21 Ekim 2018).
- Sutella, Pekka, *The Political Economy of Putin's Russia*, Londra, New York, Routledge Press, 2012.
- Suzuki, Takashi, "The Political Possibilities of China's 'Party-State-System'" *International Circumstances in the Asia-Pacific Series*, Mart 2016.
- Svarin, David, "Construction of Geopolitical Spaces in Russian Federation Foreign Policy after Ukrainian Crises", *Journal of Eurasian Studies*, n. 7, 2016, ss. 129-140.
- Szulecki, Kacper "The Multiple Faces of Energy Security: An Introduction", *Energy Security in Europe: Divergent Perceptions and Policy Challenges*, (Ed.) Kacper Szulecki, Londra, Palgrave Macmillan, 2018, ss. 1-29.
- Şenin, O.S., "İki Kutuplu Dünya'nın İflası: Sovyet Faktörü (1988-1991)", Şenin, *Sovyetler Birliği Neden/Nasıl Yıkıldı*, Igor Gali, V.Gromov, G.A. Vasilyev, O.S., Der. ve Çev. Arif Berberoğlu, Ankara, Phonix Yayınları, 2008.
- Şinto, Abe, "Diplomacy that takes a panoramic perspective of the world map", *Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 196th Session of the Diet*, Tokyo, 22 Ocak 2018, https://japan.kantei.go.jp/98_abe/statement/201801/00002.html (22 Eylül 2019).
- Tanrısever, Oktay F., "The battle for Chechnia: Russia Confronts Chechen Secessionism (1989-1999)", *METU Studies in Development*, c. 27, n. 3-4, ss. 321-348
- Tapiola, Olga Shumylo, *Eurasian Custom Union: Friend of Foe for the European Union*, Brüksel, Carnegie Europe, Ekim 2012.
- Tarnoff, Curt, "U.S. Assistance to the Former Soviet Union 1991-2001: A History of Administration and Congressional Action", *CRS Report for Congress*, 2002.
- Taseer, Salmaan, *Bhutto: A Political Biography*, London, Ithaca Press, 1979.
- Tavernise, Sabrina, "Merger Creates Russian Oil Giant with Big Dreams", *The New York Times*, 23 Nisan 2003, <https://www.nytimes.com/2003/04/23/business/merger-creates-russian-oil-giant-with-big-dreams.html> (10 Mart 2020).
- Taylor, Adam, "The Recent History of Terrorist Attacks in Russia", *Washington Post*, 3 Nisan 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/04/03/the-recent-history-of-terrorist-attacks-in-russia/> (26 Eylül 2019).

- Teague, Elizabeth, "Russia's Return to the Direct Election of Governors: Re-Shaping of the Power Vertical," *Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*, c. 3, n. 1, 2014, ss. 37-57.
- Teague, Elizabeth, "The Return of Regional Elections in Russia", *Region*, c. 3, n. 1, 2014, ss. 37-57.
- Tellal, Erel "Eski Sovyet Coğrafyasında "Devrimler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 60, n. 2, 2005, ss. 273-278.
- Tellal, Erel, "SSCB'nin Dağılıma Sürecine İlişkin Bazı Saptamalar", *Siyasal'da Bir Ömür: Prof. Dr. Ömür Sezgin'e Armağan*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2014, ss.
- Tellal, Erel, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 65, n. 3, 2010, ss. 190-236.
- Temizer, Murat, "Russia Holds 18pct of Total Global Proven Gas Reserves", *Anadolu Agency Energy*, 22 Haziran 2018, <https://www.aa.com.tr/en/energy/general/russia-holds-18pct-of-total-global-proven-gas-reserves/20579> (10 Ağustos 2019).
- Terazi, Ebru ve Seçil Şenel, "The Effects of the Global Financial Crisis on the Central and Eastern European Union Countries", *International Journal of Business and Social Science*, c. 2, n. 17, 2011, https://www.researchgate.net/publication/266015400_The_Effects_of_the_Global_Financial_Crisis_on_the_Central_and_Eastern_European_Union_Countries (20 Nisan 2019).
- Terentieva, I.V, "Reforming the Pension System of the Russian Federation", *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*, n. 272, 2019.
- Terry, Patrick CR, "The Libya Intervention (2011): Neither Lawful, Nor Successful", *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, c. 48, n. 2, Temmuz 2015, ss. 162-184.
- Thalis, Alexander, "Threat or Threatened? Russia in the Era of NATO Expansion", *Quarterly Access*, c. 11, n. 1, 2018, <http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/threat-or-threatened-russian-foreign-policy-in-the-era-of-nato-expansion/> (10 Şubat 2020).
- Thomas, Andrew R., *American Shale Energy and the Global Economy: Business and Geopolitical Implications of the Fracking Revolution*, Cham-Switzerland, Springer International Press, 2018.

- Thorbecke, Eric, “Kalkınma Doktrinlerinin Evrimi: 1950-1995”, *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (Der) Fikret Şenses, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, ss. 123-175.
- Tichý, Lukáš, *EU-Russia Energy Relations: A Discursive Approach*, Switzerland, Springer, 2019.
- Tompson, William, “Putin and the Oligarchs: A Two-Sided Commitment Problem”, *Leading Russia: Putin in Perspective: Essays in Honour of Archie Brown*, (Ed.) Alex Pravda, Oxford, Oxford University Press, 2005, ss. 179-203.
- Toprani, Anand, “The French Connection: A New Perspective on the End of the Red Line Agreement, 1945-1948”, *Diplomatic History*, c. 36, n. 2, 2012, ss. 261-299.
- Trefic, Team, “OPEC’s Influence on World Oil Prices Waning”, *Forbes*, 2 Haziran 2017, <https://www.forbes.com/sites/greatspeculations/2017/06/02/opecs-influence-on-oil-prices-waning/#6ce42c094eb0> (15 Temmuz 2017).
- Trenin, Dimitri, “Russia Redefines itself and Its Relations with the West”, *Washington Quarterly*, c. 30, n. 2, 2007, ss. 95-105.
- Trenin, Dmitri V., “The Forgotten War: Chechnya and Russia’s Future”, *Carnegie Endowment Policy Brief*, Kasım 2003, <https://carnegieendowment.org/files/Policybrief28.pdf> (12 Temmuz 2019).
- Trenin, Dmitri, “Russia Asia Strategy: Bolstering the Eagle’s Eastern Wing”, *Russia NEI Center Visionsi*, n. 94, 2016.
- Trenin, Dmitri, “Russia Reborn: Reimagining Moscow’s Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, c. 88, n. 6, 2009, ss. 64-78.
- Trenin, Dmitri, “The Obama Administration’s Policy toward Russia: A Moscow Perspective”, *Japon Institute of International Affairs Journal*, n. 630, 2014, http://www2.jiia.or.jp/en/pdf/publication/2014-04_004-kokusaimondai.pdf (22 Ağustos 2019).
- Trenin, Dmitri, *True Partners? How Russia and China see each other*, Londra, Center for European Reform, 2012.
- Trenin, Dmitri, *What is Russia up to in the Middle East*, Cambridge ve Medford, Polity Press, 2018.
- Trickett, Nicholas, “Russia-Saudi Arabia Oil Cooperation: The Rise of OPEC+?”, *Russia Political Economy Project*, Foreign Policy Research Institute, Kasım 2018.

- Tsai, Chung-min, “Sino-Japanese Relations Over the East China Sea: The Case of Oil and Gas Fields”, *The Journal of Territorial and Maritime Studies*, c. 3, n. 2, 2016, ss. 71-87.
- Tsygankov, Andrei P., “The Sources of Russia's Fear of NATO”, *Communist and Post-Communist Studies*, c. 51, n. 2, 2018, ss. 101-111.
- Tsygankov, Andrei P., *Strong State in Russia: Development and Crisis*, New York, Oxford University Press, 2014.
- Turan, Menaf, “SSCB’de Toprak Mülkiyeti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 66, n. 3, 2011, ss. 307-332.
- Turner, Louis, “The Oil Majors in the World Politics”, *International Affairs*, c. 52, n. 3, 1976, ss. 368-380.
- Turner, Susan, “China and Russia After the Russian-Georgian War”, *Comparative Strategy*, c. 30, n. 1, 2011, ss. 50-60.
- Turner, Susan, “Russia, China and A Multipolar World Order: The Danger in the Undefined”, *Asian Perspective*, c. 33, n. 1, 2009, ss. 159-184.
- Türkeş, Hale, “Saudi Aramco to Invest over \$100B in Petrochemicals”, *AA Energy Terminal*, 27 Kasım 2018, <https://www.aa.com.tr/en/energy/news-from-companies/saudi-aramco-to-invest-over-100b-in-petrochemicals/22473> (6 Ocak 2019).
- Tyll, Ladislav, Pernica, Karel ve Arltova, Marketa, “The Impact of Economic Sanctions on Russian Economy and the RUB/USD Exchange Rate”, *Journal of International Studies*, c. 11, n. 2, 2018, ss. 21-33.
- Tysgankov, Andrei P., “Russian and the CIS in 2011: Uncertain Economic Recovery”, *Asian Survey*, c. 52, n. 1, 2012, ss. 42-51.
- Ufimtseva, Anastasia, “Russia’s Pragmatist Approach to Energy Governance: Shifting with the Wind while Maintaining its Ground”, *Rising Powers Quarterly*, c. 2, n. 1, 2017, ss. 231-249.
- Ulyukaev, Aleksei, *Reforming the Russian Economy: 1991-1995*, Londra, The Center for Research Post-Communist Economy, 1996.
- Understand Crude Oil and Production Market*, American Petroleum Institute, 2014.
- UNDP, *Human Development Report 2002*, Oxford University Press, 2002.
- UNDP, *Human Development Report 2005*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/266/hdr05_complete.pdf (20 Ocak 2018).

- Unnikrishan, Nandan, “Enduring Relevance of India-Russia Relations”, *ORF Issue Brief*, n. 179, 2017.
- Usha, K B, “India-Russia Relations in the Emerging World Order”, *India's Bilateral Relations and Foreign Policy*, (Eds.) Josukutty C A ve J. Prabhash, Yeni Delhi, New Century Publications, 2018.
- Uzuegbunam, Frank, “Russia's Rosneft Goes for 42 Billion Dollar Pension Fund”, *Business Day*, 27 Ağustos 2014, <https://businessday.ng/energy/oilandgas/article/russians-rosneft-goes-for-42-billion-pension-funds-2/> (1 Ağustos 2019).
- Valencia, Mark J., “The East China Sea Disputes: History, Status, and Ways Forward”, *Asian Perspective*, c. 38, n. 2, 2014, ss. 183-218.
- Varadi, Peter F., “Twilight of the Gods of Oil”, *Journal of the Washington Academy of Sciences*, c. 102, n. 1, 2016, ss. 43-50.
- Varese, Federico, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*, New York, Oxford University Press, 2001.
- Vasiliev, Sergei, “Russian Economic Reform Agenda”, *Carnegie Endowment for International Peace Meeting Report*, c. 3, n. 9, 2001, <https://carnegieendowment.org/2001/03/16/russian-economic-reform-agenda-event-299> (20 Ekim 2017).
- Verma, Nihdi ve Promit Mukherjee, “Rosneft, Partners to Announce Acquisition of India's Essar Oil Completed”, *Reuters*, 20 Ağustos 2017, <https://www.reuters.com/article/us-india-essar-rosneft-idUSKCN1B00MN> (26 Temmuz 2020).
- Voronova, Tatiana, Oksana Kobzeva ve Dmitry Zhdannikov, “Exclusive: Russian State Bank Secretly Financed Rosneft Sale After Foreign Buyers Balked”, *Reuters*, 9 Kasım 2018, <https://www.reuters.com/article/us-rosneft-privatisation-exclusive/exclusive-russian-state-bank-secretly-financed-rosneft-sale-after-foreign-buyers-balked-idUSKCN1NE132> (1 Mayıs 2020).
- Vuyksteke, Charles, *Techniques of Privatisation of State-Owned Enterprises*, Washington DC, The International Bank of Construction and Development/ The World Bank, 1998.
- Vysotsky, Alexander, “Russia and the Arab Spring”, *Connections*, c. 14, n. 1, 2014, ss. 41-64.
- Waller, Michael, *Russian Politics Today*, New York, Manchester University Press, 2005.
- Wallerstein, Immanuel, *Liberalizm den Sonra*, Çev. Erol Öz, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.

- Walsh, NickPaton ve Macalister, Terry, “AbramovichSells his LastBigStake in Russiato Kremlin”, *TheGuardian*, 29 Eylül 2005, <https://www.theguardian.com/business/2005/sep/29/oilandpetrol.russia> (10 Nisan 2020).
- Wan, Jer Yuh ve Chung-WeiKao, “InteractionbetweenOiland Financial Markets: Do Conditions Financial StressMatter?”, *EnergyEconomics*, n. 52, 2015, ss. 160-175.
- Wasser, Becca, *Limits of RussiaStrategy in theMiddle East*, RandCooperations, 2019.
- Watanabe, Lisa, “Russia’sRenaissance in theArab World”, *Strategic Trends 2019*, (Eds.) JackThompson, OliverThränert , ETH Zurich, Center for Security Studies, Mart 2019, ss. 65-82.
- Watts, William, “ThisNastyOilRivalry is Why a GenuineOutputFreeze is a LongShot,” *Market Watch*, 16 Nisan 2016, <https://www.marketwatch.com/story/this-nasty-oil-rivalry-is-why-a-genuine-output-freeze-is-a-long-shot-2016-04-14> (17 Mayıs 2017).
- Weave, Courtney, “Timeline: Theriseandfall of Yukos”, *Financial Times*, 28 Haziran 2014, <https://www.ft.com/content/f371c836-1645-11e4-93ec-00144feabdc0> (30 Aralık 2019).
- Webster, William H (ed.), *Russian OrganizedCrime*, Washington DC, Center for Strategic and International StudiesOrganizedCrime Project, 1997.
- Wezeman, Pieterve diğerleri, *Trends in International Arms Transfer in 2018*, Stockhol International PeaceInstite, Mart 2018.
- Wilson, Richard C., “SovereignWealthFunds: An Introduction”, *Investopedia*, 5 Ekim 2018, <https://www.investopedia.com/articles/economics/08/sovereign-wealth-fund.asp> (2 Ağustos 2019).
- Wood, Andrew, “Putin andRussia in 2018–24 WhatNext?”, *Putin andRussia: Chatham House ResearchPaper*, n. 24, Mart 2018.
- Wood, Tony, “Contours of the Putin Era”, *The New LeftReview*, n. 44, Mart-Nisan 2007, ss. 53-68.
- Woolf, Amy F., “NuclearArms Control: The Strategic OffensiveReductionsTreaty”, *CRS Report forCongress*, Washington D.C., 17 Şubat 2011.
- Xu, Bo ve Reisinger, William M., “Russia'sEnergyDiplomacywithChina: PersonalismandInstitutionalism in itsPolicy-makingProcess”, *The Pacific Review*, c. 32, n. 1, 2018, ss. 1-9.
- Yağcı, Mustafa, “A BeijingConsensus in theMaking: The Rise of ChineseInitiatives in the International

Political Economy and Implications for Developing Countries”, *Perceptions*, c. 21, n. 2, 2016, ss. 29-56.

Yakovlev, Andrei “Russian Modernization: Between the Need for New Players and the Fear of Losing Control of Rent Sources”, *Journal of Eurasian Studies*, c. 5, n. 1, Ocak 2014, ss. 10-20.

Yakunin, Vladimir, *India-Russia Relations in Global Context*, Yeni Delhi, RIS and DOC Research Institute, 2018.

Yanık, Lerna K., “Krizden Krize Rusya’da İktisadi Değişim ve Dönüşüm”, Fikret Şenses, Ziya Öniş ve Caner Bakır (Der.), *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2015, ss.

Yapıcı, Merve İrem *Rusya Dış Politikasını Belirleyen İç Etkenler*, İstanbul, USAK Yayınları, 2010.

Yavuz, Resul, “Effects of the Decisions of San Remo Conference on Syria and Iraq”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 32, n. 2, 2017, ss. 565-600.

Yeğin, Feyzullah, *Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler Araştırma Raporu*, Ankara, SPK Araştırma Dairesi, Temmuz 2010.

Yennie-Lindgren Wrenn, “New Dynamics in Japan Russia Energy Relations: 2011-2017”, *Journal of Eurasian Studies*, c. 9, n. 2, 2018, ss. 152-162.

Yeranian, Edward, “Putin Makes First Visit to Saudi Arabia since 2007”, *Voice of America News*, 14 Ekim 2019, [https://www.voanews.com/europe/putin-makes-first-visit-saudi-arabia-2007\(27](https://www.voanews.com/europe/putin-makes-first-visit-saudi-arabia-2007(27) Temmuz 2020).

Yergin, Daniel, “Ensuring Energy Security”, *Foreign Affairs*, c. 85, n. 2, 2006, ss. 69-82.

Yergin, Daniel, *Enerjinin Geleceği: Petrol, Doğalgaz ve Elektrik*, Çev. Ümit Şensoy, İstanbul, Optimist Yayınları, 2014.

Yergin, Daniel, *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Çev. Kamuran Tunçay, 8. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Yuhas, Alan, “Ukraine Crisis: An Essential Guide to Everything that’s Happened so Far”, *The Guardian*, 13 Nisan 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/11/ukraine-russia-crimea-sanctions-us-eu-guide-explainer> (20 Aralık 2019).

Zahrani, Mostafa T., “The Coup That Changed the Middle East: Mossadeq v. The CIA in Retrospect”, *World Policy Journal*, c. 19, n. 2, 2002, ss. 93-99.

- Zakem, Vera, Saunders, Paul Hashimova ve P. Hammerberg Kathleen, "Mapping Russian Media Network: Media's Role in Russian Foreign Policy and Decision-making", *CNA Working Papers*, Washington, Ocak 2018.
- Zakharov, Aleksei, "Friends in Need: Whither the Russia-India Strategic Partnership?" *Russia NIS Center and IFRI Report*, n. 116, Ekim 2019.
- Zhao, Hong, "Sino-Philippines Relations: Moving Beyond South China Sea Dispute", *The Journal of East Asian Affairs*, c. 26, n. 2, 2012, ss. 57-76.
- Zhao, Quansheng, "The Shift of US Strategy towards East Asia", *Journal of East Asian Studies*, c. 15, n. 1, 2016, ss. 5-33.
- Zonova, Tatiana ve Roman Reinhart, "Main Vectors of Russia's Foreign Policy (1991-2014)", *Rivista di Studi Politici Internazionali Nuova Serie*, c. 18, n. 4, 2014, ss. 501-516.
- Zonova, Tatiana, "Mediterranean Trend in the Russia's Foreign Policy", *Rivista di Studi Politici Internazionali Nuova Serie*, c. 82, n. 4, ss. 521-530.
- Zulqarnain, Muhammad, "Overview of Offshore Drilling Technologies", *Encyclopedia of Maritime and Offshore Engineering*, New Jersey, Wiley, 2018, ss. 1-12.

ÖZET

Neoliberalizmin ekonomi ve politik öğretisinin hızla yükseldiği bir süreçte kurulan Rusya, ekonomi, siyaset ve dış politika alanında bu doktrinden doğrudan etkilenmiştir. Neoliberalizmin bir sistem olarak yerleşme sürecinde devletlerden beklentileri ve devlete biçilen rol Rusya'nın da içinde olduğu pek çok devlete tepeden reçetelerle dayatılmıştır. 2000'de Vladimir Putin'in iktidara gelmesi Rusya ile küresel sistem arasında hukukun ve sermayenin kurallarını dayattığı yeni bir modelin hayata geçmesine kapı aralamıştır. Bununla beraber Rusya'nın dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olması bu çerçevede hem uyguladığı dış politika hem de devlet olarak sistemle kurduğu ilişkiyi doğrudan etkilemiştir. Petrol kaynaklarına ulaşmak için gerekli olan ihtiyaçlar, Rusya ekonomisi ve siyasi yaşamında petrolün etkisi, Rusya'nın küresel ilişki biçimlerine ve üretici ülkelerle kurduğu diyaloga etki etmektedir. Bu tez 1991-2018 arasında Rusya'nın petrol zengini bir devlet olmasının ulusal kapitalist ve siyasal dönüşümü ve dış politikaya etkisine mercek tutmaktadır. Tez Rusya'nın siyasal, ekonomik ve dış politikadaki dönüşümü uyarınca enerjinin işlevini ve anlamı ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya,Enerji, Neoliberalizm, Dış Politika, Ekonomi

ABSTRACT

Russia's transition in a period was directly affected by rapid rise in the neoliberal doctrine in the field of economic, political and foreign policy. Neoliberalism's expectations from states, especially in the process of establishing, has been applied to many states, including Russia, with prescriptions from above. The coming to power of Vladimir Putin in 2000 opened the door for the implementation of a new model between Russia and the global system, where the rules of law and rule of money imposed. However, the fact that Russia is one of the largest oil producers in the world has directly affected both its foreign policy and its relationship with the system as a state. The needs required to access oil resources, the effect of oil on the Russian economy and political life, impact Russia's global relations and dialogue with producer countries. This thesis focuses on the impact of Russia's being an oil-rich state between 1991 and 2018, on Russia's relationship with the global capitalist system, Russia capitalist and political transformation and the impact of its foreign policy in the construction process, and tries to address the meaning attributed to oil in accordance with Russia's transformation in political, economic and foreign policy.

KeyWords: Russia, Energy, Neoliberalism, ForeignPolicy, Economy